

T.C.

Ardahan Üniversitesi

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bilim Dalı

**GÖÇ EDEBİYATI BAĞLAMINDA ALİ KAFKASYALI'NIN
EDEBİ ESERLERİNDE GÜNEY KAFKASYA'DAN TÜRKİYE'YE
GÖÇLERİN YANSIMALARI**

Duygu ÇAKIR

Prof. Dr. Şureddin MEMMEDLİ

Doktora Tezi

Ardahan, 2025

GÖÇ EDEBİYATI BAĞLAMINDA ALİ KAFKASYALI'NIN
EDEBİ ESERLERİNDE GÜNEY KAFKASYA'DAN TÜRKİYE'YE
GÖÇLERİN YANSIMALARI

Duygu ÇAKIR

Prof. Dr. Şureddin MEMMEDLİ

Ardahan Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü
Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı
Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bilim Dalı

Doktora Tezi

Ardahan, 2025

KABUL VE ONAY

Duygu akır tarafından hazırlanan “Göç Edebiyatı Bağlamında Ali Kafkasyalı’nın Edebi Eserlerinde Güney Kafkasya’dan Türkiye’ye Göçlerin Yansımaları” başlıklı bu çalışma 13/03/2025 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından Doktora Tezi olarak kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Bahadır GÜCÜYETER (Başkan)

Prof. Dr. Şüreddin MEMMEDLİ (Danışman)

Prof. Dr. Abdullah MOHAMMADI

Prof. Dr. İlkin GULUSOY

Prof. Dr. Mayrambek OROZOBAYEV

Bu tez, Enstitü Yönetim Kurulunca belirlenen ve yukarıda adları yazılı jüri üyeleri tarafından kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Mustafa ŞENEL

Enstitü Müdürü

YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI

Enstitü tarafından onaylanan lisansüstü tezimin tamamını veya herhangi bir kısmını, basılı (kâğıt) ve elektronik formatta arşivleme ve aşağıda verilen koşullarla kullanıma açma iznini Ardahan Üniversitesine verdiğimi bildiririm. Bu izinle Üniversiteye verilen kullanım hakları dışındaki tüm fikri mülkiyet haklarım bende kalacak, tezimin tamamının ya da bir bölümünün gelecekteki çalışmalarda (makale, kitap, lisans ve patent vb.) kullanım hakları bana ait olacaktır.

Tezin kendi orijinal çalışmam olduğunu, başkalarının haklarını ihlal etmediğimi ve tezimin tek yetkili sahibi olduğumu beyan ve taahhüt ederim. Tezimde yer alan telif hakkı bulunan ve sahiplerinden yazılı izin alınarak kullanılması zorunlu metinleri yazılı izin alınarak kullandığımı ve istenildiğinde suretlerini Üniversiteye teslim etmeyi taahhüt ederim.

Yükseköğretim Kurulu tarafından yayınlanan “**Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge**” kapsamında tezim aşağıda belirtilen koşullar haricince YÖK Ulusal Tez Merkezi / Ardahan Üniversitesi Açık Erişim Sisteminde erişime açılır.

- Enstitü / Fakülte yönetim kurulu kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihimden itibaren 2 yıl ertelenmiştir. ⁽¹⁾
- Enstitü / Fakülte yönetim kurulunun gerekçeli kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihimden itibaren ay ertelenmiştir. ⁽²⁾
- Tezimle ilgili gizlilik kararı verilmiştir. ⁽³⁾

13/03/2025

Duygu ÇAKIR

“Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge”

- (1) Madde 6. 1. Lisansüstü tezle ilgili patent başvurusu yapılması veya patent alma sürecinin devam etmesi durumunda, tez **danışmanının** önerisi ve **enstitü anabilim dalının** uygun görüşü üzerine **enstitü** veya **fakülte yönetim kurulu** iki yıl süre ile tezin erişime açılmasının ertelenmesine karar verebilir.
- (2) Madde 6. 2. Yeni teknik, materyal ve metotların kullanıldığı, henüz makaleye dönüşmemiş veya patent gibi yöntemlerle korunmamış ve internetten paylaşılması durumunda 3. şahıslara veya kurumlara haksız kazanç imkânı oluşturabilecek bilgi ve bulguları içeren tezler hakkında tez **danışmanının** önerisi ve **enstitü anabilim dalının** uygun görüşü üzerine **enstitü** veya **fakülte yönetim kurulunun** gerekçeli kararı ile altı ayı aşmamak üzere tezin erişime açılması engellenebilir.
- (3) Madde 7. 1. Ulusal çıkarları veya güvenliği ilgilendiren, emniyet, istihbarat, savunma ve güvenlik, sağlık vb. konulara ilişkin lisansüstü tezlerle ilgili gizlilik kararı, **tezin yapıldığı kurum** tarafından verilir*. Kurum ve kuruluşlarla yapılan iş birliği protokolü çerçevesinde hazırlanan lisansüstü tezlere ilişkin gizlilik kararı ise, **ilgili kurum ve kuruluşun önerisi** ile **enstitü** veya **fakültenin** uygun görüşü üzerine **üniversite yönetim kurulu** tarafından verilir. Gizlilik kararı verilen tezler Yükseköğretim Kuruluna bildirilir.

Madde 7.2. Gizlilik kararı verilen tezler gizlilik süresince enstitü veya fakülte tarafından gizlilik kuralları çerçevesinde muhafaza edilir, gizlilik kararının kaldırılması halinde Tez Otomasyon Sistemine yüklenir.

* Tez **danışmanının** önerisi ve **enstitü anabilim dalının** uygun görüşü üzerine **enstitü** veya **fakülte yönetim kurulu** tarafından karar verilir.

ETİK BEYAN

Bu çalışmadaki bütün bilgi ve belgeleri akademik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, görsel, işitsel ve yazılı tüm bilgi ve sonuçları bilimsel ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, kullandığım verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığımı, yararlandığım kaynaklara bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunduğumu, tezimin kaynak gösterilen durumlar dışında özgün olduğunu, Tezin **Prof. Dr. Şureddin MEMMEDLİ** danışmanlığında tarafımdan üretildiğini ve Ardahan Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Tez Yazım Yönergesi'ne göre yazıldığını beyan ederim.

Duygu ÇAKIR

ÖN SÖZ

Doktora tezimin konusunun tanımlanması esnasında yazar-akademisyen Sayın Ali Kafkasyalı'nın göç konulu romanlarını okuyordum, Kafkasların güneyindeki Karapapak topluluğundan olan insanların Anadolu'ya sığınmalarını anlatan bu eserlere odaklanmıştım. İlgiyi gören danışmanım tez konusu hususunda istişare zamanı bahsi geçen eserlerin göç edebiyatı kapsamında incelenmesinin özgün ve gerekli bir konu olduğunu vurgulayarak, konuyu işlemek isteyip istemediğimi sordu. Neden olmasın dedim ve tez yazma sürecim şöyle başlamış oldu. Araştırmalarım, bulgularım doğru tercih yaptığımızı kanıtlamış oldu. Ve tez çalışmasını gönlümce tamamladığımı düşünür ve bundan memnunluk duyarım.

Bu çalışmanın temelini, mihenk taşını oluşturan edebi eserlerin sahibi olan Sayın Prof. Dr. Ali Kafkasyalı'ya en içten teşekkürlerimi sunarım. Kıymetli eserlerle bana ilham kaynağı olan yazarımıza bu süreçteki gerekli katkıları, ayrıca röportaj yapmaya da gönülden rıza gösterdiği için minnet duymaktayım.

Tez danışmanım Sayın Prof. Dr. Şureddin Memmedli'ye çalışmanın her aşamasında bana gösterdiği destek, yol göstericiliği için minnettarım. Kendisinin engin bilgi birikimi ve akademik rehberliği bu tezin başarısının yapı taşları olmuştur. Hocam, beni her daim polemik düşünmeye, sorgulamaya teşvik ederek, çalışmamın dolgunlaşmasında önemli bir rol üstlenmiş, zaman zaman gösterdiği yönlendirmeleri bu süreci öğretici kılmıştır.

Tez İzleme Komitesi üyesi Prof. Dr. Mayrambek Orozobayev'e hem yüksek lisans tezimin danışmanlığını üstlendiği ve hem de doktora tezimin hazırlanmasında faydalı tavsiyelerde bulunduğu için teşekkür ederim.

Ayrıca tez izleme komitesinde ve savunma jürisinde yer alan diğer değerli hocalara da özen gösterdiklerine ve gerekli tavsiyelerine göre minnettarım.

Tabii ki, eğitim ve sosyal hayatım boyunca devamlı varlığını hissettiren, önümde yeni pencereler açarak beni motive eden, yoluma uğurla devam etmemi sağlayan aileme sonsuz desteği ve varlığı için teşekkür ederim.

Duygu ÇAKIR

Ardahan, 2025

ÖZET

ÇAKIR, Duygu. *Göç Edebiyatı Bağlamında Ali Kafkasyalı'nın Edebi Eserlerinde Güney Kafkasya'dan Türkiye'ye Göçlerin Yansımaları*. Doktora Tezi. Ardahan, 2025.

Akademisyen yazar Ali Kafkasyalı, Azerbaycan'dan Kars'a gelmiş bir göçmenin evladı olup, Atatürk Üniversitesi'nde ve diğer üniversitelerde akademik faaliyette bulunmuş, halihazırda Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi'nin profesörüdür. Bilim insanı vakarına yaraşır yaşamı, akademiye sunduğu elzem katkıları yanında edebi kişiliği de olgun düzeydedir. Edebi eserleri Türkiye Türkçesi yanında Azerbaycan Türkçesinde, Kazak Türkçesinde, Farsça ve Rusça da neşredilmiştir.

Eserlerinde göç temasını kullanmasının nedenleri arasında dedelerinin bu göçü yaşamış olması öncelikli etmendir. Tanıklık edebiyatı niteliğinde yazmış olduğu eserleri siyasal nedenlerle göç eden ve göç etmek zorunda bırakılan göçmen karakterlerden oluşmakla birlikte göç edebiyatına bütünlük göstermektedir.

Çalışmanın öznesini, temel mihverini yazarın edebi belgesel muhtevalı “Kafkaslar'dan Gelen Ezan Sesleri” gezi yazısının, “Kırk Yıllık Kara Günler” tiyatro oyununun, “Kafkas Koçakları”, “Kartallar Sınır Tanımaz” romanlarının, “Dilencinin Yardımı”, “Emin Dede”, “Firdest Hanımın Sürgünü ve Dadaş Dadaşov”, “Kazaklı Yunus Binbaşı”, “Topal Asker” vd. hikâyelerinin göç edebiyatı bağlamında çözümlenmesi teşkil eder.

Giriş kısmında konunun güncel bilimsel önemi ve sorunsalı, literatür özeti, araştırma soruları ve hipotez, araştırmanın kapsamı, yöntem ve teknikler ve araştırmanın düzeni açıklanmaktadır.

Birinci bölümde konuya ilişkin çerçeve bilgileri, göç edebiyatının kuramsal özellikleri, göçkün Karapapakların Türkiye'de iskanları, zorunlu veya gönüllü göçlerin edebiyatta yankıları, yazarın edebi ve akademik kişiliği ele alınmakta, yazarla kendisinin eserleri üzerine röportaj yer almaktadır.

İkinci bölümde bahse konu kurgusal eserlerin göç edebiyatı yönünden çözümlemeleri gerçekleştirilmektedir.

Üçüncü bölümde yazarımızın eserlerinde tecessümü çerçevesinde göç olgusu sebeplerinin dinsel-etnik, ekonomik, politik, sosyal etkenleri araştırılmaktadır.

Dördüncü bölümde göçün sonuçlarının bahse konu eserlerde yankıları düzleminde göçün bütünleyici entegre etkileri, demografik, dinsel, siyasal-askerî hususları irdelenmektedir.

Yazarın eserlerinde göç olgusunun işleyişi sorunsalı üzerine varılan kanaatler sonuçlar kısmında açıklanmaktadır.

Anahtar sözcükler:

Ali Kafkasyalı, Anadolu, Göç Hareketleri, Göç Edebiyatı, Güney Kafkasya, Karapapaklar, Türk Romanı.

ABSTRACT

ÇAKIR, Duygu. *Reflections of migration from the South Caucasus to Turkey in the works of Ali Kafkasyali in the context of migration literature*. PhD Thesis. Ardahan, 2025.

Academic writer Ali Kafkasyali is the son of an immigrant who came from Azerbaijan to Kars, and has worked in academic activities at Atatürk University and other universities, and is currently a professor at Erzincan Binali Yildirim University.

In addition to his dignified life as a scientist and his essential contributions to the academy, his literary personality is also mature. His literary works have been published in Azerbaijani Turkish, Kazakh Turkish, Persian and Russian, as well as Turkish in Turkey.

The primary reason for his use of the theme of migration in his works is that his grandfathers experienced this migration. His works, which are written as witness literature, consist of immigrant characters who migrated and were forced to migrate for political reasons, and they are integral to migration literature.

The subject and main axis of the study is the analysis of the author's literary documentary travel writing “Kafkaslardan Gelen Ezan Sesleri” (The call to prayer from the Caucasus), the play “Kırk Yıllık Kara Günler” (Forty years of dark days), the novels “Kafkas Koçakları” (Caucasian rams), “Kartallar Sınır Tanımaz” (Eagles know no borders), the stories “Dilencinin Yardımı” (The beggar's help), “Emin Dede” (Emin grandfather), “Firdest Hanım'ın Sürgünü ve Dadaş Dadaşov” (The exile of Mrs. Firdest and Dadash Dadashov), “Kazaklı Yunus Binbaşı” (The Kazakh Yunus Major), “Topal Asker” (Lame soldier) etc. in the context of migration literature.

The introduction section explains the current scientific importance and problematic of the subject, a summary of the literature, research questions and hypothesis, the scope of the research, methods and techniques, and the order of the research.

The first section discusses the framework information on the subject, the theoretical characteristics of migration literature, the settlement of migrant Karapapaks in Türkiye, the echoes of forced or voluntary migrations in literature, the author's literary and academic personality, and includes an interview with the author on his own works.

In the second section, the analyses of the fictional works in question are carried out in terms of migration literature.

In the third section, the religious-ethnic, economic, political and social factors of the causes of the migration phenomenon are investigated within the framework of its embodiment in our author's works.

In the fourth section, the integrated effects of migration, demographic, religious, political and military issues are examined in terms of the echoes of the consequences of migration in the works in question.

The opinions reached on the problematic of the functioning of the migration phenomenon in the author's works are explained in the conclusions section.

Keywords:

Ali Kafkasyali, Anatolia, Migration Movements, Migration Literature, South Caucasus, Karapapaks, Turkish Novel.

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY	i
YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI	ii
ETİK BEYAN	iv
ÖN SÖZ	v
ÖZET	vi
ABSTRACT	viii
İÇİNDEKİLER	x
KISALTMALAR VE AÇIKLAMALAR	xiii
GİRİŞ	1
1. BÖLÜM	10
KONU YA İLİŞKİN ÇERÇEVE BİLGİLER	10
1.1. GÖÇ EDEBİYATI VE KURAMSAL ÖZELLİKLERİ	10
1.2. KARAPAPAKLARIN ANADOLU'YA GÖÇ SERÜVENİ	14
1.3. HATIRALARDA VE EDEBİYATTA KARAPAPAK GÖÇLERİ	20
1.4. ALİ KAFKASYALI'NIN EDEBİ VE AKADEMİSYEN KİŞİLİĞİ	27
1.5. ALİ KAFKASYALI İLE RÖPORTAJ	39
2. BÖLÜM	44
YAZARIN EDEBİ ESERLERİNİN İZLEKSEL ÇÖZÜMLEMESİ	44
2.1. “KAFKASLAR'DAN GELEN EZAN SESLERİ” GEZİ YAZISI	45
2.1.1. Akrabaların İziyle İzlenimler	45
2.1.2. Ezan Seslerinin Hüzünlü Hafızası	47
2.2. “KIRK YILLIK KARA GÜNLER” TİYATRO OYUNU	54
2.2.1. Mekân ve Zaman	55
2.2.2. Karakterler ve Prototipleri	60
2.3. “KAFKAS KOÇAKLARI” ROMANI	64
2.3.1. Mekân ve Zaman	67
2.3.2. Karakterler ve Prototipleri	79
2.4. “KARTALLAR SINIR TANIMAZ” ROMANI	87
2.4.1. Mekân ve Zaman	89
2.4.2. Karakterler ve Prototipleri	96

2.5. HİKÂYELER	98
2.5.1. “Bir Kuran Üç Kılıç”	98
2.5.2. “Dilencinin Yardımı”	100
2.5.3. “Emin Dede”	101
2.5.4. “Firdest Hanım'ın Sürgünü ve Dadaş Dadaşov”	103
2.5.5. “Gollo”	105
2.5.6. “Hatun Kız”	107
2.5.7. “Kazaklı Yunus Binbaşı”	108
2.5.8. “Tatar ve Başkurt Kızlar Çanakkale'de”	110
2.5.9. “Topal Asker”	111
3. BÖLÜM	116
GÖÇ SEBEPLERİNİN BELGESEL-KURGUSAL YANSIMALARI	116
3.1. DİNÎ-ETNİK KİMLİK ETKENLERİ	116
3.1.1. Koçaklar ya da Kaçaklar.....	116
3.1.2. Közkamanlık ya da Mankurtluk	135
3.1.3. Yıkılan ve Yasaklanan Camiler	145
3.2. EKONOMİK GEÇİM SIKINTILARI	116
3.2.1. Proleter ve Burjuva Sınıfları: Toplumsal Hiyerarşi	165
3.2.2. Sovyetlerin Yüz Karası: Kolhozlar, Sovhozlar, Kamplar	167
3.2.3. Toprak Islahatları ve Sorunları	145
3.2.4. Türk İşçilerin Yüzleştikleri Yaşam Zorlukları	176
3.3. POLİTİK BASKILAR	183
3.3.1. Elviye-i Selâse'yi Rusya'nın Ele Geçirme Çabaları.....	183
3.3.2. Rus-Ermeni İşbirliği: Ölümler ve Zulümler	186
3.3.3. Koçakların Sorgusu ve Doktor Sultanov	208
3.3.4. Türklerin Propaganda Aracı Olarak Kullanılması	214
3.3.5. Yerel Yönetimde Yabancı Memurlar	222
3.4. SOSYAL DIŞLANMALAR	233
3.4.1. Kırımın Gölgesinde Entelektüel Mezalim	233
3.4.2. Sürgün Treninde Şikeste Efendi'nin Notları	244

4. BÖLÜM	251
GÖÇ NETİCELERİNİN SANATSAL-OLGUSAL YANSIMALARI	251
4.1. BÜTÜNLEYİCİ ENTEGRE SÜRECİ	251
4.1.1. Dağlara mı Türkiye'ye mi?	251
4.1.2. İkinci Vatan Olarak Türkiye'nin Tercih Edilme Nedenleri	254
4.1.3. Göçle Birlikte Taşınan Kültürel Değerler	256
4.1.4. Göçmenlerin Anadolu İnsanlarıyla Kaynaşımı	282
4.1.5. Muhacirlerin Anadolu'ya Maddi Manevi Destekleri	301
4.2. DEMOGRAFİK DENGİ	307
4.2.1. Güney Kafkasya'dan Ardahan, Kars, Erzurum Göç Yolculuğu	307
4.2.2. Karapapak Göçmenlerin Türkiye'nin İçlerine İskânları	317
4.3. DİNÎ AİDİYET	320
4.3.1. Göçmenlerin Din Algısı Üzerinden Uyumu	320
4.4. SİYASAL-ASKERÎ ETKİLER	326
4.4.1. Cenubi Garbi Kafkas Cumhuriyeti	326
4.4.2. Muhacir Yiğitlerin Anadolu'da Askerî Hizmetleri	332
4.4.3. Türk Gönül Dünyası Dayanışma Ruhu	344
4.4.4. Türkiye Cumhuriyeti ile Sovyetler Birliği İlişkileri	355
YAZARIN KİTAPLARININ KAPAK FOTOĞRAFLARI	377
SONUÇ	380
KAYNAKÇA	390
EKLER:	401
EK 1. TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU	401
EK 2. TEZ ÇALIŞMASI ETİK KURUL MUAFİYET FORMU	402
ÖZ GEÇMİŞ	403

KISALTMALAR VE AÇIKLAMALAR

- Ahıska** – 1944 yılında kalabalık Türk nüfusun tümlükle sürgün edildiği, Gürcistan'a bağlı bölge.
- Borçalı** – Gürcistan'da tarihsel bölge. Azerbaycan Türklerinin bir kolu olan Karapapakların yoğun bulundukları il / Aşağı Kartli.
- ÇeKa** – Rusça ЧК / ÇK kısaltmasının ilk harflerinin talaffuzu. “Çrezvıçaynaya komissiya” olağanüstü komisyon. Devrim aleyhine ve sabotajla mücadele teşkilatı. 1917 yılında kurulmuştu.
- Gazah / Qazax** – Azerbaycan'ın batı yönünde Gürcistan ile sınır ili. Eski belgelerde Qezzaq olarak geçer. Kazakistan Kazak Türkleri ve Rus Kazaklar ile karıştırılmamalıdır.
- Göç** – Ekonomik, toplumsal, siyasal sebeplerle bireylerin veya toplulukların bir ülkeden başka bir ülkeye, bir yerden başka bir yere gitmesi; taşınma, muhaceret (Güncel Türkçe Sözlük).
- Göç edebiyatı** – Göç olgusunu anlatan edebi eserler.
- Göçmen** – Kendi ülkesinden ayrılarak yerleşmek için başka ülkeye giden (kimse, aile veya topluluk); muhacir (Güncel Türkçe Sözlük).
- Göyce / Gökçe** – Ermenistan'da Türklerin toplu yaşamış oldukları bölge.
- GPU** – Rusça “Gosudarstvennoe političeskoe upravlenie” Devlet Siyasi İdaresi tamlaması sözcüklerinin ilk harfleri. Gizli siyasi servis.
- Karapapaklar** – Azerbaycan Türklerinin bir kolu olup, Gürcistan Borçalı bölgesinde, Azerbaycan Ağstafa, Gazah, Tovuz yörelerinde, Türkiye'nin Ardahan, Kars, Iğdır, Ağrı, Muş, Sivas vd yerlerinde, İran'ın Sulduz semtinde var olan Türk boyu.
- KGB** – Rusça “Komitet gosudarstvennoy bezopasnosti” Devlet Güvenliği Komitesi tamlaması sözcüklerinin ilk harfleri. İstihbarat servisi. Telaffuzu: KaGaBe.

- kolhoz / Kolxoz** – Rusça “kollektivnoye hozyaystvo” kolektif tarımcılık tamlamasının kısa şekli. Kolektif tarım çiftliği anlamındadır.
- Malakanlar** – Rus toplumu olup, Ortodoks kilisesini kabullenmeyen tarikat mensupları. Gazah, Borçalı, Gümrü, Kars yörelerine sürgün edilmişlerdi.
- NEP** – Rusça “Novaya ekonomiçeskaya politika” yeni ekonomik politika tamlamasındaki sözcüklerin ilk harfleri.
- NKVD** – Rusça “Narodnyy komissariat vnutrennih del” İçişleri Halk Komiserliği tamlamasındaki sözcüklerin ilk harfleri. Telaffuzu: EnKaVeDe.
- Seminarya** – Öğretmen semineryumu, darülmuallimin. 1876 ilinden Gürcistan Gori kentinde faaliyet göstermiş olup, 1879'da Azerbaycan Türkçesinde de öğretim veren şubesi açılmıştı, 1918'de bu şube Azerbaycan'ın Gazah kasabasına taşınarak, Gazah Muallimler Seminariyası adını almıştı.
- Sovhoz / sovxoz** – Rusça “Sovetskoye hozyaystvo” Sovyet tarımcılığı tamlamasının kısa şekli. Devlet tarım işletmesi anlamındadır.
- SSCB** – Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği.
- TMB** – Türkistan Milli Birliği.
- Zakavkazya** – Rusça Kafkas sıra dağlarının ötesi anlamındadır, Kafkasya'nın güneyi, Güney Kafkasya.

GİRİŞ

Konunun güncelliği, önemi ve problem:

Türkiye ile Güney Kafkasya ülkeleri Azerbaycan ve Gürcistan arasında siyasal sosyal ilişkilerin müttefiklik boyutuna ulaştığı günümüzde Türk edebiyatında Güney Kafkasya konusunun ve Azerbaycan, Gürcü edebiyatlarında Türkiye konusunun işlenişinin öğrenilmesi hem bilimsel hem de stratejik güncellik arz etmektedir.

Göç olgusu tarih boyunca sadece coğrafi sınırları aşan bir hareketlilik olmakla kalmamış, aynı zamanda toplumsal, kültürel ve bireysel anlamlarda derin etkiler yaratmıştır. Günümüzde dünya genelinde zorunlu ve gönüllü göç dalgalarının artmasıyla göç temalı çalışmalar evrensel ve yerel ölçekte güncellik kazanmaktadır. Özellikle Kafkasya'nın güneyi gibi stratejik ve tarihsel açıdan özenli bir bölgeden Anadolu'ya gerçekleşen zorunlu veya gönüllü göçler tarihsel süreçlerde etnik, kültürel ve sosyal geçimsel değişimlere yol açmıştır. Bu göç hareketlerinin edebiyat üzerinden nasıl temsil edildiği ekonomik etkenler, politik, kültürel etkenler, dini etkenler gibi temaların incelemesi için zengin bir zemin sunar.

Bu tezdeki problem Kafkasya güneyinden Anadolu'ya göçlerin Ali Kafkasyalı'nın eserlerinde nasıl ve hangi temalar üzerinden yankılandığıdır. Tezin temel sorunsalı göçmenlik deneyiminin bireyler ve toplumlar üzerindeki etkilerinin bu edebi eserlerde nasıl tezahür bulduğudur.

- Güney Kafkasya'dan göç eden bireylerin, ailelerin Anadolu'da yeni bir topluma uyum sağlama süreçleri, kültürel kimliklerini koruma ya da kaybetme mücadeleleri nasıl yansıtılmaktadır?

- Bu süreçler Ali Kafkasyalı'nın eserlerinde ne tür olaylarla, anlatılarla ve temalarla ele alınmaktadır?

- Göç eden toplulukların Anadolu'daki yerli halkla yaşadığı kültürel uyum ve çatışma süreçleri nasıl betimlenmektedir?

- Bu göçler yerel kültür, dil ve gelenekler üzerinde ne tür bir etki yaratmaktadır?

- Göç olgusuyla birlikte gelen bireysel ve toplumsal sarsıntılar, travmalar nasıl ifade edilmektedir?

Göç eden bireylerin kaybettikleri vatan, aile ve toplumsal bağlar edebiyatta nasıl bir bellek temsiliyle ele alınmaktadır?

Eserlerdeki göç temasının derinlemesine incelenmesi göçmenlerin bireysel ve toplumsal deneyimlerinin nasıl ele alındığı, bu göç süreçlerinin hangi temalar ve kurgusal araçlar aracılığıyla yansıtıldığı temel araştırma problemlerini oluşturur.

Seçilen konu üzerine yapılan araştırma sonucunda Kafkasya güneyinden Anadolu'ya göçlerin edebi eserler üzerinden yansıtılarak yaşanan sıkıntıları ve çekilen ıstırapları, entegre süreci adeta bir belgesel sanatsal tecessüm anlatımıyla gözler önüne sermek amaçlanmış ve hedeflenmiştir.

Literatür özeti:

Birincil, öznel kaynak metinler olarak Ali Kafkasyalı'nın romanları, tiyatro eseri, hikâyeleri, ayrıca bilimsel yayınları örnek arz etmektedir. Araştırmada hem Türkiye hem de Azerbaycan ve Gürcistan yayınları dikkate alınır.

Göç olgusu toplumların kültürel, sosyal ve ekonomik yapılarında derin izler bırakan önemli bir toplumsal hareketliliklerdir. Güney Kafkasya bölgesinden Türkiye'nin Doğu Anadolu bölgesine yapılan göçler de bu bağlamda hem göç eden bireylerin hem de göç edilen bölgelerin kimliklerinin şekillenmesinde etkili olmuştur.

Ali Kafkasyalı'nın eserlerinde bu göçlerin toplumsal hafızadaki yerini ve bireylerin kültürel kimliklerini nasıl dönüştürdüğünü görmek mümkündür. Göçle birlikte gelen kültürel etkileşimler toplumların inanç ve yaşam biçimlerini etkileyerek edebi eserlerde güçlü bir yankı bulur.

Kafkasyalı'nın eserlerinde göç sadece fiziksel yer değiştirme süreci değil, bir aidiyet arayışı ve kimlik inşası süreci olarak da ele alınmaktadır. Literatür taramasında bahse konu eserlerde Kafkasya güneyinden Anadolu'ya gerçekleşen göçleri nasıl kurgusal bir anlatıya dönüştürüldüğü ve bu göçlerin toplumsal, bireysel kimlik üzerindeki etkilerinin nasıl yansıtıldığı, toplumsal değişimlerin nasıl ortaya çıktığının ve değişimlerin, dönüşümlerin hem Anadolu coğrafyasındaki hem de Kafkasya coğrafyasındaki tezahürü tespit edilmiştir.

Bu açıdan çalışmanın özne kaynağını bahse konu edebî eserlerin metinleri oluşturur (Kafkasyalı, 1991; Kafkasyalı, 1995; Kafkasyalı, 2018; Kafkasyalı, 2019; Kafkasyalı, 2020; Kafkasyalı, 2020b).

Konuyla ilgili olarak Mehmet Fahrettin Kırzioğlu Doğu Anadolu'nun ve Kafkasya'nın tarihine ve bu bölgelerdeki topluluklara dair derinlemesine yaptığı araştırmalarla öne çıkan bir tarihçi, aynı zamanda edebiyat bilimci olarak bilinir. “Kars

Tarihi” adlı eserinde Kars'ın geçmişini derinlemesine ele alarak bölgenin tarihsel süreçlerine, kültürel yapılarına, etnik gruplarına ve jeopolitik önemine dair kapsamlı bir analiz sunar (Kırzioğlu, 1953).

Aygün Attar ve Sebahattin Şimşir'in yazdığı “Tarihten Günümüze Türkiye'de Yaşayan Azerbaycan Türkleri” eseri 1830 ile 1930 yılları arasında Anadolu'ya göç etmiş Azerbaycan Türkleri hakkında sosyal, siyasal, ekonomik ve kültürel nedenleri ele alan akademik bir çalışmadır. Azerbaycan Türklerinin Türkiye'ye göçünün iktisadi kriz, Rusya işgali, inançsal farklılıklar gibi çeşitli nedenlerini, Anadolu'ya göç sürecindeki engelleri, Türkiye'deki sosyal, ekonomik, politik etkileri, Azerbaycanlı muhacirlerin Türkiye'deki yayıncılık faaliyetlerini ve Türkiye'nin siyasal, fikri ve bilim hafızasına damgasını vurmuş Azerbaycanlı aydınları kapsayan konular detaylı bir şekilde incelenir (Attar ve Şimşir, 2013).

Azerbaycanlı tarihçi Fahri Valehoğlu'nun “Karapapaklar ve Onların 19. Asır Harp Tarihi” adlı eserinde Karapapakların tarihi, özellikle 19. yüzyılda yaşadıkları savaşlar ve siyasal olaylar irdelenmektedir. Eser Gürcistan'daki, Azerbaycan'daki ve Türkiye'deki Karapapakların coğrafi dağılımlarını, tarihlerini, yaşam biçimlerini, dini inançlarını ve siyasi ilişkilerini ele almakla beraber Karapapakların Gürcistan, Azerbaycan ve Türkiye'deki savaşlara, isyanlara ve göçlere katılımlarını ayrıntılı bir şekilde incelemektedir. Valehoğlu, Karapapakların tarihini zengin bir kaynak kullanarak, eylem, kişi ve yer isimleri de dâhil olmak üzere birçok belge, anlatı ve şahitlikten yararlanarak aktarmaktadır (Valehoğlu, 2005).

Yunus Zeyrek'in “Ahıska Bölgesi ve Ahıska Türkleri” çalışması Ahıska Türklerinin tarihlerini, kültürel miraslarını ve 1944 yılında Stalin rejiminin emriyle yaşadıkları zorunlu sürgünlerini ele alan kapsamlı bir incelemedir. Kitap, Ahıska bölgesinin tarihine, Osmanlı dönemine, Rusya işgali yıllarına, sürgün ve sonrası yaşananlara dair belgeler, anlatılar, tanıklıklarla zengin bir şekilde örülmüştür. Zeyrek, Ahıska Türklerinin Türk kimliklerine ve kültürlerine olan bağlılığının altını çizerken, aynı zamanda sürgünün yarattığı acıları ve bugün de devam eden sorunları gözler önüne serer (Zeyrek, 2001).

Yukarıda bahsedilen eserler ana kaynak niteliğinde olup, akabinde ise konuya bu veya diğer derecede ilişkisi bulunan tezler, makaleler ve bildirilerle konu detaylı bir şekilde ele alınır.

Araştırmaya esas, destek niteliğindeki kaynakları çalışma tipleri açısından şöyle tasnif edebiliriz:

- Bilimsel araştırma kitapları (Kırzioğlu, 1958; Dobb, 1968; Togan, 1969; Kırzioğlu, 1970; Kırzioğlu, 1972; Arzumanlı ve Mustafa, 1988; Saray, 1995; Demirel, 1996; Berdibayev, 1997; Zeyrek, 2001; Budak, 2002; Haviland, 2002; Karpas, 2003; Piriyeve ve Piriyeve, 2003; Agara, 2004; Ortaylı, 2004; Buntürk, 2007; Mahmudov vd, 2010; Kasimov, 2011; Lewin, 2011; Adıgüzel, 2020; Alver, 2012; Çağırkan, 2020).

- Edebi eserler (Niyazi, 2011; Topçu, 2016; Demirkaya, 2019; Demirkaya, 2019b; Özdemir, 2022)

- Makaleler (Adıgüzel, 1999; Kantarcı, 2005; Kafkasyalı, 2006; Oran, 2007; Memmedli ve Tanrıverdi, 2008; Memmedli ve Goca, 2009; Kemaloğlu, 2011; Aktemur, 2012; Günay, 2012; Kafkasyalı, 2012; Kemaloğlu, 2012; Güneş, 2013; Kırgız Karat, 2014; Yılmaz ve Mustafa, 2014; Akgün, 2015; Azap, 2017; Boy, 2018; Karabulut, 2019; Karaoğlu, 2019; Karaoğlu, 2020).

- Tebliğler / bildiriler (Babaşlı, 2007; Altunsabak, 2017; İmrani, 2017; Andican, 2021; URL 17).

- Lisansüstü tezleri (Sırakaya, 2007; Yazar, 2008; Görücü, 2009; Tanrıverdi, 2009; Davrişova, 2015; Ağaoğlu, 2011; Erdem, 2014; Hajıyev, 2016; İadigarov, 2017; Abbaslı, 2019; Mammadzada, 2019; Ulusal Tez Merkezi: URL 12).

Araştırma soruları ve hipotez:

Ali Kafkasyalı'nın eserlerinde göç sadece yer değiştirmek değil, kimlik, aidiyet ve köklerden kopma mücadelesinin öyküsü olarak derinlemesine işlenir. Kafkasyalı, Karapapakların yaşadığı belirsizlik, kayıp ve yeni bir hayat kurma mücadelesini edebi bir dille aktarır. Burada sadece bir coğrafyanın değişimi değil, insanların içsel dönüşümü ve bu süreçte yaşadıkları sancılar ön plana çıkar.

Genelde Karapapakların, özelde ise Aloy Hacı ve çevresinin 19. yüzyılda sosyal, politik, dini ve ekonomik durumları nasıl ele alınır? Yazarın eserlerinde tarihsel bağlam oldukça önemlidir, çünkü 19. yüzyılda Kafkasya güneyinden Anadolu'ya göçler hem savaşların hem de siyasi baskıların bir sonucu olarak meydana gelir. Kafkasyalı bu tarihsel süreci Aloy Hacı'nın ve çevresinin anıları ve hatıraları üzerinden işler. O dönemlerde yaşanan acılar, sürgünler, kamplar gibi zorlu süreçler yazarın eserlerinde

adeta bir ağıt gibi hissedilir. Toplumun göç sonrası yaşadığı toplumsal kırılmalar, yeni yerleşim yerlerinde yabancılaşma ve kendi kültürünü koruma mücadelesiyle birleşir.

Aloy Hacı, Koçak Nuri, Emiraslan Tomtullu, Sedi Tomtullu, Aslan Gülalioğlu, yeğeni Emrah Gülalioğlu, Yukarı Salahlı'dan Mehemed Matos, Birinci Şıhlı'dan Papakçı, Borçalı'dan İsmail karakterlerinin göç deneyimleri nasıl şekillenir? Eserlerdeki karakterler göçü bir kaçış değil, zorunlu bir adım olarak yaşarlar. Onlar için göç hem bir yıkım hem de bir umut arayışıdır. Bir yandan eski yaşamlarına duydukları derin özlem, diğer yandan yeni topraklarda kök salma çabası içindedirler. Karakterlerin iç dünyalarında derin bir travma, geçmişe özlem ve geleceğe dair belirsizlik hakimdir. Kafkasyalı'nın karakterleri sürekli geçmiş ile gelecek arasında sıkışmış durumdadır. Bir tarafta kaybettikleri topraklar, diğer tarafta yeni bir hayata başlama umudu. Özellikle göçmenlerin duygusal ve psikolojik sancıları çok yoğun bir şekilde hissedilir.

Aloy Hacı ve yakınlarının Ardahan'a, Kars'a, Erzurum'a yapılan göçler sonrasında yeni yaşamları nasıl betimleniyor? Anadolu'ya ulaşan sığınmacılar kendilerini yeni bir dünyanın ortasında bulurlar. Yazar bu yeni dünyanın hem vaat ettiği umutları hem de beraberinde getirdiği zorlukları detaylı bir şekilde ele alır. Yeni bir coğrafyada ayakta kalma mücadelesi, bir kültüre uyum sağlama ve eski alışkanlıklarından vazgeçme zorunluluğu Karapapak Türklerinin karşılaştığı en büyük sorunlar arasındadır. Yazar bu süreci sadece fiziksel değil, duygusal bir yeniden doğuş olarak da işler. Göçmenler için Ardahan, Kars, Erzurum hem bir sığınak hem de bir mücadele alanıdır; burada yaşama tutunmak bir başarı, eski hayatı kaybetmek ise bir trajedi olarak yansıtılır.

Göçmen bir ailenin evladı olan Ali Kafkasyalı'nın eserleri arasındaki bağlantılar nedir? Ali Kafkasyalı'nın yaşam deneyimlerinin, eserlerindeki göç temasını büyük ölçüde etkilediği söylenebilir. Kendisinin de Güney Kafkasya kökenli bir aileden gelmesi, bu göç hikâyelerinin kişisel bir yankı bulmasına neden olur. Kendi ailesinin ve çevresinin yaşadığı bu göç deneyimleri onun yazılarına bir derinlik ve gerçeklik katar. Kafkasyalı, eserlerinde sadece anlatıcı değildir, ayrıca bu öykülerin bir parçası olmuş, acılarını hissetmiş ve bunu edebi bir şekilde dillendirmiş bir tanıktır.

Ali Kafkasyalı'nın eserlerindeki göç temasının Türk edebiyatındaki yeri nedir? Ali Kafkasyalı'nın “Kafkaslar'dan Gelen Ezan Sesleri”, “Kırk Yıllık Kara Günler”, “Kafkas Koçakları”, “Topal Asker”, “Kartallar Sınır Tanımaz” kitapları Türk edebiyatında zorunlu göç anlatılarına özgün bir katkı sunar. Diğer göç temalı eserlerden farklı olarak,

Kafkasyalı'nın dili kıyaslamada daha çok özlem yüklü ve ağıtlıdır. Bu eserler hem kaybedilen bir yurt hem de kazanılan yeni bir yaşam üzerine kuruludur. Türk edebiyatında genellikle Balkan göçleri veya Anadolu'dan iç göçler işlenirken, Kafkasyalı'nın Güney Kafkasya göçlerini işlemesi farklı bir coğrafyayı ve deneyimi edebiyata taşır. Göçün sadece fiziksel değil, ruhsal bir kopuş olarak ele alınması onu diğer göç temalı yazarlardan ayırır.

Yazarın eserlerinde Kafkasya güneyinden Anadolu'ya göçler bağlamında incelenen dönem hem göçün nedenleri hem de Karapapakların yaşadıkları deneyimler açısından zengin bir anlatı sunar. Bu kapsamda konuya dair geniş bir hipotezi şu şekilde oluşturabiliriz: Ali Kafkasyalı'nın eserlerinde Kafkasya güneyinden Anadolu'ya yapılan göçlerin temel nedeni, bölgedeki siyasal, sosyal ve kültürel baskıların sonucu olarak, toplumsal kimliğin ve kültürel varlığın korunması amacıyla gerçekleşen bir göç sürecidir. Bu göç süreci fiziksel yer değiştirme yanında kimlik aidiyetinin yeniden inşası bağlamında kültürel dönüşümü ve mücadeleyi de ifade eder.

Göçe zorlanan Karapapaklar Sovyet yönetiminin dayattığı kolhoz sistemi, toprak kararnameleri ve dini özgürlüklerin kısıtlanması gibi uygulamalarla kimliklerinin, kültürel varlıklarının ve ekonomik kaynaklarının ellerinden alındığını görmüşlerdir. Bu göç sadece fiziksel bir kaçış değil, aynı şekilde toplumsal bellek ve kültürel devamlılık için verilen bir direnişin parçası olarak yansıtılır. Karapapakların Anadolu'da yeni bir hayata başlarken karşılaştıkları zorluklar ve Anadolu toplumuyla etkileşimleri kimlik ve aidiyet mücadelesinin yeniden şekillendiği bir süreç olarak algılanmaktadır. Göçün bu boyutu hem Anadolu'nun Karapapaklar için “ikinci vatan” hâline gelişini hem de Güney Kafkasya'daki baskıcı rejimlerin etkilerini derinlemesine anlamamıza olanak tanır. 1917 sonrası Sovyet yönetimi tarafından uygulanan toprak reformları ve kolektif çiftlik sistemi olan kolhozlar, sovhozlar Karapapak Türklerinin yaşam geçim kaynaklarını ciddi şekilde sınırlandırır, onları ekonomik olarak kırılgan hale getirir. Kulak ve Aljir çalışma kampları halkın zorla çalıştırıldığı baskıcı mekanizmalar olarak göçe ivme kazandıran unsurlardan biridir. Sovyetler rejimindeki bu ağır iktisadi koşullar Karapapak Türklerinin kaçış arayışlarını daha da güçlendirir.

Sovyetler Birliği'nin politik baskıları Karapapak Türklerinin göçünü hızlandıran bir başka önemli etkidir. Sovyet yönetiminin Kafkasya güneyinde uyguladığı Rus-Ermeni ittifakı ve Türkmençay Antlaşması sonrası gelişen olaylar Türk halklarını sürekli baskı

altında tutmuştur. Ermenilerin Kars, Ardahan ve Erzurum gibi stratejik noktalara yerleştirilmesi Karapapak Türklerinin verimli topraklarını kaybetmelerine yol açmış ve onları göçe zorlamıştır. Ermenilerin Türkler aleyhine kurmuş oldukları Armenakan, Hınçak ve Taşnaksutyün örgütlerinin saldırıları, özellikle kırsal bölgelerde Türk halkına yönelik zulmü arttırmış ve Karapapakların kaçış sürecini başlatmıştır.

Ali Kafkasyalı'nın eserlerinde göçün belgesel ve kurgusal etkileri derinlemesine incelenmiştir. Özellikle Kars, Ardahan, Erzurum gibi bölgelere göçen Karapapak Türklerinin demografik değişimleri ve bu yeni topraklarda karşılaştıkları sosyal kültürel zorluklar eserlerde önemli bir yer tutar. Göçmenlerin Anadolu'ya uyumu ve Anadolu toplumuyla kurdukları ilişki hem kültürel etkileşim hem de karşılıklı yardımlaşma süreçlerini içerir. Karapapak Türklerinin Anadolu'daki dini ve toplumsal entegrasyonu hem göçün etkilerini hem de Anadolu'nun Karapapaklar için nasıl bir “ikinci vatan” haline geldiğini açıklar.

Bu hipotez Ali Kafkasyalı'nın eserlerinde göç olgusunun sadece ekonomik veya politik sebeplerle açıklanmadığını, aynı zamanda dinsel ve kültürel nedenlerle derinleşen bir kimlik mücadelesi olarak ele alındığını savunmaktadır. Karapapak Türklerinin Sovyet baskıları altında hayatta kalma çabaları Anadolu'ya göçle neticelenen geniş bir toplumsal değişimin bir parçası olarak betimlenir. Göç hem bir kaçış hem de bir yeniden doğuş süreci olarak eserlerde işlenmiştir.

Araştırmanın kapsamı:

Özellikli olarak Anadolu'ya Kafkasya'nın güneyinden göç dalgalarını yansıtan günümüz Türk edebiyatının konu seçilmesi çalışmanın kapsamını belirlemiştir.

Kırk Yıllık Kara Günler drama eseri, 1877–1878 Rusya-Osmanlı savaşı ya da bilinen adıyla 93 Harbi'nden Türk ordusunun 1918'de bölge topraklarının kurtarışına kadar geçen işgal yıllarında Ardahan, Oltu, Şenkaya, Kars, Sarıkamış yörelerinde yaşanmış trajik olayların anlatıldığı bir eser olup, gerçek olaylar ve gerçek kahramanlar üzerine hazırlanmış bir drama içeriğini taşıyor.

Kafkas Koçakları romanı alçakların hıyanetini, koçakların mertliğini gerçeklere dayanarak anlatan bir edebî belgesel eser niteliğindedir. Bolşevik ihtilâlini müteakip Kafkasya'nın güneyinden çeşitli gruplar halinde Anadolu'ya göçüp, devletin verdiği payı alıp, burada yaşamak için yuva kuran yiğit koçakların göç serüvenini anlatır.

Kartallar Sınır Tanımaz romanı uzun bir dönemin gözde yiğitleri Aloy Hacı ve arkadaşlarının Azerbaycan'da başlayıp Gürcistan'a, oradan da Anadolu'ya uzanan onurlu ve bir o kadar da hüznü hayatlarının öyküsüdür. Kafkas kartalları namıyla bilinen bir kısım yiğidin zulme sabır olmaz deyip örgütlenerek zalimlere karşı mücadele vermeleri gözler önüne serilmektedir. Azerbaycan'ın Gazah, Gürcistan'ın Borçalı, Ahıska, Anadolu'nun Kars, Eleşkirt, Erciş bölgeleri eserde geçen uğrak noktalarıdır.

Yazarın hikâyelerinden *Firdest Hanımın Sürgünü*, *Emin Dede*, *Dilencinin Yardımı*, *Topal Asker*, *Kazaklı Yunus Binbaşı*, *Gollo* vd örnekler konu ile ilgilidir.

Çalışma Ali Kafkasyalı'nın eserleriyle sınırlıdır.

Araştırmanın yöntemi ve kullanılan teknikler:

Araştırma-inceleme sürecinde edebî metin analizi, roman-hikâye çözümlemesi, metinlerarasılık ve fişleme yöntemleri uygulanır. Bu bağlamda ilk olarak Kafkaslar'dan “Gelen Ezan Sesleri”, “Kırk Yıllık Kara Günler”, “Kafkas Koçakları”, “Topal Asker”, “Kartallar Sınır Tanımaz” kitaplarındaki edebi eserlerin olay akışları, zaman ve mekân, karakterler ve prototipleri ele alınır.

Çalışmanın esasını oluşturan konular tek tek konunun bağlamı esas alınarak tasnif edilmeye çalışılır. Sınıflandırma sürecinde dönemin siyasal, sosyal ve kültürel zihniyeti yer yer karşılaştırmalı edebiyat yaklaşımıyla yorumlanmaya çalışılır.

Fişleme yöntemi kullanılarak politik etmenler içinde yer alan “Yerel yönetimde yabancı memurlar”, demografik denge çerçevesinde incelenen “İkinci vatan olarak Türkiye'nin tercih edilme nedenleri”, dini entegre içinde yer alan “Göçün din algısı üzerinden etkileşimi”, toplumsal kültürel değişim temelinde “Özgürlüğün zirvesindeki göçler: dağlara mı Türkiye'ye mi?” gibi başlıklar dikkat çekicidir. Belirlenen başlıklardan yola çıkarak Türk edebiyatında, özellikle de Türk romanında Kafkaslar ve Kafkaslar'dan göçler konusunu işleyen eserler çözümlemeye tabii tutulur.

Araştırmanın düzeni:

Çalışma, giriş kısmını takiben dört bölümü kapsar.

Birinci bölümde konuya ilişkin çerçeve bilgileri sunularak, yazarın edebî ve akademik kişiliği, göç edebiyatının kuramsal özellikleri ve tarihsel seyri, göçe zorlanan Kafkasya Türk etnik boyu Karapapakların Anadolu'ya göç dalgaları, Kafkasya güneyinden Anadolu'ya göçlerin hatıralarda ve Türk edebiyatında tecessümü dile getirilir.

İkinci bölümde yazarın edebî eserlerinin göç konusu üzerinden tema ve izlek, karakterler ve prototipler, mekân ve zaman düzlemlerinde çözümlemesi gerçekleştirilir.

Üçüncü bölümün içeriğini göçün nedenlerinin sanatsal olgusal yansımaları çerçevesinde dinî-etnik, ekonomik, politik, sosyal etkenlerinin araştırılması oluşturur. Burada Çarlık Rusya'da ve Sovyetler Birliği'nde İslam dinine baskılar, camilerin mahvedilmesi veya başka amaçlarla kullanılması, Sovyetlerin yüz karası olarak nitelendirilen kolhozların, sovhozların, esir ve çalışma kamplarının olumsuz yanları, toprak ıslahatlarının doğurduğu sorunlar, Türk işçilerin yüzleştikleri zorluklar, Ermenilerin Güney Kafkasya Türklerine yönelik siyasal ve entelektüel zulümler türetmeleri gibi etmenler öne çıkarılır.

Dördüncü bölüm olan göç neticelerinin yansımaları kapsamında göçün bütünleyici entegre etkileri, demografik, dinsel, siyasal-askerî etmenler sınıflandırmasıyla olgusal bulgular metinlerarasılık ve roman çözümleme yöntemleriyle tek tek analiz edilir. Bu kısımda göç sonrası hayatın göçmenler, sığınmacılar üzerindeki etkileri ve göçmenlerin yerli halkla kurdukları uyumsal ilişkiler bu analizlerin odağında incelenir. Burada göç sürecinde hedef bölge olarak Anadolu'nun seçilmesi nedenleri üzerinde durularak, ikinci vatan veya öz memleket algısının esas rol oynadığı, kültürel değerlerin göçle birlikte taşınması olguları vurgulanır.

Sonuçlar kısmında yazarın eserlerinde Türkiye'ye Kafkasya güneyinden göç dalgalarının sanatsal olgusal işleyişi üzerine bilimsel kanaatler açıklanır.

1. BÖLÜM

KONU YA İLİŞKİN ÇERÇEVE BİLGİLER

1.1. GÖÇ EDEBİYATI VE KURAMSAL ÖZELLİKLERİ

Göç edebiyatı, bireylerin ve toplumların yerinden edilmesi, göç etme zorunluluğu ve göç sonrası yaşadıkları deneyimleri konu alan edebî bir türdür. Bu tür, göçün sadece fiziksel bir hareketlilik değil, aynı zamanda kültürel, psikolojik ve toplumsal değişimleri de beraberinde getirdiğini vurgular. Göç edebiyatı savaşlar, ekonomik zorluklar, politik baskılar ya da doğal felaketler gibi çeşitli sebeplerle göç eden insanların yeni yerlerdeki kimliklerini, aidiyetlerini, yabancılaşma ve adaptasyon süreçlerini derinlemesine irdeler. Göç, bireylerin yaşamındaki en temel dönüşüm noktalarından biri olduğundan, bu edebiyat türü de tarihsel, kültürel ve bireysel düzeyde önemli yansımalar yaratır. Göç edebiyatı bu süreçlerin evrensel insan deneyimlerine dair önemli bir kaynağı oluştururken, toplumsal ve bireysel hafızanın izlerini de sürer.

Göçün tanımına ilişkin Uluslararası Göç Örgütü tarafından hazırlanan Göç Terimleri Sözlüğü'ne göre, göç: “Uluslararası bir sınırı geçerek veya bir devlet içinde yer değiştirmektir. Süresi, yapısı ve nedeni ne olursa olsun insanların yer değiştirdiği nüfus hareketleridir. Buna, mülteciler, yerinden edilmiş kişiler, yerinden çıkarılmış kişiler ve ekonomik göçmenler dâhildir” (Göç Terimleri Sözlüğü, 2009, ss. 22; URL 16, s. 22).

Türk Dil Kurumu Güncel Türkçe Sözlüğü'nde göç kelimesinin tanımı şöyledir: “Ekonomik, toplumsal, siyasi sebeplerle bireylerin veya toplulukların bir ülkeden başka bir ülkeye, bir yerleşim yerinden başka bir yerleşim yerine gitme işi; taşınma, hicret, muhaceret” (URL 9: göç).

Her göçün başlangıcı, önceleri hep masum duygularla başlar. Nitekim göç etmeyi kafasında tasarlayan kişi bulunduğu yerde belirli sebeplerden dolayı karşılayamadığı ihtiyaçlarını başka yerlerde giderebilmeni amaçlar. Göç, “yapılmak istenen, asıl yerinden ulaşılmak istenen yere harekettir” (Karpas, 2003, s. 3; Kırgız Karak, 2014, s. 50).

“Yeryüzü, cennetten sürüldükten sonra insanın tek vatanı değil, tek gurbeti de olmuştur” (Sakallı, 2018, s. 11).

Gurbet ayrılıkları sürgünle, göçle ve seyahatle başlar. İnsanoğlunun var olma serüvenine binaen tek vatanı olan bu yeryüzü gurbetinde bulmaya mahkûm olduğu görülür. Burada vurgulanmak istenen kendi doğduğu memleket dışında yaşamak, yabancı bir dil öğrenmek zorunda kalmak ve o dilde yaşamak zorluğundan duyulan korku değildir. Bunun mukabilinde, insanın doğup büyüdüğü coğrafyadan ayrılması, uzak düşmesi o yörenin atmosferinden, düşünce yapısından, insanından, etkileşiminden ve felsefesinden uzaklaşmak demektir.

“Kimsenin kuşaktan kuşağa aktararak özleşen ve derinleşen, derinleştikçe maddenin ötesini arayan ve kurcalayan bakışı bekleyecek hali ve donanımı yoktur. Derinlikle kastedilenin ayrıntı, hakikatle kastedilenin fayda olduğu bu tür bakış modernizmin alametifarikası olarak kabul edilebilir. Göç, bu biçimde katı bilimsel bir kavramsallaştırılmaya ve tasnife tabi tutularak destansı ruhunu kaybeden kavramlardan biri olarak tespit edilebilir” (Hüküm, 2022, s. 29).

Göç olgusu birçok eserin ana teması olmuştur. Göç etmiş yazarlar kendi deneyimlerini ve duygularını eserlerine yansıtarak, göçmenliği edebiyata taşımışlardır. Sözgelimi, John Steinbeck'in *Gazap Üzümleri* adlı eseri Amerika'da büyük buhran dönemindeki göçü ve tarım işçilerinin yaşadığı zorlukları konu alır. Örneğin, Jhumpa Lahiri'nin *The Namesake* adlı romanı Hindistan'dan Amerika'ya göç etmiş bir ailenin yaşam öyküsünü anlatır. Khaled Hosseini'nin *Uçurtma Avcısı* adlı romanı Afganistan'daki savaşın etkilerini ve göçün yarattığı trajediyi anlatır. Bu örnekler edebiyatın göç temasını çeşitli açılardan ele aldığını göstermektedir.

Göç yazarlar için zengin bir tema olmuş ve bu konu kültürel etkileşim, kimlik arayışı, aidiyet ve toplumsal dinamikler gibi birçok önemli konuyu içermiştir. Edebiyatla birlikte çeşitli bilim dallarının ilgi odağı olan göç ve göçmen konusu sosyolojinin de ilgi alanına girmektedir.

Köksal Alver edebiyatın sosyolojik imkânlarını şu şekilde ifade eder: “Edebiyatla içinde üretildiği toplum arasında kopmaz, yadsınamaz, reddedilemez bağlar vardır... Buna göre ne edebiyat toplumdan ne de toplum edebiyattan bağımsız algılanabilir. Edebiyat doğrudan toplumsal gerçekliği ve toplum olaylarını anlatmasa dahi toplumsal yapı ile ilgili olmak, ondan etkilenmek durumundadır (Alver, 2012, ss. 11-12). Bu düşüncelerden yola çıkacak olursak, edebiyat ile toplum arasında karşılıklı bir etkileşim olduğu vurgulanmaktadır. Edebiyat sadece toplumsal gerçeklikleri yansıtmakla kalmaz,

aynı kıvamda toplumu da etkileyebilir. Yazarlar, eserleri aracılığıyla toplumsal meseleleri ele alarak okuyucular üzerinde düşündürücü bir etki bırakabilirler.

Göç, geçmişten günümüze birçok halkın maruz kaldığı bir durumdur. “Yakın dönem Türk edebiyatında Balkanlar'dan Anadolu'ya yapılan göçler ağırlıklı olmakla birlikte Kırım sürgününde Anadolu'ya göç eden Tatar Türklerinin öyküsü Kafkasya'dan Anadolu'ya göçen Kafkasya halklarının benzer olayları da çeşitli romanlara konu olmuştur” (Akgün, 2015, s. 75). Belirtilen ifadeden yola çıkarsak bu dönem romanları genellikle Balkanlar'dan Anadolu'ya gerçekleşen kitlesel göçleri konu alır. Bu göç tarihsel olaylar, savaşlar veya siyasal değişimlerle ilişkilendirilebilir.

Edebiyatın konu düzleminde olabildiği kadar muhtelif kısımlara ayrıldığını görmek mümkündür. Bunlar arasında köy edebiyatı, sürgün edebiyatı, memleket edebiyatı, savaş edebiyatı gibi “esasen hedef kitleye, yaratıcılarının kimliklerine ya da ana eksenlerinde yer alan tema ve ideolojiye göre çeşitli adlandırmalarla anılan edebiyat alanlarının ortaya çıktığını görürüz” (Akgün, 2015, s. 75).

Yukarıda belirtilen muhtelif edebiyatlara 19. yüzyıldan itibaren bağımsız bir kol olarak göçmen edebiyatının da katıldığını söyleyebiliriz. “Göçmen edebiyatı” teriminin diğer edebiyat türlerinden ayırt edici olmasının nedeni özel bir bağlamı temsil etmesinden kaynaklanır. Bu terim sadece göç temasını içeren eserleri değil, ayrıca da göçmenlerin kendi ana dillerinden uzakta, genellikle azınlık durumunda kaldıkları yeni coğrafyalarda ürettikleri edebiyatı ifade eder. Almanya'da yaşayan Türk göçmen yazarlar genellikle hem Türkçe hem de Almanca eserler üretirler. Zülfü Livaneli ve Feridun Zaimoğlu göçmen kimliği, kültür çatışmaları ve entegrasyon konularını ele alarak hem Türk hem de Alman kültürlerine köprüler kurarlar. Amerika'ya göç eden İtalyanlar arasında Amerikan kültürüne entegrasyon çabalarını konu alan birçok edebî eser bulunmaktadır. John Fante'nin eserleri İtalyan-Amerikan deneyimini işleyerek hem kendi dilini hem de Amerikan kültürünü kullanır.

Göç edebiyatı genellikle göçmenlerin göç sürecinde yaşadıkları deneyimleri, kimlik arayışlarını ve karşılaştıkları zorlukları konu alır. Bu bakımdan tematik dağılım olarak ele alındığında “Özlem, vatan sevgisi, ana dili bilinci, barış, özgürlük, asimilasyon karşıtı tutumla paralel gelişme gösteren milliyet bilinci, birlikte yaşama bilinci, ötekileştirme eleştirisi” (Akgün, 2015, s. 80) gibi konulara ortak olarak rastlandığını görmek mümkündür. Göçmen edebiyatının içerdiği temalar genellikle göçmenlerin

sosyal, kültürel ve bireysel deneyimlerini yansıtır ve bu da sosyolojik gerçeklikle sıkı bir ilişki içinde olduğunu gösterir. Bu temalar göçmenlerin yaşadığı zorluklar, kimlik arayışları ve toplumsal uyum çabaları gibi gerçek sorunlara odaklanır.

Göç / göçmen edebiyatı genellikle göçmenlerin yaşadığı zorlukları ve bu zorluklara karşı verdikleri mücadeleyi ele alır. Bu zorluklar dil bariyerleri, kültürel uyumsuzluklar, ekonomik geçim sıkıntıları ve toplumsal dışlanma gibi pek çok farklı şekilde ortaya çıkabilir.

Göç edebiyatında sıkça karşılaşılan bir diğer tema karakterlerin kendi kimliklerini bulma sürecidir. Bu açıdan göç edebiyatının bir başka tanımı olarak da tanıklık edebiyatı ifadesi de kullanılır. Göçmenler, sığınmacılar yeni bir kültüre adapte olurken, genellikle kendi kültürel kökenleri ve kimlikleri arasında bir denge kurma çabası içindedirler. Göçmen edebiyatında karakterler genellikle hem geldikleri topluluğa hem de yeni yaşadıkları topluluğa aidiyet duygusuyla bağlılık arasında bir denge kurmaya çalışırlar. Bu etmenlerden yola çıkarak göçmen edebiyatı temsilcilerine dair Hüseyin Yazıcı'nın şu tespitine yer vermek yerinde olacaktır: “Ekonomik, siyasal ve dini sebeplerle anavatanlarını terk ederek, dilini dahi bilmedikleri topraklarda hiç tanımadıkları bir atmosfer içinde hayata ve kendi köklerine tutunmaya çalışan” insanlardır göçmenler (Yazıcı, 2002, s. 607). Göçmenler genellikle dilsel, kültürel ve toplumsal normlar açısından tamamen yabancı oldukları yeni bir çevreye adım atarlar. Bu durum başlangıçta büyük zorluklarla karşılaşmalarına neden olabilir. Adaptasyon süreci hem bireysel hem de toplumsal düzeyde büyük bir çaba gerektirir. Göçmenler yeni bir toplumda kendilerini bulma sürecinde kimliklerini ve köklerini ararlar. Bu, sıklıkla kültürel kimliklerini koruma arzusu ile yerel toplumla uyum sağlama çabası arasında bir denge kurmaya çalışırlar. Göç edenler genellikle anavatanlarını terk etmeye karar verdiklerinde geride bıraktıkları aile, dostlar ve kültürel bağlar gibi unsurlar önemli bir duygusal yük taşır. Bu ayrılık karakterlerin geçmişleriyle yüzleşmelerine ve bu bağlara olan özlemlerine odaklanabilir.

Göçmenler genellikle farklı dini ve kültürel geçmişlere sahiptirler. Bu durum, yeni bir toplumda bu çeşitliliği koruma, aynı zamanda da yerel normlara uyum sağlama çabasını yansıtabilir. Sığınmacıların yeni bir topluma ayak uydurma çabaları sıklıkla içsel bir gurbet duygusuyla birlikte gelir. Yazarlar bu duyguyla baş etmek ve deneyimlerini ifade etmek için edebî üretime yönlenebilirler. Yazmak, bir tür terapi veya duygusal ifade

aracı olarak görülebilir. Göç edebiyatı, göçmen edebiyatı genellikle milli hassasiyetleri ve kültürel varlıkları koruma arzusunu yansıtarak ortaya çıkar. Yeni bir ülkede asimilasyon tehlikesine karşı duruş, göçmenleri kendi kimliklerini korumaya ve ifade etmeye yönlendirir.

1.2. KARAPAPAKLARIN ANADOLU'YA GÖÇ SERÜVENİ

Göç, en temel tanımıyla bir yerden başka bir yere yapılan yer değişimidir. Bu tanımı biraz daha açmak gerekirse yapılan göçlerin bir kısmının iklimden kaynaklı olduğu bir kısmının ekonomik nedenlerden bir kısmının ise siyasal kaynaklı olduğu görülür. “Birey veya toplulukların her dönemde göç etmeye zorlayan kültürel, iktisadi, siyasal, sosyal vb. gibi sebepler olabilir” (Çağırkan, 2020, s. 9). Bu nedenler göçün neden ve ne için yapıldığını gözler önüne serer.

Karapapak Türklerinin geleneksel ve kültürel hayatları zengin bir tarihsel geçmiş ve çeşitli kültürel unsurlara dayanan bir yapıya sahiptir. Farklı coğrafyalarda yaşayan bu topluluk geleneklerini ve kültürel değerlerini her zaman korumayı başarmıştır.

Karapapaklar alt etnos ismi İslam kaynaklarında Karabörklü, külâh-i siyah, Rusça salnamelerde “çyormiye klobuki” kara şiş papaklar diye anılmıştır.

“Kara Papak (Kara Papağ, Kara Papah), Azerbaycan camiasını teşkil eden Türk aşiretlerinden biri olup, 1828 tarihine kadar şimali Azerbaycan'ın Gazah-Şemseddin hanlığında, Borçalı nehri kıyılarında yaşamakta iken, bugün bakiyelerine kısmen cenubi Azerbaycan'ın Sulduz sancağı dâhilinde, kısmen de Türkiye'nin Kars, Çıldır, Arpaçay, Sarıkamış, Iğdır, Karaköse ve Sivas bölgelerinde ve Ermenistan'ın Akbaba nahiyesinde tesadüf edilmektedir” (Mirza Bala, 1955, s. 330).

“Tiflis vilayetine Terekeme Gürcistan denilmesi koyuncu ve ilhicı Karapapak Terekemelerinin burada çok kalabalık ve güçlü olmalarından ireli gelmişti” (Kırzioğlu, 1972, s. 52).

Bu adın 12. yüzyılda askerî güç olarak Gürcistan semtlere gelmiş Kümen Kıpçakların Karabörk / Karapapak uruğundan kaldığı bildirilir (Valehoğlu, 2005).

Bu Karapapaklar dövüşkenlikleriyle tarihte, ayrıca Gürcistan'ın 12-13. yüzyıllar tarihinde halledici iz koymuşlar. Kars'taki, Sulduz'daki Karapapakların çoğu Gazah-Borçalı-Ahıska çevrelerinden göç edenlerdir. Borçalı yörelerinde Karapapak nesilleri, Gazah ilçesinde Karapapak köyü bu kavmin yadigârlarıdır.

Karapapakların günümüzde meskûn oldukları esas bölgeler şunlardır: Gürcistan'ın Borçalı denilen Kvemo (aşağı) Kartli diyarı, Azerbaycan'ın batısındaki Ağstafa, Gazah, Tovuz ilçeleri; Rusya Federasyonu'na bağlı Dağıstan cumhuriyetinin Derbent ili, Türkiye'nin Çıldır, Kars vd il ve ilçeleri; İran'ın Batı Azerbaycan eyaletindeki Sulduz-Negede, Urmu bölgeleri.

Karapapak / Terekeme Türklerinin günümüzde yaşadıkları yerler; Rusya Federasyonu, Gürcistan, Azerbaycan, İran, Kazakistan, Ukrayna, Ermenistan, Özbekistan, Kırgızistan, Türkiye vd (Kemaloğlu, 2012, ss. 61-75).

Gürcistan'da Karapapaklar Tiflis, Rustavi şehirlerinde, Marneuli (Sarvan), Bolnisi (Bulus), Dmanisi (Başgeçit), Gardabani (Karayazı), Sagareco (Karaçöp), Lagodehi, Telavi, Msheta, Kaspi, Tetrizğaro (Akbulak), Çalka (Parmaksız) bölgelerinde meskûndurlar. Gürcistan'daki 400-500 bin civarındaki Türk ahalisinin tümü kendisini Karapapak olarak isimlendirmektedir (Memmedli, 1997, s. 62).

1918 Mayıs'ında Güney Kafkasya'da üç halk cumhuriyetinin istiklal beyannameleri okunandan sonra Borçalı üç cumhuriyet arasında son derece tartışmalı araziye çevrildi. Borçalı ilerde gidenleri “merkezi usul idare Tiflis şehrinde olmakla Türkiye'nin himayesi altında Karapapak adıyla yarım müstakil hanlık gibi tanınması” hususunda mesele kaldırdılar. Bu dönemde tarih sahnesine çıkmış Kars İslam Şurası'nın ilk cumhur reisi Borçalılı Kepenekçi Emin ağa seçilmişti (Memmedli, 1997, s. 82).

Kafkasya güneyinde 19. yüzyılın sonlarından 20. yüzyılın ortalarına kadar Ahıska bölgesinin güney (aşağı) kısmında yaşayan Türkler “Ahıska-Ahılkelek Karapapakları” olarak bilinir. Zaten Ahıska Türkleriyle Borçalı Türkleri akraba boylardır. “Ahıska, Kura nehrinin kıyısında Türkiye sınırına 15 km. uzaklıktadır. Ahılkelek de aynı nehrin kıyısında olup sınırına 32 km. uzaklıktadır” (Kafkasyalı, 2012, s. 283). “Ahıska-Ahılkelek bölgesinde iki nesil Karapapak tayfası yaşadığı bilinmektedir. Biri Emirhasan / İmirhasan Karapapakları / Terekemeleri, diğeri ise sadece Karapapaklar. İkinci nesil Karapapaklar Rusça kaynaklara göre 18. asrın sonunda ve 19. asrın başlarında Borçalı, Gazah ve Şemşeddin bölgelerinden gelip yerleşmişlerdi” (Kafkasyalı, 2012, s. 283).

20. yüzyılın ortalarında en zor günlerini yaşayan Ahıska ve Ahılkelek Türkleri birçok kez işgal altında kalarak istilâya uğramıştı. Daha önce de diğer Türk topluluklarında uygulanan yöntem Karapapak Türkleri üzerinde de uygulanmıştı. Toplumun yiğit atik ve çalışkan erkeklerini Sibiryâ çalışma kamplarına gönderilmişti.

Daha sonra ise toplumun aydın kesimi bir nevi halkın beyni konumunda olan âlimler ve sanatkârlar halk düşmanı ilan edilir ve kurşuna dizilmiştir.

Moskova yönetimi savaş şiddetle devam ederken 31 Haziran 1944 günü Gürcistan'ın Türkiye sınırındaki Ahıska-Ahılkelek Türklerinin Orta Asya'ya sürgün edilmelerine karar vermişti. 15 Kasım 1944 gecesi iki saat içerisinde Ahılkelek, Ahıska merkez ve köylerinde yaşayan tüm Türkler vagonlara doldurulup, Orta Asya'ya sürgün edilmiştir. Arşiv kayıtlarına göre, Özbekistan'a 53.163, Kazakistan'a 28.598, Kırgızistan'a 10.546 olmak üzere toplam 92.307 kişi sürgün edilmiştir. Bunlardan 14.895'i sürgün boyunca açlıktan, soğuktan ölmüştür (Türki, 2007, s. 22). “Sürgün edilen Ahıska Türklerinden yaklaşık 10-15 bin kadarı Terekeme / Karapapak Türküdür” (Piriyeva vd, 2003, s. 142). Muhtelif yerlere sürgün edilen, başka deyişle, kovalanan Karapapak Türkleri “siyasal ve sosyal arenada haklarını elde etmek için Ahıska Türkleri adı altında örgütlenmişlerdir” (Kafkasyalı, 2012, s. 285). Bu örgütlenmeyle birlikte birlik ve beraberliğin sağlanması amaçlanmıştır.

Geleneksel Karapapak hayatında âşıklık sanatı, misafirperverlik, komşuluk ilişkileri ve yardımlaşma döngüsel bir yer tutar. Özellikle âşık geleneği, Karapapak kültürünün en belirgin unsurlarından biridir. Âşıklar sazlarıyla destanlar ve halk hikâyeleri anlatır, bu sayede kuşaktan kuşağa aktarılan değerler canlı tutulur. Aile yapısı geniş ve güçlüdür; aile büyüklerine saygı, toplumsal dayanışmanın en önemli göstergelerinden biridir. Kendi aralarında yapılan düğün, bayram ve dini törenler, toplumsal bağları pekiştiren ve kimliklerini korumalarına yardımcı olan ritüeller olarak öne çıkar. Bu tür etkinliklerde halk oyunları, destanlar ve halk müziği mühim yer tutar.

Doğu Anadolu'ya göçmüş Karapapakların ekseriyeti öncelikli olarak Kafkasya güneyinden gelenlerdir. Bu özeld tarihçi Mustafa Tanrıverdi'nin “Karapapakların Anadolu'ya göçü (1877–1914)” başlıklı tezinde gerekli bilgiler vardır (Tanrıverdi, 2009; URL 12: 257442).

Kafkaslar veya Kafkasya bölgesi siyasi ve coğrafi konumuyla Kafkas sıradağlarının kuzeyi ve güneyi algısında Güney Kafkasya ve Kuzey Kafkasya olmak üzere iki kısma ayrılır. Kuzey Kafkasya Rusya içinde bulunurken, Güney Kafkasya'da üç bağımsız ve egemen devlet – Azerbaycan, Gürcistan, Ermenistan yer alır.

Ali Kafkasyalı'nın eserlerinde göçün özne mekânı Güney Kafkasya'dır, daha somut olarak Azerbaycan'ın Gazah ve Gürcistan'a bağlı Borçalı yöreleridir.

Kafkaslar'ın yazarımız için duygusal hafızası vardır: “Anadolu, Türkistan (Orta Asya) ve İran Türklüğünün kültür, sanat ve edebiyat merkezi durumundadır Kafkaslar. Hem bu yönüyle hem ata, dedemin vücudunun hamurunun mayası bu topraktan olmasından hem de romanlarda cereyan eden olayların büyük kısmının bu coğrafyada geçmesi romanlarımızda Kafkasya'nın yerini ve önemini belirgin olarak öne çıkmasını sağlamıştır” (Kafkasyalı, 2025; bkz: bu tez 1.5, s. 42).

Bahse konu eserlerin arka planında Kafkasya'nın tarihsel ve kültürel kapsamlarda bireysel deneyimlerinin güçlü bir birleşimi yatar. Bu edebî ürünlerdeki Kafkasya aslında bir arka plan değil, aynı şekilde de karakterlerin gelişimine, olayların akışına ve yazarın anlatımına derin bir anlam katan, kültürel ve tarihi bir zenginliktir.

Kars'ta doğup büyümüş biri olarak, yaşadığı coğrafyanın tarihine, kültürüne ve insanlarına olan bağlılığını eserlerinde etkili bir biçimde yansıtır. Âşıkların ve halk söyleyicilerinin anlattığı destanlar ve hatıralar aracılığıyla kendi kültürel mirasını derinlemesine anlar ve bunu geleceğe taşımak için yazmaya karar verir. Yazarın kaleme aldığı edebî eserlerin ana kaynağı Kafkasya Türkleri aile bireylerinden dinlemiş olduğu ses kayıtlarıdır.

“Rusya Kafkasya'daki genel yapıyı gözden geçirdikten sonra bölgedeki her anlamda Müslüman Türk ve diğer Müslüman nüfusun yoğunluğu çarlık rejimini düşündürüyordu. Bu dengeyi değiştirmek Rusya'nın bölgede kalıcı olmasını sağlayacaktı. Ruslar açısından bunun yolu bölgedeki Müslüman nüfusun sayısının aşağı çekilmesi, Hristiyan nüfusun çoğaltılması gerekirdi. Müslümanların sürülmesi ve Hristiyan halkların yani Kuzey Kafkasya'ya Slavların, Güney Kafkasya'ya ve sonra da Doğu Anadolu'ya Ermenilerin göç ettirilerek yerleştirilmesi Rusya açısından en uygun çözüm olarak gözüküyordu. Nitekim Rusya da daha başından beri bu yöneme başvurmuştu” (Mccarthy, 2013, s. 29).

Rusya'nın sıcak denizlere inme düşüncesinin bir göstergesi olan bu göç ettirme politikası yerli halkı öz memleketinden koparma düşüncesini gözler önüne serer. Bu göç ettirme politikasıyla birlikte 19. yüzyılda Gürcistan topraklarını ilhak eden Rusya, bölgede yaşayan Karapapakları uzaklaştırmak istemiş ve bu toplum kendi öz diyarına yabancı kalmıştır.

Karapapak etnik grubuna mensup Türklerin Kafkasya güneyinden Osmanlı ülkesine yapılan göçleri (sürgün ve kovma biçiminde olanlar) daha çok 19. yüzyıl

boyunca ve 20. yüzyılın ilk çeyreğinde olmuştur. Bu göçler tarihte ve halk ağzında “kaçakaç” (kaçhakaç) göçleri olarak da bilinmektedir.

Karapapak göçlerinin başlıca dalgaları şunlardır:

1806–1812 yılları Rusya-Osmanlı savaşı dönemi

1828–1829 yılları Rusya-Osmanlı savaşı dönemi

1853–1856 yılları Kırım harbi dönemi

1877–1878 yılları Rusya-Osmanlı harbi dönemi

1904–1906 yılları Borçalı'da Ermeni-Müslüman çatışması dönemi

1918–1920 yılları Güney Kafkasya'da bağımsız cumhuriyetler dönemi

1921–1924 yılları Gürcistan'ın Sovyetlerce istilâsı dönemi

1930–1931 Sovyetlerde kolektifleşme (kolhoz) dönemi”

(Memmedli ve Goca, 2009, s. 14).

Karapapakların bir kısmı 1828 tarihli Türkmençay muahedesinden sonra memleketlerini terk ederek, Türkiye ile İran'a hicret etmişlerdir. Gazah kazasındaki Karapapak köyü bunlardan bir kısmının eski yurtlarında kaldığını göstermektedir. Türkiye'de Kars'ta yerleşen Karapapaklar 1854-1855 ve 1877-1878 harplerinde yeniden muhaceret etmişler, kısmen Karaköse taraflarına, kısmen de Sivas vilayetine yayılmışlardır (Mirza Bala, 1955, s. 330).

Türkmençay Antlaşmasıyla bölgedeki Müslüman Türk nüfusu hızla azalmaya başlar. Bu bölgelere daha çok Ermeniler yerleştirilir. Rus hakimiyeti altında yaşamak istemeyen Türk toplumu yakın yerlere göç etmeye, yaşadıkları öz vatanlarını terk etmeye mecbur bırakılır.

1828 yılından itibaren İran'dan, 1829 yılından itibaren Osmanlı Anadolu'sundan Ermenilerin göç ettirilmesine başlarken, İrevan, Nahçıvan ve Ordubad bölgesinde oturan Müslümanların da sıkıştırılıp yurtlarından kovulmasına başlanmıştır. Gelen Ermeni sığınmacılara kısa zamanda bir yurt ve barınaklar temin edilmesi olanaksız olduğundan onlar Müslümanların terk etmek zorunda bıraktığı yurtlarda ve evlerde meskûn edileceklerdi. Öyle anlaşıyor ki, Azerbaycan Türklerinin göçünde başlıca etken Ermenilere bölgede yurt ve barınaklar oluşturmak amacı taşıyordu” (Attar ve Şimşir, 2014, s. 60).

Bu bölgelere yurtsuz Ermenilerin yerleştirilmesindeki temel gaye bu toprakları daha kolay elde etme çabası olmuştur. Yaşanan göçlerin tarihi geçmişine bakıldığında:

“Çıldır ve Ardahan'daki Karapapaklar (Terekemeler) önceden Kuzey Azerbaycan'da, Gazah ve Borçalı bölgelerindeki Derbent ve Borçalı nehirleri boyunca yaşarlardı” (Güler vd, 2001, s. 505).

Kars iline gelen en eski Terekemeler bugün daha çok Karapapak diye adlandırılan Çıldır Terekemeleridir. Bunlar Kuzey Azerbaycan'daki Gazah-Şemşeddin Hanlığına bağlı Borçalı ve Gazah bölgelerinde yaşarken 1828 Türkmençay Muahedesinde buraların resmen Rusya'ya geçmesi üzerine yurtlarını bırakarak Kars'a geldiler. Çıldır ve Ardahan köylerine yerleştiler (Memmedli ve Goca, 2009, s. 14).

1829 yılı Eylül'ünde imzalanan Edirne Antlaşması'yla da Borçalı, Ahıska ve Ahılkelek yöreleri kesin olarak Rusya yönetimine geçince, yine göç dalgası olmuştur. Göçe katılanların bir kısmı Çıldır, Kars taraflarına gelmişlerdir. Bu göçmenlerden bir kısmı Çıldır yörelerinde boş olan Yıldırımtepe, Köçgüden, Göldalı, Meredis, Köğas köylerine yerleşmişlerdir. Bu suretle Türk unsuru Borçalı'nın verimli topraklarından kaçırılarak yerlerine Ermeni, Rus, Alman gibi Hristiyan unsurlar getirilmiştir. Yurtlarının Ruslara bırakıldığını öğrenen Gürcistan Türklerinin bir kısmı belirlenen yeni sınırın Osmanlı tarafında kalan mıntikalardan Çıldır'a, Çıldır'dan da Kars'a, Kağızman'a ve başka yörelere giderek yerleşmişlerdir (Memmedli ve Goca, 2009, s. 14).

Kitlesel göçler içinde halk arasında 93 Harbi olarak adlandırılan savaşta göç, hareketlilik göstermiştir.

1877-1878 savaşı sonrasında Azerbaycan'dan Osmanlı ülkesine yapılmış kitlesel göç genel anlamda “Karapapakların göçü” adını taşıyor. Burada Karapapak adı genel özellik taşımaktadır. Çok sayıda Türk boy ve aşiretini kapsayan bu genel isim altında göçebe ve yarı göçebe Türkler Azerbaycan'ın Gence, Gazah, Ağstafa bölgelerinden güneye Karabağ, Gökçe, Zengezur'a kadar, Gürcistan'da ise Ahıska ve Borçalı bölgesinde meskûn olmuşlardı. Bunların kalabalık olmaları nedeniyle 19. yüzyılın sonlarında dahi Tiflis'in doğusunda kalan bölgeler Georgie Turque, yani Türk Gürcistan'ı veya Terekeme Gürcistan'ı olarak adlandırılıyordu” (Kırzioğlu, 1972, s. 1).

Türkiye'deki Karapapak Terekeme topluluğunun bir kısmı, özellikle 1877-1878 savaşı esnasında Türkiye'ye göç edenler Çıldır, Kars, Sivas, Ağrı, Amasya, Tokat gibi bölgelere yerleşenlerdir.

1921 Gümrü ve Kars antlaşmalarıyla karar verilen nüfus değişikliği dolayısıyla Aran Arıklı, Kepenekçi, Ağalık, Fahralı, Darvaz, Oruzman, Yırğançay, Bezekli, Kamerli,

Keşeli, İlmezli, Karayazı, Loru, Karaçöp ve Ahıska'nın Lebis, Hosbiye, Göyye köylerinden 45 bin Gürcistan Türkü Türkiye Cumhuriyeti'ne geldi. Bu suretle Gazah, Borçalı ve Ahıska'dan göç ederek gelenler Gürcistan Terekemeleri olarak adlandırıldılar” (Memmedli ve Goca, 2009, s. 17). Gürcistan, Rusya tabiliğini tercih edip, Rus kuvvetleri buraya gelince Borçalılılardan birçoğları yine de göç hayatı yaşamağa mecbur olmuştu. Borçalı'da kaçaklık hareketinin güçlenmesi, geniş alanda yayılması da bu sebeptir. Karapapakların bir kısmı da Başgeçit, Ercivan dağlarını aşıp o yüze, yani Osmanlı'ya geçmişlerdi (Memmedli, 2015, s. 29).

1930'lu yıllarda tarımın kolektifleştirilmesi dönemi başlatıldığı için bu tarihte Türkiye'ye doğru yine bir göç serüveni gözlemlenmiştir. Bu yıllarda yaşanan göçte Karapapak Türklerinin özellikle Kars, Ardahan, Iğdır, Ağrı illerine göçü tetikleyen sebepler arasında coğrafi bir yakınlığın söz konusu olmasının, doğa ve iklim koşullarının ülkeleriyle aynı olmasının yanında ülkenin Müslüman bir nüfusa sahip olması ve önemli bir faktör olarak da soydaş olmaları görülür.

Dolayısıyla, olayların sonucunda en çok azaplara uğrayan ahali onlar olmuştu, taş kesikle, çekiç baltayla, ağaç kamçıyla silahlanıp, dağlara, kayalara, çalılara sığınmışlardı yahut da Osmanlı topraklarına derbeder düşmüşlerdi. Osmanlı'ya Borçalı bölgesinden göçler, sürgünler, kovulmalar daha çok 19. yüzyıl boyunca gerçekleşmiş ve 20. yüzyılın ilk iki on yılında da devam etmişti. Askeri olaylar sahnesinin tam merkezinde bulunan yiğit Karapapaklar yenilmez Türk uluslarından olduklarını dövüş cephelerinde mertlikle ispat etmişlerdi.

1.3. HATIRALARDA VE EDEBİYATTA KARAPAPAK GÖÇLERİ

Göç sırasında yaşananlar milletin hafızasında kalan derin acıların hatıralarda yansımaları beraberinde getirir.

Elif Gizem Karaoğlu'nun “Ağrı'da yaşayan Karapapak / Terekeme Türklerinin göç anlatıları” başlıklı makalesinde (Karaoğlu, 2020) yaşanan acılar, çekilen çileler göçe maruz kalanların aile bireyleri tarafından anlatı şeklinde ifade edilir:

Tutak İsaabat köyünde Yavuz Bey, Gürcistan'ın zamanla Rusya işgaline girdiğini, dedelerinin 1828'de Kars'ın Çıldır ve Arpaçay ilçelerine geldiklerini, orada 15-20 yıl kaldıklarını söylemiştir. Tutak'ta Âdem Bey de benzer bilgileri aktarmış, Borçalı'nın, Tiflis'in Osmanlı sancağıyken buradaki tebaanın o dönemlerde huzur içinde yaşadığını,

Türkmençay Antlaşması'ndan sonra Borçalı'nın Ruslara bırakıldığını belirtmiştir. O dönemlerde Rusların da halka göç etmeleri için müsaade ettiklerini, isteyenin Osmanlı'ya ya da İran'a göç edebileceğini, yani tercihin oradaki halka sunulduğunu, dedelerinin de 1828'de Borçalı'nın Arıklı köyünden Çıldır'a göç ettiklerini anlatmıştır. Kılıçgediği köyünden Süreyya Bey, dedelerinin Gürcistan'ın Fehrallı mevkiinden Çıldır'a yerleştiklerini hatırlamıştır. Eleşkirt Remikan köyünden Kemal Bey, büyük dedesi Işık Dede'nin Ahıska-Borçalı'dan Kars'a yerleştiğini anlatmıştır (Karaoğlu, 2020, s. 31).

Hatıralar doğrultusunda kitlesel göçlerin daha çok Gürcistan'a bağlı Borçalı bölgesinden gerçekleştiği ve yeni yerleşim yeri olarak da daha çok Kars'ın tercih edildiği görülür. Bu tercihin ilk sebebi uzaklık ve yakınlık meselesinin önemli bir konu olmasıdır. Coğrafi konum olarak Kars ve yörelerinin Borçalı sancağına daha yakın bölge olduğu dolayısıyla buralara göçler daha fazla yaşanmıştır.

Borçalı sözlü halk edebiyatındaki aşağıdaki mani bayatılar göç sürecinin, özlemin coşkulu ifadesidir:

Ana Kür'den geçen çok,
Sularından içen çok,
Borçalı'dan, Göyce'den
Alosman'a göçen çok.

Geçti beyaz da, yaz da,
Yetiştii tut, gilas da,
Can kuşum Borçalı'da,
Hayal kuşum Sivas'ta.

Kar say azdı,
Bura gün, Kars ayazdı,
Tanrım benim bahtımı
Çıldır'a, Kars'a yazdı.

(Not: Yaz – ilkbahar. Tut – dut. Gilas – kiraz).

(Memmedli, 2015, ss. 30-31).

19. yüzyılda yaşamış Borçalılı kadın şair Güller Peri'nin (1799–1922) bir şiirinde de Kars iline göç etmiş kardeşinden ayrılık üzüntüsü, özlemi dile getirilir:

Kars'a taraf bakıp bakıp ağlarım,
Vurulup göğsüme yaralar, kardaş!

Sinem üstün çalın çapraz dağlarım,
 Dolanır gönlümde haralar, kardaş!
 (Not: *Çalın çapraz – iç içe sıkı bağlanmış. Haralar – nereler*).
 (Memmedli, 2018, s. 120).

Kafkasya göçleri Türk edebiyatında hem bireysel acıların hem de toplumsal dönüşümlerin anlatıldığı güçlü bir tema haline gelmiştir. Göçmenlerin yaşadıkları trajediler, kayıplar, vatan hasreti ve yeni topraklarda tutunma mücadelesi edebiyatta sıklıkla işlenen konulardan olmuştur.

Bunlar arasında Ayla Kutlu'nun “Zaman da Eskir” kitabını gösterebiliriz. Antakya doğumlu olan, Ankara Siyasal Bilgiler Fakültesi'nden mezun olan, çeşitli kamu kurumlarında çalışmış yazar anılarını kaleme aldığı daha çok çocukluğu, evliliği gibi yaşamının ilk dönemlerine ait anılarını içten ve samimi bir dille kaleme almıştır (Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü, 2024; URL 11: Ayla Kutlu).

Yazarın “Bir Göçmen Kuştı” ve onun devamı olan “Emir Bey'in Kızları” romanları Kafkasya göçünü merkeze alarak bir ailenin kuşaklar boyunca süren acılarını, kimlik arayışlarını ve toplumsal uyumsuzluklarını anlatan eserlerdir. Her iki roman da göç olgusunun izlerini, bireyler üzerindeki derin etkilerini, özellikle kadınlar ve çocuklar üzerinden ele alırken, göçmenliğin yarattığı toplumsal çatışmaları da gözler önüne serer.

Bir Göçmen Kuştı eseri Adil Emir Bey'in yaşam öyküsünün, Kafkasya'dan başlayarak Batum, Mardin, Urfa, İstanbul ve Ankara'ya değin uzanan bir göç ve mücadele yolculuğunu anlatır. Roman yerinden yurdundan edilmiş insanların yeni bir toprağa yerleşme çabalarını ve bu süreçte karşılaştıkları derin içsel çelişkileri ele alır. Romanda göçmenlerin topraklarından kopma deneyimi özellikle kadın karakterler üzerinden işlenir. Kadınlar bir yandan ailelerini ayakta tutmaya çalışırken, diğer yandan içsel dünyalarındaki yıkımı, hüznü, kederi ve yeni bir yere uyum sağlamanın zorluklarını yaşamaktadırlar.

Romanın devamı niteliğindeki *Emir Bey'in Kızları* eseri ilk romandaki göçmen ailenin sonraki kuşaklarını ve bu kuşağın hem göç deneyimiyle hem de yeni hayatlarında karşılaştıkları zorluklarla mücadelesini ele alır. Bu ikinci romanda artık göçten sonra daha bilinçlenmiş bir kuşak vardır. Bu soy, göçmen olmanın getirdiği köklü sorunlarla daha doğrudan yüzleşir ve hayatlarını bu zorluklarla başa çıkma üzere inşa etmeye çalışır. Ancak bu kuşak topraklarından tamamen kopmuş olmanın getirdiği kimlik bunalımıyla

da yüzleşir. Betimlenen göçün sadece dışsal değil, içsel bir yolculuk olduğuna dikkat çekilir. Sığınmacılar artık sadece yeni bir coğrafyada yaşamaya çalışmakla kalmazlar, geçmişten gelen travmaların ve belirsizliklerin izlerini taşıyan bireyler haline gelirler.

Eserlerinde Kafkasya'dan Anadolu'ya göçleri konu alan bir diğer yazar ve gazeteci Hıfzı Topuz'dur. 1923 yılında İstanbul Nişantaşı'nda doğan yazar, kimi eserlerinde Topuzoğlu imzasını da kullanmıştır, makalelerini ve röportajlarını çeşitli gazete ve dergilerde yayımlamıştır (URL 10: Hıfzı Topuz).

Yazarın *Meyyale* romanı 19. yüzyılın sonlarına doğru Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküş sürecini, bu dönemde yaşanan toplumsal ve siyasal olayları, kişisel dramalar ve göçlerle harmanlayarak anlatan bir tarihsel eserdir. Roman, Çerkez göçü ve Osmanlı toplumundaki dönüşümün etkilerini merkezine alırken, tarihsel belgeler, aile mektupları ve dönemin tanıklıklarıyla derinlemesine işlenmiş bir anlatı sunar. Özellikle romanın dayandığı Pertevniyal Valide Sultan'ın Sergüzeştname adlı eseri ve sandıklarda saklanan aile mektupları, romanın tarihsel gerçekliğini güçlendirir.

Meyyale'de 19. yüzyılın ikinci yarısında Kafkaslar'dan Osmanlı topraklarına zorla göç ettirilen Çerkezlerin trajik öyküsü önemli bir yer tutar. Çerkezlerin yurtlarını terk ederek Osmanlı topraklarına sığınmaları, yalnızca bir nüfus hareketi değil, ayrıca bir kültürün, bir yaşam biçiminin ve bir kimliğin savruluşunu da temsil eder.

Gevher Aktaş Demirkaya'nın “Dinmeyen Acı Kafkasya”, “Sara: Ahıska'da Bir Ermeni Gelin” ve “Ahıska Sürgünleri” romanlarının da konusu göç serüvenidir.

Aslen Ahıska göçmeni bir aileye mensup olan Gevher Aktaş Demirkaya 1953 yılında Ardahan'ın Çıldır kazasının Âşık Şenlik köyünde dünyaya gelmiştir. İlk ve ortaokulu Ardahan'da okuyan yazar Ankara'ya yerleşmiştir. Aktaş, emekli olduktan sonra edebiyat çalışmalarına ağırlık vermiştir (Yılmaz, 2020, s. 93).

Dinmeyen Acı Kafkasya romanı hem kişisel hem de tarihsel boyutlarıyla özellikle Güney Kafkasya'nın karmaşık ve acılarla dolu geçmişine ışık tutan bir eserdir. Yazar, Ahıska göçmeni olan ailesinin öyküsü üzerinden Kafkasya güneyinin trajik tarihini aynı zamanda Kars'a göç ediliş olgusunu titizlikle belgeler ve tarihsel kaynaklar ışığında ele alarak kurgular. Roman bir belgesel niteliği taşımasıyla sıradan bir kurgusal eser olmanın ötesine geçer ve hem Güney Kafkasya'nın tarihi trajedilerini hem de bu coğrafyada yaşayan Türklerin yaşadığı zulümleri derinlemesine inceleyen bir yapı sunar. Ahıska Türklerinin Çarlık Rusya ve Sovyetler döneminde maruz kaldıkları zulüm ve sürgün

eserin merkezinde yer alır. Ancak roman yalnızca bireysel bir ailenin öyküsünü anlatmakla kalmaz, aynı zamanda Kafkasya bölgesindeki tarihsel olayları daha geniş bir bağlamda ele alır. Ahıska Türklerinin sürgünü bu geniş bağlamın bir parçasıdır ve eser Kafkaslar'ın tamamında yaşayan halkların maruz kaldıkları etnik temizlik, zorunlu göç politikalarını kapsamlı bir şekilde işler. Roman, bireysel anıların toplumsal bir hafızaya nasıl dönüştüğünü de gösterir. Ailesinin yaşadığı acılar, binlerce Ahıska Türkünün yaşadığı trajedilerin mikro düzeyde ifadesidir. Bu bireysel öykü tarihsel gerçekliklerle beslenerek, olgusal edayla sunulur. Bu bağlamda eser, bir romandan ziyade hem bireylerin hem de toplumların yaşadığı travmaların izini süren belgesel niteliği taşır.

Gevher Demirkaya'nın *Sara: Ahıska'da Bir Ermeni Gelin* eserinde de yine Güney Kafkasya topraklarından Anadolu'ya yapılan göç konu alınır. Romanda Ahıska Türklerinin 1914–1923 yılları arasında yaşadıkları olaylar özellikle Ermeni meselesi ve I. Dünya Savaşı anlatılır. Eser Ahıska'da ve Anadolu'da yaşanan savaşları, sürgünleri ve insanları etkileyen sosyal değişimleri ele alır. Ayrıca, Ahıska Türklerinin kültürünü, geleneklerini ve yaşam biçimlerini de gözler önüne serer. Roman Mürsel adında bir Karapapak Türkü askerinin anılarıyla oluşturulmuş olup, tarihsel olaylar, kişiler ve mekânlarla harmanlanır. Eserde Ahıska, Çıldır, Tiflis, Bakü, Kars ve Ardahan gibi Kafkasya coğrafyasına yayılmış mekânlar geçer.

Eserin esas karakteri savaşlardan ve esaretten yorgun düşmüş bir asker olan Mürsel'dir. Mürsel, savaşın izlerini taşıyan, travmalarla mücadele eden bir karakter olarak karşımıza çıkar ve Anadolu'nun çeşitli cephelerinde savaştıktan sonra teyzesi Şirin Hanım'ın yanına Ahıska'ya döner. Geçmişinde Sara adında Tiflis'te karşılaştığı bir kadın hayatında önemli bir yer tutar. Şirin Hanım, Emrah adında bir yeğeniyle birlikte yaşamaktadır. Şirin Hanım özellikle torunu Emrah'ın geleceği konusunda endişelenir. Zeynep Hanım ise eşini kaybettikten sonra tekrar evlenen ve yeni ailesine uyum sağlamaya çalışan bir kadındır. Kasımoğlu Hasan Ağa gibi lider figürler topluluğun örgütlenmesinde ve zorluklarla mücadele etmesinde rol oynar.

Eser, savaşın ve göçün insan hayatı üzerindeki derin etkilerini, kayıpları, acıları, yoksulluğu, hastalıkları ve yeni başlangıçları konu alır. Zorlu yolculuklar, tehlikeler, ihanetler ve yeni topraklara uyum sağlama çabaları eserde detaylı şekilde anlatılır.

Kafkasya'nın güneyinden Anadolu'ya yapılan göçleri konu alan bir diğer eserin yazarı Çorum'da dünyaya gelen Zülal Kaya'dır. El sanatları alanında kurs öğretmenliği

yapan yazar, belgesel romanlarıyla tanınmaktadır. Eserleri arasında “Erzurum'dan Kan Damlıyordu”, “Kardaki Ayak İzleri”, “Savaşın Yarık Tabanlı Kadınları”, “Tuna Boyundan Köy Enstitüsüne”, “Sahipsiz Bedenler” bulunmaktadır (Yılmaz, 2020, s. 141).

Zülal Kaya'nın *Kardaki Ayak İzleri* romanı bir aile öyküsünden yola çıkarak, geniş bir tarihsel bağlamda Ahıska Türklerinin yaşadığı zorlukları ve Osmanlı'nın çöküş yıllarındaki toplum yapısını anlatan bir eser olarak dikkat çeker. Ailenin gerçek yaşam öyküleri ve tarih olayları bir araya getirilerek, tarihsel bir romanın ötesinde dönemin zorlu yaşam koşullarını, insan dayanıklılığını ve mücadele ruhunu gözler önüne seren bir eser sunular. Romanın kahramanı Mehmet, yazarın dedesi olmasıyla bu anlatının kişisel bir derinlik kazanmasına olanak sağlar. Eser 1915 yılında Ahıska'dan Anadolu'ya göç eden Mehmet adlı bir gencin yaşadıkları üzerinden Osmanlı Devleti'nin çöküş döneminde yaşanan zorlukları ve göçmenlerin karşılaştığı trajedileri anlatır. Mehmet, babasının Ruslar tarafından öldürülmesine tanık olduktan sonra ailesiyle birlikte Çorum'un Elmalı köyüne yerleşir ve burada büyür. Askerlik görevinden kaçarak ailesine dönmek isteyen Mehmet, zorlu bir yolculuğa çıkar. Yolculuğu boyunca açlık, vahşi hayvanlarla, çetelerle karşılaşma tehlikesi ve Ermeni saldırıları gibi birçok tehlikeyle karşı karşıya kalır. Mehmet'in bu zorlu yolculuğu aynı zamanda o dönemde yaşanan acımasız savaşın ve göçmenlerin yaşadığı zorlu koşulların bir tecessümüdür.

Mikdat Topçu'nun *Ahıska Sürgünü Menemşe* romanı ilgi çekicidir. 1950 yılında Bayburt doğumlu olup, ailesiyle birlikte 1962'de İstanbul'a gelmiş yazarın kitapları arasında bu romanın özgün yeri vardır (Yılmaz, 2020, s. 259).

Roman, 1940'larda Sovyet yönetimi tarafından Ahıska Türklerinin sürgüne gönderilmesini anlatır. Eserin baş karakteri olan İsmail, köyünün muhtarı olarak görevlendirildikten sonra Sovyet rejiminin gerçek amacını yavaş yavaş keşfeder. Bu amaç, Ahıska Türklerini kimliksizleştirmek, yoksullaştırmak ve yok etmektir. İsmail, bu zulme direnmeye çalışır, fakat sonunda kendisi de tutuklanır ve Tiflis hapisanesine gönderilir. Burada Akopyan adlı bir Ermeni mahkûmla tanışır ve ondan yardım isteyerek hapisten kurtulur. Ancak özgürlüğüne kavuşmak için Kırım'da askerî kuvvetler arasında savaşmaya zorlanır. Savaşın sona ermesinin ardından Ahıska'ya geri dönen İsmail, köyünün tamamen boşaltıldığını ve halkının Fergana'ya sürgün edildiğini öğrenir. Ailesini arayan İsmail onları Fergana'da bulur, ancak sürgün yolculuğunda ağabeyi ve oğlu hayatını kaybeder. İsmail, ailesini yanına alarak Türkiye'ye göç eder ve hayatının

son yıllarını burada geçirir. Roman, Ahıska Türklerinin yaşadığı sürgünün üzüntü dolu talihini ele alarak, bu topluluğun maruz kaldığı zulümleri ve acıları, memleket özlemini gözler önüne serer.

Mehmet Toygar Özdemir'in *Mihrali Bey Kurt Soluğu* romanında Borçalı'dan Karapapak Türklerinin göç dalgaları ve kahramanlık sayfaları konu edinir. 1964 yılı Erzurum Narman ilçesi Toygarlı köyü doğumlu olup, Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nden mezun olmuş, ayrı ayrı bölgelerde öğretmen çalışmış olan Mehmet Toygar Özdemir edebiyat ve sinema ile ilgilenmiştir (Erzurum Ansiklopedisi, 2024).

Mihrali Bey Kurt Soluğu eserinin konusu Karapapak Türklerinin Kafkaslar'da barış içinde başlayan öyküsüdür. Karapapakların liderlerinden olan yaşlı ve tecrübeli Ferzali Ağa, erken dönemlerde Rus saldırılarının tehlikesine dikkat çekerek, halkı direniş için birlik olmaya çağırır. Ancak, işgalin giderek şiddetlenmesi ve etnik temizlik boyutuna ulaşması Karapapaklar için zor bir dönemin başlangıcı olur.

Bu süreçte Karapapakların önde gelen liderlerinden Memili Ağa, halkın direnişinin sembolü haline gelir. İşgale karşı halkı bir araya getirme çabaları onun kitlesel direnişin yüzü olmasını sağlar. Ancak, Rus askerleri tarafından katledilmesi halkı derin bir üzüntüye ve öfkeye sürükler. Bu olay Karapapaklar için sembolik bir kırılma noktası olur ve direnişi daha da ateşler.

Memili Ağa'nın oğlu Mihrali, babasının intikamını almak ve zulümlere karşı koymak için mücadelenin ön saflarında yer alır. Rusya işgalinin baskıcı politikaları sonucu Mihrali de birçok Karapapak genci gibi dağlara çekilmek ve kaçak bir hayat sürdürmek zorunda kalır.

Mihrali'nin başından geçenler sadece bir direniş öyküsü olmayıp hem de göçün zorluklarını ve acılarını da derinlemesine yansıtır. Kendi topraklarında saklanmak zorunda kalan Mihrali, sevdiklerinden, ailesinden ve köyünden koparılmanın getirdiği hüznle mücadele eder. Mihrali, sürekli kaçak bir hayat yaşarken, farklı kimlikler kullanarak hayatta kalmaya çalışır.

Bu süreçte göç onun için sadece bir zorunluluk değil, ayrıca bir direniş biçimi haline gelir. Dağlarda diğer kaçaklarla bir araya gelen Mihrali burada direniş hareketini sürdürür ve zulme karşı koymanın, kimliğini ve halkının onurunu koruma çabasının bir imgesi, tezahürü olur. Dağlardaki bu direniş Karapapakların özgürlük mücadelesinin sembolü haline gelir.

1.4. ALİ KAFKASYALI'NIN EDEBİ VE AKADEMİSYEN KİŞİLİĞİ

Akademisyen-yazar Ali Kafkasyalı Azerbaycan'ın Gazah / Qazax bölgesinden Anadolu'nun Azerbaycan'ı olarak tarif edilen Kars'a gelmiş bir göçmenin evladı olup, 1953 yılında Kars doğumludur, “Kafkasyalı” soyadı da bununla ilgilidir.

Atatürk Üniversitesi'nde uzun yıllar akademik faaliyette bulunmuş, hazırda Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi'nin profesörüdür. Yetkili akademik faaliyeti yanında edebî kişiliği de olgun düzeydedir. Kurgusal eserleri Türkiye Türkçesi yanında Azerbaycan Türkçesinde, Kazak Türkçesinde, Farsça ve Rusça da yayımlanmıştır.

Devrin göç olaylarını bilfiil yaşayan bir ailede doğarak büyümüş Ali Kafkasyalı'nın arşiv belgelerine, yarım asrı aşkın bir sürede alanda yaptığı araştırmalara, göç tanıklarından dinlediklerine dayanarak belgesel edebî eser tarzında kaleme alınmış yapıtlar pek çok bilinmeyen gün ışığına çıkarmaktadır (URL 1).

1953 yılı Kars doğumludur. Aslı necabeti Azerbaycan'dandır. Babası Hacı Azerbaycan'ın Gazah bölgesinin İkinci Şıhlı (Şıxlı) köyünden, annesi Yosma hanım Gürcistan Borçalı-Ahıska bölgesi Havet (Xavet) köyündendir. Dedesi Memmed 1921 yılında Sovyet Ordusu tarafından öldürülmüş, babası Hacı öç almak amacıyla başına koçaklar toplamakla Sovyet rejimine karşı çıkarak, Azerbaycan, Gürcistan, Türkiye dolaylarında yiğitlikler göstermiş, 1934'te göç ederek Kars şehrinde yerleşmiştir (Memmedli, 2018, s. 285).

Yazarımız kendi yaşamöyküsünü şöyle anlatmaktadır: “Babam 1934'ten 1964 yılına kadar annesiyle ve çocuklarıyla haberleşememişti. İlk mektup 1964 yılında geldi. Mektuplar Rus Kiril ve Arap alfabesiyle yazılıyordu. Üç buçuk dört yaşlarımda medreseye ve hafızlığa verildiğim için eski yazıları heceleye heceleye okuyabiliyordum. Öğretmen okulu sıralarında Kiril alfabesini de öğrendim. Artık gelen mektupları okuyabiliyordum” (Kafkasyalı, 2025; bkz: bu tez, 1.5, s. 41).

Bolşevik ihtilâli yıllarında ailece Azerbaycan Gazah ilçesinden gelip Türkiye'nin Kars şehrine yerleşmiş Kafkasyalı bir ailenin evladıdır.

1974 yılında Rize Öğretmen Lisesi'ni bitirmiştir. 1977 yılında Bursa Eğitim Enstitüsü Türkçe bölümünden mezun olmuştur. Kars, Erzurum, Rize, Diyarbakır illerinde öğretmenlik ve idarecilik görevlerinde bulunmuştur.

Lisans eğitimini 1991 yılında Atatürk Üniversitesi Kâzım Karabekir Eğitim Fakültesi Türk dili ve edebiyatı öğretmenliği bölümünde tamamlamıştır.

Doktorasını 1996'da M. E. Resulzade adına Bakü Devlet Üniversitesi Filoloji Fakültesi'nde “Âşık Mikail Azaflı'nın yaratıcılığı” konulu teziyle bitirmiştir.

1997 yılında Atatürk Üniversitesi Kâzım Karabekir Eğitim Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmenliği Bölümü'ne Yardımcı Doçent kadrosuna atanmıştır. 2011-2013 yıllarında Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türkiye-Kazakistan Üniversitesi Filoloji Fakültesi'nde, 2015-2017 yıllarında Giresun Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi'nde dekan ve Türk Dili ve Edebiyatı bölümü başkanı olarak görev yapmıştır. 2017 yılında Atatürk Üniversitesi'ne önceki görevine dönmüştür. 2020 yılından Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünde görev almıştır. Hâlihazırda bu üniversitede profesör öğretim üyesi, bölüm başkanı olarak göreve devam etmektedir.

Bilim alanları: Türk halk bilimi, Alevilik Bektaşilik araştırmaları, vs.

Kızı Mümine hekimdir, oğulları Muhammed Savaş Kafkasyalı Kırıkkale Üniversitesinde uluslararası ilişkiler üzere, Yavuz Selim Kafkasyalı Kafkas Üniversitesinde müzik alanında profesör kadrosunda çalışmaktadırlar.

Profesör Babek Qurbanov'un vurguladığı gibi, “tanınmış âlim ve tecrübeli pedagog profesör doktor Ali Kafkasyalı Azerbaycan'da Türkiye'deki kadar iyi tanınır. Onun Azerbaycan'ın sanat ve bilim insanlarının yaratıcılık ve pedagoji faaliyeti üzerine onlarca makaleleri, aynı zamanda Azerbaycan kadınlarının şiir yaratıcılıklarına ait monografileri söylediklerimizi sübut eder” (Qurbanov, 2018, s. 8).

Profesör Ilgar İmamverdiyev de Ali Kafkasyalı'dan “hürmetli profesörümüz, fedakâr alimimiz, Azerbaycan medeniyetinin, edebiyatının alakalandırıcısı, cefakeşi, gayretli vatanperver insanımız, ansiklopedik bilgi sahibi, Türkçü şair, edebiyat bilimci, ömrünü Azerbaycan başta olmakla Türk dünyasının tebliğine adanmış ansiklopedik bilgi sahibi” diye bahsetmektedir (İmamverdiyev, 2022; URL 3).

Edebi kişiliği:

Yazarımız edebiyat dünyasına gelişini kendisiyle yaptığımız röportajda şöyle anlatmaktadır: “Öğretmenliğe başladığım 1974 yılından itibaren Ekinci, Hüryurt, Tercüman, Yeni Düşünce, Türk Edebiyatı, Türk Yurdu gibi gazete ve dergilerde seyrek olarak yazılarım yayımlanırdı. Fakat çok dikkati çekecek düzeyde değildi. 1986 yılında Kültür Eğitim Vakfı'nın açtığı makale yarışmasında birincilik ödülü aldım. Bir yıl sonra yaptığım yetmiş bir günlük Azerbaycan, Gürcistan, Ermenistan ziyaretinden sonra yazıp ulusal basında yayımladığım yazılarımla ve kitaplarımla edebiyat dünyasında yer almaya başladım. Âşık Mikâil Azaflı ile ilgili bilimsel çalışmam ve Azerbaycan'ın şairleri, yazarları ve sanat insanlarıyla ilgili kitaplarım ve makalelerim ise akademik ve yazarlık kariyerimin ilk basamakları oldu” (Kafkasyalı, 2025; bkz: bu tez, 1.5, s. 39).

1986 yılında Kültür Eğitim Vakfı'nca düzenlenmiş makale yarışmasında birincilik kazanması onun yazı yazma ve araştırma konusundaki yetkinliğini ve başarılarını gösterir. Bu ödül onun akademik kariyerinde önemli bir dönüm noktasını oluşturur ve daha sonra yapacağı kapsamlı araştırmaların da bir habercisi niteliğinde olmuştur.

1987 yılında Ermenistan, Azerbaycan, Dağıstan, Gürcistan'a yaptığı yetmiş bir günlük seyahatte edindiği bilgileri sadece akademik makaleler ve kitaplar aracılığıyla paylaşmakla kalmamış, aynı zamanda gazete ve dergilerde de yayımlatarak geniş bir kitleye ulaştırmıştır. Profesör Ilgar İmamverdiyev: “1987 yılında Bakü'ye gelmesi, bilimsel çalışmasının konusuyla ilgili Âşık Mikâil Azaflı ile görüşmesi, bilim rehberi olarak profesör Azize Caferzade'yi seçmesi, Azad Nebiyev, Gazanfer Paşayev ile, Mustafa İskenderzade, Kâmil Nerimanoğlu ve birçok diğer bilim insanlarımızla görüşüp maslahatlar alması şimdi de hatırımda yer almaktadır” (İmamverdiyev 2023; URL 8).

Bu gezi izlenimleri yazarın çalışmalarının daha geniş kitlelere erişmesine ve kültürel mirasın korunmasına katkı sağlamasına neden olur. Bu yaklaşımı onun bilgiyi yayma ve kültürel değerleri tanıtmaya konusundaki kararlılığını gösterir. Onun araştırmaları Kafkaslar ve çevresindeki Türk kültürü ve edebiyatının zenginliğini ve çeşitliliğini ortaya koyar. Bu araştırmalar Kafkasyalı'nın sadece bir akademisyen olmadığını, aynı zamanda bir kültür elçisi olduğunu da gösterir.

Kafkasyalı, bu bölgelerin kültürel mirasını belgeleyerek ve bu bilgileri yayımlayarak, bu mirasın korunmasına ve gelecek nesillere aktarılmasına katkı sağlar. Ayrıca 1989–1990 yıllarında Milli Eğitim Bakanlığı'nca Türk dili ve edebiyatı, Türkçe

dilbilgisi, Türkçe kompozisyon programlarının geliştirilmesi Komisyonu'nda görev almıştır (Web archive, 2016-2017; URL 13).

Kafkasyalı'nın bu komisyona katkıları öğrencilerin dil becerilerini geliştirmeleri ve Türk kültürel mirasını daha iyi anlamaları için önemli bir temel oluşturmuştur. Dil eğitiminin kalitesinin artırılması öğrencilerin akademik başarılarını ve kişisel gelişimlerini de olumlu yönde etkiler. Kafkasyalı'nın komisyon çalışmaları kapsamında, müfredatın güncellenmesi ve öğretim yöntemlerinin iyileştirilmesi sağlanmıştır. Bu süreçte dil öğretiminin daha öğrenciler odaklı ve pratik uygulamalara dayalı hale getirilmesi amaçlanmıştır. Ayrıca, dilbilgisi ve kompozisyon yazma konusundaki eğitim materyallerinin zenginleştirilmesi öğrencilerin bu alanlardaki becerilerini geliştirmelerine katkı sağlar. Bu bağlamda Kafkasyalı'nın çalışmaları Türk eğitim sistemine uzun vadeli olumlu etkiler sunar.

1998 yılında yürüttüğü proje kapsamında pek çok kez İran'a giderek, il il, ilçe ilçe, oba oba dolaşarak, İran Türklerinin kültürel ve edebî değerlerine ilişkin araştırmalar yapıp, bilgiler ve belgeler toplamıştır. Bu bulgularını pek çok gazetelerde ve dergilerde yayımlamış, bazı ulusal ve uluslararası toplantılarda bildiri olarak sunmuştur. Ayrıca bu çalışmalarının malzemeleri esasında “İran Türk Edebiyatı Antolojisi” adlı altı ciltlik kitabını vücuda getirmiştir. Ayrıca “İran Türkleri Âşık Muhitleri” ve “İran Türk Âşıkları ve Milli Kimlik” adlı kitaplarını yayımlamıştır (İnfo, 2024; URL 2).

Ali Kafkasyalı'nın edebî kişiliği özellikle İran Türklerinin edebî ve kültürel değerleri üzerine yaptığı kapsamlı araştırmalarla ve bu alandaki katkılarıyla öne çıkar. 1998 yılında hazırladığı projenin kabul edilmesiyle başlayan İran yolculukları, onun edebiyat kariyerinde önemli bir dönüm noktasını oluşturur. İran Türklerinin edebî ve kültürel mirasını araştırması bu alanın derinlemesine incelenmesine ve belgelenmesine olanak tanır. Bu çalışmaları sonucunda elde ettiği bilgi ve belgeler İran Türklerinin zengin edebî mirasını ortaya koyar ve bu mirası günümüze taşır. Bu araştırmalarını sadece kitaplarda toplamakla kalmamış, aynı zamanda gazetelerde ve dergilerde yayımlayarak uluslararası ve ulusal bilim etkinliklerinde bildiri olarak sunmuştur.

Bu sayede İran Türklerinin edebî ve kültürel değerlerinin geniş kitlelere ulaşmasını sağlar. 2002 yılında neşredilmiş *İran Türk Edebiyatı Antolojisi* adlı altı ciltlik eseri İran'daki Türk edebiyatının önemli eserlerini bir araya getirerek bu alandaki temel başvuru kaynaklarından birini oluşturur. Bunun yanı sıra, 2006 yılında yayımladığı *İran*

Türkleri Âşık Muhitleri ve 2007 yılında yayımladığı *İran Türk Âşıkları ve Milli Kimlik* adlı kitapları İran Türklerinin âşıklık geleneğini ve bu geleneğin milli kimlik üzerindeki etkilerini inceler.

Bu kitaplar İran Türklerinin edebî geleneklerinin nasıl şekillendiğini ve bu geleneklerin milli kimliklerinin oluşumunda nasıl bir rol oynadığını ayrıntılı bir şekilde ele alır. Ali Kafkasyalı'nın bu eserleri sadece akademik kamuoyunda değil, kültürel mirasın gelecek kuşaklara aktarılması bakımından da önem taşır. Onun çalışmaları İran Türklerinin edebî ve kültürel değerlerinin tanıtılmasına ve bu değerlerin korunmasına büyük katkı sağlar. Bu nedenle Ali Kafkasyalı'nın edebî kişiliği Türk kültürü ve edebiyatı için önem arz eder ve bu alanda yapılan çalışmalar için ilham kaynağı olma niteliği taşır.

Akademisyen kişiliği:

1990 yılında Atatürk Üniversitesi Kâzım Karabekir Eğitim Fakültesi'nde Türk dili ve edebiyatı öğretmenliği lisans diploması almıştır. 1990 yılında yurt dışı öğretmenliği sınavını başarıyla Fransa'ya gitmiştir. Bakü Devlet Üniversitesi'nin magistr (extern master) programına Prof. Dr. Azad Nebiyev'in rehber danışmanlığında devam ederek, 1993 yılında yüksek lisans eğitimini, 1996 yılında doktoraasını tamamlamıştır. 2007 yılında Türk edebiyatı bilim dalında doçent unvanı kazanmıştır.

2011–2013 yıllarında Kazakistan'daki Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi filoloji fakültesinde görev yapmıştır. 2012 yılında profesör unvanı almıştır. Atatürk Üniversitesi Kâzım Karabekir eğitim fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi anabilim dalında öğretim üyesi ve anabilim dalı başkanı olarak görev yapmıştır. Halihazırda profesör kadro unvanıyla Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk dili ve edebiyatı bölümü başkanı olarak göreve devam etmektedir.

Ali Kafkasyalı'nın lisans diploması almasını müteakip eğitim alanında uzmanlık yolculuğuna başladığı görülür. Bu adım, kariyerinde akademik alandaki bilgi birikimini daha ileri seviyelere taşımasını sağlar. Yurt dışı öğretmenliği sınavını başarıyla Fransa'ya gitmesi uluslararası deneyim kazanması açısından önemli fırsat olur.

Yurt dışında çalışması, farklı bir eğitim sistemine ve kültürel çevreyle tanışmasına olanak tanırken aynı zamanda meslek ufkunu genişletir. Fransa'da öğretmen olarak görev yaparken, edindiği deneyimler ve kültürel etkileşimler kendisinin eğitim anlayışına ve yöntemlerine katkı sağlar. Bakü Devlet Üniversitesi'nin magistr (mastır) programına katılması ve Prof. Dr. Azad Nebiyev'in danışmanlığında yüksek lisans ve doktora

derecelerini tamamlaması ise akademik kariyerinin bir diğer önemli aşamasını oluşturur. 1993 yılında yüksek lisansını ve 1996 yılında doktorasını tamamlaması bilimsel çalışma alanındaki yetkinliğini artırır ve akademik kariyerle güçlü bir bağ kurmasını sağlar.

Bu süreçte Türk dili ve edebiyatı alanında derinlemesine çalışmalar yapar ve bilimsel araştırmalarını daha ileri bir seviyeye taşır. Bu dönemde hem yurtdışında öğretmenlik yapması hem de akademik çalışmalarını sürdürmesi onun çok yönlü bir eğitimci ve akademisyen olduğunu gösterir.

Eğitim alanındaki uluslararası deneyim, farklı eğitim sistemleri hakkında geniş bir perspektif kazanmasına ve bu birikimini Türkiye'deki akademisyenlik ve öğretmenlik kariyerine yansıtmasına imkân tanır. Bu süreç onun hem bilimsel çalışmaları hem de eğitimcilik yolculuğu açısından önemli bir dönüm noktası olarak değerlendirilebilir.

17 Eylül 1993 tarihinde Azerbaycan Milli Yaratıcılık Akademisi tarafından Fahri Doktora unvanı ile taltif edilmiştir. Fransa'da kaldığı süre içerisinde Avrupa'nın çeşitli şehirlerinde konferanslara, panellere katılmıştır. Türk kültürü, sanatı ve yakın tarihimizdeki Ermeni mezalimi ile ilgili fotoğraf sergileri açmıştır. Fransa'da yaşadığı yıllarda Paris Büyükelçiliği Eğitim Müşavirliği'nin görevlendirmesiyle kolejlerde (ortaokullarda) Türk çocuklarının faydalanması için “Türkçe Yardımcı Ders Kitabı” hazırlamıştır. Eylül 1996'da Türkiye'ye dönmüş, Erzurum Atatürk Anadolu Teknik Lisesi'nde Türk dili ve edebiyatı öğretmeni olarak çalışmıştır (İnfo, 2024; URL 2).

Fransa'da bulunduğu süre zarfında Avrupa'nın çeşitli şehirlerinde konferanslar ve paneller düzenleyen Kafkasyalı bu etkinliklerde Türk kültürü ve sanatı hakkında bilgiler paylaşmıştır. Ayrıca, yakın tarihteki Ermeni mezalimine ilişkin fotoğraf sergileri açarak, bu konunun uluslararası platformda daha fazla bilinmesini sağlamıştır. Bu sergiler hem tarihi olayların doğru anlaşılmasına destek olmuş hem de Türk kültürünün tanıtımına hizmet etmişti. Paris Büyükelçiliği Eğitim Müşavirliği tarafından görevlendirilmesi onun eğitim alanındaki yetkinliğini ve güvenilirliğini göstermektedir. Fransa'da yaşayan Türk çocukları için Türkçe Yardımcı Ders Kitabı hazırlanması komisyonunda çalışmasıyla ve kolej (ortaokul) son sınıf öğrencileri için bir ders kitabı hazırlamasıyla Türk çocuklarının kendi dillerini ve kültürlerini öğrenmelerine katkıda bulunmuştur. Bu çalışmalar yurt dışında yaşayan Türk çocuklarının eğitimine destek olmanın yanı sıra, onların kültürel kimliklerini korumalarına da yardımcı olmuştur.

Ali Kafkasyalı'nın çok yönlü çalışmaları onun Türk kültürü ve eğitimi üzerindeki etkisini açıkça gösterir. Hem akademik başarıları hem de toplumsal katkıları önemli bir kültür elçisi olduğunu kanıtlar niteliktedir. Bu çalışmalar uluslararası arenada, özellikle Türk gönül dünyasında Türk kültürünün ve tarihinin tanıtılmasında büyük rol oynar.

Ali Kafkasyalı'nın yükseköğrenimini tamamladıktan sonra Türkiye'nin önemli üniversitelerinde ve Kazakistan'daki Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi'nde bilimsel ve pedagojik faaliyetlerde bulunması onun akademisyen kariyerinde önemli bir adım olmuştur. Fransa'da altı yıl çalışmış olması onun Batı'daki eğitim sistemine aşina olmasını ve deneyim kazanmasını sağlamıştır.

Bu deneyim Türkiye'de görev yaptığı 15 yıllık öğretmenlik ve yöneticilik kariyerine de bariz katkılar sunmuştur. Türkiye'nin farklı şehirlerinde çalışarak eğitim anlayışını geniş bir perspektifle şekillendirme fırsatı bulmuştur. Bu süreçte karşılaştığı farklı eğitim ortamları ve öğrenci profilleri onun eğitimcilik becerilerini ve yöneticilik yetkinliklerini güçlendirmiştir. Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi gibi bir kurumda görev yapmakla Türk dünyası ve Orta Asya coğrafyasındaki eğitim politikalarını ve kültürel dinamikleri daha yakından gözlemleme ve katkıda bulunma fırsatı yakalamıştır.

Eserlerinin Azerbaycan Türkçesine, Kazak Türkçesine, Rusçaya ve Farsçaya çevrilmiş olması ise onun çalışmalarının sadece Türkiye'de değil, uluslararası alanda da değer kazandığının göstergesidir. Bu çeviriler Kafkasyalı'nın fikirlerinin ve akademik katkılarının çeşitli kültürlerde ve dillerde karşılık bulduğunu, bilimsel çalışmalarının geniş bir okuyucu kitlesine hitap ettiğini gösterir. Ayrıca, farklı dillere, Türk lehçelerine yapılan bu çeviriler, aktarmalar, uyarlamalar onun eserlerinin evrensel bir değeri olduğunu ve çeşitli bilim kamuoyu tarafından dikkate alındığını ortaya koymuştur.

Azerbaycanlı bilim insanı Vaqif Osmanov: “Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Türk dili ve edebiyatı anabilim dalı profesörü, Oğuz Türk kökenli Ali Kafkasyalı bütüncül bir kişilik, aydın, büyük Türkçü, Turancılık ülküsünün, milli ruhun yorulmaz taşıyıcısı, özgürlük sevdalısı, ciddi bir bilim insanı ve araştırmacıdır” (Osmanov, 2023, s. 25; URL 15).

Ali Kafkasyalı yalnızca akademik kariyerindeki başarılarıyla değil, ayrıca milli değerler ve idealler uğruna verdiği mücadelesiyle de dikkat çeken bir isimdir. “Bütüncül kişilik” ifadesiyle, farklı alanlarda sahip olduğu bilgi ve birikimi, aynı zamanda kültürel

ve milli deęerleri sentezleyerek toplumla paylařan bir aydın olarak öne çıkar. Aydın kimlięi sadece bilgi ve dűřünce üretmekle kalmayan, bunu topluma aktaran ve halkın bilincini geliřtirmeye çalıřan bir entelektüel sorumluluęu kapsar. Bu baęlamda bilimsel çalıřmalarını ve arařtırmalarını milli bir řuurla harmanlayarak, Türk kűltürü ve edebiyatının önemli meselelerini aydınlatmaya yönelik bir çaba içerisindedir. “Bűyűk Türkű” olarak nitelendirilmesi onun Türk milletinin birlięi ve dirilięi konusundaki kararlılıęını gösterir.

Türkűlűk, Türk milletinin tarih, kűltür ve dil birlięine vurgu yapan bir dűřünce sistemidir ve Kafkasyalı'nın çalıřmalarında bu idealin izlerini apaydın görmek mümkündür. Türk milletinin ortak deęerleri, dili ve kűltürü üzerine yaptıęı çalıřmalar bu birlięi güçlendirmeye ve yařatmaya yönelik bir misyonun parçasıdır. Azerbaycanlılık űlkűsű ise Türkiye ve Azerbaycan arasındaki tarihsel ve kűltürel baęların güçlendirilmesini hedefleyen bir idealdir.

Ali Kafkasyalı Azerbaycan'ın baęımsızlık mücadelesi ve milli deęerlerinin korunması konularında duyarlılık göstererek, bu űlkűnűn hem bir arařtırmacısı hem de savunucusudur. Onun için Azerbaycan'ın varlıęı sadece coęrafi bir sınırla deęil, aynı zamanda ortak bir kűltür, dil ve siyaset bilinciyle anlam kazanır. Turancılık űlkűsű ise tüm Türk boylarının politik ve kűltürel bűtűnlűęűnű amaçlayan bir ideal olarak Ali Kafkasyalı'nın dűřünce aleminde önemli bir yer tutar.

Kafkasyalı, bu űlkűnűn yařatılması için Türk dűnyasının ortak kűltürel deęerlerinin ve kűltürel birlik bilincinin korunmasını önemser. Milli ruhun yorulmaz tařıyıcısı olmak bir insanın kűltürel ve milli deęerlerine ne kadar baęlı olduęunu ve bu deęerleri korumak için ne denli mücadele ettięini gösterir.

Ali Kafkasyalı tüm bunlarla birlikte bilimsel, kűltürel etkinlikler, konferanslar ve yayınlar aracılığıyla da Türk milletinin milli ruhunu canlı tutmaya çalışmaktadır. Kafkasyalı bu ruhu gelecek kuşaklara aktarmayı kendine bir görev bilir.

Oęuz Türk kökeni, milli bilinç ve özgűrlűk tutkusu onun akademik çalıřmalarına ve toplumsal faaliyetlerine yön veren ana unsurlardır. Turancılık, Türkűlűk idealleri doęrultusunda yaptıęı alıřmalar Türk dűnyası için bűyűk bir deęerdir.

Rehber danışmanlığında Vedat Nuri Turhan, Nuri Karasakaloęlu, Bahadır Gücűyeter, Hayrettin Orhanoęlu, Emre Daęařan, Hamza Kolukısa, Gülnur Aydın gibi doktora unvanlı akademisyenler yetişirmiştir.

Eserleri:

Ali Kafkasyalı'nın edebî eserlerinden ve bilimsel araştırma kitaplarından:

Koca Kartal Azaflı, Ankara, 1988

Çağdaş Azerbaycan Kadın Sanatkârları, Ankara, 1989

Mehmet Aslan: Şehitler Deresi (ortak hazırlayan), Ankara, 1989

Azerbaycan'ın Âlim Kadınları, Erzurum, 1991

Kafkaslar'dan Gelen Ezan Sesleri, Erzurum, 1991

Kırk Yıllık Kara Günler, Erzurum, 1995

Mikâil Azaflı: Hayatı, Sanatı, Eserleri, Erzurum, 1996

Âşık Murat Çobanoğlu: Hayatı-Sanatı-Eserleri, Ankara, 1998

Edebiyatımızda Ermeni Mezalimi, Erzurum, 2001

İran Türk Edebiyatı Antolojisi, 6 ciltte, Erzurum, 2002

İran Türkleri Âşık Muhitleri, Erzurum, 2006

İran Türk Âşıkları ve Milli Kimlik, Erzurum, 2007

İran Türkleri, İstanbul, 2009

İran Coğrafyasında Türkler, İstanbul, 2010

Sürgündeki Âşıklık Geleneği, Almatı, 2013

Kafkas Koçakları, 2018

Topal Asker, 2019

Kafkas Koçakları, 2020

Kartallar Sınır Tanımaz, 2020

Samed Vurgun: Milli Şair, Ankara, 2022

Büyük Türk Şairi Nazım Hikmet ve Türk Dünyası, Ankara, 2023

Bilim, edebiyat insanımızın kalem ürünlerinin toplam hacmi yaklaşık 6000 sayfadan ibarettir. “Bu, hayranlık uyandıracak bir üretkenlik, yaratma tutkusu ve milli duyarlılıktır! Ali Bey'in ileri görüşlülüğüdür ki, anlamlı ömrünün önemli bir kısmını evinden uzakta geçirerek, acı dolu günlere, aylara katlanıp böylesine hassas ve gerekli, bugün güncel olan araştırma çalışmalarına adadı. Şimdi hayatının olgunluk çağında aynı enerji ve heyecanla çalışmaya devam ediyor” (Osmanov, 2023, s. 25; URL 15).

Ali Kafkasyalı'nın çalışmaları Türk kültürü ve tarihine olan bağlılığını derinlemesine yansıtan bir bilim insanının eserleridir. Kitapları ve araştırmaları İran

coğrafyasında Türk varlığının tarihsel, kültürel ve sosyal boyutlarını gün yüzüne çıkarırken, bu kimliğin gelecek kuşaklara ötürülmesi için de önemli katkılar sunar.

Özellikle, “Sürgünde Âşıklık Geleneği: Orta Asya'ya Sürgün Edilen Ahıska-Ahılkelek Âşık Geleneği ve Âşıklar” eseri sürgünler ve zorunlu göçler sonucu kültürel kimliklerin nasıl korunmaya çalışıldığını anlatır. Borçalı, Ahıska, Ahılkelek gibi bölgelerdeki âşıklık geleneğinin Orta Asya'da da devam ettiğini ve bu kültürün yaşatılma çabalarını gözler önüne serer. Bu tür çalışmalar, kültürel direnişi ve milli ruhun devamlılığını sembolize eder.

Kafkasyalı'nın yaklaşık 6000 sayfalık araştırma külliyyatı üretkenliğinin ve Türk kültürüne olan adanmışlığının göstergesidir. Bu eserler sadece akademik bilgi sunmanın ötesinde kültürel hafızanın yeniden inşa edilmesine ve milli kimliğin güçlendirilmesine yönelik bir görev üstlendiğinin kanıtıdır. Bilimsel titizlik ve yaratma aşkıyla ortaya koyduğu çalışmalar hem bilim camiası için değerli bir kaynak hem de halkın kültürel bilincini arttıran önemli eserlerdir.

Ali Kafkasyalı bilimsel çalışmalarının yanında belgesel edebiyat, başka deyişle tanıklık, başka deyişle, yaşanmışlık edebiyatı çerçevesinde eserler de vermiştir. Edebî eserlerinin -gezi yazısının, romanlarının, tiyatro oyununun, hikâyelerinin- tema ve izleğinde Türkiye'deki Güney Kafkasya göçmenlerinin talihi kurgulanır. Bu eserleri kaleme almak için yazar, göçmen sığınmacıların memleketi olan Gazah-Borçalı bölgesinde bulunarak olgusal buluntular elde etmiştir.

Azerbaycan bağımsızlığını ilan ettikten sonra da birkaç defa giderek, koçakların mücadele alanlarını dolaşmıştır. Türkiye'de de Akyaka, Arpaçay, Kars, Horasan, Eleşkirt, Ağrı, Van, Sivas, Göle, Boğatepe, Ardahan, Hanak ve Göydağ'ı adım adım gezmiştir. Diğer yandan, devrin olaylarına ışık tutan pek çok kitap, dergi, gazete, belgeyi irdelenmiştir. Bakü'de onlarca yazarla, şairle, aydınla görüşmüş, mülakatlar yapmıştır (Kafkasyalı, 2025; bkz: bu tez, 1.5, ss. 41-42).

Bu romanlar ve diğer türlerden olan eserler tüm bu bulgular, araştırmalar sonucunda vücuda gelmiştir. Bu eserler arasında “Kafkas Koçakları” ve “Kartallar Sınır Tanımaz” adlı romanları önde yer alır. “Ali Bey Kafkas Koçakları ve Kartallar Sınır Tanımaz adlı tarihsel romanlarında ve hikâyelerinde Bolşevik işgalinden sonra Azerbaycan'da kaçak hareketinin yayılma nedenlerini, milli özgürlük mücadelesini, Gazah bölgesinin sınır köylerine Ermeni, Gürcü, Bolşevik baskınları sırasında halkın başına gelen felaketleri

tarix gerçeklerine dayanarak, kendi hayal gücü ve düşünce süzgecinden geçirerek anlatır” (Osmanov, 2023, s. 25; URL 15).

“Kafkas Koçakları” ve “Kartallar Sınır Tanımaz” eserleri Azərbaycan'ın milli mücadele tarihinde yaşanan dramatik olayları sanatsal olgusal bir anlatımla okuyucuya sunarken, aynı zamanda tarix gerçeklerini yeniden canlandırır. Dönem romanları da diyebileceğimiz bu yapıtların ana teması, Bolşevik işgaline karşı direnişin önemi ve halkın yaşadığı trajedilerin unutulmaması gerektiği fikrine dayanır. Bu eserler tarix olaylarını yalnızca bir öykü olarak anlatmanın ötesine geçerek, okuyucuyu o dönemin zorlukları ve direniş ruhuyla baş başa bırakır.

“Ali Kafkasyalı her iki romanını dedesi Memmed Bayramoğlu'nun (Memmed Baba) ve babası Aloy Hacı'nın anısına ithaf etmiştir. Memmed Baba Gazah bölgesinin İkinci Şıhlı köyü koruma birliğinin başkanı olarak İkinci Şıhlı'yı ve çevredeki köyleri koruyordu. O dönemde sadece Gürcüler ve Ermeniler değil, Bolşevikler de köyleri yağmalyordu. Genç Aloy Hacı ve onun dava arkadaşları babasının en yakın ve sadık silah arkadaşlarıydı; hakka, adalete, özgürlüğe, vatana, toprağa ve millete bağlıydılar. On yıldan fazla bir süre boyunca kan ve gözyaşı üzerine kurulan Bolşevik-Taşnak rejimiyle ölüm kalım mücadelesinden sonra Aloy Hacı göç etmek zorunda kalır ve mücadelesini Kars'ta ve Kafkasya'nın diğer yerlerinde sürdürür” (Osmanov, 2023, s. 25; URL 15). Televizyon söyleşisinde de “Benim ulu dedem Memmed Baba, Bolşeviklerin hücumu zamanı Yukarı Salahlı köyünün karşısında şehit olmuştur” diye hatırlamıştı (URL 18).

Ali Kafkasyalı'nın *Samed Vurgun: Milli Şaire Dair* adlı monografisi bilim ve edebiyat kamuoyunda ses getiren neşirlerdendir. Kitap Azərbaycan edebiyatının önde gelen isimlerinden Samed Vurgun'u çok yönlü bir şekilde ele alır. Eser sadece şairin sanatsal yönünü değil, ayrıca da onun insani değerleriyle, milli kimliğiyle ve edebî faaliyetleriyle Azərbaycan diline ve kültürüne olan katkılarını derinlemesine inceler. Vurgun'un eserleri ve fikirleri üzerinden Azərbaycan'ın tarihsel ve kültürel mücadelesine ışık tutulur, şairin kişiliği, onun temsil ettiği değerler ve sahip olduğu idealler ekseninde daha geniş bir bağlamda değerlendirilir.

Samed Vurgun, Azərbaycan'ın ilk halk şairi olarak, halkça sevilen, milletin dilini ve ruhunu edebiyat aracılığıyla yansıtmış ve milli kimliğin korunmasında önemli bir rol oynanış şairidir. Kafkasyalı, Vurgun'un sadece bir şair gibi tanıtmamış, aynı zamanda dilin ve kültürün koruyucusu olduğunu vurgulamıştır. Vurgun'un eserleri Azərbaycan'ın milli

uyanış sürecinin bir parçası olarak görülür ve bu nedenle şairin düşünceleri, Turancılık idealleriyle yakından ilişkilidir.

Monografi, Ali Kafkasyalı'nın Samed Vurgun'u sadece bir edebiyat aydını olarak değil, bir özgürlük ve direniş sembolü olarak da sunduğunu gösterir. Güney Azerbaycan'daki Türklerin zulme karşı direnişleri ve özgürlük talepleri, şairin mücadelesiyle iç içe geçerek, Vurgun'un eserlerinde ifadesini bulan toplumsal ve milli direniş ruhunu yansıtır. Vurgun'un bu şekilde ele alınması şairin yalnızca edebî şahsiyet olarak değil, günümüzün devam eden mücadelesinin de bir simgesi olduğunu ortaya koyar. Bu eserde şairin eserleri ve fikirleri toplumsal bağlam içinde ele alınarak, onun hem geçmişin hem de bugünün mücadelesine ışık tutan bir aydın olarak kalıcı bir portresi çiziler. Monografi Samed Vurgun'un edebî ve kültürel mirasını derinlemesine irdeleyen ve onu Azerbaycan'ın milli kimlik ve özgürlük mücadelesinin bir simgesi olarak ele alan önemli bir çalışmadır. Bu eserle ortaya konulan Vurgun portresi sadece şairin edebî yönünü değil, onun halkının özgürlük ve adalet mücadelesiyle olan bağını da güçlü bir şekilde yansıtır. Bu hem edebiyatın hem de milli ruhun önemini vurgulayan ve milli şair Vurgun'un mirasını daha geniş bir bakış açısıyla ele alan bir çalışmadır.

“Azerbaycan'ın ilk halk şairinin kişiliğini yüce insani değerlerini, milli manevi değerlerimize olan yaklaşımını, ana dilimizin zenginleşmesinde, arınmasında, millileştirilmesinde gösterdiği hizmetleri, Turancılık düşüncesini, bugün kaynayan, zulme itiraz ederek ayağa kalkan, hak sözünü özgürlük düşmanlarının gözlerinin içine söyleyen, darağacından, kurşundan, sopadan, kanlı işkence aletlerinden korkmayan Güneydeki soydaşlarımızın iki yüzyıldan beri bugün de devam eden hak, adalet, özgürlük ve bütünlük mücadelesini, özlemini, dayanışmasını ve aşkını birleştirerek bütüncül bir Samed Vurgun portresi yaratmıştır” (Osmanov, 2023, s. 25; URL 15).

Ali Kafkasyalı'nın son dönem kitaplarından biri *Büyük Türk Şairi Nazım Hikmet ve Türk Dünyası* adlı araştırma monografisidir. Kitap hususunda profesör Savaş Kafkasyalı şöyle değerlendirmelerde bulunur: “Bu eser, sinelerinden çıktığı milletin sözde mümessillerinin sevgisinden mahrum kalsa da yüceliğinden emin olduğu milletin sevgisiyle ve himayesiyle hikmetini gösterip yetiştirdiği bir eser üzerinedir. Bu eser, fikirleriyle, çalışmalarıyla, hizmetleriyle ve eserleriyle kendini vakfettiği yüce milletin bir eseri olmuş Nâzım Hikmet üzerinedir” (Kafkasyalı, 2023).

Kafkasyalı'nın hayatını kapsamlı çalışmalarla doldurması onun sadece bir araştırmacı değil, aynı şekilde Türk kültür ve tarihinin yorulmaz bir savunucusu olduğunu gösterir. Hayatının olgunluk döneminde de aynı enerji ve tutkuyla çalışmaya devam etmesi onun sürekli yenilik peşinde koşan ve toplumsal sorumluluğu derinden hisseden bir bilim insanı olduğunu ortaya koyar.

1.5. ALİ KAFKASYALI İLE RÖPORTAJ

“Kafkas koçaklarının talihini gözyaşlarıyla yazdım”

Göç edebiyatı, bireylerin ve toplulukların yaşadığı yer değiştirme süreçlerini, kültürel dönüşüm ve kimlik sorunları çerçevesinde ele alan önemli bir edebî alan olarak dikkat çeker. Güney Kafkasya'dan Anadolu'ya gerçekleşen göçlerin, göçmenlerin yaşadığı zorlukların, kültürel uyum süreçlerinin ve kimlik arayışlarının izlerini, Ali Kafkasyalı'nın belgesel roman türündeki eserlerinde ayrıntılı bir şekilde görmek mümkündür. Kafkasyalı, tarihi ve kültürel gerçeklere dayalı anlatımıyla göçmen bireylerin psikolojik ve sosyolojik mücadelelerini kurgusal bir yaklaşımla yansıtmaktadır. Ali Kafkasyalı ile yapılan röportaj, yazarın eserlerindeki göç temalı olgusal roman türündeki eserlerin derinlemesine anlaşılmasına katkı sağlar. Bunun yanında kendi ailesinin de bir göçmen aile olması eserlerinin ana minvalini oluşturur. Yazar, Kafkasya güneyinden Anadolu'ya yapılan göçlerin tarihsel sürecini anlatırken eserlerini nasıl yazdığını, göçmenlerin yaşadığı zorlu yolculukları ve yeni hayatlarında karşılaştıkları zorlukları romanlarına nasıl yansıttığını anlatırken şunları ifade eder:

Duygu ÇAKIR: Edebiyata nasıl geldiniz ve yazar kariyeriniz nasıl başladı?

Ali KAFKASYALI: Öğretmenliğe başladığım 1974 yılından itibaren Ekinci, Hüryurt, Tercüman, Yeni Düşünce, Türk Edebiyatı, Türk Yurdu gibi gazete ve dergilerde seyrek olarak yazılarım yayımlanırdı. Fakat çok dikkati çekecek düzeyde değildi. 1986 yılında Kültür Eğitim Vakfı'nın açtığı makale yarışmasında birincilik ödülü aldım. Bir yıl sonra yaptığım yetmiş bir günlük Azerbaycan, Gürcistan, Ermenistan ziyaretimden sonra yazıp ulusal basında yayımladığım yazılarım ve kitaplarımla Edebiyat dünyasında yer almaya başladım. Âşık Mikâil Azafli ile ilgili çalışmam ve Azerbaycan'ın şair, yazar ve sanat insanlarıyla ilgili kitap ve makalelerim ise akademisyenlik ve yazarlık kariyerlerimin ilk basamakları oldu.

D. Ç.: Yazma sürecinizde sizi en çok etkileyen şeyler nelerdir? İlham kaynaklarınız ve yazma ritüellerinizden bahsedermisiniz?

A. K.: 1917 Ekim ihtilâli ve müteakip yıllarda Bolşeviklerin zulmüne uğrayan bir ailenin, hatta aile reisi şehit edilen, ailenin bazı fertleri sürgüne gönderilen, bazıları hapsedilip ardından askere gönderilip geri döndürülmeyen, tüm mal varlıkları ellerinden alınan, geride kalan kadın, kız, çocukları mağdur edilen bir aileye mensup olmamdan olsa gerek beni yazma sürecinde en çok etkileyen husus. Bolşeviklerin hiçbir suçu olmayan Kafkasya halklarına yaptıkları zulüm, mazlumların dökülen kan ve gözyaşları ve Kafkasya halklarının bağrından çıkan kahramanların canları pahasına bu zalimlere ve yerli işbirlikçilerine karşı verdikleri mücadele ve kahramanlıkları ile halk için yaptıkları fedakârlıklar olmuştur. Romanlarımı ve hikâyelerimi onların çektikleri zulmü, döktükleri kan ve gözyaşı sahnelerini, Kafkas koçaklarının talihini, canlarını ortaya koyup kanlarını döktükleri sahneleri gözyaşlarımla yazdım.

D. Ç.: Kafkaslar'ın tarihi, kültürel ve siyasi unsurları, dönem romanları da diyebileceğimiz romanlarınızda temel bir tema olarak nasıl işleniyor?

A. K.: Romanlarım dokümanter niteliklidir. Hayali kurgusal romanlar değildir. Refik Özdek'in, Ocağımız Sönmesin romanında Rusların ve yerli işbirlikçilerinin Balkanlarda yaptıkları zulüm belgesel biçimde işlediği şekilde benim romanlarımda da Bolşeviklerin Kafkasya'da yerli hainlerden de faydalanarak masum Kafkasya halklarına yaptıkları zulüm, tarihi, coğrafî, siyasi, sosyal ve askerî verilere sadık kalınarak işlenmiştir. Birkaç ismin dışında şahıs kadrosu, mekânlar ve saman akışı tamamen gerçeğe uygundur.

D. Ç.: “Kafkaslar'dan Gelen Ezan Sesleri”, “Kırk Yıllık Kara Günler”, “Kafkas Koçakları”, “Topal Asker”, “Kartallar Sınır Tanımaz” adlı eserleri yazmaya nasıl karar verdiniz? Hangi unsurlar sizi bu konular üzerine yazmaya odakladı?

A. K.: Ben, Âşık Veysel'in İngiliz, Fransız, Alaman, Urus / Günde telef eder binlerce nüfus diye belirttiği gibi büyük güçlerin onlarca yıl at oynatıp, hak hukuk gözetmediği, zulme gark ettiği Kafkasya'nın önemli merkezlerinden biri olan Kars'ta gözlerimi dünyaya açtım. Bizim kuşak ninni yerine, masal yerine Gazi Emin Dedelerin, Koçak Nurilerin, Aloy Hacıların, Hatun Kızların, Hacı Emiraslanların, Emrah Babaların, Borçalı Hazeyinlerin hatıralarını, hikâyelerini, destanlarını dinleyerek büyüdük. İlk gençlik yıllarımdan itibaren de o değerli insanların anlatımlarını kendi seslerinden kayıt

etme şansını yakaladım. Bu kayıtlar arşivimde mevcuttur. Diğer yandan öğretmen okulundayken okuduğum Kırım Kurbanları, Volga Kızıl Akarken, Başımıza Gelenler, Zağra Müftüsünün Hatıraları, Türk Elllerinde Hatıralarım gibi eserler beni bu eserleri yazmaya özendirdi. Bolşevik hâkimiyeti döneminde halkımızın başından geçenleri tadımlık dahi olsa yazdığım için mutluyum.

D. Ç.: Bu eserleri yazarken ne tür araştırmalar yaptınız ve hangi kaynakları kullandınız?

A. K.: Demin de işaret ettiğim gibi, ilk gençlik yıllarımdan itibaren babam Aloy Hacı'dan ve arkadaşlarından bahsi geçen olayları dinledim ve zaman zaman kaydettik. Babam 1934'ten 1964 yılına kadar annesiyle ve çocuklarıyla haberleşememişti. İlk mektup 1964 yılında geldi. Mektuplar Rus Kiril ve Arap alfabesiyle yazılıyordu. Üç buçuk dört yaşlarımda medreseye ve hafızlığa verildiğim için eski yazıları heceleye heceleye okuyabiliyordum. Öğretmen okulu sıralarında Kiril alfabesini de öğrendim. Artık gelen mektupları okuyabiliyordum. Babamı ailesini, memleketini ziyaret etmeye Sovyet Azerbaycan'ına göndermeye çok çalıştık. Ankara Sovyet Büyükelçiliğinin kapısını aşındırdık. Ne yazık ki vize alamadık. Onun vefatından iki yıl sonra kendime ve on yaşındaki oğlum Muhammet Savaş'a vize alabildim. 7 Temmuz 1987 günü Akyaka-Gümrü Kapısı'ndan Ermenistan üzerinden Azerbaycan'a gittik. Aloy Hacı ve arkadaşlarının on yıl mekân tuttıkları Ermenistan ve Azerbaycan'ın bir kısım dağlarını, derelerini, ormanlarını görebildim. İki ay Bakü'den dedemin, babamın ocağı Gazah, İkinci Şıhlı köyüne gitmeme izin verilmedi. Akrabaların büyük çabasıyla iki ay sonra Zagatala, Balaken, Lagodeh, Tiflis, Rustavi, Sınık Köprü güzergâhından İkinci Şıhlı köyüne gitmemize izin verildi. Bu yolculukta da Kafkas koçaklarının mücadele mekânlarının bir kısmını gezip görebildim. Milis reisi dedem Memmed Baba'nın şehit düştüğü yeri ve kabrini ziyaret ettim. Aloy Hacı ve arkadaşlarının yakınlarıyla, dede ve ninelerle görüştüm. Önemli bilgiler aldım. Bakü'den Türkiye'ye dönerken Ermenistan siyasi sınırları içinde bulunan pek çok köy, yayla, dağ dereyi seyrettim. Gümrü'den Akyaka'ya geçtik. İki yıl sonra tekrar gittim. Tiflis'ten Gence'ye kadar Kür nehri ve Karayazı ormanını gezdim. Azerbaycan bağımsızlığını ilan ettikten sonra da birkaç defa giderek Gürcistan'ın Tiflis, Rustavi, Borçalı ve Azerbaycan'ın koçakların mücadele alanlarının tamamını gezip görebildim. Elbette ki Türkiye'de de ayak bastıkları her yeri, Akyaka, Arpaçay, Kars'ta Horasan, Eleşkirt, Ağrı, Van, Sivas, Göle, Boğatepe, Ardahan,

Hanak ve Göydağ'ı adım adım gezdim. Diğer yandan devrin olaylarına ışık tutan pek çok kitap, dergi, gazete, belgeyi inceledim. Yine Bakü'de onlarca yazar, şair, aydınla görüştim, mülakat yaptım. Bu romanlar bütün bu araştırmalar, izlenimler ışığında yazıldı.

D. Ç.: Eserlerinizdeki ana karakterlerin nasıl oluşturulduğunu anlatabilir misiniz? Onların gelişim süreçleri hakkında daha fazla bilgi verebilir misiniz?

A. K.: Romanlarımız belgesel olgusal nitelik taşıdığı için kahramanlar gerçek olaylar içerisinde gösterdikleri beceri, başarı ve kahramanlıkların seviyesine göre yerlerini alır. Bahsi geçen olaylar Azerbaycan, Gürcistan ve Türkiye'de çok kimse tarafından bilinmektedir. Her üç ülkede de yapılan eleştiri ve yorumlarda kahramanların rolleri, olayların akışı, kronolojik akış, devlet kurumları, yetkililer, adli ve idari makamlarla ilgili bilgi ve yorumlara itiraz olmamıştır. Ayrıca bu romanlarla onlarca bilinmeyen olgular meydana çıkarılmıştır.

D. Ç.: Bu romanlarınızın ortamı olan Kafkasya'nın sizin için özel bir anlamı var mı? Bu coğrafyanın eserlerinizdeki rolünü açıklayabilir misiniz?

A. K.: Anadolu, Türkistan (Orta Asya) ve İran Türklüğünün kültür, sanat ve edebiyat merkezi durumundadır Kafkaslar. Hem bu yönüyle hem ata, dedemin vücudunun hamurunun mayası bu topraktan olmasından hem de romanlarda cereyan eden olayların büyük kısmının bu coğrafyada geçmesi romanlarımızda Kafkasya'nın yerini ve önemini belirgin olarak öne çıkmasını sağlamıştır.

D. Ç.: Kafkasya'nın tarihi olayları ve toplumsal değişimler, romanlarınızın merkezinde nasıl bir yer alıyor?

A. K.: Dünya siyasi tarihinde büyük bir kırılma noktası olan Bolşevik İhtilâli, Kafkasya halklarını derinden etkilemiştir. Asırlardan beri devam eden sosyal hayatın akışını değiştirmiştir. Sosyalist düzen, özellikle mülkiyet ortaklığı, kolhoz uygulaması büyük sıkıntılar doğurmuştur. Kafkasya halklarının çeşitliliğinden faydalanmaya çalışan şer güçler onları birbirlerine karşı karanlık işler yapmaya sevk etmiştir. Bu hareketler memleketi yaşanmaz kılmıştır. Bolşeviklerin sosyalist düzeni kurarken yaptıkları dehşet verici uygulamalar romanımızın ana hatlarını oluşturmaktadır.

D. Ç.: Edebi eserlerinizdeki temaların günümüzdeki geçerliliği hakkında ne düşünüyorsunuz?

A. K.: Kafkas Koçakları romanımızın taktim cümlesinde “Kahramanların destanları yazılmazsa halk, satkınların (hainlerin) yalanlarını okur” diye ifade ettiğimiz gibi yiğit,

fedakâr ve kahraman ataların başarıları, kahramanlıkları kayıt altına alınıp sonraki kuşaklara iletilmelidir. Şayet yiğit, kahraman, fedakâr ataların bu büyük meziyetleri görmezden gelinip hakları teslim edilmezse hakkı olmayan, yanlış insanlar kahraman zannedilir. Bu durum da millete ve gelecek kuşaklara yapılacak en büyük kötülük olur. Millet, geçmişinden ilham alır. Geçmişin her değeri gelecek kuşaklar için esastır. Gelecek, geçmiş esas alınarak inşa edilir.

D. Ç.: Öğrencilere ve genç yazarlara yazma ve akademik çalışmalar konusunda ne tür tavsiyelerde bulunursunuz?

A. K.: Gençlerin, şunun bunun yönlendirmesi ve dayatmasıyla değil kendi akıllarını kullanma cesareti göstererek araştırma yapıp bilgi edinmelerini öneririm. Hangi konuda olursa olsun farklı, çeşitli ve ciddi kaynaklardan bilgi edinmelerini, yerli, milli ve yabancı kaynakları karşılaştırarak okuyup değerlendirme yapmalarını tavsiye ederim. Genç yazarlara gelince, onlara da tavsiyem de şudur ki bilgilerini doğrulamadan yazmamaları. Yanlış bilgi yalana, yalan da felakete götürür. Doğru bilgi doğruluk, doğruluk da güven ve mutluluğa ulaştırır.

D. Ç.: Paylaşmış olduğunuz derinlemesine bilgi birikiminiz ve düşünceleriniz çalışmama büyük bir katkı sağladı. Kafkasya'nın güneyinden Anadolu'ya yapılan göçlerin edebiyatını anlamak adına sunduğunuz perspektifler benim için son derece değerlidir. İlginiz ve zamanınız için tekrar teşekkür ederim.

A. K.: Ümit ediyorum sizi temin edip yeterince bilgi verebildim.

Röportajı hazırladı: Duygu Çakır, 02.02.2025

2. BÖLÜM

YAZARIN EDEBİ ESERLERİNİN İZLEKSEL ÇÖZÜMLEMESİ

Ali Kafkasyalı kendisi: “Romanlarım dokümanter niteliklidir. Hayali kurgusal romanlar değildir... Benim romanlarımda Bolşeviklerin Kafkasya'da yerli hainlerden de faydalanarak masum Kafkasya halklarına yaptıkları zulüm, tarihi, coğrafi, siyasi, sosyal ve askerî verilere sadık kalınarak işlenmiştir” söylemektedir (Kafkasyalı, 2025; bkz: bu tez, 1.5, s. 40).

Kendisiyle hazırladığımız söyleşide yazarımız edebî yazılarının ilham kaynağından bahsederken şunları anlatmaktadır: “1917 Ekim ihtilâli ve müteakip yıllarda Bolşeviklerin zulmüne uğrayan bir ailenin, hatta aile reisi şehit edilen, ailenin bazı fertleri sürgüne gönderilen, bazıları hapsedilip ardından askere gönderilip geri döndürülmeyen, tüm mal varlıkları ellerinden alınan, geride kalan kadın, kız, çocukları mağdur edilen bir aileye mensup olmamdan olsa gerek beni yazma sürecinde en çok etkileyen husus” (Kafkasyalı, 2025; bkz: bu tez, 1.5, s. 40).

Devrin göç olgusunu bilfiil yaşayan bir ailede doğarak büyümüş Ali Kafkasyalı tarafından arşiv belgelerine, yarım asrı aşkın bir sürede sahada yaptığı derlemelere, araştırmalara, göç tanıklarından dinlediklerine dayanılarak belgesel edebî eser tarzında kaleme alınmış yapıtlar, pek çok bilinmeyişi gün ışığına çıkarmaktadır.

Belgesel-sanatsal düzyazı eserlerinin tür özellikleri ve tipolojisi edebiyat biliminin tartıştığı konulardandır. Sınıflandırmalarda bu tip yapıtlar, olayların ve karakterlerin okuyucuda olgusal gerçekliğe sonuna kadar inandırdığı dolayısıyla belgesel eserlere, estetik muhtevası vesilesiyle ise sanatsal edebiyat eserlerine ait edilir. Son zamanlar bu özellikleri içinde barındıran eserlere “hibrit” metinler tanımı verildiğini görmekteyiz.

“Böylelikle, tetkikat neticesinde muasır edebiyatta yer alan ikili tasnifin fiction ve nonfiction bölüsünün çağdaş edebiyatı tam olarak kapsamadığı, sanatsal-belgesel düzyazının ayrıca öğrenilmesi zaruretinin meydana çıktığı kaydedilir. Lakin sanatsal-belgesel nesrin bedii edebiyata karşı koyularak tür, nevi veya keyfiyet olarak öğrenilmesinin de uygun olmadığı vurgulanır. Muasır tetkikatlar doğrultusunda bedii-belgesel nesrin “olguların belgesel tasdikini aldığı” bedii edebiyat olduğu söylenebilir” (Hasanova, 2018, s. 102).

Bu açıdan Ali Kafkasyalı'nın eserlerini tanıklığa, hatıralara dayalı edebî metinler olarak nitelendirebiliriz.

2.1. “KAFKASLAR'DAN GELEN EZAN SESLERİ” GEZİ YAZISI

Eser, gezi yazısı, seyahat notları, sefername türündendir, yazarın Azerbaycan yolculuğunun izlenimleridir.

Ezan sesleri imgesinin öne çıkarılması önemli anlam arz etmektedir. Yazar Azerbaycan'da henüz Sovyet rejimi döneminde bulunurken gezip gördüğü, en çok da etkilendiği olgu kapanmış camiler, yasaklanmış İslam değerleri olmuştur.

2.1.1. Akrabaların İziyle İzlenimler

“İlk gençlik yıllarımdan itibaren babam Aloy Hacı'dan ve arkadaşlarından bahsi geçen olayları dinledim ve zaman zaman kaydettik. Babamı ailesini, memleketini ziyaret etmek için Sovyet Azerbaycan'ına göndermeye çok çalıştık. Ankara Sovyet Büyükelçiliğinin kapısını aşındırdık. Ne yazık ki vize alamadık. Onun vefatından iki yıl sonra kendime ve on yaşındaki oğlum Muhammet Savaş'a vize alabildim. 7 Temmuz 1987 günü Akyaka-Gümrü Kapısı'ndan Ermenistan üzerinden Azerbaycan'a gittik. Aloy Hacı ve arkadaşlarının on yıl mekân tuttukları Ermenistan'ın ve Azerbaycan'ın bir kısım dağlarını, derelerini, ormanlarını görebildim” diye hatırlamaktadır yazarımız (Kafkasyalı 2025; bkz: bu tez, 1.5, s. 41).

Yazarın Bakü'den dede, baba ocağı Gazah ilçesine, İkinci Şıhlı köyüne gitmesine iki ay izin verilmemişti. Akrabaların çabasıyla iki ay sonra Zagatala, Balaken, Lagodeh, Tiflis, Rustavi, Sınık Köprü güzergâhından İkinci Şıhlı köyüne varabilmiştir. Bu yolculukta Kafkas koçaklarının mücadele mekânlarının bir kısmını gezip görebilmiştir. Milis reisi dedesi Memmed Baba'nın şehit düştüğü yeri ve kabrini ziyaret etmiştir. Aloy Hacı ve arkadaşlarının yakınlarıyla, dede ve ninelerle görüşmüştü. Önemli bilgiler almıştır. Bakü'den Türkiye'ye dönerken Ermenistan siyasi sınırları içinde bulunan pek çok köy, yayla, dağ dereyi seyretmiştir. İki yıl sonra tekrar gitmiş, Tiflis'ten Gence'ye kadar Kür nehri ve Karayazı ormanlarını gezmiştir (Kafkasyalı 2025; bkz: bu tez, 1.5).

Güncel dönem eserin yazıldığı ve Ali Kafkasyalı'nın Azerbaycan'ı ziyaret ettiği 1990 yılı, eserin odaklandığı ikinci dönemdir. Bu dönemde Gorbaçov'un Glasnost ve Perestroyka politikalarıyla birlikte dini özgürlüklerin artması ve camilerin yeniden

açılmaya başlaması anlatılır. Gazah Cuma Camii'nin 1937'de kapatılıp 1990'da yeniden hizmete açıldığı belirtilir.

Anlatıcı kitabın yazarı olan Ali Kafkasyalı kendisidir. Kitap boyunca yazarın düşünceleri, duyguları ve yorumları ön plandadır.

Yazarın dedesinin de içinde bulunduğu grup devriye gezerken aniden baskına uğrar. At üzerinde kılıçla çarpışmada dedesi kafasından aldığı kılıç darbesiyle hayatını kaybeder. Arkadaşları ise yaralanır. Ertesi gün hemen oracıkta İkinci Şıhlı'dan Gazah yolunun 15 kilometresinde sağda bir tepenin üzerine defnedilir.

Eserdeki karakterler yazarın seyahati sırasında karşılaştığı ve hakkında bilgi aldığı kişilerdir.

“Medresede öğrencilere ders vermekte olan hoca bizi görünce yanımıza geldi. Müsafaha sonrası sohbet ediyoruz. İmam, 1965 Azerbaycan Saatli doğumlu, Ahıska Türklerinden. Adı Mikail İlimdaroğlu. Buhara Arap Medresesi'nde 7 yıl dini tahsil yapmış” (Kafkasyalı, 1991, s. 11).

Bu süreç toplumsal kimliğin ve hafızanın korunmasının ne kadar önemli olduğunu ve baskı altında bile bu değerlerin nasıl ayakta kaldığını gösterir. Din yapılarının ve sembollerinin yok edilmesi, toplumsal hafızanın silinmesine yönelik önemli bir adım olsa da, bu yapılar üzerindeki direnişler, dinsel ve kültürel mirasın korunması açısından mühim rol oynar.

“Tarih konulu eserler, onu vücuda getiren milletin yer yüzündeki milli imzasıdır. Bu şuurda olan milletler milli imzalarını pekiştirmek, gelecek nesillere birer tarihsel gerçek olarak bırakabilmek için ellerinden gelen hiçbir fırsatı kaçırmamışlardır. Sözünü ettiğimiz bu milli şuurun sahibi olan atalarımızın hayat sürdürdükleri vatan topraklarında, nakış nakış eşsiz ve şerefli imzalarını büyük bir gurur ve hasretle görüyor ve bunun engin mutluluğunu yaşıyoruz. Zannederim, eserlerimizin çokluğu kadar, hatta ondan daha önemlisi, onları tarih, kültür ve medeniyet sahnesine çıkarmak, gelecek nesillerin dikkatine sunmak ve bu kültür abideleriyle gurur duyacak şura sahip insanlarımızın sayısını artırmaktır”.

(Kafkasyalı, 1991, s. 5).

Anlatı sürecinde şu dikkati çeken hususlara daha çok öncelik verilerek vurgu yapılmaktadır:

“Ben, Âşık Veysel'in İngiliz, Fransız, Alaman, Urus / Günde telef eder binlerce nüfus diye belirttiği gibi büyük güçlerin onlarca yıl at oynatıp, hak hukuk gözetmediği, zulme gark ettiği Kafkasya'nın önemli merkezlerinden biri olan Kars'ta gözlerimi dünyaya açtım. Bizim kuşak ninni yerine Gazi

Emin Dedelerin, Koçak Nurilerin, Aloy Hacıların, Hatun Kızların, Hacı Emiraslanların, Emrah Babaların, Borçalı Hazeyinlerin hatıralarını, hikâyelerini, destanlarını dinleyerek büyüdük. İlk gençlik yıllarımdan itibaren de o değerli insanların anlatımlarını kendi seslerinden kayıt etme şansını yakaladım.

Bu kayıtlar arşivimde mevcuttur. Diğer yandan öğretmen okulundayken okuduğum Kırım Kurbanları, Volga Kızıl Akarken, Başımıza Gelenler, Zağra Müftüsünün Hatıraları, Türk Elleri Hatıralarım gibi eserler beni bu eserleri yazmaya özendirdi. Bolşeviklerin hiçbir suçu olmayan Kafkasya halklarına yaptıkları zulüm, mazlumların dökülen kan ve gözyaşları ve Kafkasya halklarının bağrından çıkan kahramanların canları pahasına bu zalimlere ve yerli işbirlikçilerine karşı verdikleri mücadele ve kahramanlıkları ile halk için yaptıkları fedakârlıklar olmuştur.

Romanlarımı ve hikâyelerimi onların çektikleri zulmü, döktükleri kan ve gözyaşı sahnelerini, Kafkas koçaklarının talihini, canlarını ortaya koyup kanlarını döktükleri sahneleri gözyaşlarımla yazdım” der yazarımız.

(Kafkasyalı, 2025; bkz: bu tez, 1.5, s. 40).

Yazarın akrabalarının adlarının ve yaşamlarının eserde yer alması kişisel ve toplumsal belleğin yeniden inşasına katkıda bulunur. Bu durum geçmişin hatırlanmasını ve değerli anıların yaşatılmasını sağlarken bununla birlikte okuyuculara kişisel bir bağ kurma fırsatı tanır.

2.1.2. Ezan Seslerinin Hüzünlü Hafızası

“Bahsi geçen olaylar Azerbaycan, Gürcistan ve Türkiye’de çok kimse tarafından bilinmektedir” (Kafkasyalı, 2025; bkz: bu tez, 1.5, s. 42).

Yapıtta anlatılan direniş örnekleri halkın, topluluğun ulusal mirasına olan bağlılığını ve bu mirasın nasıl korunduğunu gözler önüne serer. Sovyet rejiminin yürütmüş olduğu baskıcı politikalarına rağmen, milli etnik kimlik, dinî aidiyet ve toplumsal hafıza, özgürlük isteği tamamen yok edilemediği gibi, halkın kendi dil ve kültür değerlerine olan kırılmaz bağlılığının bu dönemde en önemli direniş unsuru haline geldiği görülür.

Eser, Kafkasya’daki Müslüman Türklerin kimlik mücadelesini ve bu mücadelede dinî mimarinin ve dinî uygulamaların nasıl bir araç olarak kullanıldığını aktarır. Bu durum dinî yapıların korunması veya yeniden inşasıyla sınırlı kalmaz, aynı zamanda bu yapıların ve uygulamaların halkın kimliğini nasıl şekillendirdiğini, direnişlerini nasıl ifade ettiğini ve geleceğe dair umutlarını nasıl canlı tuttuğunu da vurgular.

Eserde Gazah Cuma Camisi, Gence Cuma Mescidi, Gence Gazahlılar Mescidi, Bakü Tazepir Camisi, Gök Mescit (Ejder Bey Mescidi), İmam Hüseyin Camisi, Şeki Ömer Efendi Cuma Mescidi, Şamahı Cuma Mescidi, Maştağa Camisi, Tiflis Cuma Mescidi gibi hizmete açık ibadet ocakları yanında Şirvanşahlar Camisi ve külliyesi, Halı Müzesi (Cuma Mescidi), Bülbüle Camisi Şerifi, Maştağa'daki Depo Cami, Nardaran Hacı Timur Camisi ve Pir Seyit Külliyesi vs camiler, mescitler ve medreseler de hizmete kapalı ibadet ocaklarıdır.

Tiflis'teki Türk Mezarlığı, Şah Abbas Camisi, Pazar Meydanı (İbret Sahnesi) yer alır. Türbeler ve ziyaretgahlar olarak Ali Ayağı Türbesi, Pir Seyit Türbesi, Hay İmam Türbesi, Hızır Zende (Hızır İlyas) Türbesi, Diri Pir Türbesi, Şehit Türk Subayının Mezarı, Mehmed İbn Bayram Şihli'nin mezarı yer alır.

Eserde kapalı ve dar mekânlar genellikle Stalin döneminde (1920'li yılların sonlarından 1953'teki ölümüne kadar) kapatılan ve çeşitli amaçlarla kullanılan camiler, mescitler ve medreseler olarak karşımıza çıkar.

Gence Cuma Mescidi, 1963 yılında kapatılır, cami uzun yıllar halı müzesi olarak kullanılır. “Ateistlerin isteği üzerine, Komünist Partisi yetkilileri camiye 17 Ekim 1963 günü kapattılar. Aynı günden halı müzesi olarak kullanmaya başladılar” (Kafkasyalı, 1991, s. 18).

Stalin dönemi Sovyetler Birliği'nde din kurumlarının ve ibadet yerlerinin kapatılması, sosyalist ideoloji doğrultusunda toplumun dinden uzaklaştırılması (sekülerleşme) sürecine zorlanmasının bir parçasıdır.

Bu bağlamda, camilerin ve medreselerin işlevsiz hale getirilerek başka amaçlarla kullanılması, dini kimliği silikleştirmek ve dini mekânların toplumsal hafızadaki anlamlarını yeniden tanımlamak gibi ideolojik hedefler taşır.

Gence şehrindeki Cuma Mescidi gibi önemli yapılar, dini mekânların kamusal anlamını dönüştürme amacıyla çoğu zaman müzeler, depolar ya da kültürel diğer işlevlere tahsis edilerek halkın gözünde ibadet yerlerinin kutsallığı ve birleştirici rolü zayıflatılmaya çalışır.

Şirvanşahlar Camii ve Külliyesi, geniş bir alan üzerine kurulu olan külliye, yılların ihmaliyle bakımsız bir duruma düşer. Caminin içindeki taş ve ahşap oymaların güzelliğinden bahseden yazar, bakımsızlığın sebep olduğu kasvetli atmosferi hissettiğini aktarır.

“15'inci asrın sonları ile 16'ncı asrın başlarında inşa edilmiş olan cami, muntazam bir külliye hâlinde. Cami, medrese, divan odası, aşevi gibi çeşitli bölümlerden meydana gelen külliye, geniş bir alan üzerine kurulmuş açık hava müzesi gibi...”

Yılların ihmali, külliye'nin her yerinde kendini açıkça belli ediyor. Surlardan içeri girince bütün ihmale rağmen, geçmişin o muhteşem izlerini görmek mümkün. Tek minareli caminin içindeki zarif taş ve ahşap oymalar, Müslüman Türk'ün inceliğinin birer timsali gibi...

Aynı zarafeti, medresede, divan kapısında, hamamın taş oymalarında görmek mümkündür. Şirvanşahlar Camisi külliyesini tam manasıyla dolaşıyoruz. Vaktiyle onu sevenlerin oturduğu binaların arasından gökyüzüne dimdik uzanan minarenin, Boynumun büküklüğünü görmüyor musunuz? dediğini işitir gibi oluyoruz”.

(Kafkasyalı, 1991, s. 76).

Şirvanşahlar camisi ve külliyesi insan-mekân ilişkisi bağlamında değerlendirildiğinde, zamanla kapalı, dar ve labirent bir mekâna dönüşmesiyle insan üzerindeki psikolojik ve duygusal etkilerini de karmaşıklştırır. Geçmişte insanların toplandığı, ibadet ettiği, eğitim aldığı, sosyal ve kültürel olarak bir araya geldikleri bir yaşam merkezi olan külliye, yüzyılların ihmali ve bakımsızlığı ile giderek insanlardan uzaklaşmış, onları içine çekemeyen bir yapı halini almıştır.

İnsanların mekânla kurdukları ilişki, onlara hem fiziksel hem de ruhsal alan sağlayan bir çevreyle daha anlamlı hale gelir; fakat mekân işlevselliğini kaybettiğinde, insanla olan bu bağ zayıflar ve hatta olumsuz etkiler yaratmaya başlar. Caminin eski işlevinden uzaklaşması, insan için anlam kaybı ve aidiyetsizlik hissini beraberinde getirir.

Geçmişte burada vakit geçiren, ibadet eden veya bir araya gelen bireyler, külliye'nin labirentli, kapalı ve dar alanlarıyla şekillenen yeni mekânsal düzeninde bu anlam ve aidiyeti bulmakta güçlük çekerler. Külliye'nin bakımsız kalması, onun bir zamanlar sunduğu sosyal ve ruhsal bütünlüğü yitirmesine, aynı zamanda insanın mekâna yabancılaşmasına yol açmıştır.

Bir dönem şehrin kalbi niteliğinde olan bu alan, ihmal edilmesiyle birlikte ruhani bir boşluk ve yabancılaşma hissi uyandıran bir yere dönüşmüştür. Labirentleşme külliye'nin fiziksel yapısındaki geçişlerin karmaşıklığıyla sınırlı kalmaz; bu mekân, geçmişteki işlevini yitirdiği için insanlar için bir belirsizlik ve kafa karışıklığı kaynağı haline gelir.

Şirvanşahlar Camisi'nin yapısı, fiziksel olarak bir yön bulma zorluğu yaratmasa bile, ruhsal anlamda bir çıkışsızlık hissi uyandırabilir. Bu tür bir mekân, insan üzerinde

bir tür “sıkışmışlık” etkisi bırakır; birey burada eski anlamları yeniden bulmak, o sıcak ve manevi bağları yeniden hissedebilmek için çabalarken bir çıkmaz içinde kalır.

Yazarın, minarenin “boynu büküklüğünü” tarif etmesi de bu sıkışmışlık ve kayboluş duygusunu destekleyen bir benzetmedir. Minarenin, külliyeinin diğer yapılarından yükselmesine rağmen “boynu bükük” olması, geçmişte insanların yarattığı anlamın artık yokluğunu ve mekânın boş kalmasını simgeler.

Kapalı alanların insan üzerindeki psikolojik etkileri araştırıldığında, bu tür mekânların bireyde huzursuzluk ve güvensizlik hissini tetiklediği, aynı zamanda mekânın bir “sığınak yeri” ya da “güvenli alan” olma niteliğini yitirmesiyle insanın kendini soyutlanmış ve dışlanmış hissetmesine neden olduğu görülür.

Şirvanşahlar Külliyesi'nin de kapalı ve işlevsiz hale gelmesiyle, bu psikolojik etkiler mekânın ruhunu oluşturur hale gelmiştir. Külliyeinin her bir yapısında hissedilen kasvet ve bakım eksikliği, insanın burayı bir aidiyet alanı olarak görmesini zorlaştırır; adeta bir labirentte yön bulmaya çalışan her hangi birey, mekânla kurduğu ilgiyi, bağı yeniden kuramaz.

Şirvanşahlar Külliyesi'nin insan-mekân ilişkisi açısından bu durumu, mekânın yaşayan bir varlık olmaktan çıkıp yavaş yavaş ölü bir anıya dönüşmesi anlamına da gelir. Mekân, insan varlığı ve ilgisiyle canlı kalır; burada, külliyeinin ruhu, zamanla kaybolmaya mahkûm olmuş gibidir. İnsanlar bu tür mekânlarda dolaşırken hem geçmişin izlerini görmekte hem de bugünkü kasvetli, kapalı ve soyutlanmış yapısıyla “geçmişe dair bir kayıp” hissi yaşamaktadır.

Eserde açık geniş mekânlar arasında Gazah Cuma Camisi ve avlusu göze çarpar. Caminin geniş ve bakımlı avlusu, insanların toplanıp ibadet ettiği, aynı zamanda sosyal etkileşimde bulunduğu bir alan olarak tasvir edilir. Özellikle avludaki büyük masa ve sandalyeler insanların bir arada sohbet ettikleri, çay içtikleri samimi bir ortamı simgeler.

“Azerbaycan'ın Ermenistan ve Gürcistan sınırları ile birleştiği bölgede yer alan Gazah şehri, büyük bir ovanın doğudaki tepelerinin eteğinde kurulmuş... Gazah, caddeleri, sokakları, bahçe ve bina kapılarındaki motifleriyle, hele o canım insanlarıyla özbeöz Türk şehri. Allah'a açılan kollarını andıran minareleri ile Cuma Camisi Gazah şehrinin Müslüman Türklüğünün kanıt mührü gibi”.

(Kafkasyalı, 1991, s. 9).

Açık, geniş bir alan olarak cami avlusu, yalnızca ibadet edilen bir yer olmayıp, aynı zamanda insanların bir araya gelip sosyalleştiği, gündelik hayatın toplumsal bağlarını

güçlendirdiği bir etkileşim alanı olarak öne çıkar. Bu genişlik, insanların burada serbestçe hareket edebilmesini ve özgürce etkileşim kurabilmesini sağlarken, mekânın doğallığı ve insanlara sunduğu rahatlık duygusu, topluluk ruhunu besler ve güçlendirir.

Avludaki büyük masa ve sandalyeler, sadece fiziksel objeler olmanın ötesinde, insan-mekân ilişkisini destekleyen birer sosyal semboldür. İnsanların burada toplanıp sohbet etmeleri, çay içmeleri, Gazah Cuma Camisi'nin yalnızca ibadet amaçlı bir alan olarak değil, toplumsal dayanışma, birlik mekânı olarak da işlev gördüğünü gösterir.

Toplumun tüm bireylerine hitap eden, ayırıştırıcı olmayan bu tür açık mekânlar, sosyal psikoloji bağlamında toplumsal ilişkileri, bağları güçlendiren bir rol oynar. Din mekânının geniş ve açık yapısı, insanlara hem fiziksel hem de psikolojik bir rahatlama sağlar; bireyler bu geniş alanda kendilerini topluluğun bir parçası olarak hisseder ve cami avlusu, insanlar arasındaki sınırları ortadan kaldırarak onları bir araya getiren bir yer haline gelir.

Bakü'deki Gök Mescid'in geniş bahçesi, Kurban Bayramı namazında insanların toplanıp ibadet ettiği bir açık hava camii işlevi görmektedir. Yazar, metinde bahçenin meyve ağaçlarıyla çevrili olduğunu, insanların halılar üzerinde saf tuttuğunu ve bayram coşkusuyla yaşadığını anlatarak insan-mekân ilişkisini gözler önüne serer.

“Caminin etrafı muntazam taş duvarlarla ihata edilmiş. Güzel bakımlı çeşitli meyve ağaçlarının bulunduğu bahçesi Bakü'nün sıcağında gönüllere doyulmaz bir serinlik veriyor...”

Mihmandarım Vidadi Abdullayev Bey ile sabahın serininde bayram namazı için Gök Mescid'e gidiyoruz. Gök Mescit, belki 70 yılın en güzel bayram namazlarından birisine şahit oluyor. Berrak ve masmavi gökyüzü sanki yakından görelim diye küçülüp, caminin üzerine konmuş. Gök Mescid'in gök kubbesinde âlemin gök kubbesini görmek mümkün”.

(Kafkasyalı, 1991, ss. 35-37).

Açık ve geniş bir mekân olarak caminin bahçesi, yalnızca ibadet için bir toplanma alanı olmayıp, aynı zamanda topluluk duygusunu güçlendiren, doğayla iç içe, ruhani bir mekân olarak işlev görür. Yazarın betimlediği şekilde, bahçenin meyve ağaçlarıyla çevrili olması, taş duvarlarla sınırlandırılmış olmasına rağmen bu alanın doğayla uyumlu bir yer olduğunu gösterir. Bahçenin doğal güzellikleri ve serin atmosferi, burayı bir ibadet yeri olmanın ötesinde, insanların iç huzurunu bulduğu bir sığınak, manevi bir buluşma noktası haline getirir.

Bahçenin doğayla bütünleşmiş olması, insanların ibadet deneyimlerini daha derin ve samimi bir hale getirir. Bahçedeki meyve ağaçlarının varlığı, insanlara doğanın tazeliğini ve bereketini hissettirirken, onların bu mekânda sadece bir ibadet değil, manevi bir yenilenme yaşamasına da olanak tanır. Bu atmosferde insanlar, bayram namazı için toplanarak aralarında güçlü bir topluluk duygusu oluşturur. Birlikte saf tutmak, halılar üzerinde omuz omuza durmak, bireysel bir deneyim olmaktan çıkar ve topluluğun bir arada olma duygusuyla birleşir. Böylece bahçe, bireysel ibadetlerin toplumsal bir ritüele dönüştüğü, birliktelik duygusunun derinleştiği bir mekân olur.

Gökyüzünün, caminin geniş kubbesiyle birleşmesi, insanlara hem fiziksel hem de ruhani bir bütünlük hissi verir. Bu deneyim, bireylerin yalnızca yeryüzünde değil, gökyüzüne de yakın oldukları bir atmosfer yaratarak, ibadet mekânının ilahi bir boyuta uzandığı hissini uyandırır. Yazarın “âlemin gök kubbesini” caminin kubbesinde görmek olarak ifade ettiği bu bağ, insanın mekânla olan ilişkisini derinleştirir ve mekânın manevi, zihinsel bir anlam kazanmasına katkıda bulunur.

Bahçedeki meyve ağaçları, insanların halılar üzerinde birlikte saf tutmaları ve gökyüzüyle bahçenin bütünleşmesi, bu mekânın manevi bir derinlik kazanmasını sağlar. Bahçenin sunduğu ferahlık ve özgürlük hissi, insanların burada toplu ibadet ederken hem bireysel hem de toplumsal bir deneyim yaşamasına olanak tanır.

Bu bağlamda Gök Mescid'in bahçesi, sadece bir ibadet alanı değil, doğanın ve topluluğun içinde, insanın kendini huzurlu ve ait hissettiği bir mekân olarak insan-mekân ilişkisini en güçlü şekilde yansıtır.

Eserde bahsedilen camiler, mescitler ve medreseler sadece ibadet yerleri değil hem de Müslüman Türk kimliğinin somut ifadeleridir. Bu yapılar, mimarlık üsluplarıyla, süslemeleriyle ve kitabeleriyle geçmiş, kültürü ve inancı yansıtır. Sözelimi, Gazah Cuma Camisi'nin İstanbul ve Semerkant camilerinden izler taşıması, Türk üslubunun Kafkasya'daki varlığını gösterir. Bu yapılar sadece birer bina olmayıp, aynı zamanda toplumsal hafızanın taşıyıcıları ve kimlik inşasının da araçlarıdır. Sovyet döneminde din uygulamalarının kısıtlanması, halkın bu uygulamaları bir direniş biçimi olarak görmesine neden olur.

Ezan sesinin yasaklanması, namaz kılmanın zorlaştırılması gibi uygulamalar, Müslüman Türklerin inançlarına daha sıkı sarılmasına ve bu inancı kimliklerinin bir parçası olarak daha güçlü bir şekilde benimsemelerine yol açar. Gök Mescid / Gök

Mescid'deki bayram namazı, halkın yasaklara rağmen din vecibelerini yerine getirme azmini gösteren önemli bir örnektir. Din eğitimi gizlice devam ettirilir, din törenleri (nikah, cenaze) geleneksel usullerle sürdürülür. Bu uygulamalar, halkın kimliğini koruma ve Sovyet sistemine karşı direncini ifade etme araçları olur. Eserde anlatılan cami yıkımları, minarelerin tahrip edilmesi, türbelerin yok edilmesi gibi olaylar aslında Müslüman Türklerin kimliğine yönelik bir saldırı olarak algılanır. Bu saldırılar halkın kimlik bilincini daha da güçlendirir ve dinî mirasa sahip çıkma çabalarını artırır. Bu nedenle tahribat aynı zamanda bir tür kimlik mücadelesinin tetikleyicisi olur. Şirvanşahlar Camisi Külliyesi'nin harap hali, halı müzesine çevrilen cami ve depoya dönüştürülen camiler bu saldırıların ve tahribatın somut örnekleridir. Bu tahribatlar halkta derin bir yara açar ve bu yapıların yeniden ayağa kaldırılması, hem dinî hem de milli bir görev olarak kabul edilir.

Eserde bahsedilen türbeler ve ziyaretgâhlar sadece dinî mekânlar olmanın ötesinde halkın maneviyatını canlı tutan ve umutlarını yeşerten yerlerdir. Bu mekânlar, insanların sıkıntılarını unuttuğu, dualar ettiği ve geçmişleriyle bağ kurduğu yerler olarak önemli bir işleve sahiptir. Pir Seyyid Türbesi'nde insanların taş tozlarını yutarak şifa arayışları, halkın inancının ve manevi ihtiyaçlarının ne kadar güçlü olduğunu gösterir. Ayrıca, şehit mezarlarının ziyaret edilmesi millî kahramanlık duygularını canlandırır ve gelecek kuşaklara aktarılması gereken değerleri temsil eder.

Eserde camilerde ve mescitlerde Kuran eğitimi verilmesi, dinî bilginin gençlere aktarılması, geleceğe umutla bakmanın yollarından birisi olarak sunulur. Bu, sadece dinsel bilgilerin öğretilmesi anlamına gelmez, aynı zamanda ulusal değerlerin ve kimliğin, kültürel mirasın da genç kuşaklara aktarılması anlamına gelir. Çocukların Kuran öğrenme isteği bu mirasın devamlılığı için duyulan arzuyu gösterir.

Eser, iki ana dönem etrafında şekillenir. Geçmiş dönem 1917 yılından başlayarak Stalin dönemini ve sonrasındaki baskı yıllarını kapsar.

“Rus kaynaklarından ve Fransız araştırmacılarının eserlerinden öğrendiğimize göre 1917 yılında sadece Azerbaycan'da 2 bin cami ile 786 medrese varmış. 1984 yılındaki Rus istatistiklerine göre Azerbaycan'da 16 cami kalmıştır. Medrese ise bütün Kafkaslar'da bir tane kalmamıştır” (Kafkasyalı, 1991, s. 75).

“İmam, 1965 Azerbaycan Saatlı doğumlu, Ahıska Türklerinden. Adı Mikail İlimdaroğlu. Buhara Arap Medresesi'nde 7 yıl dini tahsil yapmış.

'Kaç yıldır burada görev yapıyorsunuz?

- Bu cami açılalı beri.
- Cami ne zaman açıldı?
- 12 Ocak 1990 günü
- Daha önce kapalı mıydı?
- Evet. Bu cami, 19. asrın sonlarında veya 20. yüzyılın başlarında yapılmış. Ne yazık ki, 1937 yılında hükümet camiyi kapattırmış. Bu yıla kadar kapalı kalmış. İşte bu yıl hizmete açıldı”.

(Kafkasyalı, 1991, s. 11).

Camilerin ve mescitlerin yeniden inşası, medreseler kurulması ve dinî faaliyetlerin yürütülmesi için halkın gösterdiği dayanışma ve işbirliği sıkça vurgulanır. Caminin giderlerinin ve din görevlilerinin maaşlarının halk tarafından karşılanması toplumsal dayanışmanın önemli bir göstergesidir. Bu durum sadece maddi bir destek değil, ayrıca ortak bir amaca yönelik birleşme ve birlikte hareket etme iradesidir.

2.2. “KIRK YILLIK KARA GÜNLER” TİYATRO OYUNU

1995 yılında yazılmış olup, 93 harbi gibi bilinen Rusya-Osmanlı Harbi'nden 1918 yılında Türk ordusunun bölge topraklarının kurtarışına kadarki işgal döneminde Ardahan, Kars, Oltu, Sarıkamış, Şenkaya çevrelerinde yaşanmış faciaların anlatıldığı, gerçek tarihsel olaylardan ve gerçek kişilerden yola çıkılarak kurgulanmış bir edebî drama içeriğini taşır. Dört bölümlü oyunda olaylar 1878–1918 yılları arasında Kars'ta geçer, eserdeki karakterler tarihten alınmıştır.

Ermenilerin Kars'a baskına geleceğini duyan halk, Kars'tan göç etmeye karar verir. Muhtar Akif de durumu konuşmak için Hasan Emmilerin evine gider. Hasan Emmi bu konunun bu gece gelecek olan misafirleriyle danışacağını belirterek misafirlerinin kim olduğunu söyler. Bunlar içinde Dağıstanlı Müftü Hacı Musa Efendi, Âşık Şenlik, Evliya Camii imamı Molla Muhiddin, Kerbelayı Musa, İğnezorlu Kadı Ahmet Efendi, Bayrampaşa Mahallesi Muhtarı Ahmet Ağa ve Kaleiçi Mahallesi muhtarıdır. Misafirlerin gelmesiyle istişareler başlar. Kadı Ahmet Efendi, Kars ve diğer iki şehrin Ruslara neden verildiğinden kısaca bahseder.

Rus askeri valisinin düzenlemiş olduğu bir toplantıda Kars ilinde yapılacak olan faaliyetler görüşülür. Toplantıya Ermeni yöneticiler de katılır. Görüşmelerdeki konular, Kars, Ardahan ve Batum'da yaşayan Türklerin bölgeyi terk etmeleri için gerekli faaliyetleri kapsar. Bu bölgelere Ermeni, Rum, Süryani ve Yezidilerin yerleştirilmelerinden bahsedilir. Osmanlı devletinde ve dünyada olup bitenlerden halkın

haberdar olmaması için İstanbul neşriyatının Kars ve diğer bölgelere girmeyeceği üstünde durulur. Aynı zamanda din alanında cami ve medreselere bilgisiz, cahil ve beceriksiz hoca ve imamlar tayin ettirilir. Milliyetçi, sözü geçen imam ve hocalar Sibiry'a sürülür. Müslümanlar arasına mezhep ayrılığı sokulacağı bildirilir.

Ali, Ermenilerin kurduğu Can Feda teşkilatına karşılık Can Bizar teşkilatını kurar. Kerbelayı Musa, Hasan Emmi'nin yanına gelerek Ermenilerin halka zulüm etmesinden, yol kesip adam öldürmeye vardırılan durum karşısında bir de Van, Muş ve Erzurum'u alıp Ermeni Devleti kuracaklarından bahseder. Ermeniler Türklerin elinden silahlarını almak için bir tuzak kurarlar. Türk ordusunun bölgede bulunmasıyla birlikte Ermeniler Türk köylerini ateşe vermeye başlar.

Bölgedeki halk, farklı yerlere göç eder. Hasan Emmi ve Kezban Ana'nın evine gelen kuvvetler Ermenilere vermedikleri silahların toplandığı yerleri sorar. Cevap alamayınca ikisini karakola götürürler. Karakolda Hasan Emmi ve Kezban Ana onları ihbar edenin Kemikçi Veli Ağa olduğunu öğrenirler. Karakolda ne Hasan Emmi ne de Kezban Ana silahlarla ilgili bir bilgi vermezler. Zindana atılan Hasan Emmi işkenceler sonunda hayatını kaybeder. Oltu'ya geçmek isteyen insanlara Ermeni çetelerinin yaptığı zulmü komutana anlatan Teğmen, Kağızman'da da zulme devam edildiğini bildirir. Kars şehri 1918 yılında Ermeni zulmünden kurtarılır.

2.2.1. Mekân ve Zaman

Mekân:

Çevresel mekânlar:

Eserde çevresel mekânlar olarak Doğu Anadolu'da yaşananlar konu alınır. Eserin ana mekânı Kars ve çevresindeki yerlerdir.

“Âşık Şenlik: Evet, hepinizin de bildiğiniz gibi, görüyoruz ki, Karanlı hemşerilerimizden bazıları vilâyetimizi terk edip, Erzurum'a, Sivas 'a, daha içkilere göç ediyorlar” (Kafkasyalı, 1995, s. 18).

Algısal mekânlar:

Eserde kapalı dar mekân olarak Akkom Akdere köyü çıkar. İkinci naçalnik (Rusça reis demektir) telaşlı ve heyecanlı bir şekilde, gubernatora (askerî valiye) vahim bir olayın gerçekleştiğini haber vermek için gelir. İlk başta korku ve kekemelikle durumu anlatmakta zorlanır ve nihayetinde Türklerin Malakanlara saldırdığını söyler. Bu haber

karşısında Askerî Vali öfkelenir ve ikinci naçalnik olayın faillerini yakalayıp yakalayamadıklarını sorar. İkinci naçalnikin onları ele geçiremediklerini itiraf etmesi üzerine Askerî Vali iyice sinirlenir ve ona sert bir şekilde çıkarır. Ancak, ikinci naçalnik faillerin saklandıkları yeri tespit ettiklerini ve Kars'ın kuzeybatısındaki Akkom köyünde bulunduklarını bildirir.

Bunun üzerine Askerî Vali: “Vakit kaybetmeden hemen hazırlık yapın. Bir bölük Gazah süvarisi ve bir batarya dağ topu götürün. Sabaha yakın, Akkom köyünü kuşatarak top ateşine tutun. Gittikçe çemberi daraltın sonunda köyü ateşe verin. Hiçbir canlı bırakmamak şartıyla yakın” emrini verir (Kafkasyalı, 1995, s. 47).

Labirentleşen mekânlar, bireylerin fiziksel ve psikolojik olarak kapana kısıldığı, kaçışın neredeyse imkânsız hale geldiği yapılar olarak kurgulanır. Edebiyatta bu tür mekânlar, karakterlerin çaresizlik, sıkışmışlık ve kontrol kaybı hislerini pekiştiren önemli bir rol oynar.

Akkom / Akdere köyü anlatıda kapalı bir mekân olarak işlev görür ve karakterlerin kaçış olasılıklarını giderek azaltan bir labirente dönüşür. Askerî valinin köyü kuşatarak çemberi daraltma emri köyü fiziksel olarak kapalı bir mekâna, diğer deyişle, labirentleşen alana çevirir. Bu durum, köydeki Türklerin hareket özgürlüğünü kısıtlayan ve onları daralan ve kaçışın mümkün olmadığı bir kapan haline getirir.

Eserde geçen bir diğer kapalı labirent mekân askerî karakol olarak görülür. Askerî karakolun tasviri şöyledir. “Makam masası, arkasında panosu, panonun üzerinde Rus Çarı'nın portresi; sandalyeler, sehpalılar... Duvarlarda çeşitli şemalar ve krokiler; Hristiyanlıkla ilgili tablolar... Kapının yanında bir askı. Üzerinde askerî elbiseler asılı...” (Kafkasyalı, 1995, s. 82).

Bu mekân Hasan Emmi ve Kezban Ana için kapalı ve dar bir alana dönüşür. Bu dönüşüm esere şu şekilde yansır. Eserde komutanın karşısına getirilen Hasan Emmi ve eşi Kezban Ana, evlerinde bulunan silahlarla birlikte sorguya alınır. Komutan, Hasan Emmi'ye bu silahların kendisine ait olup olmadığını ve ne amaçla kullanacağını sorar. Hasan Emmi, silahları kendisini ve ailesini korumak için bulundurduğunu söyler. Komutan, Hasan Emmi'yi yoğun bir baskı altına alır ve silahların yerini söylemesi için açıkça tehdit eder.

“Sizi ayağımın altına alır ezerim” diyerek komutan gözdağı verir ve “Beni uğraştırmayın. Ya söylersiniz, ya da buradan cesediniz çıkar” diyerek tehdit eder (Kafkasyalı, 1995, s. 84).

Eserdeki askerî karakol mekânı, ilk bakışta standart bir askerî yönetim alanı gibi gözüксе de, anlatının akışı içinde baskıcı ve tehdit edici bir ortama dönüşmektedir. Karakolun iç mekân tasviri, yalnızca fiziksel sınırlama değil, aynı zamanda psikolojik bir baskının, kapalı sistemin de sembolü hâline gelir. “Makam masası, panodaki Rus Çarı portresi, duvarlardaki şemalar ve Hristiyanlıkla ilgili tablolar” gibi detaylar, askerî karakolun, bireyin özgür iradesini kısıtlayan güçlü bir iktidar merkezi olarak temsil edildiğini gösterir.

Bu alanın içerdiği semboller, askerî karakolun aslında hem fiziksel hem de ideolojik bir hapishane gibi işlediğini ortaya koyar. Duvarlardaki şemalar ve Hristiyanlık imgeleri, karakolun yalnızca bir sorgulama merkezi değil, bir “düşünce denetimi” yeri olduğunu da ima eder. Bu mekânda Hasan Emmi ve Kezban Ana gibi sıradan bireyler, iktidarın tahakkümüne boyun eğmek zorunda kalırlar.

İktidarın temsilcisi olan komutanın, onların mahremiyetini işgal etmesi ve silahların yerini sorgularken “Sizi ayağımın altına alır ezerim” gibi tehditkâr ifadelerle onları yıldırmaya çalışması, bu karakolun sıradan bir güvenlik merkezinden çok bir baskı ve korku aracı hâline geldiğini gösterir.

Eserde askerî karakol, birey için kapalı bir labirent şeklinde tasvir edilerek, var olan çıkışsızlığı ve hapsolme duygusunu artırır. Bu kapalı ve kaçışsız yapı, panoptikon kavramına da benzetilebilir. Panoptikon’da olduğu gibi karakol içinde bireyler sürekli gözetim altındadır, iktidarın gözleri her yerdedir ve sorguya çekilen her birey en zayıf noktasında yakalanmaya çalışılır. Komutanın baskıcı sorgu tekniği, bireyin mahrem alanını ihlal eden bir kontrol mekanizması işlevi görür.

Bu bağlamda askerî karakol, bir yandan iktidarın ezici gücünü simgelerken, bir yandan da bireyin özgürlüğünü kısıtlayan ve kendisini çıkışsız bir tehdit altında hissetmesine neden olan bir “hapishane” işlevi görür. Karakolun kapalı mekân olarak tasvir edilmesi, sadece bir askerî yapıyı anlatmakla kalmaz, aynı zamanda bireyin özgürlüğünü, iradesini ve mahremiyetini tehdit altında saklayan bir iktidar yapısını da açıkça simgeler.

Eserde açık geniş mekâna rastlanmaz.

Zaman:

Eserin geçtiği tarihler 1878–1918 yılları arasında olan Rusya-Osmanlı savaşı ve Birinci Dünya Savaşının yaşandığı tarihleri ele alır. Ayrıca karakterlerin yaşlarından yola çıkarak, zaman aralığı hakkında çıkarımlar yapılabilir.

Fransız düşünürü Henri Bergson bu tür zaman dilimlerini “imtiyazlı an” veya “lüks hatıralar” olarak nitelendirmektedir (Gücüyeter, 2009, s. 44; URL 12: 253927).

93 Harbi sırasında Ali 2-3 yaşındadır ve eserin sonlarına doğru kendisinin 36 yaşına girdiği belirtilir.

Hasan Emmi:

- (az durduktan sonra) Ali nerede kaldı?

Kezban Ana:

- Bu gece gelmeyecek.

Hasan Emmi:

- Niçin gelmeyecek?

Kezban Ana:

- Toplantıları varmış.

Hasan Emmi:

- Başına bir iş gelir mi?

Kezban Ana:

- Hâlâ sen Ali'yi çocuk görüyorsun. Onun için demişler “Ev danası öküz olmaz”. Ali, koskocaman adam oldu. Artık onu düşünmeye gelmez. Sahi biliyor musun Ali kaç yaşındadır?

Hasan Emmi:

- 25'ini geçti canım. 30 var herhalde.

Kezban Ana:

- Hey, Koca Hasan'ım hey! (Tane tane konuşur.) Sene 1910. Tam 36 yaşına girdi.

Hasan Emmi:

- O kadar oldu mu?

Kezban Ana:

- 32 senedir kara günlerdeyiz. 93 Harbi'nde Ali, 2-3 yaşındaydı.

Hasan Emmi:

- Evet, doğru. Ben seneleri de şaşırdım.

(Kafkasyalı, 1995, s. 55).

Eserde yer alan tarihsel bilgiler ve karakterlerin yaşları olayların geçtiği dönem hakkında önemli ipuçları sunar. Rusya-Osmanlı savaşı (93 Harbi) ve Birinci Dünya Savaşı gibi dönüm noktalarına dair referanslar, karakterlerin yaşamları ve eserdeki

toplumsal atmosfer üzerinde derin izler bırakır. Özellikle Ali karakterinin doğumu ve yaşı üzerinden yapılan çıkarımlar, eserin kapsamlı bir süreci ele aldığını gösterir.

93 Harbi, bir diğer deyişle 1877–1878 Rusya-Osmanlı savaşı, Osmanlı İmparatorluğu'nun büyük bir yenilgiye uğradığı ve Anadolu'da, özellikle Kafkaslar'da ve Balkanlar'da geniş bir göç dalgasının yaşandığı, ağır bir dönemdir.

Eserde Ali'nin 93 Harbi sırasında 2-3 yaşında olduğu bilgisi, onun 1875 civarında doğmuş olabileceğine işaret eder. Bu savaşın bıraktığı toplumsal travma, karakterlerin yaşamında önemli bir etkiye sahiptir ve Ali'nin yaşamı boyunca sürececek olan bir “kara günler” serisinin başlangıcını oluşturur. Karakterlerin sıkça dile getirdiği “kara günler”, hem de “kırk yıllık kara günler” ifadesi, Osmanlı İmparatorluğu'nun yaşadığı zorlu siyasal ve toplumsal koşulları yansıtır; bu ifade, yalnızca savaşın kaybı değil, ekonomik ve sosyal çöküşlerin izlerini de içerir.

Ali'nin doğduğu yıllardan itibaren Osmanlı toplumunun devam eden savaşlar ve sosyal çalkantılarla sarsıldığını, bireylerin hayatlarının da bu koşullardan etkilendiğini görürüz. Ali'nin 36 yaşına geldiği 1910 yılı, Osmanlı İmparatorluğu için oldukça hassas bir dönemdir.

Balkan Savaşları'nın hemen öncesindeki bu dönem, imparatorluk genelinde milliyetçi hareketlerin güç kazandığı, çeşitli etnik grupların bağımsızlık taleplerinin arttığı ve Osmanlı'nın siyasi olarak dağılmaya başladığı bir zamana denk gelir. Osmanlı toplumunun çöküşün eşiğinde olduğu bu dönemde, karakterler bireysel yaşamlarını sürdürmeye çalışırken, imparatorluğun dağılmasının getirdiği siyasal ve toplumsal baskıları hissederler.

Kezban Ana'nın “32 senedir kara günlerdeyiz” ifadesi, Osmanlı saltanatının 93 Harbi'nden Birinci Dünya Savaşı'na kadar süregelen karanlık, belirsiz ve istikrarsız bir dönem yaşadığını vurgular. Bu 32 yıllık dönemde Osmanlı halkı, savaşların yanı sıra iktisadi krizlerle, göç dalgalarıyla ve toplumsal çöküşün yarattığı zorluklarla mücadele eder. Karakterlerin sürekli bir endişe ve belirsizlik içinde olmaları, bu tarihsel koşulların bireyler üzerindeki yankısını gözler önüne serer.

Ali 1914 yılının Aralık ayında Enver Paşa'nın Ruslara karşı savaştığını söyler.

Ali:

- Dedeciğim vaziyet çok kötü. Bir hâl size geldim. Savaşa gidiyoruz.

Hasan Emmi:

- Ne savaşıdır o?

Ali:

- Dede, bilmiyor musun, Enver Paşa Ruslara karşı savaşıyor.

Hasan Emmi:

- Bugün ayın kaçıdır? Hele bir takvime bak!

Ali:

- (duvardaki takvime bakar ve tane tane konuşur).

“Nihani:

- (üzüntülü) Bizim oralarda da vaziyet aynı. Sarıkamış felâketinden sonra Ruslar bizim köylere geldiler. Siz Enver Paşa'ya yardım ettiniz diye büyüklerimizin tamamını Sibiry'a sürdüler. Bizim aileden on bir kişi olmak üzere köyden 193 kişiyi götürdüler, geriye 28 nüfus çoluk çocuk kaldık. Bunları bir mağarada yarı aç, yarı susuz 43 gün sakladım.

(Kafkasyalı, 1995, ss. 68, 72).

Sarıkamış felaketi 1914'te Osmanlı saltanatının Rusya'ya karşı giriştiği başarısız harekâtın bir sonucu olarak büyük bir kayıp yaşanmıştı. Nihani'nin anlattığı olaylar, bu felaketin sadece savaşla sınırlı kalmadığını, aynı zamanda savaşı takip eden yıllarda Rusların köylere gelerek, Enver Paşa'ya yardım ettikleri gerekçesiyle aileleri ve köylüleri Sibiry'a sürmelerinin acı bir sonucunu içeriyor.

Bu bağlamda zaman, travma ve kayıplarla şekilleniyor; zaman sadece bir ilerleme değil, acının ve ayrılığın da simgesidir. Nihani'nin anlatımı, zamanın “dondurulmuş” olduğu bir anı betimliyor.

Mağarada 43 gün boyunca saklanan köylülerin yaşadığı zorluklar, zamanın acıyla yoğrulduğu bir dönemi işaret eder. Burada 43 gün, kronolojik bir sayıdan öte, bir hayatta kalma mücadelesinin ve zamanın acılı bir ölçüsüdür. Her bir gün, bir direncin, bir kaybın, bir umudun simgesidir. Zaman burada bireysel bir ölçüt haline gelir; 43 günün geçtiği değil, o süre zarfındaki acıların, kayıpların ve hayatta kalma mücadelelerinin bellekteki kalıcılığı elzemdir.

2.2.2. Karakterler ve Prototipleri

Eserin olay örgüsünden anlaşıldığı üzere merkezinde Hasan Emmi yer alır. Hasan Emmi, bilge, vatansever ve geleneksel değerlere bağlı bir karakterdir. İşgal altında dahi Türk kültürünü ve kimliğini korumaya çalışır. Olaylar karşısında soğukkanlılığını korur ve diğer karakterlere yol gösterir. Aslında Hasan Emmi karakterinin prototipi hayatta somut var olmuş aynı adlı kişidir.

Prototip kavramı edebiyat biliminde edebî eserlerde geçen karakterlerin tarihsel ve mekânsal olarak doğrudan yaşamış kişilerle eşleştirilmesidir.

Ali Kafkasyalı'nın eserlerindeki karakterlerin gerçek hayatta prototiplerinin bulunması bu eserlerin belgesel niteliğini güçlendirir. Bu karakterlerin yaşamlarının ve mücadelelerinin gerçekçi bir bakış açısıyla ele alınması karakterlerin yaşadığı olayların gerçeklikle olan ilişkisini pekiştirir.

Hasan Emmi:

“İlk bölümlerde “Âlim bir kişi. Kars'ın ileri gelen şahıslarından birisi. Beyazı az kısa sakallı. Ağır hareketli, vakur bir adam. Başında orta büyüklükte siyah bir kalpak. Hakim yakalı dikine çizgili gömlek, yelek, köstekli saat, genişçe şalvar, belinde şal kuşak”.

Üçüncü ve dördüncü bölümde “sakalı bembeyaz, başında çizgili dolama ile dolanmış fes. Gözünde renksiz gözlük. Üzerinde deri bir yelek” şeklinde tasvir edilir.

(Kafkasyalı, 1995, s. 1).

Hasan Emmi karakteri, eserde yalnızca bir birey olarak değil, tarihsel ve kültürel değerlerin temsilcisi olarak da kurgulanır. Eserin merkezinde yer alan bu karakter, bilge, vatansever ve geleneksel değerlere bağlı bir şahıs olarak tanımlanır. Rus işgali altındaki Kars'ta Türk kimliğini koruma çabası, onun şahsi özelliklerinden çok daha fazlasını simgeler.

Hasan Emmi'nin özellikleri hem kişisel bir direnişi hem de toplumsal bir kimlik mücadelesini ifade eder. Hasan Emmi'nin kişiliği, eserin olay örgüsü içindeki tepkilerinde ve özellikle baskı anlarında sergilediği soğukkanlı duruşla derinleştirilir. Hasan Emmi'nin bilgeliği ve rehberlik edici tavrı, ona çevresindeki insanlar nezdinde saygınlık kazandırır.

Bu, sosyolojik açıdan da “toplumsal otorite” kavramıyla açıklanabilir. Karizmatik, geleneksel veya hukuksal otorite türleri içinde Hasan Emmi'nin otoritesi geleneksel bir otorite olarak şekillenir.

“Otorite başkalarını başarıyla idare edebilme yeteneğine sahip kişilerin varlığına bağlıdır. Otoritede bir buyruk vardır ve çeşitli güdülerle bu buyruğa uyulma esasına dayanır. Çok sayıda kişi üzerinde kurulacak bir egemenlik bu buyrukları yerine getirebilecek bir görevliler topluluğunun, insan kitlesinin varlığını zorunlu kılar. Gelenek, duygusal bağ, ülkü veya maddi çıkar gibi nedenlerle otoriteye uyulur. Bu tür sebepler bir inanç etrafında oluşturulduğunda egemenlik daha güçlü ve sürekli olur” (Weber, 2014, ss. 321-322).

Hasan Emmi, çevresine yol gösteren, saygı uyandıran ve tehditler karşısında metanetini koruyan bir figür olarak, toplumda yerleşik değerlerin, kültürel normların sürdürücüsü ve taşıyıcısı hâline gelir.

Hasan Emmi'nin eşi olan Kezban Ana, eğitilmiş, güçlü ve cesur bir kadındır. Eserde hem geleneksel anne / eş rolünü üstlenirken hem de vatan savunmasında aktif rol alır. Duygusal anları olsa da cesaretini ve kararlılığını hiç kaybetmez.

“Komutan:

- Kocanın gözlerinin çıkarılmasını istemiyorsan cephaneliğin yerini söyle.

Kezban Ana:

- Vatan ve millet için bir çift gözün lafı mı olur? Kocamın gözleri vatan için feda olsun. İstersen benim gözlerimi de çıkarın”.

(Kafkasyalı, 1995, s. 91).

Kezban Ana'nın kişiliği, geleneksel kadınlık rolüyle vatanseverlik duygusunu harmanlayan “millî kadın” prototipiyle örtüşür. Onun cesur tavrı, Türk edebiyatında ve kültüründe sıkça karşılaşılan “vatanperver anne” ya da “kahraman kadın” figürünü akla getirir. Kezban Ana'nın “vatan ve millet için bir çift gözün lafı mı olur?” ifadesi, onun vatan sevgisini ve fedakârlığını açıkça ortaya koyar.

Bu söylem, kadınları yalnızca aile içinde tanımlayan geleneksel rollerin ötesine geçer ve kadının millet için fedakârlık yapabilen bir direnişçi olarak temsilini vurgular. Kadının millî mücadeledeki rolünü yücelten bu tür bir tasvir, sosyokültürel olarak kadına atfedilen güçlü bir kimlik inşasına katkı sunar.

Sosyolog Nira Yuval-Davis'in kadınların ulusal kimlikteki yerine dair teorisine göre, kadınlar ulusal aidiyeti ve kültürü gelecek nesillere aktarmada merkezi bir rol oynar. “Milliyetçilik, ait olunan milletin öz kültürünü koruma, gösterme ve onu gelecek nesillere aktarma görevini kadınlara, annelere verir” (Kasımoğlu, 2015, s. 267) ifadesinden hareketle Kezban Ana, bu teoriyi doğrularcasına, millî kimliği, değerleri ve vatan sevgisini güçlü bir şekilde savunur. Onun direnişi, bir kadın olarak yalnızca bireysel cesaretini değil, bir toplumun bağımsızlık mücadelesindeki kararlılığını da yansıtır.

Dolayısıyla, Kezban Ana, yalnızca bireysel bir karakter değil, aynı zamanda vatan savunmasında kadınların yerinin ne kadar önemli olduğunu simgeleyen bir semboldür.

Çıldırılı Âşık Şenlik, milliyetçi duygularla dolu, cesaretli ve fedakâr bir ozandır. Sazıyla ve sözleriyle Türk halkına moral verir ve direniş ruhunu canlı tutar.

Kars Evliya Camii imamı olan Molla Muhiddin, bilgili, zeki ve vatansever bir din adamıdır. İşgale karşı halkı bilinçlendirmeye ve örgütlemeye çalışır. Eğitimin önemini vurgular ve çocukların Rus kültüründen etkilenmesini engellemek için çaba gösterir.

Eserde kötü karakteri temsil eden Rus Askerî Valisi acımasızdır, kibirlidir ve Türk düşmanıdır. Türk halkına zulmetmekten ve onları topraklarından uzaklaştırmaktan çekinmez. “Askerî Vali: Kendin demedin mi düşmandan merhamet beklenmez. Size hamam yaptırıp, sırmalı elbiseler giydirmemi mi bekliyordunuz? (soldatlara dönerek) Bağırta bağırta, inlete inlete, eze eze öldürün! Anladınız mı? Haydi yürüyün!” (Kafkasyalı, 1995, s. 44).

Türk milletine ihanet eden Kemikçi Veli Ağa, çıkarıcı, korkak ve ikiyüzlü bir kart karakterdir. Ruslara yaranmak ve onlardan menfaat sağlamak için kendi halkına zarar verir. Eserde hainliği ve korkaklığıyla diğer karakterlerden ayrılır.

“Kars'ın zengin eşrafından birisi, (55 yaşında) kıyafeti: Gayet güzel bir fes. Beyaz gömlek, kırmızı kravat. Yakası düz ceket. Köstekli yelek. Gayet düzgün pantolon. Elinde gümüş kaplı baston. Yüzü ve boynu kırmızı renkli. Kaypak hareketli. Yılışık bir tip. Sahte bir vakar ve ürkeklik içindedir. İri ve dolgun yapılıdır. Omzunda ‘Çin apolet’ var” (Kafkasyalı, 1995, s. 5).

Bu tür karakterler, karmaşık bir psikolojik yapıya sahip değildir; aksine, belli bir düşünce veya ideolojiyi temsil eden “düz” ve abartılı bir yapıları vardır. Kemikçi Veli Ağa, bu özellikleriyle hem halkın güvenini sarsan bir “hain” figürü olarak çizilir hem de ulusal değerleri çıkarları için terk eden “korkak” kişiliğiyle net bir şekilde olumsuzlaşır.

Bu açıdan, eserdeki ana karakterler olan Hasan Emmi ve Kezban Ana gibi vatansever kişiliklerle net bir karşıtlık oluşturur. Kıyafet ve dış görünüşü, Kemikçi Veli Ağa'nın toplumdaki yerini ve kişilik yapısını da sembolize eder. Eserdeki betimlemelerde, onun “gayet düzgün giyimli, fesli, kravatlı, köstekli yelek giyen” bir figür olarak tanımlanması, onu zengin ve görünüşe önem veren, dış görünüşle saygınlık kazanmaya çalışan yüzeysel bir karakter olarak çizer.

Bu özellikler, Kemikçi Veli Ağa'nın içi boş bir vakarı temsil ettiğini gösterir. Gümüş kaplı baston, statüsünü ve sahip olduğu maddi zenginliği sergileme arzusunu ifade ederken, sahte bir vakarla halkın arasında dolanması, onun zenginliği sayesinde kendini üst sınıftan görmeye çalıştığını simgeler. Ancak bu gösterişli dış görünüş, içsel zayıflıklarını ve ihanetkâr karakterini gizleyemez; aksine, Veli Ağa'nın “yılışık”,

“kaypak” ve “ürkek” bir yapıya sahip olması, onun sahte bir güven ve sahte bir otoriteyle hareket ettiğini vurgular. Kemikçi Veli Ağa, bu yönleriyle sosyolojik açıdan da dikkat çekici bir “işbirlikçi” karakterdir.

Psikolojik sosyal açıdan bakıldığında, işbirlikçiler, genellikle iktidarın güçlü tarafıyla bir arada olarak kendi çıkarlarını korumaya ve halk nezdindeki zayıflıklarını kapatmaya çalışırlar. Veli Ağa'nın düşmanla iş birliği yapması ve kendi halkına ihanet etmesi, tam da bu çıkarıcı yapının bir sonucudur.

“Sömürücü yönelişteki karakter tipi” tanımına göre, zayıf karakterli bireyler güçlü bir otoriteye boyun eğme eğilimi taşır ve bu otoritenin sunduğu faydalardan yararlanmaya çalışır, “onlar için değerli olan başkalarından alınan şeylerdir” (Fromm, 1993, ss. 84-85).

Kemikçi Veli Ağa, Ruslara boyun eğerek onlardan çıkar sağlamayı hedeflerken halkına ihanet eder ve bir “hain” olarak toplum nezdinde itibar kaybeder. “Sömürücü yönelişteki karakter tipi” gibi, Veli Ağa da güçten yana olan ve kişisel kazanç için halkın zararını göze alabilecek bir kişiliktir.

Eserde fon karakter olarak Hasan Emmi'nin torunu Ali ve Muhtar Akif görülür.

2.3. “KAFKAS KOÇAKLARI” ROMANI

Ali Kafkasyalı romanlarıyla geçmişin karanlık sayfalarına ışık tutmayı ve tarihteki kahramanların başlarından geçenleri gün yüzüne çıkarmayı başarmıştır. Romanların, dedesi Memmed Bayramoğlu'ya ve babası Aloy Hacı'ya ithaf edilmesi yazarın aile geçmişine, aile geleneğine olan derin bağlılığını ve onların kahramanlık mücadelelerini gelecek kuşaklara aktarma arzusunu yansıtır. Memmed Baba'nın ve Aloy Hacı'nın vatan savunmasında oynadıkları roller ve Bolşevik-Taşnaksutyün rejimiyle yürüttükleri mücadele Azerbaycan halkının özgürlük teşnesinin bir simgesi olarak anlatılır.

Kafkas Koçakları eserinin daha ilk sayfasında misyon ilkesini bir cümleyle tam olarak ifade eder: “Kahramanların destanları yazılmazsa, halk satkınların (hainlerin) yalanlarını okur” (Kafkasyalı, 2018, s. 5).

Kahramanların destanları yazılmazsa, halk hainlerin yalanlarını okur ifadesi geçenlerin doğru ve tarafsız bir şekilde aktarılmasının gereğini dile getirir. Kafkasyalı, kahramanlık öykülerinin unutulmaması ve gelecek kuşakların bu gurur verici destanlardan ilham alması gerektiği düşüncesiyle gerçek olayları kurgusal bir üslupla

canlandırır. Bu hem yazarın tarihsel gerçeklere olan sadakatini hem de edebiyatın toplumsal sorumluluğunu gösteren bir yaklaşımdır.

Kafkas Koçakları 2018 yılında kaleme alınmıştır. Yazar, kitabın arka kapağında romanın içeriğini şöyle anlatmaktadır:

“Bolşevik İhtilali'ni müteakip Kafkasya'da çeşitli desteler oluştu.

Türkiye'ye kaçıp, devletin verdiği payı alıp, geride kalanları ve geçmişini unutarak orada yaşamak için oluşan kaçaklar.

Değerden yoksun bir hayat yaşamak, sadece canlılıklarını devam ettirmek için her türlü hıyaneti yapan alçaklar.

Zulme karşı sabır olmaz deyip Bolşevik / Sovyet zulmüne karşı savaşmak için oluşan kaçaklar.

Alçakların hıyanetini, kaçakların ise kahramanlığını ve fedakarlığını tamamen gerçeklere dayanarak anlatan bir belgesel roman”.

(Kafkasyalı, 2018, arka kapak).

Eserde Gazah-Borçalı civarlarından Kars yörelerine gelen Karapapak Terekeme ailelerinin Kars yörelerine yerleşmeleri, halkın dilinde “kaçhakaçlar” olarak adlandırılan göç serüveni olgusal-kurgusal anlatılarla dile getirilir: “Mustafa Kemal bizim Kafkasya'dan giden herkese ev vermiş, işyeri vermiş, köylere yerleşenlere hazır evler, tarlalar, çayırılar, yaylalar vermiştir. Mesela, Nebi Yurdu yaylasını Hümmetgile, İsa Çayırı yaylasını Darçınlı Yasin'e, Kiziroğlu yaylasını Şamiloğulları'na, Borluk yaylasını İman ve Şevki Bey'e, Boğatepe yaylasını Koçulu, Kôhalı, Kepenekçi ve Ayvazoğlu gibi on büyük aileye vermiştir. Ayrıca Kars'ın tüm çevre köyleri ve merkezdeki pek çok mahallesi bizim buradan giden adamlarla meskûndur. Kars'ta dolaşınca insan kendini Gazah'ta, Gence'de, Tiflis'te zannediyor” (Kafkasyalı, 2018, s. 18).

Azerbaycan'ın Sovyet yönetimine bağlanmasıyla birlikte ülkedeki iç savaşlar, ölümler, Sovyet devrim aleyhine ve sabotajla mücadele teşkilatı olan ÇeKa ve milis idarecilerine bırakılırken sürgüne gönderilecek kimselerin takibi ise kasabadaki komünist hafiyelelere bırakılır. Aloy Hacı'nın takibini de İkinci Şıhlı kasabası hafiyelerinden olan Çoban Oruç yapar. Milis kuvvetleriyle yaşananlar sonucu artık Azerbaycan'da kalamayacağını anlayan Aloy Hacı, annesi Zeliha Hanım'la irtibat kurar. Aloy'un Gürcistan'ın Yağlıca yaylalarındaki Gül Mehmedoğlu Ali'nin çiftliğine gitmesini tembih eder.

Burada da yaşayamayacağını anlayan Aloy Hacı, Ermenistan'a geçer. Aloy'un kardeşi Himmet'in kayınpederi İsa Efendi, Demirci Verşoy adında Ermeni bir dostunun

bulunduğunu, onu bulamazsa köyün güneyinde Berzanlar ile Türklerin birlikte yaşadığı köye gitmesini önerir. (Not: Berzan – Anadolu'dan Gürcistan'ın daha çok Zalga bölgesine göç ederek, bu yörelerde yaşamış Rumlar Borçalı ağzında şöyle adlandırılır). Lenin'in af kararının çıkmasıyla Azerbaycan'a geri döner. Aloy'a ÇeKa tarafından iş birliği teklif edilir, fakat Aloy bu teklifi kabul etmez ve ÇeKa'nın takibine alınır. Bu nedenle dağlarda ve ormanlarda yaşamaya başlar. Şerif Şikeste'nin Sibirya'ya sürgün edildiğini öğrenir.

Parti mensupları ve kolhoz yöneticileri Şıhlı köyüne gelerek daha önce tespit ettikleri malları ve hayvanları köy halkından alır. Bolşevik zulmüne boyun eğmeyen, dağlarda yaşamayı tercih eden ve kendilerine Koçaklar Destesi adı altında bir grup kuran bu kişiler Mehmed Karabağlı, Mehmed Evselimoğlu, Emir Aslan Tomtullu, kardeşi Sedi Tomtullu, İbrahim Tomtullu, Hacı Halil Mehdi Bey ve kardeşi İmran, Aslan Gülalıoğlu ve yeğeni Emrah Gülalıoğlu'dur. Mehmed Evselimoğlu, ÇeKa ile girdikleri çatışmada vurularak şehit edilir.

Destenin ilk görevi Borçalı'nın İlmezli köyünde Ermeni zulmüne uğramış bir ailenin Türkiye'ye götürülmesidir. Iğdır'ın Alkamer köyü muhtarı devletin köylerine gönderdiği Güney Kafkasya muhacirlerine kazanç elde edebilmeleri için bağ ve bostan verir. Aloy Hacı'ya Koçak Nuri'den bir mektup gelir, Gazah-Borçalı'ya dönmeleri gerektiği istenir. ÇeKa reisi Hüseyinov, muhalif olan koçakların ailelerini trenlerle sürgüne gönderir.

Trene binmek istemeyen Temenoğlu İsmail'in karısı Gülendam'ın kafasına, sırtına ve kalçasına kırbaç isabet eder. Gülendam, can havliyle ağzına geleni söyler, bunun üzerine Hüseyinov kadının böğrüne bir çizme darbesi indirir ve Gülendam orada hayatını kaybeder. Gülendam'ın intikamını almasını kararlaştıran koçaklar, ÇeKa reisi Hüseyinov'un kaldığı yere ansızın bir baskın yaparak, Hüseyinov'u daha önceden konakladıkları güvenli bir talalığa götürerek infaz ederler. Türkiye'ye geçip Koç köyüne varan Aloy Hacı, atını da alarak Çıldır'ın İrişti köyüne arkadaşı Şahbender'in evine yol alır. Koçak Nuri uzun zamandır bir deste kurmayı planlamaktadır Gürcistan'dan gelen telgraf bu işi hızlandırır.

Kahraman Paşazade, Sovyet güçleri tarafından sorguya çekilir, onu kurtarmak için arkadaşları harekete geçerler. Lejveddin köyünde koçaklar Ahmet Efendi ile görüşürler. Ahmet Efendi, koçakları yakın dostu Gürcü Yüzbaşı Vaso ile tanıştırır, uzun görüşmeler sonucunda para karşılığı Kahraman Paşazade'yi kurtarmayı başarırlar.

2.3.1. Mekân ve Zaman

Mekân:

Çevresel mekânlar:

Romanda mekân, yalnızca olayların geçtiği fiziksel bir alan olarak değil, aynı zamanda anlatının dokusuna nüfuz eden, karakterleri biçimlendiren ve romanın temel izleğini oluşturan çok boyutlu bir yapı taşı olarak değerlendirilir. Mekânın bu çok katmanlı işlevi, olay akışının anlatı ve tema yapısını derinleştirir; olaylarda yer alan karakterlerin bireysel kimlik gelişiminden toplumsal ve kültürel çatışmalara kadar pek çok ögeye anlam kazandırır.

Mekânın yalnızca fiziksel bir alan değil, aynı şekilde insanın yaşadığı ve kendini var ettiği bir çevreyi ifade ettiğine işaret eder. Mekân, bu anlamda somut bir yer olmanın ötesine geçerek, insanın sosyal, kültürel ve duygusal dünyasını da içine alır. “Çevre,” “ortam”, “yaşanılan dünya” ve “kâinat” gibi geniş anlamlar barındırması, mekân kavramının bireyin dünyayla kurduğu ilişkiye dair daha kapsamlı bir bakış açısı sunduğunu gösterir.

Bu geniş anlam yelpazesi, mekânın insanın kimlik ve varoluşuna doğrudan etkisini ima eder. Yaşadığımız çevre, yalnızca bir arka plan değildir; aksine, içinde bulunduğumuz kültürel, sosyal ve hatta kozmik bağlamları kapsayan bir ortamdır. Bu nedenle “mekân” kavramı, bireyin dünyadaki konumunu belirleyen, hayatına anlam ve yön veren bir unsur olarak değerlendirilebilir.

Yazarımız, mekân betimlemelerinde dikkat çekici bir ustalık sergileyerek, romanında geçen ülke ve şehirlerin tarihini ve güzelliklerini anlatının doğal akışı içinde okuyucuya sunar. Bu yaklaşımıyla Kafkasyalı, eserine adeta bir tarihçi veya coğrafyacı perspektifinden bakar; sadece olayların geçtiği mekânları tanımlamakla kalmaz, bu mekânların tarihsel ve kültürel arka planını da okuyucuyla paylaşır.

Böylelikle, eserdeki yerler, mekânlar karakterler için bir arka plan olmanın ötesine geçer ve kendine özgü bir kimlik kazanır. Okuyucu, anlatılan yerlerin fiziksel füsunkârlarını ve geçmişini iç içe geçirerek deneyimler; bu da romanda geçen her mekânı, karakterlerin duygusal ve düşünsel yolculuklarına katkı sağlayan bir unsura dönüştürür.

Eserde olayların geçtiği yerler Güney Kafkasya coğrafyası başta olmak üzere Azerbaycan, Borçalı, İkinci Şıhlı ve Gazah köyleridir.

Olay akışı Azerbaycan'ın Gazah ilinde başlayıp Türkiye'nin Kars bölgesinde bitse de, olayların çok kısmı Gürcistan'da vuku bulur. Bu vesileyle eserde Gazah, Borçalı, Çıldır, Kars mekân imgeleri etkindir (Memmedli, 2018, ss. 285-286).

Sınık Köprü'nün kuzeybatısında yer alan Akgöl (Candar Gölü), Keşiş Dağları ve Sarıyokuş arasındaki kışlaklar Gürcistan sınırında konumlanmıştır. Güneyde Korca Yalı'dan Kekil Dağı'na, Haçasu, Dilican, Karakilise (Kirovakan) ve Gümrü'ye kadar uzanan yaylaklar ise Ermenistan sınırında yer alır.

“Bu bölge, Azerbaycan için çok önemli bir yerdir.

Hâl böyle olunca Çarlık Dönemi Gazah Mahalli Yönetimi, bu bölgede bulunan kışlak ve yaylaklardaki çiftlikleri, muhtelif işletmeleri, yapılan ziraat ve hayvancılık işlerini Gürcü ve Ermeni tecavüzlerinden korumak için İkinci Şıhlı'da, Osmanlı Devleti'nin doğu ve güney doğuda kurduğu “Hamidiye Alayları” misali “Kent Muhafaza Birliği” oluşturmuş, bu kuvvetin başına da daha sonradan Memmed Baba diye anılacak olan Mehmed Bayramoğlu Şıhlı getirilmiştir”.

(Kafkasyalı, 2018, s. 11).

Algısal mekânlar:

Fiziksel ortam olarak mekân, anlatının ritmini, olayların ilerleyişini ve karakterlerin eylemlerini çerçeveleyerek romanın yapı taşlarından biri haline gelirken, psikolojik bir alan olarak mekân, karakterlerin içsel dünyalarının ifadesi olarak işlev görür. Bu bağlamda, bir karakterin yaşadığı kasvetli bir mekân, onun ruhsal durumunu ve toplumsal konumunu simgelerken; geniş ve özgürleştirici bir mekân, bireysel özgürlüğü ve sosyal kısıtlamalardan arınmayı sembolize edebilir.

“İnsan ve mekân arasındaki ilişki göreceli bir ilişkidir, kişinin psikolojik durumuna göre mekân algılaması değişebildiği gibi, mekânın da üzerinde yaşayanın duygu ve düşünceleri üzerinde etkileri vardır. Mekânın baskıya dönüşmesi, kişinin kendi ve dünya ile kavgasına gönderme yapan bir durumdur. İnsanı ezen mekânlar, yüzlerce sorun altında çaresiz kalmış bireyin bunaltısını yansıtan göstergeler topluluğundan başka bir şey değildir. Mekânın genişliği ve darlığı kişinin dünya ile ilişkisindeki başarılarla doğrudan ilgilidir” (Korkmaz, 2006, s. 227).

İnsan ve mekân arasındaki ilişki, bireyin psikolojik durumuna göre değişen ve iki yönlü bir etkileşim içeren göreceli bir ilişkidir. Kişi, mekânı yalnızca fiziksel bir çevre olarak değil, duygu ve düşüncelerine bağlı olarak farklı boyutlarda algılar. Bu durum,

mekânın statik bir yapı olmadığını, aksine bireyin iç dünyasındaki dalgalanmalara göre sürekli biçimlenen dinamik bir unsur olduğunu gösterir.

Kişinin ruh hali, yaşadığı alanın darlığını veya genişliğini algılama biçimini doğrudan etkiler; bu bağlamda mekân, bireyin zihinsel ve duygusal durumuna ayna tutar. Kaygı ve baskı altındaki bir birey için mekân, fiziksel olarak geniş bile olsa, kapana kısılmış bir labirente dönüşebilir. Bu tür “labirentleşmiş” mekânlar, bireyin içsel çatışmalarını, kendisi ve dünya ile yaşadığı kavgayı sembolik olarak yansıtır.

Mekânın birey üzerinde yarattığı baskı, onu bunalıtan, adeta kuşatan bir yapı haline gelebilir. Bu tür mekânlar, insanın sosyal, ekonomik veya duygusal anlamda yüklendiği sorunların sembolü olur ve onun çaresizlik ve sıkışmışlık hislerini görünür hale getirir. Bu açıdan, bireyi ezen mekânlar, onun içinde bulunduğu psikolojik çıkmazları, karşılaştığı zorlukları ve yaşadığı bunalımı yansıtan göstergeler topluluğu işlevi görür.

Dar ve karanlık bir mekân, bireyin yaşadığı ruhsal sıkıntıları somut bir şekilde hissettirebilir ve okuyucuya, karakterin çaresizlik hissini ve dünya ile olan sorunlu ilişkisini sezdirir. Öte yandan, geniş ve ferah mekânlar, kişinin yaşama olan bakış açısında daha olumlu bir durumu veya başarılı bir dış dünyayla kurduğu ilişkiyi simgeler. Bu bağlamda, mekânın genişliği, bireyin dünya ile ilişkilerinde ne derece özgür ve rahat hissettiğiyle ilişkilidir; başarılı, kendine güvenen ve yaşama olumlu bakan bir birey için mekân, rahatlatıcı ve özgürleştirici bir unsur haline gelebilir.

Bu nedenle mekânın geniş veya dar olarak algılanması, bireyin psikolojik gelişimi, içsel çatışmaları ve toplumsal başarıları ile doğrudan bağlantılıdır. Mekân, insanın dünya ile kurduğu ilişkiyi, yaşadığı bunalımı ya da içsel özgürlüğünü sembolik olarak ifade eden bir araç işlevi görür; bu da mekânı sadece fiziksel bir unsur olmaktan çıkararak, insanın kendini var ettiği anlamlı bir boyuta taşır.

Romanda mekânlar ne kadar geniş bir alana sahip olsa da kişinin içinde bulunduğu durum, sıkışmışlık hissi ve stres içinde olması mekânları labirentleştiren bir alana sürükler. Köylülerin Gürcü saldırılarından kaçmak için sığındıkları Kozluk ormanı, tehlike ve belirsizlik hissi yaratır. Tilkilerin ve çakalların ormanda kol gezdiği belirtilerek, tehlikenin yakın olduğu vurgulanır.

“İkinci Şıhlı köyü sessizliğe bürünmüş, adeta bir viraneye dönmüştür. Kafileler gittikçe uzaklaşmaktadır. Göçten ayrı kalan bir iki sümsük köpek sokaklarda dolaşmakta, sahiplerini kaybeden kediler onları ararcasına damlarda koşurmaktadır...

Koca köy birkaç kedi, köpek, tavuk ve ördeğe kalmıştır. Belki de Gürcülerden önce köyün kuzey yanı başındaki Kozluk Ormanı'nın tilki ve çakalları onları kapacaktır”.

(Kafkasyalı, 2018, ss. 16-17).

Kişinin çevresinde hissettiği tehlike, mekânın algılanış biçimini dramatik şekilde değiştirebilir. Kozluk Ormanı, metinde köylülerin Gürcü saldırılarından kaçmak için sığındıkları bir alan olarak tanımlanır. Ancak bu fiziksel genişlik, ormanda serbest dolaşan tilki ve çakallar gibi unsurlarla birleşince, güvenlik duygusu sağlamak yerine tehlike hissini artırır. Psikolojik daralma olarak bilinen bu olgu, bireyin kendini tehdit altında hissetmesi durumunda çevresini daha kapalı ve kısıtlayıcı bir hale getirir. Fiziksel olarak geniş olan orman, bu psikolojik süreç nedeniyle bireyler için dar, çıkışsız ve labirent varı bir alana dönüşür.

Bu fenomen, tehdidin yarattığı stresin, bireyin mekânı algılayışını bozarak, güvenli çıkış noktalarını kapalı gibi algılamasına yol açar. Köyün terk edilmesiyle geride kalan sahipsiz köpekler, kediler ve diğer hayvanlar, mekânın insansız hale gelerek yabani bir ortama dönüşmesine yol açar. İnsan varlığının eksikliği, köyü bir virane haline getirir ve mekânı yaşayan bir toplumsal alandan fiziksel kalıntılardan ibaret bir alana dönüştürür.

Çevresel psikoloji, insan varlığının mekânın güvenlik ve aidiyet hissiyle doğrudan ilişkili olduğunu öne sürer. İnsanların bulunmadığı mekânlar, özellikle de terk edilmiş bir köy gibi daha önce yaşam dolu olan yerler, bir tehdit veya yabancılaşma duygusu yaratır. Sosyal terk edilmişlik algısı, mekânın doğasını değiştirir; insani bir ortam olmaktan çıkıp, tehditlerin yakın olduğu, güvenilirliğini yitirmiş bir bölge haline gelir. Bir diğer deyişle köyün sessizliği, onu bir tehdit unsuruna dönüştürür.

Köylülerin Gürcü saldırılarından kaçarken sığındıkları ormanın ve terk edilmiş köyün, geniş fiziksel alanlarına rağmen labirent gibi dar ve tehditkâr algılanması, bireylerin mekâna dair duygusal ve psikolojik algılarının onların içinde bulundukları ruh hali ile doğrudan ilişkili olduğunu gösterir. Çevresel stres ve varoluşsal tehditler, mekânların fiziksel genişliğini ve açıklığını önemsiz kılarak, onları bireylerin içsel deneyimlerinde sıkışık ve tehlikeli bir hale dönüştürür.

Kapalı mekân, fiziki sınırların ötesinde bireyin zihinsel ve ruhsal sınırlarını da temsil eder. İnsanın bulunduğu mekân, onun hareket, düşünce ve his dünyasını şekillendirir. “Kapalı mekân, ontolojik anlamda sıkışmışlığın ve kaos halinin en gerçekçi tasvirinin bulunduğu mekân türü olarak tanımlanabilir. İnsan, varoluşunu

tamamlayamadığı ve kendini güvende hissedemediği mekânda huzursuzluğa itilir” (Çopur, 2018, s. 72; URL 12: 525784).

Bireyin sınırlandırıldığı bir ortamda kendini özgür hissetmesi zordur; dolayısıyla kapalı mekânlar, varoluşsal anlamda özgürlüğün sınırlanması hissini doğurur. İnsanın bulunduğu her yer, onun varoluşunun bir parçasıdır; bu yüzden kapalı mekânlar, bireyin varoluşsal özgürlüğünü engellediğinde, yalnızca fiziksel değil, ruhsal bir sıkışmışlık da yaratır. İçinde bulunulan dar mekânlar, bireyin kendini ifade etmesini, sınırlarını aşmasını ve kendini gerçekleştirmesini zorlaştırır. Bu sıkışmışlık, bireyi, kendi düşüncelerine, korkularına ve sınırlamalarına hapsedebilir.

Kapalı mekânın huzursuzluk yaratmasının temelinde, bireyin güvenlik hissini sağlayamaması yatar. İnsanın mekânla olan ilişkisi, genellikle güvenlik arayışı üzerine kuruludur. Kapalı mekânlarda birey, dış dünyadan soyutlanmış ve güvende olmayı beklese de bu mekân aynı zamanda bireyi izole eder ve yalnızlık duygusunu pekiştirir. Güvende hissetme ihtiyacı karşılanmadığında, kapalı mekân bir sığınak yerinden çok bir hapisane gibi algılanır. Çamurlu'nun koçakları hatta 93 Harbi sonrasında da köylerini terk etmezler.

1918'de Türk Ordusu bölgeyi işgalden kurtarıp çekildikten sonra köyün eli silah tutan erkekleri ve genç kadınları, köy çevresindeki dağ ve derelerde mevzilenir. Bu sırada, Samavat ve Orta Kilise köylerinde bulunan Taşnak çeteleri, köyde yalnızca çocuklar ve birkaç yaşlı kadının kaldığını öğrenerek “köye sızmış otuz altı erkek çocuğu öldürerek tahıl kuyusuna atmışlardır. Hadise duyulunca Samavat ve Ortakilise köylerinin Ermenileri, komşularına yapılan bu hıyanetin bedelinin ağır olacağını anlayarak tamamı köylerini terk etmiştir” (Kafkasyalı, 2018, s. 339).

Komşu köylülere yönelik ihanet, Samavat ve Ortakilise köylülerinin mekâna olan aidiyet duygusunu zedeler. Köyleri artık kendilerini huzurla ifade edebilecekleri bir yer değil, kendi suçlarının yankılandığı bir alan olarak hissedilir. Bu suçluluk duygusu, mekânı köylüler için yabancılaştırır ve orayı bir ev olmaktan çıkarır.

Labirent metaforuyla açıklanacak olursa, köy artık kaçınılmaz bir tehlikenin kol gezdiği, karmaşık ve kaotik bir yere dönüşür. Samavat ve Ortakilise köylüleri için köylerinin kapalı, dar ve labirentleşmiş bir mekâna dönüşmesi, onların işledikleri ihanetin ardından hissettikleri korku ve tehlike algısına dayanır. Komşularına yapılan saldırının

ardından, köy halkı olası bir misilleme veya intikam düşüncesiyle kendi mekânlarını artık güvenli değil, aksine tehditlerle dolu ve kaçılması gereken bir yer olarak görmeye başlar.

Normalde onların güvenli alanı olarak gördükleri köy, bu olayla birlikte güvenliğini ve barışçıl karakterini kaybeder. İhanetlerinin bedelini ağır bir şekilde ödeyeceklerini öngören köylüler, artık bu mekânda huzurla yaşayamayacaklarını, her köşenin onlar için bir tehlike taşıdığını hisseder.

Mekân, onlara koruma sağlayan bir sığınaktan, tehdit ve belirsizlik içeren bir hapis haneye dönüşür. Bu güven kaybı, köylüler için kapalı ve sıkışmış bir his yaratır; köy hareket alanlarının sınırlı olduğu, tehditten kaçmanın neredeyse imkânsız olduğu bir labirent haline gelir. Bu durumda, mekânın tanıdık yapısı, karmaşık ve çıkışsız bir hale bürünür. Her köşe, bir pusu, her sokak bir çıkmaz hissi yaratır. Köyü terk etmek, onlara göre hayatta kalmanın tek yolu haline gelir.

Açık geniş mekânlar fiziksel olarak insanlara hareket serbestisi verirken, zihinsel olarak da bir genişleme ve özgürleşme duygusu yaratır. Fiziksel sınırların eksikliği, bireyin bakış açısının da genişlemesine ve daha az kısıtlanmış hissetmesine yol açar. Psikolojik olarak, sınırların olmadığı bu tür alanlar bireyin kendini güçlü, özgür ve ferahlamış hissetmesini sağlar.

Açık geniş mekânlar güvenlik hissini olumlu yönde etkileyebilir; çünkü bireyler burada herhangi bir tehlike karşısında daha fazla kaçış ve manevra alanına sahip olduğunu hisseder. “İçtenlik, mekânı içten dışı doğru çeviren ve açan bir niteliktir. Bu mekânlarda karakter, kendisiyle, çevresi ve bütün evrenle uyum içinde” (Korkmaz, 2015, s. 93).

Karakterin çevresi ve evrenle uyum içinde olması, insanın kendi kimliğini ve duygularını dışı yansıttığı bir ortamda yaşadığını gösterir. Bu uyum, bireyin hem kendisiyle barışık olmasını hem de dış dünyayla olan ilişkisini zenginleştirmesini sağlar. İçtenlik, insanın içsel dünyasını dışarıya aktararak, mekânı daha anlamlı ve kişisel kılma yeteneğidir. Bu bağlamda, mekânlar yalnızca fiziksel yerler değil, bunun yanında hem de duygusal ve sosyal etkileşimlerin gerçekleştiği alanlardır.

Romanda açık geniş mekânlar dağ ve Hıram Çayı olarak karşımıza çıkar. Aloy Hacı ve arkadaşları ÇeKa güçlerinden korunmak için kendilerine dağları mesken tutar.

“Koçak Nuri, yamacında bulundukları dağın tepesini Aloy Hacı'ya göstererek:

- Ay Aloy, gözetlemeye şuraya çıkmak gerekir. Ya sen çık ya da ben çıkayım, der.

Aloy Hacı tereddütsüz:

- Ben çıkayım, der.

Eyerini ve heybesini otların arasında bırakıp katarları omzunda, dürbünü boynunda ve tüfeği elinde dağa yukarı tırmanmaya başlar. Birkaç adımda bir etrafı kollar, uzaklara bakınır.

Nihayet, dağın başına çıkar. Alabildiğine her tarafı görmektedir. Kim nereden gelse görebilecektir. On beş kilometreden daha çok uzakta bulunan kendi köyü bile görülmektedir”.

(Kafkasyalı, 2018, s. 258).

Dağlar, romanın mekânsal yapısında önemli bir yer tutarak karakterlerin gizliliği ve korunma ihtiyacını imler. ÇeKa güçlerinden saklanan Aloy Hacı ve arkadaşları çareyi dağlara sığınmakta bulur. Dağlar, aynı zamanda bir özgürlük ve keşif alanı olarak da işlev görür. Aloy Hacı ve arkadaşlarının dağları mesken tutması, onların dış tehditlere karşı savunma stratejisi olarak değerlendirilebilir. Aloy Hacı'nın yükseklikten etrafı gözetlemesi, bu mekânın hem de bir denetim ve kontrol noktası haline getirildiği ve dış tehlikelere karşı bir mekanizma işlevi gördüğü düşünülebilir.

Aloy Hacı'nın doğayla olan etkileşimi, kimliğinin ve varoluşunun bir parçasını oluşturur. Dağda yüksek bir noktaya tırmanarak çevresini gözetlemesi hem fiziksel bir eylem hem de psikolojik bir üstünlük sağlama çabasının bir göstergesidir. Mekân, Aloy Hacı ve arkadaşlarının cesaretini ve liderlik yetisini ortaya koymasına yardımcı olur.

Mekân, yalnızca fiziksel bir alan olmayıp, aynı zamanda bilgi ve gözlem imkânı sunarak karakterler arası etkileşimi de derinleştirir. Bu bağlamda, mekânın sunduğu genişlik ve açıklık, karakterlerin durum değerlendirmesi yapabilmesi için kritik bir öneme sahiptir. Dağlar, aynı zamanda zorlukları ve engelleri simgeler.

Aloy Hacı'nın dağa tırmanması, onun karşılaştığı güçlükleri aşma kararlılığını ve mücadele azmini temsil eder. Bu, açık mekânın bireyin içsel yolculuğuna katkıda bulunduğu bir durumdur. Dağların doruk noktası, yalnızca fiziksel bir yükseklik olmayıp, ruhsal bir zirve olarak da yorumlanabilir.

Kôhalı Hacı Halil, Koçak Nuri'nin ekibinden yardım ister. Arıklı köyünden Hacı Nasip, Koçulu Ahmet ve Elmas'ı Türkiye'ye getirmek isteyen Halil, daha önce bu konuda başarılı olamadığını ifade eder. Yardım edilirse, bu kişileri Türkiye'ye ulaştırabileceğini söyler.

“Hıram çayının yan yöresinde pelitten iğdeye, söğütten yulğuna çeşitli ağaçlar yer almaktadır. Hatta muhtelif meyve ağaçları da mevcuttur. Hıram çayı yer yer tepelerin, sarp kayalıkların arasından yoluna devam etmektedir.

Koçaklar kayalıkların arasından geçip ağaçların sık olduğu bir vadiye sokulurlar. Kartalların bile zor bulabileceği korunaklı bir yere inmişlerdir. Gündüz boyunca orada dinlenirler”.

(Kafkasyalı, 2018, ss. 206-207).

Koçakların, kayalıkların arasında sık ağaçların bulunduğu korunaklı bir vadide dinlenmesi, bireylerde güvenlik hissini güçlendirebilir. Bu tür alanlar, koruma ve güven arayışını karşılayarak bireylerin rahatlamasına yardımcı olabilir.

Zaman:

Kurgusal anlatılarda zaman kavramı, olay örgüsünün düzenlenmesi ve karakterlerin psikolojik derinliklerinin ortaya çıkarılmasında merkezi bir rol oynar. Zaman, kimi eserlerde geri dönüşler ve ileri sıçramalarla esneklik kazanırken, bazı eserlerde sıkı bir kronolojik düzen içinde ele alınır.

Kafkas Koçakları romanında zaman 1917 yılı Sovyet sosyalist devriminden itibaren 1934 yılına kadarki karmaşık bir dönemi kapsar. Olay örgüsünü Şıhlılı koçak Aloy Hacı'nın başından geçenler – Sovyet rejimine karşı mücadeleleri, Gazah, Borçalı yörelerinde, Çıldır, Kars civarlarındaki yiğitlikleri teşkil eder (Memmedli, 2018, s. 285).

Eserde genel olarak belirli tarihlerden ziyade olayların akışı ve karakterlerin deneyimleri üzerinden zaman algısı oluşturulması tercih edilir ve bazı bölümlerde net tarih vurguları bulunur. Eserde bunu “1917 Bolşevik İhtilali sırasında Nisan 1920'de Azerbaycan, Aralık ayında da Ermenistan Kızıl Ordu tarafından işgal edilir” şeklinde görmekteyiz (Kafkasyalı, 2018, s. 13).

“Romanda zaman 1917 Sosyalist devriminden itibaren 1934 yılına kadarki bir dönemi kapsar” (Memmedli, 2018, s. 285).

Bu bilgilerden hareketle 1917'deki devrim, Çarlık Rusya'sının yıkılmasıyla neticelenen, ideolojik ve sosyal temelleri güçlü bir dönüşüm olarak karşımıza çıkar. Bu dönem, feodal düzenin sona erdiği, sınıf ayrımlarının yeniden tanımlandığı ve bireylerin toplumdaki konumlarının köklü şekilde değiştirildiği bir süreçtir. Bu süreçte Moskova hükümeti hem Azerbaycan hem de Gürcüler üzerine yürümeye başlar.

“Geçen Nisan ayından beri Kızıl Ordu marifetiyle Azerbaycan'ı istila ederek Sovyetleştiren Moskova Hükümeti, Mart ortalarında Sovyetler Birliği'ne katılmamakta direnen, hatta Azerbaycan'ın sınır kentlerini işgal eden Gürcüler üzerine yürümeye karar verir (Kafkasyalı, 2018, ss. 21-22).

Döneme ait siyasi olaylar ve önemli gelişmelerin incelenmesi, belirli bir olayın tarihini tespit etmek için önemli bir yol haritası sağlar. Bu tür bir analiz, olayların sebep netice ilişkilerini ve aralarındaki etkileşimleri anlamamıza yardımcı olarak, tarihsel vakaların zamanlamasını daha net bir şekilde ortaya koyar.

Yaşanan göçün tam olarak ne zaman gerçekleştiğine dair net bir tarih verilmemiş olsa da, eserden yola çıkarak göçün zamanlaması hakkında şunları söylemek mümkündür:

“Güneş batmak üzereyken, Gürcü birliklerinin harekete geçtiğini öğrenen İkinci Şıhlı'nın kethüda veya kôha dedikleri muhtar ve aksakalları kapı kapı dolaşarak, Gürcü birliklerinin gelmekte olduğunu, köylere saldırabileceklerini, göçmek için her an hazırlıklı olunmasını, üç el ateş edildiğinde bir saat içerisinde köyün terk edileceğini sıkı sıkıya tembih ederler”.

(Kafkasyalı, 2018, s. 13).

“Üç el ateş edildiğinde bir saat içerisinde köyün terk edileceği” ifadesi, göç için belirli bir zaman diliminin olduğunu gösterir. Bu, insanların sürekli bir hazırlık içinde olmaları gerektiğini vurgular ve zamanın, göç sürecinde yaşamsal bir öneme sahip olduğunu belirtir. Güneşin batmak üzere olduğu esnada tehditlerin yakın olduğu bir durumda köy sakinlerinin durumu ve duygusal durumları belirsizlikle doludur. Bu durum, insanlarda kaçış ve korunma içgüdüsünü harekete geçirirken, göçün zamanlamasının belirsizliği psikolojik bir baskı yaratır.

Göçün, aniden gerçekleşmesi gereken bir olay olarak algılanması, bireylerin hayatlarının bir dönüm noktasına tanıklık ettiklerini gösterir. Bu anlık zaman algısı, bireylerin hayatında büyük değişimlere yol açan olayların zamanla nasıl etkileşime girdiğini de ortaya koyar.

Eserdeki zaman algısı, göçün acil ve zorunlu bir eylem olduğunu, toplumsal dayanışma ile bu zorunlulukların üstesinden gelinmeye çalışıldığını, aynı zamanda belirsizlik ve kaygının yoğun bir şekilde hissedildiğini gösterir. Bu çerçevede, zamanın sadece bir ölçü birimi olmaktan öte, bireylerin ve toplumların kaderini şekillendiren bir faktör haline geldiği görülür.

Romanda geri dönüş tekniklerine başvurulduğu görülür. “Geri dönüş tekniği yazarın henüz ilk sayfalardan başvurduğu ve ilerleyen bölümlerde kahramanların geçmişini anlatmak için sıklıkla başvuracağı bir tekniktir” (Balcı, 2021, s. 29). Geri dönüş tekniğiyle karakterlerin geçmişine dönüşü onların yaşadığı travmaların, kayıpların veya

önemli dönüm noktalarının anlaşılmasına olanak tanır. Bu tür anekdotlar, karakterlerin günümüzdeki davranışlarının ve seçimlerinin nedenlerini daha iyi anlamamıza yardımcı olur. Bunula birlikte geri dönüşler, okuyucunun karakterlerle bir bağ kurmasını sağlar.

Konuyla ilgili Ramazan Korkmaz şunları ifade eder. “Farklı zaman boyutlarından anlatma ve vaka zamanına aktaran bilgilerin, kahramanları tanıtmaya, anlatıma derinlik kazandırma ve vakanın ferdi ve sosyal yönünü açıklama gibi fonksiyonları vardır” (Korkmaz, 2016, s. 187).

Farklı zaman dilimlerine geçiş, karakterlerin geçmişteki deneyimlerine ve onların karakter gelişimindeki etkilerine dair daha fazla bilgi sunar. Bu sayede, okuyucu kahramanların kim olduğunu, motivasyonlarını ve onları şekillendiren olayları, duyguları daha iyi anlar. Bu derinlemesine tanıtım, karakterlerle daha güçlü bir bağ kurulmasına yardımcı olur.

Roman bireysel öykülerin yanı sıra toplumsal olayların ve dinamiklerin de incelenmesine olanak tanır. Zaman boyutları arasındaki geçişler, zamanın sabit bir çizgi olmadığını, aksine döngüsel veya çok katmanlı bir yapıya sahip olduğunu gösterir.

Kafkas Koçakları'nda Birinci Dünya Savaşı yıllarında Allahuekber dağlarında vaka bulmuş felaket esnasında Rusların yakaladıkları askerleri ve Türk Ordusu'na yardım ettiklerini bahane ederek Kars merkezden ve köylerinden topladıkları binlerce insanı Saratov'a sürgüne gönderdikleri anlatılır:

“Ruslar, Birinci Dünya Savaşı yıllarında Allahuekber felaketinde yakaladıkları askerleri ve Türk Ordusu'na yardım ettiler diye Kars ve köylerinden topladıkları binlerce insanı trenlere doldurup Bakü'ye götürmüşler, oradan mavnalarla, gemilerle Bakü açıklarındaki Nargin Adası'na çıkarmışlardır” (Kafkasyalı, 2018, s. 147).

Bu olay Birinci Dünya Savaşı'nın yarattığı travmanın ve düşmanlıkların hâlâ canlı olduğunu ve karakterlerin hafızasında derin bir yer edindiğini gösterir. Kısa bir zaman diliminde, karakterlerin geçmişine yapılan yolculuk, okura onların hayatındaki önemli anların ve dönüm noktalarının etkilerini hissettirir. Bu anlık gözlemler, karakterlerin günümüzdeki davranışlarını ve kararlarını daha iyi kavramamıza olanak tanır.

Yazar, zamanın sadece bir çizgi olmadığını, aksine farklı boyutlarda deneyimlenebileceğini gösterir. Karakterlerin geçmişe dair anıları veya gelecekteki beklentileri, onların varoluşsal sorgulamalarını derinleştirir.

Farklı zaman dilimleri, karakterlerin duygusal durumlarını belirleyebilir. Sabahın taze başlangıcı, umut ve yenilik hissi uyandırırken, akşamın gelmesi melankoli ve geçiş hissi yaratabilir. Gece ise belirsizlik ve gizem barındırır. Bu durum, karakterlerin ruh hallerine doğrudan etki eder. Mekânın değişen yüzü, karakterlerin deneyimlerini ve algılarını da etkiler; sabahın neşesi ve akşamın dinginliği, kahramanların içinde bulunduğu durumla doğrudan ilişkilidir.

Zaman, bireylerin geçmişteki deneyimlerini ve geleceğe dair beklentilerini yeniden şekillendirir. Bir olay, sabahın erken saatlerinde daha umut verici görünebilirken, akşam saatlerinde hatıralarla yüklenmiş bir geçmişin ağırlığını hissettirebilir. Bu bağlamda, zaman, karakterlerin içsel mücadelelerini derinleştirir. Ali Kafkasyalı göç sürecinin başlangıcını karakterleri üzerine yansıtarak betimler.

Burada verilen göç zamanının gece ve gündüz arasındaki belirgin farkları gözler önüne serer. Bu anlatımı yaparken zamana psikolojik bir boyut kazandırmış olur.

Romanda zaman salt kronolojik bir ilerlemeyle değil, karakterlerin içsel dünyalarında derin izlenimler uyandıran bir unsur olarak işlev gördüğü belirtilebilir. Göç gibi sarsıcı bir süreçte gece, belki de belirsizlik ve korkuları temsil ederken; gündüz, umut, aydınlanma veya yeni bir başlangıç umudunu çağırabilir.

Böylece yazar, karakterlerinin psikolojisiyle doğrudan etkileşim kuran bir zaman algısı yaratarak, göç deneyiminin bireylerin ruh hali üzerindeki etkilerini okuyucuya daha güçlü bir şekilde hissettirir. Zamana bu psikolojik derinlik katılması, göç sürecinin içsel yolculukla nasıl iç içe geçtiğini gözler önüne serer ve karakterlerin duygusal dönüşümünü anlamamıza katkı sağlar.

Onlar güneşe, güneş de onlara doğru yol almaktadır. Dört saatten beridir, mandaların ve öküzlerin çektiği arabalar durmaksızın ilerlemektedir. Güneşi doğuracak tan yeri, önce maviye sonra beyaza daha sonra da al renge boyanmış, o muhteşem şafağın sinesinden güneş, yüzünü göstermiştir. Köylülerin hiçbiri hayatında güneşi bu kadar sevimli, bu kadar ruh açıcı görmemiştir...

Gecenin ikinci yarısı boyunca bütün otların üzerine damla damla paylanan çiğ damlaları, güneşin ısıyla yeni kurumuşken kabileler, aksakalların hedeflediği Yukarı Salahlı muhitine ulaşır...

Yol boyunca silkelenmekten yorgun düşen çocuklar, arabalardan iner inmez koşup oynamaya başlar. Geziye çıkmış havasındadırlar. Dün öğleden beri, değil bir lokma, ağızlarına bir yudum su bile almayan kadınlar çimenlerin üzerinde sofra açıp semaver yakar. Hazırlıksız yakalananlar, selinti ağaçları toplayıp ocak çatarlar. Hamur yapıp saç asarlar. Bazıları balta alıp

yamaçlardaki çalı ve ağaç tomarları arasındaki kurumuş dallardan getirir. Yolun alt tarafında Kür Nehri ve onunla kucak kucağa uzayıp giden Karayazı ormanı bütün haşmeti ile parlamaktaydı.

Güneşin doğmasıyla üzerindeki kara bulutlar az da olsa çekilmiş, köylüler biraz da olsa ferahlamıştı. Ocakların yanması, semaverlerin kaynaması, çimenlere sofraların açılması ve çoluk çocuğun kırlarda gülüp oynamalarıyla üzerlerindeki karamsarlık bir parça uzaklaşmıştı. Ne olsun? Atalar dememiş mi: Kara gün kararıp kalmaz.

(Kafkasyalı, 2018, ss. 17-18).

Zaman, bireylerin içsel deneyimlerini ve duygusal durumlarını şekillendiren önemli bir unsurdur. Ali Kafkasyalı'nın eserinde göç sürecinin başlangıcını anlatırken kullandığı dil ve imgeler, zamanın bireylerin psikolojik durumları üzerindeki etkisini vurgulamakta etkili bir şekilde rol oynar. Romanda bahsedilen sabah saatleri, yeni başlangıçları ve umutları simgeler. “Güneşi doğuracak tan yeri” ifadesi, güneşin doğuşuyla birlikte gelen tazelik ve yenilik hissini vurgular. Bu saatlerde, karakterlerin yaşadığı belirsizlikler ve kaygılar, güneşin doğmasıyla birlikte bir nebze olsun hafifler.

Güneşin “sevimli” ve “ruh açıcı” olarak tasvir edilmesi göç edenlerin içsel huzur bulma arayışlarını simgeler. Bu, zamanın ilerleyişinin karakterlerin ruh halleri üzerinde olumlu bir etkisi olduğunu gösterir. Gece boyunca geçen zaman karakterlerin geçmişte yaşadıkları zorlukları ve belirsizlikleri hatırlatır. Gecenin “ikinci yarısı” ifadesi, yaşanan acıları belirtir. Ancak sabahın gelişi, bu geçmişin yükünü hafifletmeye başlar. Karakterler, geçmişin ağırlığını hissettikleri bir noktadan, yeni bir güne umutla geçiş yapar. Zamanın ve mekânın etkileşimi, anlatının derinliğini artırır.

Gece ve gündüz arasındaki geçiş, yalnızca dışsal bir değişim değil, aynı şekilde karakterlerin içsel dünyasında da bir dönüşümü simgeler. Bu bağlamda, mekân unsurları (örneğin, doğanın güzellikleri) zamanın etkilerini pekiştirirken, bireylerin ruhsal deneyimlerini zenginleştirir.

Azerbaycanlı araştırmacı eleştirmen Meti Osmanoğlu'nun tespitleri: “Ali Bey'in belgesel romanı olan Kafkas Koçakları yazarın babasından defalarca dinlediği ve gözlerini dünyaya açtığı andan itibaren hafızasına kazınmış olan hayat öyküleri üzerine inşa edilmiştir” (Osmanoğlu, 2018, s. 18).

Romanın izlek temelini yazarın kişisel tarihine, ailevi anlatılara ve kültürel mirasa dayandığı görülür. Babasından dinlediği çeşitli masallar onun için sadece birer öykü değil, aynı zamanda Kafkasya'nın geçmişini ve kültürel dokusunu anlama ve aktarma

aracı haline gelir. “Olağanüstü bir kader masalı niteliğindeki romanda tasvir edilen yerlerin bazılarını Ali Bey ancak 1987 yılında Azerbaycan'a geldiğinde görebilmiştir” (Osmanoğlu, 2018, s. 18).

Söz konusu 1980'li yılların sonları Sovyetler Birliği'nin politikalarında önemli değişikliklerin yaşandığı, bir diğer deyişle Sovyetler Birliği'nin çöküş sürecinin başlangıcını temsil eden bir zamandır. Bu dönemde birçok insan kendi kimliklerini yeniden tanımlama, geçmişleriyle yüzleşme ve tarihsel bağlarını yeniden keşfetme fırsatı bulur. Ali Kafkasyalı'nın bu dönemde Azerbaycan'a gitmesi sadece kişisel bir keşif olmayıp, aynı zamanda bir toplumun kendi tarihiyle yüzleşmesi anlamına da gelir.

2.3.2. Karakterler ve Prototipleri

Ali Kafkasyalı, kendisiyle yaptığımız röportajında eserlerindeki karakterlere değinerek “Birkaç ismin dışında şahıs kadrosu, mekânlar ve zaman akışı tamamen gerçeğe uygundur” ve “Romanlarımız belgesel olgusal nitelik taşıdığı için kahramanlar gerçek olaylar içerisinde gösterdikleri beceri, başarı ve kahramanlıkların seviyesine göre yerlerini alır” diye bahsetmiştir (Kafkasyalı, 2025; bkz: bu tez, 1.5, s. 42).

Bahse konu romanda olayların merkezindeki başkişi Şıhlı köyünden korku ürkü bilmez cesur Aloy Hacı'dır. Aloy lakabı Karapapak şivesinde alev, ateş anlamı “aloy” sözcüğünden türemedir. Komünist düzeni kurma adına Sovyet yönetimi Aloy Hacı'nın ailesinin tüm malvarlıklarına, öküzlerine, mandalarına, beş yüzden fazla koyun sürüsüne, halı, kilim ve kıymetli eşyalarına el koymuş, hülasa köpekler, eşekler ve birkaç aksak koyundan başka bir şeyi kalmayan baba ocağını söndürmüştü.

Sovyet ordusu askerleri tarafından babasının katledilmesine müteakip elinde silah Sovyetlere karşı mücadelede kalkmış olan, muzaffer bir komutan tavrına sahip Aloy Hacı hapisneden kaçmayı becermiş, seneler boyu dağlara sığınmış, komünist yönetime karşı savaşmış, defalarca Türkiye'ye gelip gitmiştir, Ermeni takipçilere kan kusturmuştur. Vatanını, milletini seven, dinî ve millî değerlere bağlı, yiğitliği ve dik duruşuyla büyük küçük herkesin rağbetini kazanmış olan bu koçağın mertlikleriyle kıvanç duymaktayız (Memmedli, 2018, s. 285).

Aloy Hacı romanın merkezinde yer alan ve olay örgüsünü yönlendiren başkişi olarak önümüze çıkar. Onun yaşadıkları, verdiği tepkiler, aldığı kararlar eserin temelini oluşturur. Onu anlamak için, fiziksel özellikleri, kişilik özellikleri, yetenekleri ve idealleri

gibi farklı açılardan incelemek gerekir. Fiziksel olarak “Geniş omuzlu, orta boylu, güçlü adaleli, ele avuca sığmaz atletik bir yapıya sahiptir” (Kafkasyalı, 2018, s. 164).

Bu özellikler onun zorlu koşullara dayanma kapasitesini ve mücadeleci ruhunu yansıtır. “Ele avuca sığmaz atletik bir yapı” ifadesi, Aloy Hacı'nın çevik, dinamik ve aktif bir karakter olduğunu gösterir. Bu özellik, onun olaylara hızlı tepki verme yeteneğini ve fiziksel becerilerini artırır. Aloy Hacı “Çok atik, kıvrak ve keskin nişancıdır” (Kafkasyalı, 2018, s. 64). Öyle ki kendisine “ateş, alev” anlamında Aloy Hacı veya sadece Aloy” denilir (Kafkasyalı, 2018, s. 26).

Bu nitelikler ayrıca onu tehlikeli durumlarda avantajlı, şanslı kılar. Çevikliği, tedbirliliği onun beklenmedik anlarda ansızın kararlar almasını ve bu kararları titizlikle uygulamasını sağlar.

Aloy Hacı, doğa koşullarında hayatta kalma konusunda da deneyimlidir. Ormanda saklanırken, yiyecek bulurken, kendisini tehlikelerden korurken bu deneyimini kullanır. “Aylarca kılık ve yer değiştirerek, yalnız kurt gibi yaşar. Geceleri kasabaya inip ihtiyaçlarını temin ettikten sonra tekrar dağa çıkar, ormanlarda ağaç dallarında sel oyuklarında başını saklamaya çalışır” (Kafkasyalı, 2018, s. 61).

Milletine kalben bağlı vatansever olan Aloy Hacı, millî ve dinî geleneklerini, göreneklerini yerine getiren bir karakter olarak karşımıza çıkar. “Aloy Hacı, milletini, vatanını seven, dinî ve millî değerlerine bağlı, yiğitliği ve dik duruşuyla; genç yaşına rağmen sözüne itibar edilmesiyle büyük küçük herkesin sevgisini kazanmış biridir” (Kafkasyalı, 2018, s. 36).

Zeliha Hanım, Aloy Hacı'nın annesidir. Romanda karşımıza norm karakterlerden biri olarak çıkar. “Yardımcı kahraman olarak adlandırılan norm karakter, baş kişiyi baş kişi yapan unsurlar arasında yer alır. Onun değişim, gelişim ve olgunlaşma sürecinde önemli işlevler üstlenir (Korkmaz, 2016, s. 298).

Zeliha Hanım Eşi şehit edildikten sonra evin idaresini eline alır. “Kocasının şehit edilmesinden sonra evin idaresini tamamen eline alan şuurlu, gayretli ve ileriye iyi gören” biridir (Kafkasyalı, 2018, s. 66).

Zeliha Hanım zor şartlar altında ailesini ayakta tutmak için mücadele eder.

“Normal zaman olsa idi, affa uğrayıp, evine dönen oğlu için en az üç kurban keserdi. Ancak şimdi bir kurban bile kesme imkânı kalmamıştır. Çünkü Sovyet Yönetimi, bütün mallarının, koyunlarının sayımını yaptırmış,

dokunulamaz şartı ile kendilerine teslim etmiştir. Günü geldiğinde kolhoz görevlileri gelip götüreceklerdir.

Mal veya koyunlardan kesebilmek için kayboldu veya öldü gibi bir yalan uydurmaları gerekir. Yalan sözden ve haram maldan da ihsan olmayacağını bilen Zeliha Hanım tabii ki bunu yapamaz. Birkaç özel eşyasını fakir fukaraya sadaka vererek gönlünü rahatlatır”.

(Kafkasyalı, 2018, ss. 95-96).

Eserde Âşık Gülistan karakteri ozan geleneğinin taşıyıcısı gibi yer alır.

Dikkati çeken norm karakterlerden biri de Şerif Şikeste'dir. Halkını bilinçlendirmeye, vatanını korumaya çalışan bir karakter olan Şikeste “ülkesi için, halkı için, hatta Kafkasya halkları için kurulan tuzakları, önceden hisseden, anlayan bir aydındır” (Kafkasyalı, 2018, s. 111).

Bu karakterle ilgili profesör tespitler şöyledir “Hatta bu satırların yazarı eserde birçok akrabasının adlarının, yaşamlarının, faaliyetlerinin yer aldığını gözlemlemiştir. Örneğin, romanda İkinci Şıhlı köyünün ileri gelenlerinden, bilge kişilerden biri olan, 3-4 yabancı dil bilen, dünya ve özellikle Doğu edebiyatının inceliklerinden haberdar olan, güzel şiirler yazan Şerif Şikeste Efendi'nin figürünün gerçekçi bir şekilde yansıtılması bu duruma örnek teşkil edebilir” (Qurbanov, 2018, s. 8).

Şerif Şikeste doğrudan olmasa da dolaylı yollarla Aloy Hacı ve arkadaşları üzerinde bir etkiye sahiptir, çünkü onun da amacı Sovyet Kızıl Ordu'sunun Azerbaycan'ın işgal etmesini engellemektir.

Mehammed Bayramoğlu bir diğer adıyla Memmed Kişi veya Memmed Baba, Aloy Hacı'nın babasıdır. Ve “Hayata dair bildiği ne varsa hepsini” babasından öğrenmiştir (Kafkasyalı, 2018, s. 26).

Memmed Kişi olarak da tanınan Şıhlı Mehmed Bayram oğlu ilçede, köyde muhafaza destesi kurarak, Sovyet Ordusu Gürcistan'a geçmek üzere Azerbaycan sınırına yaklaştığında düşman kılıcıyla çapılmıştı. Memmed Baba'nın elindeki tüfek, Nuri Paşa'nın Ordusu Bakü'ye giderken ayak parmakları donduğu için İkinci Şıhlı köyünde kalan ve uzun süre tedavi gördükten sonra Türkiye'ye dönen subaylardan birinin hediye ettiği Osmanlı tüfeği olmuştur (Memmedli, 2018, s. 285).

Memmed Baba, Gazah yöresinin İkinci Şıhlı köyü koruma birliğinin lideri olarak İkinci Şıhlı'yı ve çevredeki köyleri korumuştur. Genç Aloy Hacı ve onun dava arkadaşları, babasının en yakın ve sadık silah arkadaşlarıydı; hak ve adalete, özgürlüğe, vatana, toprağa ve millete sevdalıydılar. On yılı aşkın süre boyunca Bolşevik-Taşnak rejimi

üzerine kurulu baskı ve zulme karşı ölüm kalım mücadelesi verdikten sonra Aloy Hacı göç etmek zorunda kalır ve mücadelesini Kars'ta ve Kafkasya'nın bölgelerinde sürdürür" (Osmanov, 2023, s. 25; URL 15).

Memmed Baba ve Aloy Hacı Azerbaycan'ın ve genelde Kafkasya'nın çalkantılı dönemlerinde vatan ve adalet uğruna hayatlarını adanmış iki sembol isim olarak öne çıkar. Memmed Baba'nın köy koruma birliğinin başında bulunarak bölge halkını savunması onun toplum için bir lider ve koruyucu olarak anıldığını gösterir.

Bu, o dönem köyleri hedef alan Bolşevik, Taşnaksutyün ve diğer dış güçlere karşı direnme ihtiyacının ne kadar zorunlu olduğunun da altını çizer. Bu direniş yalnızca askerî bir mücadele değil, aynı zamanda toplumsal ve kültürel bir ayakta kalma çabasıdır. Kafkasyalı'nın romanlarını kendi babasının ve dedesinin anısına adaması, onların çalkantılı yaşam öykülerinin birer sembolü olarak ölümsüzleşmesini sağlar.

Koçak Nuri de norm karakterler arasında yer alır. Aloy Hacı'nın yakın dostu, sadık yol arkadaşı, kaderdaşıdır. Koçak Nuri, Sovyet rejiminin Türk halkına yaptığı zulümlere karşı büyük bir öfke besler. Onun tek amacı, bu zulümlerin hesabını sormak ve adaleti sağlamaktır.

“Karısı çalışma kampına gönderilenler, oğlu kızı kolхозlarda ırgat yapılanlar, babası kurşuna dizilenler, sülalesi sürgüne gönderilenler vardır. Koçak Nuri bütün bunları görüp, duydukça çılgına dönmektedir.

O, elini çabuk tutup, Gazah ve Borçalı'dan gelen yiğitlerden bir deste oluşturarak, onlarla Gazah ve Borçalı'ya, belki daha ötelere giderek, halka zulmeden, onların canlarına, mallarına kast eden Sovyet yöneticilerine karşı, özellikle bütün haksızlık ve yolsuzlukların, gasp ve hıyanetin kaynağı ÇeKa idaresine, onun yöneticilerine karşı mücadele vermek niyetindedir”.

(Kafkasyalı, 2018, s. 171).

Koçak Nuri, Aloy Hacı için hem bir dost hem de ideallerini paylaşan bir yol arkadaşı olarak güçlü bir etkiye sahiptir. Sovyet rejiminin halk üzerinde yarattığı baskı ve zulme karşı öfkeyle dolu olan Koçak Nuri, ailesinin, çevresinin, hatta tüm halkın gördüğü haksızlıklara birebir tanık olmuştur. Bu tanıklık ve zulüm karşısında duyduğu derin öfke, onun adaleti sağlama kararlılığını perçinlemekte ve intikam duygusunu ateşlemektedir. Bu durum, Aloy Hacı'nın karakterine ve mücadelesine de doğrudan yansıyan bir ilham kaynağı olabilir.

“Kart karakterler, romanda baş kişinin, dolayısıyla tematik gücün karşısında yer alan kişilerdir” (Stevick, 2004, ss. 175-182). Romanda kart karakter olarak Gürcü

çetelerini görebiliriz. Aloy Hacı her ne kadar vatanını ülkesini Kızıl ordu ve bu çetelere karşı savunmak istese de bu çeteler ise Aloy'un karşısında duran zıt karakter olarak görülür. Romanda güneş batarken, Gürcü birliklerinin harekete geçtiğini öğrenen İkinci Şıhlı köyünün önde gelenleri köydeki her evi dolaşarak köylülere Gürcülerin saldırabileceğini, bu yüzden göçe hazır olmaları gerektiğini söyler.

“Silahlarını kuşanan delikanlılar, atları binip meydana toplanmış kararlılıkla:

- Siz gidin, biz burada kalacağız, demektedirler.

Kethüda ve aksakallar:

- A gençler! A canlar! Yapmayın, etmeyin! Elli altmış kişi ve bu döküntü silahlarla Gürcü birliklerinin önüne çıkılmaz”.

(Kafkasyalı, 2018, s. 15).

Kart karakterler, tanıma göre, ana karakterin karşısında duran, ideolojik ya da ahlaki olarak onunla çelişen figürlerdir. Gürcü çeteler, romanda yalnızca fiziksel bir tehdit değil, aynı kıvamda baş karakterin inandığı değerlere doğrudan bir meydan okuma sunan güçlerdir.

Aloy Hacı, vatanını savunmak için elinden geleni yaparken, bu birliklerin saldırıları hem köy halkının güvenliğini tehdit eder hem de onların yaşadığı topraklara bağlılıklarını sınar. Gürcü birlikleri, köylülerin ve özellikle de gençlerin “direniş” duygusunu tetikleyen bir rol oynar. Köylüler, bu saldırıların tehdidiyle, evlerini terk etme ya da kalıp direnme ikileminde bırakılır.

Örnekte görüldüğü üzere, köydeki gençler, bu düşman tehdidine karşı kendi yetersiz imkânlarıyla dahi direnme kararlılığı gösterirler. Ancak, kethüda ve aksakallar, gençlerin bu azmini kırmaya çalışır; onlara, mevcut kaynak ve güç dengesinin Gürcü birlikleri karşısında zayıf olduğunu hatırlatır.

Bu uyarılar, kart karakterlerin yarattığı büyük tehdit karşısında köy halkının çaresizliğini vurgular. Yani Gürcü birlikleri, sadece bir fiziksel tehlike değil, aynı zamanda halkın özgüvenini ve direncini de sınavan bir unsur olarak öne çıkar.

Kart karakter genellikle durağan, sabit bir ideolojik fikre sahip kişiler olarak karşımıza çıkar. Bunun en bariz örneğini İt Dişli Veli örneğinde görmek mümkündür. İt Dişli Veli'nin koçaklar destesine katılma amacının Kars'ta tarım aletleri satmak olduğunu söyler, ancak gerçek amacı Nuri başta olmakla onun arkadaşlarını öldürüp Sovyet yetkililerinden ödül, bahşiş almaktır. İt Dişli Veli'nin amacını sezen koçaklar, Veli'nin üstünü ararlar.

- Veli, hatırına dokunmasın, üstünü aramak istiyoruz.
- Yaptığınız dostluğa ve arkadaşlığa sığar mı? Ben geldim ki sizinle birlikte olayım, siz benden şüphelenip, benim üstümü başımı arıyorsunuz. Bundan sonra birbirimize nasıl güvенеceğiz. Hâlbuki ben sizin için canımı veririm. Veli çok tedirgin olmuştur. Bozuk cümlelerle sayıp dökmektedir:
- Bende ne var? Altın mı var, gümüş mü var, para mı var, ne var? Gördüğünüz gibi tüfeğim, hançerim, tabancam ve kemer katarım var.
- Canın var olsun, a Veli. Dedim ya hatırına dokunmasın. Üzülmene gerek yok. Çok kimseyi Sovyet şeytanı yoldan çıkarmıştır. Eğer yoldan çıkmamışsan daha samimi, daha dost oluruz... Tam bu sırada ceplerini aramakta olan İsmail Bala, üst gömleğinin göğüs cebinden, yarım el büyüklüğünde midye kabuğu gibi iki kanatlı bir kimlik çıkarır. Koçak Nuri'ye uzatır: Veli'nin sesi kesilmiş, gözleri fal taşına dönmüştür. Deri kaplı kimliğin içerisinde Rusça, Ermenice, Gürcüce ve Azerbaycan Türkçesi ile dört dilde: Devlet tarafından kaçakların takibi ve tedibi için görevlidir. Ayrıcalıklıdır, dokunulmaz, diye yazılıdır...
- Koçak Nuri, yapılacak başka şeyin kalmadığını görür ve hükmünü verir. Karşılarında halkına zulmeden zalimlerin köpekliğini yapan, bütün kutsallarını ve değerlerini kiraya vermiş, şirret bir hain durmaktadır. Onu ortadan kaldırmaktan başka yol yoktur.
- (Kafkasyalı, 2018, ss. 306-307).

İt Dişli Veli, romandaki kart karakter kavramına örnek bir figür olarak öne çıkar. Kart karakterler, sabit bir ideolojik fikir veya kişilik özelliği ile tanımlanan, içsel bir gelişim veya dönüşüm yaşamayan, baş karakterin değerlerine ve amaçlarına ters düşen kişiler olarak tasvir edilir.

Veli'nin karakteri bu nitelikleri güçlü bir şekilde yansıtır: O, çıkarıcı, ikiyüzlü ve güvenilmez biridir; halkının ve onu dost bilenlerin aleyhine, kişisel menfaatleri için her türlü ahlaki değeri çiğneyebilecek kadar sabit bir şekilde kötü ve yozlaşmış bir karakterdir. Veli'nin, görünürde koçaklar destesine katılma amacı tarım aletleri satmak olsa da gerçek amacı oldukça sinsidir.

Sovyetlerden ödül alabilmek için o, Nuri ve arkadaşlarını öldürmeyi planlamaktadır. Bu durum, onun çıkarları uğruna her türlü hainliği yapabileceğini ve ahlaki olarak nasıl çökmüş bir kişi olduğunu gösterir.

Kart karakterler genellikle karmaşık veya değişken değildir; Veli de tek bir niyet ve ideolojiyi temsil eder: bencilik, ihanet ve kişisel menfaat. Bu doğrultuda, baş karakterin inandığı değerlere tamamen zıt bir pozisyonda yer alır. Veli'nin bir hain olduğunu öğrendiklerinde, Koçak Nuri ve arkadaşları bu karakterin herhangi bir değişim veya pişmanlık göstereceğine dair umut taşımazlar; bu nedenle, onu öldürmeye karar verirler.

Bu sonuca varılması, kart karakterlerin sabit nitelikleri nedeniyle dönüştürülemez olduklarını ve ancak tamamen ortadan kaldırılarak tehditlerinin sona erdirilebileceğini vurgular. İt Dişli Veli'nin çıkarıcı ve hain doğası, baş karakterler açısından bir ideolojik çatışma ortaya koyar.

Romanda Koçak Nuri ve arkadaşları, vatanseverlik ve halkına bağlılık gibi yüce değerlere sahipken, Veli gibi kart karakterler bu değerlere aykırı bir sembol olarak sürekli karşımıza çıkar. Bu bağlamda Veli, romanın tematik çatışmasını güçlendiren ve baş karakterin değerlerini ön plana çıkaran bir araç haline gelir. Veli'nin ikiyüzlü konuşmaları ve güvenilir gözükme çabaları da bu tematik zıtlığı destekler. Güven kazanmaya yönelik çabaları, aslında onun derin bir çıkarıcılıkla hareket ettiğini gizlemeye yönelik stratejilerdir. İt Dişli Veli'nin romandaki rolü, kart karakter tanımına tam anlamıyla uyar. O, baş karakterlerin karşısında, onların inandıkları değerlere ters düşen ve bu değerleri tehdit eden sabit bir kötülük figürüdür.

Durağan bir ideolojik fikre ve değişmez bir ihanet karakterine sahip olması, onu romanın ahlaki ve tematik çatışmalarında önemli bir kart karakter haline getirir. Bu özellikleri nedeniyle, Veli, halkına ihanet eden ve kişisel menfaatleri için her şeyi yapabilecek kadar sabit bir kötü olarak, başkarakterin değerlerini daha da görünür kılar. İt Dişli Veli'ye benzer bir örneği Gılgamış destanında görmek mümkündür.

Veli gibi kendi çıkarlarını güden Gılgameş, Kadın Destanı'nda öne çıkan Lyotani'ye ve kadın dünyasına karşıt bir güç olması sebebiyle kart karakterdir ve karşıt değerler sınıfındadır. Gılgameş, kendi çıkarları için halkını sefaletle sürüklemekten, ölüme terk etmekten çekinmez” (Çopur, 2018, s. 104; URL 12: 525784). Kendi çıkarlarını güden İt Dişli Veli de tıpkı Gılgameş gibi sadece kendi çıkarlarını düşünerek hareket eder. Onun için toplumsal ve ahlaki değerlerin hiçbir önemi yoktur.

“En az derinliğe sahip kişi ya da kişiler grubu” (Korkmaz, 2016, s. 343) olan fon karakterler arasında Aloy Hacı'nın eşi Nazan ilgi çekmektedir.

Nazan, Aloy Hacı ile olan ilişkisi üzerinden esere yansıtılır. Nazan, Aloy Hacı ile İkinci Şıhlı köyünde nişanlıdır. “Aloy Hacı teyzesinin kızı Nazan ile nişanlanmış, her iki aile de çok mutlu olmuştu” (Kafkasyalı, 2018, s. 28). Aloy Hacı, Ermeni çobanı öldürdükten sonra İkinci Şıhlı'daki evine gizlice gelir ve Nazan ile annesini görür. “Aloy Hacı da üzerine çöken bu kâbustan sonra ata ocağına, ana kucağına ulaşmanın ferahlığını yaşar. Çok kötü şartlarda, kötü bir olay sebebiyle de olsa eşini ve annesini bir daha

görmenin mutluluğunu yaşar. Nazan, su hazırlar banyo yaptırır, üstünü başını değiştirir” (Kafkasyalı, 2018, s. 82).

Fon karakterler kendilerine ait bir bağımsız bir rol veya derinlik taşımazlar, daha çok tahkiyenin merkezindeki kişilerin veya olayların etrafında yer alır. Bu bağlamda Nazan, Aloy Hacı'nın hayatında ve duygu dünyasında bir rahatlama, güven, aidiyet duygularını temsil ederken, kişisel bir karakter gelişimi ya da belirgin bir bireysel etki sunmaz. Nazan'ın rolü, temel olarak Aloy Hacı'nın hayatına bir fon, arka plan sağlamaktan ibarettir.

Nazan'ın rolü, temel olarak Aloy Hacı'nın hayatına bir arka plan sağlamaktan ibarettir. O, Aloy Hacı'nın yanında, onun ihtiyaçlarına destek olan, duygusal bir bağ yaratan ve olayların akışı içerisinde ona güven veren bir karakterdir. Örneğin, Aloy Hacı'nın Ermeni çobanı öldürdükten sonra köye dönüp eşini ve annesini görmesi, onun için büyük bir ferahlık anıdır. Bu an, Aloy Hacı'nın vicdani yüklerini hafifletmeye ve kendisini geçici olarak rahat hissetmeye olanak tanır.

Bu tür sahnelerde Nazan, onun hayatındaki dengeleri sağlamaya ve Aloy Hacı'nın içsel karmaşalarına bir süreliğine de olsa huzur sağlamaya hizmet eder. Aloy Hacı ile olan nişanlanma süreci ve evlilikleri, Nazan'ın romandaki konumunu belirginleştiren unsurlardan biridir. Evliliği ve aile mutluluğu, Aloy Hacı'nın yaşadığı çalkantılar içinde bir denge unsurudur. Nazan, bu noktada sembolik bir yer tutar, onun varlığı, Aloy Hacı'nın savaşa, şiddetle dolu dünyasında bir sığınak, bir “yuva” simgesi işlevi görür.

Memmed Baba'nın, Aloy Hacı'nın içten dostları, silah arkadaşları safında Lejbeddinli Mehmedmed Karabağlı saygıyla hatırlanır. Mehmedmed Karabağlı, Gazahlılara yüz tutarak: “Biz Gürcistan Türkleri sizinle nefes alırız” der. Gazah-Borçalı bölgesinin Sovyet aleyhtarları olan erdemli kişileri meşveret için Lecbeddin köyünde Mehmedmed Karabağlı'nın evinde yığışırlar.

Bu toplantıda “Bir milletin âlimlerini, aydınlarını, zenginlerini, sanatkârlarını ortadan kaldırmak o milleti sürü yapmak demektir” fikrini ileri süren Mehmedmed Karabağlı şikâyetini böyle ifade eder: “Sanki fabrikamız var, petrol kuyularımız var. Birkaç koyun, birkaç tarla ile burjuva mı olunur. Issız meralarda, kom yapıp çiftlik yapmakla halka kötülük mü yapmışız. Onlarca kimse bizimle ekmek yiyor. Hizmetçilerden ikisinin çocuğunu Gori seminaryasında okutuyorum”.

Romanda bir çağrışım daha sergilenir. Kars'ta Karabağlı kervansarayının sahipleri Borçalı Lecbeddin köyünden Karabağlı soyağacının türemeleri olmuşlar. Kervansaray sahibi Mahmut Karabağlı, kardeşi oğlu Hamza Karabağlı eserde ihtiramla anılır.

2.4. “KARTALLAR SINIR TANIMAZ” ROMANI

Yazarın bir diğer belgesel romanı *Kartallar Sınır Tanımaz* eseri düşündürücü bir noktaya temas eder.

Eserde 1937 yılının Sovyetler Birliği'nde uygulanan baskıcı ve acımasız “kırmızı terör” dönemine odaklanılır. Bu dönem özellikle Azerbaycan'da birçok aydının, bilim insanının ve sanatçının haksız yere suçlanarak baskılara maruz kaldığı, sürgün edildiği veya öldürüldüğü bir dönemdir. Yazar, bu trajik olayların arka planını duygusal bir derinlik ve keskin bir eleştirel bakış açısıyla ele alır. Mirmemmed Kerim Ağa'nın trajik talihinde acı ve gülünç olayların iç içe geçtiği bir anlatım sunar. Acı gülüş, insanın trajik durumlar karşısında çaresizlikle karışık bir tepki vermesi anlamına gelir. Bu eser Azerbaycan'ın entelektüel birikimini hedef alan bir zulüm döneminin karanlık yüzünü açığa çıkarırken, aynı zamanda halkın hafızasında derin izler bırakan olayları yeniden canlandırır. “Yumuşaklık ve sertliğin birliği” temasıyla hem tarihin acımasız gerçekleri hem de insan ruhunun dayanma gücü ustalıkla işlenir. Öte yandan sevilen şair Mikâil Müşfik'in ruhunun Bakü'ye yönelmesi ve “ışıklı dünyadan nasıl vazgeçeyim” diye haykırması şairin ve dönemin diğer kurbanlarının özgürlüğe ve adalete olan özlemini simgeler. Müşfik'in erken yaşta kaybedilen hayatı ve onun ilhamı, halkın millî ruhunu yansıtan bir sembol haline gelir. Bu eser sadece geçmişte yaşanmış zorlukları, hüznüleri, acı olayları anlatmakla kalmaz, aynı zamanda halkın kolektif bilincini ve hafızasını canlı tutma çabasıdır.

Kartallar Sınır Tanımaz 2020 yılında yayımlanmıştır, olay akışı bakımından Kafkas Koçakları romanının devamı niteliğindedir. Mert yiğitler Aloy Hacı'nın ve arkadaşlarının Azerbaycan'da, Gürcistan'da başlayıp Anadolu'ya sarkan gururlu ve bir o kadar da hüznü hayatlarının öyküsüdür.

Kafkas Kartalları namıyla ün kazanan, zulme sabır olmaz deyip örgütlenen bir kısım yiğidin zalimlere karşı mücadele vermeleri gözler önüne serilmektedir. Azerbaycan'ın Gazah, Gürcistan'ın Borçalı, Ahıska, Anadolu'nun Kars, Eleşkirt, Erciş bölgeleri eserde geçen uğrak noktalarıdır.

Bolşevikler yönetimi ele geçirmiş ve gerçek yüzlerini göstermeye başlamıştır. Dönemin aydın kesimi okuma yazma bilen ve yönetime karşı çıkan herkes sürgüne gönderilir olmuş ya da kurşunlanarak öldürülmüştür. Bu yönetime karşı olan halk, Ali Ahmetoğlu (Mehmet Emin Resulzade) nezdinde bir deste oluşturmak için harekete geçerler ve Kars'ta bulunan Aloy Hacı ve arkadaşlarına haber verirler.

Kurulacak olan grubun kamp yeri Boğatepe köyü seçilir. Kurulan Kafkas İntikam Kartalları adlı desteyle Sovyetlerin halka yapmış olduğu zulüm ve sıkı yönetimin önüne geçilmeye çalışılır. Fakat deste içinde Borluklu, Zavotlu ve Hamza, edinilen bilgileri Sovyet Konsoloslughuna aktarmaya başlar.

Kafkas İntikam Kartallarının ilk görevleri Borluklu ve Zavotlu'nun muhbirliği ile ihanete uğrar. Meselenin takip ve soruşturması Kars Milli Emniyet Hizmetleri Reisliğinde Cumhuriyet Başsavcılığı, jandarma ve polis destekli yapılmaktadır. Sorgulama ve işkenceler sonunda Göyezen hayatını kaybederken İsmail Kôhalı ve Hacı Halil de ağır baskılar altında sorgulanmış olup Aloy Hacı'nın da sağ gözü aldığı darbeler sonucunda göremez hale gelmiştir.

Hıram işkence ve sorgu odası arasında mekik dokurken sorguya götürüldüğü esnada merdiven boşluğundan atlayarak hayatını son verir. Yargılama sonunda il dışına çıkarılmasına karar verilen koçaklar sürgün yerlerine gönderilmek üzere jandarmaya teslim edilir. Aloy Hacı, Eleşkirt'e sürgüne gönderilir. Karakolda işlemleri tamamlanan Aloy Hacı'ya Eleşkirt'e vardıklarında devletin kendilerine verdiği muhacir haklarıyla bağ bahçe, ev tarla verileceği bildirilir.

Aloy Hacı'nın tarla bostan ekip, fakir çocukları okutması, komşuların gözünde itibarının artması köyün ileri gelenlerinden Reşit Ağa'nın hiç hoşuna gitmez. Aralarında geçen tartışma sonucu olay mahkemeye intikal eder. Reşit Ağa'nın mahkumiyetine karar verilir. Yıllar önce Doğu Anadolu'nun dört bir yanına dağıtılan koçaklar Türk ordusunun geri hizmetinde görevlendirilmek için bir araya toplanılır. Toplanma yeri olarak Erciş seçilir. Koçak Nuri, Kôhalı Hacı Halil, Sivas'tan Mehemed Matos, Çaldıran'dan İsmail Bala, Erciş'ten Mehemed Temenoğlu, Bitlis'ten Kulu Şoşeretli muhtelif işlerde görevlendirilirler.

Koçakların mecburi ikamet süresinin bitmesine az kalınca Kıyas Bey, koçaklara Kars'a dönmeyi tavsiye eder. Kendileri için daha önemli olduğunu, orayı Bolşevik ve Taşnaksutyün işbirlikçilerine bırakmamayı teklif eder, aynı zamanda da Ahıska ve

Ahılkelek'teki Türk nüfusun Sovyet-Almanya savaşına gönderildiğini, geride kalan halkın ise sürgün edildiğini öğrenen koçaklar büyük üzüntü ve sarsıntı geçirir. Kafkas koçakları Erciş'teki mal varlıklarını toplayıp mecburi ikamet yerlerine dönmeye başlar.

Aloy Hacı, civardaki koçaklardan birkaç ailenin daha Kars'a döneceğini öğrenince onlarla birlikte Kars'a gitmeye karar verir. Günün birinde Aloy Hacı'nın yanına devletin görünmez kollarından iki sivil savunmacı ziyarete gelir. Aloy Hacı'dan ve Baba Mehmedoğlu'dan Nebi Yaylası'na yerleşmeleri talebinde bulunulur. Yapılan baskınlar koçaklar tarafından geri püskürtülür.

Aloy'a Azerbaycan'dan bir mektup gelir. Koçakların eş ve çocuklarının yurt dışına mektup göndermeleri yasak olduğundan mektubu kızı Sadıka'nın eşi İslam Hacızade göndermiştir. Postacı 10 yıl sonra bir mektup daha getirir, bu defa zarfın üstünde kızının adı "Hacıyeva Sadıka Hacı kızı" yazmaktadır.

Yaşanan olayların üzerinden fazla zaman geçmesine bakmayarak, Sovyetler Aloy Hacı'nın ülkesine girişine izin vermez. Akrabalarıyla görüşme ümidini kaybetmeyen Aloy, 1975'te Hac ziyaretine gider, kalan ömrünü ibadetle geçirir.

2.4.1. Mekân ve Zaman

Mekân:

Çevresel mekânlar:

Romanın çevresel mekânları Kafkasya güneyinden Anadolu'ya uzanan geniş bir coğrafyayı kapsar. Özellikle Kars, Erzurum, Ardahan ve Artvin gibi iller ve çevrelerindeki köyler, sıkça bahsedilen mekânlar arasındadır.

Kars ve Çevresi, Kars Milli Emniyet Hizmetleri Reisliği binası: Koçakların sorgulandığı ve işkence gördüğü mekândır. Asri Mezarlık: Göyezen ve Hıram gibi şehit düşen koçakların defnedildiği yer. Karaorgan: Kars yakınlarında bir köy. Boğatepe Yaylası: Koçakların silah ve mühimmat depoladığı yer. Göle ormanı, Camışkaya vadisi, Karatavuk köyü, Susuz. Şadıman'ın evi: Aloy Hacı'nın Kars'a yerleştikten hemen sonra satın aldığı ev.

Erzurum ve Çevresi, Erzurum Hapishanesi, Erzurum Jandarma Alay Komutanlığı, Aloy Hacı'nın vedalaşmak için gittiği yer.

Ardahan ve çevresi, Posof, Çıldır Gölü

Artvin ve çevresi Şavşat, Meydancık (Havet) köyü: Abdullah Hoca'nın sığındığı köy. Hopa, Borçka

Gürcistan, Tiflis: Çeşminaz'ın yaşadığı şehir

Ahılkelek: Çeşminaz'ın ailesinin sürgün edildiği yer

Aspindza: Kumurdo, Kumurdo Katedrali, Nakala, Pervane Çayı

Sağamoy Yaylası: Çeşminaz'ın Koçak Nuri'yi ilk gördüğü yer, Küçük Hançallı Köyü, Kartseb köyü, Azmana

Azerbaycan, Gubadlı: Kıyas Bey'in memleketi

Van, Eleşkirt: Aloy Hacı'nın geçici olarak ikamet ettiği yer

Sarıkamış ve Digor

Algısal mekânlar:

Kapalı, dar mekânlar, insan üzerinde farklı ve çoğu zaman yoğun duygusal etkiler yaratır. Bu tür mekânlar, genellikle bir çeşit kısıtlanmışlık, çıkmazda olma veya kayboluş hissini çağırıştırır. İnsan, yön duygusunun zayıfladığı, sürekli bir çıkış yolu aradığı bu tür dar mekânlarda kendini sıkışmış veya kapana kısılmış hissedebilir. Bu tür mekânlar, kişide belirsizlik, korku ya da güvensizlik gibi duygular uyandırabilir.

“İnsan, kendisinden önce var olan mekânda, mekânın her türlü özelliğini üzerinde toplayarak var olması ile başlayan insan-mekân birlikteliği sonrasında da aynı şekilde devam eder. Yani insan ve mekân birbirinin gerekçesi olan bir bütünün iki farklı görüntüsü olarak değerlendirilebilir. Bu ilişkide biri diğerine baskın gelse de çoğu zaman karşılıklı bir etkilenme söz konusudur. Bu etkilenmenin insan tarafından algılanması ise mekân duygusudur” (Göka, 2001, s. 17).

İnsan ve mekân ilişkisi, insanın varoluşunu şekillendiren en temel unsurlardan biridir. Bu bağ, insanın doğayla, fiziksel çevresiyle, sosyal yapılarla ve hatta tarihsel birikimle kurduğu sürekli bir etkileşimdir. Her insan, kendisinden önce var olan bir mekâna adım attığında o mekânın sahip olduğu tüm özellikleri algılar, anlamlandırır ve onlardan etkilenir.

Bu süreç, sadece fiziksel değil, duygusal, kültürel ve psikolojik boyutları da kapsar. Bir mekânda hissedilen duygu ve düşünceler, insanın mekânla etkileşim kurma biçimini belirler ve onun o yerle nasıl bir bağ geliştireceğini şekillendirir. Bu etkileşim sonucunda ortaya çıkan hisse “mekân duygusu” adı verilir.

Mekân duygusu, insanın bulunduğu yerin özelliklerini kendi iç dünyasına nasıl yansıttığının bir göstergesidir. Her mekânın kendine özgü bir karakteri, atmosferi ve enerjisi vardır. Kafkas koçaklarından olan Hazeyin ve Naki Bayramoğlu kardeşler Sovyet hükümeti yönetimine karşı direnişi örgütledikleri, Almanya'dan silah ve mühimmat getirerek “Kafkas İntikam Kartalları” isimli bir örgüt kurdukları gerekçesiyle yakalanarak sorguya çekilirler.

Sorgu odası:

“Tamamı taştan yapılma iki katlı Kars Milli Emniyet Hizmetleri Reisliği binasının sorgu odalarından biri... Bu heybetli mekânda yaşanan ne ilk ne de son sorgulamadır bu.

Ah! Mümkün olsaydı da boydan boya çiziklerle dolu şu duvarlar konuşabilseydi, meraklısına neler söylemezdi. Başınızı hafifçe kaldırıp tepeye, tavana bakar mısınız? Yıllar boyu duman artığı katranı emdikçe nasıl da koyulaşıp kirli kahverengiye kaçmış. Sarıçamdan kesilme bu tahtalar az mı şahitlik etmiştir mazlumların çaresiz bakışlarına, masum yiğitlerin kükreyişine... Demir parmaklıkların korumasındaki kirli camlara ne dersiniz? Kim bilir gök gürlemesini andıran nice öfkeleri, nice şantajları, nice ümitsiz yalvarışları yansıtmıştır şehrin umursamazlığına. Kuşların kanat çırpınışları pencereden umut olmuş mudur kıt kanaat görüntüleri bu izbe mekâna düşerken... Ya şu bulanık mavi cilalı masaya ne dersiniz? Rastgele bir fırçayla insanın gözüne gözüne batarcasına kaba saba işlenen demirbaş numarası kaç yıl önce yazılmıştır dersiniz? Küçük odaya sabitlenmiş, kenarı köşesi yer yer çatlak, çelik ve duralit karışımı masa dile gelseydi, sizce, gördüğü onca ihanet arasında hangisini seçerdi anlatmak için?

İster duvar, ister tavan, bir pencere veya karanlık çekmecesinde onca sırrı barındıran bir masa, ne fark eder? Yeter ki biri dile gelse...

Emin olun, duyacağınız hadise ne ilk olurdu ne de sonuncu, bu korkunç mekânda yaşanan”.

(Kafkasyalı, 2020, ss. 7-8).

Hazeyin ve Naki Bayramoğlu kardeşlerin Sovyet yönetimine karşı direniş örgütlemeleri nedeniyle sorguya çekildiği sorgu odası, sadece fiziksel bir alan olmanın ötesinde, insan ruhuna derinlemesine etki eden bir mekân olarak anlatılır. Kapalı ve dar mekânlar, insanın fiziksel hareketlerini sınırlamanın ötesinde, zihinsel ve duygusal olarak da bir baskı ve çaresizlik hissi yaratır.

Sorgu odası gibi mekânlar, insanın kontrolsüzlüğünü, tutsaklığını, korkularını ve güçsüzlüğünü gözler önüne seren bir metafor haline gelir. Bu mekânda insanın yaşadığı fiziksel ve psikolojik sıkışmışlık, mekânın fiziksel özellikleri ve atmosferiyle birleşerek bir mekân duygusu yaratır. Sorgu odası, taş duvarları, katranla kararmış tavanı, demir

parmaklıkları ve izbe camlarıyla insanın iç dünyasını etkileyen karanlık bir mekân olarak tasvir edilmiştir.

Bu tür mekânlar, bireyin dış dünyayla ilişkisinin koptuğunu hissettiği, kendi zihniyle baş başa kaldığı ve psikolojik olarak kuşatıldığı yerlerdir. Kars'taki bu sorgu odası, aynı zamanda bir tarih ve anı mekânı olarak karşımıza çıkar; “çiziklerle dolu duvarlar” ve yaşanmış olayların sembolik izlerini taşıyan “katranla kararmış tavan” gibi detaylar, odanın geçmişteki direniş ve acılarla dolu olduğunu ifade eder. İnsan, burada kendi özgürlüğü ve direnişi için mücadele ederken, aynı zamanda mekânın kasvetiyle yüzleşmek zorundadır. Bu kasvet, insanın ruhunu karartan, yalnızlık hissini derinleştiren ve bir tutsaklık duygusu yaratan bir atmosferdir.

Kapalı, dar ve labirentimsi sorgu odası, bireyin çaresizlik hissini yoğunlaştırarak psikolojik bir zindan işlevi görür. “Duvarların konuşamaması”, “tavandaki duman artıkları” ve “kirli camların gök gürültüsüne şahitlik etmesi” gibi ifadeler, bu mekânın ne kadar umutsuzluk, çaresizlik ve baskıyla dolu olduğunu simgeler.

Bu durumda insan, mekâna karşı güçsüz kalmakta; mekânın soğukluğu, kasveti ve darlığı bireyi ezmekte, onun direnç göstermesini zorlaştırmaktadır. Kapalı mekânlar bu nedenle bireyin özgürlüğünü yitirdiği, güçsüzleştirdiği, çaresizlik ve yalnızlıkla karşı karşıya kaldığı yerler haline gelir.

Sorgu odası gibi kapalı alanlar, bireyin kendi korkularıyla yüzleştiği bir içsel yolculuğa da dönüşür. İnsanın iç dünyasını, özgürlük arzusunu ve dayanma gücünü sınavan bu ortamlar, mekân-insan ilişkisinde mekânın birey üzerindeki baskın gücünü ortaya koyar. Bu sorgu odası, aynı zamanda mekânın birey üzerinde kalıcı bir iz bırakabileceğine dair bir metafor işlevi görür. “Karanlık çekmecelerde saklanan sırlar” ve “katranla kararan tavan” gibi betimlemeler, bu mekânın karakteri haline gelmiş unsurlardır. Her ne kadar mekân hareketsiz, durağan bir yapı gibi görünse de insan ruhunu etkileyen güçlü bir atmosfere sahiptir.

Böyle kapalı ve dar mekânlar, birey üzerinde kalıcı duygusal yaralar açarak, onun kimliğini ve içsel direncini şekillendirebilir. Bu mekânda geçirilen her an, insanın zihninde yer eden bir korku, bir çaresizlik duygusu ya da bir direniş anısı olarak kalır. Kapalı mekânlar, bireyde yarattıkları baskı ve yalnızlık duygusuyla, kişinin içsel gücünü sınavan bir yapıya sahiptir.

Açık ve geniş mekânlar, bireyin zihinsel, duygusal ve fiziksel özgürlüğünü hissettiği; kendisiyle, çevresiyle ve doğayla uyum içinde olduğu alanlardır. Bu tür mekânlar, insanı ferahlatan, onu sınırlandırmayan ve içsel dünyasını dışa yansıtmaya olanak tanıyan atmosferler sunar. Geniş bir ufka, sınırsız bir gökyüzüne veya engin doğa manzarasına sahip alanlar, bireyin sadece fiziksel olarak değil, ruhsal olarak da özgürlük hissini tatmasını sağlar. İnsan burada, varlığının evrenin bir parçası olduğunu hissederek kendini bütünsel bir varlık olarak algılar ve huzuru bu uyum içinde bulur.

“Açık ve geniş mekânlar, içtenlik mekânlarıdır. İçtenlik, mekânı içten dışa doğru çeviren ve açan bir niteliktir. Bu mekânlarda karakter, kendisiyle, çevresi ve bütün evrenle uyum içinde. Kapalı ve dar mekânlar nasıl çatışma mekânları ise, açık ve geniş mekânlar da uyumun ve huzurun mekânlarıdır” (Korkmaz ve Şahin, 2017, s. 21).

Açık ve geniş mekânlar, insan psikolojisi ve duygusal durumu üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. Psikolojik ve mekânsal analizler, bireyin bulunduğu ortamın fiziksel yapısının, onun duygu durumu, düşünceleri ve davranışları üzerinde doğrudan bir etkisi olduğunu gösterir. Bu bağlamda, geniş ve açık mekânlar bireyin kendisiyle, çevresiyle ve evrenle bir uyum ve denge içinde hissetmesini sağlayan alanlardır. Doğa ile iç içe, geniş alanlarda bulunmak, stres seviyelerini düşüren, tansiyonu dengeleyen ve genel olarak bireyin ruh halini pozitif yönde etkileyen bir etkiye sahiptir.

Yapılan bilimsel araştırmalar, açık alanlarda zaman geçiren insanların stres seviyelerinin düştüğünü, kalp atış hızlarının düzenlendiğini ve genel mutluluk seviyelerinin arttığını göstermektedir. Açık ve geniş alanlar, bireyin içsel potansiyelini keşfetmesi, yaratıcılığını daha iyi kullanması ve içsel kaynaklarına ulaşması için en ideal ortamları sunar. İnsan, bu tür mekânlarda kendisini daha bütünsel bir varlık olarak algılar; mekân ve insan arasında bir uyum ve denge kurulur. Kafkas koçakları için de bu açık geniş mekân Camışkaya vadisidir.

“Koçaklar, Kars'a döner dönmez kampın yönetimini üstlenen Koçak Nuri ve yardımcısı Aloy Hacı Tiflisli iki kardeş Hazeyin ve Naki ile Çamurlu köyü bitişiğinde buluşarak yaylanın yolunu tuttular. Karatavuk köyünün üstünden Camışkaya vadisine çıktılar. Yaylanın hemen her yerini dolaştılar. Göle Ormanı'na çıkan yolları, dereleri, gerektiğinde atlarla saklanabilecekleri oyukları bir bir tespit ettiler.

Su ve erzak temin edebilecekleri mekânlara baktılar. Tehlike anında hangi köylere çekileceklerini ve nasıl iz kaybettireceklerini planladılar”.

(Kafkasyalı, 2020, s. 25).

Geniş doğal mekânlar, bireyin zihinsel kapasitesini ve problem çözme yeteneğini artıran bir etkiye sahiptir. Camışkaya Vadisi gibi açık bir mekânda bulunmak, Koçaklar için özgür bir hareket alanı yaratmakla kalmaz, aynı zamanda stratejik planlamayı kolaylaştırır. Bu vadiye etraflarındaki çevreyi dikkatle gözlemleyerek, ihtiyaç anında saklanabilecekleri, su ve erzak temin edebilecekleri yerleri belirlemeleri, psikolojide “durumsal farkındalık” olarak adlandırılan bir süreci destekler. Durumsal farkındalık, çevredeki risklerin ve fırsatların ayrıntılı bir şekilde analiz edilmesi ve karar verme süreçlerinin ivme kazanması anlamına gelir.

Camışkaya Vadisi'nin sunduğu geniş görüş alanı ve saklanma olanakları, Koçaklar'ın kendilerini güvende hissetmelerini sağlayarak bu farkındalığı artırır. Bu nedenle, vadinin sunduğu açık mekân yapısı, onların stratejik yeteneklerini güçlendiren bir etkiye sahiptir.

Geniş ve açık alanlar, bireyde özgüven ve aidiyet duygusunu pekiştiren bir etkiye de sahiptir. Koçaklar'ın, Camışkaya Vadisi'nde özgürce hareket edebilmesi, doğayla bir uyum içinde olmalarını sağlar. Bu uyum, onların özgüvenini artırarak karşılaştıkları zorluklara daha dirençli olmalarını sağlar.

Zaman:

Kartallar Sınır Tanımaz romanı, *Kafkas Koçakları* romanının tarihsel düzleminin devamı olarak verilir. Roman 19. yüzyılın sonlarından 20. yüzyılın ortalarına kadarki tarih dönemini kapsar. 93 Harbi'nden ve bu savaşın Kafkasya halkları üzerindeki etkisinden bahseder.

“Onların hedeflerinde, Petro'dan beri Kafkasya'nın güneyinin Hristiyanlaştırma arzusu var... Doksan Üç Harbi ve Dünya Harbi sonrası hep aynı oyun oynandı. Türkleri uçur, Ermenileri kondur mantığı” (Kafkasyalı, 2020, ss. 97-98).

Romanda zamanın geniş bir tarih aralığında ele alınması, Kafkasya halklarının nesiller boyunca bu baskı ve sürgün politikalarıyla yaşadığını vurgular. Bu da halkın kültürel belleğinde derin izler bırakan bir travmaya yol açar. 93 Harbi'nden başlayarak Kafkasya güneyinin demografik yapısının adım adım değiştirilmesi, Kafkasya halklarının yurtlarından koparılmasına, aidiyet hislerinin yok edilmesine ve kendi topraklarında yabancılaştırılmalarına neden olur. Her savaş, her kışkırtma, yeni sürgünleri ve yer değiştirmeleri beraberinde getirir; bu süreç ise Kafkasya halklarının kimliklerini ve kültürel dokularını koruma çabalarını daha da zorlaştırır.

Zamanın bu şekilde ele alınması, Kafkasya halkları için tarihin tekrar eden bir zulüm, kayıp ve direniş döngüsü olduğunu gösterir. 93 Harbi ve sonrasındaki Dünya Savaşları, Kafkasya halkları için sürekli yenilenen bir asimilasyon ve sürgün politikası anlamına gelir. Rusya'nın bölgeyi Hristiyanlaştırma arzusu, siyasi bir hakimiyet arzusunun ötesinde, Kafkasya halklarının inanç sistemini, sosyal yapısını ve kültürel kimliğini de hedef alan kapsamlı bir programdır.

Romanda her yeni savaşın ardından Müslüman Türk nüfusun bölgeden göç ettirilmesi ve yerlerine Hristiyan Ermenilerin yerleştirilmesi, bu uzun vadeli stratejinin en somut örneği olarak anlatılır. II. Dünya Savaşı sırasında Kafkasya'da yaşanan olaylara da değinir. Savaşın getirdiği zorluklar, insanların hayatlarını derinden etkiler. Romanda Aloy Hacı, Medine Hanım'ı Türkiye'ye getirmek için Göyye köyüne gittiğinde Medine Hanım'ın damadının kız kardeşi Çeşminaz ile karşılaşır. Çeşminaz, yıllar önce Sağamoy Yaylası'nda Koçak Nuri'yi görür ve ona aşık olur. Çeşminaz, Aloy Hacı'ya Koçak Nuri'ye olan aşkını anlatır ve onu Türkiye'ye götürmesi için yalvarır.

Aloy Hacı o an için bunun mümkün olmadığını söyler ancak uygun bir zaman diliminde Koçak Nuri ile gelip Çeşminaz'ı alacağına dair ona söz verir. Aloy Hacı konuyu Koçak Nuri'ye tam dört yıl sonra açma fırsatı bulur.

“Koçak Nuri:

- Peki, bunca zaman niye beklediniz? Sen Medine Hanım'ı getireli üç yılı geçti.
- Doğru diyorsun, dört yıl oldu. Biliyorsun tam gitmeyi plânlarken bizi buraya getirdiler. Dört yıldır gözümüzü açamadık.
- Artık gidemezsiniz. Gitseniz de kimseyi bulamazsınız. Ahıska ve Ahılkelek'teki Türkleri sürgün etmişler”.

(Kafkasyalı, 2020, s. 344).

Özellikle İkinci Dünya Savaşı dönemine gelindiğinde, Kafkasya'da yaşanan olaylar, baş karakterler Aloy Hacı ve Koçak Nuri gibi karakterlerin özel yaşamlarına doğrudan etki eder. Aloy Hacı'nın Medine Hanım'ı Türkiye'ye getirmek için Göyye köyüne gitmesi ve orada Medine Hanım'ın damadının kız kardeşi Çeşminaz ile tanışması, bu tarihsel süreç içinde karakterler arası ilişkilerin ve kişisel olayların şekillenmesine örnek teşkil eder. Ancak, Çeşminaz'ın yıllar önce Sağamoy Yaylası'nda görüp âşık olduğu Koçak Nuri'ye ulaşamaması, zamanın geçişiyle birlikte tarihsel olayların bireysel umutları nasıl kırıp parçaladığını gösterir. Aloy Hacı, Çeşminaz'ı Türkiye'ye götürme

sözü verse de savaşın getirdiği belirsizlikler ve hareket kısıtlamaları yüzünden bu vaadi yerine getiremez.

Savaş dönemi boyunca Kafkaslar'da süren baskılar ve sürgünler, bireylerin hayatlarını sürekli olarak sekteye uğratır. Dört yıl boyunca Aloy Hacı, Çeşminaz'ın isteğini gerçekleştiremez; ancak zamanın geçmesi sadece fiziksel bir engel yaratmakla kalmaz, aynı zamanda tarihsel olaylar bireylerin yaşamlarını köklü bir biçimde değiştirir. Koçak Nuri'ye konuyu dört yıl sonra açtığına, Çeşminaz'ın artık sürgünler nedeniyle yerinde bulunmadığı ortaya çıkar. Bu sürgün, romanın merkezindeki tarihsel olayların bireysel mutluluk ve umutları nasıl yok ettiğini, karakterlerin hayatlarına nasıl kalıcı bir etkide bulunduğunu gözler önüne serer.

Zaman kavramı ayrıca Kafkasya'da tarih boyunca tekrarlanan sürgün ve asimilasyon politikalarının karakterler üzerinde yarattığı kalıcı etkiyi simgeler. II. Dünya Savaşı sırasında Kafkasya'daki Türklerin toplu sürgüne tabi tutulması, romanın tarihsel yapısında belirleyici bir dönemeçtir.

2.4.2. Karakterler ve Prototipleri

Kartallar Sınır Tanımaz romanı, *Kafkas Koçakları* romanının devamı niteliğinde olduğundan baş karakter olarak yine Aloy Hacı görülür. Karakterin analizi ve yorumu *Kafkas Koçakları* eserinin karakter ve prototipler başlığında incelenmiştir.

Karakterler arasında kart karakter olarak karşımıza Borluklu ve Zavotlu çıkar. Bu karakterler Sovyet rejimiyle işbirliği yapan, çıkarları için başkalarını satan kişiler olarak tasvir edilirler ve herhangi bir olumlu dönüşüm geçirmezler.

“Alçak Borluklu! Bu alçak, Sovyet hafiyesiydi Borçalı'da. Orada onlarca masum insana hıyanet ettikten sonra kaçıp Türkiye'ye geçti. Yaptıklarından bin pişman olduğunu, sadakatle bizim yanımızda olacağını söylemişti. Onun bu alçaklığı yapacağına asla inanmazdım. Demek ki, eski görevine şimdi de Türkiye'de devam ediyor” (Kafkasyalı, 2020, s. 81).

Romanın kart karakterleri olan Borluklu ve Zavotlu, bireysel çıkarları için başkalarına ihanet eden, Sovyet rejimiyle işbirliği yaparak masum insanları tehlikeye atan kişilikler olarak çizilir.

Bu tür karakterler, romanın ana temasına aykırı olarak, değerlerinden ve ahlaki ilkelerinden tamamen uzaklaşmış, çıkarıcı ve ahlaken yozlaşmış kişileri temsil eder. Kart

karakterlerin temel özelliği, içsel bir dönüşüm veya gelişim geçirmemeleri, sabit ve tek boyutlu bir kişiliğe sahip olmalarıdır. Bu durumda Borluklu ve Zavotlu, Sovyet rejimiyle işbirliği yaparken herhangi bir pişmanlık veya vicdan azabı yaşamazlar; aksine, sürekli olarak kendi menfaatlerini gözetten bir yapıda kalırlar.

Bu karakterlerin değişmezliği, onları toplum için bir tehdit unsuru ve ahlaki bir yozlaşmanın sembolü haline getirir. Sosyal psikoloji açısından, bu tür bireylerin sergilediği “çıkarıcı uyum” davranışı, toplumsal yapıyı zayıflatan ve toplumsal güveni yıkan bir etkidir. Çıkarıcı uyum, bireylerin ideolojik ya da ahlaki değerlerinden saparak yalnızca kendilerine fayda sağlayacak davranışlar sergilemesi olarak tanımlanır. Borluklu ve Zavotlu, kendilerini topluma entegre olmuş gibi göstererek güven kazanırlar, ancak asıl amaçları kendi çıkarlarına hizmet etmektir.

Bu durum, onların toplum içinde sahte bir uyum sağladığını, ancak bu uyumun yalnızca bireysel kazanç sağlamak için sürdürüldüğünü gösterir. Bu sahte uyum, bireylerin kendi ideallerini ve toplumun ortak değerlerini hiçe saymalarına yol açar, böylece topluma zarar verirler. Borluklu'nun Türkiye'ye geçtikten sonra “yaptıklarından bin pişman” olduğunu söylemesi, bir güven kazanma stratejisi olarak kullanılır; ancak bu pişmanlık söylemi içsel bir değişim değil, yalnızca geçici bir taktik olarak sahnelenir.

Borluklu ve Zavotlu gibi karakterler, “ahlaki bozulma” ve “işbirlikçilik” kavramları üzerinden değerlendirilebilir. İşbirlikçilik, bireylerin kendi toplumlarına ve değerlerine sırt çevirerek yabancı bir güce veya baskıcı bir rejime hizmet etmesini tanımlar. Bu karakterler, Sovyet rejimi adına insanları ihbar etmekte ve kendilerinden farklı düşünenleri hedef almaktadır.

Burada, ahlak değerlerinin zayıflaması, bireysel çıkarların ön planda tutulması ve toplumsal güvenin ihlal edilmesi gibi unsurlar ön plana çıkar. Ahlaki bozulma, toplumun ortak değerlerini tehdit eden bireylerin, yalnızca kendi çıkarlarını gözeterek başkalarına zarar verme potansiyelini artırır. Borluklu'nun Borçalı'da masum insanlara ihanet ettikten sonra Türkiye'ye geçmesi, onun toplumsal ahlak anlayışından ne kadar uzak olduğunu ve toplumsal güveni zedeleyen bir unsur olarak varlığını sürdürdüğünü ortaya koyar.

Kart karakterlerin dönüşüm yaşamaması, onların baş karakterin karşısında sabit birer tehdit olarak kalmasına ve romanın ana çatışma unsurlarını sürdürmesine katkıda bulunur. Bu tip karakterler, kendilerini değiştirmedikleri için toplum içinde dışlanır ve

güvenilmez olarak kabul edilirler. Borluklu ve Zavotlu gibi karakterler, toplumun savunduğu değerlere ve ideallere aykırı davranışlarıyla ahlaki bir zıtlık yaratırlar.

Sosyal bilimlerde böyle karakterler bir toplumda yozlaşma, ahlaki çöküş ve güven kaybının sembolü olarak değerlendirilir. Bu tür çıkarıcı ve güvenilmez karakterlerin toplum içindeki varlığı, toplumsal güven duygusunu sarsar ve bireyler arasında bir güvensizlik ortamı yaratır. Bu açıdan, Borluklu'nun ve Zavotlu'nun işbirlikçi, çıkarıcı ve değişmez yapıları, romanın ana karakterlerinin savunduğu değerlerle doğrudan çatışır ve onların mücadelelerini daha da belirgin hale getirir

Norm karakterler arasında öncelikli olarak Aloy Hacı'nın dava arkadaşları ve Koçak Nuri yer alır.

2.5. HİKÂYELER

2.5.1. “Bir Kuran Üç Kılıç”

Eser, Sakarya Meydan Muharebesi sonunda Yunan Ordusu büyük kayıplar vererek geri çekilmeye başlar. Bu zafer, Türk milletinin uzun süredir yaşadığı talihsizliğin sona erdiği an olarak görülür. Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından Mustafa Kemal Atatürk “Gazi” ve “Mareşal” unvanlarıyla taçlandırılır ve düşmanı Anadolu'dan tamamen çıkarmaya kararlıdır. Ancak bu mücadele, sadece düşmana karşı değil, aynı zamanda yoklukla da sürdürülmektedir. Silah ve para sıkıntısı yaşayan Türk Ordusu, Buhara Cumhuriyeti'nden yardım almak ister.

Buhara Cumhurbaşkanı Osman Hocaoğlu, Lenin'le görüşerek Türkiye'ye altın ve harp malzemesi gönderilmesi için destek sağlar. Lenin de bu yardımı onaylar, ancak Kafkasya'daki yol durumunun zorluklarına dikkat çeker. Hocaoğlu, Kafkaslar'daki Müslüman çoğunluğun bu konuda yardımcı olabileceğini belirtir.

Öyküde açık geniş mekânlar İzmir, Akdeniz ve Altaylar olarak görülür.

Hikâyede kapalı dar mekân olarak tren vagonlarını görebiliriz.

Ruslar, Fahrettin Erdoğan'ı “Türk Askerî Hafiyesi” suçlamasıyla Sarıkamış'ın Asbuğa köyünde, kayın atasının evinde yakalayıp Kars ve çevresinden topladıkları Türkçü aydınlarla birlikte Kars hapisanesine kapatırlar. Üç hafta süren sorgulamadan sonra onları vagonlara doldurup Gümrü, Tiflis, Bakü, Rostov, Tula, Samara, Orenburg yoluyla Rusya içlerine sevk ederler. Ruslar, topladıkları bu aydınlara esir muamelesi

yaparlar. Tiflis'ten başlamak üzere içerisinden geçtikleri her şehirde onları vagonlardan indirip halka teşhir ederler (Kafkasyalı, 2019, s. 24).

Dar ve kapalı bir mekân olarak tren vagonlarının kullanımı, insan-mekân ilişkisi açısından yoğun bir psikolojik ve fiziksel baskı unsuru yaratmakla birlikte kapalı alanın kişinin ruhsal durumuna etkisini gözler önüne serer. Tren vagonları, kapalı ve kısıtlayıcı yapılarıyla, esaretin, hareket alanı kısıtlılığının ve çaresizliğin bir sembolü olarak öne çıkar. İnsanların iradeleri dışında, bilinmeyen bir coğrafyaya götürüldükleri bu yolculuk, insanın mekâna bağlı yaşadığı psikolojik gerilimi derinleştirir.

Kapalı alanlar, insanın faaliyet ve özgürlük ihtiyacını sınırlayarak yoğun bir sıkışmışlık hissi yaratır. Bu tür bir mekânda birey, çevresini kontrol edememe ve kaçışın imkânsızlığı hissiyle karşı karşıya kalır. Tren vagonları gibi hareket eden ve sınırlı bir alanda kapatılmış insanlar, yolculuk sırasında sadece dışarıya, doğaya fiziksel olarak kapalı değil, aynı zamanda gidecekleri yer ve başlarına gelecek olanlarla ilgili bir bilinmezlik içinde bırakılırlar.

Kapalı ve dar alanlar hem fiziksel hem de sembolik olarak labirent hissi uyandırabilir. Labirentler genellikle kaçışın zor olduğu ve bireyin yönünü bulmasının güçleştiği, karmaşık ve çıkışı sınırlı yerler olarak tanımlanır. Tren vagonları, düz bir hat üzerinde ilerlese de insan zihninde, bu uzun ve bilinmezlik dolu yolculuk boyunca bir çeşit labirente dönüşür.

Savaş ortamında, labirent hissi, yönünü çaresizlik ve sürekli tetikte olma hali gibi duyguları tetikler. Sorgulama süreci, esir alınma, teşhir edilme gibi olaylarla birleşince, tren vagonları yalnızca fiziksel bir yolculuk değil, ayrıca psikolojik bir sıkışma ve çaresizlik labirenti haline gelir. Vagonlardan indirilen insanların halka teşhir edilmesi, kapalı mekânın bireyler üzerindeki ağır baskısını daha da derinleştirir.

Dar ve kapalı mekândan geçici olarak çıkarılan insanların, bilinçli bir şekilde halka teşhir edilmesi, kapalı alanın bu kez bir "sahne" olarak kullanıldığını gösterir. Burada mekân, bireylerin toplum tarafından aşağılanma, dışlanma ve ötekileştirilme süreçlerine de aracılık eder. İnsanlar burada yalnızca fiziksel olarak kapalı bir alana hapsedilmekle kalmaz, aynı zamanda düşünceleri ve idealleri nedeniyle toplum önünde damgalanarak ruhsal olarak da sıkışmış bir duruma itilir.

Eserde zaman Sakarya Meydan Muharebesini konu alır. “Yirmi iki gün süren ve büyük çatışmaların yaşandığı Sakarya Meydan Muharebesi'nde Türk Ordusunun şiddetli

ve öldürücü darbeleri karşısında gücünü kaybeden Yunan Ordusu bozguna uğrar ve geri çekilmeye hatta kaçmaya başlar” (Kafkasyalı, 2019, s. 5).

Eserde İzmir'in kurtuluşu 9 Eylül 1922 kronolojik tarihinin vuku bulduğu görülür

“Yüzbaşı Şerafettin bir Türk gencinin getirdiği Türk analarının el emeği göz nuru şanlı Türk bayrağını alıp öperek göğsüne sokar. Bir elinde kılıç, diğer elinde tüfek olduğu hâlde çelik yay gibi fırlayıp balkona çıkar. Yunan halkı gibi kolu kanadı yanına düşmüş, perişan hâldeki Yunan bayrağını alaşağı eder. Göğsündeki kanının ve gözyaşlarının ıslattığı şanlı Türk bayrağını göndere çeker.

15 Mayıs 1919'da Fransız ve İngiliz güçlerinin desteği ile İzmir'i işgal eden Yunan askerleri tarafından indirilen şanlı Türk bayrağı 3 yıl 3 ay 24 gün sonra 9 Eylül 1922 tarihinde İzmir semalarındaki yerini almıştır”.

(Kafkasyalı, 2019, s. 19).

Eserdeki zaman hem tarihsel hem de sembolik anlamlar taşır. İzmir'in kurtuluşu olan 9 Eylül 1922 tarihi, sadece bir askerî zaferin değil, hem de muzaffer Türk milletinin istiklal mücadelesinin simgesel bir dönüm noktasıdır. Eserin kronolojik zaman dilimi, bu tarihi anı merkeze alır ve bir dizi olayın gelişimini, bu olayların hem bireysel hem de toplumsal düzeydeki etkilerini vurgular. Eserin zaman akışı, bu tarihi anı izleyicinin ve okurun zihninde çok katmanlı bir şekilde canlandırır. Zaman hem gerçek bir kronolojik sıralamayı hem de milletin mücadelesindeki zamanın ruhunu taşır. Bu anlamda, 9 Eylül 1922 günü halkın hafızasında sonsuza dek yaşayacak bir zafer tarihidir.

Öykünün olay örgüsünde geçen esas çevresel mekânlar Ankara, Moskova, Türkistan, İzmir ve Batum'dur.

2.5.2. “Dilencinin Yardımı”

Millî mücadele yıllarıdır. Dışarıdan Fransız İngiliz İtalyan ve Rusların saldırıları içeriden de onların işbirlikçileri olan Ermeni ve Rum çetelerinin hainlikleri devam eder. Osmanlı ordusu perişan bir haldedir. Türk ordusu aynı anda birkaç cephede savaşıyor. Kafkaslar ve Orta Asya Türk devlet topluluklarından onlarca dost ve kardeş, Anadolu'ya yardıma koşar. Rusya yönetiminden resmi izin alarak Bakü'de Cemiyeti Hayriye'nin İsmailiye binasında toplanan Bakü milyoncularından Zeynel Abidin Tağıyev'in yarım milyon altın para desteği ve diğer zenginlerin yüz altından az olmamak üzere yardımları cepheye ve halka ulaştırılmak üzere gönderilir.

Hikâyede Dilenci, Bakü'de yaşayan, sakat ve yoksul bir adamdır. Vatanseverliği ile öne çıkar. Türk Konsolosluğu'na giderek, Osmanlı'ya yardım etmek için para bağışlar. Burada Türk Konsolosluğu açık mekân haline gelir.

Öyküde zaman aralığı tam olarak belirtilmemiş; ancak hikâyede geçen bazı ipuçları ve olaylar, bu yardımın 1920'li yılların başlarında, Millî Mücadele'nin en kritik dönemlerinde gerçekleştiğini gösterir niteliktedir.

“Dışarıdan Fransız, İngiliz, İtalyan ve Rusların insafsız saldırıları, içeriden de onların işbirlikçileri olan Ermeni ve Rum çetelerinin hainlikleri devam etmektedir. Avustralya'dan Kanada'ya, Yeni Zelanda'dan Afrika'ya kadar bütün şer güçlerin ortak hedefi Türk dünyasının Anadolu kalesini yıkmaktır. Osmanlı Devleti perişandır. Türk ordusu aynı anda birkaç cephede gururla savaşmaktadır” (Kafkasyalı, 2019, s. 76).

Osmanlı Devleti'nin çöküşünün ardından Anadolu'nun işgal altında olduğu, Türk milletin varoluş mücadelesi verdiği Millî Mücadele yılları etrafında şekillenir. Hikâye 1920'lerin başlarında, Türkiye'nin bağımsızlık ve kurtuluş için savaştığı kritik bir dönemi yansıtır. Bu zaman, halkın hem dış tehditlerle hem de iç ihanetlerle yüz yüze kaldığı, acil ve çok yönlü bir savunma gerektiren bir dönemdir. “Türk ordusu aynı anda birkaç cephede savaşmaktadır” ifadesi, zamanın hızla akıp giden ve sürekli yeni bir tehdit ortaya çıkaran yapısını vurgular.

Bu dönemde Türk milleti ve ordusu, dış güçlerin işgallerine karşı farklı cephelerde eşzamanlı bir mücadele yürütmektedir. Bir yandan Fransızlar, İngilizler, İtalyanlar ve Ruslar gibi yabancı güçlerin Anadolu üzerindeki baskısı devam ederken, diğer yandan da içeride işbirlikçi grupların ve çetelerin hainlikleri halkı sürekli olarak bir diken üstünde yaşamaya zorlamaktadır. Bu çok yönlü savaş durumu, zamanın içinde sürekli bir tehdit algısı ve her an tetikte olma zorunluluğu yaratır. Halk ve ordu, zaman içinde bir türlü “nefes” alamaz; her yeni gün bir mücadele ve tehdit ortamında geçer

Hikâyede geçen çevresel mekânlar: Bakü, Konsolosluk Binası, Topdağı Kasabası, Hüseyin Efendi'nin Konağı ve İstanbul'dur.

2.5.3. “Emin Dede”

İzmir'in Yunan işgalinden kurtulduğu savaşta Gazi olmuş Emin Dede, hayatını sıva boya badana yaparak geçirir. Bir gün yine bir evde boya sıva işleri yaparken evin oğlu olan Ali adlı çocuğun dikkatli izlenimi sonucu adamın kolunun kırık, ayağının sakat ve

dudağının kesik olduğunu görür ve annesine neden adamcağızın bu durumda olduğunu sorar. Fakat annesinin vermiş olduğu cevaptan tatmin olmaz. Emin dedeye bu konuyla ilgili sorular sormaya başlar ve Emin Dede'nin Kars'tan İzmir'e gelerek Yunan askerlerini yurttan nasıl attıklarını öğrenir.

Hikâyede İzmir'in işgalinden bahsedilir. Emin Dede, henüz 17 yaşını yeni doldurduğunda, ülkeye giren düşmanlara (Ruslar ve Yunanlar) karşı savaşmak üzere arkadaşlarıyla birlikte askere alınır. Kars civarında savaşacaklarını düşünseler de beklenmedik bir şekilde iki gün içinde başka bir yere sevk edilirler.

“Yurdumuza giren ve ta Ankara önlerine kadar gelen Yunanlara karşı savaşacaktık. İki ay talim yaptık. Bütün savaş taktiklerini öğrendik. Ve cepheye koştuk. Defalarca düşmana saldırdık. Onlar da bize çok saldırdı. Bir gece ansızın Yunanlılar bizi top ateşine tuttular. Büyük bir top mermisi bizim manganın ortasında patladı. Üç arkadaşımız şehit oldu”.

(Kafkasyalı, 2019, s. 65).

Henüz 17 yaşında olan birinin, yaşının gençliğine rağmen, hemen askere alınması ve kısa sürede cepheye gönderilmesi, zamanın sıkışmış olduğunu, hızlı karar alınması gereken bir dönemden geçildiğini gösterir. “İki ay talim yaptık” ifadesi, eğitimin sınırlı bir zaman aralığında gerçekleştiğini ve genç askerlerin cepheye gitmek için hızlıca hazırlandığını gösterir.

Savaş koşulları öyle zorlayıcıdır ki genç askerlerin eksiksiz bir eğitim alma şansı bile olmaz. Bu tedirginlik, ülkenin dört bir yanından gelen tehditlerin büyüklüğünü ve halkın bir an önce vatan savunmasına katılmasının zorunlu hale geldiğini anlatır.

“Bir gece ansızın Yunanlılar bizi top ateşine tuttular” ifadesi, savaşta zamanın öngörülemez olduğunu gösterir. Savaşın içinde gece veya gündüz fark etmeksizin her an tehlike beklenmektedir. “Ansızın” gelen saldırılar, zamanın askerler için ne kadar belirsiz ve güvenilmez olduğunu ortaya koyar.

Askerler, bir yandan rutin görevlerini yaparken, diğer yandan ne zaman bir saldırıya uğrayacaklarını bilmedikleri için sürekli tetikte olmak zorundadırlar. Bu belirsizlik, savaşın askerlerin psikolojisi üzerindeki ağır etkisini gösterir; zaman, burada bir stres ve tetikte olma duygusu ile doludur.

Eserde Emin Dede: Kurtuluş Savaşı gazisidir. Vatansever, mücadeleci ve azimli bir karakter. Savaşta sakat kalmasına rağmen moralini yüksek tutmuş ve anılarını genç kuşaklara aktarmaya çalışan bir karakterdir.

Öyküde savaş meydanları ve cephe hatları geniş ve açık mekânlardır.

Eserde geçen çevresel mekânlar genellikle Emin Dede'nin, savaş anılarını anlatırken bahsettiği mekânlardır. Bunlar arasında Kars civarı, Ankara önleri, Sakarya, İzmir, Şenkaya ve Sarıkamış sayılabilir.

Öyküde kapalı dar labirent mekânlar askerî hastane olarak karşımıza çıkar. Her ne kadar insan doğası için bir kurtuluş kapısı olarak görülse de Emin Dede'nin ruhunda hastane, kapalı dar labirent bir mekân olarak yansıtılır. Emin Dede iki aylık bir eğitimden sonra cepheye katılır ve düşmanla defalarca çatışmaya girer.

Bir gece Yunanların ansızın başlattığı top ateşi sırasında, bir top mermisi askerlerin arasında patlayarak üç arkadaşının şehit olmasına ve kendisinin de ayağının yaralanmasına yol açar. Emin Dede hastanede tedavi olup iyileşir. İyileştikten sonra, arkadaşlarının intikamını almak için tekrar cepheye geri dönmek ister ve başhekimine ısrar eder. Başhekim ise bu isteğine karşı çıkar.

“Bu hâlinle seni cepheye gönderemeyiz Savaşamazsın. Seni memleketine göndereceğiz”. “Ben her şeyi göze aldım. Gözlerimi kan bürüdü, hiçbir şey görmüyordum. Kaskatı kesilmiştim. Sesimin tüm şiddetiyle komutana karşı haykırdım: Cepheye göndermezseniz kendimi öldürürüm, dedim” (Kafkasyalı, 2019, s. 65).

Askerî hastane, bireyin bedenini tedavi etmek amacıyla var olan bir yer olmasına rağmen, Emin Dede için ruhsal ve psikolojik bir sınırlandırma alanı haline gelir. Fiziksel yaralarının iyileşmesi amacıyla kapatıldığı bu mekân, onun özgürlük ve intikam duygusunu engellediği için bir tür kapalı dar labirent mekân işlevi görür.

Emin Dede, savaş alanında şehit düşen arkadaşlarının intikamını almak istemekte; ancak hastane ortamı, onun bu arzusuna ket vurarak onu fiziksel olarak kısıtlarken ruhsal bir hapishaneye dönüştürür. Kapalı dar mekânın burada bir “tedavi” işlevi değil, baskı ve çaresizlik yaratan bir nitelik kazandığını görürüz.

2.5.4. “Firdest Hanım'ın Sürgünü ve Dadaş Dadaşov”

Sovyet Birliği'nden tam bağımsızlığını beyan eden Azerbaycan Cumhuriyeti'nden Türkiye üniversitelerine pek çok sanatçı ve ilim adamı davet edilmiş veya kendileri gelmiştir. Bunlardan 20 kadar ilim ve sanat insanı Atatürk Üniversitesi'nde görev almış olup bunları kamuoyuna tanıtmak için Palandöken gazetesinde bir yazı dizisi yayınlanmaya başlanmıştır.

Her hafta birinin tanıtıldığı günlerin dördüncü haftası Güzel Sanatlar Fakültesinde görev yapan bestekar Dadaş Dadaşov'dur. Hayatı ve sanatı hakkında bilgiler verir, ninesi ve dedesinin 1916–1918 Rusya işgali yıllarında Erzurum halkının ve tümlükle Doğu Anadolu ve Kafkasya halklarının yaşadığı zulmü anlatır.

Öyküde Firdest Hanım: Rusya işgali sırasında Erzurum'dan sürgün edilen, güçlü, metanetli ve ailesine bağlı bir kadın karakteridir.

Dadaş Dadaşov: Firdest Hanım'ın torunu. Ailesinin geçmişine ve tarihine önem veren, meraklı ve saygılı bir karakterdir.

Eserde Tiflis ve Bakü geniş açık alanlar olarak görülür

Öyküde Borjomi'de bir mağara insanlar için kapalı dar labirent mekân olma özelliği gösterir. 1918 baharında, zorla sürgün edilen yirmi kadar kadın, erkek, çocuk ve yaşlı, dört Ermeni ve bir Çerkez asıllı asker tarafından zorla yürütülerek Posof'tan Borjomi yakınlarındaki bir mağaraya getirilir. Firdest karakolda olanları anlatır.

“Ermeni çeteciler, bu gördüğünüz çoluk çocuk yaşlı insanları Borjomi'ye kadar getirdiler. Borjomi yakınlarında bir mağaraya doldurdular. Mağaranın kapısına, bize yolda kendisinin Çerkez olduğunu söyleyen bir Rus askerini dikerek bizi akşam olur olmaz öldürmeleri için emir verip gittiler” (Kafkasyalı, 2019, s. 55).

Borjomi yakınlarındaki mağara, dar ve kapalı bir mekân olarak, bireyler üzerinde baskı ve çaresizlik hislerini artıran bir ortam olarak tasvir edilmektedir. Sürgün edilen kişilerin mağaraya hapsedilmesi, kapalı mekânın insan psikolojisi üzerindeki etkilerini derinlemesine ortaya koymaktadır. Mağara, fiziksel bir hapisane işlevi görmesinin yanı sıra, mekânın kısıtlayıcı ve belirsiz ortamıyla da bir tür “karmaşık labirent” görevi yapmaktadır.

Labirent niteliğindeki bu kapalı mekân, insanların fiziksel hareketlerini sınırlarken, aynı zamanda ruhsal sıkışmışlık ve çaresizlik duygularını da artırır. Mağara gibi kapalı ve dar alanlar, insanların fiziksel alışkanlık hareketlerini kısıtlamakla kalmaz, ayrıca onların zihinlerinde umutsuzluk, çaresizlik ve kaçışın imkânsızlığı hissi yaratır.

Kapalı mekânda insanların yaşadığı bekleyiş, onları en büyük ruhsal sınavlarından birine sokar. Mağarada geçirdikleri süre, belirsizlik ve ölüm beklentisi ile doludur. Ermeni askerlerin mağara önünde nöbet tutan Çerkez askere insanları öldürme emri vererek mağaradan ayrılmaları, mağaradakiler için bekleyişi daha da korkunç hale getirir.

Özgürlük ihtiyacının tamamen bastırıldığı, ölüm korkusunun hâkim olduğu bir bekleyiş, kapalı mekânın bu psikolojik yıkıcı etkilerini artırır.

Hikâyede geçen zaman dilimi Birinci Dünya Savaşı'nın son yılları ve kısmen sonrasını kapsar. Firdest Hanım'ın Ermeniler tarafından sürgüne gönderilmesi, Birinci Dünya Savaşı sırasında Doğu Anadolu'nun işgali ve Ermeni çetelerin faaliyetleri ile örtüşür. Firdest, hamile haliyle çetin şartlarda uzun bir yol yürür ve Ermeni çetecilere boyun eğmez.

Sürgünleri sorgulayan bir Rus karakol amiri, Firdest'i sorguya alır ve ona “Dadaşova” soyadını verir.

“Amir, kocasının nerede olduğunu sorunca:

- Taşnak örgütü öldürdü.
- Kocan ne iş yapıyordu?
- İmamdı.
- İmamı niçin öldürsünler, din adamı öldürülür mü?
- Ne yazık ki öldürdüler.
- Niçin öldürdüler?
- Taşnak Ermeni çeteleri, Erzurum ve köylerinde soygun yapıyor, halkın mallarını gasp ediyor, insanları kaçırıp öldürüyor, kadına kıza sarkıntılık yapıyorlardı. Müslümanların Erzurum'u terk etmesi için çalışıyorlardı. Kocam da cami cemaatine ve halka mallarına eşyalarına namuslarına sahip çıkmalarını çetelere karşı direnmelerini öğütüyordu cevabını verir”.

(Kafkasyalı, 2019, s. 53).

Hikâyede çevresel mekânlar: Erzurum, Borjomi, Rus Karakolu, Krasnodar, Bakü ve diğer yerlerdir.

Öyküsel anlatıda geçen başka mekânlar Tebriz, İstanbul, Kars, Sarıkamış'tır.

2.5.5. “Gollo”

Yıl 1916, ocak ayının ilk haftasıdır. Düşman ordularının hareket ettiğini duyan Türk köylüleri korkmaya başlar. Ruslar, Türk ordusu çekildikten sonra civar köydeki halkı kılıçtan geçirir. Binlercesini Sibiry'a çalışma kamplarına sürgüne gönderir. Haberi alan muhtar, halkı uyarır.

Halk, dağ köylerine kaçar. Köylülerin köyde olmadığını gören Rus komutan muhtara sorup bilgi aldıktan sonra Hüseyin Efendi'nin konağında dinleneceğini belirtir. Aceleyle evden çıkan halk, yanına yiyecek almadığından Hüseyin Efendi konağa gitmeye

karar verir. Konağa yaklaştığında ona yıllardır yarenlik eden köpeği Gollo havlamaya, ses çıkarmaya başlar.

Birkaç kez aynı durum tekrar edilince bir şeyler alamadan ormana geri dönmek zorunda kalır. İmamın köyde ezan okumasının üzerine Rusların köyden çıktığını anlayan halk, köylerine geri döner. Hüseyin Efendi sadece insanın haini olmaz, hayvanın da haini olur diyerek Gollo'yu öldürür.

Hikâyede Hüseyin Efendi: Topdağı kasabasında yaşayan, varlıklı ve ailesine düşkün bir adamdır. Rusya işgali sırasında ailesini korumak için çaba sarf eder. Gollo: Hüseyin Efendi'nin köpeği. Sadakatsiz ve hain bir karakterdir. Rus askerlere karşı dostça davranarak sahibine ihanet eder.

Öyküde Topdağı ormanları ve dereleri açık ve geniş mekân olarak görülür.

Hikâyede geçen zaman aralığı, Birinci Dünya Savaşının yaşandığı 1916 yıllarında Rusya ordusunun Sarıkamış'ı işgal ettiği bir kış dönemini kapsar.

“Geçen sene bu günlerde saldırıya geçen Türk ordusunun başına gelenleri görmediler mi? Allahuekber felaketinin acısı henüz dinmemişken Rusya ordusunun böyle bir harekât yapması için çılgın olması gerekir” (Kafkasyalı, 2019, s. 142).

Burada zaman, sadece bir takvim dilimi olmanın ötesinde, bir halkın belleğine kazınmış hüznü acıların, kayıpların, derin travmaların bir yansıması olarak karşımıza çıkar. “Allahuekber felaketi” 1915 yılındaki Sarıkamış Harekatı'nın başarısızlığını ve Türk ordusunun büyük bir kısmının aşırı soğuk, açlık ve Rus saldırıları nedeniyle yok olmasını simgeler.

Bu felaketin acısı hâlâ halkın zihninde canlıdır. Dolayısıyla Rusya ordusunun bir yıl sonra gerçekleştirdiği bu yeni harekât, zamanın iyileştirici etkisinden yoksun bir şekilde halk üzerinde tekrar zedeleyici bir etki yaratır. Bu durum, zamanın hem objektif hem de sübjektif boyutlarını vurgular.

Bir taraftan 1916 yılı takvimde bir yıl sonrası olarak görülse de insanlar için zamanın akışı çok daha derindir. Bu olayların etkileri, sadece kronolojik bir ilerleme değil, geçmişin yaralarından kopmayan, sürekli olarak yeniden deneyimlenen bir zaman algısı yaratır. Bu çerçevede, zaman bir yara iyileştirme süreci değil, acıların birikerek toplumsal hafızada yer etmesine neden olan bir öğedir.

Hikâye, Topdağı adlı küçük bir kasabada ve yöresinde gerçekleşir. Bunun yanında çevresel mekânlar arasında Hüseyin Efendi'nin Konağı, orman ve dere de yer alır.

2.5.6. “Hatun Kız”

1917 yılının şubat ayında, 40 yıldır Rusya işgali altında bulunan Ardahan, Batum ve Kars'taki Türkler, Türk ordusunun Erzincan'dan harekete geçtiğini öğrenir ve büyük bir umut ve heyecanla ordunun gelişini beklemeye başlar. Halk, yıllardır sakladıkları bayrakları çıkartarak pencerelere asar. Sarıkamış'ın Süphanazat köyünden Molla Mustafa, gönüllü süvari kuvvetleri kurarak köy köy dolaşp halka müjde verir ve Ermenilere gözdağı verir.

Molla Mustafa'nın 14 yaşındaki kızı Hatun Kız da babasının yanında at sırtında şanlı Türk bayrağı taşır. Bu gelişmeler Kars'taki Ermeni yönetimini rahatsız eder ve Ermeni birliklerine, cemiyetlerine Türk halkının millî heyecanını söndürmeleri için gizli emirler verilir.

Öyküde Hatun Kız'ın at sırtında dolaştığı dağlar, vadiler ve ormanlar gibi geniş ve açık mekânlardan bahsedilir. Sözelimi, Paslı Geçidi ve Aras Vadisi hikâyede geçen açık mekânlara örnektir.

Hikâyede Hatun Kız: Kars'ın Süphanazat köyünde yaşayan, cesur ve kararlı bir kız çocuğudur. Babasının ve akrabalarının intikamını almak için Ermeni çetelerine karşı silahlanır. Molla Mustafa: Hatun Kız'ın babasıdır. Vatansever ve cesur bir karakterdir. Ermeni çeteleri tarafından öldürülür.

Zaman Birinci Dünya Savaşı sırasında 1917 yılı Şubat ayından başlayarak Rusların bölgeden çekildiği döneme kadar devam eder. “Takvimlerin Şubat 1917'yi gösterdiği günlerde, kırk yıldan beridir Rus ve Ermeni işgali altında bulunan Ardahan, Batum ve Kars'taki Türklerin kalplerindeki umut közleri alevlenmeye başlar. Çünkü Türk ordusu Erzincan'dan hareket etmiştir. Bu üç şehri ve Kafkasya'yı Rus ve Ermeni işgalinden kurtaracaktır. Yıllardır beklenen gün gelmiştir” (Kafkasyalı, 2019, s. 86).

“Kırk yıldan beridir Rus ve Ermeni işgali altında bulunan Ardahan, Batum ve Kars” ifadesi, bölge halkının uzun bir işgal sürecinin ağır yükünü taşıdığını ve bu sürede büyük acılar çektiğini gösterir. Bu kırk yıllık süre boyunca, halkın umutları büyük ölçüde tükenmiş, günlük hayat zorluklar, baskılar ve düşmanın tahakkümü altında geçmiştir. Zaman burada, halkın sabrını ve direncini sınavan bir “bekleyiş” dönemi olarak yaşanır. Bu işgal altında geçen her yıl, halkın özgürlük umutlarını zayıflatmış, fakat tamamen söndürmemiştir. Dolayısıyla, işgal altındaki yılların ağırlığı ve sıkıntısı, zamanın her

geçen gün daha da zorlu hale geldiğini ifade eder. 1917 yılının Şubat ayı, hikâyedeki zaman akışında bir dönüm noktasıdır.

Rusya'da Şubat Devrimi'nin patlak vermesi, Çarlık Rusya'nın çökmeye başlaması ve Osmanlı ordusunun Erzincan'dan hareket etmesi, işgal altındaki topraklarda yaşayan Türkler için bir umut ışığı olur. “Kalplerindeki umut közleri alevlenmeye başlar” ifadesi, işgalin ağır yükü altında kalan halkın ruhunda yeniden bir umut kıvılcımının yandığını ifade eder. Bu dönemde, yıllardır süregelen umutsuzluk yerini yeni bir direniş ve özgürlük umuduna bırakır. Zaman, burada halkın beklediği “kurtuluş anı” olarak anlam kazanır ve hikâyenin içinde bir “yeniden doğuş” hissi yaratır.

Hikâyede geçen çevresel mekânlar: Sarıkmış, Süphanazat köyü, Benli Ahmet İstasyonu, Kağızman ve Aras Vadisi'dir.

2.5.7. “Kazaklı Yunus Binbaşı”

Rusya ile Almanya savaşında Türklerin Ruslar lehine cephenin ön saflarına sürülmesi için Güney Kafkasya Türklerinden ordu oluşturulmaya başlanır. Bu ordu içinde Gazahlı Yunus Binbaşı da yer alır. Seçme Kafkas savaşçılardan kurulan süvari alayları Almanların ağır top ve tanklarının önünde üstün gayret ve direniş gösterecekler de yardım yapılmadığından günden güne erilmektedirler. Rus subaylar da onları terk edip kaçmışlar. Almanlar tarafından esir alınan bu süvariler çeşitli işlerde çalıştırılır.

Yunus Binbaşı: İkinci Dünya Savaşı sırasında Almanların yanında savaşmak zorunda kalan, onurlu, gururlu ve vatansever bir Türk subayıdır.

Helmut: Yunus Binbaşı'nın bulunduğu askerî kampın komutanı. Kibirli, acımasız ve Türk subaylarına karşı önyargılı bir karakterdir.

Öyküde hem açık mekân hem de kapalı dar mekân olarak seyyar kulübe görülür. Yunus Binbaşı, çayını yudumlarken arkadaşlarının kahramanlıklarını ve kendi milletine hizmet edememenin verdiği üzüntüyü yaşar. Kendi bayrağı altında savaşmak ister, ancak yabancı bir ülke için savaşmak zorunda kalır. Garsonun taze çay teklifiyle düşüncelerinden sıyrılır ve çayını uzatır. O sırada, bir Alman askeri ona bir zarf getirir.

Kamp komutanı Helmut isimli birisinin imzasını taşıyan pusulada komutanın gezinti için Yunus Binbaşı'nın atını istediği yazar: “Hans, evladım git komutanına söyle, biz Türklerde at, oyuncak değil, arkadaştır, kardeştir. Atımın oyuncak gibi kullanılmasına izin veremem. Kızını eğlendirmek için ata ihtiyacı varsa gidip kendisine at alsın. Atımı

veremeyeceğim. Gidebilirsin! deyip kapıyı gösterir. Yaverler çıktıktan sonra, atının haysiyetini korumanın verdiği mutlulukla daracık kulübeyi birkaç kez adımlar” (Kafkasyalı, 2019, ss. 125-126; URL 14).

Seyyar kulübe, Yunus Binbaşı için fiziksel olarak dar bir alan sunarken, onun yabancı bir ordu için savaşmak zorunda kalması gibi ruhsal sıkışıklığını da temsil eder. Kendi ülkesinin bayrağı altında savaşma arzusuna rağmen yabancı bir ülkede bulunması, kulübeyi onun için adeta bir hapisane haline getirir. Kulübenin küçük ve sınırlandırıcı yapısı, Yunus Binbaşı'nın kendi benliği ile içinde bulunduğu durum arasındaki çatışmayı sembolize eder.

Bu bağlamda dar alan, bireyin dış dünyadan soyutlanmış ve kendi içsel çatışmasıyla baş başa kaldığı bir psikolojik alan yaratır. Kulübenin dar yapısı, Yunus Binbaşı'nın sadece fiziksel olarak değil, aynı zamanda görev yaptığı ülkeye karşı duyduğu psikolojik sıkışıklığı ve sınırlandırıcılık hissini de güçlendirir.

Bu kapalı mekânda, Yunus Binbaşı'nın hareket alanı sınırlıdır; ancak onun asıl sınırlı hissi, kendi ülkesi ve milletinden uzakta, yabancı bir bayrağın altında bulunmasından kaynaklanmaktadır. Bu durum, kapalı mekânların bireyin ruhsal sıkışmışlık hissini nasıl artırdığını, faaliyet alanının sınırlı olması ile ruhsal baskının nasıl daha da yoğunlaştığını gösterir.

Hikâyede zaman, bazı ifadelerden hareketle İkinci Dünya Savaşı sırasında geçtiğini gösterir. “Zaten İkinci Dünya Savaşı başlayalı beri korku ve endişe içindedir” (Kafkasyalı, 2019, s. 117; Kafkasyalı, 2020b; URL 14).

İkinci Dünya Savaşı sırasında, savaşın toplumlar üzerinde yarattığı korku ve belirsizlik atmosferinde geçer. Savaş dönemi, yalnızca cephelerde değil, savaşan ya da savaş tehlikesiyle karşı karşıya olan tüm halkların günlük hayatlarında, sosyal ilişkilerinde ve psikolojilerinde köklü etkiler bırakır.

Eserde geçen “İkinci Dünya Savaşı başlayalı beri korku ve endişe içindedir” ifadesi, zamanın savaşla şekillenen, toplumsal kaygılarla dolu bir dönem olduğunu gösterir. İkinci Dünya Savaşı gibi büyük çaplı bir savaş, halkın tüm hayatını etkilemiştir. “Korku ve endişe içinde olmak” ifadesi, zamanın burada sürekli bir kaygı ve tedirginlik atmosferinde yaşandığını gösterir. Savaşın yayılmasıyla insanların gündelik yaşantısı, savaşın getirdiği tehlike ve kaygılarla doludur. Bu dönem, normal zamanlardan farklı olarak, insanların

sürekli bir güvensizlik ve bekleyiş içinde olduğu ne zaman ne olacağını bilemedikleri bir zaman dilimini ifade eder.

Hikâyede olay akışının ağırlıklı olarak Almanya'da adı belirtilmeyen bir esir kampında vaka bulduğu görülür.

Çevresel mekânlar arasında Gazah şehri, Kamp meydanı, Yemekhane, Hapishane ve başka yerler öne çıkar.

2.5.8. “Tatar ve Başkurt Kızlar Çanakkale'de”

Hikâyenin olay örgüsünde 93 Harbi neticesinde Rusya'ya bırakılan Ardahan, Kars, Batum şehirleri 35 yıldır işgal altındadır. Birinci Dünya Savaşı arifesinde, yeni atanan Tiflis valisi Voronsov Daşkov, Kars ve çevresindeki Türkçü aydınları tutuklayıp Volga Nehri üzerindeki Heşterhan / Astrahan'a sürgün eder. Savaşın başlamasıyla birlikte sürgünler artar ve yüzlerce aydın Rusya içlerine sürülür. Bu sürgünlerden biri de İstanbul hükümeti tarafından Kars'taki ve Kafkasya'nın güneyindeki olayları takip etmekle görevlendirilen Fahrettin Erdoğan'dır. Ruslar, bu aydınları esir gibi halka teşhir ederek küçük düşürmeye çalışır. Dört ay süren zorlu bir yolculuktan sonra Fahrettin Erdoğan ve diğer bazı tutuklular Orenburg'a getirilir. Burada, daha önce sürgün edilen Karlı Berber İbrahim Efendi, Fahrettin'e moral verir ve onu kaldıkları yere yerleştireceklerini söyler. Fahrettin ve diğer tutuklular, şehirde teşhir edildikten sonra Orenburg'da bırakılırken, diğerleri sürgüne devam eder.

Fatih Kerimi Tatar ve Başkurt kızlarından oluşan gönüllü grubun lideri. Vatansever, cesur ve fedakâr bir karakter olarak önümüze çıkar.

Tatar ve Başkurt Kızları Türk Kurtuluş Savaşı'na destek olmak için gönüllü olarak Çanakkale'ye giden genç kızlardır, fedakâr, cesur ve vatanseverlerdir.

Öyküde Çanakkale, birlik simgesi bir cephe dir. Burada Tatar, Başkurt kızlarının yaralı askerlere yardım etmesi, onların geniş bir alanda hareket ettiğini gösterir.

Hikâyede zaman aralığı açıkça belirtilmemiş olsa da Balkan Savaşları'nın ardından Çanakkale Savaşı sırasında oldukları çıkarılabilir.

“Balkan felaketinin açtığı yaraların sarılması uzun sürer. İşgal edilen Türk yurtlarından canını kurtarıp gelen insanların perişanlığı devam etmektedir. Büyük güçler Türk milletinin son kalesi Anadolu'yu ele geçirmek için Çanakkale Boğazı'ndan girmek

üzerebilir. Anadolu insanı, Çanakkale'ye koşar. Daha yaraları iyileşmeyen gaziler bile cepheye gider” (Kafkasyalı, 2019, s. 46).

Hikâyedeki zaman olgusu, Osmanlı İmparatorluğu'nun çalkantılı son dönemine, özellikle de Balkan Savaşları'nın hemen ertesinde patlak veren Çanakkale Savaşı'na işaret eder. Belirgin bir tarih verilmemiş olsa da, anlatılan olayların kronolojik olarak 1912-1913 yılları Balkan Savaşları ile 1915-1916 Çanakkale Savaşı arasındaki döneme denk geldiği düşünülebilir.

Zamanın bu hikâyedeki etkilerinden biri, geçmişte yaşanan acılar ile gelecekte yaşanması muhtemel yeni felaketler arasında sıkışıp kalan halkın psikolojik durumunu yansıtır. “Anadolu insanı, Çanakkale'ye koşar” ifadesi, halkın henüz toparlanamamış olmasına rağmen varını yoğunu ortaya koyarak vatan savunmasına katıldığını ifade eder. Bu da bize zamanın nasıl daraldığını, her anın savaş ve savunma için kullanılması gerektiğini hissettirir. Bu noktada, Çanakkale Savaşı'nın getirdiği yeni tehdit, halkı geçmişteki travmalarını geride bırakıp geleceğe dair bir mücadeleye zorlar. “Daha yaraları iyileşmeyen gaziler bile cepheye gider” ifadesi, geçmiş acılara rağmen zamanın onları bir kez daha vatan için fedakarlığa zorladığını, bu yüzden iyileşme ya da dinlenme zamanı olmaksızın yeni bir seferberliğin içine çekildiklerini gösterir. Bu durum, halkın zamanı bir yandan yaralarını iyileştirme çabası, bir yandan da yeni bir direnişe katılma zorunluluğu arasında yaşadığını gösterir.

Orenburg, İstanbul, Çanakkale yerleşim yerleri çevresel mekânlar olarak görülür.

2.5.9. “Topal Asker”

Yıllardır Rusların ve onların güdümündeki Ermeni çetelerinin baskı ve zulmü tahammül edilemez duruma gelen Türk gençleri onların tehdit ve takiplerini aldırmaksızın donanımsız ve silahsız bir şekilde köylerinden ayrılıp Türk ordusuna katılmak üzere yollara düşerler. Bu gençlerden biri de Ahmet Turan'dır.

Ahmet Turan, Oltu önlerinde Türk ordusuna katılır ve ayağına saplanan bir şarapnel parçasıyla topal kalır. Rusların elebaşılığını yapan Hınçak ve Taşnak çeteleri Türklere yapmadıklarını bırakmaz köyleri basıp insanları öldürür ve mallarını gasp ederler. Ahmet Turan ordudayken Kars'ın Derecik köyünde Ermeniler katliam yapmaya insanları bir samanlığa doldurup yakmaya başlar. Ahmet Turan Bu gerçeği köye dönünce acı bir şekilde öğrenir.

Öyküde Ahmet Turan Birinci Dünya savaşı'nın sona ermesinin ardından memleketi Kars'a döner. Fakat Kars onun için kapalı dar bir mekâna dönüşür. Ahmet Turan, İstanbul'dan ayrılarak Kars'a doğru zorlu bir yolculuğa çıkar. Eşine, annesine, çocuğuna ve babasına kavuşmak için, topal bacağıyla köyden köye ve şehirden şehre ilerler. Bazen yürüyerek, bazen at arabalarına ya da at ve katır kabilelerine katılarak, uzun bir sürenin ardınca Kars'a erişir.

“Şehir tanınmaz hâldedir. Sanki yedi yıl önce bıraktığı şehir gitmiş yerine başka bir şehir gelmiştir. Sözün gerçek anlamı ile harpten çıkmış bir şehir olmuştur. Çarşığı pazarı dolaşır bir tek tanıdık simaya rastlayamaz. İçinde ağır bir sıkıntı oluşur” (Kafkasyalı, 2019, s. 108).

Kars şehri, Ahmet Turan'ın savaş sonrası dönüp geldiği ama tanıyamadığı bir yer haline gelir. Kars, fiziksel olarak geniş bir mekân olmasına rağmen, Ahmet Turan'ın ruhsal sıkışmışlık hissetmesine neden olur ve onun için bir tür “kapalı dar mekân” özelliği taşır. Bu, bireyin çevresel uyumsuzluk yaşadığı yerlerin, zihinsel olarak kapalı mekân duygusu yaratabileceğini gösteren önemli bir örnektir. Ahmet Turan, şehri fiziksel olarak dolaşabilse de tanıdık hiçbir sima bulamaması ve tanıdık hiçbir iz görememesi, onu psikolojik bir kapalı alan deneyimine sürükler.

Ahmet Turan: Kurtuluş Savaşı gazisidir. Savaşta ayağını kaybeden ve yedi yıl sonra köyüne döndüğünde ailesinin Ermeni çeteleri tarafından öldürüldüğünü öğrenen son derece trajik bir karakterdir.

Hüseyin Nihal: Tıbbiye öğrencisi. Vatansever, duyarlı bir karakterdir.

Kars'ın Ahmet Turan için “kapalı dar mekân” olarak algılanmasının temelinde, bireyin psikolojik olarak tanıyamadığı, uyumsuzluk hissettiği ve anlamlandıramadığı bir mekânda bulunması yatmaktadır. Şehirde tanıdık yüzlerin olmaması, eski bağların kaybolması ve yıkımın getirdiği boşluk, Ahmet Turan'ın kendini bir yabancı gibi hissetmesine yol açar. Bu anlamda Kars, yalnızca fiziksel bir mekân değil, Ahmet Turan'ın ruhsal olarak sıkıştığı, aidiyet hissini kaybettiği ve kendini özgürce ifade edemediği bir “kapalı dar mekân” haline gelir.

Savaşın değiştirdiği ve harabeye çevirdiği bu yer, onun için geçmişine dair hiçbir iz taşımayan bir yere dönüşür. Şehir, eskiden bildiği ve sevdiği tüm izleri kaybetmiştir, yabancı bir hal almıştır. Ahmet Turan'ın şehre yabancılaşması, onun şehri duygusal olarak

sınırlı ve uzak hissetmesine neden olur. Bir diğer deyişle, mekânın yabancılaşması, onun Kars'ı “ruhsal hapisane” olarak görmesine yol açar.

Öyküde kapalı dar mekân Topdağı kasabasıdır. Sarıkamış'ın otuz kilometre batısında yer alır ve Rusya ordusunun Erzurum'u işgal yolundaki güzergâhında bulunur. Kasaba, köy olmasına rağmen büyük ve görkemli olduğu için kasaba olarak adlandırılır. Bir Türk hafiyesi, kasaba imamına haber verir ve Rusya ordusunun Sarıkamış'tan yola çıktığını, halkın kasabayı terk etmesi gerektiğini bildirir.

“İmam, caminin damına çıkarak sesinin yettiği kadar yüksek sesle halkı uyarır: Aziz komşular! Rus Ordusu Sarıkamış'tan hareket etmiş. Erzurum'a doğru gitmektedir. Bugün veya yarın buradan geçecek. Durmayın, başınızın çaresine bakın. Çoluk çocuğunuzu alın dağ köylerine, mezralara veya orman içlerine gidin. Tekrar ediyorum: Hemen kasabadan uzaklaşın!”

(Kafkasyalı, 2019, s. 142).

Dar bir mekân olarak kasaba, toplumsal yapıyı ve bireylerin ruh hâllerini derinlemesine yansıtan bir alan sunar. Kasaba halkının varoluşu, ani bir tehdit karşısında büyük bir kırılma noktasına gelir. İmamın verdiği haber ve halkın kasabayı terk etme zorunluluğu, kasabanın içinde hapsolmuş olan yaşamların bir anda yok olma, belirsizlik ve ölümle yüzleşme anlarını simgeler. Burada kasaba, fiziksel bir mekân olmanın ötesinde, bireylerin kaçış arayışının ve toplumsal çözülüşün de mekânıdır.

Hikâyede geçen zaman Birinci Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı yıllarını kapsar. Ahmet Turan, yedi yıldır hasret kaldığı memleketine, köyüne dönmek istemektedir. Eşine, çocuğuna, anne ve babasına kavuşma özlemiyle yanıp tutuşur. Savaş hatıralarını paylaşacağı, onlarla kucaklaşacağı günü beklemektedir. Topal bacağına rağmen köyüne hızla ulaşmayı, ailesiyle bir araya gelmeyi arzulamaktadır.

“Komutanı ülkesinin neresinde neler olduğunu iyi bilmektedir.

Yunanlıların İzmir'i işgal ettiğini, İtalyanların Antalya'yı, Fransızların Kahramanmaraş'ı, İngilizlerin Adana'yı, Rusların ve Ermenilerin doğu illerini aldıklarını bilmekte, hatta Rusların ve Ermenilerin Erzincan'dan Gümrü'ye kadar yol güzergâhındaki bütün Türk köylerini yaktıklarından, insanlarını öldürdüklerinden, bütün varlıklarını alıp götürdüklerinden de haberdardır. Bu köyler arasında Ahmet Turan'ın köyünün de talan edildiğini ve bütün halkının samanlıklara doldurularak yakıldığını öğrenmiştir.

(Kafkasyalı, 2019, s. 106).

Eser, özellikle işgallerin yoğunlaştığı, ülkenin dört bir yanının yabancı güçlerin tahakkümü altına girdiği bir zamanı anlatır. “Yunanlıların İzmir'i işgal ettiği, İtalyanların

Antalya'yı, Fransızların Kahramanmaraş'ı, İngilizlerin Adana'yı, Ruslar ile Ermenilerin Doğu illerini aldığı" ifadeleri, bu işgallerin Anadolu'daki kapsamlı etkisini yansıtır.

Zaman burada işgalin halk üzerinde yarattığı acımasız etkilerle tanımlanır; her bir işgal, halkın yaşadığı korku, acı ve güvensizliği artırır. Ahmet Turan'ın köyüne dönüş yolu ise bu işgallerin yarattığı tahribat ve boşlukla doludur. Ahmet Turan'ın yedi yıldır köyünden uzak kalmış olması, hikâyedeki zamanın acı dolu bir bekleyiş süreci olduğunu gösterir. Bu zaman dilimi boyunca Ahmet Turan, sevdiği insanlardan ve köyünden hiç haber alamamış, ailesine ve evine kavuşma özlemiyle yanıp tutuşmuştur. Zaman burada bir "hasret ve sabır sınavı" olarak şekillenir; Ahmet Turan için her geçen gün bir umut ve kavuşma arzusuyla dolu olmasına rağmen, aynı zamanda belirsizliğin ve kaygının ağır yükünü taşır. Yedi yıl süren bu bekleyiş, savaşın insanları ailelerinden, sevdiklerinden koparan uzun ve acımasız etkisini sembolize eder. Ahmet Turan'ın köyünün de yağmalandığı, köy insanlarının samanlıklarda yakıldığı haberi, savaşın toplum üzerindeki yıkıcı etkisini daha da derinleştirir.

Savaş döneminde insanların, köylerin, kültürlerin ve ailelerin yok edilmesi, Ahmet Turan gibi pek çok insanın yitirilmiş bir geçmişe sahip olduğunu simgeler. Zaman, burada sadece acı ve kayıplarla dolu bir dönem olmayıp, aynı zamanda bir daha geri getirilemeyecek olan değerlerin ve insanların kaybını da temsil eder.

Öyküde geçen çevresel mekânlar: Kars, Derecik Köyü, İstanbul, Allahuekber Dağları, Irak Cephesi'dir.

* *

Ali Kafkasyalı'nın romanları, hikâyeleri, tiyatro eseri gerçekçi ve belgesel nitelikte olup kurgusal öyküler anlatmaktan ziyade yaşanmış olayları ve olguları gözler önüne sermeye odaklanır. Kafkasyalı tarihsel olayları kurgu öğeleriyle değil, belgesel doğruluk ve ayrıntılarla işlediğini vurgular. Bu tür yaklaşımla yazar, kurgu romanlarından farklı olarak tarihsel olayların bireysel ve toplumsal etkilerini bir tanıklık, yaşanmışlık olarak sunar. Eserlerde olayların geçtiği mekânlar, karakterler ve olay örgüsü sanatsal kapsama alınarak doğrulukla ele alınır; birkaç istisna dışında karakterlerin çoğu, mekân ve zaman unsurları tamamen gerçek olaylara dayanır.

"Yazar sözünü ettiğimiz küresel olayları somut örnekler ve canlı edebî karakterler aracılığıyla ortaya koyar. Eserlerinde yer alan karakterlerin neredeyse hepsi gerçekten de bir zamanlar yaşamış insanlardır" (Qurbanov, 2018, s. 8).

Bu tespitten hareketle Ali Kafkasyalı'nın yazın tekniğinin güçlü bir yönünün açığa çıktığı görülür: Yazar, küresel nitelikteki tarih olaylarını gerçek karakterler ve yaşam öyküleri üzerinden anlatmayı tercih eder. Bu anlatım yöntemi olayları tarihsel bir çerçevede ele almakla kalmayıp onlara insani bir boyut kazandırarak okuyucunun empati kurmasını sağlar. Karakterlerin neredeyse hepsinin gerçek hayattan alınması olayları, olguların sadece soyut bilgiler olarak değil, bireylerin hayatlarına dokunan canlı deneyimler olarak ele alındığını gösterir.

Karakterler ve yaşadıkları mücadeleler okuyucunun zihninde soyut birer olay olmaktan çıkarak somut insan öykülerine dönüşür. Bu yöntemle yazar sadece bireysel bir deneyim sunmakla kalmayıp, aynı zamanda toplumsal hafızanın yaşatılmasına katkı sağlar. Gerçek yaşamdan ilham alınmış bu karakterlerin anlatıya dâhil edilmesi eserlere belgesel bir nitelik kazandırır.

Bu belgesel edebiyat tarzı eserleri yalnızca birer edebî kurgusal anlatı değil, tarihsel bir tanıklık ve kültürel bir hafıza kaydı haline getirir. Bu özellik okuyucuya sadece bir kurgu eseri okuduğu izlenimini vermek yerine, gerçek bir zamanın ve mekânın izlerini takip ettiği hissi yaşatır. Kurgu araçlarıyla geçmişin izleri ve insan hayatları gözler önüne serilerek, bölgesel olaylar bireysel yaşamlar aracılığıyla yadsınamaz hale getirilir.

Böylece, eserlerde anlatım okuyucuya doğrudan Kafkasya güneyinin toplumsal hafızasına bir pencere açar. Bu belgeselci anlatım tarzı yazarın tarih, kültür ve siyasetin birleşiminden oluşan karmaşık yapıyı edebî bir sadakatle ortaya koymasını sağlar.

Dolayısıyla da, bu eserler edebiyat ile tarih arasında bir köprü, tarihsel gerçekleri sanat aracılığıyla geleceğe taşıyan bir toplumsal bellek kaydı görevi üstlenir. Okuyucular roman karakterleri aracılığıyla bu zulümlere tanıklık ederken, yazarın tarihsel doğruluğa olan bağlılığı sayesinde kurgusal bir eserin ötesine geçen bir tarihsel bilgilendirme ve farkındalık kazanır.

3. BÖLÜM

GÖÇ SEBEPLERİNİN BELGESEL-KURGUSAL YANSIMALARI

“Göç bir toplumsal iradedir. Sadece doğal şartların zorlayıcıları göçü belirlemez. Bu sebeple göç sosyolojik bir eylemdir. Bu eylemin toplumsal cesaretle ve yatkınlıkla şekillenmesi medeniyet kurucu bir özellik taşır” (Hüküm, 2022, s. 30).

“Bolşevik hakimiyeti döneminde halkımızın başından geçenleri tadımlık dahi olsa yazdığım için mutluyum” (Kafkasyalı, 2025; bkz: bu tez, 1.5, s. 41).

Yazarımızın mutlulukla vurgu yaptığı bu olaylar Kafkasya göçmenlerinin yüzleşmiş oldukları, onların Türkiye'ye göçlerini tetikleyen olaylardır.

3.1. DİNÎ-ETNİK KİMLİK ETKENLERİ

Göç fonksiyonunda din konularında farklılık tetikleyici sebeplerin başında gelir. Konumuzla ilgili söylemek gerekirse, Türkiye'ye göç eden Karapapak toplumundan insanların bir kısmının Azerbaycan'da İslam ortamından olmalarının yanında, bir kısmı da Gürcistan'da gayri İslam Gürcülerin vatanında yaşamış olmaları göz ardı edilmemelidir. Zaten Sovyetler Birliği'nde din ve özellikle de İslam sıkıştırılmaya çalışılmıştı. Bu etmenler Ali Kafkasyalı'nın kurgusal yapıtlarında da yankı bulmaktadır.

3.1.1. Koçaklar ya da Kaçaklar

Rusya'nın Borçalı ve İkinci Şıhlı bölgelerinde uygulamış olduğu baskı yıldırma politikaları sonucu köylü kesimden oluşan koçaklar, yerel halkın sıkıntılarını gidermek onlara güvenli bir ortam sağlamak için bir araya gelir.

Kartallar Sınır Tanımaz romanında Sultanov: “Memlekette hak, hukuk, adalet diye bir şey kalmadı. Şurası bir gerçek ki onların anladığı tek dil varsa o da kuvvettir. Kuvvetimizi gösteremezsek o zalimleri durduramayız. Bunun için mutlaka silahlı bir örgüt kurmalıyız. İşte sizi bunun için davet ettim. Silahlı mücadeleye var mısınız?” (Kafkasyalı, 2020, ss. 16-17) ifadelerini kullanır.

Bölgedeki adaletsizlik ve zulmün hat safhaya ulaşır. Yerel halk da bütün mal ve mülklerinin gasp edildiğini, hukukun işlemediğini ve adalete erişimin mümkün

olmadığını yaşıyarak görür. Bu nedenle yerel halk, mezalime karşı güçsüz ve savunmasız hisseder. Bu durumda, yerel halk kendilerini koruyabilmek ve haklarını savunabilmek için güçlü bir örgütlenme ve mücadele arayışındadır.

Sultanov'un önerisiyle zulme karşı etkili bir şekilde mücadele etmenin ve haklarını savunmanın bir yolunun bulunduğu görülür. Bu da baskı altındaki toplumların yaşadığı adaletsizlikler karşısında güçlü bir direniş isteğini ve örgütlenme çabalarını gösterir.

Böylece halkı korumak haksızlığa karşı durmak için bir birlik kurulması için çaba harcayan koçaklardan Naki arkadaşlarına şunu sorar:

- Her şey iyi hoş da en önemli hususu atladık, diye yakınınca koçaklar:
- Acaba neyi atmış olabiliriz ki? diye düşünmeye başladılar.

Naki:

- İsimsiz örgüt mü olur? diye sordu.

Yıllarını dağlarda geçirmiş kahraman Mehmed Matos:

- Naki kardeş haklı! Örgütümüzün adı olması lazım, diyerek Naki'nin fikrini onayladıktan sonra:
- Uygun görürseniz teşkilatımızın adı Kafkas İntikam Kartalları olsun, teklifinde bulundu”.

(Kafkasyalı, 2020, s. 20).

İsimsiz bir örgütün etkili olamayacağı düşüncesiyle, örgütün adının belirlenmesi üzerinde durulurken aynı zamanda halkın korunması ve adaletsizliğe karşı mücadele etme ihtiyacı vurgulanır. Koçaklar, haksızlığa karşı durmak ve toplumu korumak için birlikte faaliyet göstermeye karar verirler.

Bu birlikler bazen kaçaklar bazen de koçaklar olarak tanımlanırlar; örneğin, Mehmet Toygar Özdemir'in *Mihrali Bey Kurt Soluğu* adlı romanında kaçaklar olarak adlandırılırken *Kafkas Koçakları* adlı eserde ise koçaklar olarak isimlendirilirler.

Koçaklar, “yöneticilerle ve halk arasında haksızlık yapan kişilerle mücadele etmiştir. Kahramanın yasadışı davranışlarda bulunması onun otorite için bir haydut ya da eşkıya olarak nitelendirilmesine sebep olsa da bu halk için geçerli olmamaktadır” (Altunsabak, 2017, s. 141; URL 17).

Koçaklar da aynı amaç doğrultusunda faaliyet gösterir. Bu birlikler “halkın aralarındaki anlaşmazlıkları çözüyor, bazı davalara devletten önce el atıp yerel mahkeme görevini de görüyorlardı. Kaçakların, haksızlıkların önüne geçip zayıfları korumaları halkta karşılık buluyor; gerektiğinde onları içlerinde saklayıp, her türlü ihtiyaçlarını

karşılayıp koruyorlardı... Sınır güvenliği olmadığı için Osmanlı, İran ve Rusya arasında mekik dokuyorlardı” şeklinde çalışır (Özdemir, 2022, ss. 48-49).

Halkın kendi aralarında anlaşmazlıkları çözme yeteneği, o toplumun sosyal yapısının ve örgütlenmesinin bir tezahürüdür. Bu durum, yerel toplumun dayanışma ve iş birliği kültürünü yansıttığını gösterir. Kaçakların haksızlıkların önüne geçerek zayıf grupları koruması ve toplumda karşılık bulması, o toplumun değerler sistemi ve etik anlayışıyla ilgilidir. Bu durum, toplumun adalet ve dayanışma ilkelerine verdiği önemi gözler önüne serer. Sınır güvenliğinin eksikliği bölgenin jeopolitik durumuyla ilgilidir. Osmanlı, İran ve Rusya gibi güçlerin etkisi altında olan bir bölgede yaşayan halk, sınırların değişkenliği etkileriyle karşılaşabilir.

Sınık Köprü'nün kuzey batısında yer alan Akgöl (Candar Gölü), Keşiş Dağları ve Sarıyokuş arasındaki geniş kırsal alan Gürcistan sınırındadır. Güneyde ise Korca Yalı'dan Kekil Dağı'na, Haçasu, Dilican, Karakilise, Gümrü sınırlarına kadar uzanan yaylaklar ise Ermenistan sınırında bulunur. Bu bölgeler Azerbaycan için önemli bir yer teşkil eder.

Gazah yerel yönetimince bu bölgede bulunan kırsal ve yaylaklardaki çiftlikleri, muhtelif işletmeleri, yapılan ziraat ve hayvancılık işlerini Gürcü ve Ermeni saldırı ve tecavüzlerinden korumak için İkinci Şıhlı'da, Osmanlı Devleti'nin doğu ve güney doğuda kurduğu “Hamidiye Alayları” misali “Köy muhafaza birliği” adı altında bir birlik kurulur, bu kuvvetin başına da Memmed Baba adındaki Mehmed Bayramoğlu Şıhlı getirilir. Destelerde görev alan kişi sayısı beş ile on beş arasında değişiklik gösterir.

“Bu gönüllü gençlerden biri de Memmed Baba'nın yirmi üç yaşlarındaki oğlu Hacıydı. Çok atik, cesur, gözü pek olduğu için herkes ona 'ateş, alev' anlamında Aloy Hacı veya sadece Aloy diyordu” (Kafkasyalı, 2018, s. 26).

Bu gönüllü birlikler genellikle gözü pek yiğitlerden oluşmuştur. Ancak, bu birimler dışardan hiçbir yardım almadıkları, yabancı güçler tarafından desteklenmedikleri, yeterli mühimmat, silah ve donanıma sahip olmadıkları gibi iyi bir eğitim alma imkânından da yoksundur. Memmed Baba'nın da içinde bulunduğu birlik özellikle Gürcülerden gelen saldırılara karşı oluşturulmuş olsa da Çarlık ve Bolşevikler tarafında da Türklere karşı düşmanca bir politika izlendiği görülür.

Çarlık ve Bolşevikler önce Ermenilere ve Gürcülere destek verir. Bu destekle birlikte Ermeniler Anadolu ve Azerbaycan'a saldırır ve bu saldırılar sonucunda Anadolu

ve Azerbaycan'ın birçok yeri işgal edilir. Gürcülere de Ardahan, Şavşat, Artvin, Ahılkelek, Ahıska, Borçalı ve diğer köyleri işgal ederler.

Mihrali Bey Kurt Soluğu romanında Mihrali destek alabilmek için Kâmil Ağa'nın yanına gider. “Biliyorsun, Osmanlı, Rusya ve İran'da aranmaktayım. O yüzden sıkışıp kaldım. Dağlardan başka sığınacağım bir yerim de kalmadı. Köyümden, ailemden, akrabalarımın çok uzak kalmak istemiyorum. Güçlü bir birlik kurabilirsem Rusları bazı noktalarda durdurabilirim. En azından onları bu zulümlerden biraz olsun vazgeçirici olurum. Yoksa yapacakları kötülüğün, çektirecekleri işkencenin haddi hesabı olmayacak. Bana destek olun, bir birlik kurup Karapapak köylerini koruyayım. Görünen o ki Osmanlı-Rusya savaşı kaçınılmaz. Kafkasya'da da bilinmezlik rüzgârları esiyor” (Özdemir, 2022, s. 105).

Mihrali bölgedeki siyasal veya askerî gerilimlerin bir sonucu olarak kaçınılmaz bir tehlike altında olduğunu ve güvenlik ihtiyacı duyduğunu gösterir. Köyünden, ailesinden ve akrabalarından uzak kalmak istememesi, toplumsal bağların ve aidiyet duygusunun önemini vurgular. Çünkü bireyi var eden etkenlerden en önemlileri arasında aile, kültürel bağlar, gelenek ve görenekler gelmektedir. Bu yüzden Mihrali için köy demek kolektif belleğin varlığı demektir. Mihrali'nin güçlü bir birlik kurarak direnmeye çalışma isteği, umutlu bir tavır sergilerken, aynı zamanda Rusya-Osmanlı savaşının kaçınılmaz olduğu düşüncesi umutsuzluğunu da ifade eder.

Bu, bölgedeki siyasal ve askerî gerilimlerin boyutunu ve insanların gelecek konusundaki belirsizlikleri yansıttığı da düşünülebilir. Bolşevik devrimi sonrasında toplum arasında saygın, etkili ve itibarlı kişilere karşı planlı bir şekilde baskılar uygulanır. Bu baskılar arasında fiziksel şiddet, aşağılama, sürgün ve hatta öldürme gibi yöntemler bulunur. Toplumun bir kısmı, bu zulme tanık olmasına rağmen sessiz kalarak, olayları seyreder. Zulme maruz kalan bazı bireyler, sürekli zulme karşı mücadele etmek ve özgürlüklerini savunmak adına direnişe geçerler.

Bu kişiler hem kendi güvenliklerini sağlamak hem de zulme uğrayan halka yardım etmek ve baskıya karşı durmak amacıyla “Koçaklar destesi” adında bir direniş birliği kurarlar. Bunların arasında, “Emir Aslan Tomtullu, Aslan Gülalioğlu, Mehmed Karabağlı gibi elli yaşını geçmiş olgun kimseler olduğu gibi Aloy Hacı ve Emrah gibi henüz otuz yaşlarında olan gençler de vardır” (Kafkasyalı, 2018, s. 135).

Bu gönüllü birliklere gelerek yardım talebinde bulunulur.

Böylelikle, Koçakların ilk görevi “Tiflis Türk Konsolosluğu çalışanları, gayri resmi olarak, Birinci Dünya Savaşı yıllarında veya Bolşevik İhtilali zamanı Ruslar ve onların güdümündeki Ermeniler tarafından zarara uğratılan, Gürcistan'ın Borçalı, Ahıska, Ahılkelek ve Ermenistan'ın Gökçe, Akbaba bölgelerinde bulunan Türk ailelerle iletişim kurarak onların Moskova ve Kars Antlaşmalarından faydalanarak Türkiye'ye gelmelerine ve Türkiye'nin çeşitli yerlerine, özellikle Ardahan, Kars, Iğdır, Ağrı, Van, Muş illerine yerleşmelerine öncülük etmektir” (Kafkasyalı, 2018, ss. 146-147).

Koçaklara ulaşan bilgilere göre “Borçalı'nın İlmezli köyünde Ermenilerin zulmüne uğramış, ailesinden birkaçını şehit vermiş, mağdur bir aile vardır. Kendilerine Kars'ta “muhacir hakkı” verilecektir. Ancak eşini ve çocuklarını götürecek imkân ve kudreti yoktur” (Kafkasyalı, 2018, ss. 146-147).

Bahsedilen aile, İlmezli köyünde Ermeni zulmüne uğramış olup ve bu zulüm sonucunda aileden bazı bireylerin şehit olduğundan bahsedilirken yine bununla birlikte bu, ailenin feci bir deneyim yaşadığı ve mağdur durumda olduğu da vurgulanır. Ailenin eşini ve çocuklarını Kars'a götürme konusunda imkân ve güçsüzlüğü ifade edilir. Fakat burada koçaklardan yardım istenmesi de göz ardı edilmemesidir. Koçaklar, dönemin iktidarına karşı savunmasız halkın güvenlik ve asayişini sağlamak ve gerektiğinde göç etmelerine yardımcı olmak için başvurulmuş bir gönüllü birliktir. Aynı zamanda aile göç etme hakkına sahip olsa da fiziksel veya ekonomik engellerle karşılaştığının altı çizilir.

Kars'a göç etmeleri durumunda muhacir haklarından da yararlanacağını vurgulanması devlet tarafından mağdur edilmeyeceklerinin bir göstergesidir. Osmanlı Devleti, yaşadığı savaşlar sonucunda ekonomik sıkıntılarla karşılaşır ve tarım alanlarını işlemek için işgücüne ihtiyaç duyar. Aynı zamanda, azalan nüfusu artırmak da hükümetin öncelikli hedeflerinden biridir. Bu nedenle Osmanlı hükümeti 9 Mart 1857 tarihinde, göçmenlere çeşitli teşvikler sunan bir kararname ilan eder. Bu kararnameyle, Osmanlı Devleti nüfusunu artırmayı, ekonomik krizle başa çıkmayı ve tarım alanlarını daha etkili bir şekilde işlemeyi hedefler.

Göçmenlere sunulan teşvikler arasında ekonomik olanaklar, toprak tahsisi ve vergi avantajları gibi unsurlar vardır. Bu tür politikaların amacı, ekonomik kaynakların artırılması, aynı zamanda da toprakların daha verimli kullanılması olmuştur.

Koçaklar toplumun huzuru ve güvenliğini sağlayan halk nazarında yetkin bir görev üstlenen birlik olması nedeniyle Kôhalı Hacı Halil, Koçak Nuri'nin ekibinden bir ricada

bulunur ve Gürcistan Borçalı'nın Arıklı köyünden dost ve akrabaları olan Nasip (Hacı Nasip), Ahmet (Koçulu) ve Elmas'ı Türkiye'ye götürmek istediğini dile getirir. Ancak, bu amacı tek başına başaramadığını ifade eder ve yardım istediğini belirtir. “Bize hududu geçinceye kadar yardım etmeniz yeter. Bu da sizin en fazla üç dört gününüzü alır. Çok rica ediyorum. Koçak Nuri, arkadaşlarına göz gezdirir. Kimse olumsuz tepki vermez. Ey pekâlâ, yardım edelim, bakalım, hayırlısı” der (Kafkasyalı, 2018, s. 206).

Koçak Nuri'nin arkadaşlarına göz gezdirerek kimsenin olumsuz bir tepki vermemesi, grup içinde dayanışmanın ve yardımlaşmanın önemli bir örneğini sergiler. Aynı zamanda, vermiş olduğu cevap, grup üyelerinin yardım etme isteğini ve olumlu bir tutum sergilemesini gösterir.

1930'lu yıllarda Stalin tarafından Sovyetler Birliği'nde gerçekleşen ve Büyük Temizlik olarak adlandırılan dönemde, birçok aydın, entelektüel, din adamı ve muhalif kişi sistematik olarak hedef alınır ve yok edilmiştir. Önde gelen aydınlar, düzme suçlarla tutuklanarak ya öldürülmüş ya da sürülerek susturulmuşlar. “Bunlara yakıştırılan en büyük suç Türkçülük ve Türkiye taraftarlığıydı” (Zeyrek, 2001, s. 37).

Gevher Demirkaya'nın eserleri arasında yer alan ve “Dinmeyen Acı Kafkasya”nın devamı niteliğinde olan “Sara: Ahıska'da Bir Ermeni Gelin” eserinde ise eğitilmiş ve toplumun seviyesini yükselten aydın kesim olarak tabir edilen soydaşların Türkiye'ye gönüllü kişiler tarafından getirilmesine değinilir. “Emrah: Dayı, iki gün sonra Nahcivan'a gitmemiz gerekecek. Orada bizi bekleyen soydaşlarımız var. Onlar, esaretten, sürgünden dönen, ailesini ve her şeyini kaybeden insanlar. Özbek, Azeri, Karapapak, Kırgız Türkleri. Hepsi de aydın, bilgili kişiler. Aralarında makinist, mühendis, usta şoför, kimyagerler var. Bu insanları dikkat çekmeden Nahcivan sınırından Iğdır'a geçirmek veya Batum'dan bir gemiye bindirip göndermek” (Demirkaya, 2019b, s. 319).

Karapapak Türkleri gibi farklı Türk kökenli grupların varlığı, geniş bir coğrafyada yaşayan ve muhtelif tarihlerde göç eden insanların çeşitliliğini yansıtır. Bu kişilerin hepsi aydın, bilgili kişilerden oluşur ve çeşitli mesleklerde uzmanlaşan kişilerdir.

Azerbaycan'da kaçak hareketinin ortaya çıkaran siyasal olaylar arasında Çarlık Rusya'nın 19. yüzyılda Azerbaycan'ı işgali, bölgenin siyasal, kültürel ve sosyal yapısını derinden etkileyen bir süreç olarak karşımıza çıkar. Hanlık sistemine dayalı yönetim, merkezi bir direnişin oluşmasını engellediğinden Rusya bölgeyi aşamalı olarak ele geçirir. İşgal, Azerbaycan Türklerinin geleneksel yaşam tarzına ve milli kimliğine yönelik

baskıları beraberinde getirir, toplumsal huzursuzluk ve kaçak hareketlerinin ortaya çıkmasına neden olur. Bu durum halkın Rus yönetimine karşı tepkisini ve bölgedeki direniş dinamiklerini şekillendiren önemli etmenlerden birini oluşturur.

Azerbaycan'da kaçak hareketinin ortaya çıkmasının bir diğer etkeni toplumsal yapılanmalardır. Köylülerin topraklarını kaybetmeleri ve çalışma haklarının ciddi kısıtlanması, onların ekonomik ve sosyal açıdan zor bir yaşam sürmelerine yol açar.

“Köylüler en çok ezilen, toprakları ellerinden alınan ve kendileri için çalışma hakkı olmayan bireyler olarak toplumda yer almaktadırlar. Bu durum doğal olarak onların isyan etmelerine, yurtlarını bırakarak dağlarda ve ormanlarda yaşayan, toplumsal adaletsizliği ve eşitsizliği gidermek adına mücadele eden ve halkı özgürlüğe kavuşturacağına inanılan kaçaklara dönüşmelerine sebep olmaktadır” (Yazar, 2008, s. 6).

Köylüler, topraklarını kaybederek ağır ekonomik baskı altına girer ve temel geçim kaynaklarından mahrum bırakılır. Bu süreçte, kaçak hareketlerinin ortaya çıkışını tetikleyen en önemli faktörlerden biri de ekonomik eşitsizlikler ve geçim sıkıntılarıdır. Azerbaycan ekonomisinin büyük ölçüde tarıma dayanması ve toprak mülkiyetinin merkezi otorite, yerel yönetici elitler, beyler ve ağalar gibi ayrıcalıklı kesimlerin elinde yoğunlaşması, kaçak hareketlerinin ortaya çıkmasındaki temel ekonomik faktörlerden biri olur. Hanlıklar döneminden itibaren başlayan ve 1917'deki Ekim İhtilali'ne kadar devam eden süreçte toprak sahipliğiyle ilgili dönüşümler, sosyal ve ekonomik eşitsizlikleri derinleştirerek kaçakların oluşumuna zemin hazırlar.

Toprakların büyük bir bölümü devlet yetkilileri, beyler ve ağalar tarafından kontrol edilirken, köylüler kendi mülkiyet haklarını kaybeder ve geçimlerini sürdürebilmek için toprak sahiplerinin arazilerinde düşük ücretler karşılığında çalışmak zorunda kalır. “Köylüler bu topraklarda beyler ve ağalar için ürün yetiştirmek adına günlük ücret karşılığında çalışmaktadırlar. Köylülerin ne çiftçilik yapacakları toprakları, ne hayvanları ne de aletleri vardır” (Yazar, 2008, s. 52).

Bununla birlikte, ağır vergilendirme politikaları köylülerin ekonomik yükünü artırır, sabit ve değişken vergiler nedeniyle yaşam koşulları giderek zorlaştırır. Çarlık Rusya'nın vergi sistemine müdahale etmesi ve vergilerin nakit olarak ödenmesini zorunlu kılması, köylülerin sınırlı mali kaynaklarını daha da kısıtlar ve ekonomik baskıyı artırır. Ayrıca, toprak kiralama süreçlerinde beyler ve ağalar avantajlı konumlarını koruyarak, köylülerin sosyoekonomik koşullarını daha da olumsuz etkiler. bunlara ek olarak

kaçakların ortaya çıkmasında dini ve ahlaki etkenler de yer alır. Hükümetin yönetimdeki istikrarsızlığı ve ekonomik çöküş, toplumun ahlaki yapısını da olumsuz yönde etkiler. Çarlık Rusya'nın din politikalarında tutarsız bir yaklaşım sergilemesi ve bu politikaların tahta çıkan Çarlara göre değişkenlik göstermesi, dini alanda belirsizlik yaratır. Özellikle Rus yönetiminin zaman zaman Müslümanlara karşı sertleşen tutumu, dini duyarlılığı yüksek olan halkın tepkisine neden olur.

Buna ek olarak, İran ve Osmanlı Devleti arasındaki Şii-Sünni çatışmaları Azerbaycan'daki dini dengeleri de etkiler ve toplumsal gerginlikleri artırır. Ekonomik adaletsizlikler ve ağır yaşam koşulları, ahlaki değerlerin zayıflamasına ve yozlaşmaya zemin hazırlar. Bununla beraber bazı din adamlarının dini otoriteyi kullanarak halkı sömürmesi, toplumun dini ve ahlaki değerlere olan güvenini sarsar.

Genel olarak değerlendirildiğinde, 18. ve 19. yüzyıllarda Çarlık Rusya'nın Azerbaycan üzerindeki siyasi baskıları, toplumsal eşitsizlik, ekonomik sıkıntılar ve dini-ahlaki sorunlar, halkın bir kısmını mevcut düzene karşı direnmeye iter. Bu ortamda ortaya çıkan kaçaklar, haksızlığa uğrayan halkın savunucusu olarak görülür ve direnişin sembolü haline gelir.

1828 yılında Azerbaycan'ın ikiye parçalanmasıyla ve kuzey kısmının (bugünkü Azerbaycan Cumhuriyeti) çarlık Rusya'nın terkibine zorla dâhil edilmesiyle neticelenen Türkmençay Ahdnamesi'nden sonra ülkede işgalci Ruslara karşı halk direnişi başlamıştı. Çarlık Rusya'nın Azerbaycan'ı işgali sırasında yaşanan siyasal, sosyal ve ekonomik gelişmelerin sonucunda ortaya çıkan direniş hareketleri bu dönemde, yerel halkın, Çar hükümetine, onun memurlarına ve yerel aristokratlara karşı isyan ettiği ve silahlı mücadele verdiği bir dönemi kapsamıştı. Bu direnişin temelinde, yerel halkın yaşadığı zorluklar ve haksızlıklar yatmıştı. Çarlık Rusya'nın yönetimi altında, yerel yöneticilerin ve mülk sahiplerinin baskıcı politikaları ve haksız vergilendirme uygulamaları gibi etmenler, halk arasında hoşnutsuzluğa yol açmıştı.

Kafkas Koçakları romanında Aloy Hacı'nın da kaçak sıfatıyla aranması bu haksızlıklara karşı baş kaldırdığını, ailesini ve ülkesini korumak için mücadele ettiğini gösterir. 1917 Bolşevik İhtilali sonrasında Azerbaycan ile Gürcistan arasındaki sınır sorunları ve siyasal ortamda önemli değişiklikler yaşanır. Nisan 1920'de Azerbaycan Kızıl Ordu tarafından işgal edilir ve Sovyetleşmeye karşı direnen Gürcistan daha sonra benzer bir işgale tabi tutulur. Bu dönemde Azerbaycan ile Gürcistan arasındaki Borçalı

ve Gazah bölgelerindeki sınır anlaşmazlıklarına, bazı köylerin Gürcistan tarafından işgal edilmesine neden olur.

Aynı eserde Aloy Hacı'nın babası olan Memmed Baba, Yukarı Salahlı Tepesi yakınlarında olası bir Gürcü saldırısına karşı atlarının üzerinde beklerken, karanlık gecenin ortasında ani bir şekilde gelen Kızıl Ordu süvarilerinin saldırısına uğrar. Memmed Baba, tüfeğini ateşlemeye çalışırken Kızıl Ordu süvarilerinin kılıç darbeleriyle atından düşürülür. Ağır yaralanan Memmed Baba hayatını kaybeder. Binnet Efendi, Memmed Baba'nın Kızıl Ordu süvarileri tarafından kılıçla vurularak öldürüldüğünü ifade eder. Memmed Baba'nın ölümü, bölgedeki Sovyetleşme sürecinin ve Kızıl Ordu'nun ilerleyişinin bir sonucudur.

Aloy Hacı, milletine ve vatanına olan sevgisi, dini ve millî değerlere olan bağlılığıyla büyük küçük herkesin takdirini kazanır bu sebeple milislerin dikkatini üzerine çeker. Annesiyle sık sık kabir ziyaretlerine gitmesi, dini törenler düzenlemek amacıyla hocalar getirmesi, güvenlik birimlerinin onu daha yakından izlemeye almasına yol açan sebepler arasında yer alır. Ancak Aloy Hacı, Zeliha Hanım'ı, Nigâr'ı ve diğer kardeşlerini düşünerek, babasının mezarını ziyaret edemez hale gelir. Akraba ve dostlarının yardımıyla Gazah'tan mezar taşını getirterek, babasının kabrine bir anıt dikilmesini sağlar. Nevruz Bayramı geldiğinde, şekerler, kuru meyveler alınır, pastalar, çörekler yaptırılır, kete pişirilir ve helva hazırlanır. Akraba ve dostlarla birlikte arabalarla Memmed Baba'nın kabrine gidilir. Mezar taşının dikilmesinin ardından Ahmet Hoca Kuran-ı Kerim okur, köyün ulu aksakalı Şerif Şikeste de dua eder. Merasim sonunda katılımcılara şekerleme, meyve, çörek, kete ve helva dağıtılır.

Şerif Efendi'nin duasını huşu içinde dinleyen ve âmin diyen Aloy Hacı, elini yüzüne sürüp ayağa kalktığı anda bir milis komutanı ile dört milisin tepeye doğru yaklaşmakta olduklarını fark eder. Aloy Hacı, köy halkının gözleri önünde, merasim sırasında milisler tarafından tutuklanır. Milis komutanı ona teslim olmasını söylese de, yaşlı aksakallar onun yerine konuşmaya çalışır, fakat komutan sert bir şekilde “Ya vuracağız ya götüreceğiz” diyerek taviz vermez (Kafkasyalı, 2020, s. 38).

Aloy Hacı, milisler tarafından elleri bağlanarak yaya bir şekilde Gazah milisiye merkezine götürülür. Buradaki hapisane, dönemin şartlarına uygun olarak oldukça zorlayıcıdır. Aloy Hacı, burada eski okul arkadaşı Hazret ile karşılaşır. “Hazret, Aloy Hacı'nın okul arkadaşıdır. Üç yıl birlikte okumuşlardır. O günden beridir de arkadaşlıkları

kardeşliğe dönüşerek devam etmiştir. Hazret, yoksul aile çocuğudur. Tek kabahati milliyetçi, vatanperver olması, Sovyet yönetimine kulluk etmemesidir” (Kafkasyalı, 2020, s. 39-40). Bu hapishanede suçsuz yere kalmak istemeyen Aloy Hacı içinde bulunduğu durumu ve başına gelebilecekleri düşünerek kaçmayı planlar.

Aloy Hacı'yı izleyen Hazret:

- Hayırdır, ne yapmak istiyorsun?
- Yapacağımız şey belli. İki şey var: ya oturup ölümü veya sürgünü bekleyeceğiz,
- Ya da?
- Firar edeceğiz!
- Nasıl firar edeceğiz? Buradan kaçılır mı?
- Ne yapıp yapıp kaçmamız lazım. Ölmememiz gerek. Sorumlu olduğumuz ailelerimiz ve halkımız var. Mutlaka kaçmalıyız”

(Kafkasyalı, 2020, s. 45).

Aloy Hacı'nın kaçmayı planlaması, içinde bulunduğu tehditten ya da tehlikeden kaçma arzusunu simgeler. Firar etmeyi tek çözüm yolu olarak görmesi çaresizliğini ve hayatta kalma arzusunu yansıtır.

Hazret'in: “Kaçabilir miyiz?” sorusu ise olaya sorgulayan bir bakış açısı getirir. Burada kaçmanın fiziksel olarak mümkün olup olmadığına dair bir şüphe barındıran Hazret, aslında umutsuzluğun ve belirsizliğin izlerini taşır. Ancak Aloy Hacı'nın verdiği cevap, kararlılığını ve hayatta kalma içgüdüsünü ortaya koyar: “Ölmememiz gerek” diyerek sadece kendilerinin değil, aynı durumda sorumlu oldukları ailesi ve halkı için de bir sorumluluk taşıdığını belirtir.

Bu, bireysel bir kaçışın ötesinde daha büyük bir kolektif sorumluluk duygusuyla birleşir. Kaçmanın bir nevi bir hayatta kalma mücadelesi olduğu ve bunu yapmak zorunda olduklarını vurgulayan bir bakış sunar.

Ayrıca, diyalog boyunca geçen “ölümü veya sürgünü beklemek” ve “firar etmek” arasındaki ikilik, kişinin karşılaştığı ölüm tehdidi karşısında yaşadığı zor seçimleri ve belki de çıkarılacak tek çarenin kaçışın bazen tek seçenek olabileceği olduğunu da gösterir. Aloy Hacı gece kararmak üzereyken, firar planı yapmaya başlar. Bunu başarmak için damın zayıf yapısını ve küçük pencereyi kullanacaktır. Hazret ona yardımcı olur, fakat pencere demirlerinin arasından geçebilmek için ciddi bir mücadele verir. Hazret, bekçiyi oyalamak için tuvalet bahanesiyle konuşmalar yaparken, Aloy Hacı fırsatı değerlendirir ve testere dişli demirlerin arasından geçmek için çıplak bir şekilde

denemelere başlar. Bütün bu hazırlık, firarın bir anlık fırsatını kollayan bir stratejiye dayanır. Aloy Hacı, demirlerin arasından geçmeye çalışırken sıyrıklar alır.

Bu süreçte hem fiziksel hem de psikolojik olarak büyük bir gerilim yaşanır. Hazret'in de demirlerin arasından geçmesiyle birlikte bekçi hala uyurken başarılı bir şekilde kaçarlar. Artık kaçmanın ilk aşaması gerçekleşir. Uzun bir yolculuktan sonra ormanda kaçan ikili, kaçışlarını pekiştirecek bir karar alır: atlara binip kaçmak. Çeyrek ayın ışığı altında bu özgürlük anı hem bir kurtuluşu hem de yeni bir hayatı simgeler.

Hazret'in yaralanıp yakalanması ve kurşuna dizilmesi, özgürlüğün bedelini ağır şekilde ödediklerini gösterir. “Hazret yolda attan düşüp yaralanır. Bolşevikler onu yaralı olarak yakalayıp aynı gün Kür Nehri'nin kıyısındaki Gemi Kaya denilen yerde kurşuna dizerler” (Kafkasyalı, 2020, s. 49).

Aloy Hacı, Gazah Gazamatı'ndan (hapis zindanından) kaçtıktan sonra dağlık bölgelerden, ana yollardan uzak bir şekilde annesinin evine ulaşır. Annesi Zeliha Hanım, oğlunun gelişini hissetmiş gibi uyanır ve sevinçle onu karşılar. Aloy Hacı, annesine yaşadığı kaçıışı anlatır ve hemen köyden ayrılmak için hazırlık yapar. Annesi, oğlunun en sevdiği yiyecekleri heybeye yerleştirir. Aloy Hacı, annesine veda etmeden ve kimseyi görmeden köyden ayrılır. Kuzeye doğru yola çıkar, Hıram çayını geçip Kozluk ormanına girer, ardından Muğanlı köyüne ulaşır. Aloy Hacı böylece milis güçleri tarafında firari olarak her yerde aranır hale gelir.

Çarlık Rusya'nın Gazah-Borçalı bölgesine getirdiği yabancı yönetsel yapılar ve kültürel baskılar direnişin temelini oluşturur. Bu direniş hareketleri genellikle dağlık bölgelerde ve ormanlarda gerçekleşir. Yerel halk, devlet kanunlarına uymayarak ve Çarlık Rusya'nın belirlemiş olduğu yerleşik düzeni reddederek kendi özgürlükleri ve hakları için mücadele eder.

Konunun bağlamından uzaklaşmamak koşuluyla Kaçak Nebi örneğine kısaca değinmek yerinde olacaktır. “Kaçak Nebi hikâyesinin Ehliman Ahundov ve Azad Nebiyev varyantları çeşitli bölümlere ayrılarak yazıya geçirilmiş durumdadır” (Yazar, 2008, 177). Buradan hareketle Kaçak Nebi'nin kaçak düşme nedenini şöyle vermek mümkündür. “Nebi'nin kaçak düşmesinin birçok nedeni olduğunu görmekteyiz. Bunun dışında bu varyantta görülen diğer bir nokta da Nebi'nin tam olarak kaçak olmaya karar vermeden önce birkaç kez Mollu köyünden ortalık yatışana kadar uzaklaşmasıdır. Her ne kadar Nebi, Mollu'dan uzaklaşmış olsa da bunlar kısa süreli olmuştur. 1-2 yıl süren bu

kaçışlardan sonra Nebi tekrar Mollu'ya dönmüştür. Bu varyantta kaçak düşmesini sağlayan nedenler ise; Molluluların muhtarı Mahmud Bey'in Nebi'nin babasını hasta halde ücretsiz çalışmaya götürmek istemesi üzerine onun Mahmut Bey'i ve adamlarını dövmesi; Sisyan'ın Binis köyünde ağaların, köylülerin otlaklarına el koymalarını engellemesi; İsmail Bey'in taşkınlık yapan muhafızlarını dövmesi ve yine Mehmed Bey'in ve adamlarının Mollu köylülerinin otlak ve ekin yerlerini ellerinden almalarına mani olmasıdır” (Yazar, 2008, s. 183).

Bu durum Nebi'nin ailesine yönelik bir sömürü ve adaletsizliktir. Nebi, babasının zor durumda olduğunu gördüğü ve bu durum karşısında ne kadar çaresiz kaldığı anlaşılan bir evlat olarak, kendi öfkesini ve tepkisini harekete geçirir. Nebi'nin, Mahmud Bey ve adamlarını dövmesi, sadece fiziksel bir karşılık vermek değil, aynı şekilde sosyal düzeni ve adaleti savunma çabasıdır. Burada Nebi'nin babasına yapılan haksızlığa karşı bireysel bir direnişi ve babasına duyduğu bağlılık da önemli bir yer tutar. Bir diğer kaçış sebebi, Sisyan'ın Binis köyündeki ağaların, köylülerin otlaklarına el koyma çabalarına karşı Nebi'nin direnmesidir. Burada Nebi, köylülerin geçim kaynakları olan otlakların haksız bir şekilde el değiştirmesine karşı çıkar. Bu durum, sadece Nebi'nin köylülere ait toprak arsalarının ve doğal kaynakların, zengin ve güçlü bir grup tarafından sömürülmesine karşı duyduğu adaletsizliğe tepkisini de yansıtır. Nebi'nin bu duruma karşı verdiği tepki, onun toprağa ve köylülerin hakların savunma arzusunu ortaya koyar.

Bu direnişin, sınıf mücadelesinin esas biçimi olarak kaçak hareketi meydana çıkmıştı. İstismar olunmak, esarette yaşamak, istilaya uğramak istemeyen halk yiğitleri kaçaklar adlandırılmışlar. Bu kaçaklar Rus çarlık rejimine karşı, yönetimle aynı safta olup halka zulmeden yerli memurlarla, sapı kendimizden olan hainlerle deste, grup şeklinde dağlara çekilerek, orman içerilerinde, nehir kıyılarında saklanarak mertçe mücadeleler yürütmüşler. Bu yönleriyle yiğit kaçaklar halk kitleleri tarafından sevilmiş, manilere, türkülere, koçaklamalara, destansı anlatılara, hatta hikâyelere, romanlara, piyeslere konu olmuşlar (Rüstəmzadə, 1984; Raqifoğlu, 2022).

Azerbaycan'ın Çarlık Rusya'sının işgali altında bulunduğu 19. yüzyılda ülkede baş gösteren birtakım siyasal, sosyal ve ekonomik gelişmeler sonucunda ortaya çıkan, Çar Hükümetine, onun memurlarına, yerli bey, ağa ve mülk sahiplerine karşı isyan edip yurtlarından ayrılarak dağlara ve ormanlara yerleşen, devlet kanunlarına uymayarak, zulüm edenlere karşı silahlı mücadele veren yiğit ve cesur kişilerdir.

Kaçaklar; ilk olarak kendilerine veya yakınlarına yapılan bir haksızlıktan hareket ederek kaçak düşmüş, daha sonra bu mücadeleleri toplumun haksızlığa uğramış kesininin tümünü kapsamıştır.

Kaçaklar adaletsizliği ve haksızlığı kabul etmezler, toplumda adaleti sağlamak adına mücadele ederler.

Kaçaklar birer “grup” veya “çete” halinde faaliyet gösterirler, ancak bu gruplar örgütsel bir yapıları olmayan topluluklar halinde hareket ederler.

Kaçaklar; fakir fukaranın yanında olan, onların haklarını koruyan kişilerdir.

6. Kaçaklar, hâkim güçler tarafından “kötü” ve “eşkîya” olarak, geniş halk kitlesi tarafından ise “iyi” ve “kahraman” olarak nitelendirilirler.

Kaçaklar toplumun ahlâk değerlerine saygılıdır, bu değerler doğrultusunda hareket eder ve bu yönleriyle toplum nezdinde saygı görürler.

Kaçaklar; namus kavramına büyük önem verirler. Kaçak İsmail gibi kardeşinin namusuna göz diktiği için ağasını öldüren kaçaklar veya kadınların namusuna zarar gelmesi halinde onlara sataşan kişileri öldüren kaçaklar vardır.

Kaçaklar, şiddetten yana değillerdir. Kendilerine zarar gelmediği müddetçe, adam öldürmekten kaçınırlar.

Kaçaklar, hükümet ile kaçaklık yaptıkları müddetçe hiçbir zaman iş birliği içinde olmamış tiplerdir. Onlar sadece, karşı çıktığı adaletsizlikler ortadan kalktığı ve yeni bir hükümet kurulduğu dönemde hükümet adamları ile iş birliğine gitmişlerdir.

Kaçakların liderleri bellidir ve bu liderlerin eşi yoktur, yerlerine seçimle veya başka vasıflarla kendileri ölmedikçe yeni birilerinin gelmesi mümkün değildir. Grubun yönetimi, ünü ve saygınlığı lider olan kaçağa bağlıdır.

(Yazar, 2008, s. 28).

Ayrıca, Rusya'nın Azerbaycan'a getirdiği yabancı idari yapılar ve kültürel baskılar da direnişin temelini oluşturur. Bu direniş hareketleri genellikle dağlık bölgelerde ve ormanlarda gerçekleşir. Yerel halk, devlet kurallarına uymayarak ve Çarlık Rusya'nın belirlemiş olduğu yerleşik düzeni reddederek, kendi özgürlükleri ve hakları için mücadele eder. Bu direnişlerde yer alan kişiler, genellikle yiğit ve cesur olarak nitelendirilir, çünkü ellerindeki sınırlı imkânlarla güçlü bir devlete karşı koyarlar. Ancak, bu direniş hareketlerinin sonuçları çoğunlukla karışık olur. Bazıları başarılı olur ve yerel özerkliğin veya bağımsızlığın sağlanmasına yol açarken bazıları başarısızlıkla bitir ve destekçiler sürgüne veya yok oluşa maruz kalır. Kaçaklar genellikle örgütsel bir yapıya sahip değildir. Belirli bir liderlik veya hiyerarşiye dayanmazlar. Bunun yerine, ortak amaçları etrafında bir araya gelirler ve kararlarını oy birliğiyle alabilirler.

Azerbaycan'da kaçak denince halkı koruyan, halkın tarafında duran yiğitler düşünülür. Hatta Köroğlu da Azerbaycan'da kaçak hareketinin önderlerinden sayılır.

Kaçakların varlığı, toplumun adalet sisteminin eksikliklerini ve haksızlıklarını ortaya koyar. Onlar, sistemin işlememesi veya belirli bir kesimin bir diğer deyişle Çarlık Rusya'nın lehine çalışması durumunda, alternatif bir güç olarak ortaya çıkarlar. Ancak, bazıları için kaçaklar sadece suçlu ve düzensizlik kaynağı olarak görülürken, diğerleri için bir diğer deyişle mal ve mülkleri zorla elinden alınan veya el konulan köylüler tarafından ise adaletin simgesi ve koruyucuları olarak kabul edilirler.

Kaçaklar genel olarak şiddetten yana olmamışlar, ciddi bir zarar gelmediği, namus meselesi ortaya çıkmadığı müddetçe adam öldürmekten kaçınmışlar. Bu, kaçakların şiddetin son çare olarak gördüklerini ve genellikle barışçıl çözümleri tercih ettiklerini gösterir. Ancak, kendilerini veya sevdiklerini korumak adına şiddet kullanmaktan kaçınmayacakları da bellidir. Bu durum, kaçakların toplumda bir nevi denge unsuru olarak kabul edilmesine ve adil olmayan durumlarda haklarını savunmalarına dayanır.

Namus ve adalet gibi kavramlar, kaçakların mücadelelerini belirleyen temel değerlerdir ve bu değerler doğrultusunda hareket etmeye çalışırlar. Kaçak gruplarının liderlerinin otoriter bir yapıya sahip olduğu ve liderliğinin güçlü bir şekilde gösterilirken aynı zamanda liderlerin ünü, saygınlığı ve grup yönetimi üzerinde büyük etkiye sahip olduğu belirtilir.

Kaçakların mevcut hükümetle çıkarları doğrultusunda ittifak yapmadıkları ancak, adaletin sağlandığı ve yeni bir düzenin kurulduğu durumlarda, hükümetle iş birliği yapabilecekleri üzerinde durulur. Bu liderlik yapısı, kaçak gruplarının iç dinamiklerini ve güç dengelerini anlamak için önemlidir. Liderlerin otoritesi ve toplum üzerindeki etkisi grup üyeleri arasında birliği sağlayabilir ve grup hedeflerine ulaşmak için yönlendirici bir rol oynayabilir.

1840 yılında Rusya çarı tarafından Azerbaycan'da tahkimlik (serflik) kuralının uygulanmasından, yani beylerin toprağın tam sahipleri, köylülerin ise toprağa bağlı işçiler beyan edilmesinden sonra, özellikle de 19. yüzyılın ikinci yarısından Azerbaycan'da kaçak direnişi, başka deyişle, kaçakçılık ülkenin her yerine yayılarak bir hareket halini almıştı, çar rejimini korkuya salacak bir düzeye ulaşmıştı. Halk intikamcılarını olarak rağbet kazanan bu cesur kaçaklardan Guba bölgesinde Kaçak Mayıl, Gazah'ta Kaçak Kerem, İsfendiyar, Karabağ'da Süleyman, Murtaza, Şuşa'da Memmed Kavalier,

Zengezur'da Kaçak Nebi, Gence'de Deli Ali, Borçalı'da Mihrali Bey, Kaçak İsa han, Cöyrüoğlu Kara ve diğer birçok kahramanların adları bugün de rağbetle anılmaktadır, şiirlerde, destanlarda methedilmektedir.

Kaçak Mayıl'ın Şamahı yörelerinde, Kaçak Nebi'nin Zengezur ve Nahçıvan kazalarında, Katır Memmed'in, Deli Ali'nin Gence bölgesinde, Kaçak Kerem'in Gazah bucağında gösterdikleri kahramanlıkları bugün de dillerde, gönüllerde yaşamaktadır.

Azerbaycan edebiyatında kaçakçılık, kaçak konusu geniş yayılmıştır. “Kaçak Nebi”, “Kaçak Kerem”, “Kaçak İsa han” destanları, “Kaçak Kerem” romanı, çoklu sayıda şiirler, şarkılar ve başka eserler buna örneklerdir.

Kaçak kahramanlardan birçokları Ali Kafkasyalı'nın Kafkas Koçakları ve Kartallar Sınır Tanımaz eserlerine gerçek kişi prototipi düzeyinde yansıtılmışlar. Onların arasında Koçak Nuri, Aloy Hacı, Emiraslan Tomtullu, Sedi Tomtullu, Aslan Gülalıoğlu, yeğeni Emrah Gülalıoğlu, Yukarı Salahlı'dan Mehmed Matos, Birinci Şıhlı'dan Papakçı, Borçalı'dan İsmail ve kardeşi Mehmed Temmenoğlu vardır. Ayrıca Kıyas Şıhlinski ve Hasan Ağa ve Emir Aslan gibi kaçaklar yukarıda verilen ifadelere bakıldığında kendi tarihsel kişilikleriyle seçilmişler.

Hemen hemen hepsi, köylü ailelerinde doğmuş olup Çarlık Rusya'nın bölge halkına zulmettiği dönemde yapılanlara karşı mücadele başlatan kişilerdir. Halkının uğradığı zulme adaletsizliğe daha fazla sessiz kalamayan halk kahramanları, kendi arasında yiğit, cesur, atik ve çevik olarak nitelendirilen kişiler bir araya gelerek bir deste oluşturur. “Kaçaklar, birer “çete”, “grup” veya hikâyedeki adıyla birer “deste” oluşturmuşlardır” (Yazar, 2008, s. 19).

Kartallar Sınır Tanımaz romanında ise bu kaçaklar:

“Bildiğiniz gibi Karabağlı Koçak Nuri'nin başında olduğu destede Aloy Hacı, Emiraslan Tomtullu, Sedi Tomtullu, Aslan Gülalıoğlu, yeğeni Emrah Gülalıoğlu, Yukarı Salahlı'dan Mehmed Matos, Birinci Şıhlı'dan Papakçı, Borçalı'dan İsmail ve kardeşi Mehmed Temmenoğlu var. Ayrıca Kıyas Şıhlinski ve Hasan Ağa kardeşlerin büyük bir destesi var” şeklinde bir desteden bahsedilir (Kafkasyalı, 2020, s. 142).

Kaçaklar, genellikle toplumun farklı kesimlerinden kişilerin bir araya gelerek oluşturdukları gruplardır. Bu gruplar, halkın uğradığı zulme ve adaletsizliğe karşı tepki gösteren, cesur bireylerden oluşur. Desteler, genellikle belirli bir liderlik altında bir araya gelir ve ortak bir amaç etrafında birlikte hareket ederler. Bu liderler, grubun ünü,

saygınlığı ve yönetimi üzerinde belirleyici bir rol oynarlar. Desteler, çoğunlukla belirli bir bölgeye veya topluluğa mensup kişilerden oluşur. Yukarıdaki ifadeden hareketle Karabağlı Koçak Nuri'nin başında olduğu bir destenin diğer üyeleri sıralanır. Bu desteler, genellikle birbirleriyle yakın ilişkiler içindedir ve birlikte faaliyette bulunmak için bir araya gelirler. Bu gruplar, genellikle toplumsal adaletin sağlanması ve halkın haklarının korunması amacıyla faaliyet gösterirler.

Adaletsizliklere karşı mücadele ederken, kahramanlık ve cesaret gösteren bu kişiler, toplum nezdinde genellikle saygı görürler. Ancak, hükümet ve yetkililer tarafından genellikle eşkıya olarak nitelendirilirler.

Eserde Kafkas İntikam Kartalları adıyla oluşturulan destede Aloy Hacı aktif bir rol oynarken;

“Boğatepe'de yakalandıktan sonra tutuklanan Aloy Hacı'nın hayatı eskisi gibi olmayacaktı. Yargılama sonunda Eleşkirt'e sürgün kararı verilince, daha önce pazarlığı sonuçlanmayan Vasil'in furgonu yeniden aklına geldi. Gideceği köyde mecburi ikamet edeceğinden, ister istemez çift çubuk, tarla bostan ve hayvancılıkla uğraşacaktı. Bunun için de öküz arabası gerekiyordu. Kaynatasının iki çift öküzü vardı. Eğer furgonu satın alabilirse kaynatasından da öküzlerin bir çiftini ödünç alır, sıkıntı çekmeden geçinir giderdi. Koçakların sürgün haberi kısa sürede Kars'ın bütün mahallelerine ulaşmakta gecikmedi. İki gün içinde yola çıkarılacakları konuşuluyordu. Bunu duyan akıllı başındaki insanlar tam bir şaşkınlık içine düştüler. “Koçak” unvanı öyle kolay kazanılan bir şey değildi.

(Kafkasyalı, 2020, s. 108).

“Koçak” unvanı, toplum içinde büyük saygı ve prestijle anılan, cesaret ve kahramanlık gösteren kişilere verilen bir unvandır. Ancak bu unvanı taşımak ve sürdürmek, bir dizi zorluğu da beraberinde getirir.

Koçaklar, halk tarafından genellikle kahraman olarak görülse de, hükümet ve yetkililer tarafından tehdit olarak algılanabilirler. Bu durum, onların sürekli bir baskı ve tehdit altında yaşamalarına neden olur. Koçaklar, özellikle yetkililerin radarında oldukları için sürekli gözetim altında kalır. Her hareketleri takip edilir ve en ufak bir hatası büyük cezalara yol açabilir. Aloy Hacı'nın tutuklanıp sürgün edilmesi de bunun bir örneğidir.

Kahramanlık ve adalet arayışı içindeki Koçaklar, bazen toplumdan ve sevdiklerinden uzaklaştırılarak sürgün edilebilir. Sürgün, fiziksel olarak bir yerden başka bir yere gönderilmenin ötesinde, sosyal bağların kopmasına ve psikolojik zorluklara da neden olur.

Aloy Hacı'nın Eleşkirt'e sürgün edilmesi, onun hayatında bir değişiklik meydana getirir. Sürgün veya toplumdan dışlanma, koçakların ekonomik olarak da zorluk çekmelerine yol açar. Aloy Hacı, sürgün edildikten sonra geçimini sağlamak için çiftçilik ve hayvancılıkla uğraşmak zorunda kalır. Bu da onun için yeni bir mücadele alanı yaratır.

Koçak unvanını taşımak, büyük bir sorumluluk gerektirir. Bu unvanı kazanan kişiler, toplumun beklentilerini karşılamak zorundadır. Halkın gözünden düşmemek için sürekli olarak cesaret ve kararlılık göstermek durumunda olan bu kişiler, her daim bir baskı altında yaşamak zorunda da kalır.

Bu zorluklar koçakların psikolojik olarak da yıpranmasına neden olabilir. Ailelerinden ve sevdiklerinden uzakta yaşamak zorunda kalmaları, onların yalnızlık ve depresyon gibi sorunlarla başa çıkmalarını gerektirebilir. “Koçak” olmanın getirdiği bu zorluklar, aynı zamanda bu unvanı taşıyan kişilerin ne kadar güçlü ve kararlı olduklarını da gösterir. Aloy Hacı gibi figürler, tüm bu zorluklara rağmen adalet ve özgürlük mücadelesinden vazgeçmemişlerdir.

“Bu yiğit insanlar, Sovyet işbirlikçilerin satkınığa, hainliğe teşne olduğu, casuslarının kol gezdiği bu serhat şehrinde namuslu insanların güvence kaynağıydı. Hainlerin korkulu rüyası olup mala mülke değer vermeyen bir hayat tarzları vardı. Hepsi de büyük işler hayal eden, yerine göre kendilerini halkın geleceğinden sorumlu bilen gözü, gönlü tok insanlardı. Onların Kars'tan uzaklaştırılacak olması sevenlerini derinden üzüyordu” (Kafkasyalı, 2020, s. 108).

Burada iki tip karakterle rastlaşmaktayız: mertler ve hainler.

Mert, yiğit insanların Kars gibi stratejik ve hassas bir serhat şehrinde oynadıkları kritik rol, toplum nezdindeki saygınlıklarını ve önemlerini daha da artırır. Sovyet işbirlikçilerin ve casusların kol gezdiği, sürekli bir tehdit altında olan bu şehirde, namuslu insanların güvence kaynağı olmaları, onların toplum içindeki yerini ve değerini gözler önüne serer. Bu cesur insanlar, adaletsizliklere karşı verdikleri mücadele ile halkın güvenini ve desteğini kazanmışlardır. Onlar, maddi çıkarları bir kenara bırakıp, toplumun refahı ve güvenliği için kendilerini feda eden kişilerdir.

Bu kahramanlar, maddi varlıklara değer vermeyen, gözü ve gönlü tok, büyük idealleri olan insanlardır. Bu yiğit insanların varlığı, hainler için sürekli bir tehdit oluşturur. Onların adalet ve doğruluk mücadelesi, hainlerin korkulu rüyası haline gelir. Hainlerin ve casusların kol gezdiği bir şehirde, bu tür yiğit insanların varlığı, halkın

moralini ve direncini yüksek tutar. Onların yokluğu ise, hainlerin işlerini kolaylaştıracak ve halkın güvenliğini tehlikeye atacaktır.

Bu yiğitler, kendilerini halkın geleceğinden sorumlu bilmişlerdir. Onların büyük hayalleri ve idealleri, sadece kendi çıkarlarını değil, toplumun genel refahını da gözetten bir anlayışı yansıtır. Bu da onları sıradan insanlardan ayıran en önemli özelliklerden biridir. Halkın geleceği için kendilerini feda etmeye hazır olan bu insanlar, toplumun umudu ve ışığı konumundadır.

Bu yiğit insanların Kars'tan uzaklaştırılması, halk üzerinde derin bir üzüntü ve endişe yaratır. Onların yokluğu, sadece fiziksel bir kayıp değil, aynı zamanda manevi bir boşluk anlamına gelir.

Halk, güven ve koruma kaynağı olan bu insanları kaybetmenin derin üzüntüsünü yaşamaktadır. Bu durum, toplumun moralini olumsuz etkilerken, ayrıca da hainlerin ve düşmanların cesaretlenmesine yol açabilir.

Bu yiğit insanların Kars'taki varlığı, sadece bir güvence kaynağı olmayıp hem de toplumun moral ve direnç kaynağını oluşturur. Onların büyük idealleri ve adalet mücadelesi, halkın umudu ve geleceği için önemli bir mihenk taşıdır. Bu insanların sürgün edilmesi, toplum üzerinde derin yaralar açmakla birlikte halkın güvenlik duygusunu zedeler.

Bu yiğit mertlerin yanı sıra eserde satkın adlandırılan hainler de vardır. Satkın kelimesi ve deyiimi Azerbaycan Türkçesinde ve Karapapak ağzında satılmış, hain anlamı taşır. Bu hainler Sovyet rejimiyle işbirlikçileri olup, casuslukla, “çuğullukla” meşgul olmuş insanlardır.

Koçakların mekân olarak tercih ettiği yerler arasında “Çarlık Rusya devrinde de Sovyetler Birliği döneminde de Türkiye sınırına sıralanan Göy Dağ, Karahaç, Ağlağan, Alagöz, Gökçe dağları ile Borçalı, Kozluk ve Karayazı ormanları koçakların ve kaçakların barınma mekânları olmuştur” (Kafkasyalı, 2018, s. 10).

Borçalı, Kozluk ve Karayazı ormanları, sınır bölgelerinde bulunmaları ve genellikle ulaşımın zor olması nedeniyle kaçakların ve destelerin tercih ettiği saklanma ve barınma mekânları olur. Bu bölgeler, devlet otoritesinin olarak zayıf olduğu ve kaçakların kolayca saklanabileceği yerler olarak bilinir. Kaçaklar arasında daha çok meşhur olanlarından biri Koçak Nuri'dir.

“Koçak Nuri'nin ünü, Azerbaycan, Ermenistan, Gürcistan ve Türkiye'ye yayılmıştır. Kafkasya Türk lehçeleri ile birlikte Rusça ve Ermenice bilen

Nuri, Aloy Hacı ile beraber on yıldır dağlardadır. Pek çok Rus uşağını, Türk düşmanını, vatan hainini, zalim Sovyet yöneticisini ortadan kaldırmıştır. Tecrübeli, zeki, insaf ve merhameti elinden bırakmayan, düşmanı bile arkadan vurmayan, yaşının hayli ilerlemesine rağmen dinç, atik, çevik kahraman bir yiğittir”.

(Kafkasyalı, 2018, s. 240).

Koçak Nuri'nin, halk arasında geniş bir üne sahip olduğu ve farklı dilleri konuşabilme yeteneği sayesinde geniş bir coğrafyada tanındığı vurgulanır. Dil bilme becerileri, iletişim kurma yeteneği ve kültürel çeşitliliğe olan hakimiyeti, onun bölgedeki etkili bir figür olduğunu ve çeşitli topluluklarla ilişki kurabilme kabiliyetine sahip olduğunu gösterir.

Nuri'nin on yıl boyunca dağlarda bulunması, onun deneyimli ve tecrübeli bir kişi olduğunu işaret eder. Bu süre zarfında edindiği deneyimler ve bilgi birikimi, onun liderlik ve stratejik düşünme yeteneklerini güçlendirmiştir. Nuri'nin insaf ve merhameti elinden bırakmayan bir kişi olarak nitelendirilmesi, onun adalet duygusuna ve insani değerlere olan bağlılığını vurgular. Bu özellikler, onun sadece fiziksel güç değil, aynı zamanda ahlaki bir güç kaynağı olduğunu gösterir.

Kaçak öykülerinde devlet mensuplarına kaçakların bulundukları yeri ihbar eden casuslar da vardır.

“İki tür casus vardır. Bunlardan birincisi; hükümet adına maaş karşılığında çalışan casuslar, ikincisi ise hükümetin kaçakların yakalanması adına koyduğu ödül ve vaatlere aldanarak kaçakların yerlerini ve yaptıklarını hükümet adamlarına ileten hatta kaçakları öldürmeye teşebbüs eden casuslardır” (Yazar, 2008, s. 396).

Birinci tür casuslar, genellikle belirli bir ülkenin istihbarat servisleri tarafından işe alınır ve belirli bilgileri toplamak, hedef ülkedeki faaliyetleri izlemek veya operasyonlara katılmak gibi görevler üstlenirler. Bu casuslar, genellikle devletin resmi bir politikası doğrultusunda hareket ederler ve belirli bir görev için eğitilirler.

İkinci tür casuslar ise, hükümetin kaçakların yakalanması veya istihbarat elde etmesi amacıyla teşvik ettiği kişilerdir. Bu casuslar, genellikle hükümetin sağladığı ödüller veya vaatler karşılığında bilgi sağlarlar.

Bazı durumlarda, kaçakların yerini bildirmek veya onları ele vermek için tehlikeli durumlara bile girebilirler. Bu tür casuslar genellikle halkına sadık olmayan kişilerdir ve kişisel çıkarları doğrultusunda hareket edebilirler.

Kafkas Koçakları'nda:

“Ağa, Aloy Hacı'nın Kafkas kaçaklarından olduğunu anlamakta gecikmez. Kaygana görmüş tilki gibi yalanmaya başlar. Aklına iblisçe fikirler gelir: Kaçakların sınır ihlalleri yüzünden Sovyetler Birliği Hükümeti'nin Türkiye'ye nota verdiğini hatırlar.

Bu bir ay içerisinde yirmi bir özel eğitimli jandarma öldürülmüş, on beşi ağır, on altı jandarma yaralanmış; Karayazı'nın ünlü ÇeKa Reisi kaçırılıp öldürülmüş, nice fedai milisleri kaybolmuştur. Bütün bunları Kafkas kaçakları yapmıştır. Eğer Aloy Hacı'yı Kars güvenlik güçlerine teslim ederse, Valinin yanında itibarı artacak, büyük ödül alacaktır. Ayrıca, onun atlarına ve gümüş kakmalı eyerine de sahip olacaktır. Şeklinde görülür.

(Kafkasyalı, 2018, s. 330)

Ağa, Aloy Hacı'yı Kars güvenlik güçlerine teslim ederek itibar ve büyük ödüller elde etmeyi umuyor. Bu, bireyin kişisel hedeflerini ve maddi kazançlarını artırmak için casusluk yapma motivasyonunu yansıtır.

Ancak, bu durum aynı zamanda toplumsal normların ve değerlerin kişisel davranışları nasıl etkileyebileceğini de gösterir. Ağa'nın toplum içindeki statüsünü ve itibarını artırmak için casusluk yapmaya yönelmesi, toplumun ona yüklediği değerlerin ve beklentilerin bir sonucu olabilir. Bu da sosyal çevrenin bireyin davranışlarını nasıl şekillendirebileceğini gösterir.

3.1.2. Közkamanlık ya da Mankurtluk

Manas Destanı'nda geçen Kös Kaman karakterinden türemiş olan, Cengiz Aytmatov'un “Gün Olur Asra Bedel” eserinde de kullanılmış olan bu terim ve kimlik, Türk dünyasının destanları ve kültürüne dayanmaktadır. Manas, Türk gönül dünyasının en önemli destanlarından biri olarak kabul edilir ve Kırgız, Kazak, Özbek ve diğer Türk halklarının kültürel mirasının önemli bir parçasını oluşturur. Destanın ana karakteri Manas'ın mücadelesi ve maceraları, Türk halklarının değerlerini, tarihini ve ruhunu temsil eder. Közkaman, Manas Destanı'nda yer alan bir karakterdir ve destanın kötü karakterlerinden biridir. Gücü ve iktidarı için halkına ihanet eden, kendi çıkarları doğrultusunda hareket eden, vatanseverlikten uzak ve toplumun değerlerinden kopuk bir karakter olarak tasvir edilir. Onun adı, kös kelimesiyle kötülüğü ve kaman kelimesiyle yayı simgeler.

Bu bağlamda, közkaman terimi, Manas Destanı'ndan türetilerek, karakterin temsil ettiği özelliklere dayanarak, toplumun çıkarlarını göz ardı eden, kendi bencil çıkarları doğrultusunda hareket eden ve toplumun değerlerinden uzaklaşan kişiler için kullanılır.

Kafkas Koçakları romanında Borluklu'nun bir közkaman olarak milletine bilinçli bir şekilde ihanet ederek Türkiye'ye kaçması şu şekilde ele alınır.

“Alçak Borluklu! Bu alçak, Borçalı'da da Sovyet hafiyesiydi. Orada onlarca masum insana hıyanet ettikten sonra Türkiye'ye geçti. Yaptıklarından bin pişman olduğunu, sadakatle bizim yanımızda olacağını söylemişti. Bu alçaklığı yapacağına asla inanmazdım. Demek ki görevine şimdi Türkiye'de devam ediyor. Nasıl böyle bir yanlış yaparım? Bu adam Gazah'ta, önce ÇeKa'nın, sonra NKVD'nin hafiyesiydi. Pek çok insanın sürgününe ve öldürülmesine o sebep oldu. Onlarca insana yalancı şahitlik yaptı. Yalanları ifşa olunca, öldürüleceğini anladı ve Türkiye'ye kaçtı. Buradakilere de kendisinin milliyetçi, Sovyet karşıtı olduğunu, NKVD'nin kendisini öldüreceği için buraya geldiğini söyleyerek Türk makamlarını aldatıp büyük bir yaylanın üzerine kuruldu. Bunları ben biliyor, onun yaptığı hainlikleri bildiğimi o da biliyordu. Bunun için benden çok çekinirdi. Bir defasında bana gelip tövbe ettiğini, Sovyet yönetimine karşı mücadele edeceğini söyleyerek namusu, şerefi üzerine yemin etti. Atalar, Bilmem neyin tövbesi, çukuru görene kadardır derken haklıymış”.

(Kafkasyalı, 2020, s. 81).

Borluklu, geçmişte Sovyet ajanı olarak orada yaşayan birçok Türk insanına ihanet eder. Bu ihanetleri, kendi çıkarlarını gözetmek ve Sovyetler Birliği'nin çıkarlarına hizmet etmek için yapar Borluklu'nun Türkiye'ye sığınması, milliyetçi ve Sovyet karşıtı olduğunu söylemesi de bir aldatmacadan ibarettir. Bu aldatmacanın amacı, Türk makamlarını kandırmak ve Türkiye'de casusluk faaliyetleri yürütmektir. Borluklu'nun tövbe etmesi ve artık Sovyet yönetimine karşı mücadele edeceğini söylemesi de samimi değildir. Bu sözleri, kişiyi kandırmak ve şüphelerini dağıtmak için söylediği görülür. Borluklu'nun geçmişte yaptığı ihanetler ve aldatmacalar, onun bir közkaman olduğunu açıkça göstermektedir.

Közkamanlık, bir kişinin kendi halkına veya toplumuna ihanet ederek, kendi çıkarlarını koruma ve genişletme çabası olarak tanımlanır. Bu terim, genellikle güçlü ve etkili kişilerin toplumun diğer kesimlerini kontrol altında tutma ve kendi çıkarları doğrultusunda manipülasyon yapma çabalarını ifade eder. Dolayısıyla, közkamanlık terimi, toplumda güveni sarsan, adaleti zedeleyen ve toplumsal huzursuzluğa yol açan kişisel çıkarlar uğruna vatanseverlikten ve toplumun değerlerinden sapma eylemini

tanımlar. Bu terim, Türk halklarının kültürel ve edebî mirasından beslenen bir kavramdır ve genellikle ahlaki ve toplumsal eleştirilerde kullanılır.

Kafkas Koçakları'nda közkamanın Türk toplumunun içinden çıkan ÇeKa Reisi Hüseyinov olduğu bellidir. Üstelik Türk'tür. “Hüseyinov, boylu boyunca karyolaya uzanmış, beyazların içinde uyumaktadır. Sarışındır. Yüzünde seyrek çiller vardır. Hatta burnunda Rus tipi kertik de vardır. Tanımayanlar onu Rus zanneder. Oysa adı ve ailesi Türk'tür. Baltanın sapıdır” (Kafkasyalı, 2018, s. 234).

Karakterin adının ve ailesinin Türk olduğu belirtilir, fakat dış görünüşü Rusları andırır. Bu durum, kimlik ve aidiyet karmaşıklığını vurgular. Kişinin sadece dış görünüşü veya konuşma tarzıyla değil, gerçek bir bağlılık ve sadakatle milletine hizmet etmesi de gerekir. Aynı zamanda “Baltanın sapıdır” ifadesi de dikkat çekicidir. Bu ifade, ÇeKa reisi olan Hüseyinov'un, Sovyet teşkilatında önemli bir rol oynadığını, Türk milletini bölme ve ayrıştırma faaliyetlerinde etkin görev aldığını da belirtir niteliktedir. Ruslar, közkamanları Türk milletini yok etme veya kendi lehine kullanarak onları istediği gibi kullanma yolunu izler.

Bu doğrultuda da Âşık Şenlik şu ifadeleri manidardır:

“Âşık Şenlik'in dediği gibi, soyları orman yabanisi ve balıkçı nesli olan ve yüz yıllarca çapulculuk yapan Ruslar, bir bakın ki, koca Türk milletini köle yapmak istemektedir. Görelim, el mi yaman yoksa bu çapulcu beyler mi yaman. Şu da var ki, baltanın sapı bizden olmasa Rus kimdir bize efelik etsin. Hüseyinov gibi satılmışlar olmasa, bizim halk bu hâle düşmezdi”.

(Kafkasyalı, 2018, s. 255).

Hüseyinov gibi “satılmışlar” olarak nitelendirilen kişiler, közkamanlık yaparak dış tehdide karşı toplumun birliğini zayıflatmaya çalışır. Bu kişiler, belirli bir dış gücün çıkarlarını temsil ederek iç bölünmeleri körüklemeye veya halkı kandırmaya çalışabilirler. Baltanın sapı bizden olmasa Rus kimdir bize efelik etsin” ifadesi, içerideki ihanetin dış tehdide göre daha büyük bir sorun olduğu vurgusu yapılır.

Dönemin TBMM Başkanı Binali Yıldırım'ın közkaman kavramına yönelik açıklamaları Milliyet Gazetesi'nin 7 Aralık 2018 tarihli haberinde mevcuttur. Yıldırım közkamanlığı “Cengiz Aytmatov'un dilinden ifade edeceğim. O sizin gibi giyinir, sizin gibi konuşur, yalnız kendi milletine ihanet eder. Milletinin düşmanlarıyla birleşerek milletine karşı çalışır” şeklinde ifade eder (Milliyet Gazetesi, 2018).

Cengiz Aytmatov'un ifadesinde vurgulanan, kişinin dış görünüşünün veya konuşma tarzının milletine ait gibi görünmesine rağmen, gerçekte milletine ihanet etmesidir. Bu,

kişinin kültürel veya ideolojik bağlılığını gösteren dışsal özelliklere sahip olmasına rağmen, aslında milletin düşmanlarıyla iş birliği yaparak kendi milletine karşı çalıştığı anlamına gelir. Kişi, kendi milletin değerlerini benimsemiş gibi davranırken aslında başka amaçlar güdebilir veya başka gruplarla iş birliği yaparak kendi milletine zarar verebilir. Bu ifade, milletin içindeki düşmanlar veya ihanet edenlerin varlığının bir toplum için potansiyel bir tehdit oluşturabileceğini vurgular. Bu tür ihanetler, toplumda güveni sarsabilir ve birlik duygusunu zayıflatabilir, dolayısıyla toplumsal bütünlüğü tehlikeye atabilir.

İstihbaratçı Hüseyinov ile ilgili “ÇeKa reisi, yetkisinin gücüyle trene binmemekte ısrar eden gelinlere elindeki kırbaçla gelişi güzel vurur. Kafasına, sırtına ve kalçasına kırbaç isabet eden gelinlerden Gülendama, canı yakılan dişi aslan gibi Hüseyinov'a çıkışır. Neredeyse boğazına sarılacaktır. Ağzına geleni söyler. - Halkını satan alçak, şerefsiz. Rus'un köpeği. Yüreğin varsa Rus yoldaşlarıyla beraber koçakların önüne çıkın” (Kafkasyalı, 2018, ss. 221-222).

Otorite figürlerinin yetkilerini kötüye kullanması ve zayıf veya savunmasız bireylere karşı zorbalık yapması gerçeğini vurgulanırken güç sahiplerinin, yetkilerini insanlara karşı keyfi bir şekilde kullanması, toplumsal huzursuzluğa ve hoşnutsuzluğa yol açar. Gülendama'nın, maruz kaldığı şiddete karşı isyan etmesi, baskıcı rejimlere karşı bireysel direnişin önemini yansıtır. Gülendama'nın cesareti, zulme boyun eğmeme ve adaletsizliğe karşı ses çıkarma arzusunu temsil eder. Hüseyinov'un, Ruslara ve işbirlikçilere karşı durma çağrısına tepki olarak, Gülendama'nın sınıf bilincini ve millî kimliğini yansıtan bir yanıt vermesi, toplumsal tabakalaşmanın ve farklı ideolojik görüşlerin bir ifadesini yansıtır.

Rahmankul Berdibay ve Samet Azap gibi akademisyenlerin bu kavramları ele alması, kültürel kimliğin korunması ve toplumsal değerlerin öneminin altını çizmektedir. Azap, konuyla ilgili olarak şunları ifade eder. Közkaman terimi, ihanet kavramı ile aynı anlamda kullanılmaya başlanmıştır. İhanet kişinin kendine, ötekine ve halkına/milletine ihaneti şeklinde ele alınabilir. Kendine ihanet eden kişi varoluşunu konumlandırmadığı gibi yaşadığı benlik yitimiyle ontolojik bir boşluğa düşer” (Azap, 2017, s. 110).

Közkamanlık terimi sadece ihanetin yüzeydeki etkilerine odaklanmakla kalmaz bununla beraber daha derin ve karmaşık insan ilişkileriyle de bağlantılı olduğunu gösterir.

İhanet, sadece diğerlerine karşı değil, aynı zamanda kişinin kendisine karşı da yapmış olduğu bir eylemdir.

Bu bağlamda, közkamanlık, bir kişinin içsel çatışmaları, kimlik arayışı ve varoluşsal kırılmalarını da ifade eder. Kendine ihanet etmek, insanın içsel bütünlüğünü sarsar ve varoluşsal bir boşluk yaratır. Bu durum, kişinin kendi değerlerine, inançlarına veya hedeflerine sadık kalmayı reddetmesiyle ortaya çıkar. Kendine ihanet, kişinin kendi potansiyelini ve özüyle uyum içinde yaşamasını engeller. İhanet, genellikle kişisel kazançlar veya çıkarlar doğrultusunda hareket etmenin faydalı bir sonucu olarak değerlendirilir.

Geleneksel olarak, Tanrı veya din inançları insanların yaşamlarını yönlendiren temel değerlerdir. Ancak günümüzde, bu din inançları yerine, bireylerin kendi çıkarları ve menfaatleri daha belirleyici hale gelmiştir. Közkamanlar bu bağlamda kendi menfaatlerini korumak veya güç elde etmek için genellikle kendi halkına ihanet eder. Bu durum, ihanetin bireyin kendi menfaatleri uğruna etik ve ahlaki değerleri göz ardı etmesiyle ilgilidir. İhanet, sadece bireyin kendisine değil, aynı şekilde topluma veya millete de zarar verebilir.

Dolayısıyla, ihanet olgusu ile közkamanlık arasında paralellikler kurularak, ihanetin bireylerin menfaatleri doğrultusunda gerçekleştirdiği sadakatsizlik eylemi vurgulanır. Berdibay, közkamanlık terimini kısaca şöyle tanımlar: “Mankurtlar aklını kaybetmiş miskinler, közkamanlar ise ülkelerine ve halkına bilinçli olarak karşı çıkan iç düşmanlardır” (Berdibay, 1997, s. 67).

Közkamanlar, genellikle eğitimli ve yüksek seviyede yeteneklere sahip kişilerdir. Üniversite eğitime sahip olmaları, diğer milletlerin tarihini ve felsefesini bilme yetenekleri, onların entelektüel birikimlerinin altını çizer.

Közkamanlar, milliyetperverlik iddiası altında ülkenin bütünlüğünü bozmak ve kendi menfaati için milletini satmak gibi ihanet eylemlerini çekinmeden yapan kişiler olarak adlandırılır. Bu, onların ulusal değerleri ve bağımsızlığı tehlikeye atan iç düşmanlar olarak tanımlanmalarına yol açar. Bir diğer deyişle közkamanların amacı, millî değerleri, bağımsızlığı zayıflatmak ve halkın özgürlüğünü yok etmektir.

Ali Kafkasyalı'nın *Kırk Yıllık Kara Günler* adlı drama eserinde közkamanlık kavramının bir örneği askerî valinin yanına giden Kemikçi Veli Ağa tarafından vuku bulur. Aralarındaki diyalog şöyle gerçekleşir. Kapının çalınması üzerine içeri giren

nöbetçi, Vali'ye Veli Ağa'nın kendisiyle görüşmek istediğini bildirir. Vali, Veli Ağa'yı içeri davet eder. Kemikçi Veli Ağa içeri girdiğinde, saygı gösterisi yaparak Vali'ye selam verir. Vali, Veli Ağa'ya nerelerde olduğunu sorar ve ona yer gösterir.

“Kemikçi Veli Ağa: - Sorma Sayın Valim. Korkumdan gelemiyorum. Türkler sizinle ilişkide olduğumu anlamışlar. Yüzüme karşı hakaret ediyorlar. Sen Ruslara hizmet etmesen senin omuzuna Çin Apolet takmazlardı. Sana bunca araziye, yaylayı vermezlerdi, diyorlar. Hatta bana bir de lâkap takmışlar Kemikçi diyorlar. Yani kemiğe giden köpek.

Askerî Vali: - (sırıtır) Yok canım, o anlamda demiyorlardır. Zannediyorum çok kuvvetli, kemik kıran anlamında hatta Türklerin kemiklerini kırdıran anlamında kullanıyorlar. Sen merak etme, biz varken, bütün Türkler karşında olsa sana bir şey yapamazlar”.

(Kafkasyalı, 1995, ss. 48-49).

Kemikçi Veli Ağa, Türkler arasında muhbirlik yaparak olayları Ermenilere aktarması nedeniyle toplum tarafından kabul görülmez bir yere sahiptir. Ermeniler tarafından mal mülk ve statü gibi maddi yönden desteklendiği için vatanını ve milletinin çıkarlarını gözetmeksizin bir toplumun yok olmasına ön ayak olan bu karakter bir közkamandır. Aradan belli bir süre geçtikten sonra vatanlarını korumak için silah ve mühimmatları evlerinde gizlediklerini öğrenen vali, Kezban Ana ve Hasan Emmi'nin sorgulanmaları için onları karakola getirtir. O sırada Kemikçi de orada bulunur.

Askerî Vali Kezban Ana'ya Kemikçi'yi tanıyıp tanımadığını sorar. Kezban Ana: “(Kemikçi'yi görelî beri şaşkındır. Şaşkınlığı nefrete dönüştür). Tanırım, tanırım. Adı üstünde Kemikçi!.. Onu iyi tanırım. Menfaati uğruna, şerefini, dinini, her şeyini satmış bir alçaktır” (Kafkasyalı, 1995, s. 86) şeklinde bir cevap verir.

Gösterilen tepki, Kemikçi'nin toplum içindeki itibarının çok düşük ve toplumun genelinde olumsuz bir imajının olduğunu gösterir. Kemikçi'nin toplum içindeki itibar kaybının arkasında, menfaati için geçmişte yapmış olduğu eylemler vardır ve bu eylemler toplum tarafından olumsuz bir şekilde değerlendirilir.

Bir diğer deyişle Kezban Ana'nın tepkisi, toplumdaki genel algının ve Kemikçiye karşı tutumun bir ifadesidir denilebilir. Gerçekleşen diyalogun sadece karakterler arasındaki ilişkileri değil, aynı boyutta toplum içindeki sosyal dinamikleri, toplumsal algıları ve bireylerin itibarını nasıl etkileyebileceği gibi faktörleri de ele alır.

Konuşmanın devamında ise Kezban Ana: “Biz Türkler yiğit doğarız, yiğit yaşarız ve yiğitçe ölürüz. Askerî Vali: - (alaylı) Kemikçi Veli Ağa da Türk'tür. Ancak... Kezban

Ana: - (sözünü keser) Hakiki bir Türk vatanına ihanet etmez. Gerisini bilmem” (Kafkasyalı, 1995, s. 87).

Kezban Ana'nın sözleri, onun geleneksel bir Türk değerine sahip olduğunu ve bu değerleri önemseydiğini gösterir. Onun açıklaması, Türk toplumunun yiğitlik ve vatanseverlik, birlik ve beraberlik gibi kavramlara verdiği önemi yansıtır. Türk kimliğinin önemli bir parçası olan yiğitlik ve vatanseverlik, Kezban Ana için vazgeçilmezdir. Kezban Ana'nın Askerî Vali'ye vermiş olduğu tepki Kemikçi'nin Türklüğünü sorgulamaya yönelik olup ve aynı zamanda vatanına ihanet ettiğini gözler önüne sererken bununla birlikte Kemikçi'nin aslında gerçek bir Türk olmadığını belirtir.

Kezban Ana Türk kimliği ve milliyetçiliği gibi önemli toplumsal kavramları vurgularken, bununla beraber vatanseverlik ve sadakat gibi değerleri savunur. Kezban Ana'nın görüşü, millî ve vatansever bir duruşun ne kadar önemli olduğunu vurgular niteliktedir. Bir diğer deyişle Kezban Ana'nın sözleri, Türk kimliğinin temel taşlarını oluşturan değerleri korumanın ve bu değerlere olan sadakatin önemini hatırlatır.

Devam eden diyalog sırasında Kezban Ana: “Haşa, köpekten. Hiçbir köpek, ekmeğini yediği kapıya hıyanet etmez. Bu, değişik bir varlıktır. Komutan, siz buna inanmayın. Bu, yıllar önce Ruslarla birlikti. Onlarla iş birliği yapıyordu. Hatta Ruslara yaptığı hizmetten dolayı, buna bir sürü çayır, arazi, arşa verdiler. Yarın da size hıyanet edecektir” (Kafkasyalı, 1995, s. 88).

Kezban Ana'nın sözleri köpek metaforunu kullanarak Kemikçi'nin karakterini aşağılama ve onun vatanına ihanet etme potansiyelini vurgulama amacı taşır. Köpek, sadık ve vefalı bir hayvan olarak bilinir, bu nedenle Kezban Ana, Kemikçi'nin sadakatsiz ve ihanet eden bir karakter olduğunu belirtir. Kezban Ana'nın Kemikçi'nin geçmişte Ruslarla iş birliği yapması ve onlara hizmet etmesiyle ilgili açıklamaları, Kemikçi'nin vatanseverlik ve sadakat eksikliğini vurgular. Kemikçi'nin kendi çıkarları uğruna vatanına ihanet ettiğini gösterir. Bu da Kemikçi'nin toplumdaki itibarının zedelenmiş olduğunu ve Kezban Ana gibi bazı insanlar tarafından vatanseverlik eksikliğiyle suçlandığını gözle önüne serer.

Közkaman terimi, toplum içinde etkili ve güçlü bir konumda bulunan kişilerin, bu gücü kendi çıkarları doğrultusunda kullanarak, toplumun değerlerinden saparak ve hatta halkına zarar vererek hareket ettiği durumları ifade eder. Bu bağlamda, bu terim Kemikçi Veli Ağa karakteriyle ilişkilendirilebilir.

Kezban Ana'nın ifadeleri, Kemikçi'nin vatanına ihanet ettiği ve kendi çıkarları doğrultusunda hareket ettiğini gösterir. Onun geçmişte Ruslarla iş birliği yapması ve onlara hizmet etmesi, Kemikçi'nin kendi çıkarları uğruna vatanına ihanet ettiği ve toplumun değer yargılarından uzaklaştığı fikrini destekler. Kemikçi'nin siyasal ve toplumsal pozisyonunu kendi çıkarlarına uygun şekilde kullandığına dair ifadeler, onun közkaman olarak tanımlanmasına katkıda bulunur.

Bu, toplumun genel çıkarlarına karşı gelerek, sadece kendi çıkarlarını korumak ve güçlerini artırmak için siyasi manipülasyonlar yaptığına işaret eder. Bu tür bir davranış, toplumda genellikle güven kaybına neden olurken hatta toplumda düşmanlık oluşturabilir. Kemikçi'nin bu şekildeki eylemleri, toplumdaki değer yargılarını ve güven duygusunu sarsabilir, dolayısıyla onu 'közkaman' olarak nitelendiren bir karakter yapar. Bu tür karakterlerin, toplumsal düzen ve huzur açısından potansiyel bir tehdit oluşturabileceği düşünülür.

Kafkas Koçakları adlı romanında halkını çıkarları için satan közkamanlara rastlamak mümkündür. "Bizim kentte ve çevredeki köy ve kentlerde varlıklı ve tahsilli bazı kimseler, hayatlarını aziz bilerek ve geçmişteki rahat ve keyifli hayatlarını devam ettirebilmek için ÇeKa, daha sonra GPU ve KGB ile iş birliğine girerek aile, akraba ve arkadaşlarını, dostlarını gammazlayabildiler" (Kafkasyalı, 2018, ss. 121-122).

Toplumdaki zengin ve eğitimli kesimlerin, geçmişte sahip oldukları ayrıcalıklı yaşam tarzlarını sürdürebilmek ve güçlerini koruyabilmek adına kendi halkını ihbar edip onların zulmüne yardım ederek siyasi kontrol altında kalmaya çalıştıklarını gösterir. Yapılan bu tür iş birliği, sık sık halkın güvenini sarsar ve toplum içinde yaygın bir korku ve güvensizlik atmosferi yaratır.

Ayrıca, bu davranış biçimi, insan hakları ihlallerine ve adaletsizliklere yol açar. Bu eylemler, közkamanlık kavramının bir örneğidir çünkü bu kişiler, kendi çıkarları uğruna toplumun diğer kesimlerini sırtından vurmuş olmakla beraber devlet güçleriyle iş birliği yaparak kendi konumlarını güçlendirmeye çalışır.

Kafkas Koçakları romanında Mirza Celil olarak adlandırılan kişi aslında Celil Memmedkuluzade'dir. Mirza Celil'in ölümü, büyük hedefleri yarıda kalan bir liderin kaybı olarak değerlendirilir. Mirza Celil, aydınları bir araya getirip yeni bir gazete çıkarmak ve halkı aydınlatarak ülkenin üzerindeki zulüm, esaret perdesini yırtmak hedefine sahiptir.

Fakat zulme karşı mücadelenin sadece gazete veya dergiyle bertaraf edilebilecek bir durum olmadığı bunu ancak halkı aydınlatıp bilinçlendirerek yapmak gerektiği bununla birlikte hainlik ve satkınlık (hainlik) gibi sorunların azalmasına yardımcı olabileceği üzerinde durulurken İbiş Bey Cavanşirli Şerif Şikeste'ye: “Haklısınız, hainlik ve satkınlık cehaletle de ilgilidir. Lakin bence bu zihniyet meselesidir, mizaç meselesidir. Bakınız pek çok varlıklı ve tahsilli kimse, ÇeKa'nın, KGB'nin hafiyeliğini yapıyor. Arkadaşlarını, dostlarını hatta akraba ve aile fertlerini ele veriyor” (Kafkasyalı, 2018, s. 128) ifadesini kullanır.

Hainliğin cehaletle ilişkilendirilmemesi gerektiği vurgulanırken aynı zamanda bu davranışlar genellikle kişinin karakteri, mizacı ve değer yargılarıyla da ilişkilendirilir. Zira bazı insanlar, zenginlik ve eğitim düzeyi ne olursa olsun, kişisel çıkarları veya ideolojik inançları için hainlik yapabilir. Ayrıca, bazı insanlar çevrelerindeki insanları ele vererek, hainlik yaparak, paraya veya başka kişisel hedeflere ulaşmayı amaçlayabilirler.

Bu durumda, hainlik ve satkınlık, sadece cehaletle değil, kişisel kazanç veya güç arzusuyla da ilişkilendirilebilir. Bu nedenle, hainlik ve satkınlık davranışlarıyla mücadele etmek için sadece eğitim ve bilinçlendirme yeterli olmayabilir. Aynı durumda kişisel karakter gelişimi, etik değerlerin önemi ve toplumsal adalet gibi konular da ele alınmalıdır. Bu, insanların daha sağlam bir ahlaki temele sahip olmalarına ve böylece hainlik ve satkınlık gibi davranışların azalmasına yardımcı olabilir.

Sovyet yönetiminin dağlarda faaliyet gösteren koçak gruplarını izlemek ve cezalandırmak için özel eğitim almış birimlerden oluşan askerî birlikler vardır. Bu birimler, genellikle arazi arama ve tarama operasyonlarında görev alır ve dağlarda saklanan koçakları takip eder. Sovyetler, bazen dağlardaki koçak gruplarını indirmek için kısmi af ilan eder ve dağdan inen koçakları iş birliği yapmaya teşvik eder. Ancak, bazı koçaklar Sovyetlerle iş birliği yaparak eski dostlarının yakalanmasına neden olur.

Borçalı-Gazah Bölgesi'nden bir koçak grubu Türkiye'ye kaçar. Ancak, Sovyet işbirlikçisi olan İt Dişli Veli, bu koçakları ihbar ederek onları tuzağa düşürür ve öldürtülürler. Veli, bu ihanetiyle ödüllendirilir. Bu da onun güvenilmezliğini ve diğer koçakları ele verebileceği şüphesini artırır. İt Dişli Veli'nin şüpheli davranışları diğer koçaklar arasında endişe uyandırır. Veli'nin kaçma girişimi diğer koçakların dikkatini çeker ve onu yakalamak için harekete geçerler.

Veli'nin üstü arandığında, Osmanlı tüfeği ve sahte kimlik bulunur. “Deri kaplı kimliğin içerisinde Rusça, Ermenice, Gürcüce ve Azerbaycan Türkçesi ile dört dilde: Devlet tarafından kaçakların takibi ve tedibi için görevlidir. Ayrıcalıklıdır, dokunulmaz, diye yazılıdır. Koçak Nuri, yapılacak başka şeyin kalmadığını görür ve hükmünü verir. Karşılarında halkına zulmeden zalimlerin köpekliğini yapan, bütün kutsallarını ve değerlerini kiraya vermiş, şirret bir hain durmaktadır. Onu ortadan kaldırmaktan başka yol yoktur” (Kafkasyalı, 2018, ss. 306-307).

Bu deri kaplı kimlik, Sovyetlerin koçakları takip etmek ve cezalandırmakla özel bir görevli görevlendirdiğini gösterir. İçinde yer alan dört farklı dilde yazı, Sovyet yönetiminin etnik çeşitliliği ve farklı bölgelerdeki koçak gruplarını etkileme niyetini yansıtır. Ermenice, Gürcüce ve Azerbaycan Türkçesi gibi diller Sovyetler Birliği'nin etnik yapısını yansıtır ve farklı bölgelerdeki toplulukları temsil eder. Bu dillerin kullanımı, Sovyetlerin etnik azınlıkları da dahil ederek geniş bir alana yayılan bir güvenlik ağı oluşturduğunu gösterir. Bu kimlik belgesi, Sovyetlerin koçakları kontrol altına alma stratejisinin bir parçası olarak, etnik çeşitliliği ve geniş kapsamı göz önünde bulundurarak, özel hazırlıklı elemanları görevlendirdiğini ve bu kişilere geniş yetkiler verdiğini açıkça ortaya koyar.

İt Veli'nin zalimlerle iş birliği yaptığı, halkına zulmettiği ve kutsallarını kiraya vererek hainlik yaptığı görülür. Koçak Nuri'nin verdiği karar, bu hainin ortadan kaldırılmasının kaçınılmaz olduğunu gösterir. Bu durum, adaletin yerine getirilmesi ve toplumun korunması için alınan bir önlem olarak görülebilir. Koçak Nuri'nin kararı, hainlik yapanların cezasını alması gerektiği ve toplumun güvenliği için tehlike oluşturan kişilerin etkisiz hale getirilmesi gerektiği fikrini yansıtır.

Gevher Demirkaya'nın *Dinmeyen Acı Kafkasya* adlı eserinde hem can korkusundan hem de para karşılığı Türklerle ilgili bilgileri Rus komitecilere veren casusa Kasımoğlu Hasan Ağa sorar: “Sen, dedi. Türk olana, 'Sen Türkler aleyhine Ruslara ve Ermenilere haber götürüyormuşsun. Evet, dedi adam. Götürüyordum. Kasımoğlu Hasan Ağa, dişlerini gıcırdatarak: Peki! Yapmasaydın olmaz mıydı? Adam ağlamaklı bir şekilde: Rus validen ve kaymakam dan korktum. Eğer onlarla birlikte çalışmazsam beni ve ailemi öldüreceklerini söylediler. Üstelik de çok para veriyorlardı. Şeytana uydum” der (Demirkaya, 2019, ss. 321-322).

Casusun itirafında para karşılığında iş birliği yapması, maddi çıkarların insanların davranışlarını nasıl etkileyebileceğini gösterir. Casus, güvenlik tehditleri ve maddi ödüller arasındaki dengeyi hesaplamak zorunda kalır, kendi ve ailesinin güvenliğini öncelikli görür. Bu, insanların çetin zamanlarda nasıl ahlaki değerlerden uzaklaşabileceklerini ve kendilerini koruma içgüdüsünün ne kadar güçlü olduğunu gösterirken bunula beraber kendi halkını para ve can korkusuyla da satabileceklerini gözler önüne serer.

Casusun “Şeytana uydum” itirafı, kendi eylemlerini vicdanıyla uyumsuzluğu olarak tanımlanabilir. Bu, casusun içsel bir çatışma yaşadığını gösterir. Ancak, bu içsel çatışma onun sonunda kötü tercihler yapmasını engelleyemez.

Mehmet Toygar Özdemir'in *Mihrali Bey Kurt Soluğu* romanında “İknazor köyünde yaşayan Veli Ağa, Ruslara ambarların yerlerini gösterip tahılın çalınmasına yardımcı olan işbirlikçi bir haindi. Bununla da bitmedi, gizli giriş yollarını gösterip Ardahan Kalesi'nin düşmesini de sağladı... Ardahan'ın işgalinde Ruslara yardım etmek hainliğinin en büyüğüdü” (Özdemir, 2022, ss. 144-145).

Veli Ağa'nın, Osmanlı'ya göç ettikten sonra işgale uğrayan bölgelerde Ruslara hizmet etmeye devam etmesi, bir sadakatsizlik ve ihanet örneğidir. Kendisine verilen görevleri yerine getirirken, Osmanlı'ya karşı çalışarak vatanına ve milletine ihanet eder. Veli Ağa'nın iş birliği yapmasının arkasında kişisel çıkarlar olduğu açıktır. Ruslara hizmet etmesi, görevinden alınmaması gibi durumlar, bireyin vatanseverlik ve sadakat duygularını kişisel çıkarları için feda etmesinin bir örneğidir. Veli Ağa'nın ihaneti, Rusların bölgedeki hakimiyetini artırmasına ve stratejik öneme sahip yerlerin düşmesine katkı sağlar. Bu da Veli Ağa gibi közkamanların bölgedeki Osmanlı direnişini zayıflatmasına ve işgalin etkilerini artırmasına yol açar.

İnsanların kişisel çıkarlar uğruna vatanlarına ve milletlerine olan sadakatlerini nasıl terk edebileceğini gösterir. Ayrıca, bireylerin kişisel çıkarlarının, geniş çaplı siyasi ve toplumsal olumsuz sonuçlara neden olabileceği de görülür.

3.1.3. Yıkılan ve Yasaklanan Camiler

Dinsel yasaklamalar ve propagandalar, toplumda manevi bir boşluk yaratır. Din inançları ve pratikleri bireyin günlük yaşamında önemli rol oynayan unsurlardır.

“İslam dini, Müslümanlar için siyasal İslam vizyonları formüle etme konusunda ilham kaynağı teşkil edebilir. Ancak İslam dini, bir inanç olma hasebiyle özdür ve siyasal yorumlardan bağımsız olarak kalır. Dolayısıyla, siyasal İslam'ın ileri sürdüğü söylemlerle Müslümanlar için cazibesi ne olursa olsun İslam'ın temel işlevinin siyasal değil dinsel olduğunu unutmamak gerekir” (Mohammadi, 2022, s. 51).

Türkmençay Antlaşması sonrası yaşananlar arasında İslam dinine yönelik ayrımcılık gözlemlenir. Afşar Hanedanı'nın kurucusu ve bir askeri dâhi olan Nadir Şah, 18. yüzyılda İran ve çevresindeki Müslüman toplulukları birleştirme çabalarıyla tanınır. Nadir Şah, 1736 yılında Safevî İmparatorluğu'nun yerini alarak İran'da Afşar Hanedanı'nı kurar ve kısa sürede geniş topraklar üzerinde kontrol sağlar. Onun stratejileri ve askerî başarıları, İran, Afganistan, Hindistan ve Osmanlı İmparatorluğu sınırlarında önemli değişikliklere neden olur. Nadir Şah, Müslüman dünyasında birlik sağlamak amacıyla özellikle Sünnilik ve Şiilik arasındaki farkları azaltmaya çalışmıştır.

Bu bağlamda, Osmanlı İmparatorluğu ile de iş birliği yaparak bölgedeki Sünni Müslümanları Osmanlı Padişahının liderliği altında birleştirmeyi hedefler. Bu, onun stratejik bir hamlesidir çünkü Osmanlı İmparatorluğu o dönemde Sünni İslam'ın en güçlü temsilcidir. Nadir Şah'ın bu iş birliğiyle bölgedeki dini ve siyasi birliği sağlamayı amaçlar. Nadir Şah, Osmanlı ve Safevî âlimlerini bir araya getirerek iki büyük İslam devleti arasında dini ve kültürel bir köprü kurmayı amaçlamıştır. Bu girişim hem Osmanlı hem de Safevî İmparatorlukları arasında bir tür entelektüel ve dini diyalog başlatmış olup böylece mezhepsel çatışmaların azalmasına katkıda bulunmuştur. Nadir Şah'ın bu çabaları, sadece siyasal bir hamle değil, aynı zamanda İslam dünyasında daha büyük bir birliğin sağlanması yönünde önemli bir adım olarak değerlendirilir. Nadir Şah'ın ölümü İran'da ve çevresindeki bölgelerde büyük bir güç boşluğu yaratır ve bu boşluk, özellikle Azerbaycan'da belirgin bir hale gelir.

Nadir Şah'ın ölümünden sonra Azerbaycan, yaklaşık 25 hanlığa bölünür. Bu hanlıklar, merkezi bir otoritenin yokluğunda kendi yerel güçlerini kurmuş ve birbirleriyle sık sık çatışmalara girmişlerdir. Azerbaycan'daki bu hanlıklar dönemi, bölgenin siyasal ve sosyal yapısında önemli değişikliklere neden olmuştur. Her bir hanlık, kendi başına bağımsız bir yönetim birimi ve genellikle kendi çıkarları doğrultusunda hareket etmiştir. Bu durum, bölgedeki siyasi istikrarı zorlaştırmış olup sürekli bir çekişme ortamı

yaratmıştır. “Bu hanlıklar yarım asır birbirleriyle çatıştıktan sonra 1805 yılından itibaren birer birer Rus idaresine girmek mecburiyetinde kalırlar” (Kafkasyalı, 2006, s. 169).

18. yüzyılın sonlarına doğru Rusya İmparatorluğu, genişleme politikaları çerçevesinde Kafkaslar'a ve Güney Kafkasya'ya yönelmeye başlar. Rusya'nın bu bölgeye olan ilgisi, stratejik ve iktisadi nedenlere dayanır. Kafkaslar hem doğal kaynaklar açısından zengin hem de stratejik olarak önemli bir geçiş noktasıdır. “1827 yılı itibariyle Rusya orduları Tebriz, Marağa, Urmiye ve Erdebil'i, dolayısıyla Güney Azerbaycan'ı işgal eder. Şah Abbas Mirza, 22 Şubat 1828'de Rusların dikte ettiği Türkmençay Antlaşması'nı imzalamaya mecbur kalır” (Togan, 1979, s. 115).

1827 yılında Rusya ordularının Urmiye, Tebriz, Marağa, Erdebil'i işgal etmesi, Güney Azerbaycan'ın önemli bir kısmının Rus kontrolü altına girmesine neden olur. Bu işgal, bölgedeki siyasi dengeleri değiştirir ve Kaçar Hanedanlığının otoritesini zayıflatır. Güney Azerbaycan'ın işgali, Kaçar Hanedanlığının askerî ve idari zayıflıklarını ortaya koyar ve Rusya'nın bölgedeki etkisini artırır.

Kartallar Sınır Tanımaz'da Binnet Dede'nin aktardığı bilgilere göre, Türkmençay Antlaşması sonrasında Rusların eline geçen Türk yurtlarından, özellikle Gazah bölgesi ve diğer Türk topraklarında dini faaliyetler dikkatle takip edilmeye başlanır. Rusya yönetimi, bölgedeki dini liderlerin etkisini artırmak ve onları kendi çıkarları doğrultusunda kullanmak için çeşitli politikalar izler. Din adamlarına Rusça bilme ve çocuklarına Rusça eğitim alma imkânı sunularak, Rus kültürü ve egemenliği altında bir eğitim ve kültür politikası uygulanmaya başlanır. Camiler, savaş ve çatışma ortamlarında hedef alınır, yer yer yağmalamalar sonucu zarar görür. Rus yönetimi, Müslüman toplumda dini kurumların gücünü zayıflatır ve etkisini azaltır. Binnet Dede'nin aktardıkları Türk ve Müslüman topluluklar üzerinde etkiyi ve Rusya yönetiminin dini politikalarını açıkça ortaya koyar.

Bu politikaların sonucunda, Türk ve Müslüman topluluklar arasında dini ve kültürel kimliklerin zayıflaması ve Rus etkisinin artması sağlanır. Bunların yanında yapılan Türkmençay Antlaşmasıyla “Azerbaycan ikiye bölündü. Ruslar antlaşmaya koydurdukları bir maddeyle İran'da, Osmanlı Devleti'nde ve kendi topraklarında dağınık yaşayan Ermenileri, Revan başta olmak üzere bölgeye, göç ettirdiler. Önceden bölgede çoğunlukta bulunan atalarımız planlı yapılan bu göçler neticesinde azınlığa düştü” (Kafkasyalı, 2020, s. 153).

İran ile Rusya arasında yapılan antlaşma İran'ın kuzeyindeki geniş toprakların Rusya'ya bırakılmasını içerir. Bu antlaşmanın sonucunda Azerbaycan toprakları ikiye bölünür. Kuzey Azerbaycan Rusya'nın kontrolüne geçerken Güney Azerbaycan İran'ın egemenliği altında kalır. Türkmençay Antlaşması'na eklenen maddelerden biri, İran, Osmanlı Devleti ve Rusya topraklarında dağınık yaşayan Ermenilerin, Revan (bugünkü Ermenistan) başta olmak üzere bölgeye göç ettirilmesini öngörür. Bu göçler, Rus İmparatorluğu'nun bölgedeki nüfus yapısını değiştirme ve stratejik çıkarlarını koruma politikalarının bir parçası niteliğindedir.

Göç ettirilen Ermeniler, öncelikle Revan ve çevresine yerleştirilir. Bu durum, bölgede önceden çoğunlukta olan Azerbaycan Türklerinin demografik üstünlüğünü kaybetmesine neden olur. Ermenilere toprak ve ekonomik imtiyazlar sağlanarak, onların bölgede kalıcı ve etkili bir nüfus oluşturması amaçlanır.

Bu durum yerel halk arasında ekonomik ve sosyal dengesizliklere yol açar. Bölgedeki etnik yapıdaki bu değişiklikler, Azerbaycan Türkleri ile Ermeniler arasında sosyal ve etnik gerilimlerin artmasına neden olur ve bu gerilimler, ilerleyen yıllarda çeşitli çatışmalara ve toplumsal huzursuzluklara zemin hazırlar. Ermenileri bölgeye yerleştirerek, Rusya bölgede kendisine sadık bir nüfus oluşturmayı ve böylece stratejik kontrolünü güçlendirmeyi hedefler. Böylece, Rusya bölgedeki uzun vadeli hakimiyet politikalarını canlı tutar.

Türk soylu devletlerin Sovyet yönetimi altında olduğu dönemde de özellikle Stalin liderliği altında, kolektif yaşamda çeşitli değişimler ve yozlaşmalar meydana gelmiştir. Stalin dönemindeki politika ve uygulamalar, genellikle devletin ideolojik kontrolünü arttırmayı amaçlayan bir şekilde şekillenir. Bu dönemde yönetim sisteminin etkisi altında ortaya bazı önemli değişimler çıkar.

Dinî bayramlar yerine devrim günleri, emekçi günleri gibi dünyevi ve ideolojik bayramlar ön plana çıkarılır. Bu doğrultuda bir yol izlenmesi de toplumu geleneksel din ritüellerinden uzaklaşmasına ve ideolojik bayramlara odaklanmasına yol açar.

Sovyetler Birliği döneminde, dinin kamu yaşamından büyük ölçüde çıkarılması ve dini kurumların kapatılması yaygın bir politika olarak benimsenir. Bu bağlamda, birçok cami kapatılır ve farklı amaçlarla kullanılır. Birçok kapatılan cami, kültürel ve sosyal merkezler olarak yeniden düzenlenir.

Böylelikle, dini mekânlar toplumsal ve kültürel faaliyetler için kullanılarak, dinin etkisi azaltılmaya çalışılır. Bazı camiler, tarihsel ve mimari değerleri nedeniyle müzeye dönüştürülür. Bu müzeler, bölgenin tarihini ve kültürünü sergileyen mekânlar haline gelir. Böylece, camilerin fiziksel yapıları korunurken, dini kimlikleri değiştirilir.

Ali Kafkasyalı, Azerbaycan'da buluşu esnasında camilerin, mescitlerin dünü ve bugünü arasında kıyaslamalar gerçekleştirmiştir. Camiye gidildiğinde imama çeşitli sorular: Cami ne zaman açıldı? Daha önce kapalı mıydı? Cami kaç yıldır kapalı? sorarak cami hakkında ilgi çeken bilgi alır.

Gazah Cuma Camisi: Azerbaycan'ın Ermenistan ve Gürcistan sınırları ile birleştiği bölgede yer alan Gazah şehri büyük bir obanın eteğinde kurulmuştur.

Kapatılan camilerin sonra ne amaçlara hizmet ettiği imam tarafından anlatılır.

Gence Cuma Mescidi: Çifte minareli medrese binası kubbeli Camisi ile dini hizmette olsa bile eskiden cami mescidi külliyesi dahilinde olan büyük Türk hamamı, şimdi lokanta olarak kullanılmaktadır. 27 yıl ibadete kapalı kalan cami 1990 yılında Azerbaycan halk cephesi önderliğinde mitingler düzenlenerek ibadete açılmıştır.

Gence Gazahlılar Mescidi: Caminin kısa sürede ne zaman yapıldığına dair bir bilginin bulunmadığı belirtilirken söylenenlere göre 1880 yılında yapıldığı bildirilir. Ermeni baskılarından göç ederek buraya gelen Gazahlılar tarafından yapılmıştır.

Bakü Tazepir Camisi: Azerbaycan'ın başkenti Bakü'de şu anda dinî hizmete açık 4 cami vardır. Tazepir Camisi 1902 yılında Bakü'nün zengin ve asil ailelerinden birine mensup Nebahat Hanım tarafından yaptırılmıştır. Cami hakkında imama caminin 1902'den beri açık olup olmadığı sorulduğunda caminin 1926'ya kadar açık olduğu o tarihten sonra 1943'e kadar caminin Stalin dönemini kapsadığı için kapalı olduğunu belirtir. 1943'te II. Dünya Savaşı devam ederken Stalin'in emriyle bütün cami ve mescitlerin açılması talimatı verilir.

Gök Mescitte Bayram Namazı: Bakü'de 19 yüzyıl eseri camilerden biri de Gök Mescid'dir. Bahçe kapısından durup tam karşıya bakıldığında görkemli bir park ve namlusu tam camiye çevrili büyük bir tank görülür. Tankın tarihçesinden kısaca bahseden yazar, Kurban Bayramı olduğunu belirterek halkın yılların verdiği korku ve baskı sonucu kaçamak bayram yapmaya çalıştığını anlatır.

İmam Hüseyin Cami: 1926'dan beri depo olarak kullanılan cami Bakü'de açılmış olup onarımı ve bakımı yapılarak 18 Mayıs 1990'da dinî hizmete başlamıştır.

Şeki Ömer Efendi Cuma Mescidi: Caminin resmi adı Cuma mescididir. Halk bu camiyi 1870 yılında inşa ettiren Ömer Efendi Mescidi diye anmaktadır. Hoca Molla Mustafa Şeyhoğlu'nun 1930 yılında Bolşevizm'e karşı isyan ettiğini ve yönetimi ele aldığını bununla birlikte Stalin'in de bu duruma şiddetlendiğini ve bütün cami ve mescitleri kapattığını anlatır. Kapatılan camilerden biri de bu camidir. İkinci Dünya Savaşı'nın devam ettiği sırada cami ve mescitler açılır ve o zamandan beri caminin faaliyette olduğu belirtilir.

Şamahı Cuma Mescidi: 1987'de Azerbaycan'ın Şamahı şehrine giden yazar şehri gezdikten sonra şehirde hizmete açık caminin olup olmadığını sorar. Tarihi bir caminin olduğunu fakat ibadete açık olmadığını öğrenir. Camiyi görmek isteyen yazar, ana caddenin kenarından büyük bir harabeliğin ortasında minaresiz kubbesiz kocaman bir bina görür. Yazar 1 Ağustos 1987'de Şamahı seyahatinde cami için üzüntülerini bir manzumla ifade eder. 3 yıl sonra aynı yere giden yazar bu kez de caminin Ermeni ve Bolşevik zulmüne uğradığını, caminin camilikten çıktığını ifade eder.

Maştağa Camisi: İmam, cami ile ilgili olarak caminin 1840 yıllarında yapılmış olduğunu o günden beri de cami olarak kullanıldığını ifade eder. 1934–1943 yıllarında minaresi çıkartılarak çocuk yuvası olarak kullanıldığını da belirtir. 1943'te Alman-Sovyet savaşında Sovyetler caminin açılmasına izin verirler. İmam, yapılan inşaatlara milletten toplanan yardımlar haricinde devletin yardım etmediğini de vurgular.

Tiflis Cuma Mescidi ve Tiflis Müslüman Mezarlığı: İmamı ve müezzinlerinin olmadığı caminin temizliği cemaatten bazı kişilerin yaptığı ve vakit namazlarına az kişinin katıldığından bahsedilir. Türk mezarlığına doğru ilerledikleri zaman Hallettin Bey'in Türk mezarlığının ateşe verildiğini kabristanda bulunan ağaçların yandığını üzüntülü bir dille anlattığı görülür.

Şirvanşahlar Cami Külliyesi: Bakü'de bulunan 15 yüzyılın sonu 16 yüzyılın başında inşa edilen Cami medrese ve kiliselerden oluşur.

Halı Müzesi Ezan Sesine Hasret: Bakü'de bulunan ve halı müzesi olarak kullanılan bir camidir. Sovyetlerin ilk halı müzesi diye sundukları cami, mabet olarak kullanılır. Hicri 1218 tarihinde inşa edilmiştir.

Bülbüle Camii Şerif: Bakü'de bulunan cami geniş kubbesi iki minaresi ve taş oymacılığının en bariz örneklerinden biridir. İbadete açılacağı günü beklemektedir.

Depoya çevrilen caminin ismi belli değil, Bakü'nün Maştağa semtinde depo olarak kullanılan bir camidir. İsmi ve yaptıran kişi belli değildir.

Minaresi yıkılmış bir cami daha: Maştağa girişinde sol kol üzerinde minaresi yıkılmış bir camidir. Bahçesi tamamen tahrip edilmiştir.

Nardaran Hacı Timur Camisi ve Pir Seyit Külliyesi: Caminin yeni onarıldığı ve hizmete açık olduğu belirtilir. Kiril harfleriyle yeni kitabesine Hoca Aydemir Mescidi yazılıdır. Cümle kapısının üzerindeki Arap alfabesiyle eski kitabede ise Hacı Timur El Vakıf, hicri 1317 yılı yazılıdır. Pir Seyit camisinin ibadete kapalı olduğu belirtilir.

İbret Sahnesi: Bakü'nün İçerişeh (kadim şehir) semtindeki muhteşem Şirvanşahlar külliyesinin Pazar Meydanı bölümünde yüzlerce kırık dökük kitabeler, mezar taşları, abide parçaları sergilenir.

Türbeler ve ziyaretgahlar: İnsanlar 1920'den beri sistemli bir şekilde camilerin mescitlerin kapatılması her türlü dinî ibadet ve inancın yasaklanmasıyla birlikte doğan dinî açlığını gidermek için bir takım batıl inançlara yönelmiştir. Türbelerin mezarların yanında bulunan parmaklıklara bez bağlamak gibi batıl inançlara inanıldığı görülür. Bunların bazıları ise Ali Ayağı Türbesi Pir Seyit Türbesidir.

Şehit Türk Zabitinin Mezarı: Azerbaycan'da Ziyaretgahıdır. Bakü Şamahı yolunun 100. kilometresinde Acı Deve çayının kenarında küçük bir tepenin üzerinde sanduka biçiminde yapılmış bir mezardır.

Dedemin Mezarı: 27 Nisan 1920'de Azerbaycan, 2 Aralık 1920'de Ermenistan Kızıl ordu tarafından işgal edildikten sonra ertesi bahar 6 Mart 1921'de Gürcistan, Kızıl Ordu'nun işgaline uğrar. Gürcüler direnişlerini yer yer aylarca devam ettirir. Bundan etkilenen Azerbaycan'ın sınır köyleri içerilere göç etmek zorunda kalır. İkinci Şıhlı Köyü'nün sakinleri de 15 kilometre içerideki Yukarı Salahlı köyünün güneydoğusundaki tepelerin arasına çadırlarını kurar. Köyün ileri gelenleri kılıçlarını silahlarını kuşanırlar.

“Gabele Cuma Mescidi: Azerbaycan'ın kuzey bölgesi Gabele şehrinin merkezinde yerleşmektedir. Mescidin inşasına 1896 yılında başlanmış, 1906'da tamamlanmıştır. Sovyetler zamanında kapatılan mescit, önce depo, daha sonra sinema solunu, kulüp, toplanma ve mahkeme salonu olarak kullanılmıştır. En son müze olarak faaliyet gösteren mescit 2005 yılında restore edilerek resmi şekilde yeniden Cuma Mescidi olarak faaliyete başlamıştır” (Azerbaycan'ın Seçilmiş İslam Abideleri, 2015, s. 128).

Sovyetler Birliği'nin ateist ideolojisi, dini faaliyetlerin sıkı bir şekilde kontrol edilmesine ve yasaklanmasına yol açar. İbadethaneler, dini eğitim kurumları ve diğer dini faaliyetler büyük ölçüde kısıtlanır veya tamamen yasaklanır. Bu durum, dini özgürlüklerin ortadan kalkmasına ve dini toplulukların baskı altında kalmasına neden olur. Dini yapılar, kapatılarak farklı kamusal ve kültürel amaçlar için kullanılır. Bu dönüşümler, dini mirasın fiziksel olarak korunmasını sağlarken, aynı zamanda dini işlevlerinin ortadan kalkmasına yol açar.

Sözgelimi, Gabele Cuma Mescidinin depo, sinema salonu, kulüp ve mahkeme salonu olarak kullanılması caminin fiziksel olarak ayakta kalmasını sağlasa da orijinal işlevlerinden uzaklaştırıldığını gösterir. Dini yapıların farklı amaçlar için kullanılması, toplumun dini yaşamında ve kültürel dokusunda değişimlere neden olur. Dini ritüellerin yerini kültürel ve sosyal etkinlikler alır. Bu durum, dini kimliğin zayıflamasına yol açar. Bir diğer açıdan bakacak olursak dini yapıların zaman zaman sosyal, kültürel ve kamusal ihtiyaçlara cevap verecek şekilde dönüştürüldüğü görülür.

Bu tür dönüşümler hem mekânın kullanım sürecini uzatır hem de topluma farklı alanlarda hizmet etmesini sağlar. Camilerin eğitim merkezi, kütüphane veya sanat galerisi gibi amaçlarla kullanılması bu tür dönüşümlerin yaşanması, tarihi yapının mimari özelliklerini koruyarak, toplumsal faydayı artırmayı hedefler.

Ayrıca, bu dönüşümler, yapıların sadece dini anlamda değil, aynı zamanda sosyal ve kültürel birer merkez haline gelmelerine de olanak tanır. Gabele Cuma Mescidi örneği üzerinden hareketle, tarihi yapıların farklı amaçlarla kullanılmasının, kültürel mirasın korunması ve topluma farklı alanlarda hizmet edebilmesi açısından önemli bir rol oynadığını söyleyebiliriz. Bu tür yapılar, geçmişin izlerini günümüze taşıırken, geleceğe de ışık tutar.

Sovyetler Birliği'nin ateist ideolojisi, devletin resmi politikası haline gelir. Marksist-Leninist ideoloji, dini inançların ortadan kaldırılmasını ve komünist bir toplum oluşturulmasını hedefler. Bu ideolojiye göre, din “halkın afyonu” olarak görülür ve toplumun ilerlemesinin önünde bir engel olarak değerlendirilir. Sovyet devleti, dini kurumları kontrol altına almak ve dini faaliyetleri sınırlamak için çeşitli yasalar ve politikalar uygular. Dini liderler, devlet tarafından sıkı bir şekilde denetlenir ve çoğu zaman baskı altında tutulur. Camilerin kapatılması ve tahrip edilmesi, bu kontrol politikasının bir parçasıdır.

“Camiler yıkılmış ve Kuran'ın okunması yasaklanmıştır. Bundan sonra başlayan müşterek mülkiyet esası üzerine kurulu kolhoz devrinde camilerin depo, yatakhane, meyhane ve kulüp gibi eğlence yerlerine çevrildiği ve birçoklarının tamamıyla tahrip edildiği görülmektedir. Bunlardan yalnız Bakü'deki meşhur Tazepir Camisi'nin kütüphaneye, Gence'deki Şah Abbas Camisi'nin ise müzeye tahvil edildikleri kaydedilmektedir” (Adıgüzel, 1999, ss. 228-229).

Sovyetler Birliği döneminde camilerin yıkılması ve Kuran'ın okunmasının yasaklanması, dini özgürlüklerin bastırılmasının ve toplumsal yapının radikal bir şekilde yeniden şekillendirilmesinin belirgin örnekleridir. Sovyetler Birliği, Marksist-Leninist ideolojinin ateist doğasına dayanarak dini faaliyetleri ve kurumları hedef alır. Din, komünist ideolojiye göre, bireylerin ve toplumların ilerlemesini engelleyen bir unsur olarak görülür.

Bu bağlamda, camilerin yıkılması ve Kuran'ın okunmasının yasaklanması, devletin dini kontrol altına alma ve ortadan kaldırma politikasının bir parçasıdır. Camilerin yıkılması ve dini faaliyetlerin yasaklanması, toplumsal ve dini yapının zayıflamasına yol açar. İbadet yerlerinin yok edilmesi, dini pratiklerin ve toplulukların bir araya gelme mekânlarının kaybolmasına neden olurken aynı zamanda bu durum, dini kimliğin zayıflamasına ve toplumsal dayanışmanın azalmasına sebebiyet verir. Camilerin tahrip edilmesi, önemli bir kültürel mirasın kaybolmasına neden olur.

Tarih ve mimari açılarından büyük öneme sahip olan camiler, yalnızca ibadet yerleri olmayıp, aynı algıyla tarihsel, kültürel değerlerin taşındığı mekânlardır. Bu yapıların tahrip edilmesi, yerel kültürün ve tarihin önemli bir kısmının yok olmasına yol açar. Camilerin tahrip edilmesi, toplumsal hafızanın ve kimliğin silinmesine yönelik bir girişim olarak da görülebilir. Dini yapılar, sadece ibadet yeri değil, aynı zamanda toplumsal hafızanın ve kimliğin bir parçasıdır. Bu yapıların yok edilmesi, toplumsal hafızanın ve kimliğin zayıflamasına neden olur.

Kafkaslar'dan Gelen Ezan Sesleri yol, sefer notlarında camilerin tahrip edildiği ve farklı kullanım amaçları için kullanıldığı görülür.

“Çifte minareli medrese binası, kubbeli camisi ve gusülhane kısımlarıyla dini hizmetteyse de eskiden Cami Mescidi Külliyesi dahilinde olan büyük Türk hamamı, şimdi lokanta olarak kullanılmaktadır. Hatta önceden var olduğu hâlde, Stalin ve daha sonraki yöneticiler tarafından muhtelif bahanelerle medresenin birçok bölümü yıkılıp ortadan kaldırılmıştır. Bu caminin 1963

yılında kapatılmasına gelince, Cami Mescidinin karşısında gördüğümüz şu büyük binada Komünist Partisi ve Ateizm Cemiyeti faaliyet gösteriyordu.

Ateizm Cemiyeti mensupları cemiyetlerinin amaç ve felsefesine ters düştüğünü, kendilerinin dinsizliği yaymalarına caminin mâni olduğunu ileri sürerek, caminin kapatılmasını istediler. Ateistlerin isteği üzerine, Komünist Partisi yetkilileri camiye 17 Ekim 1963 günü kapattılar. Aynı günden halı müzesi olarak kullanmaya başladılar. Birkaç gün sonra duyduk ki, yolu genişletmek bahanesiyle Cevad Han'ın türbesini ve medresenin yol kenarındaki bölmelerini yıkıyorlar.

Bunu duyan halk buraya döküldü. Dozerlerin önüne geçip durdurduk. Ben gidip, mağazadan beyaz bez alıp üç tane torba diktirerek getirdim. Cevad Han'ın oğlu Hüseyin Han'ın ve Ziyad Han'ın kemiklerini ayrı ayrı torbalara koyarak üç tabuta yerleştirdik. Bu naaşları bir daçkanın (at arabası) üzerine koyarak, Gence'nin merkezi kabristanlığı olan Sebiskâr Kabristanlığı'ndaki Asker Ağa Gürani Kümbeti'nin mahzenine götürüp, koyduk”.

(Kafkasyalı, 1991, ss. 16-18).

Din, Sovyetler Birliği'nde “gerici” bir unsur olarak görülür ve toplumu ilerletme çabalarının önünde bir engel olarak değerlendirilir. Bu bağlamda, dini yapılar sadece ibadet yeri olarak değil, aynı algıyla ideolojik mücadelenin hedefi olarak da görülür. Kolektif çiftlikler (kolhozlar) ve genel olarak kolektif tarım politikaları, bireysel mülkiyetin ve özel yaşamın sınırlandırılmasını hedefler niteliktedir.

Bu sistem, toplumun kaynaklarının ortaklaşa kullanımı esasına dayanır ve dini yapılar bu yeni toplumsal düzenin bir parçası olarak işlev değişikliğine uğrar. Camilerin depo, yatakhane, meyhane ve kulüp gibi amaçlarla kullanılması, kolektivist politikaların bir yansıması olarak değerlendirilebilir. Dini yapıların tahrip edilmesi ve dini faaliyetlerin yasaklanması, toplumsal yapının ve dini hayatın zayıflamasına yol açar. İbadet yerlerinin yok edilmesi, toplulukların bir araya gelme ve dini pratiklerini gerçekleştirme mekânlarını kaybetmesine neden olur.

Bu durum, dini kimliğin zayıflamasına ve toplumsal dayanışmanın azalmasına yol açar. Ayrıca, dini liderlerin ve alimlerin baskı altına alınması, dini bilginin ve pratiğin yeni kuşaklara aktarılmasını engeller. Dini yapıların tahrip edilmesi, aynı zamanda önemli bir kültürel mirasın kaybolmasına neden olur.

Çifte minareli medrese ve benzeri yapıların tahrip edilmesi, yerel kültürün ve tarihin önemli bir kısmının yok olmasına yol açar.

Gence Cuma Camisi'nin halı müzesine dönüştürülmesi, dini bir mekânın kültürel bir mekâna dönüştürülmesi sürecine örnektir. Bu dönüşüm, dini sembollerin ve

mekânların toplumsal hafızadan silinmesi stratejisini yansıtır. Caminin kapatılması ve Cevad Han'ın türbesinin yıkılması girişimleri, yerel halkın büyük tepkisine neden olmuştur. Halk, bu duruma karşı çıkarak dozerlerin önüne geçmiş ve türbenin yıkılmasını engellemiştir. Bu tepki, dini ve kültürel mirasa olan derin bağlılığın bariz göstergesidir.

Ayrıca, bu direniş, Sovyetler Birliği'nin baskıcı politikalarına karşı yerel halkın nasıl organize olabildiğini ve direnç gösterebildiğini ortaya koymaktadır. Bu tür çabalar, dini ve kültürel mirasın korunmasının, sadece fiziksel yapılarla sınırlı olmadığını, aynı zamanda toplumsal hafızanın ve kimliğin korunması anlamına geldiğini ortaya koyar. Naaşların taşınması ve yeniden defnedilmesi, kültürel ve tarihi mirasın korunmasına yönelik önemli bir girişimdir. Gence Cuma Camisi'nin halı müzesi olarak kullanılması, dini yapıların farklı işlevlerle kullanılmasına yönelik bir uygulamadır. Bu tür dönüşümler, mimari mirasın korunması ve farklı amaçlarla değerlendirilmesi açısından önemli olabilir. Ancak, bu süreç aynı zamanda dini yapının orijinal işlevinden uzaklaştırılması ve dini kimliğinin silinmesi anlamına gelir.

Gence Camisi, aynı zamanda Cuma Camisi veya Şah Abbas Camisi olarak da bilinir ve Azerbaycan'ın Gence kentinin merkezinde yer alır. 1606 yılında inşa edilen bu cami, 1587–1629 yıllarında hüküm süren Şah Abbas'ın emirleri üzerine yapılmıştır. Gence Camisi, tarihi ve mimari açıdan önemli bir yapıdır ve Azerbaycan'ın zengin kültürel mirasının önemli bir parçasını temsil eder.

Gence tarihinde önemli konuma sahip türbelerden bir başkası, şehri ve halkı uğruna canından geçen Cevad Han'ın mezarı üzerinde inşa edilmiş Cevad Han türbesidir. Onun mezarı I. Şah Abbas tarafından yapılan meşhur Cuma camisinde yer alır. 1962 yılında caminin çevresinde su hattı inşa etme bahanesiyle kazılar yapılması esnasında hanın mezarını dağıttılar. “Ancak yerli halk gizli bir şekilde hanın cesedini muhafaza ederek 1990 yılının 27 Mart'ında tekrar eski yerine koydu” (Hajıyev, 2016, s. 35).

Gence Camisi, Şah Abbas döneminde inşa edilmiş olup, hem dini bir ibadet yeri hem de kültürel bir merkez olarak işlev görür. Kubbesi, minareleri ve süslemeleriyle dikkat çekerken, aynı zamanda toplumsal hayatın önemli bir parçası olmuştur. 1962 yılında Cevad Han'ın mezarı dağıtılır. Bu olay, Sovyetlerin dini ve kültürel mirasa yönelik baskı ve tahribat politikalarının bir örneğidir.

Dini ve kültürel sembollerin yok edilmesi, Sovyet ideolojisinin bir parçası olarak uygulanır ve toplumsal hafızanın silinmesine yönelik bir girişim olarak

değerlendirilebilir. Sovyet yetkililerinin bu tahribatına karşı yerel halkın tepkisi ve direnişi, dini ve kültürel mirasa olan bağlılıklarını gösterir.

Halk, Cevad Han'ın cesedini gizli bir şekilde muhafaza eder ve 1990 yılında yeniden eski yerine koyar. Bu direniş, toplumsal hafızanın ve kimliğin korunması açısından büyük bir önem taşır. Halkın bu mücadelesi, dini ve kültürel değerlerin Sovyet baskısına rağmen nasıl korunduğunu ve yaşatıldığını gösterir.

Gence Camisi ve Cevad Han Türbesi, Gence'nin tarihi ve kültürel kimliğinin önemli parçalarıdır. Bu yapıların tarihi, mimari ve sembolik değerleri, Azerbaycan'ın zengin kültürel mirasının bir tecessümüdür. Sovyetler Birliği döneminde yaşanan baskılar ve tahribatlar, bu mirasın korunması ve yaşatılması için verilen mücadelenin önemini bir kez daha vurgular. Gence Camisi, dini ve kültürel işlevlerinin yanı sıra, mimari güzellikleriyle de dikkat çekerken, Cevad Han Türbesi, Gence halkının tarihi ve kahramanlık öykülerinin bir sembolü olarak varlığını sürdürmektedir. Bu iki yapı, Azerbaycan'ın kültürel ve tarihsel dokusunun korunması, geleceğe aktarılması bakımından önemli bir değer taşımaktadır. Toplumsal hafızanın ve kimliğin korunması, bu tür yapıların ve onların temsil ettiği değerlerin yaşatılması ile mümkündür. Bu bağlamda, Gence Camisi ve Cevad Han Türbesi, sadece birer tarihi yapı değil, aynı zamanda toplumsal hafızanın ve kimliğin önemli birer parçasıdır.

Sovyetler döneminde amacı dışında kullanıma açılan camiler bulunur. *Kafkaslar'dan Gelen Ezan Sesleri*'nde yazarımız bunlara değinerek Gence'de kaç tane caminin kapalı olduğunu imama sorar.

“Gence'de kapalı vaziyette kaç cami vardır?

- Gence'de yirmiye yakın kapalı vaziyette cami vardır. Bunların kimisi eczane olarak kimisi depo olarak kimisi de kütüphane olarak kullanılmaktadır.

- Caminin muhtelif giderlerini ve maaşlarınızı kim karşılıyor?

- Caminin masraflarını ve camide görev yapanların maaşlarını camiden alıyoruz. Yani halkımız veriyor. Gördüğümüz gibi camide kasalarımız vardır. Halk nezirlerini ve yardımlarını bu kasalara bırakıyorlar. Ay sonunda yönetim kurulumuz toplanarak kasaları açıyoruz. Görevlilerin maaşlarını ve caminin masraflarını çıktıktan sonra geri kalan parayı devlet hesabına bankaya yatırıyoruz”.

(Kafkasyalı, 1991, s. 25).

Sovyet rejimi, ateizmi devlet politikası haline getirerek dini kurumların etkisini ortadan kaldırmayı amaçlar. Bu doğrultuda camiler gibi dini yapıların farklı amaçlarla kullanılmasına izin verilmesi, dini pratiği azaltma çabasının bir parçasıdır. Camilerin

kapatılması ve farklı amaçlarla kullanılması, dini faaliyetlerin kamusal alandan uzaklaştırılmasını ve daha kolay kontrol altına alınmasını sağlar. Dini kurumların orijinal işlevlerinden saptırılması, bu kurumların dini topluluklar üzerindeki etkisini azaltmak için stratejik bir yöntemdir.

Bununla beraber, cami görevlilerinin maaşlarının devlet himayesinde olmaması Sovyetlerin din konusunda her hangi bir bütçe ayırmadığı gösterir. “Dini idare, mali bakımdan devletten bağımsızdır ve gelirin büyük bir bölümü camilerin ve ziyaret yerlerinin girişinde bulunan “nezir kutularına” atılan paralarla karşılanmaktadır” (Mürselov ve Koç, 2016, s. 201).

Devlet, ateizmi teşvik ederken dini faaliyetleri ve kurumları desteklemekten kaçınır. Bu nedenle, dini görevlilere maaş ödenmemesi ve dini idarenin mali bakımdan bağımsız bırakılması, dini kurumların devlet tarafından finanse edilmesini engeller. Sovyet ideolojisi, devlet ve dini kurumlar arasında keskin bir ayrım yapmayı hedefler. Bu ayrım dini kurumların devlet bütçesinden herhangi mali destek almamasını sağlar.

Dini kurumların mali bakımdan devletten bağımsız olması, Sovyetler Birliği'nin dini kontrol etme ve baskı altında tutma politikalarının bir parçasıdır. Bu nedenle dini faaliyetler, devletin mali desteği olmadığı için halkın bağışlarına bağımlı hale gelir ve bu durum, dini liderlerin toplumsal etkisini azaltma amacı taşıdığını gösterir. Dini kurumların finansal bağımsızlığı, devletin dini faaliyetleri kısıtlama ve baskı altında tutma politikasının bir tezahürüdür.

Bu durum, dini kurumların sürdürülebilirliğini zorlaştırarak dini etkinliklerin azalmasına neden olur. Sovyetler Birliği, toplumda köklü bir kültürel ve sosyal dönüşüm gerçekleştirmeyi amaçlamış olup ortak bir Sovyet kimliği yaratmaya çalışır. Devlet, dini kurumların finansal bağımsızlığı ile dini etkinlikleri azaltmayı ve toplumu ortak bir sosyalist kimlik etrafında birleştirmeyi amaçlar.

Dini kurumların mali kaynaklarını sınırlayarak, dini faaliyetlerin toplumsal etkisini azaltmayı hedefler. Halkın dini kurumlara yaptığı bağışlar, toplumsal katılımın bir göstergesi olarak değerlendirilebilir. Bu bağışlar, dini kurumların varlığını sürdürmesini sağlar ve topluluk içindeki dini bağlılığı gösterir. Nezir kutuları gibi bağış yöntemleri, din kurumların mali ihtiyaçlarının sürdürülebilirliğini sağlar ve dini etkinliklerin devam etmesine olanak tanır. Bu durum, halkın dini kurumlarla ilişkisini ve bu kurumların desteğini yansıtır.

Camilerin amaçları dışında kullanımına dair bir benzer durum *Kırk Yıllık Kara Günler* tiyatro oyununda “cami ve mescitleri ya kilise veya ambar olacak, minareleri yıkılacak, türbeleri bozulacaktır” (Kafkasyalı, 1995, s. 24) şeklinde ifade edilir. Minareler genellikle İslam mimarisinde cami veya mescitlerin önemli bir ögesidir. Minarelerin yıkılacağına belirtilmesi dinî kimliğin sembolizminin ortadan kaldırılacağını gösterir.

Gevher Demirkaya'nın *Dinmeyen Acı Kafkasya* adlı eserinde camilerle ilgili olarak şunlardan bahsedilir. “Türk köylerini yağmalayıp, halkını ölümle korkutarak dinlerini değiştirmeye zorluyorlar. Cami ve medreselere karşı çeşitli uygunsuz davranışlarda bulunuyorlar. Tarihi eserleri yağmalayıp tahrip ettikten sonra da hayvan ahır, silah ve erzak deposu olarak kullanıyorlar” (Demirkaya, 2019, s. 205).

Halkın dinî ritüellerinin yapılmasına fırsat verilmemesi onları tek çatı altında toplamaya çalıştıklarının göstergesidir. Aynı şekilde cami ve medreselerin tahrip edilmesi de ibadet yapılacak alanların bırakılmamasını simgeler.

Bu konuyla ilgili Prof. Dr. Cemil Hesenov şunları ifade eder: “Kolektif yaşam biçimi en fazla camilere zarar verdi. Azerbaycan'ın bölgelerinde yıktırılmayan ve amacının dışında kullanılarak depo, kulüp, kütüphaneye dönüştürülmeyen hiçbir cami kalmadı. Örneğin, Guba vilayetinde 15 Aralık 1928 senesinden 6 Ocak 1929 senesine kadar, 22 gün zarfında 18 cami depo veya eğitim kültür idaresinin binasına dönüştürülmüştü” (Həsənov, 1991, s. 108).

Sovyetler Birliği'nin halkı kolektif yaşama biçimine geçirdiği dönemde toplumsal ve ekonomik yapının değiştirilmesiyle birlikte camiler bu dönemde başka amaçlar için kullanılmak için dönüştürülür.

Sovyetler Birliği döneminde dini yapılar ve özellikle camilerin kapatılması, tahrip edilmesi ve farklı amaçlarla kullanılması hem dini özgürlüklerin bastırılması hem de kültürel mirasın yok edilmesi açısından önemli bir dönemi temsil eder. Sovyetler Birliği'nin resmi ideolojisi, Marksist-Leninist ateizm üzerine kuruludur. Dine karşı olan bu ideoloji, dini kurumların devlet kontrolü altına alınmasını ve dini faaliyetlerin sıkı bir şekilde denetlenmesini zorunlu kılar.

Yine *Kafkaslar'dan Gelen Ezan Sesleri* izlenim notlarında “Tiflis'te bulunan iki camiden birisi olan Şah Abbas Camii'nin de yıkılarak yerine köprü yapıldığı” (Kafkasyalı, 1995) üstünde durulur. Caminin yıkılarak yerine köprü inşa edilmesi belirli bir ideolojik değişim meydana geldiğini bir diğer deyişle Sovyet sisteminin etkili olduğunu gösterir.

Yıkımın arkasında, Sovyetler Birliğinin yeni bir kimlik veya ideolojiyi benimsetilmeye çalışıldığı görülür. Şah Abbas Camisi'nin yıkılması, tarihsel ve kültürel bir mirasın kaybını simgeler niteliktedir. Bu durum, geçmişe ait önemli yapıların tahrip edilerek geçmişle kurulacak bağların önüne geçmeyi planladığının da göstergesidir.

Sovyetler birliği, komünist ideolojisinin bir parçası olarak ateizmi benimser. Bununla birlikte din inancının yaşanması giderek azaltılmaya çalışılır. Cami ve kiliseler kapatılır, din adamlarına karşı baskılar uygulanır. Din ayinleri ve etkinlikleri yasaklanır. Dinî eğitim kısıtlanır.

Bu durum din inançlarını yaşayan Müslümanların toplumda daha az görünür olmalarına ve dinî pratiklerini özgürce yerine getirememelerine neden olur.

Dini yapıların farklı amaçlarla kullanılması, etnik ve dini kimliklerin yerine Sovyet kimliğinin inşa edilmesine katkıda bulunur. Bir diğer deyişle Sovyet tipi insan modeli oluşturulmaya çalışılır. Sovyetler Birliği, dini kurumları ve toplulukları potansiyel muhalefet unsurları olarak görür ve bu kurumların etkisini sınırlayarak politik stabilizasyonu sağlamayı amaçlar.

* *

Göçe yol açan nedenlerin Ali Kafkasyalı'nın edebî eserlerinde dini-etnik kimlik etkenleri üzerinden işlenişi hususunda kanaatlerimiz şöyle:

Çarlık Rusya döneminde Azerbaycan'da ortaya çıkmış kaçaklık tarihsel olarak önemli bir direniş hareketi ve toplumsal hareketlilik örneğidir. Bu direniş hareketleri Çarlık Rusya'nın baskıcı yönetimi altında yaşanan zorluklara, adaletsizliklere ve ekonomik geçim sıkıntılarına karşı bir tepki olarak ortaya çıkar. Kaçaklar bu dönemde yerel halkın haklarını savunan, adalet arayışında bulunan ve cesur bir direniş sergileyen karakterler olarak tanımlanır.

Kaçakların haksızlığa karşı verdikleri mücadele onların hem halk tarafından kahraman olarak kabul edilmesine hem de hükümet ve yetkililer tarafından düşman olarak nitelendirilmesine yol açmıştır. Onlar adalet ve özgürlük arayışında iken aynı zamanda kendi topluluklarının moral ve direncini yüksek tutarak, toplumsal adaletsizliklere karşı bir nevi güvence kaynağı olmuşlardır. Bununla birlikte kaçaklar genellikle örgütsel bir yapıya sahip olmayıp, liderlerinin otoritesine ve ününe bağlı olarak hareket eden gruplar halinde organize olmuşlardır.

Liderlerin etkisi grup içindeki dinamikleri belirler ve bu kişilerin kahramanlıkları, liderlikleriyle daha da güçlenir. Koçak Nuri ve diğer kaçaklar sadece bölgesel değil, geniş bir coğrafyada tanınan ve saygı gören karakterler olarak öne çıkar. Bu kişilerin adalet ve özgürlük mücadelesi sadece fiziksel bir direnç olmayıp hem de ahlaki bir güç gösterisi olarak da değerlendirilir. Koçakların devlet otoritesinin zayıf olduğu dağlık bölgelerde ve ormanlarda barınmaları onların mücadelelerini ve stratejilerini de şekillendirir. Ancak bu kahramanların varlığı ve mücadeleleri sürekli bir tehdit ve gözetim altında olmalarına yol açar, bu da onların yaşamlarını zorlaştırır

Kaçakların toplum içindeki rolü genellikle hükümet ve yetkililer tarafından negatif değerlendirilir, ancak halk arasında adaletin simgeleri olarak kabul edilirler. Casusların varlığı ise hükümetin kaçakları yakalamak için çeşitli yöntemler kullandığını ve casuslar tarafından kişisel çıkarlar uğruna bu kaçakların yerlerinin ihbar edildiğini gösterir. Casusluk hem hükümetin kontrolünü sağlamak hem de kaçakların etkinliğini kırmak için kullanılan bir araçtır.

Millî kimliğin yitiminde mankurtluk, közkamanlık ve vatana ihanet birbirine bağlı psikolojik huylardır. Közkamanlık bireylerin kendi toplumlarına, milletlerine veya ülkelerine karşı işledikleri ihanetin en derin ve yıkıcı biçimlerinden biridir. Bu kavram özellikle Türk edebiyatında ve kültüründe toplumun en temel değerlerine ve birlik duygusuna zarar veren iç düşmanlıkları anlatmak için kullanılır. Közkamanlar genellikle toplum içinde etkili, güçlü ve eğitimli kişiler olarak ortaya çıkar. Ancak bu kişiler sahip oldukları bu gücü ve bilgi birikimini toplumun iyiliği için kullanmak yerine kendi bencil çıkarları doğrultusunda toplumun bütünlüğünü zayıflatmak ve halkına ihanet etmek için kullanırlar. İt Dişli Veli közkamanlık kavramının somut bir örneği olarak ele alınabilir. Onun ihanet dolu yaşamı kişisel çıkarların nasıl toplumsal değerlere ve birliğe zarar verebileceğini açıkça gözler önüne serer.

Veli'nin Sovyetlerle iş birliği yaparak kendi halkını ele vermesi, onların direnişini kırmak ve Sovyetlerin işgalini kolaylaştırmak amacıyla hareket etmesi közkamanlık kavramının en bariz örneklerindendir. Veli halkının güvenini ve birliğini zedeleyerek, Sovyetlere hizmet etmeyi seçer ve bu süreçte toplumun en değerli kavramlarını hiçe sayar. Onun bu eylemleri bir kişinin kendi kişisel güvenliği ve maddi çıkarları için neler yapabileceğini, nasıl bir hainliğe sapabileceğini gösterir.

Közkamanlar sadece dış düşmanlarla iş birliği yaparak, toplumlarına zarar vermezler; aynı zamanda iç huzursuzlukların ve güvensizliğin de temel kaynağı olurlar. Veli'nin koçakları ele verip onların yakalanmasına ve öldürülmesine neden olması bu tür ihanetlerin toplumsal sonuçlarını açıkça ortaya koyar.

Halk arasında güvensizlik, korku ve huzursuzluk yayılırken, közkamanların eylemleri toplumun dayanışmasını zayıflatır. Bu da toplumsal yapının bozulmasına ve halkın direncinin kırılmasına yol açar. Veli'nin ihanetleri onun sadece bireysel çıkarları için hareket ettiğini değil, aynı şekilde toplumsal değerlerin, örf ve geleneklerin, millî kimliğin yıkımına da katkıda bulunduğunu gösterir. Onun gibi közkamanlar dış güçlerin toplum içindeki uzantıları olarak halkın içten içe zayıflatılması ve zayıflatılarak parçalanması için çalışırlar.

Veli'nin Sovyetlerden aldığı maddi ve manevi ödüller karşılığında halkına ihanet etmesi onun millî değerlere ve vatanseverliğe ne kadar uzak olduğunu ortaya koyar. Bu tür eylemler sadece bir bireyin ihanetini değil, toplumun bütününe yönelik bir tehdit olarak da algılanır. Közkamanlık bu bağlamda, bireylerin içsel çatışmalarını, ahlaki zayıflıklarını ve toplumsal değerlere olan sadakatsizliklerini yansıtır. İt Dışlı Veli gibi karakterler toplumun değerlerinden ve millî kimlikten kopuşun bir sembolü olarak önümüze çıkar.

Bu kopuş sadece bireysel bir zayıflık veya ahlaki çöküş olarak kalmaz, aynı zamanda toplumun genel yapısını tehdit eden bir unsur haline gelir. Veli'nin eylemleri toplumsal güveni zedeleyen, adaleti ve bütünlüğü bozan, iç düşmanlığı ve ihanetin derin etkilerini gösteren bir örnek olarak değerlendirilebilir. Közkamanların eylemleri toplumun birliği ve dayanışması açısından büyük bir tehlike arz eder.

Toplum içinde bu tür ihanetlerin varlığı insanların birbirine olan güvenini sarsar, birlik duygusunu zayıflatır ve toplumsal yapının zayıflamasına yol açar. İt Dışlı Veli'nin ve benzeri közkamanların topluma verdikleri zarar sadece o döneme özgü değil, geleceğe de etkisi olacak niteliktedir. Bu nedenle közkamanlık olgusu sadece bir tarihsel olay ya da bir kavram olarak değil, toplumsal dinamikler ve değerler açısından da derinlemesine incelenmesi gereken bir olgudur.

Türkmençay Antlaşması sonrası Kafkasya'nın güneyinde Rus İmparatorluğu'nun stratejisi bölgedeki Müslüman toplulukları kendi egemenliği altına almak için din kurumlarını ve liderleri kontrol etme üzerine kurulur. Türkmençay Antlaşması'yla

Rusya'nın Kafkaslar'daki Müslüman topluluklar üzerinde uyguladığı politikalar dinsel ve kültürel kimliklerin zayıflamasına yol açar ve bu süreçte Rusya'nın bölgedeki etkinliğini nasıl pekiştirdiği açıkça görülür. Bu dönemde Rusya yönetimi özellikle İslam din yapılarını ve Müslüman din adamlarını hedef alarak, toplumu dönüştürme yoluna girer.

Bu bağlamda din liderlerine Rusça öğrenme imkânı sunulması ve onların çocuklarının Rusça eğitimi almalarının teşvik edilmesi bölgedeki Müslüman toplum üzerinde derin bir kültürel asimilasyon girişimi olarak değerlendirilebilir. Din bu dönemde Müslüman toplulukların kimliklerini korumada önemli bir unsur olduğu vesilesiyle bu tür bir politika doğrudan toplumsal yapıya yöneliktir. Rusya'nın Müslüman topluluklar üzerindeki bu baskıcı tutumu aynı zamanda camiler ve dini yapılar üzerinde de etkili olur. Savaş ve çatışmalar sırasında camilerin yağmalanması ve tahrip edilmesi sadece dinî yaşamı zayıflatmakla kalmaz, ayrıca bölgedeki Müslüman toplumun ruhsal ve sosyal bağlarını da ciddi şekilde zedeler. Camiler Müslüman toplumların sadece ibadet yerleri değil, aynı zamanda toplumsal dayanışmanın ve kültürel birlikteliğin merkezleridir. Bu nedenle camilerin zarar görmesi toplumun manevi, kültürel dokusunu derinden sarsan bir gelişme olur. “Kartallar Sınır Tanımaz” eseri bölgedeki din liderlerinin kontrol altına alınarak, kendi çıkarları için kullanıldığını da ortaya koyar.

Bu politika bölgedeki Müslüman liderlerin bağımsız etkilerini zayıflatmayı amaçlamakla birlikte onları Rusya'ya sadık araç haline getirme girişimi olduğunu da gösterir. Bu bağlamda Müslüman din adamlarının toplumsal rolü dönüştürülmeye çalışılır ve Rusya'nın bölgedeki hâkimiyetini pekiştirmek için dinin kullanılması stratejik bir araç haline getirilir. Bu, Müslüman toplulukların kültürel direncini zayıflatırken, Rus etkisinin toplumda daha derin kök salmasına neden olur.

Rusya'nın uyguladığı bu politikalar uzun vadede bölgedeki Müslüman topluluklar üzerinde kalıcı etkiler bırakır. Dinsel ve kültürel kimliklerin zayıflaması yerel halkın kendi geleneksel yapılarıyla olan bağlarını koparır ve Rus egemenliğini kabul etmeye zorlanır. Ayrıca bu tür asimilasyon politikası Müslüman toplumların içsel dayanışmasını ve direniş gücünü zayıflatarak, Rusya'nın bölgedeki siyasal ve askerî kontrolünü daha da güçlendirir. Bölgedeki Müslüman topluluklar açısından bakıldığında, bu süreç sadece bir dış işgal değil, aynı zamanda bir kimlik krizini beraberinde getirir.

Rusya'nın bölgeyi asimile etme çabaları Müslüman topluluklar arasında derin bir kimlik çatışması yaratır, onların kendi dini ve kültürel değerlerini koruma mücadelesi

vermelerine yol açar. Bu durum ilerleyen yıllarda bölgedeki Müslüman halklar arasında direniş faaliyetlerinin yükselmesine zemin hazırlar, ancak güçlü askerî ve siyasal baskılar bu hareketleri büyük ölçüde bastırır.

Sovyetlerin din kurumlarını kapatarak ve halkı din eğitiminden mahrum bırakarak, dini bütünleştirici bir güç olarak gören halkın birliğini zayıflatmayı hedefler. Bu politika Marksist-Leninist ideolojiyle uyumlu olarak, dini, modern sosyalist hayata uygun olmayan bir kurum olarak görme anlayışından kaynaklanır. Lenin'in dini bir afyon olarak nitelmesi ve Bolşeviklerin bu doğrultuda halkı din inançlarından uzaklaştırma çabaları, bölgedeki Müslüman Türk halkını ciddi anlamda etkiler.

Eğitim düzeninin dine karşı kullanılan bir araç olarak yeniden yapılandırılması, din eğitiminin yasaklanması toplumun modernleşmesi için bir adım olarak görülür. Bölgede izlenen bu politika, Müslüman halkın göç taleplerini de tetikler. Halk, esaretten kaçmak için Osmanlı topraklarına göç etmeye başlar. Bu durum bölgede Müslüman nüfusun azalmasına ve Rusya'nın bölgedeki hâkimiyetini pekiştirmesine yol açar. Rusya, bölgeden Müslüman nüfusu tehcir ederek yerine Ortodoks Hristiyan nüfus yerleştirme girişimlerinde bulunur. Çarlık Rusya döneminde başlayan bu uygulamalar Sovyetler Birliği döneminde de devam eder.

Sovyet yönetimi din kurumlarını kapatma, din adamlarını sürgün etme ve cezalandırma politikalarını sürdürür. Bu politikalar halkın dini ve kültürel hayatını ciddi şekilde kısıtlar. Cami ve mescitler kapatılır, din törenleri yasaklanır ve halkın inanç özgürlüğü engellenir. Sovyetler, bu baskı politikalarıyla halkı kendi tarihsel ve kültürel kökenlerinden koparmayı sağlar. Sovyet rejimi, dini kurumların toplumsal ve ekonomik gücünü zayıflatmak için kiliselerin mülklerine el koyar ve dini liderleri baskı altına alır.

Bu süreç Sovyetlerin ateizmi teşvik etme ve devletin ideolojik üstünlüğünü sağlama çabalarının bir parçası olarak görülür. Sovyetlerin dini kurumlar ve özel mülkiyet üzerindeki bu baskıcı politikaları, toplumsal yapının yeniden şekillendirilmesine yönelik geniş çaplı bir girişim olarak değerlendirilebilir.

Sovyetler Birliği dönemi dinin kamusal hayattan büyük ölçüde çıkarıldığı, din kurumlarının kapatıldığı ve din özgürlüklerinin sistematik bir şekilde bastırıldığı bir dönemdir. Marksist-Leninist ideolojinin temel ilkelerinden biri olan ateizm Sovyet devleti tarafından resmi bir politika haline getirilir ve din toplumun ilerlemesini engelleyen bir unsur olarak görülür. Bu doğrultuda Sovyetler Birliğinin dini faaliyetleri

sınırlandırmak ve din yapılarını kontrol altına almak amacıyla kapsamlı reformlar ve kısıtlamalar getirdiği görülür.

Sovyetler Birliği camileri ve diğer dini yapıları sadece dinî ayinlerin gerçekleştirildiği yerler olarak görmeyip, aynı halde bu yapıların ideolojik anlamda topluma zarar verdiğini savunur ve bu yapıları farklı kamusal amaçlar için kullanıma açar. Cuma Mescidi gibi ibadet yerlerinin depo, sinema salonu, kulüp ya da mahkeme salonu gibi işlevlerle kullanılması Sovyetler Birliği'nin dini mekânları işlevsel anlamda yeniden düzenleme politikasının bir parçasıdır. Bu strateji bir yandan dini sembolleri zayıflatmayı, diğer yandan ise Sovyet ideolojisini topluma yaymayı amaçlar. Camilerin sosyal ve kültürel merkezler haline getirilmesi, dini kimliğin toplum üzerindeki etkisini azaltmayı hedeflerken, aynı algıyla bu yapıların mimari özelliklerini koruyarak, onların tarihsel ve kültürel miraslarını dönüştürmeyi amaçlar.

Din yapılarının işlevinin değiştirilmesi, toplumsal hafızanın ve kimliğin silinmesine yönelik önemli bir adımdır. *Kafkaslar'dan Gelen Ezan Sesleri* gezi notlarında Gence Camisi gibi önemli yapılar üzerinde uygulanan bu politikalar halkın dini ve kültürel mirasına ne kadar zarar verdiğini gözler önüne serer.

Gence Cuma Camisi'nin halı müzesi olarak kullanılmaya başlanması sadece dinî sembollerin değil, toplumsal hafızanın da yok edilmesi anlamına gelir. Din yapıları sadece ibadet yerleri olmanın ötesinde toplumun tarihini, kültürünü ve kimliğini taşıyan mekânlardır. Bu yapıların mahvedilmesi veya başka amaçlarla kullanılması, toplumsal bellekte derin yaralar açar. Din tesisatlarının kurumsal ve mali bakımlardan devlete bağımlı olmaması Sovyetler Birliği'nin din üzerindeki kontrolünü daha da artırır.

Devlet dinî liderlerin ve kurumların mali açıdan desteklenmemesi gerektiğini savunur ve bu doğrultuda camiler halkın bağışlarına bağımlı hale getirilir. Bu durum din yapılarının ve liderlerin bağımsız bir şekilde faaliyet göstermesini zorlaştırır ve dinin giderek zayıflamasına neden olur. Sovyetler Birliği döneminde din yapıları üzerindeki baskılara karşı yerel halkın gösterdiği direniş dinsel ve kültürel mirasın korunması açısından öneme sahiptir.

Kafkaslar'dan Gelen Ezan Sesleri sefer notlarında da vurgulandığı gibi, Cevat Han'ın türbesinin yıkılmasına karşı halkın gösterdiği direniş, dinsel ve kültürel değerlere olan bağlılığın bir simgesidir. Bu tür direnişler toplumsal hafızanın korunması ve din yapıları üzerindeki baskıların hafifletilmesi açısından belirli rol oynamıştır.

Gence'deki Cevat Han türbesinin yıkılmasını engellemek için halkın dozerlerin önüne geçmesi Sovyetler Birliği'nin baskıcı politikalarına karşı gösterilen en somut direnişlerden biridir. Halk Cevad Han'ın kemiklerini gizlice muhafaza ederek, türbeyi tekrar eski haline getirmeyi başarır ve bu direniş, dinsel ve kültürel değerlerin nasıl korunduğunu gösterir.

Bu mücadele dinsel ve kültürel mirasın korunmasının sadece fiziksel yapılarla sınırlı kalmadığını, aynı zamanda toplumsal hafızanın ve kimliğin korunması anlamına geldiğini ortaya koyar. Sovyetler döneminde din yapılarının kapatılması, din liderlerinin baskı altına alınması, din kurumlarının işlevlerinin değiştirilmesi dini hayatın zayıflamasına, toplumsal hafızanın silinmesine yönelik bir politikanın parçası olur.

3.2. EKONOMİK GEÇİM SIKINTILARI

3.2.1. Proleter ve Burjuva Sınıfları: Toplumsal Hiyerarşi

İşçi (proleter) ve burjuva sınıfları, modern toplumun temel yapı taşlarından ikisidir ve tarih boyunca önemli roller oynamışlardır. Proleterler, üretim araçlarına sahip olmayan ve emeklerini satmak zorunda olan sınıftır. Genellikle fabrikalarda, tarlalarda, hizmet sektöründe veya diğer iş alanlarında çalışarak geçimlerini sağlarlar. İşçi sınıfı, ortak çıkarları doğrultusunda bir araya gelerek sınıf bilinci oluşturur ve sendikalar, işçi partileri gibi örgütlenmeler aracılığıyla haklarını savunur.

Bu örgütlenmeler, işçilerin ekonomik ve sosyal koşullarını iyileştirmeye çalışır. Marksist teoriye göre, işçi sınıfı ile burjuva sınıfı arasında sınıf mücadelesi vardır. Bu mücadele, işçilerin sömürülen durumlarına son vermek ve daha adil bir toplum düzeni kurmak için yapılır. Proleterler, emekleriyle üretilen değer büyük bir kısmının kendilerine ait olmadığını ve bu nedenle sömürüldüklerini savunurlar. Burjuvalar, kapitalist ekonomik sistemin temelini oluşturan ve üretim araçlarına sahip olan sınıftır. Fabrikalar, topraklar, sermaye ve diğer üretim kaynakları genellikle onların kontrolü altında olmuştur.

Burjuva sınıfı, kâr elde etmek için üretim araçlarını kullanır ve sermaye biriktirir. Kapitalist ekonomide, kâr elde etme amacı, burjuva sınıfının ana motivasyonudur. Burjuvalar genellikle politik ve ekonomik alanda etkili konumlara sahiptirler. Bu, onların toplumsal ve siyasi güçlerini kullanarak kendi çıkarlarını korumalarına ve genellikle mevcut düzenin devamını sağlamalarına olanak tanır.

Kafkas Koçakları romanında burjuva ve proleter sınıfı için şunları ifade eder:

“Birkaç yüz koyunumuz, birkaç atımız, öküzümüz, tarlamız, çayırımız var diye biz burjuvaymışız. Onlar proletermişler. Bizi ezeceklermiş.

Mehemmed Karabağlı:

- Sanki fabrikamız var, petrol kuyularımız var. Birkaç koyun, birkaç tarla ile burjuva mı olunur. Issız meralarda, kom yapıp, çiftlik yapmakla halka kötülük mü yapmışız. Onlarca kimse bizimle ekmek yiyor. Nökerlerden ikisinin çocuğunu Gori Seminaryası'nda okutuyorum. Bunları yapmak proleter düşmanlığı mıdır? Benim bütün varımı, servetimi satsam Moskova'da, Petersburg'da başımı sokacak bir ev alamam. Ben mi burjuvayım? Anlamıyorum nasıl böyle yaparlar. Çiftlikler kurup, meraları işler hâle getirip, komlar mandıralar tesis edip, onlarca insanı iş sahibi edip, binlerce hayvan besleyen, et, süt, yağ, peynir gibi temel gıda maddeleri üreten bu uzmanlaşmış insanları burjuvadırlar diye sürmek, öldürmek ne işlerine yarayacak? Çiftliklerini, komlarını, mandıralarını ve üretim malzemelerini ellerinden alıp ne yapacaklar? Bunları kim işletebilecek. Bunca yerleşik köylüyü ortadan kaldırmak memlekete yapılacak en büyük kötülüktür. Biz üretici insanlarız. Biz halkı aldatan, onları sömüren, topladıklarını Avrupalara götürüp yiyenlerden değiliz. Bizim her şeyimiz memleket içindir”.

(Kafkasyalı, 2018, ss. 136-137).

Stalin dönemindeki politikalar, işçi sınıfının iktidarı pekiştirme ve bunun yanında burjuva unsurlarını ortadan kaldırma amacını taşıdığı görülür. Stalin'e göre, burjuvazi ve küçük burjuvazi, sosyalizmin inşası ve komünist toplumun kurulması için bir engel teşkil eder. Bu nedenle, halkın elinden mal varlığının alınması ve kolektif tarımcılık gibi politikalar, işçi sınıfının egemenliğini daha çok pekiştirmeyi ve üretim araçlarının kamulaştırılmasını sağlamayı hedefler niteliktedir. Ancak, bu politikaların uygulanması sırasında halk arasında direniş ve tepkiler oluşur.

Kolektif tarımcılık sürecinde köylülerin direnişi ve tepkisi, özellikle Stalin'in zorlayıcı yöntemlerine karşı ortaya çıkar. Ayrıca, bireysel mülkiyetin kısıtlanması veya kaldırılması, toplumda hoşnutsuzluğa ve hatta muhalefete neden olur. Stalin dönemindeki bu politikaların ekonomik neticeleri de tartışmalıdır. Kolektivizasyon süreci, tarım sektöründe ciddi sorunlara ve üretim düşüşlerine neden olur.

Ayrıca, bireysel mülkiyetin kısıtlanması veya kaldırılması, üretkenliği ve girişimciliği engelleyebilir, ekonomik verimliliği olumsuz etkileyebilir. Stalin politikasında “Zengin köylüler, köy ağası, köy burjuvazisi” (Davışova, 2015, s. 56) olarak ifade edilen köylüler, Stalin'in kurbanları olmuştur. ifade edildiği gibi

isimlendirilen gruplar Stalin'in tarım politikaları sırasında hedef alınan köylü kesimlerini temsil eder.

Bu terimler, kolektif tarımcılık sürecinde köylüler arasındaki sınıf farklılıklarını ve siyasi etiketlemeleri ifade eder. Zengin köylüler süreçte topraklarının devletleştirilmesi ve kolektif çiftliklere katılma zorunluluğuyla karşı karşıya kalır. Bu süreçte, zengin köylülerin toprakları devlet tarafından el konuldu ve bazıları da hükümet tarafından tutuklandı veya sürgüne gönderilir.

Stalin'in köylülerle ilgili politikaları, tarımsal üretimi merkezin kontrol altına alma ve Sovyet ekonomisini modernleştirme çabalarının bir parçasıdır. Ancak, bu politikalar ekonomik amaçlar yanında, siyasal ve ideolojik amaçlarla da motive edilir. Özellikle, köylüleri sınıflara ayırma ve potansiyel muhalifleri sindirme amacı taşıdığı görülür.

Sosyalizmin savunucusu olan Lenin'in aksine Stalin, Komünizmi savunmuştur. Komünizmin önünde bir engel olarak görünen sosyalizmin işçi sınıfını savunup koruduğu bilinir. Komünizmin yayılıp etkin bir görüş haline gelmesi için işçi sınıfının ortadan kaldırılması gerekir.

3.2.2. Sovyetlerin Yüz Karası: Kolhozlar, Sovhozlar, Kamplar

Türk Dünyasının boyunduruk altında tutulması için birçok politikaya imza atan ve bu politikaların uygulanması için belli bir disiplinle hareket eden Stalin'in uyguladığı politikalardan biri olan kolhoz politikası Azerbaycan, Kırgızistan, Kazakistan, Özbekistan ve Ahıska gibi birçok bölgede varlığını sürdürmüştür. Ekonomik olarak da ayakta kalabilmeyi öngörmek için uygulanan kolhozlaşma sistemi yeni bir ekonomik sistem bir diğer deyişle tarım sistemi olarak yürürlüğe konur.

Kolhoz, Rusça kollektivnoye hozyaystvo tanımının kısaltmasından gelen bir terim olmakla kolektif çiftlik demektir. Sovhoz ise sovetское hozyaystvo tanımının kısaltması olup, Sovyet çiftliği anlamındadır, devlet mülkiyetinde olan tarım işletmelerine verilen terim olarak tanımlanabilir.

“1920’li yıllarda ilk örneklerini gördüğümüz kolhoz sistemi, Stalin’in en önemli ve en kapsamlı politikası olarak 1930’lu yılların başlarında yaygınlaşmaya başlamıştır” (Karabulut, 2019, s. 56).

Kolhozlar 1930 yılından sonra başta Türk dünyası olmak üzere Sovyet coğrafyasında da büyük oranda yayılır. Bu çiftlikler halkın topraklarına el koyarak

devletleştirdiği bir nevi özel mülkiyetin yok edilmeye çalışıldığı bir sistem üzerine tasarlanmıştır. Yine bununla birlikte Sovyetler Birliği sadece topraklara el koymakla kalmaz, aynı zamanda halkın elinde bulunan hayvanlara da el konulur. Kafkas Koçakları adlı eserde Sovyet döneminde halkın tüm mal varlığının elinden alınmasıyla ilgili olarak mizah konulu fıkralar anlatıldığı görülür.

Bununla ilgili olarak;

“Kasabanın birinde birisinin yirmi, bir başkasının elli, diğer birinin yetmiş koyunu derken üç yüz, dört yüz koyunluk bir sürüleri varmış. Bu sürüyü gütmek için iri yarı, güvenilir bir çoban tutmuşlar. Koyunları sayıp ona teslim etmişler. Çoban koyunları köyün korusunda güdermiş. Kolhoz başkanı bir gün yardımcılarında birini çobana gönderip talimatını iletmiş.

Başkan yardımcısı çobana: “Yeni Sovyet sistemine göre bütün hayvanlar artık devletindir. Bütün koyunlar kolhozun malı olmuştur. Onları kimseye vermeyeceksin” demiş. Çoban, değneğini elinde bir iki kez evirip çevirdikten sonra “Böyle bir şey olamaz. Onlar bana emanettir. Ben onları ancak sahiplerine veririm. Adamların dışından tırnağından artırarak yetiştirdiği koyunlarını kimseye veremem” demiş.

Başkan ikinci yardımcısını göndermiş. O da aynı cevabı almış. Bu defa kolhoz başkanının kendisi eline büyük bir çomak alarak ata binip çobanın yanına varmış. “Ulan eşek oğlu eşek!” deyip, çobanın üzerine çullanmış. Bir fasıl dövdükten sonra hem soluklanıp hem de sövüp sayarak: “Ulan eşek oğlu eşek, memleket Sovyetleştirildi, artık bütün her şey devletin oldu. Biz de devletin malıyız. Sen nasıl buna karşı çıkarsın?” demiş. Bir fasıl daha dövdükten sonra yine küfürler eşliğinde anlatmış: “Artık koyunların hepsi kolhozundur. Koyunları köye götürmeyeceksin. Köyün yanındaki kolhozun komlarına götüreceksin!” diyerek emirlerini dayak ve küfürler eşliğinde tekrarlamış. Dövmekten yorulan kolhoz başkanı bu defa çomağı yere dayayıp sormuş: “Şimdi bana söyle bakayım, sana sorduklarında bu sürü kimindir? Ne diyeceksin?”

Yerde debelenen çoban şöyle bir doğrulup: “Bana kimse böyle düzgün anlatmamıştı. Diyeceğim ki sürü kolhozundur” şeklinde verilen örneğe rastlanır.

(Kafkasyalı, 2018, ss. 320-321).

Sovyet dönemindeki toplumsal mülkiyet anlayışının çarpıklığı ve yetkililerin keyfi uygulamalarını mizahi bir dille yansıtılması vurgulanırken aynı zamanda çobanın koyunları koruması ve onları sahiplerine geri götürmeye direnmesi, aslında bireyin sahip olduğu değerlere ve vicdanına olan bağlılığını temsil eder. Kolhoz başkanının ise sadece ideolojik bir inatla çobana zorla koyunları teslim ettirmeye çalışması, otoriter bir sistemin mantıksızlığını ve insan haklarına saygı göstermemesini hicveder niteliktedir. Aynı

algıyla, toplumsal mülkiyetin ve kolektif yaşamın anlamsızlığını da eleştirildiğinin görülmesi vurgulanır.

Bununla beraber, koyunların toplumsal mülkiyet haline getirilmesi ve kolhoza ait sayılması, bireyin emeğinin ve sahip olduğu değerlerin yok sayılmasını ifade eder. Ancak çobanın sonunda pes ederek koyunları teslim etmesi, bazen sistemin zorlayıcı gücü karşısında bireyin direncinin ne kadar güçsüz olabileceğini gözler önüne serer.

Bu iktisadi sistemle birlikte millî kimlikler daha hızlı bir şekilde asimilasyona uğramış olup Ruslaştırma ya da bir diğer deyişle tek tip Sovyet toplumu türü oluşturulmaya çalışıldığı görülür.

Stalin döneminde Kulak ve Aljir kampları 1930 yılında insanlık dışı faaliyetlerine başlar ve Stalin'in 1953 yılında ölmesine kadar kampın faaliyeti devam eder.

Aljir, Sovyet rejiminde hain ilan edilen siyasi mahkûmların aileleri için Kulak toplama kampı olmuştur. Kulak teriminin açımı Çalışma ve Islah Kampları Baş İdaresi olan kurumun kısaltmasıdır.

Aljir, Stalin dönemindeki Sovyet toplama kamplarının bir örneğidir. Bu kampta, siyasi mahkûmların aileleri, çocuklarıyla birlikte zorlu koşullar altında yaşamış ve bu süreçte birçok sıkıntıyla karşılaşmıştır. Bu olay, o dönemdeki politik baskının insan hayatları üzerindeki derin etkilerini gösterir. Kulak sistemi, Stalin'in politikalarının insan haklarına ve özgürlüklere olan ciddi tehditlerini yansıtan karanlık bir dönemi temsil eder. Bu tür toplama kampları, yaşanan acı olaylardan biri olarak hatırlanır.

Bu kampların tasvirini dönem eserlerini kaleme alan yazarlardan olan Kafkasyalı, *Kafkas Koçakları* romanında şu şekilde ele alır.

Bolşevik ihtilaliyle bağımsızlıklarını kazanan ülkeler,

“Kızıl Ordu marifetiyle Sovyet Yönetimi altına alınırken bir yandan da Almatı, Bakü, Bişkek, Revan, Taşkent, Tiflis gibi büyük şehirlerde ikamet eden beyler, ağalar; aynı zamanda itibarlı kimseler ve aydınlar yakalanıp kimi Sibiry'a'ya çalışma kamplarına gönderilir kimi de öldürülür. Hatta pek çok yazar, şair ve siyaset adamının karısı, kızı, anası, kaynanası götürülüp kısa adı Aljir olan Orta Asya kamplarında, fermalarında çalıştırılır. Onlara hayvan bakıcılığı yaptırılır.

Ardından kolektif tarımcılık demek olan kolhoz sistemini ve doğrudan devlet eliyle işletmecilik olan sovhoz düzenini uygulamak adına bunların topraklarına, çiftlik ve hayvanlarına el konulur”.

(Kafkasyalı, 2018, s. 59).

Sovyetler Birliğinin kuruluşu sırasında gerçekleşen politik ve toplumsal değişimlerin bir göstergesi olan durum, toplumun aydın ve önde gelen kesiminin hedef alınarak zulme uğratıldığını gösterir. Böyle bir ideolojik temel üzerine inşa edilen bir devletin muhalif görüşlere karşı sert önlemler almasının bir yankısıdır.

Bununla birlikte, ailelerin sürgünleri ve zorlu çalışma koşullarına maruz bırakılmaları, sadece bireyleri değil, toplumun genel yapısını da etkilemiştir. Sovyet rejimi, toprakların kolektif tarım sistemine dâhil edilmesi ve devletin kontrolünde işletilen çiftliklerin oluşturulmasıyla ekonomik yapıda kapsamlı değişikliklere imza atmıştır. Bu olaylar, Sovyetler Birliği'nin tarihindeki kolektif tarım ve baskı gibi önemli konulara dair anlayışı genişleten bir bakış açısı sunmaktadır.

Kartallar Sınır Tanımaz adlı eserde ise Kulak kampları ile ilgili olarak Ali Ahmetoğlu takma ismiyle bilinen Mehmet Emin Resulzade ise şu ifadeleri kullanır.

“Sizler her ne kadar Türkiye'ye geçmiş olsanız da gönlünüzün ve kulağınızın orada olduğunu biliyorum. Köylerin ve kentlerin elit tabakasının yok edildiğini, bir ineği, birkaç koyunu, bir eşiği olan adamların dahi Kulak suçlamasıyla yani varlıklı ve zorba kabul edilerek sürgüne gönderildiğini duymayanınız yoktur.

Soydaşlarımız kasıtlı olarak yaşamakta zorlanacakları, sıtma hastalığının kol gezdiği Karakalpakistan çöllerine, Aral Gölü sahillerine gönderilmekte”.

(Kafkasyalı, 2020, ss. 12-13).

İnsanların siyasi nedenlerle veya rejime karşı tutumlarından dolayı suçlanarak sürgüne gönderildiğini vurgulanır. Karakalpakistan çölleri ve Aral Gölü sahilleri gibi bölgeler, zorlu yaşam koşullarına sahip yerler olarak bilinir. Bu bölgelere sürgün edilen insanlar, salgın hastalık gibi sağlık sorunlarıyla ve ekonomik geçim zorluklarıyla mücadele etmek zorunda kalır. Bu nedenle sürgün edilenlerin fiziksel ve duygusal açıdan büyük zorluklarla karşılaştığı görülür.

Mikdat Topçu'nun *Ahıska Sürgünü Menemşe* eserinde ise kolhoz sistemi üzerinde durulduğu görülür. Andranik, bir Sovyet memuru olup, Ahıska'da İsmail'in memleketi olan Sahan köyüne gelerek burada bir kolhoz sisteminin kurulacağından bahseder.

“Andranik, İsmail'in koluna girmiş yürürken yeni gelişmeleri anlatıyordu. Köy odasına artık köy odası denmeyecek, Köy Sovyet'i denecek... Köy Sovyet'i ise kolhozun kayıtlarının tutulacağı yer, yani kolhozun merkezi olacaktı. Bütün köylü elindeki arazi ile ilgili olarak gelip burada istida (dilekçe) verecek, arazisini ve diğer mallarını devlete devretmeyi kabul ettiğini beyan edecekti” (Topçu, 2016, ss. 86-87).

Eserde köydeki yönetim yapısının değiştirilmeye çalışıldığını, köylülerin toprak ve mal varlıklarını devlete devretme konusunda bir karar alma sürecine girdikleri gösterir. Köy Sovyet'i olarak adlandırılan yeni merkezde ise köyün kayıtlarının tutulacağı ve köylülerin buraya gelerek devlete toprak ve mallarını devretme kararlarını ileteceği üzerinde durulur. Bir nevi köydeki toprak kullanımı ve mülkiyeti gibi konularda merkezi bir kontrol ve düzenleme sistemi oluşturduğunun altı çizilerek belirtildiği görülür.

3.2.3. Toprak Islahatları ve Sorunları

Toprak Kararnamesi, Sovyetler Birliği'nin kuruluşundan hemen sonra toprakların devletleştirilmesini öngören bir adımdır. Halkın mülkiyetine dayalı bir devlet mülkiyeti sisteminin temelini oluşturur. Devletin, tarım arazilerinin kontrolünü alması ve toplumun tarım üzerindeki etkisini artırması, bu dönemin önemli bir özelliğidir. Yeni ekonomik politika (NEP) ise, devrim sonrası ekonomik çöküşle başa çıkmak için Lenin'in getirdiği bir politika. Bu politika özel mülkiyete izin verir ve küçük ölçekli serbest pazar ekonomisini yeniden canlandırmayı amaçlar. Bu yöntem, özel mülkiyet olarak nitelendirilebilecek bir ara kategorinin oluşmasına yol açmıştır NEP döneminde, küçük ölçekli işletmeler ve bireysel girişimcilik canlanmış olup ekonomik istikrarın sağlanmasına katkıda bulunduğu görülür.

Kolektif tarımcılık politikası ise, tarımsal üretimin kolektif çiftlikler üzerinden düzenlenmesini ve toprak sahipliğinin kaldırılmasını amaçlar nitelikte bir uygulamadır. Bu politika, kolektif mülkiyete dayanan bir mülkiyet biçiminin güçlenmesine ve yaygınlaşmasına katkıda bulunur. Kolhozlar ve sovhozlar, bu politikanın ürünü olarak ortaya çıkmış olup tarımın kolektif kontrolü altına alınır. Bu üç önemli düzenleme, SSCB'nin mülkiyet yapısını belirleyen ve dönüştüren kilit unsurlardır. Toprak Kararnamesi ile devlet mülkiyeti temeli atılır, NEP denilen yeni ekonomik reform ile özel mülkiyetin belirli bir dönemde canlanmasına izin verilir ve kolektivizasyon politikası ile kolektif mülkiyetin güçlenmesi sağlanır.

1917 devriminden sonra “26 Ekim 1917'de onaylanan Toprak Kararnamesi ile toprakta özel mülkiyet kaldırılmış, büyük topraklar da topraksız ve yoksul köylüler arasında dağıtılmıştır. Bu kapsamda asillerin, büyük toprak sahiplerinin, manastırların ve kiliselerin elindeki tüm topraklara el konmuş, bu alanların toprak komitelerinin ve yerel Sovyetlerin emrine geçeceği ilan edilmiştir” (Dobb, 1968, ss. 77-78).

Rusya'daki 1917 Ekim Devrimi sonrasında alınan Toprak Kararnamesi, Rus İmparatorluğu'nun çöküşü ve Bolşeviklerin iktidara gelmesinin ardından, toprak sahipliği üzerinde radikal bir değişiklik getirir. Kararnamenin kabulüyle toprak üzerinde özel mülkiyet hakkının kaldırılması, geniş arsaların köylüler arasında paylaşılması, toplumun mülkiyet yapısında bir dönüşümü simgeler.

Uygulanan bu politika, toplumsal dengeleri ve güç ilişkilerini yeniden şekillendirir. Özellikle aristokratlar ve büyük toprak sahipleri gibi varlıklı sınıfların mülkiyetine son verilerek, toplumsal eşitsizliklerin azaltılması hedeflenir. Bu, köylüler arasında büyük bir memnuniyet yaratır ve Bolşeviklerin popülerliğini artırır. Toprak Kararnamesi'nin uygulanması ve toprakların dağıtılması süreci oldukça karmaşıktır ve zorluklarla doludur. Dağıtımın adil bir şekilde yapılması, tarımsal üretimin düzenlenmesi ve toprak sahiplerinin direnişi gibi konularda sorunlar yaşanır.

Bu bağlamda Bolşevikler döneminde uygulanmaya başlayan toprak kararnamesi *Kafkas Koçakları* romanında şu şekilde işlenir.

“Bolşeviklerin ilk önemli karar ve uygulaması, bizzat Lenin tarafından hazırlanan “Toprak Kararnamesi” ile bütün hanedan, manastır ve kilise toprakları, iş hayvanları ve aletleri kamulaştırılmak olmuştur. Ardından durumu iyi olan bütün köylülerin mal varlıklarına ve ürünlerine el konulur.

Bununla birlikte özel ticaret tamamen yasaklanır ve bütün işletmeler içindeki mallarla birlikte kamulaştırılır. Bu işletmelerin sahipleri de tutuklanarak ya toplama kamplarına gönderilir ya da kurşuna dizilir. Bu uygulamalar kısa adı ÇeKa olan gizli polis örgütü ve Komünist Parti üyeleri vasıtasıyla yürütülür”.

(Kafkasyalı, 2018, s. 60).

Kararname ile hanedan, manastır ve kilise toprakları kamulaştırılır ve köylülere dağıtılır. Bu da toprak ıslahatı olarak bilinir ve köylüler arasında destek kazanmayı hedefler. Durumu iyi olan köylülerin mal varlıklarına ve ürünlerine el konulması, var olan ekonomik eşitsizliği azaltmayı amaçlar gibi gözükse de bu uygulama, bazıları için haksızlık olarak algılanabilir. Bu durum özel ticaretin tamamen yasaklanması, ekonomiyi devlet kontrolü altına alma ve sermaye birikimini önleme amacını taşır. Ancak bu, özel girişimcilerin ve sermaye sahiplerinin mağduriyetine yol açar ve ekonomik faaliyetlerde ciddi kısıtlamalara neden olur.

Özel işletmelerin kamulaştırılması, ekonomiyi devletin kontrolü altına alma ve üretimi planlamayı da amaçlar niteliktedir. Fakat bu, özel mülkiyet haklarına ciddi bir müdahaleyi temsil ederken, işletme sahiplerinin mağduriyetine ve muhalefetine yol açar.

ÇeKa da Bolşeviklerin güvenlik ve istihbarat teşkilatıdır ve politik muhaliflere karşı sert önlemler almakla görevlidir. Bu uygulamalar neticesinde tutuklamalar, toplama kamplarına göndermeler ve infazlar gibi yöntemler, Bolşevik rejiminin otoriter doğasını gösterirken, muhalefeti bastırmayı ve rejimi güçlendirmeyi amaçlar.

Kafkas Koçakları'nda Aloy Hacı ve Ali Ağa arasında geçen diyalog uygulanmaya çalışılan toprak kararnamesinin halkı ne kadar zorlayacağını gözler önüne serer. Buradan hareketle Ali Ağa'nın Tiflis'e çağrıldığı ve Komünist Parti yönetimi tarafından bir dizi talimat verildiği belirtilir. Bu talimatlar, kişinin tüm mal varlığını detaylı bir şekilde listelemesini gerektirir. Listelenmesi istenen unsurlar şunlardır. Kişinin sahip olduğu atlar, büyük baş hayvanlar, koyun ve kuzular, tavuklar ve civcivler gibi hayvanların türlerini ve miktarlarını içeren bir envanter, elde bulunan tarım ürünlerinin türleri ve miktarları ile gelecekte toplanacak ürünlerin tahmini miktarı belirtilmesi, kişinin sahip olduğu arazi, arsa, yayla ve çayırklar gibi taşınmaz mülklerin tapu senetleri ve bahçe, bağ ve meyve ağaçlarının çeşitleri ve miktarlarıdır.

Bunlara ek olarak, “halı, kilimden, altın, gümüş eşyaya, kristalden porselene kadar bütün mutfak ve ev eşyalarını; kadın ile gelinlerin nişan yüzükleri dışında bütün takı ve mücevherlerinin dökümünü istiyorlar.

- Bununla neyi amaçlıyorlar?

- Tambov şehrinin köylerinde yaptıkları gibi köylülerin bütün bu mal varlıkları karşılıksız olarak ellerinden alınacak. Mallarını ve ürünlerini vermeyenler veya sıkıntı çıkaranlar öldürülecek veya sürgün edilecek” şeklinde bir liste istenir.

(Kafkasyalı, 2018, s. 72).

Devlet, çıkartılan toprak kararnamesi kanunuyla halkın mal varlığını belgeleyerek kontrol altına almak ister. Bu, ekonomik kaynakların ve değerli eşyaların nerede olduğunun belirlenmesi ve devletin buna göre politika geliştirmesi anlamına gelebilir. Belirlenen mal varlıklarının kamulaştırılması veya devlet kontrolü altına alınması Bolşevikler döneminde burjuva sınıfı olarak nitelendirilen halkın ve proleter olarak atfedilen zenginlerin maddi kaynaklarını daha eşit bir şekilde dağıtılmasını sağlamak veya devletin ihtiyaç duyduğu alanlara yönlendirilmesini amaçlamak için yapılan bir uygulamadır. Bu ölçütler ve talepler, toplumsal dönüşüm ve eşitlik idealleri doğrultusunda yapılabilir.

Mal varlıklarının detaylı bir şekilde belgelenmesi ve değerlendirilmesi, toplumun ekonomik ve sosyal yapısını daha adil hale getirmeye yardımcı olabilir. Ancak, belirtilen

ifadelerden yola çıkmakla son derece katı önlemler ve karşılıksız mal varlıklarının alınması, muhtemelen zorunlu olarak uygulanan bir politikanın bir parçasıdır. Mallarını vermeyen veya sıkıntı çıkaranların öldürüleceği veya sürgün edileceğinin belirtilmesi bunun bir göstergesidir.

Uygulanan tüm bu politikalar sadece Müslüman halkı içine almaz, aynı zamanda Sovyetler, devletin ve komünist ideolojinin, dini kurumlar ve inançlar üzerindeki her türlü otoriteye üstünlük kurmaya çalıştığını da gözler önüne serer. Bu nedenle, Ortodoks Kilisesi gibi dini kurumlar, Sovyet rejimi için bir tehdit olarak görülür ve baskı altına alınır. Sovyetler, Ortodoks Kilisesi'nin mülklerine el koyar. Kilise tarafından kontrol edilen toprakları, binaları ve diğer varlıkları devletin mülkiyetine geçirir.

“Bizim Müslümanların pek bir şeyi yoktur. Asıl servet ve güç kiliselerdedir. Kiliselerin mal ve servetlerinin tamamına el koydular. Onlara tabi olmayan din adamlarını bir gecede ortadan kaldırdılar. Kendi adamlarını kilise yönetimlerine getirdiler” (Kafkasyalı, 2018, s. 73).

Toprak Kararnamesi'nin ardından Sovyetlerin kilise mallarına da el koyması, Sovyetlerin laiklik ve ateizmi teşvik etme politikalarının bir parçasıdır. Bu politikanın ana hedefleri arasında dini kurumların ve kiliselerin toplumsal ve ekonomik gücünü zayıflatmak, devletin ideolojisini ve otoritesini pekiştirmek ve toplumun dini bağlılığını azaltmak bulunur. Kilise mallarına el koymak, devletin ekonomik ve toplumsal alanda daha fazla kontrol sahibi olmasını sağlar. Kiliselerin sahip olduğu topraklar, binalar, zenginlik ve diğer varlıkların devlete geçmesi Sovyetlerin merkezi otoritesini güçlendirmesine yardımcı olur. Sovyetler, dini bağlılığı zayıflatmak ve halk arasında ateizmi teşvik etmek amacıyla kilise mallarına el koyar. Kiliselerin mülklerine el konulmasıyla, dini kurumların toplumsal etkisi azalır ve halkın dini faaliyetlere toplu katılımı engellenir.

Stolipin'in 1906'da çıkardığı arazi reformu, Rusya'daki toplumsal ve ekonomik yapının temelini değiştiren önemli bir dönemeçtir. Bu ıslahat Rusya'nın geleneksel köy toplumlarını ve toprak kullanımını yeniden şekillendirmeyi amaçlar.

Stolipin'in reformunda “köylülerin bundan böyle Mir'den çıkarak, kendi hisselerini ayrı bir hutor (küçük çiftlik) haline getirebileceklerini içerirken aynı zamanda Mir, teşkilâtı içinde yaşayan köylüler 20 yıl içinde Mir'den çıkacaklar ve her köylü ailesinin

kendine ait arazisi olacaktı. İsteyen, kendi hissesini satıp, başka yere gidebilecek” ibaresi yer alır (Kurat, 1987, s. 399).

Stolipin'in reformu, köylülerin toprak sahipliği konusunda daha bireysel bir yaklaşım benimsemesini teşvik edilirken. Mir sistemi altında toplu olarak işlenen topraklar artık bireysel çiftliklere dönüştürülebileceğinin altı çizilir. Bu nedenle köylülerin kendi topraklarını işletme ve kullanma özgürlüğü artırılarak ekonomik bağımsızlıklarını sağlamak amaçlandığı düşünülebilir. Mir sistemi altında toplu olarak işlenen toprakların bireysel çiftliklere dönüştürülmesi, kırsal alanlarda önemli bir dönüşümü başlatır. Bu da köylüler arasında toprak kullanımı ve sahipliği konusunda daha modern ve esnek bir yaklaşımı benimsemeyi hedeflediğini düşündürür.

Islahat, köylülere topraklarını satma ve başka yerlere göç etme özgürlüğü vererek toplumsal hareketliliği teşvik etmektedir. Bu nedenle ekonomik fırsatlar arayışında olan köylülerin serbestçe hareket etmeleri sağlanarak iktisadi bir büyümeyi desteklediği görülür. Ancak, bu reformun sonuçları eşit olmaz. Zengin köylüler, toprak satın alarak büyük çiftlikler kurabiliyorken diğer taraftan bu durum toprak sahipliği konusundaki eşitsizlikleri artırır. Bununla beraber, reformun bazı kesimler üzerinde, özellikle de Türkler üzerinde topraklarını kaybetmek ve yurttan başka yerlere göç etmek zorunda kalarak olumsuzluklar doğurduğu görülür.

“Köylülerden halleri yerinde olanlar, fakir kimselerin topraklarını satın almak suretiyle, geniş hutorlar kurmağa başladılar. Hisselerini satanlar ise, Sibirya'ya, Kazakistan'a, Türkistan'a ve Uzakdoğu'ya göç ederek, oralarda toprak sahibi olmak yolunu tuttular” (Kurat, 1987, s. 399).

Stolipin'in reformuyla Mir teşkilatı yerini küçük bireysel çiftlikler olan hutorlara bırakarak toprak sahipliği ve kullanımında devrim niteliğinde değişikliklere neden olur. Islahatlar, ekonomik fırsatların genişlemesiyle birlikte göçü teşvik eder. Köylüler, topraklarını satın alarak geniş hutorlar kurmaya başlar bir diğer deyişle topraklarını satıp farklı bölgelere göç ederler. Bu durum, Rusya genelinde büyük bir göçmen hareketine yol açar. Sibirya, Kazakistan, Türkistan ve Uzakdoğu gibi bölgelerde Rus kolonizasyonunu artırır. Ancak, bu göç dalgası Türkler üzerinde baskıya neden olur. Göçle Türk topraklarına gelen popülasyon, Türklerin topraklarını zorla ele geçirir. Bu da etnik gerilimleri artırır ve kolonizasyonla birlikte Türklerin göç etmesine yol açar.

Kafkas Koçakları romanında Stolipin dönemindeki göçle ilgili daha detaylı olarak şunları görmek mümkündür.

“Sonbahar 1930, Derbent. Büyüklerden çok dinlemiştim hatta Tolstoy'un romanlarında da okumuştum, eskiden Sibirya'ya sürgüne gönderilenler yaya olarak veya at arabaları ile gönderilmiş. Aylarca yol giderlermiş. O yolculuklar ölüm, zulüm yolculuğu diye anlatılırdı. Şimdi bizim yaptığımız kamyon ve tren yolculuklarına bakınca o yolculuklara özlem duymamak elde değil!

Anlatılanlara göre, zak dedikleri tutukluların ekseri, çelik zırhlı penceresiz ve lambasız “Cezaevi Arabaları”, “Zak Vagonları”, “Zak Gemileri” ile taşınmaktadır. 1911 yılında Başbakan Stolipin zamanında yaptırılan sekiz kompartımanlı kırmızı tren vagonları görülecek gibi değil.

Stolipin yük vagonlarının kompartımanlarından beşi mahkûmlar, üçü ise normal yolcu ve görevliler içindir. Penceresi ve lambası yoktur. Koridor yanı, demir parmaklıdır. Koridordan geçenler içerdekileri görür. Buradan giren ışıkla idare edilir. En fazla on bir kişinin yer alabileceği kompartımana mahkûm çokluğundan (!) otuz altı kişi tıkmaktadır. İmkânların ve görevlilerin azlığından günlerce ekmek su verilmeden bu havasız, ışıksız vagonlarda üst üste hatta ölen mahkûmlarla birlikte yolculuk yapılmış. Biz ise gerçek hayvan vagonu ile gidiyoruz. Daha şanslıyız!”

(Kafkasyalı, 2018, s. 116).

Stolipin reformlarının köylüler arasında toprak sahipliği konusunda büyük değişiklikler getirdiği görülür. Bu ıslahatlar Türk köylüleri arasında ekonomik belirsizliklere yol açar, özellikle topraklarını kaybeden köylülerin göç etme eğilimi artar.

Bu durum, etnik gerilimleri artırırken, aynı şekilde Türklerin topraklarından uzaklaşmasına ve kültürel kimliklerini koruma mücadelesini zorlayarak toplumsal gerilimlere neden olur.

3.2.4. Türk İşçilerin Yüzleştikleri Yaşam Zorlukları

Çarlık rejimi, ağır çalışma kampları ve zorla çalıştırma yöntemlerini sıkça kullanılır. Bu uygulamalar, bölgede yaşayan Türk nüfusun fiziksel ve psikolojik olarak yıpranmasına neden olur. Yetersiz beslenme ve hijyen koşullarına erişememe, temel insan hakları ihlalleri olarak değerlendirilebilir. Bu durum, bölge halkının yaşam standartlarının düşmesine ve sağlık sorunlarının artmasına yol açar.

Ağır çalışma koşulları ve yetersiz yaşam standartları halkın psikolojik sağlığını olumsuz etkileme boyutuna varmış olup yaşanan ağır koşulların bireyde ve doğal olarak toplumda travma yaratması, toplumsal bağların zayıflamasına ve bireysel dayanıklılığın

azalmasına yol açar. Bu durum da sosyal adaletsizliğin bir göstergesidir. Böylece yerel halk arasında huzursuzluk ve sosyal problemler doğar.

Kırk Yıllık Kara Günler tiyatro eserinde Çarlık Rusya'nın demir yolu yapımında Türkleri temel ihtiyaçların ve hijyenin olmadığı bir ortamda çalıştırdığı anlatılır. Bu ağır koşullara dayanamayan Türkler, şantiyeden kaçar fakat askerler tarafından yakalanarak Askerî Valinin huzuruna çıkarılır.

Bunun üzerine Askerî Vali:

“Dik dik gözümün içine bakmayın. Hem şantiyeden kaçacaksınız hem de utanmadan gözümün içine bakacaksınız (hiddetlenerek doğrulur). Söyleyin şantiyeden niçin kaçtınız?

(Elini masaya vurarak) Bu yolları kendimize mi yapıyoruz? Bu yollarda yalnız ben mi yürüyeceğim? Sizin arabalarınız işlemeyecek mi?

(Yerinden kalkıp onlara doğru gider) Hem buralar bizim ata dede vatanımızdır der, defolup gitmezsiniz. Hem de işten kaçarsınız”.

(Kafkasyalı, 1995, s. 42).

Çarlık Rusya, sanayileşme ve modernleşme çabalarının bir parçası olarak geniş demiryolu ağı inşa etmeye çalışır. Bu projelerde genellikle zorla çalıştırma ve ağır işçi koşulları uygulanır. Türk nüfusunu bölgeden çıkarmak (göç ettirmek, asimile etmek bir diğer deyişle yıldırma) için zorla çalıştırılarak demiryolu inşaatlarında kullanılır. Bu, iş gücü maliyetlerini düşürmenin ve hızlı ilerlemenin bir yolu olarak görülür. İşçilerin temel ihtiyaçlarının karşılanmaması, hijyen eksikliği ve insanlık dışı çalışma koşulları, dönemin yaygın bir uygulaması haline gelir.

Ağır çalışma koşullarına dayanamayan işçilerin kaçma girişimleri, insanlık onurunu koruma ve hayatta kalma içgüdüsünün bir ifadesidir. Ancak, bu girişimler genellikle sert bir şekilde bastırılır. Vali, işçilerin kaçışını otoritesine ve disipline bir meydan okuma olarak görür. İşçilerin temel ihtiyaçlarının karşılanmaması ve insanlık dışı koşullarda çalıştırılması, sosyal adaletsizliğin bir sonucudur.

“1940 tarihli bir rapora göre; ağır iklim koşullarına dayanamayacak derecede kötü giyindiği ve yetersiz beslendiği için 123.000, iyi giyinemediği içinse on binlerce tutuklunun çalışmadığı, ön görülen un ve tahıl miktarının %85'inin, diğer ihtiyaçların ise ancak %50'sinin karşılandığı ifade edilmektedir (Lewin, 2011, s. 155).

Bu durum, toplumun belirli kesimlerinin haklarının sistematik olarak ihlal edildiğini gösterir. İşçilerin emeklerinin sömürülmesi, demiryolu projelerinin maddi

maliyetlerini düşürme amacına hizmet eder. Ancak bu, işçilerin yaşam standartlarını ve sağlıklarını ciddi şekilde olumsuz etkiler.

“Birinci Türk: Yedi aydır inşaatlarda çalışıyoruz. Üç ay kanlı tabya ve cenup tabya inşaatlarında çalıştık, dağ gibi toprakları sırtımızda taşıdık. Dört aydır da taş ocaklarında ve yol inşaatlarında çalışıyoruz. Yavan ekmek ve bulgur çorbasından başka bir şey yedirmediler. Yemekten vazgeçtik, bu süre içerisinde hamam yapıp elbise değiştirmedik. Yakınımızdan akan derelerde yıkanmaya bile müsaade etmiyorlar.

(Kelepçeli elleriyle boynunu göstererek) Baksanıza, üstümüzde karınca gibi bit kaynaşıyor. Yüzlerce arkadaşımız bitlerin elinde tifüs hastalığına yakalanarak öldüler. Gördüğünüz gibi, biz de bir deri bir kemik kaldık. (Biraz sertçe) Demek ki, bitlere de adam öldürtülüymüş”.

(Kafkasyalı, 1995, ss. 42-43).

Hijyen ve sağlık koşullarının ihmal edilmesi işçilerin yaşam kalitesini ve sağlık durumunu ciddi şekilde etkilemişti. Sürekli açlık, hastalık ve zor koşullarla başa çıkmak zorunda kalmak işçilerin psikolojik sağlığını bozmuştu.

Yetersiz temizlik, su ve sağlık hizmetleri, bitlerin çoğalmasını kolaylaştırır ve tifüs salgınlarına zemin hazırlar. Bu koşullar, hastalığın hızla yayılmasına neden olur. Kötü çalışma ve yaşam koşulları, tifüs gibi hastalıkların yayılmasını ve etkilerini artırır. Bu durum, işçilerin sağlığı üzerinde ciddi tehditler oluşturur. Kalabalık ortamlarda ve kötü havalandırma koşullarında, bitlerin yayılması ve tifüs salgınları daha yaygın hale gelir. İşçilerin bu tür koşullarda yaşamaları, hastalığın hızla yayılmasına neden olur.

Yetersiz sağlık hizmetleri, hastaların tedavi edilmesini engeller ve tifüsün ölümcül olma riskini artırır. Bu durum, salgının yayılmasına ve daha fazla can kaybına neden olur. Hijyen koşullarının iyileştirilmesi ve bitlerle mücadele için yeterli önlemler alınmadığında, tifüs salgınlarının önlenmesi zorlaşır. Sağlık hizmetlerinin yetersizliği, salgının kontrol altına alınmasını engeller. Salgınlar, işçiler arasında korku ve paniğe neden olur. Tifüs gibi ölümcül hastalıklar, insanların sürekli bir endişe ve stres altında yaşamalarına yol açar.

* *

Ali Kafkasyalı'nın edebî eserlerinde göç nedenlerinin ekonomik etkenler üzerinden işlenişi hususunda kanaatlerimiz şöyle:

Proleter ve burjuva sınıfları arasındaki tarihsel mücadele kapitalist toplumun temel dinamiklerini oluşturan toplumsal hiyerarşi ve eşitsizlikler üzerine kurulmuştu. Marksist

teoride bu iki sınıfın çatışması kapitalist üretim ilişkilerinin temelinde yer alır. Proleterler üretim araçlarına sahip olmayan ve yalnızca emeklerini satarak geçimlerini sağlayan sınıf olarak tanımlanırken, burjuvalar üretim araçlarına sahip olan ve bu araçlar üzerinden sermaye biriktiren sınıfı temsil ederler.

Burjuvalar, işçi sınıfının emeğini sömürerek kâr elde ederken, proleterler bu sömürüye karşı sınıf bilinci geliştirip haklarını savunmak için örgütlenirler. Sınıf mücadelesi, bu iki sınıf arasındaki çıkar çatışmalarının sonucunda ortaya çıkar.

“Kafkas Koçakları” romanında burjuva sınıfına yönelik eleştirilerin farklı bir perspektiften ele alındığı görünür. Burada zengin köylüler kendilerini halkı sömüren burjuvalar olarak görmezler ve üretim faaliyetlerinin halkın geçimi için gerekli olduğunu kendilerince savunurlar.

Mehammed Karabağlı'nın ifadeleri, üretici köylülerin küçük ölçekli mülkiyetle halkın temel ihtiyaçlarını karşıladığını, buna rağmen burjuva olarak etiketlenilip ezilmek istendiklerini vurgular. Onun perspektifinden bakıldığında, birkaç tarlası, koyunu ve çiftliği olan köylülerin kapitalist sınıfla bir tutulması haksız bir genelleme olarak kabul edilir. Burjuva sınıfı sadece büyük fabrikaların veya petrol kuyularının sahipleri gibi görünürken, küçük ölçekli üretim yapan köylüler bu sınıflandırmaya, ayrımcılığa karşı çıkarlar. Bu durum Stalin döneminde uygulanan zorlayıcı politikalarla daha da karmaşık bir hale gelir. Sovyet kolektif tarımcılık politikaları köylüler arasında ciddi bir direnişle karşılaşılır.

Zengin köylüler veya “kulak” adlandırılan kesimler Stalin'in tarım politikalarının hedefi olur ve toprakları ellerinden alınarak kolektif çiftliklere katılmaya zorlanır. Bu süreç sadece ekonomik bir düzenleme değil, aynı algıyla ideolojik bir temizlik olarak da görülür. Stalin'in politikaları köylüler arasındaki sınıfsal farklılıkları derinleştirerek, zengin köylüleri “sınıf düşmanı” olarak damgalar ve bu gruplar sürgünlere, el koymalara ve infazlara maruz kalır. İşçi ve burjuva sınıfları arasındaki çatışma ekonomik ve sosyal eşitsizliklerin en açık ifadesi olarak karşımıza çıkar.

1917 öncesi ve sonrası toprak kararnamelerinde mülkiyet yapısını kökten değiştiren bir düzenleme olarak karşımıza çıkar. Bu ıslahatlar toprakta özel mülkiyetin kaldırılmasını ve toprakların devlet kontrolüne geçmesini öngörürken, aristokrat sınıfın, kiliselerin ve manastırların mülklerine de el konulmasını sağlar. Toprakların köylüler arasında yeniden dağıtılması, toplumsal eşitsizlikleri azaltmayı ve Bolşeviklerin halk

desteğini artırmayı amaçlayan bir hamle olarak görülse de uygulamanın zorluklarla ve çeşitli haksızlıklarla dolu olduğu görülür.

Toprak kararnamelerinden kısa süre sonra devreye sokulan yeni ekonomik politika devrim sonrası ekonomik çöküşle başa çıkmak amacıyla geliştirilmiş bir siyasettir. Yeni politika özel mülkiyete belirli bir ölçüde izin vererek ve küçük ölçekli serbest pazar ekonomisini canlandırarak yaşam geçim istikrarını sağlamaya çalışır. Ancak Sovyetler Birliği'nin genel mülkiyet politikası içerisinde geçici bir sapma olarak kalmış olup, ardından gelen kolektif tarımcılık süreciyle birlikte sona erdirilir.

Kolektivizasyon politikası tarımsal üretimin kolektif çiftlikler (kolhozlar ve sovhozlar) aracılığıyla düzenlenmesini ve özel mülkiyetin ortadan kaldırılmasını sağlar. Bu süreç, ekonomik eşitsizlikleri azaltma ve devlet kontrolünü güçlendirme hedefi taşısa da, zorunlu uygulamalar ve baskıcı yöntemler sonucunda büyük toplumsal sıkıntılara neden olur. Toprakların ve malların devlet mülkiyetine geçirilmesi, halkın mal varlıklarının ayrıntılı bir şekilde belgelenmesi ve bu varlıklara el konulması gibi uygulamalar toplumda büyük bir direniş ve mağduriyet yaratır.

Bu politikalar sadece iktisadi alanla sınırlı kalmayıp dini kurumlar üzerinde de etkili olmuştur. Kolhoz ve sovhozlar, Kulak ve Aljir çalışma kampları yazarımızın eserlerinde Sovyetlerin yüz karası olarak nitelendirilir. Stalin döneminde Sovyetler Birliği'nde uygulanan kolhoz politikası bu birlikte yaşayan Türk halklarının ekonomik, sosyal ve kültürel yapısına derinden baskı yapmıştır. Kolhoz sistemi, özel mülkiyeti ortadan kaldırmayı ve tarımsal üretimi kolektif çiftlikler aracılığıyla devlet kontrolüne almayı amaçlayan bir politika olarak, Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Türkmenistan, ayrıca Ahıska, Borçalı gibi bölgelerde yaygınlaştırılmıştır.

Bu süreçte sadece topraklar değil, halkın elindeki hayvanlar ve diğer mal varlıkları da devletleştirilmiş, bireysel mülkiyet hakları tamamen ortadan kaldırılmıştı. Kolhozlaşma, ekonomik eşitsizlikleri azaltmak amacıyla sunulsa da, gerçekte bireyin emeğinin ve sahip olduğu değerlerin yok sayıldığı, insan haklarına ve özgürlüklere ciddi bir tehdit oluşturan bir sistem olarak önümüze çıkar. Mizahi bir dille aktarılan örnekler, bu dönemde yetkililerin keyfi uygulamalarını ve toplumsal mülkiyet anlayışındaki çarpıklıkları gözler önüne serer. Çobanın direnci, bireyin vicdanına ve değerlerine bağlılığını temsil etse de sistemin zorlayıcı gücü karşısında bu direncin ne kadar güçsüz kalabileceğini de ortaya koyar. Stalin döneminde uygulanan kolhoz ve kolektif tarım

politikaları yazarın edebî ürünlerinde bireysel hak ve özgürlükleri ortadan kaldıran, toplumu devletin ideolojik kontrolü altına almaya yönelik baskıcı ve otoriter bir sistemin parçası olarak değerlendirilir.

Bu politikaların ekonomik ve sosyal hayatın her alanında derin izler bırakmış, Sovyet coğrafyasındaki Türk halklarının kimliklerine ve kültürlerine büyük zararlar verdiği görülür. Sovyet rejimi bu politikalar aracılığıyla millî kimliklerin zayıflatılmasını ve tek tip bir toplum oluşturulmasını hedeflemiş, ancak bu süreç halkların direnci ve yaşadıkları acılarla dolu bir dönemi de beraberinde getirmişti.

Stolipin dönemindeki arazi reformları köylülerin toplumsal ve yaşam geçim hayatında değişimleri başlatır. Bu ıslahat köylülerin kolektif olarak işlenen toprakları bireysel çiftlikler haline getirerek daha modern ve esnek bir toprak sahipliği düzeni oluşturmayı hedefler. Köylüler topraklarını bireysel mülk olarak işletme, kullanma özgürlüğü kazanır ve bu da ekonomik bağımsızlığı teşvik eden gelişme olur. Ancak bu süreç toplumsal eşitsizlikleri artırır, zengin köylüler geniş topraklar edinirken yoksul köylülerin topraklarını kaybedip göç etmek zorunda kaldığı görülür. Reformlar göç dalgasını tetikler ve köylülerin yoğun göçüne neden olur. Bu göç dalgası aynı zamanda Rus kolonizasyonunu hızlandırır ve yerel halklar, özellikle de Türkler büyük toprak kayıpları yaşar.

Çarlık döneminde Türk işçilerin yaşadığı ağır çalışma koşulları ve sağlık sorunları dönemin sosyal adaletsizlik anlayışını ve işçilerin yaşam mücadelesini gözler önüne serer. Demiryolu inşaatları ve zorla çalıştırma kampları işçilerin bedensel ve ruhsal sağlığını derinden etkileyen koşulları barındırır, bu süreç boyunca birçok işçi açlık, hastalık ve ölümle karşı karşıya kalır.

Bu sıkıntılar işçilerin karşılaştığı zorlukları ve sosyal adaletsizlikleri ele alırken, aynı zamanda işçi sınıfının kaderini şekillendiren yapısal şiddeti de vurgular. İşçilerin yeterli beslenememesi, hijyenik ortamlara erişimlerinin olmaması ve insanlık dışı çalışma şartları dönemin sistematik bir sosyal adaletsizlik politikası olarak değerlendirilebilir. İşçilerin kaçma girişimlerinin sertlikle bastırılması onların sadece fiziksel emeklerinin değil, insanlık onurlarının da sömürüldüğünü gösterir.

Kafkasyalı'nın eserinde, Askerî valinin işçilere karşı tutumu devletin işçileri birer insan olarak değil, sadece ekonomik kalkınma ve genişleme projelerinin bir aracı olarak gördüğünü açıkça yansıtmaktadır. İşçilerin karşı karşıya kaldığı bu koşullar onların hem

bedensel hem de ruhsal sağlığını olumsuz etkiler ve bu da işçi sınıfı arasında büyük bir travma yaratır. Sosyal adaletsizlik işçilerin yaşam koşullarını ciddi bir şekilde zayıflatır ve toplumsal bağların kopmasına neden olur. İnsanların dayanıklılığı azalırken, toplum içinde huzursuzluk ve sosyal sorunlar artar. İşçilerin emeklerinin sistematik bir şekilde sömürülmesi sadece maddi kazanç sağlamak amacıyla gerçekleştirilir, fakat bu süreçte işçi sağlığı ve refahı göz ardı edilir. İşçilerin temel hakları çalışmaları karşılığında karşılanmaz, bu da Çarlık Rusya'nın işçi sınıfına yönelik baskıcı ve sömürücü politikasını gözler önüne serer.

Çalışma kamplarında işçilerin karşılaştıkları sorunlardan biri hijyen ortamlarının göz ardı edilmesidir. Bitler ve tifüs salgını gibi sağlık sorunları hijyenik olmayan koşullarda çalışan işçiler arasında hızla yayılır ve birçok işçinin ölümüne neden olur.

Kırk Yıllık Kara Günler dramasında işçilerin bitler yüzünden tifüs hastalığına yakalanıp öldüklerinden bahsedilmesi, sağlık hizmetlerinin eksikliğinin ve temel hijyen önlemleri alınmamasının işçi sağlığını ne kadar ciddi şekilde etkilediğini gösterir. Bitlerin yaydığı tifüs gibi hastalıklar kötü çalışma ve yaşam koşullarının doğrudan bir sonucudur ve bu durum, devletin işçi sağlığına ne kadar ilgisiz kaldığını ortaya koyar. İşçilerin kötü beslenmeleri ve hijyen eksikliği yalnızca fiziksel sağlıklarını değil, psikolojik sağlıklarını da derinden etkileyen bir unsur haline gelir. Sürekli açlık, ölüm korkusu ve hastalıklar işçiler arasında büyük bir stres ve endişe yaratır, bu durum psikolojik dayanıklılığı önemli ölçüde zayıflatır.

Tifüs gibi salgın hastalıklar işçilerin hayatlarını tehdit ederken, sağlık hizmetlerinin yetersizliği bu hastalıkların yayılmasını hızlandırır. Böylece, işçilerin sağlık sorunlarına karşı korunmasız kalmaları, onların ölümlerini kaçınılmaz hale getirir. Türk işçilerin Çarlık döneminde yaşadığı zorluklar ağır çalışma koşulları, sağlık sorunları ve sosyal adaletsizlik gibi birçok boyutu içeren derin bir sorunu yansıtır.

Zorla çalıştırma, kötü hijyen koşulları, yetersiz beslenme ve sağlık hizmetlerinin eksikliği işçi sınıfının insanlık dışı bir muameleyle karşı karşıya kalmasına neden olur. Çalışma kamplarında işçilerin yaşam mücadelesi sadece fiziksel bir hayatta kalma çabası değil, aynı boyutta bir insanlık onuru mücadelesidir. Bu süreç sadece Türk işçilerin yaşadığı bir dram değil, ayrıca insanlığın en karanlık sayfalarından birini oluşturmaktadır. İşçilerin bu dönemde yaşadığı travmalar toplumsal bağları zayıflatır ve bireysel

dayanıklılığı kırar. Sosyal adaletsizlik sadece ekonomik boyutuyla değil, aynı zamanda toplumsal yapı üzerindeki etkileriyle de derin izler bırakır.

3.3. POLİTİK BASKILAR

3.3.1. Elviye-i Selâse'yi Rusya'nın Ele Geçirme Çabaları

19. yüzyılın sonlarına doğru, Çarlık Rusya'nın Osmanlı İmparatorluğu'ndan Kars, Ardahan ve Batum'u ele geçirme çabaları önemli bir tarih olayıdır. 19. yüzyılın sonlarına doğru, Rusya ve Osmanlı arasında bir dizi savaş yaşanır. Bu savaşlar, genellikle Kafkaslar bölgesindeki topraklar üzerindeki kontrolü ele geçirme çabasıyla ilgilidir. 1877–1878 savaşı bu dönemdeki en önemli çatışmalardan biridir. Savaşın sonunda imzalanan Berlin Antlaşması, Osmanlı İmparatorluğu'nun önemli toprak kayıpları yaşamasına neden olur.

1878 Berlin Antlaşması, Ardahan, Kars ve Batum'u Rusya'nın Osmanlı İmparatorluğu'ndan almasına olanak tanıyan bir antlaşmadır. Bu bölgeler Rusya İmparatorluğu'nun sınırları içinde yer alır. Batum, özellikle Karadeniz'e olan stratejik konumu nedeniyle önemli bir liman şehri olarak öne çıkar. Rusya'nın bu bölgeyi ele geçirmesi, Kafkasya güneyindeki kontrolünü sağlama amacını taşır.

Eserler çerçevesinde Kars Ardahan ve Batum'un ele geçirilme faaliyetlerini ele alacak olursak *Kırk Yıllık Kara Günler* dramasında askerî vali, Ermeni ve Gürcü askerleri arasında geçen konuşma açık bir şekilde bu konuya ne denli önem verdiklerini ortaya koyar niteliktedir.

Askerî valinin: “Kars, Ardahan ve Batum'u bizim yapmak için neler yapmalıyız? Evet biz Ruslar Kars'ı, Ardahan'ı ve Batum'u, tamamıyla Osmanlı Devleti'nden kopardık. Bununla da Büyük Rusya İdealimize bir adım daha yaklaşmış olduk. Ancak bir yeri ele geçirip, başına birkaç yönetici tayin etmekle ve kalesine bayrak çekmekle, o yere sahip olunmaz” (Kafkasyalı, 1995, s. 30) ifadelerinden hareketle Rusya'nın ele geçirdiği topraklarda yapacağı faaliyetlerin küçük ya da önemsiz olması beklenemez. Bundan dolayı ele geçirilen bölgenin yönteminin tamamıyla kendilerine ait olması için yaptıkları faaliyetler ise eserde şu şekilde verilir.

“Kars Ardahan, Batum ve çevresinde yaşayan Türkleri, göçe zorlayacağız. Buraları terk etmelidirler. Onların yerine, Anadolu'da yaşayan ve (eliyle Ermenileri göstererek) bu Ermeni yoldaşlar gibi savaşta ve diğer zamanlarda bize büyük yardımları olan, Ermeni,

Rum, Asuri, Süryani ve Yezidi yoldaşları getirip, buralara yerleştireceğiz” (Kafkasyalı, 1995, s. 32).

Bölgedeki Türklerin göçe zorlanması ve yerlerine Ermeni, Rum ve farklı etnik kökene sahip milletlerin yerleştirilmesi, bölgede onlara baş kaldıracak herhangi bir tehdit unsuru olmayacağını gösterir. Böylelikle de bölgenin kontrolünü daha rahat bir şekilde sağlamış olacaklarının adımını atarlar. Anadolu'nun kapılarını Ruslara açan Kars'ı ele geçirme planlarında Ermenileri bir mihenk taşı olarak gören Rusya, onları kendi bağımsızlıkları için kışkırtarak amacına ulaşmak için kullanır. “Ayastefanos Antlaşması'na ve Berlin Antlaşması'na binaen Kars Ardahan ve Batum'un Rusya'ya bırakılmasından sonra bölgedeki Türk halkının eğitim, dinî, adli sosyal haklarının kısıtlanması üzerine halk bölgeden Anadolu içlerine göç etti” (Ortaylı, 1987).

Ayastefanos Antlaşması ve Berlin Antlaşması, Osmanlı ile Rusya arasında yapılan antlaşmalardır. Bu antlaşmaların sonucunda Kars, Ardahan ve Batum gibi önemli bölgeler Rusya'ya bırakılır. Bu durum, bölgedeki Türk halkının yaşam şartlarının değişmesine ve kısıtlanmasına neden olur.

Rusya'nın Elviye-i Selâse'de baş göstermesinin ardından haberleşme araçlarının kesilmesi bir diğer deyişle bölgenin dış dünya ile ilişkisinin koparılması sağlanır. Bununla birlikte sanat ve edebiyat alanında yapılan yeni atılımların da bu topraklara ulaşmaması için önlem alındığı görülür. “Osmanlı Devleti'nde ve dünyada olup bitenlerden haberleri olmaması için, İstanbul neşriyatını Kars ve diğer vilayetlere sokmayacağız” (Kafkasyalı, 1995, s. 32).

İstanbul'dan çıkacak olan neşriyatın Kars ve diğer vilayetlere sokulmaması, merkezi hükümetin bu bölgelerdeki bilgi akışını kontrol etme isteğini yansıtabilir. Bu, merkezi yönetimin, bölgesel otoriteler ve halk arasında yayılan bilgileri sınırlama ve denetleme amacı taşıdığı düşünülebilir. Dönemin siyasi atmosferine bağlı olarak, merkezi hükümet, özellikle güncel olaylar ve haberlerin kontrolünü elinde tutmak ister. Bu, halk arasında yayılan bilgilerin ve haberlerin devlet kontrolü altında olmasını sağlama çabasını içermektedir.

Göç edenlerden sonra Kars bölgesine yerleştirilen Ermenilerin, Rusların ve Malakanların gelişmelerden haberdar olması için Kars gazetesi çıkarılır. “Bölgedeki yerleşik halka yönelik yayın yasağı koyulmuş olmasına rağmen Kars'ın bu coğrafyaya sonradan yerleştirilen halka tanıtılması ve bölgede meydana gelen olaylardan Rus

halkının haberdar olması için 1883 senesinde Rusça basımevi kurulmuş ve Kars gazetesi çıkarılmıştır” (Çilingiroğlu, 1943, s. 79).

Rus halkının bölgedeki olaylardan haberdar olabilmesi için Rusça basımevinin kurulması, bölgedeki demografik değişimlerin ve yeni yerleşimlerin olduğunu gösterir. Bu durum, coğrafi ve kültürel bir değişimin habercisidir.

Çarlık Rusya döneminde yapılan ayrılıkçı faaliyetler arasında İslamî mezhep ayrılıklarını ortaya koyarak, Kars bölgesindeki halkı birbirine düşürme girişimlerinde bulunduğu da görülür.

“Her şehirde aynı caddede karşılıklı olarak birisi Sünni diğeri Şii olmak üzere iki müftülük kuracaksınız Müftülüklere gelecek Müslümanlara Şii veya Sünni olup olmadıkları sorulacak. Her hâlükârda Sünni Türklere diyeceksiniz, Şiaların ekmeği, aşı yenilmez; Şialara diyeceksiniz, Sünnilerin ekmeği, aşı yenilmez.

Bunun gibi yollarla, aralarındaki zıtlaşmayı öyle artıracaksınız ki, iyileşmeyen yara gibi sürüp gitsin. Bundan sonra artık işler kolay olacaktır. Onlar birbirlerine düşecek, birbirlerine güvenmeyecekler, birbirlerine inanamayacaklardır. Böylece birlikleri bozulmuş olacaktır”.

(Kafkasyalı, 1995, ss. 34-35).

İfade edilen strateji, Sünni ve Şii Müslümanlar arasındaki birliği ve dayanışmayı zayıflatmayı hedefler. İki müftülüğün kurulması ve her bir Müslümanın mezhebi kimliği üzerinden sorgulanması, toplum içinde güvensizlik ve inançsızlık oluşturmayı amaçlar. Bununla beraber iki taraf arasında güvensizlik ve düşmanlık yaratılarak, toplum içinde bir bölünme ve kopukluk oluşturulması amaçlanmıştır. Bu tür bir stratejinin amacı ise genellikle bölünmüş bir toplumda kontrol sağlamaktır. Kars'ta uygulananların bir benzeri Azerbaycan'da da uygulanmaktadır.

“Rus çarı Petro'nun vasiyeti gereğince ‘en keskin silah ve yenilmez ordu’ sayılan Sünni ve Şii mezhepleri arasındaki ihtilaflardan yararlanılmağa çalışıldı. Kasıtlı şekilde Müslümanların arasına nifak salınıyor ve Azerbaycan'da Şiilik faktörü ön plana çıkarılmakla Osmanlı Devleti'ne karşı mesafeli durmaları ve hatta mümkünse tavır almaları hedefleniyordu” (Babaşlı, 2007, s. 219).

Rus İmparatorluğu, mezhepsel ayrılıkları körükleyerek Müslüman topluluklar arasında bölünmeye neden olma stratejisini benimsemiştir. Bu durum, Osmanlı İmparatorluğu'nun içsel zayıflıklarını kullanma ve ona karşı daha avantajlı bir konuma geçme amacını taşıyabilir. Azerbaycan'da Şiilik vurgusu yaparak, Osmanlı'ya karşı

Azerbaycan Müslümanlarının mesafeli durmaları stratejisinin bir göstergesidir. Bu, Osmanlı İmparatorluğu'nun bölgedeki etkisini zayıflatma amacını taşıyabilir.

“Dinmeyen Acı Kafkasya” adlı eserde ise durum şu şekilde ele alınır. “Evliya camisini Sünnilere, Yusuf Paşa camisini Şiilere ayırarak Türkler arasında bu şekilde ikilik yaratıyorlar. Ayırdıkları camiler gibi müftülükleri de ikiye ayırmışlar. Ardahan'da, Bakü'de, Tiflis'te aynı şeyleri uyguluyorlar. Kars'ta aynı cadde üzerinde karşı karşıya bir Sünni müftülüğü bir de Şii müftülüğü oluşturmuşlar. Kapılarında duran Rus polisler müftülüğe gelen insanlara ilk olarak mezheplerini sorarak ayrı ayrı müftülüklerle gönderiyorlar. Ruslar dini bahane ederek bütün Kafkasya Türklerinin birleşmelerine bu şekilde mâni olmaktadır” (Demirkaya, 2019, s. 268).

Buradan hareketle Rusya yönetimi, Türk toplulukları arasında mezhepsel farklılıkları vurgulamak ve bu farklılıklar üzerinden bireyleri ayırtırmak için cami ve müftülükleri ayırtırma stratejisini benimsemiştir. Mezhepsel ayrılıkları kullanarak cami ve müftülükleri ayırmak, Rusya yönetiminin toplum üzerinde kontrol sağlama ve yönlendirme amacını yansıtabilir.

Ayrıca, bu tür ayrılıkları kullanarak halkın birlik ve dayanışmasını zayıflatma stratejisi izlenebilir. Şehirlerdeki caddeler üzerinde Sünni ve Şii müftülüklerin karşı karşıya konumlandırılması, sadece dinî alanlarda değil, günlük yaşamın içinde de mezhepsel ayrılıkları vurgulamaya yönelik bir stratejisidir. Ruslar dini bahane ederek, Kafkasya Türklerinin birleşmelerini engellemeye çalışır. Mezhepsel ayrılıkları vurgulayarak toplumun bir araya gelmesini zorlaştırma stratejisi, Rusya yönetiminin bölgedeki etkisini sürdürme amacıyla hareket ettiğini gösterir.

3.3.2. Rus-Ermeni İşbirliği: Ölüm ve Zulümler

19. ve 20. yüzyıllarda, özellikle Birinci Dünya Savaşı sırasında Ruslar ve Ermeniler arasındaki ittifak ve iş birliği, bölgedeki siyasi ve askerî dengeleri büyük ölçüde etkiler. Bu iş birliği, hem Ermeni milliyetçi hareketlerinin stratejik hedeflerine ulaşma çabalarını hem de bölgesel politikaların şekillenmesine yardımcı olur. 19. yüzyılın sonlarından itibaren Ermeni milliyetçi eylemleri, Osmanlı İmparatorluğu'na karşı bağımsızlık ve özerklik taleplerini giderek daha fazla dile getirir. Bu dönemde Ermeni silahlı örgütleri, özellikle Taşnak ve Hınçak cemiyetleri faal bir şekilde faaliyet göstermeye başlar.

Rusya 19. yüzyıl boyunca Güney Kafkasya ve Doğu Anadolu'daki etkisini artırmak için çeşitli stratejiler izlemiştir. Bu stratejilerden biri de bölgedeki Hristiyan nüfusun desteğini kazanmaktır. Ermeniler, bu strateji çerçevesinde Rusya'nın doğal müttefikleri olarak görülür. Rusya, Ermenilere çeşitli imtiyazlar vererek ve onların desteğini kazanarak, Osmanlı İmparatorluğu'na karşı stratejik bir avantaj elde etmeyi amaçlar.

Birinci Dünya Savaşı öncesinde, Ermeni örgütleri Rusya ile temaslarını yoğunlaştırır ve Taşnak partisi Osmanlı İmparatorluğu'na karşı silahlı mücadeleye hazırlanır. Bu dönemde, Ermeni gönüllü birlikleri oluşturulur ve bu birlikler Rusya ordusunun yanında savaşmak üzere örgütlenir. Savaşın başlamasıyla birlikte, Rusya, Ermeni gönüllü birliklerini resmi olarak destekler. Bu birlikler, Kafkasya cephesinde Rusya ordusuyla birlikte Osmanlı kuvvetlerine karşı savaşır. Ermeni gönüllüleri, stratejik olarak önemli bölgelerde Osmanlı güçlerine karşı operasyonlar yaptılar.

1915 senesinde Doğu Anadolu'daki Van şehrinde büyük bir Ermeni isyanı patlak verir. Bu isyan, Rusya tarafından desteklenir ve Rusya ordusu, isyanı desteklemek amacıyla bölgeye ilerler. Van İsyanı, Osmanlı ordusunun doğu cephesinde önemli bir dikkat dağılmasına neden olur. Ermeni isyancılarına silah, mühimmat ve diğer lojistik destekler sağlanır. Bu yardımlar, Ermeni isyanlarının etkili bir şekilde sürdürülmesine katkıda bulunur. Ayrıca, Rusya'nın Kafkasya cephesindeki askerî operasyonları, Ermeni isyanlarının başarılı olmasına stratejik bir zemin hazırlar.

Rus-Ermeni ittifakı, bölgedeki etnik ve dini dengeleri kalıcı olarak değiştirir. Savaş sonrasında Ermeniler, kısa bir süre için bağımsız bir Ermeni Cumhuriyeti kurmayı başarırlar. Ancak bu devlet, Sovyetler Birliği'nin kurulmasıyla birlikte Sovyet yönetimi altına girer.

Kartallar Sınır Tanımaz'da uzun zaman birlikte yaşamış olan Müslümanlar ile Ermeniler araya nifak tohumları ekilmesiyle birbirinden ayrılır. Ermeniler kendilerine vaat edilen sözde Ermeni devletini kurma hayaliyle kandırılarak Osmanlı Devleti'ne sırt çevirir onları arkalarından vurur.

“93 Harbi sonrasında bölgede büyük bir göç dalgası yaşanmıştı. Bu arada bir miktar Ermeni aile Horasan'a yerleşmişti. Osmanlı ülkesinde huzur ve rahat içerisinde yaşayan bu insanların bir kısmı ne yazık ki büyük güçlerin güdümündeki Ermeni örgütlerinin propagandalarından etkilendiler. Bölgede fitili ateşlenen huzursuzluk Büyük Savaş

öncesinde hat safhaya çıktı. Savaş başlar başlamaz bir kısmı Rusların safında yer almakta gecikmedi” (Kafkasyalı, 2020, s. 122).

93 Harbi olarak bilinen Rusya-Osmanlı savaşı, Osmanlı İmparatorluğu için yenilgiyle sonuçlanır. Bu savaşın ardından Osmanlı topraklarında önemli demografik değişiklikler yaşanır. Osmanlı'nın Kafkaslar'daki ve Balkanlar'daki toprak kayıpları sonucunda bu bölgelerden mülteci dalgaları Osmanlı topraklarına yönelir.

Bu göç dalgaları hem Müslüman hem de Hristiyan toplulukları etkiler. Savaş sonrası dönemde Ermeni bir aile Horasan'a yerleşir. Horasan, Osmanlı İmparatorluğu'nun doğu vilayetlerinden biri olup, göçmenler için güvenli ve huzurlu bir yer olarak kabul edilir. Bu bölgede Ermeniler, Osmanlı yönetimi altında huzur ve güven içerisinde yaşamlarını sürdürdüler. 19. yüzyılın sonlarına doğru, büyük güçlerin (Rusya, İngiltere, Fransa gibi) Osmanlı İmparatorluğu üzerindeki etkileri artar. Bu güçler, Osmanlı'nın iç işlerine müdahale ederek kendi çıkarlarını korumaya çalışırlar. Böylece Ermeni toplumu, bu büyük güçlerin Osmanlı'ya karşı uyguladıkları politikaların bir parçası haline gelir.

Bu üçlü ittifak, Ermenilerin Osmanlı yönetimine karşı bağımsızlık ve özerklik taleplerini destekleyerek, bölgedeki nüfuzlarını artırmayı amaçlar. Bu dönemde, Ermeni milliyetçi fitneleri ve devrimci örgütler büyük güçlerin desteğiyle daha da güçlenir. Osmanlı topraklarında Ermenistan kurmak hayaliyle Hınçak ve Taşnak gibi Ermeni devrimci örgütleri, Osmanlı'ya karşı silahlı mücadeleyi teşvik eden propagandalar yürütmeye başlar. Ermeni devrimci örgütlerinin propagandası, genellikle bağımsızlık mücadelesi çağrılarını içerir.

Bu propaganda, bazı Ermeni ailelerin radikalleşmesine ve devrimci faaliyetlere katılmalarına yol açar. Osmanlı topraklarında huzur içinde yaşayan Ermeniler arasında, devrimci örgütlerin etkisiyle Osmanlı yönetimine karşı isyan edenler ortaya çıkar.

“Ermenilerin Osmanlı Devleti içinde ilk ayrılık hareketi 1828-1829 Rusya-Osmanlı harbinde ortaya çıkmıştır. Harp sırasında içerdeki Ermeniler Osmanlı birliklerinin harekâtı ve mevki durumları hakkında Rusya ordusuna bilgi vererek Doğu Anadolu'nun işgalini kolaylaştırmışlar” (Demirel, 1996, s. 2).

Osmanlı-Rusya ilişkileri tarih boyunca bölgedeki dengeyi önemli ölçüde etkilemiştir. 19. yüzyılda Rusya'nın genişleme politikalarıyla birlikte Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Hristiyan toplulukların durumu, özellikle de Ermenilerin statüsü önemli bir gündem maddesi haline gelir. Rusya, Osmanlı topraklarındaki Hristiyan

nüfusun koruyucusu rolünü oynamayı amaçlarken, Osmanlı İmparatorluğu ise iç karışıklıkların önüne geçmek ve toprak bütünlüğünü korumak ister. Bu dönemde, bazı Ermeni grupları Osmanlı İmparatorluğu'na karşı isyan eder ve Rusya ordusuna destek verir. İçerideki Ermeniler, Osmanlı birliklerinin harekâtı ve mevki durumları hakkında Rusya ordusuna bilgi sağlar ve işgali kolaylaştırır.

Bu durum, Osmanlı'nın savaş stratejisini zorlaştırmış olup Rusların bölgeyi işgal etmesine ivme kazandırır. Ermeni isyanlarının nedenleri arasında, Osmanlı saltanatındaki Hristiyan toplulukların yaşadığı sözde sosyal, ekonomik ve siyasal baskılar yer alır. Ayrıca, Ermeni milliyetçi fesatlarının desteklenmesi ve Osmanlı İmparatorluğu'na karşı kışkırtılması da bu süreci etkileyen faktörler arasındadır.

“Rusya ordusunda Osmanlı Devleti'ne karşı mücadele eden çok sayıda Ermeni vardı. Rus kuvvetlerin büyük bir kısmını idare eden General Loris Melikov da bir Ermeni idi. Rusya ordusunda çok sayıda Ermeni'nin bulunması savaş esnasında Osmanlı aleyhine bir durum ortaya çıkardı. Ermeniler, savaşın en can alıcı noktasında saf değiştirerek Rusya ordusu tarafına geçtiler” (Boy, 2018, s. 111).

Rusya ordusunda yüksek rütbeli bir subay olan General Loris Melikov'un Ermeni olması, Osmanlı'ya karşı savaşta stratejik bir avantaj sağlar. Melikov gibi Ermeni subaylar, Rusya ordusunun yönetiminde önemli roller üstlenerek, Ermeni topluluğunun Rusya'ya sadakatini pekiştirir ve onların desteğini kazanır. Ermeni askerlerin, savaşın en kritik anlarında saf değiştirerek Osmanlı ordusundan ayrılıp Rusya ordusuna katılması Osmanlı'nın askerî denge ve stratejisini bozucu bir etki yaratmıştır.

Bu durum, Osmanlı'nın savaş planlarını alt üst etti ve moral bozukluğuna yol açar. Ermeni askerlerin Rusya ordusuna geçmesi yerel Ermeni nüfusun da Rus işgalini desteklemesine ve isyancı hareketlerin güçlenmesine yol açar, toplumsal huzursuzluğu daha çok körükler.

“Almanlara karşı Fransızların desteğini alan İngilizlerin Rusya'yı da yanlarına çekmek istemeleri üzerine 1907 yılında Reval'de yapılan görüşmelerle İngiliz-Rus ittifakı sağlanmıştır. Neticede İngiliz-Fransız-Rus ittifakı kurulmuş oldu. Almanya ise Avusturya-Macaristan İmparatorluğu ve İtalya ile bir araya gelerek önceden anlaşmıştır. Böylece devletler arasında, Birinci Dünya Savaşı öncesi bloklar oluşmuştur” (Sezer, 2015, s. 158).

1871 yılında Almanya'nın siyasal birliğini sağlaması, Avrupa'daki güç dengelerini köklü bir şekilde değiştirir. Alman İmparatorluğu'nun hızla büyüyen ekonomik ve askerî gücü, diğer büyük Avrupa devletleri için potansiyel bir tehdit olarak algılanır. Bu durum, Birinci Dünya Savaşı öncesinde büyük ittifakların oluşmasının temel nedenlerinden biri haline gelir. Almanya, birliğini sağladıktan sonra, sömürgecilik yarışına katılmak ister. Ancak, bu durum dünya üzerinde zaten geniş bir sömürge imparatorluğu kurmuş olan İngiltere'yi rahatsız eder. İngiltere, Almanya'nın sömürgeci emellerinin kendi küresel hakimiyetine tehdit oluşturduğunu düşünür. Almanya'nın sömürge elde etme çabaları, İngiltere'nin yanı sıra diğer Avrupa güçleri arasında da endişe yaratır. İngiltere ve Fransa'nın Almanya'ya karşı birleşmesi, diğer büyük güçlerin de dikkatini çeker.

Rusya, Asya'da İngiliz çıkarları ile çatışmasına rağmen, Avrupa'daki Alman tehdidine karşı İngiltere ve Fransa ile ittifak yapmaya isteklidir. 1907 yılında Reval'de yapılan görüşmelerle İngiliz-Rus ittifakı kurulur. Bu ittifak, Avrupa'da Almanya'ya karşı bir denge oluşturmak için önemli bir adım olur.

Neticede İngiliz-Fransız-Rus ittifakı (üçlü itilaf) Almanya'ya karşı bir blok oluşturur. Almanya ise, İtalya ve Avusturya-Macaristan İmparatorluğu ile ittifak yaparak (üçlü ittifak) bu duruma karşı bir denge sağlamaya çalışır. Bu iki büyük ittifak sistemi, Avrupa'daki güç dengelerini keskinleştirir ve Birinci Dünya Savaşı öncesindeki bloklaşmanın temelini oluşturur. Bu ittifak sistemleri, Avrupa'da siyasi gerilimi artırır ve herhangi bir bölgesel çatışmanın hızla büyük bir savaşa dönüşme riskini doğurur. Nihayetinde 1914'te Avusturya Arşidükü Franz Ferdinand'ın suikast olayına uğraması, bu gergin ortamda savaşı tetikleyen kıvılcım olur. Ülkeler, ittifaklarına sadık kalarak savaş ilan ederler ve Birinci Dünya Savaşı patlak verir.

“Osmanlı Devleti, yalnızlıktan kurtulmak için önce İngilizlerin başını çektiği gruba yaklaşıp da karşı tarafın bu yönde bir isteğinin olmadığını görünce Almanların yanında savaşa girmiştir. Bu, Ermenilerin çok istediği bir durumdu. Çünkü Ermeniler, İngiliz-Fransız ve Rus desteği ile bağımsızlıklarını sağlayabilirdi. Fakat bunun karşılığında onların yanında savaşmaları ve ayrıca başka yollarla onlara hizmet etmeleri gerekiyordu. İşte bu hizmet yollarından birisi de Osmanlı Devleti ve müttefikleriyle ilgili her türlü bilgiye sahip olmak ve bunları gerekli yerlere ulaştırmaktı” (Sezer, 2015, ss. 158-159).

Osmanlı Devleti, Birinci Dünya Savaşı öncesinde yalnızlıktan kurtulmak ve güvenliğini sağlamak için güçlü bir ittifak arayışına girer. İlk olarak İngiltere'nin başını

çektiği İtilaf Devletleri'ne yanaşır, ancak İngiltere ve müttefikleri, Osmanlı Devleti'ni stratejik bir müttefik olarak görmekten ziyade, kendi çıkarlarına hizmet edecek bir devlet olarak değerlendirir. Bu nedenle Osmanlı'nın ittifak arayışları sonuçsuz kalır. İtilaf Devletleri'nden beklediği desteği alamayan Osmanlı Devleti, yönünü Almanya'ya çevirir. Almanya, Osmanlı'nın stratejik konumunun farkındadır ve Osmanlı'nın savaşta kendi yanında yer almasını ister.

Osmanlı Devleti de Almanya'nın askerî ve ekonomik gücünden yararlanarak kendi güvenliğini artırmayı hedefler. Bu doğrultuda, Osmanlı Devleti Almanya ile ittifak kurarak savaşa girer. Ermeni toplumunun Birinci Dünya Savaşı sırasındaki durumu, Osmanlı Devleti'nin savaşa girmesiyle birlikte daha karmaşık bir hal alır. Ermeniler, uzun süredir bağımsızlık mücadelesi vermekteydiler ve bu mücadelelerinde İngiltere, Fransa ve Rusya gibi büyük güçlerin desteğini aramaktaydılar.

Bu devletlerin Osmanlı'ya karşı savaşa girmeleri, Ermeniler için bir fırsat olarak görülür. Ermeniler, İtilaf Devletleri'nin desteği ile bağımsızlıklarını kazanabileceklerini umarlar. Ermenilerin bağımsızlık hayallerini gerçekleştirebilmek için İtilaf Devletleri'ne çeşitli şekillerde hizmet etmeleri gerekir. Bu hizmetler arasında, Osmanlı Devleti ve müttefikleri ile ilgili istihbarat sağlamak önemli bir yer tutar. Ermeniler, Osmanlı ordusu ve müttefikleri hakkında bilgi toplayarak bunları İtilaf Devletleri'ne iletmeye çalışır. Bu bilgi akışı, İtilaf Devletleri'nin savaş stratejilerini belirlemede ve Osmanlı Devleti'ne karşı hareketlerinde önemli bir rol oynar.

1860 yılında Adana'da Hayırsever Cemiyeti, sonrasında Fedakârlar, Van'da Araratlı, 1872'de İttihat ve Halas, Muş'ta Mektep Sevenler, Şarklı, 1880 yılında Erzurum'da Silahlılar, Milliyetperver Kadınlar, Ermenistan'a Doğru, 1882 yılında Karahaç, İstanbul'da Ermeni Vatanperver İttihadı, Erzurum'da Müdafaa-i Vatandaşlar cemiyetleri yer almaktadır. Ermenilerin kurmuş oldukları komiteler içerisinde en etkili olanları Armenakan, Hınçak ve Taşnaksutyun'dur” (Sezer, 2015, s. 159).

Osmanlı İmparatorluğu'nda 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Ermeni milliyetçiliği giderek daha belirgin hale gelir. Ermeniler, bağımsızlık hedeflerine ulaşmak için çeşitli cemiyetler ve komiteler kurar. Bu cemiyetler, hem Osmanlı Devleti'ne karşı direnişi örgütlemek hem de uluslararası destek arayışını sürdürmek amacıyla faaliyet gösterir. Bazı cemiyetler kurulur bunlar arasında en zararlı olanları Taşnaksutyun, Hınçak, Armenakan'dur.

Mehmet Toygar Özdemir'in *Mihrali Bey Kurt Soluğu* romanında Ermeniler Osmanlı aleyhine çalışmalara başlar. 1877-1878 savaşı sonrası Osmanlı Devleti'nin zayıflamasına neden olur. Devletin zayıflaması, Rusya, İngiltere ve Fransa gibi sömürgeci ülkelerin dikkatini çeker. Bu ülkeler, petrol bölgelerini ele geçirmek ve yeni sömürgeler oluşturmak için Anadolu'daki etnik azınlıkları kışkırtır. Ermeniler, bu kışkırtmalardan etkilenerek silahlanır.

“Emperyalist devletler tarafından Hınçak ve Taşnak örgütleri düzenli ordu haline getirildi. Osmanlı Devleti de bunlara karşı, halktan silahlı güç oluşturma kararı aldı” (Özdemir, 2022, s. 224).

Osmanlı İmparatorluğu'nda 19. yüzyıl sonları ile 20. yüzyıl başlarındaki iç karışıklıklar ve dış baskılar artarken, Ermeni milliyetçi eylemleri de güçlenmeye başlanır. Özellikle Hınçak ve Taşnak gibi Ermeni örgütleri, bağımsızlık ve özerklik hedefleri doğrultusunda daha aktif ve organize hale gelir. Emperyalist devletler, bir diğer deyişle Rusya, İngiltere ve Fransa gibi büyük güçler, Osmanlı Devleti'ni zayıflatmak ve kendi çıkarlarını ilerletmek için bu Ermeni örgütlerini destekler ve onlara silah, eğitim ve lojistik destek sağlayarak daha düzenli ve etkili bir askerî güç haline getirirler.

Bu destek, Ermeni örgütlerinin Osmanlı topraklarında daha geniş çaplı ve koordineli isyanlar çıkarmasına olanak tanır. Osmanlı Devleti, bu gelişmelere karşı kendi güvenliğini sağlamak ve iç istikrarını korumak için çeşitli önlemler almak zorunda kalır. Halktan silahlı güçler oluşturma kararı alır Bu karar, hem düzenli orduyu desteklemek hem de yerel direnişi organize etmek amacıyla alınır. Yerel halktan oluşturulan bu silahlı güçler, Ermeni isyancılara karşı savunma ve saldırı operasyonlarında kullanılır.

Kafkaslar, tarih boyunca çeşitli etnik grupların yaşadığı bir bölgedir. Bölge hem Osmanlı İmparatorluğu hem de Rusya'nın etkisi altında kalmış olup bu süreçte demografik yapısı sürekli değişmiştir. Sovyetler Birliği'nin kurulmasıyla birlikte, merkezi yönetim, bölgedeki etnik gruplar arasındaki dengeyi sağlamak için çeşitli politikalar uygulamaya başlar. Sovyet yönetimi, özellikle Stalin döneminde, bölgeyi hakimiyet altına almak gerekçesiyle Türk halklarını zorunlu göçe tabi tutar.

“Ermenilerin genellikle Güney Kafkasya'ya göçürölüp getirilmesi ve esasen Türklerin verimli topraklarında yerleştirilmesi son iki yüzyıl içinde olmuştur (Arzumanlı ve Mustafa, 1988, s. 20).

Bu süreçte, Türkler, verimli tarım arazilerinden ve yaşadıkları köylerden çıkarılarak Orta Asya ve Sibirya gibi uzak bölgelere sürülür. Sürgün edilen Türk halklarının yerlerine, genellikle Sovyet Ermenistan'ından gelen Ermeniler yerleştirilir. Bu politika, bölgedeki etnik dengeyi değiştirmeyi amaçlar.

Sovyetler Birliği döneminde Kafkasya bölgesindeki Türklerin verimli arazilerden çıkarılarak yerine Ermenilerin yerleştirilmesi, Sovyetler Birliği'nin Ermenistan'daki nüfus baskısını hafifletme ve Kafkasya'nın verimli arazilerini daha verimli kullanma amacıyla gerçekleştirilir. Türk halklarının çıkarılması ve yerine Ermenilerin yerleştirilmesi, bölgenin demografik yapısında önemli değişikliklere yol açar. Bu durum, etnik gruplar arasında uzun vadeli gerilimlere neden olur. Sürgünler, kültürel kimliklerin korunmasını zorlaştırır ve sürülen toplulukların kültürel miraslarının kaybolmasına neden olur.

Sovyetler Birliği'nin Kafkasya güneyindeki Türk halklarını verimli arazilerden çıkararak yerine Ermenileri yerleştirmesi, etnik temizlik ve yeniden yerleştirme politikalarının bir örneğidir. Bu politikalar, bölgedeki demografik yapıyı ve etnik dengeleri kalıcı olarak değiştirir. Bu tür politikalar, etnik gruplar arasında uzun süreli gerilimlere ve travmalara neden olur, aynı zamanda bölgenin kültürel ve ekonomik yapısını derinden etkiler.

Kartallar Sınır Tanımaz romanında Sovyetler Birliği, Müslüman Türkler üzerinde Çarlık Dönemi'ndeki gibi baskı politikaları uygular. Büyük Petro'dan beri süregelen strateji doğrultusunda, Kafkaslar'ı Müslüman Türklerden arındırma ve Orta Asya Türk toplumlarını Ruslaştırıp Hristiyanlaştırma hedefleri devam eder. Bu nedenle, kitlesel Türk sürgünleri gerçekleştirilir. Zaman zaman birkaç Ermeni aile sürgün edilse de bu hareketler çoğunlukla göstermelik olup bu aileler daha yaşanabilir bölgelere gönderilirken Türkler ise yaşam koşulları zor bölgelere sürülür.

“Almanların safında Ruslara karşı savaşı Ermenileri Altay Dağları'nın eteklerindeki en verimli ovalara gönderdiler. İki yıl geçmeden Anastas Mikoyan özel af çıkartarak onlara geri dönme hakkı verdi. Ne var ki onlar yerlerinden o kadar memnundular ki hiçbiri dönmedi.

Sürgüne gönderilen Türklerin ise yüzde yetmişi kurda kuşa yem oldu. Bu durumun farkında olalım ve ulaşabildiğimiz dostlarımıza bu gerçeği bugün de yarın da anlatmaktan bıkmayalım”.

(Kafkasyalı, 2020, ss. 239-240).

Almanlarla iş birliği yapan bazı Ermeniler, savaşın ardından Sovyetler tarafından Altay Dağları'nın eteklerindeki verimli ovalara sürgün edilir. Bu bölge, tarımsal üretim

açısından zengin ve yaşanabilir bir alan olarak bilinmektedir. Bu sürgün, bir ceza olarak görünse de yerleştirildikleri bölgelerin verimliliği ve yaşam koşulları göz önüne alındığında, aslında bir tür avantaj sağlar niteliktedir. Sürgüne gönderilen Türkler, genellikle Sibirya'nın dayanılmaz soğukları veya Aral Gölü'nün bataklık bölgeleri gibi yaşanması uygunsuz alanlara yerleştirilir. Bu bölgeler hem iklim koşulları hem de yaşam olanakları açısından son derece zordur.

Sürgünler sırasında Türklerin büyük bir kısmı, açlık, soğuk ve hastalık gibi nedenlerle hayatını kaybeder. Bu da sürgünün ne kadar acımasız ve insanlık dışı olduğunu gözler önüne serer. Türklerin bu zor bölgelere sürülmesi, Sovyetler Birliği'nin Müslüman Türklerine yönelik etnik temizlik ve asimilasyon politikalarının bir parçası olarak görülür. Amaç, bu toplulukları hem fiziksel olarak hem de kültürel olarak yok etmek ya da zayıflatmaktır. Bu tür politikalar, sadece o dönemde değil, sonraki nesillerde de derin yaralar ve travmalar bırakır.

Türlere ve Ermenilere uygulanan farklı politikalar Sovyetler Birliği'nin etnik gruplara karşı değişen yaklaşımlarını yansıtır. Ermenilerin verimli arazilere yerleştirilmesi ve af hakkı tanınması Sovyet yönetiminin bazı etnik gruplara karşı daha ılımlı olabildiğini gösterirken, Türklerin zorlu koşullara sürülmesi, düşmanca ve yıkıcı bir politika olarak ortaya çıkar.

Rusya, Rusları ve Ermenileri yerli ahaliye hâkim kılıp bunları stratejik mevkilere yerleştirmek, yerli ahalinin ziraî imkânlarını ve hatta kendilerini Rus muhacirlere yardıma mecbur etmek, verimli toprakları yerli halkın elinden alıp Rus ve Ermeni muhacirlere verip çorak arazileri yerli halka bırakma politikası izledi. Üstelik bu politikayı şiddet yoluyla uyguladı (Günay, 2012, s. 123).

Sovyetler Birliği, özellikle Ermeni nüfusunu stratejik bölgelere yerleştirerek, bu bölgelerdeki etnik ve demografik yapıyı değiştirmeyi hedefler. Bu politika, Türk halkının siyasal ve sosyal kontrolünü sağlama amacı güder. Rus ve Ermeni nüfusun stratejik mevkilere yerleştirilmesi, bölgedeki güç dengesini değiştirir ve bu grupların yerel yönetim ve sosyal yapılar üzerinde egemenlik kurmalarına neden olur. Türk halkının tarım imkânları, Sovyet politikaları doğrultusunda kısıtlanır ve verimli topraklar Rus ve Ermeni muhacirlere verilir, Türk halkına ise çorak araziler bırakılır.

Bu durum, Türk halkının tarımsal üretimini ve geçim kaynaklarını ciddi şekilde etkiler. Tarım arazilerinin el değiştirmesi, Türk halkının ekonomik bağımsızlıklarını

kaybetmesine ve Rus muhacirlere bağımlı hale gelmelerine yol açar. Türkler tarımsal üretimler Rus muhacirlere yardım etmeye zorlanmışlar bu durum, Türklerin kendi ihtiyaçlarını karşılamakta zorlanmasına ve yaşam standartlarının düşmesine neden olmuştur. Zorla yardım, Türkler arasında büyük bir memnuniyetsizlik ve huzursuzluk yaratmış olup sosyal ilişkilerde gerginliğe yol açmıştır.

Sovyetler Birliği bu politikaları şiddet yoluyla uygular. Türkler topraklarını ve tarım imkânlarını kaybetmemek için direnir, ancak Sovyet yönetimi bu direnişi şiddetle bastırır. Şiddet ve baskı politikaları, Türklerin kültürel ve sosyal yapılarında derin yaralar açar toplumsal travmalara neden olur. Bu politikalar, etnik temizlik ve asimilasyon stratejilerinin bir parçası olarak görülebilir. Amaç, Türkleri zayıflatarak Rus ve Ermeni nüfusun egemenliğini pekiştirmektir.

Bu politikalar bölgede ciddi demografik değişimlere yol açmış olup Türk nüfusu azalırken, Ermeni nüfusu artmış göstermiştir. Bu durum, Türklerin siyasal ve sosyal güçlerini kaybetmelerine neden olmuştur. Bu nedenle demografik değişim, etnik gruplar arasında uzun vadeli gerilimlere ve çatışmalara zemin hazırlamıştır.

“Kars 19. yüzyılın sonundan 20. yüzyılın ilk çeyreğine kadar ardı ardına Rus, Ermeni ve İngiliz işgallerine uğramıştır. Şehir 1878 Rusya-Osmanlı savaşı sonunda Ardahan ve Batum’la birlikte yaklaşık 40 yıl boyunca Rus yönetimi altında kalmıştır” (Kılıç, 1998, s. 376).

1877-1878 Rusya-Osmanlı savaşı (93 harbi) sonrasında imzalanan Berlin Antlaşması ile Kars, Rusya’nın kontrolüne geçer. Bu dönemde, Kars ve çevresindeki Ardahan ve Batum gibi stratejik bölgeler de Rusya yönetimi altında kalır. Yaklaşık 40 yıl süren bu dönem, Kars’ın tarihinde derin izler bırakır. Bu bağlamda Ruslar, Kars’ı önemli bir askerî üs ve idari merkez haline getirerek şehirde kaleler, askerî binalar ve kamu yapıları inşa ederler. Bölgeye çeşitli etnik gruplardan insanlar yerleştirilir.

Özellikle Rus, Ermeni, Yunan ve Alman nüfusları bölgeye taşınır. Bu durum, Kars’ın etnik ve kültürel çeşitliliğini artırır. Birinci Dünya Savaşı’nın sonlarına doğru Rusya’da ortaya çıkan iç karışıklıklar ve Bolşevik Devrimi, Rusların Kars’taki hakimiyetini zayıflatır. Bu dönemde, Kars kısa bir süre için Ermeni kontrolüne geçer. Ermeni yönetimi, bölgedeki Müslüman Türk nüfusla çeşitli çatışmalara girer. Bu dönemde, Kars’ta ciddi etnik ve dini gerginlikler yaşanır.

“Sovyet Hükümeti 1917 Ekim'inde gerçekleşen devrimden sonra, Osmanlı Devleti ve müttefikleri ile savaşa son vermek üzere 3 Mart 1918'de Brest Litovsk'ta bir barış antlaşması imzalamıştır” (Soysal, 1989, s. 17). “Sovyet Hükümeti antlaşmanın 4. maddesine göre Kars ve çevresini Osmanlı Devleti'ne geri vermeyi kabul etmiştir” (Kılıç, 1998, s. 378). “Bu dönemde Brest Litovsk antlaşmasını tanımayan ve başlarında yıkılan çarlığın sadık subayları bulunan Taşnakçı Ermeniler Kars ve çevre köylerinde katliam ve yağma hareketleri yapmışlar, şehrin çarşı ve mahallelerini ateşe vermişlerdi” (Kırzioğlu, 1953, s. 555).

Mart 1918 Brest Litovsk Antlaşması, savaştan Rusya'nın çekilmesini sağlamakla birlikte Güney Kafkasya bölgesindeki Rus işgali altındaki toprakların durumu hakkında yeni düzenlemeler getirdiğini ifade eder. Ancak, bu antlaşma Ermeniler tarafından tanınmaz. Taşnak partisi (sonralar: Taşnaksutyun) 1890 yılında kurulan ve Ermeni milliyetçi fitnelerini destekleyen bir siyasi partidir. Çarlık Rusya'nın yıkılmasından sonra, Taşnak partisi liderleri, Rusya'nın eski subayları ve askerleri ile birlikte hareket ederek, bağımsız bir Ermeni devleti kurma amacını taşır. Bu süreçte, Kars ve çevresi gibi stratejik bölgeler, Ermeni milliyetçilerinin hedefi haline gelir. Kars ve çevresindeki köylerde yaşanan katliam ve yağma olayları, 1918–1920 yılları arasında yoğunlaştığı görülür.

Bu dönemde Taşnak yanlısı Ermeniler bölgede yaşayan Müslüman Türk nüfusa yönelik şiddet eylemleri gerçekleştirir. Bunları temel nedenlerini ve etkilerini özetleyecek olursak şunları ifade etmek mümkündür. Ermeni milliyetçileri, bölgedeki Müslüman Türk nüfusu, potansiyel tehdit olarak görmüş olup bu nüfusun Ermeni devleti kurma çabalarına engel olacağını düşünür. Bu nedenle, etnik ve dini gerginlikler, şiddet olaylarını tetikler. Çarlık Rusya'nın yıkılması ve Bolşevik Devrimi sonrası bölgede oluşan siyasal belirsizlik, Taşnakçı Ermenilerin kontrol sağlama çabalarını artırır.

Bu durum, şiddet ve baskı politikalarının uygulanmasına yol açar. Etkileri arasında ise şunlar söylemek mümkündür. Kars ve çevresindeki Müslüman Türk nüfus, Taşnakçı Ermenilerin gerçekleştirdiği katliamlar sonucu büyük kayıplar verir. Kadın, çocuk ve yaşlı demeden birçok insan öldürülür aileler parçalanır. Şiddet olaylarından kaçan birçok insan, güvenli bölgelere göç etmek zorunda kalmış olup bu durum, mülteci sorununu beraberinde getirir.

Katliamlar ve yağma ameliyatları, bölgedeki ekonomik yapıyı olumsuz etkiler. Çarşılar ve mahalleler ateşe verilir, ticaret ve tarım faaliyetleri büyük darbe alır. Bu

durum, bölge halkının geçim kaynaklarını kaybetmesine yol açar. Bölgedeki camiler, medreseler ve diğer dini-kültürel yapılar da zarar görmekle beraber bu durum, bölgenin kültürel mirasının yok olmasına ve sosyal dokunun bozulmasına neden olur.

Kars yörelerinde Müslüman ahaliye yönelik Ermeni çetelerinin katliamları 1915–1920 yılları boyunca devam etmiştir. 1914 yılında başlayan Birinci Dünya Savaşı, Osmanlı İmparatorluğu'nu da içine alarak bölgedeki dengeleri altüst etmiştir. Rusya, savaş sırasında Osmanlı topraklarına saldırmış ve Doğu Anadolu'yu işgal etmişti. Kars ve çevresi de bu işgalden etkilenmişti.

Rusların çekilmesi ve 1917'deki Bolşevik Devrimi ile bölgede bir otorite boşluğu oluşturur bu da yerel çetelerin faaliyetlerini artırır. Bu dönemde, bölgede Ermeni çeteleri ile Müslüman ahali arasında ciddi çatışmalar yaşanır. Bölgede etkinliğini arttıran Ermeni çeteleri Osmanlı'nın doğu vilayetlerinde bağımsız bir Ermeni devleti kurma amacını güden gruplardan oluşur. Ermeni çetelerinin Müslüman ahaliye yönelik saldırıları, bölgedeki etnik ve dini gerilimlerin bir tezahürüdür.

Bu saldırıların nedenleri arasında etnik temizlik ve bölgedeki Müslüman nüfusu azaltma hedefi, kendi bağımsız devletlerini kurma amacıyla stratejik bölgeleri kontrol altına alma isteği ve savaş koşullarının yarattığı kaotik ortamdan yararlanma arzusu bulunmaktadır. Özellikle Rusya'da 1917 Ekim ihtilâlinde sonraki Ermeni katliamları daha sürekli bir hale dönüşmüştür.

1917 Ekim İhtilali, Bolşeviklerin iktidara gelmesiyle tamamlanmış ve Rusya, iç savaşın eşiğine sürüklenmişti. Bu iç karışıklık Rusya ordusunun cephelerdeki varlığını sürdüremez hale gelmesine neden olmuştu. Doğu Anadolu'da Rusya ordusunun geri çekilmesiyle birlikte bir otorite boşluğu oluşmuştu.

1918 yılı Brest Litovsk Antlaşması, Rusların işgal ettiği topraklardan çekilmesini ve bölgedeki askerî varlığını sona erdirmesini öngörmüştü. Bu anlaşmayla Osmanlı devleti Kars, Ardahan, Batum yörelerini Rusya'dan geri almıştı. Ancak bu çekilme, Doğu Anadolu'da önemli bir güç boşluğu yaratmıştı.

Rusya ordusunun çekilmesi Doğu Anadolu'da Ermeni milislerinin etkinliğini artırır. Ermeni Devrimci Federasyonu (Taşnaksutyun) ve diğer Ermeni örgütleri, bağımsız bir Ermeni devleti kurma hedefi doğrultusunda faaliyetlerini yoğunlaştırır. Ermeni çeteleri Rusya ordusunun bıraktığı silah ve mühimmatları kullanarak bölgedeki Müslüman nüfusa yönelik saldırılar düzenler. Ermeni çeteleri, köy ve kasabalara yönelik organize saldırılar

düzenleyerek Müslüman halkı hedef alır. Bu saldırılar sırasında evler yakılır, insanlar öldürülür ve sağ kalanlar ise zorla göç ettirilir.

Kırk Yıllık Kara Günler drama eserinde Ermenilerin Kars'ı yakıp yıkmalarına, hatta zaman kazanmak için yalan söyleyerek bu tahribatı gerçekleştirmelerine değinilir.

Nöbetçiler arasında geçen diyalog durumu ortaya koyar:

“Türk Ordusu, Kars'ı kuşatmış. Dün bizim Ermeniler, Kâzım Paşa'ya, elçi göndererek: Bize dokunmayın, Kars'ı teslim edelim, dediler. Tabii ki bu bir aldatma idi. Bizimkiler zaman kazanmak istediler. Bugün Kars'ı yakmaya başladık. Pencereden baksanız, Kars'ı yanıyor görürsünüz. Biraz sonra Komutanla Teğmen gelecek, eşyalarımızı alıp kaçacağız. Buraları size bırakacağız. (Yalvarır) Yalvarırım, beni öldürmeyin”.

(Kafkasyalı, 1995, s. 105).

1920'li yılların başlarında Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşüyle ve Birinci Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle birlikte Kars bölgesi, büyük bir stratejik ve siyasi öneme sahip olmuştur. Bu dönemde, Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulma süreci devam ederken, bölgedeki Ermeni güçleri kontrolü elde tutmak için mücadele etmişlerdir.

Kazım Karabekir Paşa komutasındaki Türk ordusu ise, bu stratejik bölgeyi ele geçirmek ve bölgedeki Türk nüfusun güvenliğini sağlamak amacıyla operasyonlar düzenlemiştir. Ermeniler, Türk ordusunun kuşatması karşısında zaman kazanmak için bir aldatmaca girişiminde bulunmuşlardır. Kars'ı teslim etmeyi önererek, Türk ordusunu oyalamaya çalışmışlar ve bu süre zarfında şehri yakmaya başlamışlardır. Bu tür stratejik manevralar, savaş dönemlerinde sıklıkla görülen bir durumdur ve tarafların birbirlerini yanıltmak için çeşitli taktikler kullanması yaygındır.

“Sarıkamış, Kars, Gümrü, Kağızman, Ardahan ve Ahılkelek bölgeleri birer fecaat alanı oluyor. Bu arada Sarıkamış ile Kars şehrinin yakıldığı görülüyor” (Kırzioğlu, 1970, s. 55). Ermenilerin, şehri yakma kararı hem Türk ordusunun ilerlemesini engellemek hem de şehirdeki kaynakları kullanılamaz hale getirmek amacıyla alınmış olabilir. Bu tür taktikler, savaş dönemlerinde moral bozma ve lojistik desteği kesme amacı taşır. İfadelerde belirtilen kaçış planları, şehrin uzun süre savunulamayacağını anlayan Ermeni güçlerinin çekilmesi ve sivil halkın hayatta kalmak için başka bir güvenli bölgeye sığınması çabalarını yansıtır.

Bu durum, savaşın sivil halk üzerindeki yıkıcı etkilerini ve zorunlu göç dalgalarını da gözler önüne serer. Ermenilerin şehri yakma kararı, büyük bir moral ve psikolojik

çöküşün göstergesidir. Savunma yapılamayacak duruma gelindiğinde, geri çekilme ve kaynakları yok etme kararı, savaşın umutsuzluğunu ve yıkıcılığını simgeler.

1917 sonrası dönemde, Ermeni çeteleri daha organize ve sistematik bir şekilde hareket etmeye başlar. Bu sistematiklik, saldırıların planlı bir şekilde yürütülmesi, belirli stratejik hedeflerin seçilmesi ve koordineli bir şekilde gerçekleştirilmesi ile kendini gösterir. Özellikle, Müslüman köylerin tamamen yok edilmesi ve halkın kitlesel olarak öldürülmesi, bu sistematik yaklaşımın bir parçasıdır.

Kırk Yıllık Kara Günler tiyatro eserinde Kars'ın Kalo köyü, Ermeniler tarafından yakılıp yıkılmaya başlar. Eserde Daha önceden sorgulanmak için karakola götürülen Kezban Ana ve Âşık Kahraman'ın karşılaşması durumun vahametini gözler önüne serer.

“Kezban Ana:

- (ellerini yüzüne sürdükten sonra, odaya atılan kişiyi birkaç saniye seyreder.) Seni bir yerden tanıyorum. Ama çıkaramıyorum. Haa! Sen Kahraman değil misin? Kalo köylü Âşık Kahraman?

Âşık Kahraman:

- (perişan bir vaziyettedir, üstü başı eli yüzü yanıktır. Zoraki konuşur.) Evet ben Kalo köylü Âşık Kahramanım.

Kezban Ana:

- Beni tanıyabildin mi ?

Âşık Kahraman:

- (dikkatle bakar.) Kusura bakma. Tanıyamadım.

Kezban Ana:

- Hasan Emmiyi tanır mıydın?”

(Kafkasyalı, 1995, s. 99).

Âşık Kahraman ile Kezban Ana arasında yapılan konuşmalar şöyle devam eder:

“Âşık Kahraman:

- Ha!.. Haa!.. Tanıdım, tanıdım. Ne hâle gelmişsin. Nedir bu hâlin böyle. Biz yangından çıktık, ama sen bizden çok yanmışsın. Yoksa sizi de mi yaktılar.

Kezban Ana:

- Geçmiş olsun!.. Evini mi yaktılar?

Âşık Kahraman:

- Sağ ol!.. Keşke yalnız benim evimi yaksalardı, bütün köyümüzü, köy halkımızı yaktılar. Hatta bütün köyleri.

Kezban Ana:

- (merakla) Kim yaktı? Nasıl oldu?

Âşık Kahraman:

- Ermeniler yaktılar. Ermeni melunları yaktılar.

Kezban Ana:

- Ne zaman yaktılar? Benim günlerdir hiçbir şeyden haberim yok.

Âşık Kahraman:

- (etrafına bakınır) Şöyle oturalım. (Sandalyelere otururlar. Anlatmaya başlar) Bildiğin gibi Türk Ordusu Kars'a doğru harekete geçince, Kâzım Karabekir Paşa'nın önünden kaçan Ermeniler, önlerine gelen Türk köylerini yakmaya, yıkmaya ve talan etmeye başladılar. Beni yakalayıp buraya getiren Ermenilerin ağzından duyduğuma göre; yalnız Sarıkamış ile Arpaçay arasında 52 Türk köyünün, silâhsız ve masum insanlarını, mereklere, komlara, camilere; çoluk çocuk demeden doldurup, gazyağı, benzin dökerek ateş vermişler. Yakılan bu köylerden birisi de bizim Kalo köyü. 20 Nisan 1918 günü yani bundan dört gün önce bizim köye Ermeni çetecileri girdiler. Köyün bütün erkeklerini büyük bir mereğe doldurdular. Önceden bizi aldatarak silahlarımızı topladıkları için karşı koyamadık. Sonra gazyağı ve benzin dökerek ateş verdiler. Pencere ve kapıdan kaçmaya çalışanları, baltalarla, kılıçlarla öldürdüler ve yaylım ateşine tuttular”.

(Kafkasyalı, 1995, s. 100).

Osmanlı İmparatorluğu 19. yüzyıl sonları ile 20. yüzyıl başlarında ciddi iç ve dış baskılarla karşı karşıya kalır. Bu dönemde milliyetçilik fesatları, imparatorluğun çok etnikli yapısını tehdit eder hale gelir. Ermeniler ve Türkler arasındaki gerilim, bu geniş kapsamlı siyasal ve sosyal değişimlerin bir parçası olarak ortaya çıkar.

Âşık Kahraman, Kars ve çevresinde Ermeni çetelerinin Türk köylerine yönelik gerçekleştirdiği şiddet olaylarını detaylı bir şekilde anlatır. Buna göre, Ermeni çeteleri köyleri yakılmış, insanlar binalara doldurarak katledilmiş ve büyük bir yıkım gerçekleştirmiştir. Bu tür bireysel tanıklıklar, o dönemin yaşanan acılarını anlamamıza yardımcı olur.

Yukarıda da ifade edildiği gibi Müslüman köylerin tamamen yok edilmesi ve halkın kitlesel olarak öldürülmesi, bu sistematik yaklaşımın bir parçası haline getirilir.

Mayıs 1918'de Üçüncü Ordu Kumandanlığına Mirliya Yakup Şevki Paşa tarafından gönderilen telgrafta; Erivan, Gümrü, Kars, Kağızman, Sarıkamış, kısmen Ardahan ve Ahılkelek yörelerinde Ermenilerin tedhiş eylemleri gerçekleştirdikleri, bütün Türk köylerini tahrip ettikleri ve yöre halkını katlettikleri bildirilmiştir. Yakup Şevki Paşa imzalı telgrafla, Kafkasya güneyinde Türklere yönelik gerçekleştirilen Ermeni cinayetleri tarih ve yer verilerek aktarılmıştır.

Bahsi geçen telgrafta Kars sancağındaki Kalo / Derecik köyünün Ermeniler tarafından yok edildiğini şu cümlelerle ifade etmektedir:

“Kars şarkındaki Subasan karyesinde 570 nüfus İslam'ı balta, kama, bıçak istimal ederek ve ateşte yakarak şehit ettiler. Ve Magosto ve Alaca karyelerinde yüzü mütecaviz kadın, çocuk ve erkeği aynı sureti faciada şehit ettiler. Tekneli, Hacı Halil, Kalo köy, Harabe, Digor, Milanlı, Ketan, Alaca, İlham köyler ahalisini katliam ettiler” katliam geniş çaplı bir alana yayılmakla kalmamış daha çok Müslüman çevre temel alınarak adeta bir soykırım yapıldığı görülür” (Kantarıcı, 2005, s. 225).

Mirliva Yakup Şevki Paşa tarafından 16 Mayıs 1918'de Üçüncü Ordu Kumandanlığına gönderilen telgrafta, Ermenilerin Kafkasya güneyinde gerçekleştirdikleri şiddet ve katliam eylemleri detaylı bir şekilde aktarılır. Telgrafta belirtilen bu olaylar, bölgedeki Türk köylerine yönelik ciddi tahribat ve nüfusun yok edilmesi girişimlerini içerir. Şevki Paşa, özellikle Kars Sancağına bağlı Kalo Derecik köyünün de bu şiddet olaylarından nasibini aldığını belirtir. Telgrafta adı geçen köyler ve olaylar, dönemin zorlu şartlarını ve bölgedeki etnik çatışmaları yansıtır.

Şevki Paşa'nın ifadeleri, Ermenilerin, Kafkasya güneyindeki bulunan Türk köylerine karşı organize ve sistematik bir şiddet politikası izlediklerini ortaya koyar. Subasan köyünde 570 Müslüman'ın balta, kama, bıçak kullanılarak ve ateşte yakılarak şehit edilmesi, bu şiddetin vahşetini gösterir. Bu telgraf, tarihi bir belge olarak, o dönemde yaşanan olayların birinci elden tanıklığını sunar niteliktedir.

Döneme tanıklık edenlerin hatıralarından ve Fahrettin Kırzioğlu'nun “Edebiyatımızda Kars” ve “Kars İli ve Çevresinde Ermeni Mezalimi” eserlerinden hareketle Kars Kalo Köyünde öldürülenler için yazılan şiirlere rastlamak mümkündür.

1915 yılında Osmanlı İmparatorluğu döneminde gerçekleşen Ermeni soykırımı, bölgedeki Türk nüfusu üzerinde büyük acılar ve trajediler bırakmıştır. Bu katliamların gerçekleştiği yerlerden biri de Kalo Derecik köyüdür. Kars merkeze bağlı 671 nüfuslu Kalo / Derecik köyünde Ermeniler tarafından 660 kişi katledilmiştir. Katledilen 660 kişinin 360'ı bir mereke (saman ve yem ambarı) doldurularak öldürülmüştür. Söz konusu katliamdan sadece 11 kişi kaçarak hayatta kalabilmiştir.

Hayatta kalan 11 kişiden birisi olan Âşık Kahraman (1863–1944) kendisinin de yaşamış olduğu Kalo / Derecik köyü katliamını “1918 Kalo / Derecik kırgınına ağıt” şiirinde hüznü dizelere dökmüştür.

Ey ağalar, nasıl deyim derdimiz,
Vardı zulmün sonu Arşa dayandı.

Ermeni, İslâm'ı kırdı, taladı,
Mazlumlara amanı, Arşa dayandı.

Kalo'nun köyünü bastı, cenk açtı
Mitralyöz, tüfekte od, ataş saçtı
Ana: Evlât attı, dağ taşına kaçtı
Sabiler şiveni Arşa dayandı.

(Not: *Taladı – talan etti. Sabi – küçük çocuk. Şiven – feryat, figan*).
(Kırzioğlu, 1958, s. 124; Kırzioğlu, 1970, ss. 115-116).

Âşıklar toplumdan bağımsız olmamakla birlikte toplumun yaşadığı her türlü olayda iyi ya da kötü hastalık ya da sağlıklı durumda söz sahibi olan kişilerdir. Yaşanan acı olaylar da Âşık Kahraman'ın dizelerinde hayat bularak günümüze değin ulaşır.

Âşık Kahraman'ın Kalo / Derecik köyü katliamını ağıt şeklinde mısralara döktüğü eser, büyük bir trajedinin ifadesidir. Bu ağıt, yaşanan acı olayları ve kayıpları dile getirerek, o dönemde yaşanan insanlık dışı zulmü ve şiddeti hatırlatır. Şiirde köyde yaşanan zulmün ve acının büyüklüğü vurgulanır. Şiirin genelinde, yaşanan zulmün acımasızlığı ve masum insanların çektiği acılar dile getirilir. Âşık Kahraman'ın, yaşadığı bu trajik olay, toplumun duygularını ifade eder ve bu tür zulümlerin unutulmaması gerektiği, ayrıca âşıklar aracılığıyla kuşaklara aktarılması gerektiğini vurgular.

Bu ifadelerden yola çıkarak toplumsal dayanışmanın ve direnişin nasıl bir güç olduğu ve toplumların nasıl ortak bir amaç etrafında bir araya gelebileceğini gösterir nitelikte olan bu durum ancak, bu direnişin bile tüm trajediyi önleyemediği ve savaşın getirdiği yıkımın etkilerinin devam ettiğini gözler önüne serer. Bu nedenle tarihsel olayların toplumların belleğinde nasıl yaşadığını gösterirken bir diğer yandan acı olayların unutulmadığını, toplumların bu tür travma deneyimlerini nasıl hatırladığını vurgular. Bu durum, toplumsal hafıza çalışmaları açısından önemlidir ve geçmişin nasıl anıldığı ve anlatıldığı konusunda bize ipuçları verir.

Kalo Derecik köyü katliamında biri 8 diğer ikisi daha küçük yaşlarda üç yakını kaybetmiş olan 1907 doğumlu Şevket oğlu Hacı Lezgi Uray'ın Kalo / Derecik köyü katliamı hakkındaki söylediklerinden:

“Anamın babasının köyünde, yani Kalo / Derecik köyünde 360 Müslüman'ı bir merekte (samanlıkta) yaktılar. Karabekir Paşa emir verdi ki: Herkes gitsin, cenazesini alsın, diye. Gittik, gittik ki hiçbirine el vurmamak mümkün olmadı. Bunun üzerine Karabekir

Paşa, 50-60 kadar askeri görevlendirerek o şekilde mereği kapatarak, örterek şehitlerimizi öylece defnettirdi. Bu merak hâlihazırda durmaktadır” (Solmaz, 2001, s. 59).

Kars ve çevresindeki Türk köylerine yönelik Ermenilerin gerçekleştirdikleri katliamlar özellikle Birinci Dünya Savaşı'nın sonlarına doğru yoğunlaşan etnik çatışmaların ve siyasal kaosun yıkıcı bir ürünüdür. Bu süreçte Ardahan, Kağızman, Kars, Sarıkamış gibi birçok bölge büyük yıkımlara, kitlesel katliamlara ve zorla göçlere sahne olmuştur. Kalo Derecik köyü katliamı bu etnik temizlik ve şiddet politikasının en trajik örneklerinden biri olarak öne çıkar. Âşık Kahraman ve Kırzioğlu'nun eserlerinde anlatılanlar, köydeki erkeklerin bir samanlıkta topluca yakılarak öldürülmesi, kaçmaya çalışanların ise baltalarla, kılıçlarla katledilmesi gibi insanlık dışı şiddet sahnelerini detaylandırmaktadır. Bu katliamlar yalnızca bireysel yaşamların değil, toplumsal dokunun, kültürel ve dini yapının da büyük zarar görmesine neden olur. Kalo köyü katliamında olduğu gibi, birçok köyde sivillerin hedef alınması katliamın bir sistematik politika olarak yürütüldüğünü gösterir. Bu dönemde yaşanan şiddet ve katliamlar, yalnızca fiziksel yıkım ve ölümle sınırlı kalmaz, aynı şekilde toplumun psikolojik olarak derin yaralar almasına yol açar.

Ozanların, âşıkların şiirleri ve ağıtları bu trajedilerin toplum üzerindeki etkilerini yansıtan önemli sözlü edebiyat kaynaklarıdır. Yaşanan acılar, nesiller boyu unutulmayacak izler bırakır, ağıtlarla ve halk anlatılarıyla toplumsal bellekte canlı tutulur. Bu tür ağıtlar yalnızca birer şiirsel anlatım değil, aynı kıvamda birer tanıklık ve toplumsal direnişin sembolüdür. Kars ve çevresinde Ermeni çeteleri tarafından gerçekleştirilen katliamlar etnik ve dinî boyutlu çatışmaların insanlık dışı boyutlara ulaşabildiği bir dönemin yansımasıdır. Bu katliamlar yalnızca belirli bir etnik gruba yönelik saldırılarla sınırlı kalmaz, aynı zamanda bölgenin kültürel, dinsel ve toplumsal yapısının tahrip edilmesine de yol açtığını gözler önüne serer. Camilerin, medreselerin, köylerin yakılması ve halkın zorla göç ettirilmesi bölgenin sosyal dokusunu geri dönülmez bir şekilde değiştirir. Müslüman Türk nüfusun büyük kayıplar verdiği bu dönemde hayatta kalanların tanıklıkları toplumsal hafızanın bir parçası olarak günümüze kadar gelir.

Ermeni çetelerinin Türk köylerine karşı gerçekleştirdiği şiddet eylemleri, etnik temizlik ve karşılıklı şiddet olaylarının bir parçasıdır. Bu tür olaylar, savaşın ve etnik çatışmaların yıkıcı etkilerini yansıtır. Ermenilerin Müslüman köylere karşı gerçekleştirdiği katliamlar, büyük bir trajedi ve insanlık dramıdır.

Nargin adası, Hazar Denizi açıklarında, Bakü'ye yaklaşık 11-12 km uzaklıktadır. Bu adanın Bakü adalarının en büyüğü olması coğrafi önemini vurgular. Abşeron yarımadasının güneyinde yer alması, Bakü körfezini denizden ayırarak stratejik bir konumda bulunduğunu gösterir. Nargin adasının diğer adı Büyük Zire olarak bilinir.

Nargin adasının yüzölçümü 3,5 km kare olarak belirtilir. Bu ölçüler adanın nispeten küçük olduğunu gösterir. Ayrıca, bitki örtüsünün yok denecek kadar az olması, adanın iklim ve coğrafi koşullarının sınırlı olduğunu da gösterir. Nargin adasının ve Daş Zire (Volf) adasının isimlerinin Birinci Petro tarafından verilmiş olması ilginç bir tarihsel bağlantıyı ortaya koyar. Petro'nun, bu adaları Finlandiya Körfezi'nde bulunan benzer adalara benzettiği ve bu nedenle aynı adları kullandığı belirtilir. Bu, tarihsel ve coğrafi bağlamda ilginç bir detaydır ve isimlendirmenin nasıl gerçekleştiğinin anlaşılmasına da yardımcı olur.

Nargin, Hazar Denizi açıklarında bulunan bir ada olup, kıyıya yani Bakü'ye olan uzaklığı yaklaşık olarak 11-12 km civarındadır ve Bakü takımadalarının en büyüğüdür. Diğer bir adı Büyük Zire'dir. Zire kelimesi, Azerbaycan Türkçesinde ada anlamına gelir ve Arapça ada anlamına gelen cezire kelimesindeki -ce hecesinin düşmesiyle oluşur... Nargin adasının ve Daş Zire olarak da bilinen Volf adasının isimlerini Birinci Petro vermiştir. Petro, bu iki adayı Finlandiya Körfezi'nde bulunan aynı adlı adalara benzeterek böyle isimlendirmiştir (Aşırılı, 2015, s. 29).

Coğrafi, dilbilimsel ve tarihi bağlamda yapılan tanım ve açıklamalardan sonra Nargin adasında yaşananların eserlerde yankı noktası şu şekilde vuku bulur.

Kafkas Koçakları romanında Koçak Nuri, Kahraman Paşazade, Mahmut Papakçı, Aloy Hacı ve Hamza Karabağlı Ermenistan'dan Türkiye'ye geçerken Bolşeviklerin bir adamıyla karşılaşır. Koçaklar aralarında Bolşevik yönetimine karşı düşünce ve tutumlarının nasıl olduğunu ifade eden bir konuşma yaparlar. Konuşmada Koçak Nuri, Kahraman Paşazade, Mahmut Papakçı ve Aloy Hacı, Bolşevikleri hemen ortadan kaldırma fikrini savunurken, Hamza Karabağlı ise bu konuda daha ılımlı bir tavır sergilemektedir. Koçak Nuri'nin ifadesinden, Koçaklar arasında Bolşeviklere karşı ciddi bir öfke ve mücadele isteği olduğu anlaşılır.

Kahraman Paşazade, Bolşevik yönetiminin itleri olarak nitelendirdiği kişilerin halkın değil, Bolşevik yönetiminin emrinde olduklarına vurgu yapar. Ayrıca, Bolşeviklerin sivil halka karşı işledikleri suçlara dikkat çeker, örnekler verir ve onları

eleştirir. Kahraman Paşazade'nin anlatımına göre, Bolşeviklerin masum insanları öldürdüğü, aydınları, yazarları ve şairleri kurşuna dizdiği, kadınları sürgüne gönderdiği, köylüleri ise Nargin Adası'na doldurup yılanlara yem ettiği belirtilir.

“Yüzlerce Bakülü, Genceli kadını kızı, çoluk çocuğu niçin öldürdüler? Yüzlerce aydını, yazarı, şairi niçin kurşuna dizdiler? Onların kadınlarını, kızlarını niçin Sibiryalara sürdüler? Erzurumlu, Karşlı yüzlerce köylüyü niçin getirip Nargin Adası'na doldurup yılanlara yem ettiler?” (Kafkasyalı, 2018, s. 427).

Bahsedilen olaylar, Bolşevik yönetiminin toplu katliamlar gerçekleştirdiğini ve bu katliamların geniş bir kesimi etkilediğini gösterir. Bakü, Gence, Erzurum ve Kars gibi farklı şehirlerden ve bölgelerden yüzlerce insanın bu zulme maruz kaldığı anlaşılır. Aydınların, yazarların ve şairlerin hedef alınması, Bolşevik yönetiminin entelektüel sınıfa ve kültürel birikime karşı düşmanca tavrını yansıtır.

Bu, ideolojik bir temizlik amacı taşıdığı gibi düşünce özgürlüğüne ve kültürel çeşitliliğe karşı bir tehdit olarak da görülebilir. Bolşeviklerin kadınları, kızları ve çocukları Sibirya gibi uzak bölgelere sürgüne göndermelerini vurgular. Bu durum, halkın içindeki savunmasız grupların dahi zulme uğradığını ve Bolşevik yönetiminin insani değerleri hiçe saydığını gösterir. Erzurumlu ve Karşlı köylülerin Nargin Adası'na getirilip yılanlara yem edilmesi, Bolşevik yönetiminin insanlık dışı işkence ve cezalandırma yöntemlerine başvurduğunu gösterir. Bu olay, siyasi muhalifleri sindirme amacını taşıdığı gibi, toplumda korku ve dehşet yaratma amacını da içerir.

Kafkas Koçakları romanında durum yine Nargin adasında yaşanmış olup insanlık dışı muamelelerle birlikte zulmün seviyesinin arttırıldığı görülür. Ruslar, Birinci Dünya Savaşı sırasında Allahuekber felaketinde esir düşen Türk askerlerini, özellikle Kars ve köylerinden binlerce kişiyi toplayarak Bakü'ye götürür. Buradan mavnalar ve gemiler aracılığıyla Nargin Adası'na çıkartılır.

Erzurum'u işgal etmelerinin ardından ise burada esir alınan subayların bir kısmını Sibirya'ya değil, Nargin Adası'ndaki kamplara götürülür. Adada suyun, bitki örtüsünün olmadığı ve yılanların bol olduğu kayalık bir yer olduğu belirtilir. Bu adada on binlerce Türk, zorlu şartlara maruz kalarak ölümle yüzleştirilir. Adanın vahşi doğası, hatta hayvanların bile yaşayamayacağı bir ortam olduğu vurgulanır. Ruslar, Ermeni askerleri aracılığıyla, her zamanki gibi, esirlere zulmetmişlerdir. İki Ermeni subay, sahte Rus

kimliği ve sahte doktor unvanı kullanarak esirlere doktorluk yapmış, yüzlerce esirin gözlerini kör etmeyi başarmış ve zehirleme olayları da yaşanmıştır.

“İki Ermeni subay hem sahte Rus kimliğiyle hem de sahte doktor unvanıyla esirlere doktorluk yaparlar. Bu Ermeni asıllı sahte doktorlar, yüzlerce esirin gözlerini kör etmeyi başarırlar” (Kafkasyalı, 2018, s. 148).

Ruslar, Allahuekber felaketi bahanesiyle, savaş yıllarında Kars ve çevresinden binlerce insanı toplamış ve trenlerle Bakü'ye, oradan da gemilerle Nargin Adası'na gönderirler. Bu zorla sürgün ve esir tutma politikaları savaş döneminde yaşanan insan hakları ihlallerini vurgular. Nargin Adası suyu, bitkisi olmayan, taşlık ve yılanlarla ünlü bir yer olarak tasvir edilir. On binlerce Türk, burada ölümle yüzleştirilir ve adadaki zorlu şartlarda hayatta kalmaya çalıştığı belirtilir. Bu durum Rusların insanları bilinçli bir şekilde zorlu koşullara maruz bıraktıklarını gösterir. Ermeni güdümündeki zulüm ve işkenceler, Rusların politikalarına dahil olmuş durumdadır. Ermeni asıllı sahte doktorların, yüzlerce esirin gözlerini kör etmeyi başardığı ifade edilmesi insan hakları ihlalinin yanında sadece fiziksel acı çekmeye değil, aynı algıyla insan onurunu ve yaşama hakkını kaybetmeye yönelik dehşet verici bir uygulamadır.

1937 yılı kırmızı terörü zamanında uzun yıllar Bakü valiliğinin kadısı olmuş âlim, çevirmen, şair ve Kuran-ı Kerim'i Oğuz Türkçesine çeviren Mirmemmed Kerim Ağa Bakuvi'nin evinde yapılan arama sırasında Nahçıvan doğumlu, o dönemde Maştağa ilçesinin NKVD başkanı olan ve Türklerin kökünü kazımayı kendine amaç edinmiş zalim Ermeni Andrey Ziyalov'un kana susamış vampirleri neler bulmuş biliyor musunuz? Mirmemmed Kerim Ağa'nın pasaportunu ve anti Sovyet Kuran-ı Kerim'leri. Peki anti Sovyet Kuran-ı Kerim nasıl olur, onları kim yazmış, içinde ne yazıyormuş?! Evde pasaport bulundurmak da suçmuş! Bu suçlamaya isyan mı edesiniz, yoksa güler misiniz?! İşte tam da bu sahte iddialarla bu Türk aydını 5-10 dakikalık sorgudan sonra Büyük Adada (Nargin) kurşuna dizilip, Hazar Denizi'nin coşkulu dalgalarına atılmıştır.

Binlerce Azerbaycan aydınının tedirgin ruhu, neredeyse yüz yıldır mavi sularda “ölüm adası” çevresinde dolaşmaktadır; bugün bile. Oradan aynı zamanda genç, erken yaşta hayatını kaybetmiş, ilhamı ve yeteneği okyanuslara sığmayan, halkın kanına susamışlara, millî ruhuna düşman olanlara “ışıklı dünyadan nasıl vazgeçeyim?” diye haykıran Mikâil Müşfik'in ruhu Bakü'ye bakar (Osmanov, 2023, s. 25; URL 15).

Bununla birlikte savaşın insanlık üzerindeki ağır etkileri vurgulanırken zorla sürgün, esir tutma ve insan hakları ihlalleriyle birlikte savaşın yarattığı acıların boyutları da gözler önüne serilir. Osmanlı siyasetçisi Cemal Paşa'nın katli tarihte şüpheli olay olarak bilinmektedir.

Cemal Paşa “9 Temmuz 1922'de Mustafa Kemal Paşaya bir mektup göndererek; gerginleşen Türk-Sovyet ilişkilerinin düzeltilmesini, resmi bir yazıyla da Enver Paşayla hiçbir ilgisinin olmadığına ilan edilmesini ve Afganistan meselesini görüşmek üzere Kars veya Trabzon'a davet edilmesini istemiştir” (Baykal, 1989, ss. 436-438).

Cemal Paşa'nın, Türk-Sovyet ilişkilerinin gerginleştiğini belirtmesi dikkat çekicidir. 1920'li yılların başında Sovyetler, Türkiye'nin bağımsızlığını tanır ve ilişkiler başlangıçta dostane kurulur. Ancak daha sonra, Sovyetlerin Türkiye'nin doğusundaki topraklara yönelik iddiaları ve Türk Kurtuluş Savaşı'nın başlamasıyla ilişkiler gerilir Cemal Paşa'nın Sovyetlerle ilişkilerin düzeltilmesi talebi, Türkiye'nin dış politikadaki denge arayışını yansıttığını gösterebilir. Cemal Paşa'nın Afganistan meselesini görüşmek üzere Mustafa Kemal Paşa'yı Kars veya Trabzon'a davet etmesi talebi, Türkiye'nin dış politikadaki etkin rol arayışını yansıtır. Afganistan, o dönemde bölgesel güçlerin etkileşim alanında önemli bir konumdadır ve Türkiye'nin bu konudaki ilgisi, bölgesel dengeyi sağlama çabalarının bir yankısı olabilir.

“21 Temmuz 1922'de, saat 20.30 civarında Nusret ve Süreyya Beyler ile birlikte yine Türk Temsilciliği'ne gelmiş olan Cemal Paşa, burada bir müddet kalmış, Muhtar Bey ve temsilcilik çalışanlarıyla sohbet etmiştir. Saat 22.30'a doğru Muhtar Beyin karşı çıkmasına rağmen, temsilcilikten ayrılmış, iki yaveri yanında olduğu halde, kaldığı otele doğru hareket etmiştir. On, on beş dakika sonra Rus ÇeKa binasının on metre yakınında bulunan Jovkodovski sokağında bir otomobilden çıkan (tahminen on kişilik) silahlı grubun saldırısına uğramış ve yaverleriyle birlikte hayatını kaybetmişti” (Kesim, 1962, ss. 131-132).

Ahmet Cemal Paşa'nın ölümü, dönemin karmaşık siyasal ve diplomatik ortamının bir tecessümü olarak görülebilir. Türkiye, Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılmasının ardından iç ve dış tehditlerle mücadele etmektedir. Bu süreçte, ülkede çeşitli siyasi, etnik gruplar ve dış güçler arasında çatışmalar yaşanır. Olayın arka planında uluslararası ilişkilerin de etkisi olabilir. Türkiye'nin bağımsızlık mücadelesi verdiği bir dönemde, dış

güçlerin Türkiye'yi istikrarsızlaştırmak veya kendi çıkarları doğrultusunda etkilemek istemesi muhtemeldir.

Bu bağlamda, Cemal Paşa'nın ölümü, dönemin uluslararası politikasının bir parçası olarak da değerlendirilebilir. *Kafkas Koçakları* romanında ise Aloy'un Gürcistan'a kaçma planı vardır. Aloy'un annesi Zeliha Hanım amcasının oğlu İskender'i Aloy'un yanına gönderir ve aralarında Ahmet Cemal Paşa'nın nasıl öldürüldüğüne dair şüphelerin henüz ortadan kalmadığına dair bir diyalog geçer:

- Gerçekten Azerbaycan, komünistlerden ve onlara tabi olanlardan başka kimsenin yaşayacağı ülke olmaktan çıkmıştır. Burası tamam da ben Gürcistan'da veya Ermenistan'da nereye gideyim?
- Tiflis gibi Gümrü gibi şehirlere gidecek değilsin. Oralarda bir hafta bile başını saklayamazsın. Şehirlerde vaziyet çok kötüdür. İnsanların can güvenliği kalmamıştır. Biliyorsun, koca Osmanlı paşası Cemal Paşa'yı ve korumalarını öldürdüler. Seni sağ bırakırlar mı?

(Kafkasyalı, 2018, s. 67).

Cemal Paşa'nın öldürülmesi, dönemin karmaşık siyasal atmosferi ve etnik çatışmalarının bir sonucu olabilir. Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşüyle birlikte, bölgede çeşitli etnik gruplar arasında toprak ve siyasi haklar konusunda rekabet yaşanıyordu. Cemal Paşa, bu çatışmaların içinde önemli bir figürdü ve bazı gruplar için bir hedef olabilir. Özellikle, Ermeni-Türk çatışmalarının yoğun olduğu bir dönemde Cemal Paşa'nın öldürülmesi, etnik husumetlerin bir yansıması olabilir. Belki de Cemal Paşa, bazı Ermeni grupları için Osmanlı İmparatorluğu'nun baskıcı politikalarının sembolüydü ve onun öldürülmesi bir intikam eylemi olarak görülebilir.

3.3.3. Koçakların Sorgusu ve Doktor Sultanov

Kartallar Sınır Tanımaz romanında Kafkas İntikam Kartalları destesinin kadrosu, Kars Milli Emniyet Hizmetleri Reisliğine getirilir. Kafkas İntikam Kartalları'nın lider kadrosu suçüstü yakalanırken, Mehmed Matos, Kôhalı Almaz, Emir Aslan Tomtullu, Kuruş, Baba Memmedov, Emrah Gülalıoğlu, Mehmed Bala gibi örgütün sadık üyeleri operasyon sırasında kampta bulunmadıkları için tutuklanmaktan kurtulur. Diğer yandan, Şoşeretli Kulu, Allahyar Efendi, Borluklu Abbas, Mürtüz ve Behlül gibi diğer koçaklar da tutuklanmaktan kurtulanlar arasındadır.

Doktor Sultanov'un görevlendirdiği örgütün gizli müfettişi olan Kıyas Şıhlinski de operasyon sırasında tutuklanmaktan kurtulmayı başarır. Sorgu sırasında Göyzen'in ve

babasının adı sorulur. Göyezen, babasının adının Samet olduğunu, babasının hayatta olmadığını ve onun öldürüldüğünü belirtir. Bu işin NKVD tarafından yapıldığını ifade eder. Anne adının Gülsima olduğunu söyler ancak annesinin yaşayıp yaşamadığını bilmediğini dile getirir. Annesinin yıllar önce Sibiry'a sürgün edildiğini ve o zamandan beri haber alamadığını belirtir.

Göyezen'e neden sürgün edilmediği sorulduğunda ise arkadaşlarıyla birlikte dağa çıkarak kurtulduğunu söyler. Kurtuluşlarının ardından silahlı desteler oluşturduklarını ve Sovyet yöneticilerine karşı mücadele başlattıklarını anlatır. İşledikleri eylemler arasında halklarına zulmeden, suçsuz insanları öldüren, mallarını ellerinden alan ve Sibiry'a sürgüne gönderen kişilere karşı mücadele etmek olduğunu belirtir. Kurtuluşlarının ardından silahlı desteler oluşturduklarını ve Sovyet yöneticilerine karşı mücadele başlattıklarını anlatır. Maksatları arasında halka zulmeden, suçsuz insanları öldüren, mallarını ellerinden alan ve Sibiry'a sürgüne gönderen kişilere karşı mücadele etmek olduğunu belirtir. Göyezen birkaç ÇeKa, NKVD ve Komünist Parti yöneticisini de etkisiz hale getirdiklerini ifade eder.

Son olarak, yapılanlardan pişmanlık duyulup duyulmadığı sorulur.

- Türkiye'de suç teşkil edecek bir şey yapmadım. O tarafla ilgili soruyorsanız, asla pişman değilim! Vatanıma, milletime ve kutsallarıma kastedenlerden birkaçını halletmişim, niye pişman olayım?
- Türkiye'ye geleli ne kadar oldu?
- Üç yıldır buradayım.
- Bu üç yılda neler yaptın?
- Hiçbir şey.
- Nasıl hiçbir şey? Ne yaptığını bilmiyor musun?
- Ne kimseyi vurdum ne kimseyi öldürdüm. Kime ne yapmışım?

(Kafkasyalı, 2020, ss. 55-56).

Göyezen, Türkiye'ye geldikten sonra herhangi bir suç işlemez. Buna rağmen, vatanına, milletine ve kutsallarına karşı düşman olan kişilerle mücadelesini sürdürür. Kendisi, bu mücadelesinin bir parçası olarak vatanseverlik duygularıyla hareket eder ve bu uğurda gerekenleri yapmaktan da geri durmaz. Ancak, bu eylemleri nedeniyle pişmanlık duymadığını belirtir.

Bu durumda, Göyezen'in vatanseverlik anlayışı ve değerlerine olan bağlılığı ön planda olduğu görülür. Yine sorguda Göyezen'e, uluslararası bir örgüte kamyonla kaçak silah ve mühimmat getirdiklerini söyleyerek bu eylemin suç teşkil edeceğini belirtir.

Göyezen ise örgütten, silahlardan ve mühimmatlardan haberi olmadığını iddia eder. Memur bu kez de İskenderun'dan Hıram'a getirilen silahlardan haberi olup olmadığını sorar. Göyezen, silahların kamyonla getirildiğini kabul eder ancak bunların giyim kuşam malzemesi olduğunu ifade eder.

Sorgu memuru konunun saptırılmamasını ve dürüst cevaplar verilmesi gerektiğini vurgular. Göyezen, verdiği cevapların doğru ve dürüst olduğunu belirtir. Bu kez de kamyonu kimden aldığını anlatmasını ister.

Göyezen Doktor Sultanov'dan bir mektup aldığını ve İstanbul'a çağrıldığını belirtir. İstanbul'a gittiğinde Hıram ile birlikte Doktor Sultanov'un yanında olduğunu ifade eder. Doktor Sultanov, Almanya'dan yardımsever bir dostunun Kafkas koçaklarına gönderilmek üzere İskenderun Limanı'na erzak ve giyecek gönderileceğini ve bu yükün Karaköse'ye ulaştırılması gerektiğini söyler. Bu görevi üstlenmelerini ve yapacakları masrafların karşılığını önceden aldığını belirtir. Bu yardımı kabul eden kişi, Hıram ile birlikte İskenderun'a gider. Limana gelen yardımları bir kamyonu yükleyip Karaköse'ye getirirler. Bu işin hiç bir suç teşkil etmediğini ve yardımseverlik amacıyla yapıldığını özellikle vurgularlar.

- Doktor Sultanov'u önceden tanıyor muydun?
- Şahsen görmemiştım ama onu bizim cemahte tanımayan yoktur. Hakkında çok şey duymuştım. Bolşeviklerin yok ettiğı koçakların geride kalan yetimlerini, yaşlı ana babalarını Allah'tan sonra koruyup kollayan yardımsever, aydın biridir. Teşekkür babından kendisiyle birkaç defa mektuplaştım o kadar.
- Kimdir bu adam? Gerçekten doktor mu?
- Elbette doktordur. Hem de çok ünlü. Azerbaycan'ın Zengezur muhitindendir. Tıbbiye'yi bitirdikten sonra Zengezur ve Karabağ arazisinde yetişen bitkilerden onlarca ilaç yapmıştır. Köyleri dolaşarak ben diyeyim yüz, siz deyin binlerce hastayı iyileştirmiştir. Bağımsızlık hareketinde Mehmet Emin Resulzade'nin yanında önce milletvekili, sonra bakan olmuştı. Komünistler bizim Azerbaycan Cumhuriyeti'ne son verince Sultanov da Avrupa'ya geçti.

(Kafkasyalı, 2020, s. 57).

Sultanov'un hayatıyla ilgili olarak öncelikle şunları belirtmek gerekir: “Azerbaycan İstiklal Beyannamesi'ni imzalamış 26 kişiden biri olan Hosrov Bey Paşa Bey oğlu Sultanov (Sultanzade) 10 Mayıs 1879 tarihinde Zengezur kazası Hacışamlı nahiyesi Kasımuşağı obasının Kurthacı / Kurtgezi köyünde bölgenin nüfuzlu toprak ağası olan Ali Paşa Bey'in ailesinde dünyaya gelmiştir. Orta öğrenimini Yelizavetpol (Gence)

gimnazyasında, yüksek öğrenimini ise Odessa'daki Novorossiysk İmparatorluk Üniversitesi Tıp Fakültesinde almıştı” (Nəbibəyli, 2011, s. 224).

Yine bununla beraber *Kartallar Sınır Tanımaz* romanında Sultanov şöyle tanıtılır.

“Sultanov, Azərbaycan'ın ilk bağımsızlık hareketinde aktif rol almış, kısa ömürlü mecliste milletvekilliği ve bakanlık görevlerinde bulunmuştu. Komünist yönetimin takibatına uğrayınca Avrupa'ya geçmiş; Paris, İstanbul, Tahran hattında oluşturduğu komitelerle Bolşeviklere ve Ermeni Taşnaklara karşı mücadeleye başlamıştı”.

(Kafkasyalı, 2020, s. 11).

Ayrıca, Sultanov:

“Bolşevik İhtilâli'ni müteakiben Müsavat Partisinde görev almış, Rusya Müessisler Meclisine milletvekili seçilmiş. Ardından İttihat Partisi'nde görev almış. Güney Kafkasya Meclisinin Üyesi olmuş. 28 Mayıs 1918'de kurulan Azərbaycan Cumhuriyeti'nin İstiklâl Beyannamesi'ni imzalayan yirmi altı kişi arasında yer almış. Birinci Mecliste Savunma Bakanı, İkinci Hükümette Tarım Bakanı olmuştur”.

(Kafkasyalı, 2020, ss. 85-86).

Azerbaycan'ın ilk bağımsızlık hareketindeki rolü ve sonrasında yaşadıkları, onun tarihsel önemini vurgular. Sultanov, Sovyet takibatından kaçarak Avrupa'ya gider. Paris, İstanbul ve Tahran gibi şehirlerde faaliyet gösterir ve anti Bolşevik ve anti Taşnak hareketlerine liderlik eder.

Özellikle, Bolşeviklere ve Ermeni Taşnaklara karşı mücadelede örgütlenerek direniş gösterir. Sultanov'un Azerbaycan'ın bağımsızlık mücadelesindeki rolünü ve daha genel olarak Sovyetler Birliği'nin etnik ve milliyetçi azınlıklara karşı baskısını anlamak açısından önemlidir. Sultanov, Azerbaycan'ın bağımsızlık hareketinin sembol isimlerinden biri olarak hatırlanır ve mücadelesi, ülkenin bağımsızlık ve millî kimlik arayışındaki önemli bir dönem olarak tarihe geçer.

Sultanov'un hayatından bahsedildikten sonra Göyezen'in ifadelerinden hareketle şunları söylemek mümkündür. Doktor Sultanov'un tanınmışlığı ve ona yönelik saygının altının çizilmesiyle birlikte Göyezen, Sultanov'u şahsen tanımasa da onun hakkında çok şey duyduğunu ve kendisiyle mektuplaştığını ifade eder. Sultanov'un Bolşeviklerin yok ettiği koçakların geride kalan yetimleri ve yaşlıları koruyup kollayan bir yardımsever olduğu ve bu nedenle tanındığı belirtilir.

Sultanov'un tıp eğitimi aldığı ve Azerbaycan'ın Zengezur bölgesinde yetişen bitkilerden ilaçlar ürettiği ve halkı iyileştirdiği ifade edilir. Bağımsızlık hareketinde

önemli bir rol oynadığı ve Avrupa'ya geçtiği belirtilerek, Sultanov'un hayatının çeşitli aşamaları ve başarılarına vurgu yapılır. Böylece Sultanov'un kişisel ve mesleki başarılarına dikkat çekilir ve kimliğinin önemi vurgulanır.

İfade edilenler Doktor Sultanov'un tarih boyunca üstlendiği önemli görevlere ve politik rollerine dikkat çeker. Sultanov'un Bolşevik İhtilali sonrasında Müsavat Partisi'nde görev aldığı, Rusya Müessisler Meclisi'ne milletvekili seçildiği, İttihat Partisi'nde görev aldığı ve Güney Kafkasya Meclisi üyesi olduğu ifade edilir. Ayrıca 1918'de kurulan Azerbaycan Cumhuriyeti'nin İstiklâl Beyannamesi'ni imzalayan yirmi altı kişi arasında yer aldığı belirtilir. Sultanov'un, Azerbaycan Cumhuriyeti'nin kuruluşunda önemli bir rol oynadığı ve bu süreçte Savunma Bakanı ve Tarım Bakanı olarak görev yaptığı vurgulanır. Bu ifadelerden yola çıkılarak Sultanov'un tarih boyunca ülkesine olan bağlılığı ve politik katkıları dikkat çekicidir.

“28 Mayıs 1918 tarihinde Hosrov Bey Sultanov'un da iştirak ettiği toplantıda, Türk-Müslüman dünyasında ilk demokratik cumhuriyet ilan edilerek ilk geçici hükümetin yapısı onaylandı. Böylece ilk hükümetin Savunma Bakanlığı (Harp Nazırı) görevi de Hosrov Bey Sultanov'a verildi” (Necefoğlu, 2018, s. 362).

Hüsrev Bey Sultanov, Azerbaycan Cumhuriyeti'nin ilk geçici hükümetinde önemli bir rol üstlenmiştir. 1918 yılında Hüsrev Bey'in de katıldığı bir toplantıda, Türk-Müslüman dünyasında ilk halk (demokratik) cumhuriyet beyan edilerek, bu hükümette Savunma Bakanı görevi de Hüsrev Bey Sultanov'a verilmiştir. Sonraki hükümette de Hüsrev Bey Sultanov, Tarım Bakanı olarak görev yapmıştır.

Sorgunun devamında Göyezen'e yöneltilen soru silsilesi şöyle devam eder. Almanya'dan gelen eşyaların göndericisi sorulur. Cevap olarak ise göndericinin yardımsever olduğu ve adının bilinmediği belirtilir. Bunun üzerine Mehmet Emin Resulzade'nin kim olduğu ve onu tanıyıp tanımadığı konularında sorular yöneltilir. Fakat Göyezen, Resulzade'yi tanımadığını ve Bolşeviklerin işgali öncesinde cumhurbaşkanı olduğunu bildiğini ifade eder. Ardından Ali Ahmedoğlu isminin bu eşyaların göndericisi olduğu ve hatta bu örgütü yönettiğine dair iddia edenlerin olduğu belirtilir. Ancak Göyezen bu iddiayı kabul etmez ve cumhurbaşkanı gibi birinin bu tür küçük işlerle uğraşmayacağını belirtir.

Sultanov'un gönderdiği mektubun ne olduğu sorulur. Göyezen ise mektubunun ıslanıp yazılarının karıştığı için çöpe atıldığını belirtir. Son olarak, malların kendisine kim

tarafından teslim edildiği sorulur. Bunun üzerine, teslimatı yapan kişiyi tanımadığını ve adını sormadığını ifade eder. Ancak bu kişinin Türkçe konuştuğunu ve Almanya'da yaşayan Türklerden olabileceğini düşündüğünü ekler. Bunun üzerine sorgu memuru “Göyzen doğru söylemiyor, bizi aldatmaya çalışıyorsun” ifadelerini kullanır (Kafkasyalı, 2020, s. 58).

Göyzen ise “Bu hakaretinizi şiddetle reddedip teessüf ediyorum. Biz yalan söylemeyiz! Yalan söylesek memlekette kalırdık. Doğru söyleyip dürüst yaşamaya çalıştığımız için buralardayız” (Kafkasyalı, 2020, s. 58).

Türklerin tarih boyunca doğruluk ve dürüstlüğe büyük bir önem verdikleri bilinir. Bu değerler, toplumun dayandığı temel taşlardan biri olarak kabul edilir. Türk kültüründe, bir kişinin sözünde durması, verdiği sözü tutması ve dürüst olması çok önemlidir. Doğruluk ve dürüstlük, toplumsal hayatın temel değerlerinden biri olarak kabul edilir çünkü bu değerler, toplumun huzur ve istikrarı için gereklidir. Bir toplumda doğruluk ve dürüstlüğün hâkim olması, insanların birbirlerine güven duymalarını ve ilişkilerinde sağlam temeller oluşturmalarını sağlar. Bu da toplumun güçlenmesine ve birlikte daha başarılı olmasına yardımcı olur. Ancak, bu değerlere zarar verebilecek davranışlar, toplumda ciddi bir şekilde karşılanır.

Yalan, hırsızlık, zina gibi ahlaki olarak kabul edilmeyen davranışlar, toplumda yozlaşmaya ve huzursuzluğa yol açabileceği düşünülerek sert bir şekilde cezalandırılabilir. Türk tarihinde, bu tür davranışlar genellikle toplum tarafından hoş karşılanmamış ve cezalandırılmıştır. Bu durum, toplumun sağlıklı bir şekilde işleyişini ve birlikte yaşamının temel kurallarının korunmasını sağlar. Türk millî değerlerinde, doğruluk hem sözlü hem de yazılı eserlerde sık sık vurgulanmaktadır.

“Kutadgu Bilig'de doğruluk 5600 beyitte “Doğrulukla (adalet) gök ayakta durur; yer sabit olduğu için, üzerinde ot ve ekin biter” şeklinde geçmektedir. Benzer şekilde sav olarak ifade edilen atasözlerinde doğruluk, dürüstlikle ilgili “Doğrunun yardımcısı Allah'tır”, “Emanete hıyanet olmaz” sözler de yer almaktadır. Benzer şekilde halk şairlerinin de doğruluk ve dürüstlüğe önem verdiklerini görmek mümkündür. Yunus Emre'nin “Cümleler doğrudur sen doğru isen, doğruluk bulunmaz sen eğri isen, sen doğruysan, herkese doğru dersin, sen eğri isen doğruluk bulunmaz” sözü bu duruma örnek verilebilir” (Yıldırım, 2022, s. 20).

Türk edebiyatının önemli eserlerinden biri olan Kutadgu Bilig, doğrulukla ilgili derin bir anlam içerir. İfade, doğruluğun adaletle orantılı olduğunu ve bu değer toplumun temelini oluşturduğunu ifade eder. Bu, Türk ulusal değerlerinin temel taşlarından biridir. Atasözleri ve deyimlerdeki vurgu toplumun doğruluk ve adalet kavramlarına verdiği önemi yansıtır. Bu sözler, Türk kültüründe köklü bir yer edinmiş ve kuşaktan kuşağa aktarılan değerlerdir. Halk şairlerinin rolü baz alındığında ise toplumun değerlerini ve yaşam felsefesini yansıtan önemli figürlerdir.

Yunus Emre'nin “Cümleler doğrudur sen doğru isen...” ifadesi, doğruluğun evrensel bir değer olduğunu ve kişinin karakterinin temelini oluşturduğunu vurgular. Bu örnekler, Türk kültüründe doğruluk ve dürüstlüğün ne kadar önemli olduğunu gösterir. Bu değerler, toplumun bir arada yaşama ve güçlü bir toplum olma yolunda ilerlemesinde kritik bir rol oynar.

3.3.4. Türklerin Propaganda Aracı Olarak Kullanılması

Almanlar, II. Dünya Savaşı sırasında etnik çatışmaları körükleyip farklı etnik grupları kendi lehlerine kullanarak Sovyetler Birliği'ni zayıflatma stratejisi izler. Bu strateji, Türk kökenli Sovyet vatandaşlarını ve diğer Türk topluluklarını kendi çıkarları için bir araç olarak kullandıklarını gösterir.

Çağatay Koçar: “Almanların 1941 yılında Sovyetler Birliği'ne karşı savaş açmaları sonucunda Türkistan'dan büyük yoğunlukta askere alınmalar başladı. 1941–1943 tarihleri arasında Türkistan'dan 4.847.775 genç silah altına alınarak cephelere sürüldü. 1941 yılında 6,5 milyon nüfusa sahip Özbekistan'dan 1 milyon 433.230 kişi askere çağırıldı. Bu rakam nüfusunun dörtte birinin askere alındığını” belirtir (Koçar, 2011, s. 26).

İkinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesiyle birlikte Sovyetler Birliği, Nazi Almanyası'nın saldırısıyla karşı karşıya kalır. Bu saldırı, Sovyetlerin askerî gücünü artırma ihtiyacını doğurur. Türkistan bölgesinden büyük sayıda genç erkeğin askere alınması, Sovyet ordusunun savaş çabalarında belirgin bir askerî güç sağlamak için bir strateji olarak değerlendirilebilir. Türkistan, Sovyetler Birliği'nin stratejik bir bölgesidir ve Almanyası'nın saldırısının ardından önemli bir cephe hattı haline gelir. Bu bölgeden gelen gençlerin askere alınması, bu stratejik bölgeyi savunmak ve Alman ilerlemesini durdurmak için önemlidir.

“Yıllarca askere alınmayan Ahıska Türkleri, II. Dünya Savaşı münasebetiyle, yeterli eğitim almadan cephelere sürülmüş, adeta canlı kalkan olarak kullanılmıştır” (Yılmaz, 2020, s. 17).

Ahıska Türklerinin uzun yıllar askere alınmaması ve savaşta canlı kalkan olarak kullanılması, toplumdaki sınıfsal ayrımların ve sosyal adaletsizliklerin bir görüntüsüdür. Toplum içinde Sovyetler Birliği'nin Ahıska Türkleri üzerinde üstünlük kurma ve güç kullanma şeklini yansıtır.

Sovyetler Birliği'nin komünist rejimi yayma çalışmaları neticesinde, cami ve mescitleri kapatması, din adamlarını sürgüne göndermesi ya da toplum nezdinde itibarlarını zedelemesi yine bunula beraber onları ölümle cezalandırmaları bu savaşta askıya alındığını gösterir.

“Almanlar karşısında zor duruma düşen Stalin, cami ve kiliselerin tekrar açılmasına, müminlerin ibadet edip zafer için dua etmelerine ve orduya yardım toplamalarına izin çıkardı. Komünist sistem yıllardır akıl almaz şekilde süründürüp yok ettiği insanların yardımına muhtaç hâle gelmişti.

Bu izinden yararlanan Salahlı'da Molla Ahmet Hacı Hasanoğlu, Molla Mahmud Bayramoğlu, Şıhlı'da Molla Osman, Kemerli'de Molla Yusuf, Molla Mustafa gibi hocalar yeniden Gazah muhitinde dini işleri yürütmeye başladılar. Cenaze işlerinde, nikâh ve mevlit merasimlerinde, Ramazan ayı ibadetlerinde halkla birlikte oldular. Bu hocalar, başlarında kara Terekeme papakları, uzun ak sakalları, nurani simaları, temkinli ve ciddi davranışları, güzel sesle Kuran-ı Kerim okumaları, dua ve tefsirleriyle halk arasında itibarlı hocalar olarak kabul görüyorlardı”.

(Kafkasyalı, 2020, ss. 335-336).

Savaşın getirdiği acil durum karşısında rejimin pragmatik bir yaklaşım benimsediği görülür. Bununla beraber Stalin'in, Almanlar karşısında ağır duruma düştüğü bir dönemde, dini ibadetlere izin verdiği belirtilir. Bu minvalde komünist rejimin, ideolojik hedeflerini savaş durumunda bile geri plana atarak, toplumsal desteği sağlamak için dini bir araç olarak kullanmayı kabul ettiğini gösterir. Ayrıca, toplumun din ve dini liderlere olan ihtiyacının, ideolojik baskılar karşısında bile güçlü olduğu vurgulanır. Bu durum, toplumun ideolojik değişimlere ve kriz durumlarına nasıl tepki verdiğini anlamak açısından önemlidir.

*Kafkaslar'dan Gelen Ezan Sesleri'*nde Ali Kafkasyalı ve Tazepir Camisi imamıyla olan diyalogu bize o dönemde yaşananlar hakkında bilgi verir.

“Caminin 1902 yılında inşa edildiğini biliyorum. O günden beri cami dini hizmete açık kalabilmiş midir? Yüzünde beliren acı bir kederle hayır

manasında başını salladı ve ilave etti: 1926 yılına kadar cami tam manasıyla dini hizmet verdi. Ancak bu yılda cami tamamen kapatıldı, ta ki 1943 yılı gelene kadar. Cami 1943 yılında açıldı dediniz. Bu konuda bize neler anlatabilirsiniz?

1943 yılında İkinci Dünya Savaşı tüm şiddetiyle devam ediyordu. Sovyetler Birliği, Almanlar karşısında bozguna uğramıştı. Yenilmek üzereydi. Yokluk, kıtlık bütün ülkeyi sarmıştı. Tam bu sıralarda Stalin emir verdi ki, camiler, mescitler açılsın, dindarlar savaşın kazanılması için dua etsinler. Aynı zamanda Stalin'in görevlendirdiği hocalar halkın geride kalabilen bütün varını “orduya yardım” adıyla topladılar. İhtiyar, genç, gelin, kız, herkes bu yardıma seve seve koştu. Kızlar kulaklarından küpelerini, gelinler parmaklarından yüzüklerini çıkarıp verdiler”.

(Kafkasyalı, 1991, ss. 28-29).

1926 yılında Sovyet rejiminin artan ateizm politikaları doğrultusunda Tazepir Camisi'nin kapatılması, dini özgürlüklerin kısıtlandığının bir göstergesidir. 1943 yılında II. Dünya Savaşı'nın gidişatına bağlı olarak Sovyet yönetiminin politikasında değişiklik olmasıyla Tazepir Camisi'nin yeniden açılması dikkat çekicidir. Bu durum, savaşın zorlukları karşısında halkın manevi desteğe ihtiyacının artması ve dinin toplumdaki yeriyle ilgili pragmatik bir bakış açısının göstergesidir. Stalin'in camilerin açılması ve din adamlarının dua etmesi yönündeki emri, savaş çabasına dini inancı dahil ettiğini yansıtır. Bu durum, dinin propaganda aracı olarak kullanıldığının ve toplumda dini motiflerden yararlanılmak istendiğinin bir örneğidir.

Aynı zamanda Müslüman nüfusun kendi yanında savaşa çekme düşüncesinin bir tezahürü olarak düşünülebilir. Caminin tarihine bakıldığında “20. asırda Bakü zenginlerinden olan hayırsever Nebat Hanım tarafından inşa edilmiştir. Mescidin inşası 1905 yılında başlamış, 1914 yılında tamamlanmıştır” (Əliyev, 2009, s. 32).

Bakü, Sovyetler Birliği'nin kontrolüne girince “diğer dini mabetlerle birlikte 1934 yılında Tazepir Mescidi de kapatılarak çay fabrikası, sinema salonu ve depo olarak kullanılmıştı” (Mammadzada, 2019, s. 56; URL 12: 619300).

İkinci Dünya Savaşı patlak vermesiyle birlikte Stalin, cami ve mescitleri açarak Müslüman halktan yardım talep eder. “II. Dünya Savaşı yıllarında Sovyet Hükümeti, birliğe dahil olan tüm halkları Almanlara karşı muharebeye teşvik etmek amacıyla bazı yenilikler etmek zorundaydı. Bu sırada nüfusunun çoğunluğu Müslüman olan Azerbaycan'da dini duygulardan yararlanmak amacıyla burada 1944 yılında Zakavkazya Müslümanları İdaresi'ni” (Əliyev, 2009, s. 32). Yeniden kurmaya çalışır. “O tarihten itibaren Tazepir Mescidi de yeniden câmi olarak ibadete açılmıştır” (Əliyev, 2009, s. 32).

İkinci Dünya Savaşı sırasında toplumların savaş çabalarına katılımını artırmak için çeşitli toplumsal ve kültürel dinamiklerin katkısı büyüktü. Bu dinamiklerin bir parçası olarak dini duyguların kullanılması savaşın toplumlar üzerindeki etkilerini anlamaya yardımcı olur. Stalin, Müslümanların çoğunluklu olduğu bölgelerde dini duyguları harekete geçirmek, halkı savaşa motive etmek için önceler kapattığı ve depo olarak da kullandığı Tazepir Camisini hizmete açarak kendi lehine yeni bir yol arayışına girer.

Sovyetler Birliği'nin, farklı etnik ve dini grupları bir arada tutmak için çeşitli politikalar izlediği bilinir. Kafkasya Müslümanları İdaresi'nin yeniden kurulmaya çalışılması, bu politikaların bir tezahürü olarak görülür. Bu durum Müslüman toplulukları bir araya getirme ve onları Sovyet savaş çabalarına katkıda bulunmaya teşvik etme çabalarının bir parçası niteliğindedir. 2005 yılında Tazepir Mescidi'nin restoresine başlanmış ve bu restore işleri 2009 yılında tamamlanmıştır (Əliyev, 2009, s. 36).

Kartallar Sınır Tanımaz'da İsviçre'de Ziraat Mühendisliği eğitimi tamamlayan Bahri Dağdaş'ın Berlin'e gitmesi ve Kafkasyalı Türk esirlerin Ruslara karşı yeniden cepheye sürülmesi haberiyle harekete geçmesinden bahsedilir. Dağdaş, Kafkasya kökenli bir aileden gelmektedir ve Kars'ta yaşayan Şefkat Efendi'nin oğludur. Haberi duyar duymaz, Türkiye'ye kaçırılmak istenen Kafkasyalı Türk esirler için çözüm bulmak için çalışmaya karar verir. Bu amaçla, daha önce tanıştığı arkadaşı Nejat Ferit Eczacıbaşı'nın bulunduğu otele gider. Dağdaş'ın inisiyatif alarak harekete geçtiği ve Kafkasyalı Türklerin durumuna yardım etmek için çaba sarf ettiği bir olayı aktarır.

“Rusların Alman cephesine sürdüğü Kafkasyalı soydaşlarımızın çoğu hayatını kaybetmiş, yüzlercesi de esir düşmüş. Bahtsızları şimdi de Almanlar, aynen Birinci Dünya Savaşı'nda yaptıkları gibi Ruslara karşı cepheye sürecekler. Olan yine bizimkilere olacak. Yirmi kadarını, Türkiye'de akrabaları olduğuna dair yazı çıkartarak İtalya üzerinden İzmir'e gönderdik dedi ve sözlerini şöyle bağladı: Geride kalanlar için ne yapacağımızı bilemez haldeyim...

Eczacıbaşı, Türkçe biliyorlar mı? diye sordu. Tabii ki. Çoğu benim gibi Gazah ve Borçalı Türklerindendir, ifadelerini kullanır”.

(Kafkasyalı, 2020, ss. 433-434).

Türklerin hem Sovyetler Birliği hem de Almanya tarafından savaşa sürüldüğünün vurgulandığı ifadede her iki tarafın Türkleri askerî güç olarak kullandığı ve savaş stratejilerini desteklemeye çalıştığı vurgulanır. Dolayısıyla, Türklerin savaşın politik ve stratejik dinamiklerinde nasıl bir araç olarak görüldüğü gösterilir. Türklerin savaşta nasıl büyük kayıplar yaşadığı ve trajedilerle karşılaştığı vurgulanırken aynı zamanda askerî

cephelerde savaşılan Türklerin çoğunun hayatını kaybettiği veya esir düştüğü belirtilir. Bu da savaşın insanlık üzerindeki yıkıcı etkilerini ve masum insanların savaşın bedelini nasıl ödediğini gösterir.

Bununla beraber “Sovyetler bizim Ahıskalıların tamamını Sibiryaya sürmüşler. Memlekette kimse kalmamış. Biz burada onlar adına savaşıırken atalarımızı ve analarımızı öz vatanımızdan uzaklaştırıp köylerimize Ermenileri yerleştirmişler” şeklindeki ifadeler Rusların bölge nüfusunu ortadan kaldırıp kendi lehine kullanabileceği Ermenileri bölgeye yerleştirmesi projesini gündeme getirir (Kafkasyalı, 2020, s. 439).

Savaşın bedelini çoğunlukla masum insanlar öder. Cephede savaşılan askerlerin yanı sıra, sivil halk da bu yıkımdan nasibini alır. Evlerini, ailelerini ve sevdiklerini kaybeden insanlar, savaşın en büyük mağdurlarıdır. Savaşın neden olduğu iktisadi ve sosyal çöküş, toplumun her kesimini etkiler ve uzun vadeli rehabilitasyon gerektirir. Bu bağlamda, Türklerin yaşadığı büyük kayıplar, savaşın masum insanlar üzerindeki yıkıcı etkilerini ortaya koyar. 1944 yılında, Ahıska Türklerinin tamamı, Sovyetler tarafından Sibiryaya sürgün edilir. Bu sürgün, halkın yerinden edilmesine ve toplumsal yapısının bozulmasına neden olur. Ahıska Türklerinin sürgün edilmesi, etnik temizlik politikasının bir parçası olarak değerlendirilebilir.

Ahıska Türklerinin sürgün edilmesinin ardından köylerine Ermenilerin yerleştirilmesi, etnik ve demografik yapının kasıtlı olarak değiştirilmesi anlamına gelir. Bu durum, Ahıska Türklerinin öz vatanlarından koparılmaları ve kültürel miraslarının yok edilmesi sonucunu doğurur.

Türklerin Alman cephesinde savaşa sürülmesinin arkasında diplomatik ve stratejik oyunlar yatar. Almanya'nın Türkleri Sovyetlere karşı kullanma girişimleri ve Sovyetlerin Türkleri Almanlara karşı kullanma stratejileri, uluslararası ilişkilerin karmaşıklığını gösterir. Gazah ve Borçalı Türklerinin cepheye sürülmesi aynı zamanda Türk toplumunun genişliğini ve çeşitliliğini de gösterir. Türklerin savaşa katılımı, farklı bölgelerden ve kültürel arka planlardan gelen insanların nasıl bir araya geldiğini ve ortak bir amaç için nasıl birlikte çalıştıklarını vurgular.

Eserde Nejat Eczacıbaşı ve askerler arasında geçen bir diyalog ise şöyledir.

- Senin adın ne?
- Halis Hasanov.
- Halis, sen nerelisin?
- Azgurluyum.

- Azgur Azərbaycan'ın neresinə düşüyor?
- Nejat Bey, Azgur Azərbaycan'da değil. Gürcistan'dadır. Nasıl diyeyim, Ahıska yakınında küçük bir şehirdir.
- Yani Ahıskalısın?
- Evet.
- Başka Ahıskalı var mıydı?
- Sovyet ordusunda mı, burada mı?
- Sovyet ordusunda.

Bu sorunun sorulmuş olması karşısında Halis heyecanlanarak sesini yükseltti: Ne diyorsunuz? Hem de on binlerce. Daha savaş başlamadan Ahıska ve Ahılkelek'ten kırk yedi bin gencimizi askere aldılar. Ben onlardanım. Berlin'e ilk taarruzu biz yaptık. Kenti kuşatmaya çalışırken pek çok kayıp verdik. Arkadan destek gelmeyince Almanlar taarruzumuzu engellemekle kalmayıp birliklerimizin tamamına yakını kent dışında imha ettiler. Geri kalanımız da esir edildik.

(Kafkasyalı, 2020, ss. 435-436).

Halis'in Ahıska'dan gelmesi, kültürel ve etnik kimliğin önemini vurgular. Ahıska Türkleri, Gürcistan'ın güneydoğusunda yaşayan ve Türk kültürüne sahip olan bir grup olarak bilinir. Halis'in bu kimliği vurgulanarak, savaşın etnik ve kültürel boyutlarına dikkat çekilir. Halis'in Sovyet ordusunda görev yapması ve savaş deneyimlerini anlatması, Türklerin savaşa nasıl katıldığını ve savaşın etkilerini gösterir. Halis'in Berlin'e yapılan ilk taarruzda yer alması ve yaşadığı zorluklar, savaşın acı gerçeklerini ve insanların maruz kaldığı trajedileri yansıtır.

Aynı zamanda Ahıska Türklerinin cepheye sürülmesi ve esir edilmesi, toplumun sosyal kimliğini ve toplumsal bağlarını etkileyen önemli bir faktördür. Bu durum, etnik kimliğin savaş döneminde nasıl manipüle edildiğini ve toplumun etnik gruplar arasındaki ilişkilerdeki dinamiklerini gösterir. Ahıska Türklerinin savaşın trajik sonuçlarına maruz kalması, savaşın toplum üzerindeki etkilerini ve insanların yaşadığı travmaları vurgular.

Azerbaycan toprakları 1920 yılında Sovyetler Birliği'ne geçer. Bu yüzden Sovyetler Birliği ile Almanlar arasındaki savaşta Sovyetler Birliği çatısı altında olan Azerbaycan Türkleri de mecburen Sovyetler Birliği savaş stratejisini destekler ve Stalin'in verdiği kararlara tabii olur.

“Azerbaycan, savaşa doğrudan doğruya katılmasa da Büyük Vatan Savaşı'nda, önemli miktarda malzeme ve insan yardımında bulunmuştur. Erkek nüfusun büyük bir bölümü savaşta Sovyet cephesinde savaşmıştır. Azerbaycan Türkleri savaşın seyrini

değiştiren Odesa, Kursk... muharebelerinde Rus cephesi için önemli katkılarda bulunmuştur” (Sırakaya, 2007, ss. 144-145; URL 12: 218278).

Sovyetler Birliği'nin savaşa katılmasıyla birlikte, çeşitli etnik gruplardan insanlar zorla askere alınmış ve savaşın seyrini etkilemek için cephede savaşmışlardır. Azerbaycan Türkleri de bu gruplardan biri olarak savaşa doğrudan katılmamış olmalarına rağmen, Sovyet cephesinde büyük bir nüfusu temsil eder. Bu durum Sovyetler Birliği'nin savaş sırasında toplumsal ve ekonomik kaynaklarını harekete geçirmek için kullandığı olağanüstü önlemlerden biridir. Zorunlu askerlik uygulamaları, savaşın getirdiği acil durum karşısında hızlı bir şekilde insan gücü kaynaklarını artırmak için benimsenmiştir.

Kartallar Sınır Tanımaz'da bu durum Eczacıbaşı ve Halis arasındaki konuşmalara şöyle yansır. “Savaşa ilk girdiğimizde öndeki tümenlerin tamamı Azerbaycanlı ve Gürcistanlı Türklerden müteşekkildi. Tamamına yakını kırıldı. Bahri Bey, derinden bir “Ah!” ettikten sonra “Müslüman Türkler varken Hristiyanları ön safa sürerler mi?” diye söylendi” (Kafkasyalı, 2020, s. 436).

Bahri Bey'in ifadesi, etnik ve dini ayrımcılığa yönelik bir tepki olarak yorumlanabilir. Savaşın etnik ve dini kimlikler üzerindeki etkisini ve savaşın toplumsal dinamiklerini anlamak için bize bir araç sunar. Savaşın sadece askerî stratejileri değil, toplumsal algıları ve kimlikleri de nasıl şekillendirdiğini gösterir. Ayrıca, savaşın sadece askerî bir mücadele olmadığını, aynı zamanda toplumların ve bireylerin kimlikleri, inançları ve değerleri üzerinde derin etkiler yarattığını vurgular. Savaş sırasında yaşanan bu tür deneyimler, toplumların ve bireylerin kimliklerini nasıl algıladıklarını, değerlerini neye dayandıklarını ve nasıl yeniden şekillendirdiklerini anlamak için önemli bir pencere sunar. Müslüman nüfusun savaşta ön saflara sürülmesi o nüfusun azaltılıp kontrol altına alınmasını kolaylaştıracak farklı bir bakış da öne sunar. Bununla beraber, cephede ne kadar çok Alman askeri öldürülürse, Sovyetler için olumlu bir gelişme olarak görülür.

“Tabii Rus aklı böyledir. Adamlar işlerini iyi biliyor. Her savaşta bizimkiler ön safta. Ölseler de kâr, öldürseler de!” (Kafkasyalı, 2020, s. 441).

Topal Asker'de Alman cephesine gönderilen Türklerle ilgili olarak: “Çok kötü bir haber duydum. Bir saat kadar önce pazar yerinden geçerken bizim Osman söyledi. Asker topluyorlarmış. Sadece Türklerden... Kafkasya Türklerinden bir ordu kuracaklarmış ve savaşa sevk edeceklermiş, hem de Alman Cephesi'ne, der” (Kafkasyalı, 2019, s. 118).

Etnik kimlik temelli asker toplama politikaları, toplum içinde ciddi endişelere ve tepkilere yol açabilir. Etnik gruplar arasında ayrımcılık ve baskıya neden olabilir ve toplumun birlik ve dayanışma duygusunu zayıflatabilir.

Türklerin cepheye gönderilmesi onların yok edilmesinin istenmesinin de bir göstergesidir. “Vay seni zalim Rus! Ey emperyalist güç! Binlerce aydınımızı katlettikten sonra şimdi de gençlerimizi yok edeceksin öyle mi? Ah sahipsiz Türk!.. Yine aynı oyun, yine aynı tuzak, Türkleri budama meselesi. Bu defa da Almanlara karşı savaştırılacaklar ha! Bu ne talihsizlik!” (Kafkasyalı, 2019, s. 119; URL 14).

Yüzyıllardır Türklerin vatanlarından koparılmaya çalışılması ve yok edilmesi politikaları göz önüne alındığında Alman ve Sovyet savaşı bir örnek tezahür eder. Stalin cephenin ön saflarına Türkleri sürerek bir kıyımı daha gerçekleştirir.

“Bizim kentten kimleri götürmüşler? Yukarı mahalleden Kazaklı Yunus Binbaşı ile Gül Ahmed'i, aşağıdan ise yirmiye yakın yiğit gencimizi götürmüşler. Bizim Yumru Bala'nın hem kendisi hem de atı zayıf olduğu için götürmemişler. Herkesi götürmüyorlarmış. Kendisi sağlıklı, atı iri, görkemli ve besili olmalıymış. Seçme Kafkas savaşçılarından kurulan süvari alayları, Almanların ağır top ve tanklarının önünde üstün gayretler ve direniş gösterecekler de desteksiz kaldıklarından ve yardım yapılmadığından günden güne erimektedirler. Son zamanlarda başlarında bulunan Rus subayları da onları terk edip kaçmışlardır. Hatta Rus komutanları bile ortalarda yoktur. Çaresiz ve perişan kalmışlardır” ifadelerini kullanır.

(Kafkasyalı, 2019, ss. 119-120; URL 14)

Sovyetler, güçlü birlikleri öne sürerek savaşı kazanmayı amaçlamış olup aynı zamanda eğer Türklerin savaşta ölmelerine de bir nevi olanak tanır.

Kafkas Koçakları'nda Karapapak Türklerinden olan Aloy'un kardeşleri arasında Samet ve Hümmet Alman cephesinde savaşa gönderilir. “Hak, hukuk, adalet, insaf, merhamet kavramlarını lügatinden çıkaran ÇeKa yönetimi daha Sibiryadan yeni dönen Samet ve kardeşi Hümmet'i uzun süre gözaltına alacak sonra da pek çok mahkûm ve tutuklu ile Alman cephesine savaşa gönderecektir” (Kafkasyalı, 2018, s. 230).

Sovyetler Birliği, II. Dünya Savaşı sırasında Almanya ile olan mücadelesinde askerî gücünü artırmak ve savaşta avantaj sağlamak için büyük çaba harcar. Sovyetler, savaşın yıkıcı etkilerini azaltmak ve savaş sırasında kaybettiği insan gücünü telafi etmek için çeşitli önlemler alır. Sürgünden dönen kardeşlerin savaşa katılması, kaybedilen insan gücünün yerine konması ve savaşın yıkıcı etkilerinin azaltılması amacını taşır.

Bununla beraber, kardeşlerin Alman cephesine savaşa gönderilmesi, otoriter bir yönetim veya diktatörlük tarafından yapılan insan hakları ihlallerinin tipik bir örneğidir. Otoriter rejimler, sürgünden dönen veya toplumda muhalif olarak algıladıkları kişileri, düşmanlarına karşı savaşan askerî güçlere zorla katılmaya zorlayabilirler. Bu, bireylerin kendi iradeleri dışında savaşa gönderilmesi ve kişisel özgürlüklerinin ihlal edilmesi anlamına gelir. Kardeşlerin Alman cephesine gönderilmesi, savaşın politik ve stratejik boyutlarını da yansıtır. Otoriter rejimler, askerî güçlerini artırmak ve düşmanlarını zayıflatmak için savaşta savaşanlara zorla katılmalarını sağlayabilirler. Bu durum, savaşın siyasi manipölasyonlarını ve toplumun bu manipölasyonlara nasıl kurban edildiğini gösterir.

Kartallar Sınır Tanımaz'da Samet ve Hümmet'in akıbeti hakkında şunlar ifade edilir. “Savaş başlayınca da Alman cephesine gönderildiler. Cepheden birinin ölüm haberi gelirken diğerinden ses seda çıkmadı” (Kafkasyalı, 2020, s. 456). Kardeşlerden birinden haber alınamaması, esir alındıkları veya kayboldukları anlamına gelebilir. Savaş sırasında, birçok asker esir alınmış veya kaybolmuş olabilir. Bu durum, aileler için büyük bir endişe kaynağı oluşturur. Bir kardeşin ölüm haberi gelirken diğerinden ses seda çıkmaması, diğer kardeşin de ölmüş olabileceğini veya ciddi şekilde yaralanmış olabileceğini düşündürebilir. Savaşın yıkıcı etkileri nedeniyle, birçok asker savaşta hayatını kaybetmiş veya yaralanmıştır.

3.3.5. Yerel Yönetimde Yabancı Memurlar

Bildiğimiz gibi, yöneticilik Türk töresinde önemli hususlardandır. Türk adının Türkçe metinlerde yazılı olduğu ilk kaynak olarak bilinen Orhun yazıtları, birer söylev niteliği taşımakta olup devletin üst kademelerinde bulunan yöneticilerin hitabını içerir. Yöneticiler ve yönetilenlerin ilişkileri hakkında kesitler sunar. Yazıtlardaki ifadeler, yöneticilerin tutum ve davranışlarıyla ilgili olduğu kadar çevresine karşı bakış açısını da yansıtmaktadır. Yazıtlarda toplumu ile konuşan yer yer halkına ve atalarına hesap verme ihtiyacı hisseden Tonyukuk, Kül Tigin ve Bilge Kağan'ın ifadeleri, edebî ve felsefi bir söyleme sahip siyasetname özelliğine sahiptir. Kül Tigin yazıtında, Bilge Kağan, Çin'in başvurduğu yöntemlere karşı milletini uyarır ve temkinli olmaları gerektiğini vurgular. Bilge Kağan'ın Çin'in politikası hakkında ise “Altını, gümüşü, ipeği ve ipekli kumaşları güçlük çıkarmaksızın öylece veriyorlar. Çin halkının sözleri tatlı, ipekli kumaşları

yumuşak imiş. Tatlı sözlerle, yumuşak ipekli kumaşlarla kandırıp uzak halkları böylece yaklaştırırlar imiş. Yaklaşıp yerleştikten sonra fesatlıklarını o zaman düşünürler imiş” (Tekin, 1998, s. 37) ifadelerini görmek mümkündür.

Bunun bir benzeri ise yıllar sonra Ali Kafkasyalı'nın *Kırk Yıllık Kara Günler* eserinde tecessümü tesadüf değildir:

“Ali:

- Şimdiye kadar kurulmuş olan Türk Devletlerinin yıkılmalarının bir sebebi var. Bu sebep nedir?

Muhtar Akif:

- (Kafasını kaşıyarak) Zayıf düştüler ondan.

Ali:

- Hayır, bilemedin. Düşmanların tatlı diline ve yumuşak hediyelerine aldandılar da ondan. Atalarımız demişler ki, “Düşmanların tatlı diline, yumuşak hediyesine aldanmayın! Aldanırsanız, öleceksiniz”

(Kafkasyalı, 1995, s. 10).

Geçmişten günümüze atalardan gelen bu uyarılar çoğu zaman dinlense de bazen göz ardı edilir. Uyarıların dinlenmemesi halinde tarih tekerrür etmeye devam eder. Tatlı dil ve hediyeler, Türk halkını cezbeder ve bu durum devletin yıkımına varacak olumsuz sonuçlar doğurur. Bu ve benzeri olayların yaşanmaması için milletin ortak bir noktada buluşması ve düşman sınırlarını iyi çizmesi gerekir. Bu durum da gelecekteki devlet adamlarının stratejilerini belirlemeleri açısından önem arz eder.

Osmanlı Devleti ve diğer Türk devletlerinin siyasi tarihine bakıldığında ıslahatlar ve verilen kapitülasyonlar sonucunda yabancı devletlerin ülke içinde söz sahibi olduğu hatta devletin belirli kademelerinde göreve getirildiği de bilinir.

“Ama biz ne yaptık: Başka milletlerden kendimize dost tutup, soy sopumuza arkamızı döndük. Rum sava Paşa'yı, Ermeni Kara Todori Paşa'yı, dışişleri bakanı yaptık. Vatanı kazanan biz olduğumuz halde, vatan bizim olduğu halde, kendimizi onlara yönnettirdik.

İşte bunun için Osmanlı Devleti yıkılmak üzeredir. Onun için Kars, Batum, Artvin, Oltu, Ardahan Rusların eline düştü. Eski Türk Devletleri de, içlerine yabancı eli soktukları için, yıkıldılar. İşte bak esir yaşıyoruz”.

(Kafkasyalı, 1995, s. 10).

Fransa'da başlayan milliyetçilik hareketleri çok uluslu devletler için bir anlamda çöküşün simgesi haline gelir. Çok uluslu ve farklı dinlere mensup bir yapıya sahip olan Osmanlı Devleti, gayrimüslimlere ıslahat ve Tanzimat fermanlarıyla geniş haklar tanır.

Verilen haklar devlet işlerinde yabancıların da söz sahibi olmasını sağlar” (Aslan, 2019, s. 45; URL 5).

Farklı kadrolarda devletin iç işlerine kadar getirilen yabancı uyruklu kişilerin diğer devletlerle iş birliği yaparak Osmanlı Devleti'ni içten çökertme siyaseti uyguladığı kaçınılmaz bir son olarak görülür.

* *

Ali Kafkasyalı'nın edebî eserlerinde göç nedenlerinin politik etkenler üzerinden işlenişi hususunda kanaatlerimiz şöyle:

Elviye-i Selâse'yi (Kars, Ardahan ve Batum) ele geçirme faaliyetleri Rusya'nın genişleme ve bölgesel hakimiyet stratejilerinin bir parçasıdır. Bu süreçte 1877-1878 Rusya-Osmanlı savaşı Osmanlı Devleti'nin toprak kayıplarına ve Kafkasya güneyindeki stratejik bölgelerin Rusya'nın eline geçmesine yol açan bir dönüm noktası olur. Berlin Antlaşmasıyla bu bölgelerin Rusya'ya bırakılması Osmanlı İmparatorluğu'nun gücünün zayıflamasını ve bölgedeki nüfuz kaybını şartlandırır.

Rusya ele geçirdiği bu bölgelerde sadece askerî kontrolü sağlamakla kalmaz, aynı zamanda yerel halkın demografik yapısını değiştirerek ve dini sosyal yapıyı kendi lehine şekillendirerek uzun vadeli hakimiyetini sağlamlaştırmaya çalışır. Bölgedeki Türk halkını göçe zorlayarak yerlerine Ermeni, Rum, Asuri ve diğer etnik grupları yerleştirmesi Rusya'nın bölgede kendisine karşı potansiyel tehditleri bertaraf etme stratejisinin bir hissesidir. Bu demografik ve sosyal mühendislik faaliyetleri sadece askerî başarılarla yetinmeyen, aynı zamanda bölgeyi kalıcı olarak Ruslaştırmayı amaçlayan bir politikanın tezahürüdür.

Bolşevikler sosyalist ideolojinin yayılmasını hedeflerken sert ve baskıcı yöntemler uygular. Bu durum özellikle dinin ve geleneklerin güçlü olduğu bölgelerde büyük tepkilere yol açar. Kafkaslar'da ve Türkistan'da yerel halklar ve liderler Sovyet yönetimine karşı direnişe geçer.

Karapapak Türkleri de bu direnişin bir parçası olarak, Kafkas İntikam Kartalları bir grup kurar. Ancak Sovyet istihbarat örgütüne yapılan ihanetler nedeniyle bu grup içsel sorunlarla karşı karşıya kalır ve ciddi kayıplar yaşar. Bu ihanet grup üyelerinin vatanlarına olan bağlılıklarını pekiştirse de, iç çekişmelere ve bölünmelere yol açar. Sovyetler ve Türkiye arasındaki ilişkiler bu zorlu süreçlerin ardından resmi antlaşmalarla şekillenir. Türkiye Sovyetlerle iş birliği yaparken aynı zamanda içteki güvenlik tehditlerine karşı da

dikkatli bir dengeleme politikası izler. Boğatepe köyündeki Kafkas İntikam Kartalları mensuplarının sorguya alınması Türkiye'nin Sovyetlerle diplomatik ve politik anlamda sorun yaşamamak için aldığı önlemlerden biridir. Bu, Türkiye'nin ulusal güvenliğini sağlama ve bağımsızlığını koruma çabalarının bir yankısı olarak değerlendirilebilir.

Ayrıca Rusya yönetimi bölgedeki Müslüman toplulukları mezhepsel farklılıklar üzerinden bölmeyi ve bu farklılıkları kullanarak toplumun birliğini zayıflatmayı hedefler. Sünni ve Şii Müslümanlar arasındaki ayrılıkları körüklemek için cami ve müftülükleri ayırma stratejisi sadece dini değil, aynı zamanda toplumsal ve kültürel bir parçalanmayı da beraberinde getirir. Bu strateji, Rusya'nın bölgedeki halkı birbirine düşürerek, kendi otoritesini pekiştirmeyi amaçladığını gösterir.

Göyezen ve “Kafkas intikam kartalları” tanımlı diğer yiğitler Sovyet baskısından kurtulmak için ve vatanseverlik duygularıyla Türkiye'ye ulaşmak için büyük zorluklar yaşamışlardır. Bu mücadele vatan, millet ve kutsal değerlere olan bağlılığı yansıtır. Göyezen'in sorgusu sırasında verdiği ifadelerde vatana olan sadakati ve düşmanlarla olan mücadelesinde pişmanlık duymadığını belirtmesi bu bağlılığın ne kadar güçlü olduğunu gösterir. Doktor Hosrov Bey Sultanov Kafkas İntikam Kartalları hareketinin ve genel olarak Azerbaycan bağımsızlık mücadelesinin gözde isimlerinden biri olarak simgelenir. Sultanov'un hayatı, onun tıbbi bilgisiyle insanlara yardım etmesi ve aynı algıyla bağımsızlık mücadelesinde önemli bir lider olmasıyla şekillenmiştir. Göyezen'in sorgusu sırasında Sultanov hakkında verdiği bilgiler onun sadece tıbbi alanda değil, aynı zamanda millî mücadele alanında da ne kadar önemli bir figür olduğunu gösterir.

Sultanov'un Bolşeviklere ve Ermeni Taşnaklara karşı mücadelesi, onun vatansever kimliğini ve bağımsızlık mücadelesindeki kararlılığını öne çıkarır. Göyezen'in sorgusunda doğruyu söyleme ve dürüstlikle hareket etme vurgusu Türk toplumunun bu değerlere verdiği önemi yansıtır. Türk kültüründe bir kişinin sözünde durması ve dürüst olması toplumsal düzenin ve güvenin temel unsurlarından biridir. Bu bağlamda Göyezen'in yalan söylemediğini vurgulaması ve doğrulukla hareket ettiğini belirtmesi onun kişisel ve toplumsal değerlerine olan bağlılığını gösterir.

Kafkasya'nın güneyinden Türkiye'ye yapılan göçlerin ve bu süreçte verilen mücadelelerin sıradan bir yer değiştirme değil, ayrıca derin millî kimlik ve değer mücadelesi niteliği taşıdığını söyleyebiliriz. Göçmenler vatanlarına olan bağlılıkları, doğruluk ve dürüstlük gibi temel değerleri koruma arzularıyla bu zorlu süreçte

direnmişlerdir. Doktor Hosrov Bey Sultanov gibi önderlerin rehberliğinde ve Göyezen gibi kahramanların cesaretiyle bu mücadeleler Türk milletinin değerlerine olan bağlılığını ve zorluklar karşısındaki dayanıklılığını yansıtan birer örnek oluşturur.

Göç nedenleri arasında Ermenilerin Türklere karşı katliamlar, zulümler üretmeleri de etkileyici unsurlardan olmuştur.

Osmanlı Devleti 19. yüzyıl sonları ile 20. yüzyıl başlarında hem iç hem de dış kaynaklı büyük bir gerilim altındadır. Bu dönemde Osmanlı topraklarındaki Ermeni milliyetçiliği de büyük bir ivme kazanmıştır. Ermeniler, bağımsızlık hedeflerine ulaşmak için başta Hınçak ve Taşnak olmak üzere çeşitli örgütler kurarak, dış güçlerin desteğini kazanma çabasına girişmişlerdir.

“Mihrali Bey Kurt Soluğu” romanında da belirtildiği gibi, 1877-1878 savaşı sonrası Osmanlı Devleti'nin zayıflaması Ermeniler için bir fırsat olarak görülmüştür. Bu zayıflama başta Rusya olmak üzere emperyalist devletlerin Osmanlı üzerindeki nüfuzunu artırma girişimlerini hızlandırır ve bu devletler Ermeni örgütlerini destekleyerek onları daha güçlü bir askerî güç haline getirir. Eserde Hınçak ve Taşnak örgütlerinin emperyalist devletler tarafından düzenli bir ordu haline getirildiği belirtilir. Bu, Ermeni milliyetçi hareketinin sadece bir bağımsızlık arayışı olmaktan çıkıp, dış destekle silahlandırılan ve organize edilen bir isyan hareketine dönüştüğünü gösterir.

Osmanlı Devleti iç istikrarını ve toprak bütünlüğünü korumak için çeşitli önlemler almak zorunda kalır, halktan silahlı güçler oluşturma kararı alır. Ermeni isyanlarına karşı mücadele etmek için düzenli ordunun yanı sıra yerel halktan silahlı direniş güçleri oluşturulması Osmanlı Devleti'nin savaşta karşı karşıya olduğu tehditlerin büyüklüğünü gösterir. Özellikle Hınçak ve Taşnak gibi örgütlerince emperyalist devletlerden aldıkları destekle Osmanlı Devleti'ne karşı daha organize bir direniş sergilenir. Bu direniş Osmanlı'nın içinde bulunduğu savaşı daha da karmaşık hale getirir ve etnik, toplumsal gerilimleri derinleştirir.

Birinci Dünya Savaşı sırasında ve sonrasında Ermeniler İtilaf Devletleri'nin desteğiyle bağımsızlık hedeflerine ulaşmaya çalışır. İngiltere, Fransa, Rusya gibi büyük güçler Ermenilere çeşitli vaatlerde bulunur ve onların Osmanlı Devleti'ne karşı istihbarat sağlama, ayaklanmalar düzenleme gibi faaliyetlerde bulunmasını teşvik etmişlerdir. Bu süreçte Osmanlı Devleti'ne karşı bir “iç cephe” açılmış olup, bu savaşın Osmanlı toprakları üzerindeki etkisini daha da yıkıcı hale getirdiği görülür.

Sovyetler Birliği'nin Kafkaslar'da ve Türkistan'da uyguladığı etnik yer değiştirme politikaları bölgedeki demografik yapıyı kalıcı bir şekilde değiştirir ve bu süreç özellikle Türk halkları üzerinde derin travmalara yol açar. “Kartallar Sınır Tanımaz” romanında Ermeni nüfusunu stratejik mevkilere yerleştirerek Kafkasya'daki etnik dengeyi Sovyetler Birliği'nin değiştirmeye çalıştığı görülür. Bu süreçte verimli tarım arazilerinde yaşayan Türk halklarını zorunlu göçe tabi tutulur, yerine daha avantajlı koşullarda yaşayan Ermeniler yerleştirilir. Bu yerleştirme politikası bölgede kalıcı demografik ve ekonomik değişiklikler meydana getirir. Sovyetler Birliği'nin bu politikalarının temelinde hem siyasal hem de maddi çıkarlar yatmaktadır.

Türkler verimli topraklardan uzaklaştırılarak, Sibiry'a'nın zorlu iklimine veya Türkistan'ın yaşam koşulları ağır olan bölgelerine sürülür. Bu sürgünler Türk nüfusunun önemli bir bölümünün hayatını kaybetmesine neden olur, geriye kalanların sosyal ve kültürel yapıları ciddi şekilde zarar görür. Buna karşın, Ermeni nüfusu daha verimli topraklara yerleştirilir ve Sovyet yönetimi tarafından koruma altına alınır. Sürgün edilen Ermeniler yerleştirildikleri verimli topraklardan memnun kalır ve geri dönmeyi reddeder. Bu durum Ermenilerin yerleştirildikleri topraklarda avantajlı bir konuma geçtiklerini gösterir. Sovyet rejiminin izlediği bu politika sadece demografik yapıyı değiştirmekle kalmaz, Türk halklarının tarımsal üretim kapasitelerini de ciddi şekilde etkiler.

Türkler çorak ve verimsiz arazilere yerleştirilerek, ekonomik bağımsızlıklarını kaybeder ve bu nedenle Sovyet yönetimi tarafından yerleştirilen Rus ve Ermeni muhacirlere yardım etmeye zorlanır. Bu durum Türkler arasında büyük bir huzursuzluk ve memnuniyetsizlik yaratır, etnik gruplar arasında gerilimi artırır. Sovyet yönetimi bu politikalara direnen Türk halklarını şiddetle bastırır, bu da Türk toplumunun üzerinde derin sosyal ve psikolojik yaralar bırakır. Bu şiddet ve baskı politikaları Türklerin ekonomik ve kültürel yapılarının zayıflamasına, etnik kimliklerini koruma mücadelelerinin büyük ölçüde sekteye uğramasına neden olur. Sovyetler Birliği'nin uyguladığı etnik temizlik ve asimilasyon politikaları, özellikle Türk halkları üzerinde yıkıcı etkiler yaratırken, Ermeni nüfusunun stratejik bölgelerde güç kazanmasına olanak sağlar. Ermeni nüfusun bölgedeki egemenliği artırılırken, Türklerin zayıflatılması ve etkisizleştirilmesi hedeflenir.

Bu politikalar Türk halklarının yerel yönetim üzerindeki etkisini azaltır, bölgedeki güç dengelerini kalıcı olarak değiştirir. Sovyetler Birliği'nin bu stratejisi Osmanlı

İmparatorluğu döneminde de benzer şekilde uygulanır, Rus ve Ermeni unsurlar yerli halk üzerinde hâkimiyet kurar, bu süreçte tarımsal ve sosyal imkânlar tamamen bu grupların kontrolüne geçer.

Türk mahpuslarının kampı olan Nargin adasındaki insanlık dışı zulümlerin tarihsel ve ahlaki boyutlarını ele alırken Rus ve Ermeni güçlerinin Birinci Dünya Savaşı sırasında ve sonrasında gerçekleştirdikleri zulümlerin kapsamını ve etkilerini ortaya koyar. Birinci Dünya Savaşı esnasında esir aldıkları Türk askerlere ve sivillere karşı ağır insan hakları ihlalleri gerçekleştirilir.

Nargin Adası'na zorla götürülen bu insanlar su ve yiyecek gibi temel ihtiyaçlardan mahrum bırakılır, yılanlarla dolu kayalık bir adada hayatta kalma mücadelesi vermek zorunda bırakılır. Bu koşullar esirlerin bilinçli bir şekilde ölüme terk edildiğini ve bu adanın bir toplama kampı olarak kullanıldığını gösterir. Ayrıca, gerçekleştirilen zulümler bu insanlık dışı uygulamaların boyutunu daha da genişletir. Sahte doktor kimliğiyle hareket eden Ermeni subaylar esirlerin gözlerini kör etme gibi dehşet verici uygulamalarla yüzlerce insanın hayatını karartır. Bu durum Rus ve Ermeni güçlerinin sadece fiziksel değil, aynı zamanda psikolojik ve moral bozucu bir savaş stratejisi uyguladığını ortaya koyar. Esirlerin maruz kaldığı bu tür işkenceler savaşın sadece cephelerde değil, ayrıca esir kamplarında da devam ettiğini ve savaşın insanlık dışı boyutlarının ne kadar korkunç olabileceğini gözler önüne serer.

Bolşevik yönetimi Nargin Adası'nda sadece fiziksel zulümlerle sınırlı kalmaz, kültürel ve ideolojik bir temizlik politikası da izlemiştir. Bolşevikler entelektüelleri, yazarları, şairleri ve aydınları hedef alarak bu kişileri toplu şekilde katletmiş, sürgüne göndermiş veya Nargin adası gibi yerlere hapsederek yok etmeyi amaçlamıştır. Bu durum Bolşevik yönetiminin sadece muhalifleri değil, aynı şekilde kültürel direnişi de ortadan kaldırmayı hedefleyen bir strateji izlediğini gösterir. Düşünce özgürlüğüne ve kültürel zenginliğe karşı yapılan bu saldırılar toplumun entelektüel birikimini ve kültürel kimliğini yok etmeye yönelik bilinçli bir girişimi temsil eder. Nargin adasında yaşananlar insanlığın utanç verici sayfalarından biridir.

Bu olaylar savaşın ve totaliter rejimlerin insanlık dışı uygulamalarının nelere yol açabileceğini göstermesine örnek teşkil eder. Uygulanan mezalim insanlık onuruna, yaşama hakkına ve temel insani değerlere yapılan saldırılar olarak hafızalara geçmiştir. Nargin adası bu anlamda sadece bir coğrafi yer olmanın ötesinde insanlığın maruz kaldığı

zulmün, acının ve adaletsizliğin sembolü haline gelmiştir. Nargin Adası'nda yaşananlar sadece o dönemdeki siyasi ve askerî koşulların bir sonucu olarak değerlendirilmemeli, aynı zamanda insanlığın evrensel bir uyarısı olarak görülmelidir. Savaşlar, zulümler ve insan hakları ihlalleri zamanlar boyunca defalarca kez tekrar eden acı gerçeklerdir. Nargin adası bu gerçeklerin somutlaştığı, insanlık dışı uygulamaların, totaliter rejimlerin nelere yol açabileceğini gösteren bir trajedinin simgesidir.

Osmanlı siyaset adamı Ahmet Cemal Paşa'nın öldürülmesi sadece bir suikast olayı olarak değil, aynı zamanda dönemin karmaşık siyasal, etnik ve diplomatik dinamiklerinin bir ürünü olarak değerlendirilebilir. Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşünün ardından yaşanan siyasal belirsizlik ve uluslararası güç dengelerinin yeniden şekillendiği bir dönemde Cemal Paşa'nın katli bu kaotik sürecin bir yansımasıdır. 1920'li yılların başlarında, Türkiye'nin Sovyetler Birliği ile ilişkileri dostane bir başlangıç yapmış olsa da, zamanla bu ilişkilerde gerginlikler ortaya çıkmaya başladığı görülür. Cemal Paşa'nın bu gerginleşen ilişkilerin düzeltilmesi ve Türkiye'nin dış politikasında denge arayışının sürdürülmesi gerektiğini vurgulayan mektubu onun diplomatik alandaki önemini gösterir.

Aynı zamanda Afganistan gibi bölgesel güçlerin etkisi altındaki stratejik konulara Türkiye'nin ilgisi, onun bölgesel etkinliğini artırma çabalarının bir parçası olarak görülebilir. Cemal Paşa'nın öldürülmesi Sovyetler Birliği'nde yaşanan siyasal karmaşanın, etnik çatışmaların ve uluslararası ilişkilerdeki gerilimlerin bir sonucu olabilir. Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşüyle birlikte bölgede güç boşlukları ortaya çıkar ve çeşitli etnik gruplar arasındaki çatışmalar şiddetlenir. Cemal Paşa bu süreçte hem eski Osmanlı İmparatorluğu'nun mirasını temsil eden bir figür hem de yeni Türkiye'nin dış politika hedeflerinde önemli bir aktör olarak görülüyordu. Bu nedenle onun öldürülmesi çeşitli grupların, özellikle Ermeni milliyetçilerinin Osmanlı'nın baskıcı politikalarına karşı duyduğu öfkenin bir işareti olarak değerlendirilebilir. Cemal Paşa suikastı aynı zamanda Türkiye'nin uluslararası arenada karşılaştığı zorlukları ve bu zorlukların iç dinamiklere olan etkilerini de yansıtır.

Türkiye bağımsızlık mücadelesini sürdürürken dış güçler tarafından istikrarsızlaştırılma riskiyle karşı karşıya kalır ve Cemal Paşa gibi önemli figürlerin hedef alınması bu sürecin bir parçası olmuştur. Bu suikast hem Türkiye'nin bağımsızlık mücadelesine yönelik dış müdahalelerin hem de iç etnik çatışmaların bir sembolü olarak tarihe geçmiştir.

Ermeni milliyetçi fesatlarının 19. yüzyıl sonlarında bağımsızlık ve özerklik taleplerini daha güçlü bir şekilde dile getirmesi Rusya'nın Osmanlı'ya karşı stratejik avantaj elde etme çabalarıyla örtüşür. Bu dönemde Hınçak ve Taşnak gibi Ermeni örgütleri özellikle Osmanlı'nın doğu bölgelerinde Rusya'nın desteğiyle silahlı mücadeleye yönelir.

Osmanlı topraklarındaki Ermenilere Rusya imtiyazlar vererek, onları kendi tarafında savaşa çekmiş ve Osmanlı Devleti'ni içeriden zayıflatmak için bir araç olarak kullanır. Birinci Dünya Savaşı sırasında bu ittifak Ermeni gönüllü birliklerinin Rusya ordusu yanında Osmanlı'ya karşı savaşmasıyla doruk noktasına ulaşır. Ermeni birlikleri özellikle Kafkasya cephesinde Osmanlı kuvvetlerine karşı önemli stratejik operasyonlar yürütmüş olup, Osmanlı ordusunu zayıflatmaya ve cephelerde dikkat dağıtmaya katkıda bulunur. Van İsyanı gibi olaylar Rusya ordusunun desteklediği Ermeni isyanlarının bir sonucu olarak ortaya çıkar ve Ermeni isyancılara silah, mühimmat ve lojistik destek sağlanarak onların Osmanlı karşıtı faaliyetleri güçlendirilir.

“Kartallar Sınır Tanımaz” romanında da belirtildiği üzere, Rusya'nın bu dönemde Ermenilerle kurduğu ittifak Osmanlı topraklarındaki Müslümanlar ve Ermeniler arasında derin bir ayrışmaya ve gerilime yol açar. Uzun yıllar boyunca Osmanlı yönetimi altında huzur içinde yaşayan Ermeniler büyük güçlerin müdahalesi ve devrimci örgütlerin propagandasıyla Osmanlı Devleti'ne sırt çevirerek Rusya'nın safına geçmişlerdir. Özellikle 1877-1878 Rusya-Osmanlı savaşı sırasında Ermenilerin Rusya ordusuna sağladığı istihbarat ve lojistik destek Osmanlı'nın doğu bölgelerindeki savunmasını zayıflatmış ve Rusya işgalini kolaylaştırmıştı. Bu iş birliği hem Osmanlı ordusunun savaş stratejilerini bozmuş hem de yerel Müslüman halkla Ermeniler arasındaki güven ilişkisini yok etmişti. Rusya, Ermeni milliyetçi fitnelerini desteklemekle kalmamış, aynı zamanda bu hareketleri kendi çıkarları doğrultusunda kullanarak, Güney Kafkasya'da ve Doğu Anadolu'da etnik ve dinî dengeleri değiştirmiştir.

Ermeni isyanları ve Rusya'nın verdiği destek bölgedeki demografik yapının değişmesine, Müslümanların zorla yerlerinden edilmesine ve Ermenilerin bu topraklarda nüfus avantajı elde etmesine neden olmuştu. Ayrıca Rusya ordusunda görev yapan Ermeni generallerin (örneğin Loris Melikov) savaştaki kritik rolleri Ermenilerin Rusya'ya olan bağlılığını pekiştirmiş ve bu iş birliğini daha da güçlendirmişti.

İkinci Dünya Savaşı sırasında Türklerin Sovyet cephelerinde birer propaganda aracı ve askerî güç olarak kullanılması hem Sovyetler Birliği hem de Nazi Almanyası tarafından yürütülen stratejik manipölasyonların bir parçası olarak dikkat çekicidir. Sovyetler Birliği'nin Nazi Almanyası'na karşı verdiği mücadelede askerî gücünü artırma ve cephe hattını genişletme ihtiyacı Kafkasya'da ve Türkistan'daki Türk halklarının zorla askere alınmasına neden olur.

Özellikle Azerbaycanlılar, Ahıska Türkleri, Borçalı Türkleri gibi gruplar Sovyet ordusunda ön saflara sürülür, bu sırada büyük kayıplar verilir. Bu grupların seçilerek savaşın en tehlikeli cephelerine gönderilmesi Sovyet yönetiminin bu halklar üzerindeki baskıcı politikalarını daha da derinleştirir. Ahıska Türklerinin yıllar boyunca askere alınmamasına rağmen, yeterli eğitim verilmeden cepheye gönderilmesi bu grupların Sovyetler tarafından yalnızca askerî çıkarlar için kullanıldığını gösterir. Ahıska Türklerinin ve diğer Türk halklarının canlı kalkan olarak kullanılması Sovyetlerin kendi halkları üzerindeki sınıfsal ve etnik ayrımcılığı gözler önüne sermektedir.

Savaşın getirdiği ağır kayıplar ve olumsuz şartlar karşısında Stalin rejimi dinsel ve kültürel baskılarını geçici olarak geri çekmek zorunda kalır. Stalin'in, Alman işgaline karşı cephelerdeki direnci artırmak için camilerin ve kiliselerin yeniden açılmasına izin vermesi dini inançların ve liderlerin Sovyet propagandası için bir araç olarak kullanılmasına işaret eder. Özellikle Kafkaslar'da ve Türklerin yoğun olarak yaşadığı bölgelerde din ibadetlerinin serbest bırakılması Müslüman halkı savaşa daha fazla dahil etme ve desteğini kazanma amacını taşır. Bu, Sovyet rejiminin kriz zamanlarında ideolojik katılığından vazgeçerek pragmatik bir yaklaşıma yöneldiğini gösterir. Din liderlerinin yeniden toplum içinde saygınlık kazanması Sovyet yönetiminin askerî ihtiyaçları doğrultusunda ideolojik esneklik göstermesi anlamına gelir. Dinin bu minvalle propaganda ve mobilizasyon aracı olarak kullanılması toplumsal yapının direniş kapasitesini artırmak amacıyla atılmış bir adımdır. Nazi Almanyası da Sovyetler karşı savaşı desteklemek amacıyla Türk halklarından olan esirleri kullanmayı dener.

Kafkasya güneyindeki Türkler Sovyet ordusunda zorla savaşan ve daha sonra Almanlar tarafından esir alınan büyük gruplar oluşturur. Alanya bu esirleri Ruslara karşı cepheye sürme planları yapar, tıpkı Birinci Dünya Savaşı'nda olduğu gibi, etnik ve dini farklılıkları Sovyetler Birliği'ni zayıflatma amacıyla kullanır. Ancak bu strateji Türk

halkları için yeni trajediye neden olur. Hem Sovyetler hem de Almanlar tarafından cepheye sürülen Türkler büyük kayıplar vererek savaşın ağır bedellerini öder.

“Kartallar Sınır Tanımaz” ve “Topal Asker” gibi eserlerde Türk askerlerin Alman cephelerinde nasıl kullanıldığı bu stratejinin Türkler üzerindeki yıkıcı etkileriyle birlikte aktarılmaktadır. Savaş sırasında Türklerin cephelerde kullanılması onların yalnızca askerî amaçlarla değil, ayrıca etnik ve kültürel varlıklarının zayıflatılması hedefiyle de yapılır.

Sovyetler savaş sırasında ön saflara Müslüman Türkleri sürerek bir yandan savaşta avantaj sağlarken, bir yandan da bu etnik grupları azaltmayı amaçlar. Bu durum Sovyetlerin savaş sırasında gerçekleştireceği Ahıska Türklerinin Sibiry'a sürgün edilmesi gibi büyük nüfus hareketleriyle daha da belirgin hale gelir. Ahıska Türklerinin memleketlerinden sürülmesi ve onların yerlerine Ermenilerin yerleştirilmesi bölgenin demografik yapısını kasıtlı olarak değiştirme politikasının bir parçasıdır. Savaş Türkler için hem cephelerde büyük kayıplarla sonuçlanır hem de Sovyetler Birliği'nin bu gruplara yönelik baskıcı politikalarını yoğunlaştırır. Savaşın bitiminden sonra Türk halklarının yaşadığı bu büyük kayıplar, zorunlu göçler toplumsal travmaların ve kimlik mücadelesinin temel unsurları haline gelir. Savaşın acı gerçekleri sadece cephede kaybedilen insanlarla sınırlı kalmaz, aynı zamanda bu halkların toplumsal dokusunda derin yaralar açar.

“Topal Asker” ve “Kafkas Koçakları” eserlerinde bu travmaların izleri, bireylerin ve toplumların yaşadığı kayıplar özlemle anlatılır. Sovyetlerin Türk halklarına yönelik baskıcı politikaları bu halkların kimliklerini koruma mücadelesini daha da zorlaştırır, toplumsal yapılarının büyük ölçüde parçalanmasına yol açar.

Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı sadece İngilizlerin askerî gücüyle değil, aynı zamanda İngilizlerin diplomatik hamleleriyle Arap kabilelerini Osmanlı'ya karşı kışkırtma girişimleriyle de karşı karşıya kalır. Coğrafi ve stratejik önemi nedeniyle Musul ve Basra gibi petrol zengini bölgeler İngiltere başta olmak üzere büyük güçlerin ilgi odağı haline gelir ve bu bölgeyi kontrol etme yarışı savaşın gidişatını önemli ölçüde etkiler.

Bu nedenle özellikle 20. yüzyılın başlarında petrolün stratejik bir kaynak olarak önem kazanmasıyla birlikte büyük güçlerin bölgedeki çıkar çatışmaları artmıştır. Osmanlı İmparatorluğu Musul'daki ve Basra'daki petrol rezervlerini kontrol ederek hem ekonomik gücünü artırmayı hem de bölgedeki askerî üstünlüğünü korumayı hedeflemiştir. Ancak Birinci Dünya Savaşı'nda İngiltere'nin bölgeyi ele geçirme stratejisi, petrol kaynaklarına

olan ilgisini net bir şekilde ortaya koymuş ve bu yarışta İngiltere Arap kabilelerini Osmanlı'ya karşı kışkırtarak stratejik bir avantaj elde etmeye çalışmıştır. İngiltere bölgedeki Arap liderlerine bağımsızlık vaatleri ve maddi teşvikler sunarak, Osmanlı'ya karşı kışkırtma politikası izler.

Özellikle petrol kaynaklarına ulaşma hedefi doğrultusunda İngiltere'nin Arap kabilelerine dağıttığı altınlar ve bağımsızlık vaatleri bu kabilelerin bir kısmının Osmanlı İmparatorluğu'na ihanet etmesine yol açar. Osmanlı ordusu İngilizlerin bu diplomatik hamleleri karşısında hem askerî hem de stratejik zorluklarla karşı karşıya kalır, cephedeki ilerlemeleri yavaşlar ve zayıflar. Arap kabilelerinin Osmanlı'ya sırt çevirmesi ve İngilizlerle iş birliği yapması Irak Cephesi'ndeki direnişi zayıflatır ve Osmanlı'nın savaştaki stratejik gücünü ciddi şekilde sarsar. Bu ihanetin Osmanlı ordusu üzerindeki etkisi büyük olmuştur. Osmanlı dış düşmanlarla mücadele ederken iç dinamiklerde yaşanan ihanetler ve bölgesel isyanlar nedeniyle cephede ciddi kayıplar verir.

“Topal Asker” öyküsünde Türk gençlerinin bireysel kahramanlıkları ve vatan savunması için orduya katılma iradeleri Osmanlı ordusunun manevi gücünü ve direncini gösterir. Ancak İngiliz-Arap iş birliği bu direnişi zayıflatır ve savaşın gidişatını değiştiren kritik bir unsur haline gelir.

“Topal Asker”de Ahmet Turan gibi bireylerin fedakârlıkları Osmanlı ordusunun direnişine büyük bir katkı sağlasa da, İngiliz-Arap iş birliği ve ihanetleri Osmanlı'nın savaş stratejisini ciddi şekilde zayıflatmış ve Irak cephesinde kontrolü kaybetmesine neden olur. Bu olaylar bir milletin dış düşmanlara karşı, ayrıca iç ihanetlere karşı da mücadele etmek zorunda kaldığını gösterir. İngiltere'nin bölgedeki stratejik hamleleri ve Arap liderlerinin İngiliz vaatlerine aldanarak Osmanlı'ya sırt çevirmesi Osmanlı İmparatorluğu'nun savaş sürecindeki en büyük kırılma noktalarından biri olur. Irak cephesinde yaşananlar sadece askerî bir yenilgiden öte diplomatik hamlelerin savaşın kaderini nasıl değiştirebileceğinin çarpıcı bir örneğidir.

3.4. SOSYAL DIŞLANMALAR

3.4.1. Kırımın Gölgesinde Entelektüel Mezalim

Stalin'in liderliği döneminde Sovyetler Birliği'nde kapsamlı bir siyasi baskı ve temizlik süreci yaşanır. Rejim, edebiyat ve sanat alanında da ağır bir sansür uygular. Sanat eserleri, parti çizgisine ve ideolojisine uygun olmadığı düşünülen herhangi bir şeye karşı

dikkatle denetlenir. Yazarlar, şairler, ressamalar ve diğer sanatçılar, rejime sadık olmayan ifadeler kullanmaları durumunda hedef alınır ve susturulur. Birçok ünlü yazar ve sanatçı ya eserlerinin sansürlenmesiyle ya da sürgün edilerek cezalandırılır. Stalin döneminde gerçekleşen en çarpıcı olaylardan biri “Büyük Temizlik” olarak bilinen dönemdir.

1930'lu yılların evvellerinde başlayan bu dönemde, parti içinde ve toplumda Stalin'e muhalefet olarak algılanan kişilerin tasfiye edilmesiyle başlar. Bu, muhaliflerin tutuklanması, hapse atılması, sürgüne gönderilmesi veya infaz edilmesi anlamına gelir. Bu temizlik operasyonları, parti içindeki muhalefeti bastırmayı, Stalin'in otoritesini güçlendirmeyi ve sosyalist ideolojinin tekeline zarar verebilecek unsurları ortadan kaldırmayı amaçlar niteliktedir.

Toplumun önde gelen isimleri, entelektüeller, iş insanları, dini anlatan alimler ve diğer etkili kişiler de Stalinci baskısına maruz bırakılır. Bunlar, toplumun farklı alanlarında etki yaratan ve halk üzerinde önemli bir etkiye sahip olabilecek kişilerdir. Ancak rejim, bu kişileri potansiyel bir tehdit olarak görür ve tasfiye etmek için baskı uygular. “Bütün Kafkasya'da NKVD yönetici ve çalışanları Ermeni yoldaşlardır. Bu fırsatı iyi değerlendirmeliyiz. Öncelikle Türklerin aydın, âlim ve sanatçılarını yok etmeliyiz. Onları ilim, kültür ve medeniyet bakımından geri bırakmanın yolu budur. Akıllıları susturup şarlatanları öne çıkardık mı onlar bir daha iflah olmazlar. Bunu sakın aklından çıkarma: Türk halklarının gelişip büyümesi, çiçeklenip dal budak atması bizim mahvolmamız demektir” (Kafkasyalı, 2020, ss. 143-144).

Türk toplumunda akıllı ve etkili liderlerin susturulması ve yerlerine daha manipülatif ve rejimin çıkarlarına daha uygun olan halkı yanıltıcı kişilerin öne çıkarılması gerektiğini savunulur. Bu, toplumun gerçek liderlikten yoksun bırakılmasını ve kontrol altında tutulmasını amaçlar. Ayrıca eğitilmiş kişilerin cezalandırılması halkın gözü önünde gerçekleştirilir. “Aydınları ve sözü geçen insanları halkın gözü önünde cezalandırarak rejimi hâkim kılmaya çalıştıklarını ifade eder” (Kafkasyalı, 2018, s. 241).

Aydınlık genellikle toplumda düşüncüyü şekillendirme, bilgiyi yayma ve eleştirel düşüncüyü teşvik etme rolüne sahiptirler. Dolayısıyla, Sovyet rejimi, aydınları ve düşünce dünyasında etkili olan kişileri hedef alarak, kendi ideolojisini veya otoritesini pekiştirmeye çalışır. Aydınların susturulması veya cezalandırılması, özgür düşüncüyü ve bilgiyi bastırmayı amaçlar. Ayrıca, halkın bilinçlenmesini engellemek için de bu tür bir politika izlenebilir.

Eğitim, bir toplumun mihenk taşları arasında yer alan unsurlardandır. Rejimin sürdürülebilirliği ve etkinlik alanının genişlemesi için Türk toplumunun gençleri eğitimden uzak tutulur.

“Diğer bir önemli husus da Türk çocuklarının tahsil yapmalarına fırsat vermeyeceksin. Özellikle Gazah'taki Karapapaklar tahsil yapmayı seven, sosyal yönleri güçlü insanlardır. Kafkasya'da en çok gimnazyum, semineryum bitiren onlardandır. Muallim tayfasının ekseri de onlardandır. Ruslar, “Biz Türklere Rusça öğretir, Rus kültürünü de aşılsak onları Ruslaştırırız” deseler de yanılıyorlar. Türkler bizim Ermeniler gibi değil. Kurt gibidirler, yüz sene kapıya bağlasan it olmaz. Millî inatları kuvvetlidir. Bunu asla unutmayacaksın!”.

(Kafkasyalı, 2020, ss. 143-144).

Sovyet döneminde, etnik gruplara karşı ayrımcı politikalar sıklıkla uygulanmıştır. Türk çocukların eğitim almasının engellenmesi, onların kültürel ve entelektüel gelişimini kısıtlamayı amaçlar. Karapapak Türklerinin eğitim ve kültürel özgürlüklerine yönelik kısıtlamalar ve asimilasyon politikaları, etnik kimliklerin ve kültürlerin yok edilmesine yönelik bir girişimi yansıtır. Bu tür politikalar, insan hakları ihlallerine ve toplumsal huzursuzluğa neden olur ve etnik gruplar arasında ayrımcılığı derinleştirir.

Kartallar Sınır Tanımaz romanında Bolşevikler, ideolojilerine karşı çıkan veya alternatif düşünceleri savunan kişilere karşı sert önlemler aldığı görülür. Toplumun önde gelen entelektüellerinin hedef alındığını ve susturulmaya çalışıldığının üstünde durulduğu yer şu şekilde verilir. “Bolşevik zulmüne engel görülen nüfuzlu, itibarlı âlimler birer birer ortadan kaldırılmaktadır. Kuran-ı Kerim'i ilk defa Azerbaycan Türkçesine çeviren Bakü Kadısı Mir Mehemed Kerim, Nargin Adası'nda işkence görmektedir” (Kafkasyalı, 2020, s. 13).

Mir Mehemed Kerim'in durumu ele alındığında, onun gibi Kuran'ı Türkçeye çeviren bir ilahiyatçının işkence görmesi, Bolşeviklerin dinî ifade özgürlüğüne ve entelektüel faaliyete yönelik tavrını gösterir. Nargin Adası'nda işkence görmesi, zalimane uygulamaların sadece politik muhaliflere değil, aynı zamanda dinsel veya kültürel farklılıkları savunanlara da yönelik olduğunu belirtir: “Kadı İbrahim Efendi'nin dosyası, 5 Mart 1938 günü Azerbaycan Halk Dâhili İşler Komitesi Başkanlığı'na ulaştı. Kurşuna dizilme hükmünün icra edilmesine karar verildi. Kadı İbrahim Efendi'nin de aralarında bulunduğu yüz kırk vatan evladı düzmece suçlamalarla kurşuna dizilecekti” (Kafkasyalı, 2020, ss. 334-335).

Sovyet döneminde muhalif olarak görülen veya rejimin politikalarına karşı çıkan kişiler sık sık sahte suçlamalarla hedef alınmıştı. Bu suçlamalar genellikle siyasi olarak gerçek dışı olmuştu. Stalin döneminde Sovyetler Birliği'nde siyasi baskı ve terör oldukça yaygındı. Stalin ve rejimi, muhalifleri ve potansiyel tehditleri ortadan kaldırmak için acımasız yöntemlere başvurmuştu. Kurşuna dizilme gibi idam cezaları, bu politikanın en üst noktasını temsil etmiş ve toplumu sindirmek, itaat ettirmek için kullanılmıştı. Bu durum, Stalinci rejime karşı toplumun herhangi bir direniş veya muhalefet göstermesini engeller niteliktedir.

5 Mart 1938 gecesi:

“Azerbaycan'da yüz kırk değerli insan kurşuna dizilmişti. Bir gecede yüz, iki yüz insanın kurşuna dizildiği zamanlardı. Kurşuna dizilenler Azerbaycan Türkünün tahsilli, âlim insanlarıydı. Âlimin ölümünün âlemin ölümü olduğunu düşünen yoktu. Gazah Hapishanesinde aynı gece yani 19 Mart 1938 gecesi infaz edilecek vatan evlatlarının nerede öldürölüp gömölceğı belli değildi.

Bu cinayetlerin büyük bir kısmı Gazah Hapishanesi'nin avlusunda açılan derin ve geniş kuyunun başında, bir kısmı Daş Salahlı ile Yukarı Salahlı köyleri arasındaki Acı Dere'de, bir kısmı da Ağköynek Deresi'nde işlendi. Kadı İbrahim Efendi'nin bu üç yerden hangisinde kurşuna dizilip şehit edildiğı belli değildi”.

(Kafkasyalı, 2020, ss. 334-335).

Stalin dönemindeki siyasal terör, Azerbaycan toplumunda derin bir korku ve dehşet yaratmıştır. Masum insanların sahte suçlamalarla kurşuna dizilmesi, toplumda büyük bir güvensizlik ve paranoya ortamı oluşturmaya neden olurken insanların kendi güvenlikleri konusunda endişelenmelerine de zemin hazırlar. Azerbaycan'da Stalin kendi rejim politikasını uygulamak için aydın ve tahsilli kişilerin öldürölmesine sebep olurken aynı zamanda toplumun eğitim, dinî, siyasi, ekonomik ve daha birçok alanda geri kalmasının önünü açar.

Bununla beraber kurulan yeni rejime karşı ayaklanacak, bilinçli kişilerin olmaması hem de ülkenin çöküşüne neden olacak hem de yeni rejimin önünde herhangi bir engel olmayacak niteliktedir. İnfaz edilenlerin nerede öldürölüp gömölceğı konusundaki belirsizlik ise kurbanların aileleri için ek bir acı kaynağı oluşturur. Ayrıca, infazların gerçekleştirildiğı yerlerin belirsizliğı toplumda daha fazla korku, endişe ve dehşet yaratır. İnsanlar, kendilerini ve sevdiklerini koruyabilmek için sürekli bir telaş içinde yaşar.

Bolşeviklerin, sosyalist idealler etrafında birleşmiş bir toplum yaratma hedefi doğrultusunda siyasi baskı ve temizlik politikalarını kullanmış oldukları görülür. “1920–1950 yılları arasında Sovyetler Birliği yönetimi tarafından yaygın olarak uygulanan repressyon politikası totaliter rejimin 'idare etme' mekanizması haline gelmiştir” (Kasımov, 2011, s. 16).

Stalin'in liderliği altında, Sovyetler Birliği'nde güç, merkezileşmekle birlikte otoriter bir yönetim biçimi benimsendiği görülür. Bu, parti lideri Stalin'in mutlak otoritesini pekiştirmek için baskı ve korku ortamını kullanmasını sağlar. Repressyon (kıyım) politikaları, muhalifleri ve potansiyel tehditleri ortadan kaldırarak Stalin'in gücünü güvence altına almayı amacı taşır.

Tasfiye politikası, parti içinde ve toplumda Stalin ve rejimine muhalefet eden veya potansiyel tehdit oluşturabilecek kişilerin tespit edilmesini ve etkisiz hale getirilmesini amaçlar. “Toplum içerisinde belli kişiler halk düşmanı ilan edilerek çeşitli cezalara maruz kalmışlardır” (Kasımov, 2011, s. 17).

Sovyetler Birliği gibi otoriter rejimlerde muhaliflerin ve potansiyel tehditlerin etkisiz hale getirilmesi için bu tür etiketlemeler ve cezalandırmalar sıklıkla görülür. Halk düşmanı ilan edilen kişiler, genellikle rejimin politikalarını eleştiren, alternatif fikirler öne süren veya rejime muhalefet eden kişilerdir. Sovyetler Birliği'nde halk düşmanı ilan edilen kişilere yönelik çeşitli cezalar uygulanmıştır. Tutuklanma, hapis cezası, sürgün, işkence ve hatta infaz gibi ağır cezaların amacı hem ilgili kişiyi susturmak hem de diğer potansiyel muhaliflere gözdağı vermek olarak görülmüştür.

Kartallar Sınır Tanımaz romanında “1923 senesinden itibaren Azerbaycan'ın yurt dışında yüksek tahsil görmüş aydınlarına Müsavat partisi yanlısı ve casus damgası vurarak hepsini Solovetski adalarına sürgün ettiler. Anlayacağınız Rus aklı... bizleri bilim, sanat ve teknik sahalarda geri bırakmak için elinden geleni yapıyor. Ne kadar yetişmiş aydın varsa bir kulp takıp fişliyorlar. Elimizi çabuk tutmazsak Azerbaycan'ı çok kötü günler beklemekte” (Kafkasyalı, 2020, s. 15).

Politik olarak damgalanan ve sürgüne gönderilen aydınların çoğunun yüksek eğitim almış olması, Azerbaycan'ın bilim, sanat ve teknik alanlarda geri bırakılmasına neden olur. Bu kişilerin sürgüne gönderilmesiyle, ülkedeki yetenekli ve nitelikli insan kaynağı azalır bu nedenle bilimsel, kültürel ve teknik gelişme olumsuz olarak etkilenir.

Kafkas Koçakları romanında Mehmed Evselimoğlu ve Mehmed Karabağlı arasında geçen diyalogun özeti olarak şunları söylemek mümkündür. Burada Sovyetler Birliği'nin gerçek amacının, Marksist teorinin öne sürdüğü sınıf mücadelesi yerine, Türk halklarını ve Müslümanları kontrol altına almak ve köleleştirmek olduğu vurgulanır. Sovyetlerin vaat ettiği komünizm ve sosyalizm sadece göstermelik bir bahane olarak görülürken; asıl amaçlarının ise halkı köleleştirmek ve halkın servetini ele geçirmek olduğu belirtilir.

Sovyetler Birliği'nin hedefi, aydın ve bilgili insanları ortadan kaldırmak, halkı kontrol etmek ve yönlendirmektir. Ayrıca, bu perspektife göre, halkın sahip olduğu varlıkları ele geçirmek ve kontrol etmek de Sovyetlerin gerçek niyetlerinden biridir.

“Evselimoğlu:

- Kabul edelim ki bizlerin koyunu malı, tarlası yaylası vardır, Şerif Şikeste'nin neyi var? Malı mı var, serveti mi var? Âlim insan. Adamcağız ilmini, fikrini, elinde avucunda ne varsa hepsini halkına insanlara adanmış kimse. Efendim onların düşüncesi dediğim gibi halkımızı köleleştirmektedir. Halkın gözcülüğünü, sözcülüğünü, önderliğini yapan, öngörüsü ve karar verme yeteneği yüksek olan, bu yüzden de sevilen, sayılan, sözü dinlenen bu kimseler kolhoz yöneticileri ve köy Sovyetleri için tehlikelidir. Bu sistemi yerleştirmeye çalışan büyük güç, biliyor ki bu insanların olduğu yerde bu köksüz gedaları kimse dinlemeyecektir.

Mehmed Karabağlı:

- Bunlar milletimizin hafızasını silmek, gücünü kudretini yok etmek, geçmiş ile geleceği arasındaki köprüleri yıkmak istemektedir. Bir milletin âlimlerini, aydınlarını, zenginlerini, sanatkarlarını ortadan kaldırmak demek o milleti sürüleştirmek Evselimoğlu'nun dediği gibi köle yapmak demektir. Âlimler, aydınlar, zenginler bir milletin aynı zamanda bel kemiğidir, omurgasıdır. Onları yıkmak o milleti yığın hâline getirmektir. Sovyet Hükümeti milletimizi, milletlikten çıkarıp kitle, topluluk yapma gayretindedir”.

(Kafkasyalı, 2018, s. 138).

Evselimoğlu'nun ifadelerine göre, toplumda var olan aydınlar, âlimler ve zenginler, halkın rehberleri ve önderleridir. Ancak bu kişiler, Sovyet yönetiminin köylülerin özgürlüklerini ve varlıklarını kontrol altına almak için tehdit olarak gördüğü kesimlerdir. Bu nedenle, Sovyetler Birliği'nin politikaları, halkın özgür düşüncesini ve iradesini ortadan kaldırmayı amaçlar. Karabağlı'nın ifadeleri de benzer bir eleştiri getirir. Sovyetler Birliği'nin amacı, milletin hafızasını silmek ve kültürel mirası yok etmek, böylece halkı kontrol altına almak ve köleleştirmektir. Bu politikaların bir sonucu olarak, milletin

aydınları, âlimleri, zenginleri ve sanatkârları ortadan kaldırılarak, toplumun bel kemiği ve omurgası zayıflatılır. Böylece kendilerine zorluk çıkaran kesim egale edilmiş olur.

Mikdat Topçu'nun *Ahıska Sürgünü Menemşe* eserinde komünizmin yaygınlaşması için toplumun aydın kesiminin yok edilmesi gerektiği vurgulanır. Eserde Vladimir, İsmail'e devletin temsilcisi olarak yetkilendirildiğini hatırlatır ve ona belirli bir sorumluluk alanı verir. Aynı zamanda Vladimir, İsmail'e şüphelenilen kişilerle ilgili dosyaları teslim etmesi, bu kişiler hakkında gerekli incelemelerin yapılması ve gerektiğinde yasal işlemlerin başlatılması gerektiğini vurgular. Ayrıca, İsmail'e baskı yaparak, onun istenilen yönde ilerlemesini umduğunu ve geçmişiyle ilgili bilgi dosyasının olduğunu belirterek gözdağı verir. Vladimir: “Bakın bizler; Rus, Gürcü, Ermeni ve Türk halkları olarak bir arada ortak hedefimize ulaşmak için baş başa çalışmaktayız. Şunu bilmelisiniz ki, proleter sınıfın karşısına her zaman tehdit olarak (Molla Memmed'in yüzüne nefret dolu bakışlarla bakarak) dindarlar, zenginler ve milliyetçiler çıkacaktır. Bunların köklerini kurutamazsak yazıklar olsun bize!” (Topçu, 2020, s. 45).

Aydın kesimin, din adamları ve eğitimli bireylerin, komünizmin toplumsal yapıya olan etkileri konusunda eleştirel yaklaşabileceği ve ideolojik olarak karşı çıkabileceği düşünülür. Dini değerlerine, kültürüne, gelenek ve göreneklerine bağlı bireyler çoğunlukla komünist ideoloji tarafından tehdit olarak algılanır. Bu nedenle ideolojik olarak aydın kesimin, komünizmin vaat ettiği eşitlik ve adalet prensiplerini sorgulayabileceği ve mevcut düzenin devamını savunabileceği anlamına gelir.

19. yüzyılın ortalarında entelektüel olarak birkaç kişi bulunmasına rağmen asıl eğitimli ve aydın kesim 1900 yıllarda ortaya çıkar. “Aydınların tamamı üniversite eğitimini Azerbaycan dışında almışlardır. Bunun temel nedeni 1919 yılında Azerbaycan Cumhuriyeti tarafından Bakü Üniversitesi kurulana kadar burada Rusların herhangi bir yüksek eğitim kurumunun kurulmasına izin vermemeleridir. Birkaç yabancı dil bilen aydınlar, Rusya ve dünya meselelerini takip edip aynı zamanda pek çok genel ve millî konuda halkı bilgilendirmeye çalışmışlardır” (Kazan, 2016, s. 35; URL 6).

Rusya hükümeti tarafından herhangi bir yüksek eğitim kurumunun kurulmasına izin verilmemesi, Azerbaycanlıların eğitim ve entelektüel gelişimlerinde önemli bir engel oluşturur. Aydınlar, bu dönemde yabancı ülkelerde eğitim almak zorunda kalır. Bu durum, genellikle yabancı dillerin bilinmesini ve Rusya ile dünya meselelerini takip

etmeyi teşvik eder. Aydınlar, bu bilgi birikimlerini kullanarak halkı aydınlatmak, millî ve genel konularda farkındalık yaratmak için çaba gösterir.

Mehammed Efendi, Bolşevikler tarafından halkın dikkati çekilmeden izbe bir yere getirilerek sorguya çekilir. Aralarından birkaç kişi hocaya soru sormak ister.

Sorulan soruların ardından Mehammed Efendi diyor ki:

- Ortaklaşa çalışıp, ortaklaşa yiyip yaşayalım.
- Tamam, öyle yapalım.
- Herkesin varlığını elinden alıp bütün insanlar arasında eşit paylaşalım.
- Bu da kabul. Peki, mal varlığını elinden aldığımız insanları öldürmek niye? Çoluğunu çocuğunu sürgünlere göndermek neyin nesi? Âlimleri, sanatçıları, kalemden başka serveti olmayan yazarları, şairleri ve gazetecileri niçin öldürüyoruz? Yurt dışında tahsil almış aydın insanları niçin kurşuna diziyoruz? Bu yapılanlar halkımızı ilimden, sanattan, medeniyetten mahrum edip geri bırakmak için değil midir? Halkımızı zincire vurmamak değil midir?

(Kafkasyalı, 2020, s. 162).

Ortak bir şekilde yiyip içme düşüncesi, birçok sosyalist ve komünist ideolojinin temel prensiplerinden biridir. Toplumsal dönüşüm süreçlerinde, özellikle de devrimler sırasında, sertlik ve baskı gibi yöntemlerin kullanılması sıkça görülür. Bu durum, idealist hedeflerin gerçek dünyada uygulanmasının çelişkilerini ortaya koyar.

Entelektüel sınıfın bazı üyeleri, rejimin değişimine direnç gösterebilir bir diğer deyişle eski düzenin savunucusu olarak algılanabilirler. Entelektüel sınıfın veya yabancı eğitim görmüş bireylerin hedef alınması, toplumsal değişim süreçlerinde yaşanan güç mücadelelerinin bir sonucunu da olarak da görülür. Bu da bireylerde huzursuzluk, korku ve güvensizlik duygularına yol açar.

Okullarda öğrenim gören öğrencilerin dahi tehdit unsuru olarak algılayan rejim taraftarları, bu gençleri de katleder.

Kartallar Sınır Tanımaz romanında Van'dan Sovyetler Birliği'ne ticaret için giden bir tüccar grubu, Bakü'deki İnturist Mihmanhanesi'nde konaklamaktadır. Bu tüccarlardan biri olan Vanlı Abdurrahman Efendi, odasında namaz kılarken yaşlı bir kadın, içtenlikle yaklaşıp yardım talebinde bulunur. Kadın, ülkesindeki acı gerçekleri anlatır: NKVD görevlilerinin üniversite öğrencilerini tutuklayıp işkence yaptığını ve bir kısmını öldürdüğünü belirtir. Abdurrahman Efendi, duyduklarından derin üzüntü duyar ancak ticaret amacıyla burada olduklarını, politik meselelere karışamayacaklarını ifade eder. Kadın, mektubu Abdurrahman Efendi'ye teslim eder ve bu görevi yerine getirmesi için

dua eder. Abdurrahman Efendi, mektubu alır ve daha sonra Erciş'teki Koçaklardan birine iletmek üzere saklar.

Mektupta şunlara yer verilir:

“Benimle yedi arkadaşımı hiçbir suçumuz olmadığı hâlde NKVD elemanları evimizden, üniversitemizden alıp zindana tıktılar. Savaşta başarısızlıklarını örtmek, halkın perişanlığını gözden kaçırmak ve üniversite gençlerine gözdağı vermek için bize akıl almaz işkenceler yaptılar. Yetmedi, üç arkadaşımızı kurşuna dizdiler. Görünen odur ki bizi de bugün yarın öldürecekler. Sovyet yönetimi çok dehşetli bir ölüm makinesi kurmuş bulunuyor. Yıllardır halkımızın aydınlarını bu çarkta erittiler”.

(Kafkasyalı, 2020, s. 374).

NKVD elemanlarının keyfi gözaltılar, işkenceler ve infazlarla aydınları sindirme ve toplumu kontrol altında tutma çabaları, o dönemin totaliter rejimlerinin sıkça başvurduğu yöntemlerden biridir. Toplumsal huzursuzluk ve siyasi muhalefetin bastırılması amacıyla acımasız yöntemlerin kullanıldığını görülür. Bu nedenle aydınlar ve üniversite gençliği gibi toplumun entelektüel kesimleri, genellikle totaliter rejimlerin hedefi olur. Bu kesimler, alternatif fikirleri ve eleştirileriyle rejime meydan okuyan kesim olmaları bakımından rejim için bir tehdit oluşturduğu düşünülür. Bu nedenle, NKVD gibi kurumlar, aydınları susturmak ve toplumu kontrol altında tutmak için sistematik bir şekilde baskı uygulamıştır.

İfade edilen durum, Sovyetler Birliği'nin otoriter yapısının ve insan hakları ihlallerinin bir kanıtıdır. Aydınların susturulması ve toplumun sindirilmesi, o dönemdeki totaliter rejimlerin karakteristik özelliklerinden biridir. Bu tür baskılar, sadece bireylerin haklarını ihlal etmekle kalmaz, aynı zamanda toplumun özgürlüğünü ve ilerlemesini de engeller niteliktedir.

Kırk yıllık Kara Günler'de Azerbaycan Türkçesinde eğitim kurumlarının kapatılarak ana dilinde eğitim almalarının engellemesinden dolayı Molla Muhiddin:

“Bildiğiniz gibi Ruslar, hemen hemen bütün mekteplerimizi, eğitim yuvalarımızı kapattılar. Zaman zaman milliyetperver, vatanperver öğretmenlerimizi ya öldürtüyorlar ya da sürgüne gönderiyorlar. Bu hâl böyle devam edeceğine göre, hatta daha da şiddetleneceğine göre, elimizde okur yazar kimse kalmayacaktır. Zaten Rusların ve Ermenilerin istediği de budur. Çare olarak diyorum ki: Köylerdeki bütün hocalara ve okumuşlara el altından bildirelim ki, ellerinden geldiğince çocuklarımızı okutsunlar. Dini ve millî eğitimlerini yaptırınsınlar. Rus kültürüne muhtaç etmesinler, benim kendim, muhitimdeki bütün erkek çocukları ve gençleri okutacağım”.

(Kafkasyalı, 1995, s. 26).

Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde Rusya'nın etkisi ve müdahalesinin artmasıyla birlikte eğitim kurumlarını kapatılması ve millî görüşe sahip aydınların katledilmesi ve sürgüne gönderdiği görülür. Bu asimilasyon politikası toplumun okur yazarlık seviyesinin düşeceğini ve millî kimliğin yok olabileceğini ifade eder. Eğitim kurumlarının kapatılması ve öğretmenlerin susturulması, toplumun eğitim ve bilgi almasını engelleyerek uzun vadede toplumun bilinçlenmesini ve millî kimliğin korunmasını zorlaştırır. “Kız çocuklarını da annem Suna Hoca Hanım, Zevcem Kıymet ve Kızım Hüsna Halife okutacaklar” (Kafkasyalı, 1995, s. 26).

Erkek çocuklarının yanı sıra kız çocuklarının da eğitilmesine vurgu yapıldığı görülür. Bu, o dönemde cinsiyet eşitliği konusundaki farkındalığın belirtileri olarak yorumlanabilir. Kadınların eğitim almasının önemini vurgulayarak toplumun genel eğitim seviyesinin artmasını ve kadınların toplumsal rollerinin güçlenmesini hedeflediği düşünülebilir.

Kız çocuklarının eğitim almasıyla ilgili olarak “İlk eğitim kurumu 1848 yılında açılrsa da, bu okulda büyük çoğunlukla Rus memurlarının kız çocuklarının eğitim aldığını görmekteyiz. Müslüman kızlar ise eğitimlerini, evlerde kadın mollalardan almaktaydılar” (Abbashı, 2019, s. 3; URL 12: 557447).

Rusların eğitim, dil, kültür, sanat, sosyal hayat, ekonomi ve siyasi alanda izlemiş olduğu politikalar arasında en çok eğitim, kültür ve dini hayatın tezahürü üzerinde durduğu görülür. Dini ve eğitim hayatında mollalar, aydın kişiliğin temsili olan hocalar, halkın din konularında olduğu kadar eğitim konularında da bir o kadar aktif rol oynar. Halkın yerine getirmesi gereken konularda bilinçlendirilmesini sağlayan bununla beraber millî ve dinî değerlerin iyi ve anlaşılır bir şekilde benimsenmesine yardımcı olan yetkili kişilerdir. Bolşevikler döneminde de Sovyetler döneminde de bu konuda çeşitli politikalar uygulandığı bilinir.

Din konusunda beceriksiz ve bilgisiz kişiler, eğitim konusunda bilgi birikimi olmayanlar önemli mevkilere getirilerek halkın eğitim, dinsel ve sosyal hayatta yozlaşmasına sebep olur. Bu da Mehemed Efendi ve Yegen Grigoryan arasında geçen diyalogdan anlaşılır. “Halkı köle yapan aslında sizin dininiz, tarikatınız değil mi? Asla öyle değil. Şer kuvvetler, bizde ne din ne de din adamı bıraktı. Din diye bir sürü efsane, hurafe uydurdular. Bir sürü şarlatan türettiller” (Kafkasyalı, 2020, s. 162).

Grigoryan'a göre dinin ve din figürlerinin toplumu köleleştirdiği iddiası hüküm sürerken Mehemed Efendi'ye göre ise, bu köleleştirme dinin doğasından kaynaklanmamakta, tam tersine din figürlerinin ve siyasal güçlerin dinî öğretileri manipüle ederek halkı kontrol altına almalarıyla gerçekleşmektedir. Gerçek din hocalarının yerine Rusların getirmiş olduğu sahte kişiler gerçek dinî öğretilerin yerine hurafeler ve sahtekârlıklarla halkı etkiler.

Tezharap mahallesinin muhtarı ve Molla Muhiddin arasında geçen konuşma ise daha belirgin bir ifade yer alır:

Molla Muhiddin:

- Muhtar sen de mi bu safsatalara inanıyorsun? Son kıtasını bir daha oku da görelim, bu “kıymetli” şiiri kim yazmış.

Muhtar şiiri okur.

- Bir âlimdir bunu diyen, Rahmet bulsun hem okuyan. Kabul et bunu dinleyen, Ne durursun hicret eyle, Ne durursun rihlet eyle.

Bunun üzerine Molla Muhiddin:

- Kimmiş acaba bu âlim? Adı neymiş? Bunu yazan veya söyleyen gerçekten âlim ise niçin adını yazmamış? Bu tür destanları, ilahileri, nefesleri yazanlar, İslâm âlimi falan değiller. Kesinlikle Rus hafiyeleri, Ermeni hafiyeleridir. Bu sahte destan ve ilahilerden birkaçı benim de elime geçti.

Tezharap mahallesi muhtarı:

- Vallahi ben ne bileyim. Adam din iman bırakmamış, hepsini yazmış. Kimin aklına gelirdi ki, Ruslar veya Ermeniler böyle destanlar yazdırıp da bizi aldatmaya çalışacaklar.

(Kafkasyalı, 1995, s. 20).

Bu tür şiirler ve ilahiler İslam âlimleri tarafından değil, düşman casusları tarafından üretilbilir ve bu da dini değerlerin manipüle edilmesi anlamına gelir. Molla Muhiddin, şairin kim olduğunu ve gerçekten bir âlim olup olmadığını sorgular.

Ayrıca, şiirin içeriğini değerlendirirken, İslami ilimlere aşina olmayan birinin bu tür eserlerin yazarı olamayacağı fikrini dile getirir. O dönemde dış güçlerin Müslüman toplumları etkilemek ve manipüle etmek için propagandaya başvurabileceği endişesini yansıtılır. Bu bağlamda dini ve kültürel kimliğin korunması ve sahte bilgilere karşı dikkatli olunması gerektiği üzerinde durulur. Bu minvalde toplumun bilinçli bir şekilde bilgiye ulaşması ve dini kaynakların doğruluğunu sorgulaması gerektiğini gösterir. Bu, genel olarak, toplumun bilgiye erişiminde ve kültürel kimliğin korunmasında güvenilir kaynakların önemini vurgulayan bir mesajdır.

Aydınlar kesimini yok etme amacıyla yapılan eylemler arasında gençleri idrak edebilen yeni nesil tarzında yetiştirmenin önüne geçen bir tutum sergilediği görülür.

Topal Asker hikâyesinde:

“Niçin Hristiyan dünyasında ilim var da bizde yok, bunun sebebi nedir?” diye sorduğumda da: “Bakınız bunun sebebi, bizim gençliğimizi nizamsız medreselerde çürütenler ve ilim yerine birtakım safsatalarla beyinlerimizi doldurarak hayat kabiliyetimizi yok eden mollalarımızdır. Bizi şekilciliğe sevk ederek, kalplerimizde hamiyeti milliye'nin uyanmasına mâni olan onlardır. Hülâsa bizleri onlar perişan ettiler. Bizde de böyle, İran'da da böyle, Fas'ta da böyle Türkiye'de de...”

Alim veya hoca denilen bu zevatın ekseri hiçbir şeyi düşünmüyorlar. Gün boyu kahvehanelerde oturup nargile içiyorlar. Medeniyete ait şeylere hor bakıyorlar. Onların ‘hamiyeti diniye’leri de yalnız görünüşteki manasız örf ve âdetlerden ibarettir. Bunlar umumiyetle bizim Rusya'daki Tatar mollalarından da düşüncesiz bir topluluktur”.

(Kafkasyalı, 2019, ss. 34-35).

Müslüman toplumlardaki gençler eğitim konusunda içi boşaltılmış medreselerde yetişmekte ve bu medreselerde bilimsel bir eğitim alamamaktadır. Ayrıca, din adamları da ilim yerine hurafelerle beyinleri doldurarak gençliğin düşünce yapısını olumsuz etkilemektedir. Ona göre, din adamları, gençleri geleneksellikle meşgul ederek millî duyguların uyanmasını engellemekte ve toplumun gelişimini sekteye uğratmaktadır.

Bu durum, Müslüman toplumların bilimsel ve entelektüel gelişimini engeller. Müslüman toplumların din adamları genellikle düşünce yapısı olmayan, kahvehanelerde oturup vakit geçiren ve medeniyetle ilgili konulara ön yargılı yaklaşan kişilerdir. Onların dini hassasiyetleri de genellikle anlamsız geleneklerle sınırlıdır.

3.4.2. Sürgün Treninde Şikeste Efendi'nin Notları

Sovyet rejiminin Ahıska bölgesindeki Türk köylerine karşı uyguladığı baskıcı politikalar ve Türk nüfusunu sindirmeye yönelik yöntemler sürgün politikasının bir yansımasıdır. “Sürgünden bir ay önce Ahıska bölgesinin Türk köylerinde gizli bir olağan üstü durum uygulanarak, Türkiye ile savaş yapılacağı diye korkutularak köylere giriş çıkış yasaklanmıştır. 1930'lu yılların başlarında Ahıska Türklerinin sürgün edileceği haberleri halk arasında dolaşmıştır” (Buntürk, 2007, s. 197).

Sovyetler, Ahıska bölgesindeki Türk köylerine karşı baskıcı politikalar uygular. Özellikle, gizli bir olağanüstü durum ilan edilerek köylere giriş çıkış yasağı getirilmesi,

halkı sindirmenin ve kontrol altına almanın bir yoludur. Bu tür önlemler, Sovyet yetkililerinin halk üzerindeki baskısını artırmak ve muhalif sesleri bastırmak için sıkça kullanılan bir yöntemdir. Sovyetlerin baskıcı, rejimin muhaliflere karşı hareketleri Şerif Şikeste Efendi'nin sürgüne gönderilmesiyle somut bir örneğe dönüşür. “Şikeste'yi birkaç defa tutuklayıp sorgulamışlar, kendilerine kulluk etmesi için her yolu denemiş, netice alamayınca 1930 yılında Sibirya'ya sürgün etmişlerdir” (Kafkasyalı, 2018, s. 107).

Şerif'in birkaç kez tutuklanması, rejimin onun üzerindeki baskısını ve tehditlerini vurgular. Şikeste'nin rejime karşı milleti ve vatani için çaba harcayan kişiler arasında yer alması onu Sovyet takibine takılmaktan alıkoyamaz ve gözaltına alınır. Tutuklama ve sorgulamalar, muhalifleri sindirmek ve itaati sağlamak için sıkça kullanılan yöntemlerdir. Şikeste'nin 1930 yılında Sibirya'ya sürgün edilmesi, rejimin muhalifleri cezalandırma ve onları toplumdan izole etme yöntemlerinden biridir. Sürgün, muhaliflerin etkisini azaltmak ve rejimin kontrolü altında tutmak için kullanılan bir ceza ve sindirme aracıdır.

Şerif Şikeste sürgünde şunları ifade eder:

“Vagonlardaki vaziyet çok vahimdir. Sürgün yoldaşlar bana vagonun sol ön köşesinde yer verdiler. Yapıncıma bürünüp oturmaktayım. Ne iyi tesadüf ki oturduğum yerin biraz ilerisinde vagonun kaburga tahtalarından birinde küçücük bir budak deliği vardır. Zaman zaman bu delikten zaman zaman da kapı aralığından dışarıya bakabilmekteyim. El büyüklüğündeki yol defterim ile zabıt kalemim gödekçemin cebindedir. Gördüklerimi ve duyduklarımı yol kayıtları şeklinde yazmaktayım. Tren hareket hâlindeyken tek kelime yazmak mümkün olmuyor. Ancak istasyonlarda durunca yazabiliyorum”.

(Not: Yapıncı – keçeden dikişsiz, kolsuz üstlük, kepenek. Gödekçe – ceket).

(Kafkasyalı, 2018, s. 115).

Sürgün, muhalifleri toplumdan tecrit etmenin ve onları etkisiz hale getirmenin bir yoludur. Şerif Şikeste Efendi'nin anlatımı, sürgünlerin vagonlarda sıkışık ve kötü koşullarda yolculuğunu ve bu süreçte fiziksel olarak zor bir yaşantılarını gösteriyor. Şikeste'nin sürgün yolculuğunda gözlemlerini ve duyduklarını kaydetmek için gizlice notlar alması, rejimin muhalifleri sürekli olarak gözetim altında tutma ve denetleme çabalarını açıkça sergilemektedir.

Muhaliflerin faaliyetlerinin yakından izlenmesi ve denetlenmesi, rejimin gücünü ve kontrolünü sürdürme stratejilerinin bir parçasıdır. Şikeste'nin yolculuk sırasında gizlice notlar alması, muhaliflerin direniş ruhunu ve mücadele azmini göstermektedir. Bu tür eylemler, rejime karşı sessiz bir direnişin ifadesi olabilir ve muhaliflerin hala seslerini

duyurmak ve hak mücadelesini sürdürmek için ellerinden geleni yaptıklarını gösterir. Sürgün sırasında vagonlarda yaşananlar ise insanlık dramı olarak tarihe geçer.

“Üç gündür yol gidiyoruz. Günde bir defa vagonların kapısını açıp bir topak ekmek verip su kaplarımıza su katıyorlar. Herhâlde böyle devam edecek. Trenden inmeye izin verilmiyor. Çocuktan yaşlıya her yaştan insan bir aradadır. Hatta bazı vagonlarda kadınlar ve küçük çocuklar da vardır.

Tuvalet ihtiyaçlarını bile vagonlarda gidermeye mecbur bırakılıyor. Edep ahlak hak getire. Her türlü değer örselenmiş. İnsani duygular bile kalmamış. Yapılan insanlık dışı muameleler beni haddinden fazla üzüyor.

Vagondaki sürgünlerden bizim kentli Bala Ede'nin daima belinde taşıdığı küçük Lezgi Bıçağı çok işe yaradı. Gençler bu bıçakla vagonun arka sağ köşesinde ağaçkakan gibi neredeyse bir gün uğraşıp delik açtılar. Büyük bir çarşafı da önüne asarak tuvalet bölmesi yaptılar”.

(Kafkasyalı, 2018, s. 115).

Böylece, rejimin muhaliflere karşı ne kadar acımasız olduğu ve onları nasıl cezalandırmak için insanlık dışı yöntemlere başvurduğu açıkça ortaya çıkar. Edep ve ahlakın kaybolduğu, insanlığın ve her türlü değerın örselendiği ifade edilmekle birlikte sürgün edilenlerin maruz kaldığı koşullar, insanların temel insani değerlerinden uzaklaşmalarına neden olur. Bu durum, rejimin insan onuruna ve değerlerine olan saygısızlığını gösterir. Sürgün edilenler, yaşadığı zorlu koşullara rağmen, bazı gençlerin tuvalet ihtiyaçlarını gidermek için çaba sarf ettikleri ve bir çözüm buldukları belirtilirken bu durum insanların zorluklarla nasıl başa çıktıklarını ve dayanışma içinde olduklarını gösterir. Aynı zamanda yaşanan İnsanlık dışı muamelelere ve kötü koşullara rağmen, sürgün edilenlerin umutsuzluğa kapılmadan direnmeye ve dayanmaya çalıştıkları anlaşılır. Bu, insanın direnme ve umudunu kaybetmeme gücünü gösterir.

“Vagonlar hayvan taşımacılığında kullanıldığı için ısıtma sistemi yoktur. Tuvaletsiz, susuz, 20 derece soğukta yolculuk yapılır. Ural dağlarının soğuk havası birçok kişinin hayatına mâl olur. Vagon kapıları günde bir kez açılır. Rus askerleri, her istasyonda açlıktan ve soğuktan hayatını kaybedenleri vagonlardan dışarı atmaktadır” (Agara, 2004, s. 26).

İstasyonlarda açlıktan ve soğuktan hayatlarını kaybedenlerin vagonlardan dışarı atılmaları insanların yaşadığı acımasız koşulları ve ölümleri gözler önüne serer. Bu durum rejimin muhaliflere karşı ne kadar insafsızca davrandığını ve insan hayatını ne kadar değersiz gördüğünü gösterir. İnsanların temel ihtiyaçlarının gereğince karşılanmadığı, güvenliklerinin tehlikeye atıldığı görülür.

Yine bununla beraber, “erkeklerin ve çocukların gözü önünde utandıkları için tuvaletlerini yapmayan kadınlardan idrar keseleri patlayıp ölenler vardır. Vagonun döşemesini delmek zorunda kalırlar... Kadınlar ve erkekler kendi arasında daireler oluşturup tuvalet ihtiyaçlarını giderirler” (Zeyrek, 2001, s. 57).

Kartallar Sınır Tanımaz romanında insanların hayvanlarla birlikte aynı vagona sürgüne gönderilmesi ise ayrı bir insanlık dramı olarak karşımıza çıkar.

Eserde Horen Grigoryan'ın hapishane komutanıyla yaptığı diyalogda:

“Avlu kapısının aşağı köşesinde bekletilen inek, at ve eşekleri göstererek,

- Bu inek ve atlar neyin nesidir? diye sordu.

- Yoldaş Grigoryan, Nahçıvan'da yapılan uygulama burada da başlatıldı. Sürgüne gönderilen her aile için trene bir inekle bir de at veya eşek bindiriliyor. Bununla ne yapılmak isteniyor?

- Efendim biliyorsunuz, Bolşevik Devrimi öncesinde burjuvalar mallarını uzak şehirlere naklederken hayvan vagonlarına birer ikişer kadın veya erkek nöker bindirir, kendileri hanımlarıyla yataklı vagonlarda yolculuk ederdi. Şimdi sıra onlarda. Hayvanlarla yolculuk yapmak nasılmış anlasınlar, diye böyle bir uygulama başlatıldı. Ayrıca, sürgüne gönderilenlerin mal varlıklarının da yanlarında gönderildiği kamuoyuna gösterilmek isteniyor”.

(Kafkasyalı, 2020, s. 145).

Bu uygulamalar Sovyet Birliği totaliter rejiminin ürünü olarak değerlendirilebilir. Bu yöntemler toplumsal statü farklılıklarının ve sınıf ayrımlarının nasıl belirleyici olduğunu gösterir. Uygulanan bu yöntem burjuva sınıfının eski dönemdeki ayrıcalıklarının bir tür intikamı olarak yorumlanabilir.

Sürgüne gönderilenlerin ve hayvanlarının bir arada trene bindirilmesi, toplumsal statünün ve gücün bir göstergesi olarak da algılanabilir. “Vagon dediğimiz böyle normal insanların göç ettiği, oturup da yolculuk yaptığı vagonlar değil hayvanların taşındığı vagonlarmış ve onları oraya doldurmuşlar” (Karaoğlu, 2020, s. 37).

Sürgüne gönderilenlerin ve hayvanların aynı vagonlarda taşınması, toplumsal güç dinamiklerinin ve ayrımcılığın bir kanıtı olabilir.

* *

Ali Kafkasyalı'nın edebî eserlerinde göç nedenlerinin sosyal etkenler üzerinden işlenişi hususunda kanaatlerimiz şöyle:

Sovyet Birliği'nde Stalin yönetimi dönemi sistematik baskı, zulüm ve entelektüel tasfiye politikalarının doruk noktasına ulaştığı bir basamak olarak bilinir. Bu dönemde,

mevcut rejim toplumu kontrol, baskı altında tutmak, ideolojik birliği sağlamak ve muhalefeti tamamen ortadan kaldırmak için çeşitli yollarla aydınları, entelektüelleri ve dini liderleri hedef alır.

Bu tasfiyeler hem bireylerin yaşamlarını mahveder hem de toplumların kültürel, entelektüel ve ahlaki gelişimini durdurur. Stalin'in liderliği altındaki Sovyet rejimi entelektüel zulmü yalnızca muhalifleri bastırmak için değil, aynı zamanda toplumu köleleştirmek, kültürel kimlikleri yok etmek ve kendi ideolojik hegemonyasını güçlendirmek amacıyla kullanır.

Aydınların, din adamlarının ve sanatıyla, bilimiyle öne çıkan insanların susturulması toplumun özgür düşünce ve bilinçlenme kapasitelerini zayıflatır. Bu baskı mekanizması özellikle Türk ve Müslüman toplumları üzerinde yoğunlaşır, onların eğitime, kültürüne ve dini inançlarına yönelik acımasız saldırılarla şekillenir. Eğitim kurumlarının kapatılması, gençlerin eğitim öğrenimden mahrum bırakılması ve entelektüellerin sürgün edilmesi, toplumun geleceğini derinden etkileyen adımlardan yalnızca birkaçıdır.

Bu politikalar toplumların entelektüel gelişimini engeller, eğitilmiş bireylerin yok edilmesiyle, toplumun bilgi birikimi ve kültürel mirası büyük ölçüde tahrip edilir. Özellikle Azerbaycan gibi bölgelerde, aydınların ve dinî liderlerin tasfiyesi, toplumu cehalete mahkûm eder, halkın ulusal ve kültürel kimliklerini sürdürme yeteneklerini körelttiğini gösterir.

Rejimin entelektüel zulmü, yalnızca bireysel hayatları değil, toplumsal yapıyı da derinden sarsar. Halkın rehberleri, bilge kişileri ve entelektüel liderleri olarak görülen aydınların ortadan kaldırılması, toplumu liderlikten ve yol göstericilikten yoksun bırakır. Bu durum, sadece o dönemin değil, gelecekteki nesillerin de eğitim ve bilinçlenme süreçlerini olumsuz etkiler, toplumları zayıf, güdülen ve kolayca manipüle edilebilen kitleler haline getirir. Stalinci dini, etnik baskı ve tasfiye politikalarının bir diğer olumsuz sonucu da toplumlarda derin bir güvensizlik ve korku ortamının yaratılması olur.

Masum insanların sahte suçlamalarla tutuklanması, işkenceye uğraması ve infaz edilmesi, toplumda paranoya ve güvensizlik duygularını artırır, bireylerin birbirlerine ve devletlerine olan güvenini yok eder. Bu durum, sosyal dokunun bozulmasına ve toplumsal dayanışmanın zayıflamasına yol açar.

Sovyetler Birliği Ahıska Türkleri başta olmak üzere birçok etnik ve dini grubu “güvensiz” olarak görmüş ve bu grupları sistemli olarak sürgün etme politikaları uygulamıştır. Ahıska Türklerine yönelik sürgün kararlarının arkasındaki temel nedenlerden biri bu halkın Türkiye'ye yakınlığı ve Sovyet rejimi tarafından potansiyel bir tehdit olarak görülmesidir. Sürgünden önce Ahıska köylerinde gizli olağanüstü hâl ilan edilerek, halkın sindirilmesi ve Türkiye ile olası bir savaş bahanesiyle bu toplulukların hareketlerinin kısıtlanması rejimin sistematik baskılarını gözler önüne serer.

Bu süreçte Sovyetler Ahıska Türklerini kontrol altına almak ve muhtemel bir direniş engellemek amacıyla halkın hareketlerini sınırlandırır ve köylere giriş çıkışları yasaklar. Bu tür önlemler Sovyet yönetiminin baskıcı ve otoriter doğasının en somut örneklerinden biridir.

Sürgün edilenlerin hayvan vagonlarında, insanlık dışı koşullarda taşındığı, temel insani ihtiyaçlarının karşılanmadığı ve günde yalnızca bir kez ekmek ve su verilerek ölüme terk edildikleri belirtilir. Şerif Şikeste'nin sürgün sırasında yaptığı gözlemler hem bireysel hem de toplumsal bir insanlık dramını açıkça ortaya koyar. Vagonlardaki aşırı kalabalık ve hijyenik olmayan koşullar; kadınların, çocukların ve yaşlıların bir arada tutulduğu, tuvalet ihtiyaçlarını bile insana yakışmayan koşullarda gidermek zorunda kaldıkları bir durumu gözler önüne serer. Soğuk hava koşullarında, eski 20 derece dondurucu soğuklarda, ısıtma sistemi olmayan vagonlarda yolculuk yapan insanlar açlıktan ve soğuktan dolayı hayatlarını kaybeder. Vagonlarda ölenlerin dışarı atılması Sovyet rejiminin insan hayatına ne kadar az değer verdiğini ve insanları nasıl birer araç olarak gördüğünü gösterir. Bu zorlu yolculuk sırasında insanların hayatta kalma mücadelesi, dayanışma ve çözüm bulma çabaları da dikkat çekicidir. Örneğin, Şikeste Efendi'nin anlattığı gibi, bazı gençler vagonun döşemesini delerek tuvalet ihtiyacı için bir alan yaratmaya çalışmıştı. Bu da insanların son derece kötü, elverişsiz koşullarda bile direnme ve çözüm üretme yeteneğini gösterir.

Ahıska Türklerinin sürgün edilmesi ve bu bölgelere farklı etnik grupların yerleştirilmesi Sovyet rejiminin, etnik grupları yerinden etme ve kontrol altında tutma stratejilerinin bir parçası olarak değerlendirilebilir. Bu uygulama sadece askerî ve siyasal bir hamle değil, aynı zamanda Sovyetler Birliği'nin bölgedeki kontrolünü sağlamlaştırma ve Türk nüfusunu zayıflatma amacı taşıyan bir politikadır.

Etnik grupların zorla yerlerinden edilmesi onların kültürel kimliklerini yok etme ve toplumun yapısını bozma amacıyla yapılır. Sovyet rejiminin sürgün politikaları aynı zamanda dini ve sınıfsal bir ayrımcılığı da içinde barındırır.

Sürgüne gönderilen Türklerin hayvanlarla aynı vagonlarda taşınması, burjuva sınıfının geçmişteki ayrıcalıklarına bir gönderme olarak sunulsa da, bu uygulama insanlık onurunun hiçe sayıldığı bir yaklaşımı yansıtır. Rejimin dinî ve etnik farklılıkları bastırmak için sürgün politikasını kullanması, Sovyetlerin totaliter yönetim anlayışını ve toplum üzerindeki sınıf temelli baskıyı gözler önüne serer.

Bu süreçte, dinî ve millî kimliklerini koruma mücadelesi veren topluluklar Sovyet rejiminin acımasız politikaları karşısında ağır bedeller öder. Şikeste Efendi'nin sürgün sırasında yaşadığı ve anlattığı notlar sürgüne gönderilen insanların direniş ruhunu ve dayanışma çabalarını da ortaya koyar.

İnsanlar en ağır koşullarda bile birbirlerine yardım ederek hayatta kalma mücadelesi verir. Tuvalet ihtiyacını gidermek için yapılan düzenlemeler, gıda paylaşımı ve soğukta korunma çabaları bu dayanışmanın örnekleridir. Bunlar insanların yaşadığı travmaların ve zorlukların ağırlığını, aynı zamanda toplumsal dayanışma ve direniş duygularının güçlendiğini göstermektedir.

Şikeste Efendi'nin tren vagonunda gözlemlerini not alarak kaydetmesi bu zulüm karşısında insanın sesini duyurma ve yaşadıklarını kaydetme çabasının bir ifadesi olarak değerlendirilebilir.

4. BÖLÜM

GÖÇ NETİCELERİNİN SANATSAL-OLGUSAL YANSIMALARI

4.1. BÜTÜNLEYİCİ ENTEGRE SÜRECİ

4.1.1. Dağlara mı Türkiye'ye mi?

Türk kültüründe, dağlar sıklıkla kutsal kabul edilir. Bu kutsallık, genellikle Gök Tanrı'ya yakın olma ve onunla bir bağ kurma yeteneği ile ilişkilendirilir. Dağlar, gökyüzü ile yer arasındaki bir köprü olarak düşünülerek, insanlar ile tanrılar arasında iletişimi sağlayan araçlar olarak görülür.

Bununla birlikte dağlar sadece coğrafi bir konumda değil, aynı zamanda evrenin merkezinde bulunan kozmik bir işleve sahiptir. Bu, dağların sadece fiziksel varlıklar olmanın ötesinde, kozmik düzenin bir parçası olarak kabul edildiği anlamına gelir. Dağlar genellikle din ritüellerinin ve ibadetin merkezi olarak kullanılır. Bu bağlamda Gök Tanrı, Türk mitolojisinde önemli bir yer tutan yüce bir Tanrı'dır. Dağlar, Gök Tanrı'nın yaşadığı yerler olarak düşünülerek, bu kutsal mekânlarda tapınma ve ibadet gerçekleştirilir. Dağ zirvelerine tırmanma ve dağ zirvesinde ibadet etme eylemi, Gök Tanrı'ya daha yakın olma amacını taşır.

Bu tür ritüeller, doğayla uyum içinde yaşama ve kozmik düzenle bütünleşme çabasını simgeler. Bunlara ek olarak “Türk mitolojisinde dağlar, etrafında yaşayan insanların koruyucusudur, onların vatan anlayışını şekillendiren en önemli tabiat varlıklarındandır” (Bonney, 2000, s. 147).

“Göç, aslında birçok millet için olduğu gibi Türk tarihi için başlangıçtan itibaren epik ruhun taşıyıcısıdır. Öyle ki adına destan söylenmiş, bu destanda dağlar, ırmaklar “göç” diye inlemiştir. Bu inleme, dramatik ve acınası bir çaresizlik içermez. Bir istila çılgılığı da değildir, hücum borusu da. Bir kader tayini, dünyaya açılış, merak duygusunun cesareti ve gelişime enerjisinin çağrısı olarak daha gerçekçi bir anlama tekabül eder” (Hüküm, 2022, s. 30).

Türk mitolojisinde dağlar sadece fiziksel birer olgu olmanın ötesinde, aynı zamanda toplulukların ve insanların koruyucusu ve şekillendiricisi olarak görülür. Bununla birlikte

etrafında yaşayan insanların vatan anlayışını etkileyen ve onları bir araya getiren önemli doğa varlıkları olarak kabul edilir. Bu, dağların doğal engeller oluşturarak, dış tehlikelerden ve kötü güçlerden toplulukları koruduğu anlamına gelir. Dolayısıyla, dağlar, etraflarındaki insanların güvenliğini sağlayan doğal bir siper gibi düşünülür. Dağlar, çoğu zaman insanların vatan sevgisi ve bağlılık duygularını şekillendiren önemli etkenlerden biri olarak kabul edilir. Bu nedenle, insanların yaşadıkları topraklara derin bir bağlılık duymalarına ve bu toprakları kutsal birer vatan olarak görmelerine katkıda bulunur.

Halk ozanı Dadaloğlu ne güzel demiş: “Ferman padişahın, dağlar bizimdir”. Destan kahramanımız Köroğlu'nun meskeni Çenlibel / Çamlıbel / Şamlıbel vd isimlendirmelerle bildiğimiz dağlar koynudur.

Dağ motifine *Kafkas Koçakları* romanında da rastlamamız Türklerin geçmişten günümüze değin hayatlarının belli alanlarında dağa kutsiyet atfettiklerini gözler önüne serer. Parti mensupları İkinci Şıhlı köyüne gelerek halkın elindeki mallara ve hayvanlara el koyar ve tam anlamıyla devlet adına bir talan başlatılır.

“Mal varlıklarını ellerinden aldıkları insanların daha sonra da canlarını almaya başlarlar. Bu durumda yapacak tek şey kalır, o da kaçmak.

Nereye mi? Dağlara! Başka yerlere! Akraba ülkelere! ...Ne yazık ki, bütün bu zulümler ve baskılar karşısında büyük çoğunluk “koyunluğa” sığınır. Bazıları da Türkiye'ye kaçar”.

(Kafkasyalı, 2018, s. 134).

Parti mensuplarının, İkinci Şıhlı köyüne gelerek halkın mal varlıklarına ve hayvanlarına el koyması durumunda insanların ekonomik olarak çetin duruma düşmesi ve yaşam kaynaklarından mahrum bırakılmaları sonucu doğar. Mal varlıklarının ellerinden alınmasının yanı sıra, parti mensupları insanların can güvenliği konusunda da bir tehdit unsuru olarak kabul edilir. Bu nedenle baskı ve zulme maruz kalanların yapabileceği tek şeyin kaçmak olduğu görülür. Bu kaçış yöntemleri arasında dağlara sığınma, başka bölgelere gitme veya akraba ülkelere kaçış gibi seçenekler öne çıkar. Bu durum da zulme uğrayanların kendilerini güvende hissetmek ve yaşamak için alternatif yerler aramasını ifade eder. Zulme uğrayanların büyük çoğunluğunun “koyunluğa” soyunduğu ifadesi insanların dayanma mekanizması olarak, zulme boyun eğme ve sessiz kalma eğiliminde olduklarını gösterir. Ayrıca, bazılarının Türkiye'ye kaçtıkları belirtilerek, zulümden kaçışın sınırların ötesine geçebileceği vurgulanır. Eserde dağların yanı sıra Türkiye'ye de bir kaçışın bir göçün olabileceği üstünde durulur. Türkiye'nin

akraba ülke olması oraya yapılacak göçün veya sığınmanın kendilerini daha iyi hissedecekleri bir mekân olarak görmelerinden kaynaklanır.

Bununla beraber, Kırım savaşıyla başlayan göç dalgaları 1925 yıllarına kadar kimi zaman azalarak kimi zaman da artarak devam eder. Osmanlı da dönem dönem zor zamanlardan geçmiş bir devlet olarak karşımıza çıkar.

Hıristiyan nüfus yoğunluğuna sahip bölgelerde Müslüman nüfusun arttırılması devletin kendi nüfusunu güçlendirmek ve yönetimde daha fazla kontrol sağlamak için planlanmış bir stratejidir. Osmanlı Devleti, Kafkasya göçmenlerini kullanarak iç isyanları kontrol altına almak ister. Osmanlı'ya karşı azınlıkların isyanlarını bastırmak için Göçmenler, sığınmacılar da kullanılır. Bu da iç düzeni sağlamak için atılan bir adım olarak düşünülebilir.

Kafkasya göçmenlerinin, Osmanlı ordusunun askerî yeteneklerini arttırmak için kullanıldığı özellikle Ruslara karşı yapılacak savaşlarda, Kafkasyalıların mücadelecî gücünden yararlanıldığı ve Osmanlı'nın askerî kapasitesini artırma hedefi taşıdığını gösterir. Bu strateji, ordunun güçlendirilmesi ve savunma kapasitesinin arttırılması amacını güder. Bu hedefler, Osmanlı Devleti'nin hem dış tehditlere karşı güçlü bir savunma mekanizması oluşturma hem de iç düzeni sağlama çabalarını yansıtır.

Bir diğer deyişle ise bu stratejiler, demografik, askerî ve politik açılardan Osmanlı'nın yönetim ve güvenlik politikalarının bir parçası olarak görülür. Yine bununla birlikte Osmanlı Devleti bölgeye üç yüzyıl hâkim olmuştur. Bu süreç boyunca Osmanlı Devleti, İslam'ın yayılması için çaba harcar ve bölgeyle sıkı ilişkiler kurar. Bu nedenle bölge halkı, Osmanlı Devleti ile sıkı dinî bağlar kurmuştur. Bu bağlar, Osmanlı Devleti'nin bölgeyle ilişkilerini koparmamasına ve halk tarafından muhatap kabul edilmeye devam etmesine sebep olmuştur.

Osmanlı Devleti'nin 19. yüzyılda nüfus ihtiyacını Müslüman halktan karşılamak istemesi, göçmenlerin, sığınmacıların kabul edilmesinde önemli bir faktördür. Yine böyle bir göç sürecinde dağların bir kaçış yeri olarak görülmesi bir diğer deyişle ağır durumlarda ilk akla gelen göç edilecek bir mekân olarak tasvir edilmesi durumu kolektif bellek ile ilgili olmakla beraber aynı zamanda mitolojik unsurlar çerçevesinde bu durumun geçmişten günümüze kadar yansıtılarak geldiğini de gösterir.

Dağların kutsiyeti ve kaçış mekânı olarak görülmesine örnek teşkil edecek bir diğer eser ise Mehmet Toygar Özdemir'in “Mihralı Bey Kurt Soluğu” adlı romanıdır.

Eserde Karapapak Türkü olan Mihrali'nin, ülkesindeki halkı korumak için bir birlik kurmak istediği ancak Rusya'da, İran'da ve Osmanlı'da arandığı ve böylece dağlardan başka sığınacak bir yerinin olmadığı Kâmil Ağayla yapmış olduğu diyalogdan anlaşılır. “Mihrali, Kâmil Ağa, biliyorsun; Osmanlı, Rusya ve İran'da aranmaktayım. O yüzden sıkışıp kaldım. Dağlardan başka sığınacağım bir yerim de kalmadı. Köyümden, ailemden, akrabalarımın çok uzak kalmak istemiyorum” (Özdemir, 2022, s. 105).

Mihrali'nin bir kaçış mekânı olarak dağları tercih etmesi, dağların güvenlik ve koruma sağlama potansiyelini vurgular. Dağlar, ona hem fiziksel hem de stratejik bir sığınak sağlar. Bununla beraber Mihrali'nin köyünden, ailesinden ve akrabalarından uzak kalmak istememesinin altında yatan etken bu karakterin bağlılığını ve köklerine olan bağlantısını vurgular niteliktedir. Dağlara sığınma seçeneği, güvenli bir yer bulmanın yanı sıra, bu bağlılığı zorlayıcı koşullar altında sürdürme fırsatı sunar.

4.1.2. İkinci Vatan Olarak Türkiye'nin Tercih Edilme Nedenleri

Gürcistan'ın Borçalı, Ahıska bölgelerindeki Karapapak Türkleri, Çarlık ve Sovyet döneminde çeşitli göç politikalarına tabii tutulan bir Türk topluluktur. Bunun başlıca sebepleri arasında politik nedenlere bağlı olarak etnik gerginlikler gösterilebilir. Bu süreçte Karapapak Türklerinden göçmenler Türkiye'ye sığınmıştır.

Kars'taki Karapapak sığınmacılar 1877-1878 yılları harbinde Gazi Ahmet Muhtar Paşa'nın kumandanlığıyla hünerler göstermişler. Reisleri Mihr Ali Bey'in destanlaşmış olan şecaati saz şairlerinin mevzusunu teşkil etmiştir (Mirza Bala, 1955, s. 330).

1883 yılında Ruslar tarafından yapılan nüfus sayımına göre Kars bölgesinde genel nüfusun %15'i olmakla 21.653 Karapapak yaşamıştı. Yine bu sayı 1893 yılında 28.366'ya, 1897'de 29.879'a, 1910'da 39.000'e çıkmıştı. Bunlar Kars kazasında 63, Ardahan'da 29 ve Kağızman'da 4 köyde yaşamışlardı (Mirza Bala, 1955, ss. 330-331; Türkoğlu 2001).

Burada esas olarak üzerinde durulması gereken nokta Türkiye'yi ikinci vatan olarak görüp buralara göç etmeleridir. Türkiye'yi ikinci vatan olarak görmeleri birincil olarak tarihsel ve kültürel bağların birbiriyle örtüşmesi ikinci olarak da zorlu göç sürecinde yaşamış oldukları zorluklar nedeniyle ortaya çıkmış olabilir.

Bu duruma istinaden; “bazı arkadaşlar çoluk çocuğunu, anne ve babasını ölümden kurtarabilmek için onlardan görünüp/olup yönetim kademesinde görev aldı. Bizim gibi iş birliğine yanaşmayanları yeniden takip ve tedibe başladılar. Üç beş sene başımızı zor

sakladık. Sonunda mecburen ikinci vatan bildiğimiz Türkiye'ye sığındık” (Kafkasyalı, 2020, s. 8).

Yaşanılan deneyimdeki mücadele unsuru bir nevi direnişi temsil eder. Bu durum sadece bireylerin değil bir toplumun içinde bulunduğu zorlu koşullara karşı nasıl başkaldırılabilirdiğinin de göstergesidir. “Bursa'ya yerleşen Ahıskalılara yönelik yapılan bir anket çalışmasında, Ahıskalıların göç edilecek yer olarak Türkiye'yi seçmelerinde özellikle çocukları ve kendileri açısından taşıdıkları sosyal ve kültürel gelecek endişesinin etkili olduğu görülmektedir. Neden Türkiye'ye göç ettiniz sorusuna verilen cevaplarda en büyük grubu, “çocuklarını Türk kültüründe yetiştirmeme arzusu” ve “Türkiye'ye duyulan özlem” nedeniyle göç edenler oluşturmaktadır. Ankete cevap verenlerin %4'lük kısmı ise anketteki diğer seçeneği işaretlemiş ve açıklama olarak, “kendi vatanım gibi hissettiğim için” gibi millî duygularını ifade etmiştir” (Yılmaz ve Rüstem, 2014, s. 11).

Türkiye'yi tercih etmelerindeki birincil neden sosyal konular dahil olmak üzere ve Türkçenin dil bakımından benzerlik taşımasının yanında dini eğitimin, gelenek göreneklerin ve kültürel birikimlerin Türk kültürü çerçevesinde şekillendirmek amacı taşıdığı görülür. Kültür bazında ele alındığında Türk kültürünün ve değerlerinin çocuklarının yaşamlarında önemli bir rol oynamasını isteyen bireyler için bir belirleyicilik söz konusu olduğu varsayılır.

Bunula beraber, Türkiye'ye duyulan özlem, Karapapak Türklerinin anavatanlarına olan bağlılıklarını ve bu ülkeye yönelik duygusal bağlarını yansıtabilir. Göç edenler arasında Türkiye'ye özlem duyan bir grup olduğu, anket sonuçlarına göre belirtilmiştir. Ankette küçük bir oranda, ancak belirgin bir şekilde, Türkiye'ye duyulan millî duygular ve kendi vatanları gibi hissetme isteği ön plana çıkmıştır.

Yine bununla beraber Ziynettın Ağaoğlu'nun hazırlamış olduğu yüksek lisans tezinde: “İstanbul'da yaşayan Ahıskalıların Türkiye'ye göç nedenlerinin araştırıldığı anketteyse sorguya katılanların %58,8'i “Türk olduğumuz için ve vatana yerleşmek için” yanıtını vermiştir. Sorguya katılanların %9,8'i “milliyetçilik yapıldığı için”, %7,8'i “çocuklarımlın eğitimi ve geleceğı için”, %5,9'u “işsizlikten dolayı”, C “akrabalarımız Türkiye'ye göç ettiğı için”, %3,9'u “Türkiye'de eğitim almak için”, %2'ser oranda ise “Türkiye bize sahip çıktığı için”, “orası bize yabancı ülke olduğu için”, “dilimizi ve dinimizi kaybetmemek için”, “geleceğimizi düşündüğümüz için” seçenekleri işaretlemiştir (Ağaoğlu, 2011, s. 27; URL 12: 280034).

Yapılan anket sonucunda Türkiye'yi ikinci vatan olarak görmelerinde çeşitli faktörlerden bahsetmek mümkündür. Bunların başında milliyetçilik ve vatan sevgisi gelir. Anketteki en yüksek oran, Ahıska Türklerinin Türkiye'ye göç etme nedeninin “Türk olduğumuz için ve vatana yerleşmek için” olduğunu vurgular niteliktedir. Bu, milliyetçilik duygularının ve vatan sevgisinin önemli bir etken olduğunu gösterir. Yüzdelik diliminin %7,8'lik oranına sahip bir diğer etken ise eğitim ve gelecek için duydukları endişedir. Ahıska Türkleri, Türkiye'de çocuklarının daha iyi bir eğitim alabileceğini ve geleceklerini daha güvenli gördüklerini ifade eder. Arkasından ise bunu %5,9'luk oranla işsizlik takip eder.

Bu durum, ekonomik nedenlerin de göç kararlarını etkileyen faktörler arasında yer aldığını gösterir. Yine bununla beraber aynı oranda yüzdeliğe sahip kitlenin bahsettiği etken aile ve sosyal bağlardır. %5,9'luk oran, “akrabalarımız Türkiye'ye göç ettiği için” seçeneğini belirtmiştir. Bu da aile bağları ve sosyal ilişkiler, göç kararlarında önemli bir rol oynayabilir.

4.1.3. Göçle Birlikte Taşınan Kültürel Değerler

Karapapakları ilk tanıtanlardan olan Mirza Bala Mehmetzade: “Karapapaklar ziraat ve hayvan beslemekle iştigal ederler; bunlar eski yurtlarını ve soydaşlarını asla unutmamışlardır” söylemiş ve “zengin halk edebiyatları gerek şive gerekse muhteva bakımından Gence-Gazah hususiyetlerini muhafaza etmektedir” diye vurgulamıştır (Mirza Bala, 1955, s. 331).

Âşıklık sanatı:

Âşıkların, belirli bir dönemin tanıkları ve toplumların sözcüleri olarak işlev gördüğü bilinir. Onlar, halkın duygu ve düşüncelerini ifade etmek için saz ve sözlerini kullanırken, toplumun yaşam biçimini, kültürünü ve değerlerini aktaran kişiler olarak kabul edilir. Âşıklar içinde bulundukları dönemin ekonomik, toplumsal, kültürel, siyasal olaylarını yorumlama ve aynı zamanda halka aktarma görevini üstlenen kişilerdir. Âşıklar halkın duygu ve düşüncelerini aktarırken öz ve sade konuşma dilini ustalıkla kullanır. Bu nedenle âşıkların halkın anlayabileceği bir dilde iletişim kurduğunu ve kültürel mirasın aktarımında etkili olduğunu gösterir.

Gazah-Borçalı bölgesinden Kars yörelerine göç etmiş bireyler ve aileler arasında âşıklar, şairler de olmuştur. Bu hususu gözeterek Şureddin Memmedli “Borçalı-Ahıska-Kars ortak edebi ağı” tanımını kullanmaktadır (Memmedli, 2004).

Söz konusu edebiyat-âşık sahasının en gözde temsilcisi, zirvesi hiç şüphesiz Çıldırlı Şenlik Baba'dır.

Âşık Şenlik'in yaşadığı dönem 19. yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu'nun iç ve dış zorluklarla karşı karşıya olduğu bir dönemdir. Kars-Ardahan çevresinin stratejik önemi ve sürekli çatışmaların gölgesindeki konumu, bölgenin sürekli istikrarsızlık ve çatışma ortamında bulunmasına neden olur. Bölge Anadolu'nun Türkistan'a ve Türkistan'ın Anadolu'ya açılan bir geçiş kapısı olması, devamlı olarak farklı devletlerin ilgisini çekmiştir. Bu nedenle bölgenin devamlı olarak farklı devletler arasında bir mücadele sahası olmasına yol açmıştır.

Âşık Şenlik de kendini yaşadığı coğrafyanın sıkıntıları içinde bulur. Bu sıkıntılar arasında savaşlar, işgaller ve sürekli değişen siyasi durumlar yer alır. Şenlik Baba bu zorluklarla başa çıkmak zorunda kalır. Yaşanan bu zorluklar yaşamı ve eserleri üzerinde derin bir etki bırakır. Şiirlerinde, zamanın olaylarına ve insanların yaşadığı zorluklara sık sık atıflar bulunur. Bu durum Şenlik'in yaşadığı dönemin kültürel ve tarihsel bağlamının şiirlerine yansıdığını gösterir.

Kafkas Koçakları romanında “Âşık Gülistan, üstat âşık tavrıyla dikkat çekmektedir. Bir divani geçişinden sonra Koçak Nuri'den başlayarak bütün misafirlere hoş geldiniz der. Ardından üstadı olan Şenlik'in “93 Koçaklaması” şiirini okur. Gülistan, cenge hazır bir komutan edasıyla cenk havasında okuduğu koçaklamanın ikinci hanesini okuduğunda salondakiler tek yürek tek yumruk olmuşlar, kocaların kametleri doğrulmuş; gençlerin gözleri çakmak çakmak, burun kanatları gerili bir hâlde göğüs şişirmeye başlamışlardı.

Kurşanın kılıcı, giyinin donu,
Kavga bulutları sardı her yanı.
Doğdu koç yiğidin şan alma günü,
Can sağ iken yurt vermeniz düşmana.
Ben Asfer'dir bilin Urus'un aslı,
Orman yabanisi balıkçı nesli,
Hınzır sürüsüne dalın kurt misli,
Can sağ iken yurt vermeniz düşmana.

Şenlik, ne durursuz, atları binin!
 Sıyra kılıç düşman üstüne dönün!
 Artacaktır şanı bu Âl Osman'ın,
 Can sağ iken yurt vermeniz düşmana.

(Not: Don – üstlük kaftan. Ben Asfer – Arap, Osmanlı metinlerindeki Ben-u Asfar deyiminin ağız telaffuzu, sarı oğulları, Hristiyan Slav ırkına mensup olanlar. Urus – Rus).

(Kafkasyalı, 2018, ss. 183-184).

Savaşa ve düşmana karşı ciddi bir meydan okumanın yer aldığı şiirde vatani düşman elinde bırakmamayı dile getiren bu şiir Âşık Şenlik'in şiiridir.

“Kars halkı, Kars'ın düşman işgalinden kurtuluşunun üzerinden on beş yıl gibi bir zaman geçmesine rağmen âşıkların kahramanlık havaları çalmalarını, Köroğlu, Kaçak Nebi hikâyeleri anlatmalarını, kahramanlık türkülerini okumalarını istemektedir. Âşıklar da halkın bu talebini göz önünde tutmaktadır” (Kafkasyalı, 2018, s. 184).

Buradan hareketle Kars halkının millî kimliği, direniş kültürü, tarih olaylarına olan bağlılığı yansıtılmakla beraber halkın, geçmişte yaşadığı sıkıntılı dönemlerdeki kahramanlık ve direniş ruhuna büyük önem verdiği görülür. Âşıklar da halkın bu talebini göz önünde bulundurarak, toplumun tarihsel kültürel mirasını canlı tutmak ve gelecek kuşaklara aktarmakla sorumlu olmaları bakımından bu isteği karşılamak için kahramanlık havaları çalar. Kars halkının bu talebi, kültürel sürekliliğin ve tarihsel değerlerin korunması açısından önemlidir. Âşıkların bu talebe cevap vermesi, toplumun tarihsel ve kültürel hafızasını canlı tutar ve gelecek kuşaklara aktarımını sağlar. Âşıklar şiirleriyle olduğu kadar hikâye, destan anlatıcılığı, saz icracılığıyla da bilinirler.

Âşık Gülistan, Bardızlı Nihani'nin başından geçenleri şöyle aktarır:

“Sarıkamış Harekatı'ndan sonra Ruslar, “siz Enver Paşa'nın ordusuna yardım ettiniz” diye Türk köylerinin eli iş tutan insanlarını Sibiryaya çalışma kamplarına gönderip geri kalanını kılıçtan geçirirler. Bardız'dan da 193 kişiyi Sibiryaya gönderirler. Sonradan gizlice köye gelen Nihani, katliamdan geride kalan 28 çoluk çocuğu, köyün karşısındaki Culud Mağarası'na götürür. Bu çocukları toplayabildiği otları yedirerek orada saklar.

Bir gün Nihani, bu zavallı kılıç artıklarına yiyecek bir şeyler bulmak için köye gitmişken bölgede keşfe çıkan Rumlar tarafından yakalanır. Rus komutanın emriyle Sarıkamış hapishanesine götürülür. Sarıkamış hapishanesinin komutanı Kazan Tatarlarından Abdullayev, önceden tanıdığı Nihani'yi bir gece serbest bırakır. Yanına iki asker katarak köyüne gönderir. Nihani, Soğanlı Dağı'nı aşır köyüne vardığında ne görsün, Türk Ordusu'nun geldiğini duyan Ermeni ve Rumlar köyleri ateşe vermişler.

Üstat ozan sanatçı bu vahim manzara karşısında şu destanı söyler, ben de sizlere arz edeyim:

Ahvâli bilemez İslâm kan ağlar,
Ölen şehit oldu, ne çeker sağlar,
Urus'un zulümü ciğeri dağlar,
Her bir yanı yoklar karakoldadır.
Karakoldan canı dağa atarız,
Mağaralarda aç, susuz yatarız,
Kış günü tutarsız kaldık batarız,
Azmış Urumlar da fitne fiildedir.”

(Kafkasyalı, 2018, ss. 185-186).

Nihani'nin çocukları koruma ve güvenli bir alana götürme eylemi, âşıklık geleneği ve destan anlatıcılığıyla ilişkilendirilebilecek önemli bir örnek oluşturur. Âşıklar genellikle toplumlarında önemli birer figür olarak kabul edilirler ve toplumsal olaylara duyarlılık gösterirler. Nihani'nin çocukları koruma eylemi de bu duyarlılığın bir yankısı olarak görülebilir. Nihani'nin çocukları koruma ve onları güvenli bir alana götürme eylemi, onun kahramanlık ve cesaretinin bir ifadesidir.

Âşıklar genellikle kahramanlık ve cesaret öyküleri anlatır ve kendileri de bu özellikleri taşıyan kişiler olarak görülür. Âşıklar, genellikle toplumsal sorumluluk duygusuyla hareket ederler. Nihani'nin çocukları koruma ve onları güvenli bir yere götürme eylemi, toplumsal sorumluluk ve dayanışma ruhunu yansıtır. Âşıklar toplumsal sorunlar karşısında duyarlılık gösterir ve toplumun refahı için çaba sarf ederler.

“Kafkasya'da âşıklık sanatı Karapapak Türklerin eski dönemlerden kurmuş olduğu sanat türüdür. Âşıklık geleneği müzik, halk edebiyatı, şiir sanatı, bestecilik, hikâye, rivayet söyleyicisi, dans ve icracılık sanat türlerini kendi içinde birleştiren muhteşem Türk halk bilimi ve profesyonel sanat alanıdır. Âşık, daha eski adı “Ozan”, “Gusan” olan sanatçılardır. Âşık halk müziğini iyi bilen, icra eden ve besteleyen, aynı zamanda icra zamanı âşık müziği türünde olan dansları oynayan, hikâye, söylentileri değerlendiren, meclislere taşıyan sanatçıdır” (İmrani, 2017, s. 13).

Karapapaklar, zengin ve çeşitli kültürel mirasa sahip bir Türk topluluğudur. Âşıklık geleneği, Karapapak kültürünün bir parçası olarak günümüze kadar süre gelir. Karapapak âşıklarının icraatları genellikle toplumun çeşitli ritüelleri, kutlamaları, sosyal etkinlikleri sırasında gerçekleşir. Bu icraatlar, topluluğun bir araya gelmesini sağlamakla birlikte

birlik duygusunu da pekiştirir. Ayrıca, âşıklar aracılığıyla iletilen mesajlar ve öyküler, Karapapak halkının değerlerini, tarihini ve yaşam felsefesini gelecek kuşaklara aktarır.

Karapapak âşıklarının müzikal yetenekleri ve öykü anlatma becerileri, toplumun eğlencesine ve bilgisine katkıda bulunur. Âşıkların halk arasında anlatılan hikâyeleri dinlemesi ve bu hikâyeleri geniş kitlelere aktarması da önemlidir.

Böylece, kültürel mirasın korunması ve yaşatılması sağlanır. Âşıklar, toplumda önemli bir rol üstlenirler. Hem eğlendirici hem de eğitici bir misyonları vardır. Halkı hem güldürebilir hem de düşündürebilirler. Dolayısıyla, âşıklık geleneği sadece bir sanat formu değil, aynı zamanda bir kültürel hazine olarak da kabul edilir. Kars Ardahan Çıldır bölgesinde önemli bir yere sahip olan Şenlik Baba ile ilgili şu bilgiler mevcuttur.

“Âşık Şenliğin babası Molla Kadir de Borçalı-Gazah bölgesinden Çıldır'a göç etmiş Karapapaklardanır. Şenlik saz söz dersini meşhur Hasta Hasan'ın öğrencisi Lebisli Âşık Nuru'dan almış ve Âşık Nuru vasıtasıyla Hasta Hasan yaratıcılığındaki coşkulu kudretten, genellikle Karapapak folklorundan etkilenip faydalanmıştır. Âşık Şenlik Gürcistan'ı, Borçalı diyarını gezmiş ve orada kendi sanat izlerini koyup gitmiştir. Kafkasya'da saz söz ve bilim insanları Şenlik Baba'nın sanat zirvesine bir secdegah gibi bakmış, onun yaratıcılığını kendi âşık medeniyetinin etnik medeni sisteminin, millî manevi servetinin önemli bir terkip hissesine çevirmişlerdir. Bu sebepten Âşık Şenlik Baba'nı biz Kars-Çıldır yok, Kars-Çıldır-Borçalı sanatçısı gibi kabul ederiz ve buna tam manevi hakkımız var” (İmrani, 2017, s. 15).

Borçalı'dan Çıldır'a göç etmiş bir Karapapak olan Âşık Şenlik, kendi kültüründen ve yaşadığı coğrafyadan ilham alarak eserlerini ortaya koyar. Onun eserlerinde, Karapapakların yaşam tarzı, değerleri ve tarihsel serüvenleri yansır. Ayrıca, âşık Şenlik'in sanatı, sadece Karapapak toplumunun değerlerini yansıtmakla kalmaz, aynı zamanda onların duygularını ve düşüncelerini de ifade eder. Âşık Şenlik'in sanatı, Karapapak kültürüne, folkloruna ve tarihine derinlemesine kök salmıştır. Eserlerinde genellikle Borçalı ve Çıldır gibi bölgelerin yaşamını, insanlarını ve tarihini konu edinir.

Kars-Çıldır yöresinin Borçalı göçmeni daha bir halk şairi Kul Ahmet'tir. Borçalı yurdundan Çıldır'a göçmüş Karapapaklardan olan bu şairin 1915 yılında Ardahan'da, Çıldır'da Ermenilerin türettikleri katliamlarla bağlı şiiri bilinir:

Dinleyin, ağalar, bu cenk işini,
Görün nice nice kalmakal oldu,

Dağlar seda verdi, toplar atıldı,
Halk ağlaştı, didem yaşı sel oldu.

(Kırzioğlu, 1958, s. 96; Memmedli, 2004, s. 44)

Borçalı göçmeni şair Hacı İsa, Borçalı'dan gelip Çıldır'ın Urta köyünde yerleşmiş, 1878 yılında Ağrı Tutak (Antab) bölgesine göçüp, İsaabat köyünü kurmuştu. Gençliğinde koştığı “Çıldır'ın tarifi” koşması diller ezberi olmuştu:

İsa söyler bu sözleri serinden,
Yiğit ölmeyince dönmez yarından,
Paşalar, vezirler korkar şiirinden,
Hacı Bey'dir hanı, şahı Çıldır'ın.

(Memmedli, 2004, s. 42)

Erdemlik sembolü olarak silah:

Türk kültüründe silahlar, tarihin çeşitli dönemlerinde önemli bir rol oynar ve geniş bir yelpazede kullanılır. Türkler, tarih boyunca çeşitli savaşa katılmış olup savaş sanatında ustalıklarıyla tanınırlar. Hunlar, Göktürkler, Selçuklular, Osmanlılar gibi Türk toplulukları, geniş topraklara yayılarak farklı silahlar kullanmış ve savaş stratejileri geliştirmişlerdir. Bunlar arasında yay, kılıç, mızrak, ok ve kalkan gibi geleneksel silahları kullanırlar. Türk kültüründe silahlar, sadece savaş araçları olarak değil, aynı zamanda birer kültürel sembol olarak da önemlidir. Bu silahlar, avlanma ve günlük yaşamda olduğu kadar savaşta da önemli bir rol oynar. Silahlar, sadece savaş ve savunma aracı değil, aynı zamanda toplumsal statü ve onurun sembolüdür. Birçok efsanede ve destanda kahramanlar, kılıçları veya yaylarıyla anılır ve Türk milletinin cesaret ve direniş ruhunu temsil eder.

Karapapakların dini inançları, İslam'ın yanı sıra eski Türk inanışlarından da izler taşır. İslam, Karapapaklar arasında güçlü bir etkiye sahiptir ve bu dinin öğretileri, günlük yaşamın yanı sıra savaş ve barış zamanlarında da kendini gösterir. İslam'da adalet, cesaret ve direniş gibi değerler, silah kullanımı ve savaşçı ruhla ilişkilidir.

“Türklerin İslam dinini kabul etmeleri, Türklerdeki geleneksel askerlik şuurunu, silah ile ata karşı gösterdikleri ilgi ve verdikleri önemi azaltmadığı gibi; gerek Kuran'ın askerlik, savaş, silah ve atla ilgili hükümleri ile bu hükümlere açıklık getiren Hz. Muhammed'in Hadisleri ve Türkler hakkındaki sözleri ve gerekse Allah uğruna yapılan

savaşlara (cihat), katılan savaşçılara mücahit denilmesi, ölümden sonrası için vaat edilen mükâfatlar bunu daha da teşvik edici olmuştur” (Eralp, 1993, ss. 15-16).

İslam, savaş ve savunma konusunda belirli prensipler ve kurallar koyar. Kuran ayetleri, Hz. Muhammed'in hadisleri, Müslümanların savunma ve adalet için savaşma gerekliliğini vurgular. Cihat, sadece saldırı amacıyla değil, aynı zamanda zulme karşı direnmek, adaleti sağlamak ve İslam'ı korumak için yapılır. Bu kavramlar, Türklerin tarihsel olarak sahip oldukları savaşçı ruh ve askerlik şuuruyla örtüşür. Kur'an'da savaş ve savunma ile ilgili birçok ayet bulunmaktadır.

Özellikle, düşmana karşı hazırlıklı olma, savaşta cesaret gösterme ve savunma için güç biriktirme konularında Müslümanlara tavsiyelerde bulunulur. Hz. Muhammed'in hadislerinde de benzer şekilde, Müslümanların güçlü ve hazır olmaları gerektiği vurgulanır. Bu öğretiler, Türklerin askerî stratejileri ve savaş hazırlıklarıyla uyumlu bir şekilde kabul görmüştür. Günümüzde de bu gelenekler, Türk Silahlı Kuvvetleri'nde ve Türk toplumunda varlığını sürdürmektedir. Askerlik, hala kutsal bir görev olarak kabul edilir ve silah kullanma becerisi, askerî disiplin ve vatan sevgisi gibi değerler, toplumun önemli unsurlarıdır. İslam, modern Türk askerlik kültüründe önemli bir rol oynamaktadır ve askerî eğitimlerde manevi değerler de vurgulanmaktadır.

Türklerin İslam'ı kabul etmeleri, onların askerlik ve savaş kültürünü derinleştirmiş ve manevi bir boyuta taşımıştır. İslam'ın savaş ve savunma konusundaki öğretileri, Türklerin geleneksel askerî değerleriyle uyumlu bir şekilde birleşmiş ve onları daha da güçlendirmiştir. Bu durum, Türklerin tarih boyunca güçlü ve hazırlıklı bir millet olmalarını sağlamış ve onların kültürel ve dini kimliklerini pekiştirmiştir.

İslam'da adalet kavramı, Karapapakların silah taşıma ve kullanma kültüründe önemli bir yere sahiptir. Adaleti sağlamak ve zulme karşı savunma yapmak, dini bir görev olarak kabul edilir. Bu bağlamda, silah kullanımı, haksızlığa karşı direnişin ve adaletin sağlanmasının bir aracı olarak görülür. Bunlarla beraber aynı zamanda Karapapakların tarihsel olarak içinde bulunduğu savaş ortamı, cihat kavramıyla ilişkilendirilebilir. İslam'da cihat, Allah yolunda mücadele anlamına gelir ve bu mücadele, bazen silahla yapılan bir savunma savaşı şeklinde olabilir. Karapapaklar, dini değerlerini korumak ve savunmak amacıyla silahlı mücadeleye katılmışlardır.

Kartallar Sınır Tanımaz romanında Aloy ve Abdullah Hoca arasında silahla ilgili olarak şöyle bir diyalog geçer.

Abdullah Hoca:

“Demek istediğim, ben silahı sevmiyorum. Bir din görevlisi olarak silah taşımayı uygun görmüyorum.

- Bu ne demek? Nasıl böyle düşünebilirsin, inanamıyorum! Yolda yaşadıklarımızı görmedin mi? Silahımız olmasaydı, hâlimiz nice olurdu? Ne hocalığın kalırdı ne bilmem neyin!

- Doğru anlatamadım. Demek istedim ki hoca olarak silah kullanmayı uygun görmüyorum.

- İşte şimdi olmadı Hoca! Hani bir deyim var: Özü kabahatinden büyük diye. Bak Hoca, bu millet, senin gibi yanlış düşünceli hocaların yüzünden böyle perişandır. Ataların, sözünü unutmayacaksın. Ne demiş atalarımız: Hazır ol cenge, ister isen sulh u salah! Yani barış ve iyilik istiyorsan savaşa hazır olacaksın. Aç gözünü Hoca! Köpeğe güvenip değneği elinden bırakamazsın. Düşman aynen köpek gibidir. Ne zaman saldıracağını bilemezsin. Sonra bak; bilumum Ermeni, Rum ve Yahudi din adamlarıyla kadın ve kızları silahlı eğitim yapar, gerektiğinde silah kullanırlar. Çoğu kiliselerin savaş dönemlerinde cephanelik olarak kullanıldığını bilmeyen yok! Nasıl olur silah, Hristiyan, Musevi din adamlarına mubah olur da bizimkilere günah? Birinci Dünya Savaşı öncesinde onların din adamları örgüt kurup silahlı eğitim yaparken bizim hocalar muska yazıp üfürükçülük yapıyordu. Hâlbuki dedelerimiz: Silah beş vakit namaz gibidir derlerdi. Şimdi işi öyle bir hâle getirdiler ki, Müslüman demek; dilenen, fitre, sadaka toplayan, yiyip içip çalışmayan miskin, zayıf kişilikli insan demek oldu. Neyse canımı çok sıktın. Türkiye'ye geçer geçmez sana silah talimi yaptıracağım!”.

(Kafkasyalı, 2020, s. 282).

Abdullah Hoca'nın silah kullanmayı uygun görmemesi, dini bir görevli olarak silahın barışçıl öğretilerle çeliştiğini düşündüğünü gösterir. İslam'da barış ve adalet önemli kavramlardır. Ancak, Aloy'un cevabı, tarihsel ve pratik bir bakış açısını yansıtır. Tarih boyunca, Müslüman toplumlar da dahil olmak üzere birçok kültürde, din adamları bile gerektiğinde silah kullanmıştır. Bu durum hayatta kalma ve toplumu koruma gerekliliğinden kaynaklanır. Aloy'un atıfta bulunduğu tarihsel bağlam, Osmanlı'nın son çağlarını içerir. O dönemde, Osmanlı toplumunun birçok kesimi silahlanırken, düşmanlarının da benzer şekilde silahlandığını vurgular. Bu, savunma ve güvenlik ihtiyacının bir sonucudur.

Aloy, Müslümanların bu bağlamda geri kaldığını ve bu yüzden zarar gördüğünü ifade eder. Bu görüş, savunma gerekliliğinin sadece fiziksel bir gereksinim olmadığını, aynı zamanda kültürel ve dini kimliğin korunması için de önemli olduğunu vurgular. Aloy'un ifadesinde “Silah beş vakit namaz gibidir” sözü, savunmanın ve hazırlıklı olmanın dini bir zorunluluk olarak görülmesi gerektiğini belirtir. Bu, İslam'da savunma

amacıyla silah taşımının ve kullanmanın, dini bir vecibe olarak kabul edildiği bir yaklaşımı yansıtır. İslam'da “cihat” kavramı, sadece savaş anlamına gelmez, aynı zamanda nefsi terbiye ve adaletin sağlanması için yapılan her türlü mücadeleyi kapsar. Bu nedenle, savunma amaçlı silahlanma da cihat kapsamında değerlendirilebilir. Aloy'un eleştirisi, modern dönemde Müslüman din adamlarının ve toplumlarının etkisiz olduğuna dair bir eleştiriyi de içerir. Ona göre, diğer dini grupların aktif olarak savunma hazırlığı yaparken, Müslümanların bu konuda geri kalması, onları zayıf ve savunmasız kılmıştır. Bu durum, Müslüman toplumların tarih boyunca karşılaştığı askerî ve siyasal zorlukların da bir sebebi olarak görülebilir.

Aloy'un ifadeleri, kültürel ve sosyal dinamiklerin de bir tecessümüdür. Müslüman toplumların kendi güvenliklerini sağlamak ve kimliklerini korumak için silahlı mücadeleye hazır olmaları gerektiği fikri, toplumsal bir sorumluluk olarak görülür. Bu, sadece bireysel savunma değil, aynı zamanda toplumsal dayanışma ve kolektif güvenliğin bir gereğidir. Eserdeki bu diyalog, silah ve din arasındaki karmaşık ilişkiyi ele alırken, savunma ve güvenlik gereksinimlerinin dini değerlerle nasıl örtüştüğünü ve çatıştığını gözler önüne serer. Abdullah Hoca'nın barışçıl yaklaşımı, dini değerlerin korunmasını savunurken, Aloy'un pratik ve tarihsel bakışı, savunma ve güvenliğin de dini ve toplumsal bir sorumluluk olduğunu vurgular.

Halı dokumacılığı:

Karapapaklar, kültürel miraslarını ve geleneklerini zengin bir şekilde yaşatan bir halktır ve bu kültürel unsurlar arasında halıcılık önemli bir yer tutar. Halı, Karapapaklar arasında hem işlevsel bir eşya hem de sanatsal bir ifade aracı olarak değer görür.

Karapapak Türklerinin halı dokuma geleneği, Kafkasya güneyindeki ve Anadolu bölgelerindeki Türk topluluklarının halıcılık gelenekleriyle paralellik gösterir. Bu bölgelerde halıcılık, tarih boyunca kadınların başlıca uğraşlarından biri olmuş ve halılar, günlük yaşamın ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir.

Karapapak halıları hem evlerde kullanılmak hem de törenlerde ve özel günlerde sergilenmek amacıyla dokunur. Karapapak halıları, genellikle geleneksel motiflerle bezenmiştir. Bu motifler, bölgenin kültürel ve doğal çevresini yansıtan semboller içerir. Karapapak halılarında kullanılan motifler arasında geometrik şekiller, bitkisel desenler, koç boynuzu ve hayat ağacı gibi semboller yaygındır. Bu motifler, sadece estetik bir değer

taşımaz, aynı zamanda topluluğun inançları, yaşam tarzı ve dünya görüşü hakkında da ipuçları verir.

Karapapaklar arasında halılar, bir zanaat ürünü ötesinde aynı zamanda toplumsal ve kültürel kimliğin ifadesi gibi de görülür. Halı dokuma, Karapapak kadınlarının yaratıcılığını ve becerisini ortaya koyduğu, kuşaktan kuşağa aktarılan bir mirastır. Halılar, düğün, doğum, ölüm gibi toplumsal olaylarda da önemli bir yer tutar.

Rusların Güney Kafkasya'yı işgal ettikleri 19. yüzyılın başlarından itibaren Kuzey Azerbaycan'ın Gazah, Şemseddin, Gürcistan'ın Borçalı bölgelerinden Karapapakların Çıldır-Kars yörelerine göçleri başlamıştır. Bu Karapapaklar 1828 Türkmençay Antlaşması'nı takiben bir kısımla Kars'a, diğer bir kısımla da İran Azerbaycan'ının Sulduz-Negede yörelerine gitmişler.

Karapapakların Kars ve çevresine göçlerinin ardında çeşitli nedenler vardır. Bunlar arasında siyasal istikrarsızlık, toprak değişimleri, ekonomik fırsatlar veya etnik-dini aidiyet gibi faktörler yer alır. Karapapakların tarihsel göçleri, coğrafi ve siyasi değişimlerin bir sonucu olarak gerçekleşir.

“Kars'ın tarihi ipek yolu üzerinde yer alması aynı zamanda farklı kültürlerin bulunmasını da sağlamıştır. Hayvancılıkla uğraşan Türk boylarının bu bölgeye gelişi, yöresel hammadde ile köklü dokuma kültürünün birleşimini de oluşturmuştu” (Mert, 2011, s. 287).

Özellikle Türk boylarının bu bölgeye göç etmesi, Kars'ın kültürel yapısını derinlemesine etkiler. Türk boyları genellikle göçebe hayvancılıkla uğraşan topluluklardır ve Kars gibi verimli topraklara sahip bölgelere yerleşerek burada tarım ve hayvancılık faaliyetlerini sürdürür. Bu da bölgenin tarım ve hayvancılık kültürünün güçlendirir. Ayrıca, yöresel hammadde ile köklü dokuma kültürünün birleşimi de önemli bir unsurdur. Kars ve çevresinde yetişen yün gibi doğal hammadde kaynakları, bölgede el dokuması ve halı dokuması gibi geleneksel zanaatların gelişmesine olanak sağlar. Bu nedenle bölgenin ekonomisi ve kültürel kimliği zenginleşir.

“Ortaya çıkan dokuma ürünlerinden başta halı olmak üzere kilim, zili, cicim Kafkaslar'dan gelen sumak ve çiği palas/kilimler Türk dokuma sanatının zenginleşmesi yolunda önemli katkılarda bulunmuşlar” (Görgünay, 1995, ss. 16-17).

Halı, kilim, zili, cicim gibi dokuma ürünleri, uzun zaman önce Türk kültürünün önemli bir parçası haline gelir. Bu ürünler genellikle sanat ve el işçiliğinde üstün bir

seviyeye ulaşır. Kafkasya bölgesi, tarih boyunca dokuma sanatında önemli bir merkez halindedir. Özellikle Kafkasya'nın dağlık ve kırsal bölgelerinde yaşayan halk, el işçiliği ve dokuma konusunda ustalaşmış konumdadır. Bu bölgeden gelen ürünler, Türk dokuma geleneğine önemli katkılar sunar.

Sözgelimi, halı ve kilimler, geleneksel Türk evlerinin vazgeçilmez bir parçası olmakla birlikte Türk kültüründe de derin bir iz bıraktığı görülür. Renkli desenleri, semboller ve motifleriyle Türk halıları dünya çapında üne sahip olur. Bu dokuma ürünleri, Türklerin yaşadığı coğrafyalarda ve göç ettikleri yerlerde yaygın olarak kullanılır ve kültürel bir birliktelik sağlar. Ayrıca, bu ürünlerin ticareti ve değiş tokuşu, farklı kültürler arasında bir kültürel alışverişin de bir ifadesidir.

Kartallar Sınır Tanımaz romanında:

“Almaz'ın evi Küçük Boğatepe'nin orta yerindeydi. Yardımcıları atları ahıra çekip yemlerken Kôhalı, misafirleri içeri aldı. Büyük misafir odasının sekileri, tabanı ve duvarları Kafkas halılarıyla kaplıydı. Hazeyin, ilmik ilmik işlenmiş sanat harikalarını görünce:

- Ay Almaz, mübarek olsun! Evin halı müzesi gibi. Borçalı'dan mı getirdiniz? Bizim oranın halılarına benzemekteler, sözleriyle hayranlığını ifade etti.
- Sadece şu karşı duvardaki Borçalı halısıdır. Diğerleri burada dokundu.
- Tebrik ediyorum. Hepsinin de usta hanımların parmaklarıyla örüldüğü belli. Gazah ve Borçalı yaylalarının desenlerine Boğatepe'nin çiçekleri de eklenmiş.

Bu arada halılardaki incelikten gözünü alamayan Naki:

- Bizim halılara bakınca Kafkas halkının zevkini anlamak kolaydır. Bir Rus sanatçısı: Türk dünyasında Tebriz, Türkmensahra ve Kazak halıları üçüz kardeştir, diyor. Bence küçük kardeş Gazah-Borçalı halısıdır. Baksanıza küçük kardeşler gibi çok şirinler.

(Kafkasyalı, 2020, s. 28).

Kafkas halıları sadece evin dekorasyonunda önemli bir rol oynamakla kalmaz, aynı zamanda karakterlerin duygularını ve kültürel bağlarını da yansıtır. Bu halılar, birer sanat eseri olarak değerlendirilir ve çeşitli katmanlara sahip bir anlam taşır. Halıların üzerlerindeki motifler ve desenler, bölgenin doğal ve kültürel öğelerini yansıtır. Gazah ve Borçalı yaylalarının süslü desenlerine Boğatepe'nin çiçeklerinin eklenmesi, birbirinden farklı coğrafi bölgelerin ve kültürlerin bir araya gelmesini simgeler. Bu, yakın kültürler arasında bir köprü, bir gönül bağı oluşturarak birliği ve hoşgörüyü vurgular.

Ayrıca, misafirlerin halılara olan hayranlığı, sadece estetik bir beğeni değil, aynı zamanda bu sanat eserlerinin yaratıcılarına duyulan saygıyı da yansıtır. Halıların incelikle

işlenmiş detayları, yerel ustaların emeğini ve ustalığını gösterir. Böylelikle bir toplumun sanat ve el işçiliği geleneğine olan bağlılığı ve değeri ortaya konur. Bir diğer noktadan ele alınacak olursa Naki'nin halılara yönelik yorumu, farklı kültürler arasındaki bağların ve benzerliklerin altını çizer. Halıların “küçük kardeşler” gibi olduğunu ifade etmesi farklı coğrafyalardan gelen insanların ortak bir estetik zevke sahip olduğunu ve sanatın sınırları aşarak insanları bir araya getirdiğini ima eder.

Kısacası, Kafkas halıları, sadece evin dekorasyonunu değil, aynı zamanda karakterlerin duygularını, kültürel miraslarını ve insanların birbirleriyle olan ilişkilerini de yansıtan önemli bir sembol olarak görülebilir.

Geleneğin bir parçası olan halılar, kültürel öğeleri içinde barındıran bir unsurdur. Borçalı bölgesini Rusların işgal etmelerinin ardında arkalarında kültürel öğeleri de tahrip ettikleri bilinen bir gerçektir.

Bu minvalde bakıldığında yine *Kartallar Sınır Tanımaz* romanında Obala'nın evine gelen “Parti yöneticileri nişan yüzüklerinin dışında; halı, kilim, kristal, porselen gibi değerli eşyalarla bütün altın ve gümüş takıları götürmeye kararlıydılar” (Kafkasyalı, 2020, s. 252).

Halılar, birçok kültürde sadece dekoratif bir unsur olmanın ötesinde, derin anlamlar taşıyan ve toplumun sosyal dokusunu yansıtan önemli sembollerdir. aynı zamanda toplumun kültürel mirasının bir parçasıdır. Halı dokumacılığı, geleneksel el sanatlarından biridir ve birçok toplumda uzun bir geçmişe dayanır. Halılar, belirli bir coğrafi bölgeye, bir etnik gruba veya bir kültüre özgü motifler, desenler ve renklerle işlenir. Karapapak kültüründe ise halılar önemli bir yer tutar. Sadece evlerin dekorasyonunda kullanılan eşyalar değil, aynı zamanda Karapapaklar için birer sembol, kimlik ve geçmişin izlerini taşıyan değerli objelerdir.

Karapapak halıları genellikle bölgenin doğal manzarasını, etnik motifleri ve geleneksel desenleri yansıtır. Bu halılar, uzun yıllar boyunca ustalıkla dokunur ve kuşaktan kuşağa aktarılır. Dolayısıyla, bir Karapapak ailesi için halılar, geçmişin ve kültürel mirasın bir parçasıdır. Karapapaklar için parti üyelerince halıya el konulması, sadece maddi bir kayıp değil, ayrıca kültürel travma olarak da değerlendirilir, ailenin ve toplumun tarihini, kimliğini ve mirasını silmek anlamına gelir.

Ayrıca, halıların ekonomik değeri de göz ardı edilmemelidir; bir Karapapak ailesi için halılar genellikle önemli bir ekonomik gelir kaynağı olabilir ve el konulmaları ailenin

geçim kaynaklarını da tehlikeye atabilir. Karapapak halıları sadece birer eşya değil, aynı zamanda toplumsal ilişkilerin ve dayanışmanın bir sembolüdür. Özel günlerde ve toplumsal etkinliklerde kullanılan halılar, toplumun bir araya gelmesini, birlik ve beraberliği simgeler.

Dolayısıyla, halıların el konulması, toplumsal dokunun parçalanmasına ve toplumsal dayanışmanın zedelenmesine neden olabilir. Bu nedenle, bir halıya el konulması, ya da toplanması, o toplumun kültürel kimliğine zarar verebilir ve geleneksel el işçiliğinin devamını tehdit edebilir.

Halk hekimliği:

Karapapak Türklerinde halk hekimliği, doğrudan doğadan elde edilen malzemeler ve geleneksel uygulamalar üzerine kuruludur. Bitkiler, hayvan ürünleri, mineraller ve diğer doğal maddeler, tedavi amaçlı kullanılır. Bu tedavi yöntemleri, yüzyıllar boyunca gözlem, deneyim ve kuşaktan kuşağa aktarılan bilgilerle şekillenmiştir. Bu tedavi yöntemi yaradan yaraya değişiklik gösterir.

“Yaralar içerisinde kılıç yarası diğer yaralara nazaran iyileşme süreci fazla vakit alan ve zor iyileşen bir yara şeklidir. Öyle ki yaralıya bu dönemde su içirilmemesi önemli bir husustur” (Alptekin, 2018, s. 881). Her ne kadar kılıç yarasının diğer yaralara göre daha uzun ve zorlu bir iyileşme sürecine sahip olduğu ve bu süreçte su içirilmemesi gerektiği vurgulansa da belirli nitelikteki hastalara da su içirilmemesi gerektiği düşüncesi yara ayırt etmeksizin de görülebilir.

Kafkas Koçakları'nda Aloy Hacı'nın yaralanması üzerine Koçaklar, hızla harekete geçer. Ancak, uzun bir süre geçmesine rağmen Aloy Hacı'ya gerekli tıbbi müdahale yapılmamış, yarası sarılmamış ve su verilmemiştir.

“Ormanın içlerinde ilerlerken Aloy Hacı, çok bunalmıştır. Küçük çaylardan ve su birikintilerinden geçerken, atların ayaklarından sıçrayan damlaların ağzına düşmesi için ağzını açar. Yanlış bildikleri bir inanışla su içerse ölür korkusuyla su vermemektedirler.

Birkaç defa: Ya hu, ölüyorum bana bir yudum su verin, demişse de vermemişlerdir”.

(Kafkasyalı, 2018, s. 270).

Bazı kültürlerde, özellikle yaralı veya kan kaybeden hastalara su içirilmemesi gerektiğine dair bir inanç yaygındır. Bu inanışın kökeni, kanın incelmesi veya hastalığın kötüleşmesi korkusuyla ilgili olabilir. Toplumun belirli bir kesimi, bu tür geleneksel

inançlara sıkı sıkıya bağlı olabilir ve bu inançlar, hastalara bakım ve tedavi yaklaşımlarını şekillendirebilir.

İnsanlar, hastalık ve sağlıkla ilgili olayları tanrılar ve ruhlar gibi doğaüstü varlıkların etkisiyle açıklamaya çalışmışlardır. Bu inançlar, halk hekimliğinin gelişiminde önemli bir rol oynar. Halk hekimliği, genellikle din ritüelleri ve büyüsel uygulamalarla orantılıdır. Halk hekimliği uygulamaları, ait oldukları toplumun dinsel, tarihsel, coğrafi ve kültürel bilgi birikiminden beslenir. Bu bilgi birikimi, yerel bitki ve hayvanların özellikleri, coğrafi şartlar, iklim koşulları gibi faktörlerle şekillenir ve halk hekimliği pratiğini etkiler. Erken dönem toplumlar, doğayla iç içe bir yaşam sürdürdükleri için çeşitli bitkisel, hayvansal ve madensel ürünleri kullanarak hastalıklarla başa çıkmaya çalışmışlardır.

Bitkisel ilaçlar, şifalı otlar, mineralli sular gibi doğal kaynaklar, halk hekimliğinin önemli bileşenleridir. Halk hekimliği uygulamaları, bir toplumdan diğerine kültür aktarımıyla yayılmış ve süregelmıştır. Bu durum insanların yaşadıkları coğrafya ve kültürel bağlamına bağlı olarak değişiklik göstermiş olsa da temelde kültürel birikimden beslendiği görülür.

“Halk hekimliği, halkın, imkânların yetersiz olduğu zamanlarda veya çeşitli sebeplerle modern tıbbı başvuramayınca ya da başvurmak istemediğinde sağlık problemlerinin teşhisi ve tedavisi amacıyla başvurduğu yöntem ve pratiklerin bütünüdür (Boratav, 2013, s. 139).

Halk hekimliği, özellikle ekonomik olarak kısıtlı veya ulaşımın zor olduğu bölgelerde, modern tıbbi hizmetlere erişimin sınırlı olduğu durumlarda önemli bir role sahiptir. Halk, sağlık sorunlarını çözmek için doğal kaynaklara ve yerel bilgiye dayalı yöntemlere başvurur. Bazı toplumlarda modern tıbbi hizmetlere erişim sorunları yaşanabilir. Bu durumda halk, hastalıklarını teşhis etmek ve tedavi etmek için halk hekimlerine veya geleneksel tıp uygulayıcılarına başvurabilir.

Halk hekimliği, basit sağlık sorunlarından ciddi hastalıklara kadar geniş bir yelpazede sağlık problemlerini teşhis etme ve tedavi etme amacını taşır. Bu yöntemler, yerel bitkilerden yapılan şifalı ilaçlar, masaj, meditasyon, dua gibi çeşitli uygulamaları içerebilir. Halk hekimleri, yerel toplumunun bir parçası olarak genellikle saygı ve güven kazanmış kişilerdir. Bu durum, halkın sağlık sorunlarıyla ilgili danışmak ve tedavi olmak için halk hekimlerine başvurmasını teşvik eder.

Karapapak Türkleri arasında da halk hekimliğinin önemli bir yeri vardır. Öyle ki Aloy Hacı'nın ÇeKa tarafından vurulması sonucu arkadaşları tarafından İrişti köyünde bulunan ünlü halk hekimi Şahbender'e götürülmesi bunun bir göstergesidir.

“Şahbender ünlü bir halk hekimidir. Kaçaklardan, koçaklardan kim yaralansa onun yanına gelir. Eli şifalıdır. Mutlaka iyileştirir. Kimseden para almaz, yardım kabul etmez. Bununla birlikte çok misafirperver bir ailedir...

Aloy Hacı'yı gören Şahbender'in eşi Balahanım şaşırır:

- Amaaan, a Hacı kardeş, Allah beni öldürsün, ne hâle düşmüşsün, nedir bu hâlin? Sana nasıl kıydılar elleri kolları kurusun, deyip dövünmeye başlar.

Şahbender, atları harmanın gözden uzak köşesine örükler. Balahanım ise Aloy Hacı'nın koluna girip aşhaneye götürür. Şahbender gidip derenin kenarından ve kırlardan muhtelif taze çiçek ve yaprak getirip derman hazırlar. Balahanım da banyo hazırlar temiz çamaşırlar çıkarır. Şahbender, hazırladığı dermanla yaralarını pansuman yapıp sarar. Bodruma indirirler. Orada hazırladıkları yatağa yatırır. Kesintisiz yirmi dört saat uyur”.

(Kafkasyalı, 2018, s. 333).

Şahbender, toplumun sağlık ihtiyaçlarını karşılamak için önemli bir rol üstlenir. Özellikle modern tıbbın ulaşılabilirliğinin sınırlı olduğu veya tercih edilmediği durumlarda, halk hekimleri toplumun sağlık gereksinimlerini karşılamak için güvenilir bir kaynaktır. Şahbender'in tedavi yöntemleri, doğal kaynaklardan elde edilen bitkisel ürünler ve yerel bilgiye dayalıdır. Bu, halk hekimliğinin doğa ile iç içe bir yaklaşımını yansıtır ve doğal kaynakların sağlık sorunlarının çözümünde kullanılmasına dayanır. Halk hekimliği, kuşaktan kuşağa aktarılan geleneksel bilgi ve pratiklere dayanır.

Bu bilgi, genellikle aile içinde veya topluluk içinde ustalık çırak ilişkisiyle aktarılır. Bu da halk hekimliğinin sadece sağlık hizmeti sağlamakla kalmayıp, aynı zamanda kültürel ve tarihsel bir mirasın korunmasına ve aktarılmasına katkıda bulunduğunu gösterir. Halk hekimliği uygulamaları, toplumun değerlerini ve inançlarını yansıtır. Misafirperverlik, yardımlaşma ve sağlık hizmetlerine erişimde eşitlik gibi değerler, halk hekimliği pratiğinde önemli bir role sahiptir. Bu değerler, toplumun sosyal yapısını ve sağlık hizmetlerine olan bakış açısını şekillendirir.

Mezar taşları motifleri:

Mezar ve mezarlıklar, insanlık tarihinde önemli bir kültürel, sosyal ve dini öneme sahiptir. Türk kültüründe mezarlar, ölümlerin ruhlarına saygı göstermenin bir yolu olarak görülür. Ölümlerin mezarları ziyaret edilir, dualar okunur ve anıları yaşatılır. Bu, Türk toplumlarında yaygın bir anma ve saygı geleneğidir. Türk kültüründe dağlar, kutsal ve

saygı duyulan yerler olarak kabul edilir. Aynı zamanda manevi ve ruhsal bir ilişkinin sembolü olarak görülür. Bu nedenle, ölülerin dağ tepe gibi yüksek yerlere defnedilmesi mezarın gökyüzüne yakın konumları, ruhların tanrılara yükselmesine olanak tanıdığına inanılır. Bu nedenle, mezarları dağ tepe gibi yüksek yerlere defnetmek, ölen kişinin ruhuna saygı göstermenin ve onun öbür dünyaya geçişini kolaylaştırmanın bir yoludur.

Kafkas Koçakları'nda Karapapak Türk'ü olan Aloy Hacı'nın babası Memmed Baba, Kızıl Ordu süvarileri tarafından öldürülür. Cenazesi bir tepeye gömülür.

“Şerif Şikeste'nin yönlendirmesiyle şehidi halının üzerine uzatırlar. Aile fertleri, akrabaları ve pek çok kimse halının kenarlarından tutarak şehidi tepeye taşırlar. Tepenin tam üstünde açılan mezara indirirler (Kafkasyalı, 2018, s. 28).

Mezar, Türklerde ölüm ve öbür dünya hakkındaki inançlarını, doğaya olan saygılarını ve ruhların ölümsüzlüğüne olan inançlarını yansıtır. Türkler, tepe ve dağların kutsal olduğuna inanır ve ölenlerin ruhlarının gökyüzüne yükseldiğine inanır. Bu bağlamda, Memmed Baba'nın cenazesinin bir tepeye gömülmesi, onun ruhuna saygı göstermenin ve onu öteki alemin varlığının kabul görüldüğünün bir göstergesidir.

“Büyük ölülerin mezarları genel olarak dağ başlarında bulunmuştur. Eski Türklerin inanışlarına göre, gökte oturan Tanrı'ya, yeryüzünde en yakın olan yerler, yüksek dağ başları idiler, İslâmiyet'teki Arafat ve Musevilerin Tûrı Sina dağları da bu türlü inançlardan meydana gelmiş kutsal dağlardı” (Ögel, 1971, s. 159).

Türklerin inançlarında dağlar, kutsal ve manevi birer yer olarak kabul edilir. Dağlar, gökyüzüne yakın yerler olarak görülür ve Tanrı'ya en yakın yerler olarak düşünülür. Bu nedenle, büyük ölülerin dağ başlarına gömülmesi, onların manevi bir yüceliğe erişmesine ve Tanrı'ya daha yakın bir yerde dinlenmelerine inanıldığına işaret edebilir. Dağ başları, çoğu zaman insan faaliyetlerinden uzak ve korunaklı alanlardır. Bu yüksek bölgelerde, mezarlar doğal afetlerden, yabani hayvanlardan ve diğer tehlikelerden daha iyi korunabilir. Bu da mezarların ve içlerindeki eşyaların daha uzun süre korunmasını sağlar.

Dağ başları, özellikle soğuk iklimlerde, donmuş toprakların mezarları korumasına yardımcı olabilir. Soğuk hava, mezarların içindeki organik maddelerin çürümelerini yavaşlatır ve böylece mezar içindeki eşyaların ve kemiklerin daha uzun süre korunduğu bilinir. Büyük ölülerin dağ başlarına gömülmesi, Türk kültüründeki mezarlık uygulamalarının ve geleneklerinin korunmasına yardımcı olur. Dağ başlarındaki

mezarlar, zamanla bozulmaya ve tahrip olmaya daha az açık olabilir, bu da geçmişten gelen kültürel mirasın korunmasını sağlar.

Kılıç, Türk kültüründe sadece bir savaş aracı olarak değil, aynı zamanda birçok değeri ve kavramı temsil eden bir sembol olarak görülür. Güç, adalet, dostluk gibi kavramlar kılıçla ilişkilendirilir çünkü kılıç, bir hükümlanlık sembolü olarak kullanıldığı gibi, adil bir düzenin korunması için de kullanılır.

Aynı zamanda, birlik ve dayanışmayı simgeler; çünkü Türkler için kılıç, birlikte hareket etmenin ve bir amaç uğruna mücadele etmenin bir aracıdır. Kılıç bunların yanı sıra, yaşam ve ölümü simgeler, kılıcın hayatın en derin ve zorlayıcı anlarında kullanıldığı ve bu nedenle yaşamın ve ölümün bir parçası olduğu gerçeğini yansıtır.

“Mezar taşlarında görülen çeşitli motif ve figürler yanında kılıç, hançer, bayrak ve ok yay motiflerinin, ölen kişinin kahramanlığı, dünya yaşantısı, cinsiyeti, mesleği veya unvanı ile alakalı olduğuna dair görüşler mevcuttur” (Berkli, 2007, s. 68).

Mezar taşlarında bulunan motifler ve figürler, geçmişte yaşamış olan kişilerin kimlikleri, meslekleri, inançları ve toplumdaki konumları hakkında ipuçları sunabilir. Bayrak, kılıç, hançer, ok yay gibi simgesel motiflerin bu mezar taşlarında sıkça görülmesi, ölen kişinin hayatı boyunca yaşadığı deneyimleri, toplumsal konumunu ve hatta inançlarını yansıtabilir. Kılıç ve hançer, genellikle savaşçılık, cesaret ve güç gibi değerlerle ilişkilendirilir. Bir kişinin mezar taşında kılıç veya hançer figürleri bulunuyorsa, bu kişinin savaşçı bir geçmişi olabileceği veya cesur bir şekilde mücadele ettiği düşünülebilir.

Aynı zamanda, kılıç veya hançer figürleri, ölen kişinin koruyucu bir rol üstlendiğini veya adaleti sağlamak için mücadele ettiğini de işaret edebilir. Bayraklar, genellikle milliyetçilik, vatanseverlik ve bağımsızlık gibi kavramlarla ilişkilendirilir. Bir mezar taşında bayrak motifleri bulunması, ölen kişinin ulusal kimliğine ve topluluğuna olan bağlılığını yansıtabilir. Aynı zamanda, bayraklar birlik ve dayanışma duygularını da temsil edebilir, çünkü bir bayrağın altında toplananlar genellikle ortak bir amacı paylaşır.

Kafkas Koçakları romanında Memmed Baba da Kızıl ordu süvarilerine karşı vatanını ve milletini korumaya çalışarak şehit edilir. Mezar taşının “Sağ tarafına kabartma olarak bir kılıç, sol tarafına da bir tüfek resmi yapılmıştır. Bu işaretler Kafkasya’da, halk için büyük kahramanlık gösteren, fedakârlık yapan veya şehit olan kahramanların mezar

taşlarına işlenir. Ön yüzünün altında ise yine kabartma olarak üç tane ay yıldız yer almaktadır” (Kafkasyalı, 2018, s. 36).

Türk mezar taşları ve mezar mimarisi, kültürel ve sanatsal açıdan önemli bir zenginliği yansıtır. Çeşitli motifler, süslemeler ve yazıtlarla süslenen mezar taşları o dönem hakkında bilgi verir. Kılıç ve tüfek, savaş ve savunma yeteneklerini temsil eder. Kılıç geleneksel olarak savaşçılık ve cesaretle ilişkilendirilirken, tüfek daha modern bir silah olarak savaş ve savunma alanında önemli bir rol oynamıştır.

Mezar taşındaki bu iki motif, Memmed Baba'nın vatanını ve milletini korumak için cesurca mücadele ettiğini ve savaşta aktif bir rol oynadığını gösterir. Bu nedenle Memmed Baba'nın kahramanlık ve fedakârlık gibi değerlere olan bağlılığını vurgular. Üç ay yıldız, Türk bayrağının simgesidir ve Türk milletinin birliğini, bağımsızlığını ve özgürlüğünü temsil eder. Mezar taşındaki bu motif, Memmed Baba'nın Türk ulusal kimliğine ve değerlerine olan bağlılığını vurgularken bununla beraber Bayrak, Memmed Baba'nın vatanseverliğini ve bağımsızlık mücadelesine olan katkısını simgeler. Bu motiflerin bir araya gelmesi, ölen kişinin kahramanlık ve fedakârlık gibi değerlerle anılmasını sağlar ve onun hafızasının yaşatılmasına katkıda bulunur.

“Ahmed oğlu Umud'un bu mezarında, baş şahide taşı, omzunda fişekliği ve büyük Osmanlı tüfeği, belinde hançeri ve tabancası ile tam bir Osmanlı komutanının ya da askerinin soyut heykelini yansıtmaktadır. Ancak sadece hançeri ya da tüfeği ile değil, fişeklik, tüfek, tabanca ve hançeriyle, yani tüm silah ve teçhizatı ile kuşanmış şekilde işlenişi rütbeli bir asker oluşunu vurgulamaktadır” (Aktemur, 2012, s. 140).

Memmed Baba'nın mezar taşında üç hilal ve yıldızın bulunması onun Osmanlı Devleti adına vatanını savunmaya çalışan bir vatandaş olduğunu vurgular.

Taştaki semboller Osmanlı askerinin idealize edilmiş bir görüntüsünü sunabilir. Kusursuz duruşu, silahların ve teçhizatın ayrıntılı işlenmesi ve ay yıldız motifinin vurgulanması, Osmanlı ordusunun ve askerlerinin ne kadar güçlü ve mükemmel olduğuna dair bir algı yaratmaya çalışabilir.

Ay yıldız motifi, taşın en göze çarpan unsurlarından biridir. Bu motif, Osmanlı İmparatorluğu'nu ve İslam dinini temsil eder. Aynı zamanda kişinin bağlılığını ve sadakatini vurgular. Bununla beraber, Osmanlı ordusunun dini ve ideolojik temellerini de hatırlatır. Memmed Baba'nın mezar taşı dikkate alındığında burada bayrağın, kılıcın ve tüfeğin olması bu bahsedilen durumla bağdaşır niteliktedir.

Mutfak sofrâ geleneği:

Toplumu oluşturan yapılar içerisinde gelenek gorenek kültürel bağlar toplumsal yapı yeme içme gibi unsurlar bulunur. Her yörenin kendine has geleneği bulunur.

“Toplum ile i içe girmiş olan kültür bir bütün olarak hayatı kapsayan bir yapıya sahiptir. Eğlenceden cenaze törenlerine, yeme içme alışkanlıklarından edebî eserler ortaya koymaya kadar pek çok konuda insanoğlunun meydana getirdiği değerlerin tamamına birden kültür denmektedir. Kültür buradaki anlamıyla günlük dildeki kullanımından daha çok farklıdır. Sosyal bilimlerdeki kullanımıyla kültür sadece elit insanlara mahsus olmayıp bütün insanların sahip olduğu değerler bütünüdür” (Havıland, 2002, ss. 71-73).

İnsanlar kültürleri aracılığıyla dünyayı algırlar, kendilerini ifade ederler ve toplumsal ilişkiler kurarlar. Bu kapsamlı yapı, eğlence, sanat, gelenekler, inançlar, dil, yiyecek, içecek, mimari, edebiyat, müzik gibi birçok alanı kapsar. Örneğin, bir toplumun eğlence anlayışı, o toplumun değerlerini ve sosyal normlarını yansıtır. Cenaze törenleri ise bir toplumun ölümle ilişki kurma ve bu süreci nasıl işlediğini gösterir. Kültür, insanların bir arada yaşama biçimini, toplumsal kurallarını, geleneklerini, inançlarını ve toplumsal yapılarını da içerir. Bu nedenle, kültür kavramı, herkesin günlük yaşamında karşılaştığı, içinde bulunduğu ve şekillendirdiği bir olgudur.

Özetle, kültür, insanların hayatlarının her alanını kapsayan, toplumun bir parçası olmaktan kaynaklanan bir yapıdır ve sosyal bilimlerdeki kullanımıyla tüm insanların ortak değerlerini ve yaşam biçimlerini ifade eder.

“Türkler, tarih sahnesine çıktıkları andan itibaren beslenmeye önem vermişlerdir. Beslenme, sosyal hayatlarında önemli rol üstlenmiş hususlardan biri olarak öne çıkmıştır. Türk idarecileri, öncelikle milletini a ve çıplak bırakmamayı ana ilke edinerek ülke yönetimini stlenebilmişlerdir” (cal, 1985, s. 161).

Türklerin tarih boyunca beslenmeye verdiği önem, sadece fizyolojik bir ihtiyaç değildir. Bu ihtiyaın ötesinde toplumsal bir sembol haline geldiği görülür. Beslenme, Türk kültüründe yaşamın bir parçası olarak değil, aynı zamanda kimlik ve varoluşun bir yankısı olarak meydana gelir. Yiyecekler, sadece fizyolojik ihtiyaı gidermekle kalmaz, aynı zamanda bir toplumun değerini, tarihini ve kültürel mirasını temsil eder. Türklerin beslenme alışkanlıkları, coğrafı konumları, iklim şartları, gebelik ve yerleşik hayata geçiş gibi tarihsel ve sosyal faktörlerden etkilendiği bilinir.

Bu etkileşimler, Türk milli mutfağının çeşitliliğini ve zenginliğini şekillendirir. Sözelimi, Türkistan'dan Anadolu topraklarına kadar uzanan Türk mutfacı, farklı coğrafyalardan ve kültürlerden gelen etkilerle gelişir ve evrilir. Beslenme, Türk toplumunda sadece maddi bir gereksinim olarak değil, ayrıca toplumsal ilişkilerin ve bağların ifadesi gibi de önemlidir.

Bir sofrada bir araya gelmek, paylaşmak, konukseverlik göstermek ve birlikte yemek yemek, Türk kültüründe önemli bir ritüel halinde kendini gösterir. Bu ritüeller, aile bağlarını güçlendirir, sosyal ilişkileri derinleştirir ve toplumun dayanışma ruhunu pekiştirir. Türklerin beslenme alışkanlıklarının incelenmesi, sadece yiyeceklerin tüketilmesiyle sınırlı kalmaz, aynı zamanda bir toplumun değerlerini, tarihini ve kimliğini anlamak için önemli bir araçtır.

Beslenme, Türklerin kültürel kimliğinin bir parçasıdır ve bu kimliği korumak, geliştirmek ve paylaşmak için önemli bir araç olarak görülür. Bilge Kağan Yazıtında “Ben, hali vakti yerinde bir millete kağan olmadım. Türk milletinin, Türk devletinin adı, sanı yok olmasın diye, gece uyumadım, gündüz oturmam, ölesiye, bitesiyeye çalıştım. Az milleti çok, aç milleti tok kıldım. Yoksul milleti zengin, tutsak milleti efendi kıldım” demiştir (Ergin, 1992, s. 48).

Bilge Kağan'ın ifadesinden anlaşıldığı üzere, onun öncelikli amacı halkının refahını sağlamaktır. Kağanlık döneminde, halkının günlük yaşamını iyileştirmek ve onlara daha iyi bir gelecek sağlamak için kararlı bir çaba gösterdiği tarihi kaynaklardan anlaşılır. Halkının içinde bulunduğu koşulları iyileştirmek için adalet ve eşitliğe verdiği önem açıkça görülür. Açları tok yaparak ve yoksulları zenginleştirerek, toplumda eşitlik ve adaleti sağlamayı amaçlar. Bilge Kağan'ın ifadeleri, sürekli bir gelişim ve iyileştirme çabasının altını çizer. Gece gündüz demeden halkının refahı için çalıştığını belirtirken, liderliğinin temel prensibi olan sürekli bir gayret ve çaba içinde olduğu vurgulanır. Bilge Kağan, Türk milletinin ve devletinin adının ve sanının devam etmesi için büyük bir sorumluluk hisseder. Bu nedenle, halkının refahı ve güvenliği için her türlü fedakarlığı yapmaktan kaçınmaz.

“Uzun bir tarihsel geçmişe sahip Türkler, mutfak konusunda zengin bir kültüre sahiptirler. Anadolu ekolojisinin çok çeşitli otların hayvansal ürünlerin de eklenmesiyle çok çeşitli bir yemek kültürü oluşturmuşlardır. Türk toplumunda yemek türü, tadı, özelliği

bakımından diğer etnik kültürlerden oldukça farklılık göstermektedir” (Kemaloğlu, 2011, s. 416).

Türk mutfağı, tarihi ve coğrafi çeşitliliğin bir sonucu olarak geniş bir yelpazeye sahiptir. Anadolu'nun farklı bölgeleri arasında iklim, toprak ve kültürel etkileşim farklılıkları, Türk mutfağını zenginleştirdiğinin bir göstergesidir. Anadolu'nun coğrafi özellikleri, Türk mutfağının çeşitliliğini büyük ölçüde etkiler. Farklı iklim ve toprak şartları, bölgesel olarak farklılık gösteren tarım ürünlerinin yetişmesine olanak tanır. Bu da yöresel yemeklerin oluşmasına ve zengin bir mutfak kültürünün gelişmesine yol açar. Türk mutfağı, genellikle bol miktarda sebze, meyve, tahıl ve baklagiller içerir. Ayrıca, et ve süt ürünleri de sıkça kullanılır. Bu çeşitlilik, Türk yemeklerinin besleyici ve lezzetli olmasını sağlar. Ayrıca, yöresel otların ve baharatların kullanımı da Türk mutfağını diğer mutfaklardan ayıran özelliklerden biridir. Türk mutfağı hem geleneksel hem de modern yemeklerden oluşan geniş bir yelpazeye sahiptir. Her yörenin yemekleri, pişirme yöntemleri kendine özgü özellikleriyle seçilir. Bu da Türk mutfağını diğer kültürlerden ayıran ve zenginleştiren bir özelliktir.

Türk mutfağı, tarih boyunca farklı kültürlerle etkileşim içinde kalmış olup bu etkileşimlerin bir sonucu olarak şekillendiği görülür. Anadolu'nun farklı medeniyetlere ev sahipliği yapması, Türk mutfağını zenginleşmesine olanak sağlar. Bu da Türk yemeklerinin çeşitliliğini ve lezzetini artırır.

Karapapak Türklerinin önemli ve bilinen yemekleri arasında hangel / hengel yemeği yer alır. Yemek kültürüyle de ön plana çıkan Karapapakların meşhur yemeği hangel / hengel'dir.

Türkiye'nin coğrafi çeşitliliği, iklim ve toprak farklılıkları, tarihi ve kültürel geçmişi, Türk mutfağını oldukça çeşitli ve zengin kılar. Türkiye'nin coğrafi bölümlerinin farklı kültürel geçmişlere ve etkileşimlere sahip olması, beslenme alışkanlıklarını da çeşitlendirir. Sözgelimi, Anadolu'nun farklı bölgelerinde yaşayan insanlar, geçmişte bu bölgelerde yaşamış olan medeniyetlerin ve kültürlerin beslenme alışkanlıklarından etkilendiği bilinir. Türk mutfağının ulusal bir mutfak olması, Osmanlı İmparatorluğu'nun kültürel mirasının bir tezahürüdür. Osmanlı mutfağı, Balkanlar, Ortadoğu ve Kafkaslar gibi farklı bölgelerin mutfaklarını etkilemiş, aynı zamanda bu mutfaklardan etkilenmiştir. Bu da Türk mutfağının çeşitliliğini ve zenginliğini artırır.

“Hangel, Gazah ve Borçalı'dan gelen ailelerin kadınları tarafından pişirilmiştir. Nezih yufkalardan kesilen dilimler, suda haşlandıktan sonra çok

itina ile süzölüp siniye yayılmıştır. Bir damla bile su emaresi yoktur. Hangel dilimlerinin üzerine çok sulu olmayan kurut yayılmış. Onun üzerine de harlı olmayan ateşte iki saatten fazla sürede altın rengini alıncaya kadar pişirilmiş soğan ekilmiştir.

Hangel yaprakları, şöminenin odun külünde silinmiş ıslık ıslık parlayan mis çatallarla sançılıp tadılmadan, zarif bir dantel gibi gözleri ve gönülleri okşamaktadır”.

(Kafkasyalı, 2018, s. 172).

Hangel yemeği, geleneksel Karapapak mutfağının bir parçası olarak özenle hazırlanır. Yufka dilimleri, nizami bir şekilde kesilir ve suda haşlandıktan sonra titizlikle süzülür. Bu, yemeğin özel dokusunu ve lezzetini elde etmek için önemlidir. Ayrıca, yufkaların suda haşlanmasıyla fazla suyunu kaybetmesi engellenir ve yemeğin kıvamı korunur. Ardından, altın rengini alana kadar harlı olmayan ateşte uzun bir süre pişirilir. Bu süreçte, yemeğin lezzeti ve dokusu oluşur. Ayrıca, soğanın yavaşça pişirilmesiyle elde edilen aroma da yemeğe özgü lezzeti tamamlar.

Hangel, zarif bir dantel gibi göz alıcı ve gözleri okşayan bir şekilde sunulur. Bu yemek, Karapapak kültüründe bir araya gelen insanların birbirleriyle paylaşacağı ve keyif alacakları önemli bir lezzet ve deneyimdir. Karapapak kültüründe sadece bir yemek değil, aynı zamanda toplumsal ve kültürel bağların bir ifadesidir. Bu yemek, aileler arasında ve toplum içinde paylaşıldığında birlik ve dayanışmayı simgeler. Ayrıca, geleneksel pişirme teknikleri ve sunum şekli, Karapapak kültürünün yaşatılmasına ve gelecek kuşaklara aktarılmasına katkıda bulunur.

Aynı zamanda kuruttan yapılan hangel ile ilgili olarak Mehmet Akif Şen'in yapmış olduğu çalışmada Kars'ın Susuz ilçesinden Kocaeli şehrine göç edenlerden 73 yaşında mülakatçılardan biri bunun üzerine: “Her gün yapsam çocuklar ve torunlar yer. Ama yaptığım çoğu yemeği memleketten sipariş ettiğim malzemelerden yaparım. Bana göre sarı yağı olmayan hangel, hangel değildir. O ağır kokusunu verecek ki, tam olsun. Hangelin üstündeki yoğurtu da köyden getirttiğim kuruttan (kurutulmuş yoğurt) yaparım” (Şen, 2021, s. 261).

Göçmen bireyin kendi kültürüne olan bağlılığını ve kimliğini koruma çabasını gösterir. Hangel gibi geleneksel bir yemek, onun için sadece bir yemek değil, aynı zamanda kökenlerine olan bağlılığının ve kültürel mirasının bir parçasını yansıtır. Bu yüzden, yaşına rağmen hangel yapmaya devam etmek, onun için önemlidir ve ailesi için de anlam taşır.

Memleketinden getirttiği malzemelerle hangel yapması, onun için önemli olan geleneksel tatları koruma çabasının bir göstergesidir. Özellikle sarı yağ, hangelin özgün lezzetini oluşturduğunu ve onun olmadığı bir hangelin gerçek bir hangel olmadığını vurgulaması bununla beraber kurutulmuş yoğurdun, hangelin özgün lezzetini tamamladığı ve ona özgü bir aroma kattığı ifadeleri göçmenlerin kendi kültürel lezzetlerini yaşamak için ne kadar çaba harcadığını gösterir.

Köyünden getirttiği malzemelerle yemek yapması, göçmenin köklerine olan özlem ve bağlılığını yansıtırken aynı zamanda, onun için bir kimlik ifadesidir. Bu nedenle göçmen birey kendi kökenlerini ve kültürünü hatırlar ve yaşatır. Hangel gibi geleneksel bir yemeği yaşatmak ve onun özgün lezzetlerini korumak, göçmen bireyin kimliğini ve kökenlerini hatırlaması ve yaşatması için önemli bir adımdır.

Kemaloğlu bir makalesinde Muş yöresinde yaşayan Karapapakların şu şekilde hangel yaptıklarını yazar:

Hingel / hengel, Terekemelerce sevilen bir yemek olup, hamur ile yapılan ve arasına et veya patates konularak yapılan bir yemektir. Hangeli sevmeyen Terekeme yoktur. Birkaç farklı şekli vardır. En yaygın olanı boş hamur yaprakları ile yapılanıdır. Hamuru mayasızdır... Hazırlanan hamur bir süre dinlendirilir, yufka şeklinde ince olarak açılır ve kareler şeklinde kesilir. Kaynar suda haşlandıktan sonra süzülerek, bir siniye çekilir. Üzerine sarımsaklı yoğurt ve içinde küçük soğan parçacıkları kavrulmuş tereyağı dökülerek servis yapılır. Bekletilmeden ve soğutulmadan yenmesi gerekir. Sos için bir önemli bir nokta da kullanılan tereyağının saf tereyağı olması ve içinde kavrulan soğan parçacıklarının ne yanık tadı ne de çiğ soğan tadı vermeyecek şekilde kavrulmuş olmasıdır. Hangel üzerine dökülen bu zengin sos o kadar lezzetlidir ki sini üzerinde bir arada yenildikten sonra kalan sos karışım genelde gençler ve çocuklar tarafından ekmek ile sıyrılır. Ayrıca aynı şekilde hazırlanan hamur kurutularak daha sonra haşlanmak üzere de saklanır ve genelde kışa hazırlık yiyeceklerine dahil edilir. Hangelin bir diğer hazırlanışı ise kemikli et ile yapılanıdır. Yukarıdaki gibi hazırlanan hamur haşlanmış kemikli et suyu içerisine kaynatılır. Üzerine aynı soslar konulur. Yapılan bu yemeğe etli hangel denir. Aslında Hangel yemeğinin orijinal hali budur.

Bunlarla beraber, Terekemeler Kayseri yöresinde yapılan mantıya benzer, fakat daha büyük olan, açılan yufkanın içine daha önceden hazırlanan et karışımının

konulduğu, mantı yemeğini de yine aynı soslarla Hangel adı altında yaparlar (Kemaloğlu, 2011, s. 431).

Hangel, Karapapak kültüründe önemli bir yere sahiptir ve Karapapak mutfağının en önemli yemeklerinden biridir. Özellikle Karapapaklar arasında hangele olan sevgi ve tutku oldukça derindir. Bu yemek, Karapapak toplumunda birlik ve dayanışmanın simgesi haline gelmiştir. Özellikle Karapapak evlerinde, misafirlerin ağırlanması için özenle hazırlanır ve sunulur. Hangelin farklı şekilleri ve çeşitleri bulunur. Kemikli et ile yapılan versiyonu olan etli hangel, geleneksel hazırlanışıyla dikkat çeker. Ayrıca, hamurun kurutularak saklanması ve daha sonra kullanılması da geleneksel bir uygulamadır. Bu da Karapapak mutfağının pratik ve zenginliğini yansıtır.

Hangel, Karapapak toplumu içinde birlik ve dayanışmayı pekiştiren önemli bir yemektir. Misafirlerin ağırlanması veya özel günlerde yapılması, toplumsal ilişkilerin güçlenmesine ve kültürel değerlerin aktarılmasına katkıda bulunur.

Misafir ağırlamak Türk kültürünün vazgeçilmez bir geleneğidir. Gelen misafirlere ikramda bulunulur ev sahibi, misafirini rahat ettirmek için elinden geleni yapar.

Kartallar Sınır Tanımaz romanında “Bahçenin girişinde babasının yolunu bekleyen Münevver onu görür görmez önüne koşarak bacaklarına sarıldı. Aloy Hacı, “Onu öpüp okşadıktan sonra, 'Git kızım, annene söyle misafirimiz var. ' dedi. Sofraya büyük bir sini dolusu kurutlu hangel getirilmişti” (Kafkasyalı, 2020, s. 259).

Sofrada sunulan kurutlu hangel misafirperverliği ve cömertliği temsil eder. Hangel, misafirlerin karşılanması ve onlara en iyi şekilde hizmet edilmesi için özel bir yemek olarak sunulur. Büyük bir sinide getirilip sunulması, misafirlerin doyurulması ve memnun edilmesi için özen gösterildiğini gösterir. Hangel, “Değerli bir misafir geldiğinde ikram için yapılır” (Kemaloğlu, 2011, s. 431).

Karapapak Türklerinde misafire hangel gibi özel bir yemeğin sunulması, geleneksel Türk misafirperverliğinin ve değerli misafirlere olan saygının bir ifadesi olarak görülür. Hangel, Türk mutfağında özel bir yemek olarak kabul edilir ve genellikle özel günlerde veya misafirler için hazırlanır. Bir misafir geldiğinde hangel yapılması, misafirin öneminin ve değerinin vurgulanmasının bir yolu olarak görülebilir.

Hangel hazırlığı, ev sahiplerinin misafirlerini en iyi şekilde ağırlamak ve onları memnun etmek için gösterdikleri özenin bir göstergesi olarak görülebilir. Bu, Türk kültüründe misafirperverliğin ve misafirlerin öneminin bir yansımasıdır. Misafirlere en

iyi hizmetin sunulması ve onların beğenisini kazanmak, Türk misafirperverliğinin temel bir prensibidir.

Yemin etme geleneği:

Yemin ya da ant kelimesinin anlamı “Tanrı'yı veya kutsal bilinen bir kişiyi, bir şeyi tanık göstererek bir olayı doğrulama, kendi kendine söz verme” olarak tanımlanır (Türkçe Sözlük, 2005, s. 104). Yemin, bir kişinin sözlerini doğrulama veya güvenilirliğini kanıtlama amacıyla başvurduğu bir yöntemdir. Genellikle inanç ve değerler üzerine kurulu olan bu ifadeler, kişinin kendi inanırlılığını veya güvenilirliğini artırmak için kullanılır.

“Bu yeminin herkesçe bilinmesi için toplumların örf, adet, gelenek ve göreneklerine göre çeşitli yemin etme törenleri uygulanmıştır” (Orozobayev, 2013, s. 1).

Özellikle dini inançlar, ahlaki değerler veya toplumsal normlar gibi belirli bir inanç veya değer dairesi içinde yer alan sözler, yeminler aracılığıyla doğrulanmaya çalışılır. Özellikle hukuki süreçlerde, mahkemelerde veya resmi antlaşmalarda yemin, bir kişinin söylediklerine güvenilirliğini sağlamak için sıkça kullanılır. Yeminlerin sadece dini veya ahlaki değerler üzerine değil, bazen farklı kavramlar veya değerler üzerine de kurulabileceği unutulmamalıdır.

“Gürcistan Karapapak / Terekeme Türklerinde bu tür yeminlere günlük konuşma dilinde sıklıkla rastlanır: Guran hakkı, Atamın okuduğu Guran hakkı örnekleri bunlardan sadece bir kaçıdır” (Güneş, 2013, s. 6).

İnsanlar bir durumun doğruluğunu veya gerçekliğini vurgulamak için “başımı keserim”, “onurum üzerine”, “ülkeme veya milletime” gibi ifadelerle yemin edebilirler. Bu tür yeminler, kişinin samimiyetini veya ciddiyetini vurgulamak için kullanılır. Yeminlerin tarih boyunca insanlar arasında önemli bir rol oynadığı bilinen bir gerçektir. Özellikle eski dönemlerde, yeminler sadece bir kişinin doğruluğunu veya güvenilirliğini ifade etmekle kalmaz, aynı zamanda toplumlar arasında ilişkilerin sağlamlaştırılması, anlaşmazlıkların çözülmesi, kardeşlik veya dostluk bağlarının pekiştirilmesi için de kullanılmıştır.

Kargışlar, yeminin bir türü olarak kabul edilebilir ve genellikle bir kişinin doğruyu söylediğine dair inancı pekiştirmek veya doğrulamak için başvurulmuş bir yöntemdir. Bu uygulama, antik toplumlarda hukuki ve toplumsal anlaşmazlıkların çözülmesinde kullanılan bir araç olarak görülebilir. Bir başka deyişle, “yalan söylüyorsam gözüm kör

olsun”, “evladımın ölüsünü öpeyim” gibi antlar, eski devirlerde uygulanan kargışların kalıntılarıdır. Bu kargışa dayalı antlaşma Türklere olduğu gibi Arap ve Slavlarda da görülmektedir” (İnan, 1948, ss. 285-286).

Gürcistan'da Borçalı bölgesinde derleme çalışmalarından hareketle Karapapak Türklerinde daha çok kutsal değerler üzerine edilen yeminler olduğu, yine “bu bölgede aynı zamanda ana, baba, kardeş, evlat gibi aile bireylerinin yanında ocak, su, ekmek gibi varlıklara, bazı soyut ve zaman anlamı taşıyan kavramlara” yönelik yeminler edildiği belirtilir (Güneş, 2013, s. 6).

Yeminler, insan ilişkilerinin temelinde derin bir bağlılık ve güvenin ifadesidir. Bu örneklerde dikkati çeken unsur “anne ve babanın yer almasıdır” (Kalafat, 1995, s. 69). Bu durum, toplum tarafından sevilen, değer verilen yakınları için de geçeridir. Bu da insanların sevdikleriyle olan ilişkilerinde ne kadar önem verdiğini ve bu ilişkilerin sağlam temeller üzerine kurulduğunu gösterir.

Kafkas Koçakları romanında Şerif Şikeste Efendi'nin intikamını alacağına dair annesine yemin eden Aloy Hacı şunları belirtir:

“Anacığım, kendini helak etme. Sabret! Eğer ben Aloy Hacı isem, ona el ve dil uzatanların başını gövdesinin üzerinde bırakmayacağım.

Senin huzurunda elimi silahımın üzerine koyup Aziz Şerif Şikeste'nin başına yemin ediyorum: Allah'a ant olsun ki Allah'ın güzel insanlarından, ömrünü insanlara hizmete adayan, halkın gönlünde taht kurmuş Şerif Baba'nın intikamını onlarda bırakmayacağım”.

(Kafkasyalı, 2018, s. 104).

Yemin etmek, insanların duygusal ve psikolojik dünyasında derin etkiler bırakan güçlü bir eylemdir. Yemin eden kişi, aile bireyleri ya da yakınlarının üzerine Allah'ı şahit tutarak, intikamını almak için kararlılığını ve bağlılığını ortaya koyar. Bu yemin, içinde bulunduğu duygusal yoğunluğu ve kararlılığı ifade etmekle kalmaz, aynı zamanda toplumsal bir sorumluluğun da bir ifadesidir.

Şerif Baba'nın hatırasını ve onun hizmetlerini korumak için verilen bu yemin, bir toplumun değerlerine olan bağlılığın bir ifadesidir. Yemin, bir nevi moral ve manevi güç kaynağı olarak da işlev görür. Yemin eden kişi hem kendisine hem de toplumuna karşı bir sorumluluk üstlenir ve bu yeminin gücüyle hareket ederek, hedefine ulaşma yolunda kararlılıkla ilerler.

“Gürcistan Karapapak / Terekeme Türklerinde de bu tür yeminlere günlük konuşma dilinde sıklıkla rastlanır; Guran hakkı, atamın okuduğu Guran hakkı örnekleri bunlardan sadece birkaçıdır” (Güneş, 2013, s. 6).

Bu tür yeminler, genellikle güvenilirlik, samimiyet ve ciddiyet gibi duyguları ifade etmek için kullanılır. Karapapak kültüründe, birinin söylediği bir şeyin doğru ve güvenilir olduğunu belirtmek veya bir sözün bağlayıcı olduğunu vurgulamak amacıyla kutsal kitabımız Kuran'ı Kerim üzerine yemin edilmesi yeminin boyutunu ifade eder. Bu tür yeminler, toplum içindeki ilişkileri güçlendirir ve iletişimde doğruluk ve güven duygusunu artırır.

Yeminler Karapapak Türklerinin kültürel kimliğinin bir parçası olarak kabul edilirler ve toplumun birlik ve dayanışma duygularını güçlendirir. Ayrıca Karapapak toplumunun değerlerini ve inançlarını yansıtırken, aynı zamanda iletişimde kullanılan özel bir dil ve ifade biçimi olarak da önemli bir role sahiptirler.

Kartallar Sınır Tanımaz romanında: “Kafkas İntikam Kartalları örgütünü kurarken hiç bir sır vermeyeceklerine söz verip silah ve Kur'an üzerine yemin ettikleri hâlde içlerinden iki hainin daha işin başında onları satmasını bir türlü kabullenemiyordu” (Kafkasyalı, 2020, s. 116).

Kafkas İntikam Kartalları örgütünün kuruluşunda üyeler arasındaki güveni ve dayanışmayı pekiştirmek için yapılmıştır. Ancak, içlerinden bazılarının bu yemine sadık kalmayıp örgüte ihanet etmesi, insan ilişkilerindeki güvenin ve bağlılığın zorluğunu ve kırılganlığını gösterir. Yeminler ve sözler, ilişkilerin temelini oluşturan güvenin ve bağlılığın ifadesidir. Ancak, bu güvene dayalı bağlar, bazen dış etkenler veya bireysel çıkarlar tarafından sarsılabilir veya kırılabilir. Bu durum, insan doğasının karmaşıklığını ve toplumsal ilişkilerde karşılaşılan zorlukları yansıtır.

4.1.4. Göçmenlerin Anadolu İnsanlarıyla Kaynaşımı

Ahıska ve Borçalı Türkleri tarih boyunca çeşitli zorluklarla karşılaşmış ve Türkiye'ye göç etmek zorunda kalmış topluluktur. Türkiye, Kafkasya güneyinden gelen soydaş sığınmacılara yönelik insani ve sosyal yardım politikaları çerçevesinde adım atan ülkedir. Bu adım “Türkiye Cumhuriyeti hükûmeti tarafından çıkarılan Ahıska Türklerinin kabul ve iskânına dair kanun gereğince bir grup insan getirilerek Iğdır'a yerleştirilmiştir” (Zeyrek, 2001, s. 173) şeklindedir.

“Göç eden toplulukların ve göçü karşılayanların çatışması kısa vadede oldukça sancılı olaylar ve olgular vücuda getirirse de sonuçta oluşan sentez kurucu bir enerji ortaya çıkarır. Bu sentezin verimliliği her iki taraf açısından da kültürün kuvveti ile ilgilidir. Kısa vadede gelen kültürün yerleşik kültürü tahrip ettiği ve doğal bir sınıf farklılığına sebebiyet verdiği vakidir. Fakat bu durum göçün vaat ettiği verimliliği sınırlamaz. Yerleşik kültürün ve göçle gelen kültürün çatışmasında baskınlığı nihayetinde toplulukların yatkınlıkları ve kültürel zenginliklerin niteliğine bağlıdır” (Hüküm, 2022, s. 30).

Kafkas Koçakları romanında “İğdır'ın Alkamer köyü muhtarı, devletin gönderdiği Kafkasya muhacirlerine meşgul olmaları ve ürünlerini değerlendirip kazanç elde edebilmeleri için büyük bir bağ ve bostan yeri verir. Muhtarın, dört muhacire, Aslan Gülahioğlu, Hacı Halil, Aloy Hacı ve Emrah Gülahioğlu'ya verdiği bağ, bostan ve ev 1920 yılında Taşnaksutyun Ermeni kuvvetleri tarafından bütün aile fertleri şehit edilen bir aileden kalmadır. Metruk vaziyetteki bu evi şenlendirip, barınacak hâle getirmişler, bağı ve bostanı da köyün en bakımlı bağı, bostanı yapmışlardır. Onlar, günlerinin büyük bir bölümünü bağ ve bostanda geçirmektedir” (Kafkasyalı, 2018, s. 163).

Muhtar tarafından verilen bağ ve bostanın, Kafkasya muhacirlerinin yaşamlarını sürdürebilmelerinde önemli bir rol oynadığı görülür. Muhtarın desteğiyle metruk durumda olan evlerini restore edip barınabilir hale getiren ve aynı zamanda köyün bağ ve bostanını işleyen bu göçmenler, burada büyük bir emek harcar. Bu durum, göçmenlerin İğdır bölgesine katkı sağlamak için çaba gösterdiğini ve kendi yaşamlarını idame ettirmek için gayretlerini de yansıtır. Devletin izlemiş olduğu göç politikası göz önüne alındığında göçmenlerin şehir merkezine değil de köye yerleştirilmesi de izlenen politikanın detaylarını verir.

“Osmanlı Devleti'nin iskân politikasının önemli prensiplerinden biri de, göçmenleri şehirlere değil de köylere ve taşraya yerleştirmek olmuştur. Şehirlerde geçimin çetin olması nedeniyle ekonomik sıkıntı yaşamamaları için, tarla, bağ ve bahçeleriyle uğraşarak geçimlerini sağlamaları ve aynı zamanda üretime katkıda bulunmaları düşünülmüştür” (Kasımova, 2017, s. 614).

Osmanlı Devleti'nin bu politikası altında yatanlar göçmenlerin tarım alanlarında çalışarak kendi geçimlerini sağlamalarının yanı sıra, üretime katkıda bulunmaları ve dolayısıyla devletin ekonomik gücünü artırmalarıdır. Tarla, bağ ve bahçelerle uğraşarak kendi gıdalarını üretebilen göçmenlerin ekonomik geçim sıkıntısı yaşama ihtimallerinin

azalacağı düşünülür. Bu politika aynı zamanda şehirlerdeki nüfus yoğunluğunu azaltarak şehirlerin ekonomik ve sosyal sıkıntılarını da hafifletmeyi amaçlar.

Ayrıca, tarım alanlarının verimli bir şekilde kullanılmasıyla birlikte ekonomik kalkınmanın ve refahın artması hedeflenir. Göçmenleri köylere ve taşraya yerleştirme politikası hem göçmenlerin geçimlerini sağlamalarını hem de devletin iktisadi gücünü artırmayı amaçlayan bir yaklaşımı yansıtır. Bu politikanın başarılı bir şekilde uygulanması hem göçmenlerin hem de devletin ekonomik refahını artırır.

Bölgede nüfus artışıyla birlikte devlete fayda sağlanabilecek durumlar arasında ekonomik canlanma olarak artan nüfus, tüketim ve üretimde bir artış sağlayarak ekonomik büyümeye katkıda bulunur. “Göçmenler iskân edilirken tarımsal üretime katılabilmeleri ve ekonomiye katkıda bulunmaları için arazi tahsisı gerekliydi. Göçmenlere dağıtılan araziler genel olarak miri araziden oluşmaktaydı. Bunun yanında vakıf toprakları, kullanılmayan askerî bölgeler, meralar, miri çiftlik arazileri ve korular göçmenlere arazi olarak tahsis edilmiştir” (İpek, 1991, s. 121).

Göçmenlerin ekonomiye katkıda bulunmaları için tarımsal üretime katılabilmeleri önemlidir. Tarımsal üretim, genellikle bölgenin ekonomisinin temelini oluşturur ve göçmenlerin bu alanda faaliyet göstermesi hem kendi geçimlerini sağlamalarına hem de yerel ekonomiye katkıda bulunmalarına olanak tanır. Göçmenlere tahsis edilen araziler çeşitli kaynaklardan gelmektedir. Bu çeşitlilik, göçmenlere farklı tarım alanlarında faaliyet gösterme ve farklı tarım ürünleri yetiştirme imkânı sağlar.

Göçmenlere, sığınmacılara arazi tahsis edilmesi, yerleşimlerinin kalıcı ve sürdürülebilir olması için kritik bir adımdır. Bu tahsisler, göçmenlerin kendi geçimlerini sağlamalarına ve yerel ekonomiye katkıda bulunmalarına olanak tanır. Ayrıca, bu tahsisler, göçmenlerin topluma entegrasyonunu sağlamak ve sosyal huzuru artırmak için de önemlidir. Boş tarımsal arazilerin değerlendirilmesi, yeni yerleşim alanlarının oluşturulması ve tarım faaliyetlerinin artırılmasıyla tarımsal üretimde bir artış sağlanır. Artan nüfus, işgücü potansiyelini artırarak üretimi ve dolayısıyla geliri artırır. Artan nüfusla birlikte vergi nüfusu ve gelirinde artış sağlanabilir, devlet gelirlerinin artmasıyla kamu hizmetlerine daha fazla yatırım yapılır.

Kısacası yaşanacak bu durum göçmenlerin devletin ekonomik çıkarlarıyla uyumlu olduğunu gösterir. Bu çerçevede, nüfus artışının devlete sağladığı çeşitli faydalar, politika yapıcılar tarafından göçmen kabulü konusunda önemli bir faktör olabilir.

Bir toplumun göçmenleri kabul edip desteklemesi, göçmenlerin yeni yaşama uyum sürecine hız kazandırır ve kolaylaştırır.

Bu, göçmenlerin kendilerini daha güvende hissetmelerini ve topluma daha çabuk uyum sağlamasına neden olur. Bununla beraber farklı bir topluma ya da farklı bir kültürel yapıya yapılan göçte bu süreç zaman alırken Türk toplumları arasında yaşanan göçler için bu uyum süreci daha kısa zamanda tamamlanır. Yerli toplumun göçmenleri kabul etmesi, göçmenlerin sosyal bağlar kurmalarını ve destek ağları oluşturmalarını kolaylaştırır. Bu destek ağları, göçmenlerin yeni yaşama uyum sağlamalarında kritik bir rol oynar ve onlara gerekli kaynakları ve bilgiyi sağlar. Göçmenlerin yerli toplum tarafından kabul edilmesi, kültürel alışverişi teşvik eder ve uyum sürecini kolaylaştırır.

“Köylüler muhacirlerle çok yakından ilgilenir. Haftanın hemen her günü bir aile tarafından davet edilip sofraya açılır. Her davetten sonra da köyün aksakalları, arifleri toplanıp son yılların olaylarını değerlendirip sohbet ederler. Koçakların hatıraları ise sohbetlerin can kulağıyla dinlenen bölümleri olur. Düğün derneklerde de onların özgün yeri olur” (Kafkasyalı, 2018, s. 163).

İğdır, göç alışverişi yoğun olan bölgelerden biridir. Bölgede yaşayan halk, köylerine gelen muhacirlere sıcak bir şekilde kucak açar. Köylüler, göç eden Karapapak Türklerini sık sık evlerine davet ederek onların ihtiyaçlarını karşılar ve sosyal bağlarını güçlendirir. Bu minvalde toplum içinde dayanışma ve yardımlaşma kültürü pekişir. Köydeki aksakallar ve bilge kişiler, genellikle haftalık olarak düzenlenen davetlerde bir araya gelir ve toplantılara Karapapak Türkleri de davet edilir.

Bu toplantılarda, geçmiş yılların olayları değerlendirilir, yaşanan deneyimler paylaşılar ve geleceğe dair planlar yapılır. Böylece her iki toplum için geleneksel bilgi ve deneyimlerin kuşaktan kuşağa aktarımı sağlanır. Koçakların hatıraları, toplumun en değerli hazinesi olarak kabul edilir.

Yaşanmış hatıralar, sohbetlerin can kulağıyla dinlenen bölümlerini oluşturur ve genellikle geçmişte yaşanan büyük olaylar, kahramanlık anlatıları veya aile büyüklerinin anıları üzerinde durulması toplumun kimliğini güçlendirerek ortak bir tarih ve kültür paydasında birleşimini sağlar. İğdır düğünlerinde genellikle geleneksel müzik ve danslarla birlikte yemekler sunulur ve misafirler ağırlanır. Düğün ve dernekler, toplumun bir araya gelip kutlama yaptığı önemli geleneklerden biridir.

Karapapak Türklerinin de bu düğüne davetli olması onlara ait bir yerlerinin bulunması toplumun bir araya gelmesini sağlayan birlik ve beraberlik duygusunu pekiştiren unsurlar olarak görülür. Göçmenler, kendi kültürlerini paylaşıırken aynı zamanda yerli kültüre de adapte olurlar. Bu, göçmenlerin kendilerini yeni topluma ait hissetmelerini ve toplumun bir parçası olmalarını sağlar.

Osmanlı İmparatorluğu'nun muhacir politikaları ve kabul süreçleri hakkında çıkardığı “Muhacirinin Sureti Kabulü” (Erdem, 2014, s. 5; URL 12: 385413) talimatnamesinde muhacirlerin statüleri ve kabul süreçleriyle ilgili detaylı talimatlar yer alır. İlk madde, muhacirlerin Osmanlı vatandaşlığına kabul edilmesiyle ilgili prosedürleri içerir. Muhacirlerin kabul edilmesi, devletin yetkisi altında gerçekleşen bir süreçtir ve belirli kriterlere dayanır. Talimatnamede belirtilen diğer bir nokta ise muhacirlerin iki farklı kısma ayrılmasıdır. Birinci kısımda, tabiiyetlerini terk eden muhacirlerden bahsedilirken, ikinci kısımda ise mülteci olarak gelip Osmanlı Devleti vatandaşlığına geçmek isteyenlerden bahsedilir. Bu ayrım, muhacirlerin geldikleri duruma ve niyetlerine göre yapılır. Bunlardan yola çıkarak yasal prosedür bu şekilde işlerken, kaçak yollarla sınır geçerek Türkiye'ye gelen muhacirlerde yok değildir.

Kafkas Koçakları romanında Mehmed Temenoğlu ile Mehmed Matos, Sovyet askerlerinden kaçarak kayaların arasına saklanır ve bir fırsatı kollayarak sınırı geçerler. Bu tehlikeli kaçış sürecinde, çobanların elinden kurtulan Aloy Hacı da onlara katılır. Geceleyin ilerleyip gündüzleri saklanarak üç gün boyunca Türkiye'nin sınırlarına ulaşırlar. Geceleri yol alıp gündüzleri saklanarak, sonunda Kars'ın kuzeybatısında bulunan Çamurlu köyüne varırlar. Şahbender'den sonra Hacı Veli Efendi gibi eski muhacirler, Çamurlu'ya yerleşmek üzere gelmektedir. Ancak, jandarmalar bu muhacirlerin geçiş güzergahlarında kontrol yapmaktadır. Kontroller, Arpaçay ilçesi ile Kars'ın giriş çıkış noktaları ve diğer bazı noktalarda gerçekleştirilmektedir.

“Bunların nüfus cüzdanları, daha doğrusu vatandaşlık belgesi olmadığından bir yerden bir yere gitmeleri çok güçtür. Hele ana yollarla gitmeleri hiç mümkün değildir. Hacı Veli Efendi itibarlı, saygın bir kimse olduğundan Aloy Hacı'yı götürmek için onu göndermişlerdir” (Kafkasyalı, 2018, s. 337).

Muhacirlerin nüfus cüzdanları veya vatandaşlık belgeleri olmaması seyahat etmelerini güçleştirir. Bu durum, muhacirlerin resmi yollarla ülkeye giriş yapmadığını kaçak yollarla sınırı geçtiğini ve adlarına herhangi bir tanımlanmış belgeyle sahip

olmadığını gösterir. Jandarma kontrol noktalarının ana yollar üzerinde yoğunlaştığından dolayı ana yolların kullanılmasının mümkün olmadığı görülür.

Bu nedenle muhacirlerin resmi belgeleri olmadığına göre kontrol noktalarından geçmeleri ve yolculuklarını sürdürmeleri daha da zorlaşır. Hacı Veli Efendi'nin, saygın ve itibarlı bir kişi olarak Aloy Hacı'yı götürmek için gönderilmesi, sosyal ve toplumsal düzen içindeki rol ve ilişkilerin önemine dikkat çeker. Bu minvalde toplum içindeki liderlerin veya etkili kişilerin, belirsiz veya belgesiz durumlarda bile çözüm bulmak için devreye girebileceklerini işaret eder. Böylece, muhacirlerin yaşadığı zorlukların aşılmasında toplumsal dayanışmanın ve liderlik etmenin önemi vurgulanır.

Osmanlı İmparatorluğu'nun genel kültüründe misafirperverlik ve hoşgörü önemli bir yer tutar. Bu nedenle, gelen göçmenler genellikle sıcak bir şekilde karşılanır ve yerel halk tarafından yardım ve destek görülür. Göçmenler, yeni yerleştikleri topluma uyum sağlamaya çalışırken, yerel halk da onlara bu süreçte yardımcı olmaya çalışır.

Osmanlı İmparatorluğu'nun döneminde, devletin göçmenleri kabul etme politikası ve yönetimi de yerel halkın tutumunu etkiler. “Ya hu, Aloy kardeş, biraz seni dinleyelim. Nereden gelip nereye gidersin? Gerçi kaymakam bey bir şeyler anlattı ama senin ağzından dinlersek daha iyi olur. Artık sen bizim komşumuz oldun, köylümüz oldun. Her şeyden öte muhacirsin, misafirsin. Bizde muhacir azizdir. Senin derdin bizim derdimizdir” (Kafkasyalı, 2020, ss. 178-179).

Bu ifadelerden de anlaşılacağı üzere, yerel halk genellikle sıcak ve hoşgörülü bir tutum sergiler. Göç eden kişinin anlatısını dinlemek istemeleri ve onu köylerine, topluluklarına kabul etmeleri, yerel halkın misafirperverliğini ve yardımseverliğini gösterir. Yerel halk, göç eden kişinin geçmişini ve gelecek planlarını anlamak için samimi bir istek ifade eder. Bu, göçmenin yaşadığı zorlukları paylaşmasına fırsat tanırken aynı zamanda onun duygularını anlama ve empati kurma çabasını yansıtır.

Bununla birlikte yerel halk, muhacirlerin artık onlardan biri olduğunu göçmenin topluluğa kabul edildiğini ve onunla dayanışma içinde olduklarını belirtir. “Muhacir azizdir” ifadesi, Osmanlı kültüründe misafirperverliğin ve misafirhane geleneğinin önemini vurgular. Yerel halk, göçmenin zorluklarını paylaşmayı ve ona yardım etmeyi bir görev olarak görür.

Göç edenlere karşı Osmanlı toplumunun genel tutumunu bu şekilde yansıtırken, aynı zamanda insanlık ve dayanışma değerlerine vurgu yapıldığı görülür. Göçmenlerin

yaşadığı zorlukları anlamak ve onlara destek olmak, toplumun bir parçası olarak kabul edilme duygusunu güçlendirir ve toplum içinde birlik ve beraberliği pekiştirir. Bu tutum, Osmanlı İmparatorluğu'nun genel hoşgörü ve misafirperverlik geleneğinin bir parçası olarak değerlendirilebilir.

Osmanlı İmparatorluğu, tarih boyunca farklı etnik gruplardan, dinlerden ve kültürlerden insanların bir arada yaşadığı çok kültürlü bir toplum yapısına sahipti. Genel olarak, Osmanlı toplumu göçmenlere hoşgörülü davranmış ve onları bağrına basmıştır. Bu, Osmanlı İmparatorluğu'nun geniş coğrafi alanlarında çeşitli göç dalgalarının yaşandığı bir gerçektir.

Osmanlı topraklarına sığınanlara, sıcak bir karşılama yapıldığı bilinir. Ancak, her toplumda olduğu gibi, Osmanlı İmparatorluğu'nda da bazı kesimler göçmenlere karşı hoşgörüsüz veya düşmanca tutumlar sergilemiştir. Bu durumun, genellikle ekonomik veya sosyal nedenlerden kaynaklandığı düşünülür.

Sözgelimi, yerli halk ile göçmenler arasında rekabet, iş kaynaklarının sınırlı olması veya kültürel farklılıklardan kaynaklanan anlaşmazlıklar gibi faktörler bu tür tutumların ortaya çıkmasına neden olur.

Kartallar Sınır Tanımaz romanında ise bu durum göçmen olarak Eleşkirt'e gelen Aloy Hacı'nın halk tarafından sevilip sayılması bir itibarının ve ona karşı duyulan bir saygının olmasını kabul edemeyen gücünün ve otoritesinin sarsılacağını düşünen Reşit Ağa ile Aloy Hacı arasında yaşananlar şöyle meydana gelir.

“Aloy Hacı'nın tarla bostan ekip para pul kazanması, ev dikip öküz ve inek sahibi olması, fakir bir çocuğu Karaköse lisesinde okutarak komşuların gözünde itibarının artması, köyün ileri gelenlerinden Reşit Ağa'nın hiç hoşuna gitmiyordu. Muhtarla dostluğu, imama yakınlığı üstelik mescide lamba alması bardağı taşıрма noktasına getirmişti. Daha dün köye gelen bu yabancıнын bir şekilde önünün kesilmesi lazımdı. Molla Süleyman köyünde arazi sulama suyu sınırlı olduğundan nöbetleşe kullanılmaktaydı.

Sıranın kendisine geçtiği günün sabahı Aloy Hacı erkenden kalktı. Bostanın başına giderek suyu kendi ekeneğine bağladı. Bendi açılan su, koşarcasına fidelerin arasından dört bir yana ilerlemekteydi”.

(Kafkasyalı, 2020, s. 215).

Aloy Hacı'nın muhacir olarak köye gelmesi ve muhtarın kendisine verdiği sulama gününde tarlasını sulaması, kurallara uygun hareket ettiğini gösterir. Aynı zamanda Aloy'un köylülerle iyi ilişkiler kurması, empati ve iş birliği becerilerine sahip olduğunu ve topluma ayak uydurduğunu gözler önüne serer.

Reşit Ağa'nın Aloy'un başarısını kıskanması veya onun toplum içindeki itibarını kabullenememesi gibi durumlar genellikle insanların kendi başarılarını veya statülerini tehdit altında hissettiklerinde başvurdukları hırsın ve çekememezlik duygusunun tecessümüdür.

Reşit Ağa'nın Aloy'u engellemeye çabaları, onun kendi gücünü ve etkisini korumaya altına alması veya bir diğer deyişle kendini üstün görmeye çalışmasıyla ilişkilendirilebilir. Bu nedenle Aloy'un bostanını sulama gününde suyunun kesilmesi, Reşit Ağa'nın Aloy'a karşı hissettiği rekabeti veya kıskançlığını ifade eder. Ancak bu durum, aynı zamanda köydeki kaynakların sınırlı olduğunu ve herkesin kendi çıkarlarını korumak için mücadele ettiğini gösterir.

Çok geçmeden suyun kesildiğini gören Aloy Hacı, suyun geliş yolunda duran Emiri Efendi'ye:

- Hele bir git, bak su niçin kesildi? Suyu kesen biri mi oldu, diye seslendi.

Bunun üzerine Emiri Efendi:

- Ağam Can, beni Aloy Hacı gönderdi. Su niye kesildi bir bak gel, dedi. Onun için geldim. O kim oluyor da benden önce bostan suluyor. Benim bostanım kurumuş kalmış, baksana onunki aşıp taşmış. Köyün hepsinden çok bostan ekip sebze topluyor. İtin oğluna bak! Koca Eleşkirt'in sebzelerini o veriyor. Kendisine acıyıp yer verdik. Ev bark kurdu, inek dana nahir yaptı. Bunlar yetmiyormuş gibi ağalığa soyunmuş. Ona dünyayı dar ederim! Git söyle, Reşit Ağa suyu kesmiş de.

İhtiyar Emiri, onu sakinleştirmek için:

- Reşit Ağa dedi ki, benim bostanım çok kurumuş, önce benimkini sulayalım, sonra onun bostanına açacağım, der.

(Kafkasyalı, 2020, s. 216).

Aloy Hacı'nın köye gelişle birlikte kazandığı saygınlık ve itibar, köydeki diğer kişilerde çeşitli duyguları tetikler niteliktedir. Özellikle Reşit Ağa gibi köyün ileri gelenlerinden biri, Aloy'un halkla olan ilişkisini kıskanır ve onun statüsünü tehdit olarak algılar. Suyun kesilmesi olayı, köydeki kaynakların sınırlı olduğu ve herkesin bu kaynaklar üzerinde rekabet ettiği gerçeğini vurgular. Bu, insanların kendi çıkarları için bazen diğerlerine zarar verebileceklerini veya haksızlıkların olabileceğini gösterir.

Reşit Ağa'nın suyun kesilmesinin gerekçesi olarak kendi bostanının kurumasını öne sürmesi, kendi çıkarlarını ve bireysel ihtiyaçlarını ön planda tuttuğunu gösterir. Ancak, bu durumun sadece kendi bostanının sulanmasını sağlamak amacıyla değil, Aloy Hacı'nın başarısını engellemek için yaptığı bir eylem olarak da düşünülebilir. İhtiyar Emiri'nin,

suyun kesilmesi konusunda sükûneti sağlamak amacıyla Reşit Ağa'nın önerisine atıfta bulunması toplumsal dengeyi koruma ve çatışmaları çözme çabası olarak görülebilir. Ancak, bu çözüm önerisi eşitlik prensipleriyle çelişir.

Aloy Hacı, öfke dolu bir kararlılıkla tabancasını da hazırlayarak suyun başına yönelir. Reşit Ağa, gençler tarafından Şamo lakabıyla anılan, güçlü ve etkileyici bir kişi olarak betimlenir. Aloy, çok geçmeden Reşit Ağa'nın yanına ulaşır ve Reşit Ağa'ya ne oluyor neden böyle yapıyorsun demeden suyu kendi bostanına çevirir.

“Umursamaz görünse de tetikteydi.

- Yahu Aloy, sen bizi saymaz, dinlemez oldun! Benim ağa olduğumu bilmiyor musun? Benim suyum nasıl kesersin?

Aloy Hacı başını kaldırdı.

- Muhtarın bildirdiğine göre bugün su nöbeti benimdir. Hem benim suyum kesiyorsun hem de suçluyorsun. Ağasın, ağalığına kimsenin sözü yok. Benim hakkım olan suyu kesmek niye? Sen yarın sulasan ne olur? Onu muhtarla konuş. Bana bugün sıra yazmış. Zaten muhtar da seni kayırıyor. Onun da bana garazı var.

Ağa, tilki kurnazlığı ile onu söze tutarak yavaş yavaş yaklaşıyordu.

Aloy Hacı'nın silahsız gezmediğini bildiğinden sinsice yaklaşıp elinden silahını alacak ve kendisini bir güzel dövüp perişan edecekti. Yanına iyice sokulunca aniden elindeki küreği atıp onu tutmak istedi. Tetikte duran Aloy, sıçrayıp iki metre öteye geçerek elindeki dirgeni üzerine çullanmak isteyen Şamo'nun karnına sapladı. Dirgenin dişlerinden tuttuğu hâlde kendini kurtaramayınca Aloy'u atmayı düşündüğü arka kendisi devrilerek kıvrınmaya başladı. Aloy, kurt çevikliğiyle geldiği yola döndü.

İhtiyar Emiri yanı başında durmaktaydı. Kavga olacağını tahmin edip, onu yalnız bırakmamak için ardınca gelmişti. Aloy, önünü arkasını kollayarak geri geri hızla uzaklaştı.

Ağa, can acısıyla bir yandan ahlayıp inlerken bir yandan da:

- Sana göstereceğim, vuracağım, öldüreceğim, diye tehdit dolu sözler eşliğinde galiz küfürler savuruyordu”.

(Kafkasyalı, 2020, ss. 217-218).

Aloy Hacı ve Reşit Ağa arasındaki çatışma, köydeki güç dengelerinin ve çekişmelerin bir tezahürüdür. Aloy'un öfke dolu kararlılığı ve tabancasını hazırlaması, kendi hakkını arama ve kendi bostanını koruma isteğinin bir ifadesidir. Reşit Ağa ise köydeki güçlü ve etkileyici bir figür olarak tasvir edilir ve kendi ağalığını korumak için her türlü yolu kullanmaya hazırdır. Aloy'un, Reşit Ağa'ya karşı kararlı bir şekilde durması ve hakkını araması, onun kişisel onurunu ve adalet duygusunu temsil ederken Reşit

Ağa'nın ise kendi gücünü ve ayrıcalıklarını koruma çabası, toplumda mevcut olan adaletsizlik ve ayrımcılık yapılarına işaret eder.

Karakterler arasındaki etkileşimlerin, çatışmaların insan doğasının karmaşıklığını ve güç mücadelelerinin sonuçlarını yansıttığı görülür. Aloy Hacı'nın, Reşit Ağa'nın kurnaz taktiklerine karşı tetikte olması ve onun tuzağına düşmemesi, kendi haklarını koruma ve güçlüye karşı direnme yeteneğini gösterirken aynı zamanda Aloy'un kendini savunması ve hakkını araması, onun köydeki diğerleri tarafından baskı altına alınmayacağını da gösterir.

Reşit Ağa'nın, Aloy'u kurnazlıkla yaklaşıp etkisiz hale getirmeye çalışması, güç mücadelesinde kullanılan taktiklerin ve entrikaların bir örneğidir. Ancak, Aloy'un hazırlıklı olması ve tetikte beklemesi, onun kendi gücünü ve zekasını gösterir.

“Aloy Hacı, köyde yaşanan haksızlıklara karşı mücadele etmek için hukuki yollara başvurur. Eleşkirt'teki jandarma karakoluna giderek yaşananları detaylı bir şekilde anlatır ve Emiri Efendi'nin tanıklığını sağlar. Savcının tutuklama kararı almasıyla birlikte, Reşit Ağa'nın da ifadesi alınır ve dosya mahkemeye sunulur. Mahkeme gününde Reşit Ağa'nın destekçileri mahkeme önünde toplanır.

Hâkim, Aloy Hacı'ya:

- Jandarmaya ve savcıya verdiğin ifadeye ekleyecek sözün var mı? diye sorar.

Bunun üzerine Aloy Hacı:

- Vardır, efendim. Beni tutup öldürecekti. Elinden kurtulup dirgenle kendimi savundum. Tekrar üzerime saldırınca dirgeni kendimi korumak için ona uzattım. O dirgenin dişlerinden tutup çekti. Ben de korkumdan çektim. Bu çekişmede karnına saplandı. Yere düştükten sonra ne vurdum ne de hakaret ettim. Emiri Efendi de şahittir. Ben nefsi müdafaa yaptım. Türk adaletinden beraat istiyorum”.

(Kafkasyalı, 2020, ss. 219-220).

Aloy Hacı'nın hukuki yollara başvurarak yaşanan haksızlıkları düzeltme çabası, hukukun sağlam temellere dayandığını ve herkesin olduğu gibi farklı bir ülkeye göç edenlerin de bu hakkı kullanabileceği ve adalet arayabileceğini gösterir. Hâkim, Aloy Hacı'ya savunma imkânı vererek, yaşananları anlatmasını ister. Aloy'un öyküsü, kendini savunma hakkını kullandığını ve yaşananların tamamen bir savunma refleksiyle gerçekleştirdiğini ifade ederek belirtmesi hukuki sürecin adil olduğunu ve herkesin kendini savunma hakkını kullanabileceğini gösterir.

Reşit Ağa'nın oğlu, Aloy Hacı'nın beraat talebine karşı sert bir tepki gösterir ve hâkime karşı açık bir tehditte bulunur. Yumruğunu hâkimin masasına vurarak Aloy

Hacı'nın idamını talep eder ve yanındakiler de bu isteği destekler. Mahkeme salonunda ortaya çıkan kaos, dışarıdaki destekçilerin de aynı talebi yankılamasıyla daha da büyür. Ancak, jandarmaların müdahalesiyle durum kontrol altına alınır ve mahkeme süreci devam eder. Hâkim, Reşit Ağa'ya savunma hakkını sorar ve süreci sakin bir şekilde yürütmeye çalışır.

Bunun üzerine Reşit Ağa:

“Benim mahkemenizden isteğim, benim gibi itibarlı bir ağayı öldürmeye kasteden bu azgın muhaciri asmanızdır. Gördünüz ve duydunuz, onu asmazsanız hiç iyi olmaz.

Taraflar ve şahit Emiri dinlendikten sonra mahkeme heyeti karar vermek için salondan ayrıldı: On beş dakikalık bir bekleyişin ardından salona dönen heyet, kararını açıklamak için ayakta idi. Aloy Hacı'nın beraatına, Reşit Gamzeli'nin iki yıl mahkûmiyetine, ayrıca salonda ve salon dışındaki taraftarlarının Türk Milleti adına görev yapan mahkeme heyetine hakaret ve alenen tehdit ettiklerinden dolayı tutuklanıp yargılanmalarına”.

(Kafkasyalı, 2020, s. 220).

Hukukun işleyişi ve toplumsal düzenin korunması açısından önemli bir dönüm noktasını temsil eden durum neticesinde mahkeme heyetinin verdiği kararlar, adaletin sağlanması ve hukukun üstünlüğünün korunması için kritik bir rol oynar. Aloy Hacı'nın beraatına karar verilmesi, hukuki sürecin adil bir şekilde işlediğini ve suçsuzluğunun kanıtlandığını gösterirken bu durum, hukukun evrensel ilkelerine olan bağlılığın ve adaletin sağlanması için hukuki süreçlerin önemini vurgular. Bir diğer deyişle, suçsuz insanların korunması ve haksız suçlamalara karşı adaletin tesisi için yapılan bir adım olarak önemli bir anlam taşır.

Bununla beraber Reşit Gamzeli'nin mahkûmiyetine karar verilmesi, hukukun işleyişindeki objektifliği ve suçluların cezalandırılmasını sağlayan adaletin işleyişini temsil eder. Bu karar, suçluların hesap verebilirliğini ve toplumsal düzenin korunmasını sağlayarak hukukun üstünlüğünün güçlenmesine katkıda bulunur. Öte yandan, Reşit Gamzeli'nin mahkûmiyetine karar verilmesi, hukukun işleyişindeki objektifliği ve suçluların cezalandırılmasını sağlayan adaletin işleyişini temsil eder. Bu karar, suçluların hesap verebildiğini ve toplumsal düzenin korunmasını sağlayarak hukukun üstünlüğünün güçlenmesine katkı sağlayabildiğini gösterir.

Kartallar Sınır Tanımaz romanında Aloy Hacı, Eleşkirt'e göç ettikten sonra yöre halkının sorunlarına karşı çözüm üretir. Sonbaharın son haftalarında ve Ramazan ayının yaklaştığı bir dönemde, işgalden sonra köyde toplu halde teravih namazı kılınması için

karar alınır. Köy muhtarı ve yaşlılar, terk edilmiş bir evi, namaz için uygun bir mekân olarak belirlerler. Ev tamir edilir ve zeminine keçeler döşenerek namaz için hazırlanır. Hazırlıkların tamamlandığı bir akşam, teravih namazına katılmak için giyinmiş olan Aloy Hacı, köy mescidine doğru yola çıkar. Ancak, mescide vardığında beklenmedik bir manzara ile karşılaşır.

“Aklınca, içi dışı iyice temizlenmiş, lüks veya gaz lambasıyla aydınlatılmış bir mescit umuyordu. Oysa ne gezer. Sadece silip süpürmüş, altını sadece keçelerle döşemişlerdi. Duvarlar kir pas içinde, ortalık gübre kokuyordu! Bunlar bir yana değirmenin yakınında tanıştığı hoca efendi en önde oturmuş, iskemle şeklindeki rahlenin üzerine açtığı Kuran-ı Kerim'i, Aloy Hacı'nın yamağı delikanlının elinde tuttuğu kol kalınlığında ve bir metre uzunluğunda çam çırasının ışığında okumaktaydı.

Çıranın öyle bir ismi vardı ki, mescidin bacası tahliye etmekte zorlanmaktaydı. İmamın hemen yanı başında namaza duran Aloy Hacı, namaz aralarında hatta namazda mescidin hâlini düşünmeden edemiyordu”.

(Kafkasyalı, 2020, ss. 210-211).

Aloy Hacı'nın mescidi daha temiz ve aydınlık bir ortam olarak hayal etmesi ve bu beklentisinin hayal kırıklığıyla neticelenmesi muhtemelen Ramazan ayının manevi atmosferinden ve işgalden sonra ilk defa şöyle toplu halde namaz kılmanın heyecanından kaynaklanır. Bu hayal kırıklığı onu namaz esnasında bile mescidin üzüntülü hâlini düşünmekten alıkoymaz.

Dolayısıyla, Aloy Hacı'nın manevi atmosferden tam anlamıyla faydalanmasını engeller. Bu durum aynı zamanda Aloy Hacı'nın kişisel deneyimini değil, işgal altındaki bir köyün zorluklarını da yansıtır. Cami gibi kutsal bir mekânın bile bu kadar ihmal edilmiş olması, işgalin yarattığı yıkımı ve çaresizliği gözler önüne serer.

Durumun içinden çıkamayan Aloy Hacı:

“Sabah olur olmaz köyün Ahıskalı sakinlerinden düzgün bir adam olarak gördüğü yaşlı Emiri Efendi'yi yanına aldı. İkisi, Aloy Hacı'nın tuzlayıp kuruttuğu sonra da katlayıp sakladığı deriyi atın sırtına vurup Eleşkirt'in yolunu tuttular. Deriyi satarak bir tane on dört numara gaz lambası, bir teneke gazyağı, iki tane fırça ve bir heybe dolusu da kireç satın alarak köye geldiler. Ertesi sabah erkenden köyün gençleriyle mescitteki keçeleri dışarı çıkarıp duvarları elden geçirdiler. Döküntüleri ve uçukları onarıp duvarları kireçle üç kat badana ettiler. Zemini bile kireçle boyamışlardı. Badana ve sıvalar kurudukça duvarlar bembeyaz oldu. Akşama doğru toprak zemine boydan boya kuru ot serip keçeleri üzerine döşediler. Sıra lambaya gelmişti. Kibleden tarafa, tam imamın seccadesini serip mihrap yaptığı yerin yukarısına güzel bir tabanlık yapıp lambayı oraya yerleştirdiler. Namaza gelenler şaşır kalmıştı. Mescit mis gibi kireç kokmaktaydı. Tek bir lamba olmasına rağmen

duvarların beyazlığından her taraf ısl ıslıdı. Hoca Efendi büyük bir zevkle vaaz edip Kuran okuduktan sonra huşu içinde namazı kıldırđı”.

(Kafkasyalı, 2020, s. 211).

Aloy Hacı'nın hayal kırıklığına uğraması, onu pes ettirmez. Aksine, mescidin durumunu düzeltmek için harekete geçirir. Bu değişimi tek başına yapmak yerine yanına işin ehli olan Emiri Efendiyi alır. Bu durum Aloy Hacı'nın sadece kendi hayal kırıklığını gidermek için çözüm bulduğu bir sorun değildir. Bu sorunun çözölmesi hem köy halkı için de daha iyi koşullar oluşturmak hem de kendisinin de Eleşkirt'in bir parçası olduğunu kanıtlamak içindir.

Bu nedenle yaşanan savaşın sadece maddi yıkıma yol açmadığını, maneviyatı da olumsuz etkilediğı görölmekle birlikte aynı zamanda umut ve dayanışmanın her türlü zorluğun üstesinden gelebileceğini de gösterir. Aloy Hacı ve köy halkının emeğıyle mescidin yenilenmesi, bu umut ve dayanışmanın somut bir örneğidir.

Kartallar Sınır Tanımaz romanında Aloy Hacı Kars'ta yerleştikten sonra Rum ve Ermeni çeteler bu bölgeyi yağmalamaya, halka olmazın zulmetmeye, ellerindeki malları zorla almaya çalışırlar. Bunun üzerine devlet adamlarından birkaç kişi Aloy Hacı ile görüşmeye gelir.

Bu görüşmede;

“Bildiğiniz gibi, daha Birinci Dünya Savaşı başlamadan Avrupalı devletlerin aldatıp kışkırtmasıyla Türk Ordusuna ve halkına hıyanet eden Ermeni ve Rum çeteleriyle onların işbirlikçileri savaş sırasında bölgeden kaçtılar. Savaş sonrasında varılan mübadele antlaşması gereğı geride kalan Ermeni ve Rumlar da Kars ve köylerinden göçtüler.

Bunların yerine Kafkas güneyinden gelen Türkler yerleştirildi. Türklerin Kars ve çevresine yerleştirilmesini hazmedemeyen Taşnak militanları sınırdan sızarak kendilerine yakın görüp aldattıkları aşiret elemanları vasıtasıyla yaylaları, köyleri basıp buradaki sakin halkın otlarını yakıp, hayvanlarını çalmaktadırlar.

(Kafkasyalı, 2020, s. 409).

Osmanlı saltanatının son dönemlerinde, imparatorluğun zayıflaması ve Avrupa devletlerinin müdahaleleri, etnik ve dini gruplar arasında gerilimlerin artmasına neden olur. Milliyetçilik hareketleri, bu grupların bağımsızlık veya özerklik taleplerini artırır. Ermeniler ve Rumlar, özellikle Avrupalı devletlerin desteğıyle Osmanlı yönetimine karşı ayaklanırlar. Avrupa devletleri, Osmanlı İmparatorluğu'nun zayıflamasından yararlanarak kendi çıkarlarını korumak ve genişletmek amacıyla etnik grupları kışkırtır.

Bu müdahaleler, Osmanlı topraklarında yaşayan farklı etnik gruplar arasında daha fazla ayrılmaya ve çatışmalara yol açar.

Birinci Dünya Savaşı sırasında ve sonrasında, Ermeni ve Rum çeteleri Osmanlı ordusuna ve Müslüman halka karşı saldırılarda bulunur. Bu gruplar, Avrupalı devletlerin desteğiyle silahlanır ve Osmanlı yönetimine karşı faaliyetlerde bulunurlar. Bu dönemde, Müslüman halka yönelik saldırılar, yerel güvenliği tehdit eder.

1923 yılı Lozan Antlaşması, bölgedeki demografik yapıyı köklü bir şekilde değiştirir ve yeni toplumsal dinamikler yaratır. Kafkasya'dan gelen Türkler, Kars ve çevresine yerleştirilir. Bu yeni yerleşimciler, bölgenin sosyal kültürel yapısına uyum sağlamak ve yeni bir yaşam kurmak zorunda kalır. Ancak bu süreç sancılı geçer ve yerel halkla uyum sağlamak zaman alır.

Bölgedeki Ermeni milliyetçi fitneleri, özellikle Taşnaksutyun partisi militanları, yeni yerleşen Türklere karşı saldırılar düzenler. Sınırdan sızarak gerçekleştirdikleri baskınlar, köylerde büyük tahribata yol açar. Bu saldırılar, bölgedeki güvenliği tehdit eder ve halkın huzurunu bozar. “Kars ile Oltu arasındaki Müslüman köylerine Ermeniler baskınlar, pek çok mezalim yapmışlar.

Ermeni çetelerinin İslâm köylerine düzenlediği baskınlar sırasında, birçok Müslüman hane tahrip edilir ve insanlar öldürülür ya da yaralanır. Bu baskınların amacı genellikle köylülerin direncini kırmak, onları yıldırma ve bölgeden göç etmelerini sağlamaktır. Bu tür baskınlar, doğrudan fiziksel şiddetin yanı sıra, korku ve dehşet salarak psikolojik bir savaş taktiği olarak da kullanılmıştır denilebilir.

Akçakale köyündeki olaylar, baskınların ve yağmaların ne denli vahim boyutlara ulaştığını gösterir. Ermenilerin burada yaşayan Müslümanların mallarını yağmaladığı ve bu insanlara son derece zulüm ve hakaretlerde bulunduğu bildirilir. Yağma, sadece ekonomik kayıplara yol açmakla kalmaz, aynı zamanda köylülerin geçim kaynaklarını yok ederek yaşamlarını sürdüremez hale getirir.

Bu tür baskınlar, köylerin sosyal dokusunu da ciddi şekilde bozar. İnsanlar arasındaki güven duygusu zedelenir, komşular birbirine şüphe ile bakar hale gelir. Aynı zamanda, sürekli tehdit altında yaşamak zorunda kalan köylüler, psikolojik olarak da büyük bir travma yaşar. Ermeni baskınları sonucu birçok Müslüman köylerinden göç etmek zorunda kalır, bu da bölgenin demografik yapısını değiştirir.

Göç eden insanların geride bıraktıkları yerler ya harap olmuş ya da Ermeni nüfusu tarafından ele geçirilmiştir. Bu durum, uzun vadede bölgenin sosyal ekonomik yapısını da derinden etkiler niteliktedir.

Bu olaylar, o dönemde yaşanan etnik ve dini çatışmaların ne kadar şiddetli ve yıkıcı olabileceğini gösterir. Ermeni çetelerinin Müslüman köylere yaptığı baskınlar, sadece fiziksel yıkım ve maddi kayıplara yol açmakla kalmamış, aynı zamanda toplumun psikolojik sağlığını da derinden etkilemiştir. Bu tür olaylar etnik çatışmaların ve insanlık facialarının birer örneğidir.

Eserde Aloy Hacı öğrendiği bilgilerden dolayı sivil savunma görevlilerinin şikayetleri nedeniyle soydaşlarına yapılan saldırılardan rahatsızlık ve öfke duyar ve görevlilere sorar:

“Meseleyi anladım da teklifiniz nedir, benden ne yapmamı istiyorsunuz, siz onu söyleyin. Bilmem siz nasıl düşünürsünüz ama bizim fikrimiz şöyledir: Koçaklardan Baba Memmedoğlu ile sizi Nebi Yurdu Yaylası'na yerleştirmek istiyoruz. Biz orada ne yapacağız? Yetkimiz ne? İzniniz olursa anlatayım. Buyur anlat bakalım.

Yaylanın merkezi bir yerinde bir bakkal açacağız. Görünürde siz bakkal işleteceksiniz. Gerçekte olup bitenleri, yaylaya gelip gidenleri izleyecek, aynı zamanda yaylanın bekçiliğini yapacaksınız. Silah ve mühimmatı Himmet Ağa temin edecek. Hatta maaşlarınızı da o verecek. Herhangi bir acil durumda Pazarcık karakoluna hemen haber vereceksiniz”.

(Kafkasyalı, 2020, s. 410).

Sivil savunma görevlilerinin önerisi, yayladaki güvenliğin sağlanması ve bilgi toplama amacıyla düzenlenmiş bir istihbarat operasyonu gibi görülür. Aloy Hacı'nın bu teklife verdiği tepki, onun pragmatik ve çözüm odaklı yaklaşımını gösterir. Öncelikle meseleyi anlamaya çalışmakta ve ardından kendisinden ne yapılmasının istendiğini sormaktadır. Bu yaklaşım, onun liderlik vasıflarını ve sorumluluk bilincini ortaya koyar. Görevlilerin önerisi, yaylada güvenliği sağlamak ve olayları gözlemlemek amacıyla stratejik bir hamle olarak değerlendirilebilir.

Bu plan, Aloy Hacı ve Baba Memmedoğlu'nun hem topluma fayda sağlamasını hem de bölgedeki güvenliğini artırmasını hedefler. Silah ve mühimmatın Himmet Ağa tarafından sağlanması ve maaşların onun tarafından ödenmesi, planın lojistik ve finansal açıdan da iyi düşünülmüş olduğunu gösterir.

Genel olarak bakıldığında bu plan, sivil savunma görevlilerinin bölgedeki güvenliğini sağlamak için nasıl planlar yaptıklarını ve bu planları uygulamaya koymak için nasıl

işbirlikleri geliştirdiklerini ortaya koyarken özel anlamda ise Aloy Hacı'nın millî duygularını, liderlik vasıflarını ve stratejik düşünme yeteneğini vurgular. Aloy Hacı'nın bu görevi kabul etmesi, onun soydaşlarına olan bağlılığını ve sorumluluk bilincini daha da pekiştirir denilebilir.

Aloy Hacı ve Baba Memmedoğlu'nun bölgeye yerleştirilmesi sonucunda “Çeteler, tarafından yapılan birkaç baskını birlikte püskürttüler. Saldırganlar neye uğradığını şaşırınca geceleri onların içlerine kadar sokulup ateş yağdırdılar. Tecrübeli bu iki koçak bir manga askerin yapacağından daha çok iş yaptı. Kısa süre sonra baskınların arası kesildi” (Kafkasyalı, 2020, s. 415).

Aloy Hacı ve Baba Memmedoğlu, çetelerin baskınlarını püskürtmek için stratejik bir savunma ve karşı saldırı taktiği kullanmışlardır. Çeteler, bu iki koçağın direnişi karşısında neye uğradığını şaşırmış ve bu durum onların moralini bozmuştur. Sadece savunma yapmakla kalmayıp, geceleri saldırganların içlerine kadar sokulup onlara ateş yağdırarak psikolojik üstünlük sağlamışlardır.

Bu tür taktikler, saldırganların beklemediği anlarda ve yerlerde vurulmalarına yol açarak onları yıldırıştır. Bu iki koçağın, savaş ve çatışma konusundaki bilgi ve deneyimleri, onları daha etkili kılmış olup bununla beraber tecrübenin stratejik düşünme ve hızlı karar verme yeteneklerini de içerdiğini gösterir.

Aloy Hacı ve Baba Memmedoğlu, bu yetenekleriyle baskınları püskürtmekle kalmayıp, çetelere karşı üstünlük sağlar. Saldırganlar, neye uğradığını şaşırır, bu onların moralini ciddi şekilde bozar ve motivasyonlarını düşürür. Gece saldırıları, beklenmedik ve ani olmaları nedeniyle düşmanın üzerinde büyük bir psikolojik etki yaratır. Saldırganlar, kendilerini güvende hissetmedikleri sürece, saldırı yapma cesaretlerini kaybederler. Aloy Hacı ve Baba Memmedoğlu'nun bu taktiği, düşmanın moralini kırar ve onların düzenli baskınlar yapmasını engeller. Bu etkili savunma ve karşı saldırılar sonucunda, çetelerin baskınları kesilir.

Bu durum, bölgedeki halkın güvenliğini sağlar ve onlara rahat bir nefes aldırır. Baskınların kesilmesi, sadece fiziksel çatışmaların sona ermesi anlamına gelmez; aynı zamanda, saldırganların bölgeyi kontrol altına alma çabalarının da başarısız olduğunu gösterir. Aloy Hacı ve Baba Memmedoğlu'nun direnişinin ne kadar etkili olduğunu ve onların bölge halkı için ne kadar önemli olduğunu vurgular.

Bu olaylar, sadece yerel halk için değil, daha geniş bir topluluk için de moral verici bir örnek oluşturur. Aloy Hacı ve Baba Memmedoğlu'nun cesareti ve direnişi, diğer köylere ve topluluklara ilham kaynağı olabilir. Onların mücadelesi, saldırılara karşı direnmenin ve savunma yapmanın mümkün olduğunu gösterir. Bu, diğer köylerin de benzer baskınlar karşısında direnç göstermelerini teşvik edebilir. Bu durumla beraber bireysel cesaret ve tecrübenin toplumsal güvenlik ve direniş açısından ne kadar önemli olabileceği gösterilir.

Aloy Hacı ve Baba Memmedoğlu, sadece kendi köylerini korumakla kalmaz, aynı zamanda saldırganlara karşı nasıl etkili bir direniş gösterilebileceğinin de örneğini sunar. Bu olaylar, tarih boyunca bireysel kahramanlık ve toplumsal direnişin nasıl iç içe geçtiğini ve birlikte hareket etmenin ne kadar güçlü sonuçlar doğurabileceğini bir kez daha gözler önüne serer.

Genel olarak toparlayacak olursak, “otuz yıl öncesine kadar atası Memmed Baba İkinci Şıhlı'da Gürcü ve Ermeni baskınlarına karşı milis kuvvetlerinin başında mücadele verirken, oğlu Aloy Hacı da Türkiye'nin Ermenistan sınırında aynı tayfalara karşı savaş vermekteydi” (Kafkasyalı, 2020, s. 416).

Memmed Baba'nın İkinci Şıhlı'da milis kuvvetlerinin başında Gürcü ve Ermeni baskınlarına karşı mücadele vermesi, onun bu bölgede ne kadar önemli bir lider olduğunu gösterir. Memmed Baba, sadece ailesini değil, aynı zamanda köyünü ve çevresini de korumak için büyük çaba sarf eder. Onun bu mücadelesi, oğluna da ilham kaynağı olur. Aloy Hacı, babasının izinden giderek Türkiye'nin Ermenistan sınırında aynı düşmanlara karşı savaşır. Böylece ailenin mücadele ruhunun ve geleneklerinin kuşaklardan kuşaklara aktarıldığını görülür.

Memmed Baba ve Aloy Hacı'nın mücadeleleri, bu tür baskınların ve çatışmaların aileleri nasıl etkilediğini ve onları nasıl sürekli bir savunma durumunda tuttuğunu gösterir. Bu durum, bölgedeki etnik ve politik gerilimlerin ne kadar derin olduğunu ve uzun vadede ne tür zorluklar doğurduğunu yansıtır.

Hem Memmed Baba hem de Aloy Hacı, aile içinde liderlik vasıfları taşıyan bireyler olarak öne çıkar. Memmed Baba'nın milis kuvvetlerinin başında olması, onun sadece fiziksel olarak güçlü değil, aynı zamanda stratejik düşünebilen ve liderlik yapabilen biri olduğunu gösterir.

Aynı şekilde, Aloy Hacı da babasından aldığı bu liderlik mirasını sürdürerek, ailesini ve bölgesini korumak için mücadele ettiği görülür. Bu durum, ailedeki liderlik ve sorumluluk bilincinin ne kadar güçlü olduğunu ortaya koyar. Memmed Baba ve Aloy Hacı'nın öyküsü, aynı zamanda kültürel ve tarihsel bağları da yansıtır. Bu iki sülale, kendi kültürel kimliklerini korumak ve savunmak için büyük çaba sarf eder.

Gürcü ve Ermeni baskınlarına karşı verilen mücadele, bu kimliğin ve kültürel mirasın korunması açısından büyük bir öneme sahiptir. Memmed Baba'nın sahip olduğu stratejik ve taktiksel bilgi, muhtemelen oğluna da aktarılmıştır. Aloy Hacı'nın başarılı bir şekilde mücadele verebilmesi, babasından aldığı bilgi ve deneyime dayanır.

Bu tür bilgi aktarımı, aile içindeki eğitim ve öğretimin ne kadar önemli olduğunu gösterir. Ayrıca, savaş ve savunma tekniklerinin nasıl aktarıldığını ve geliştirildiğini de ortaya koyar. Memmed Baba ve Aloy Hacı'nın öyküsü sadece bir ailenin değil, aynı zamanda bir toplumun mücadelesini yansıtır.

Nesiller boyu süren bu savaş, bölgedeki etnik ve politik gerilimlerin ne kadar derin olduğunu ve bu gerilimlerin aileler ve bireyler üzerinde nasıl bir etki bıraktığını gösterir. Memmed Baba'nın İkinci Şıhlı'daki mücadelesi ile Aloy Hacı'nın Türkiye'nin Ermenistan sınırındaki savaşı hem bireysel hem de toplumsal direnişin, dayanışmanın bir örneğidir.

Yaşanan bu olaylar aynı zamanda tarihsel olayların ve çatışmaların günümüz toplumları üzerindeki etkilerini anlamak için de önemli bir perspektif sunar. Tarih boyunca süregelen bu tür mücadeleler, insanların kimliklerini, kültürlerini ve topraklarını koruma çabalarının ne kadar güçlü olduğunu gözler önüne serer.

Mehmet Toygar Özdemir'in "Mihrali Bey Kurt Soluğu" romanında Karapapak Türkü olan Mihrali Bey ve ailesi yaşanan Rusya-Osmanlı savaşı dolayısıyla Sivas'ın Acıyurt köyüne göç eder. Mihrali Bey ve ailesi zamanla buraya alışmaya başlar ve geçimlerini sürdürebilecek seviyeye gelir. Yöre halkıyla da aralarında bir bağ oluşur. Bu bağ, Karapapakların yöre halkının düğünlerine ve cenazelerine iştirak edecek duruma gelmesine kadar varır. "Çevredeki köylülerle dostluklar kurulmuş; düğünde, cenazede beraber olunmaya başlanmıştı. Komşu köylerin her düğününde, toyunda baş köşeler Karapapaklara ayrılıyordu artık" (Özdemir, 2022, s. 206).

Çevredeki köylülerle kurulan dostluklar, Karapapakların yerel toplumla uyumlu bir şekilde yaşamaya başladığını gösterir. Düğün ve cenaze gibi sosyal etkinliklerde bir araya

gelinmesi, toplumsal bağların güçlenmesine ve Karapapakların köy halkıyla birlikte yaşadıkları ortak değerlere daha fazla saygı göstermelerine katkı sağlar.

Komşu köylerin, kasabaların düğünlerinde, toylarında, meclislerinde Karapapaklara ayrılan baş köşeler, onların toplum içindeki kabulünü ve önemini vurgular. Bu, Karapapakların yerel kültüre ve geleneklere entegre olmalarını ve toplumun bir parçası olarak kabul edilmelerini sağlar.

Karapapakların bölge halkıyla olan bu yakınlaşması, toplumda hoşgörü ve kabulün arttığını işaret eder. Bu, farklı kültürlere ve kimliklere sahip olanların bir arada yaşama ve birbirlerini anlama konusundaki isteklerinin bir ifadesi olabilir.

Düğüne farklı köylerden ağalar davet edilir. “Havuz köyünden Hacı Ahmet Ağa, Deliktaş köyünden Derbent ağalarından Deli Ağa'nın kızını oğluna aldı. Hazırlıklar yapıldı, köylere davetiyeler gönderildi. Acıyurt'tan pek çok kişi bu düğüne davet edildi. Mihrali Bey düğünün kâhyası seçildi. Bu, Mihrali Beye verilen değer, gösterilen saygının ifadesiydi” (Özdemir, 2022, s. 206).

Havuz köyünden Hacı Ahmet Ağa ile Deliktaş köyünden Derbent ağalarından Deli Ağa'nın kızını evlendirme kararı, sadece iki ailenin değil, aynı zamanda köyler arasında akrabalık, birliktelik bağı kurulmasını sağlar. Bu, köyler arasında uzun vadeli bir ilişki ve iş birliği potansiyelini de işaret edebilir. Köyler arasındaki bu tür evlilikler, toplumun birbirini daha yakından tanınmasına ve ilişkilerin güçlenmesine olanak sağlar. Mihrali Bey'in kalabalık bir düğünde kâhya seçilmesi, ona ve yakınlarına duyulan güvenin ve saygının bir ifadesidir.

Bu, Mihrali Bey'in köydeki etkisinin ve itibarının yüksek olduğunu gösterir. Ona bu rolün verilmesi, köy halkının onu değerli bir üye olarak gördüğünü ve toplum içindeki kabulünü yansıtır. Acıyurt'tan birçok kişinin düğüne davet edilmesi, Mihrali Bey'in sadece Hacı Ahmet Ağa'nın değil, tüm köy halkının kabulüne layık olduğunu gösterir. Bu davetiyeler, Mihrali Bey'in yöre halkı tarafından bir parçası olarak görüldüğünü ve saygı duyulduğunu da gösterir.

Mihrali Bey'in düğünde üstlendiği görevler ve gösterilen saygı, onun yöreye uyum sağladığını ve kabul gördüğünü gösteren önemli göstergelerdir.

Bu durum, Mihrali Bey'in: yöre kültürünü ve geleneklerini öğrenmiş, benimsemiş, yöre halkıyla iyi ilişkiler kurmuş saygınlık ve güven kazanmış olduğunu gösteren bir

olgudur. Düğün, Mihrali Bey'in yöre halkıyla kurduğu bağların ve uyumunun bir kutlaması olarak da görülebilir.

4.1.5. Muhacirlerin Anadolu'ya Maddi Manevi Destekleri

Azerbaycan Türkleri ve onların etnik kolu olan Karapapak Türkleri tarih boyunca Anadolu Türkleri ile yakın ilişkiler içinde olmuş ve çeşitli dönemlerde yardımda bulunmuşlardır. Bu yardımlar, kültürel, askerî, siyasal ve sosyal alanlarda kendini göstermiştir. Azerbaycan Türkleri ile Anadolu Türkleri arasındaki ilişki, tarihsel ve kültürel köklerle derinlemesine bağlıdır. Oğuz Türklerinin göç yolları, her iki bölgeyi de etkiler niteliktedir ve bu bağlamda ortak bir kültürel zemin oluşturur. Dil, edebiyat, müzik ve diğer kültürel unsurlar bu bağları pekiştirir. Tarihi kayıtlara göre, Azerbaycan Türkleri, Osmanlı İmparatorluğu'nun güç kazanma dönemlerinde önemli askerî yardımlarda bulunmuştur. Safili Devleti ile Osmanlı Devleti arasındaki rekabet dönemlerinde dahi, ortak düşmana karşı birleşme ve yardımlaşma örnekleri görülür.

Özellikle Çanakkale Savaşı ve Kurtuluş Savaşı sırasında Azerbaycan Türklerinin ve diğer Kafkasya halklarının gönüllü olarak Osmanlı ordusuna katılmaları ve destek olmaları, bu askerî yardımlaşmanın somut örneklerindendir. Bununla beraber Azerbaycan'ın bağımsızlık mücadelesinde, Anadolu Türklerinin her zaman destekleyici bir rol oynadığı bilinir. Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş yıllarında, Azerbaycan'da gerçekleşen bağımsızlık faaliyetleri ve sonrasındaki Sovyet işgali dönemlerinde, Anadolu'dan gelen destek, moral ve lojistik anlamdaki yardımların önemli olduğu görülür. Öte yandan, Karapapak Türkleri de bölgelerindeki siyasal gelişmelerde aktif rol almış ve Anadolu'daki kardeşlerine destek sağlamıştır.

Yukarıda ifade edilen somut örnek Gevher Demirkaya'nın "Sara: Ahıska'da Bir Ermeni Gelin" adlı eserinde vuku bulur. Kafkasya halkı Güney Kafkasya bölgesinin Ruslar tarafından işgal edilmesinin ardından Rusların gözlerini Anadolu topraklarına dikmesi sonucu Doğu Anadolu topraklarını müdafaa etmek amacıyla Anadolu halkına maddi manevi yardımda bulunur.

Bunun üzerine harekete geçen halk ve yetkililer, bir Karapapak Türkü olan ve cepheye savaşıyan Mürsel'e: "Topladığımız silahlar ve paralar var. Bu silahları ve paraları Anadolu'ya yani Kars'a götüreceğiz adamlara komuta etmenizi istiyoruz sizden. Siz harp deneyimi olan, bu işin eğitimini görmüş kurmayısınız. Bu işi, önemli bir parti silahın

naklini salimen gerçekleştirderseniz bizler çok mutlu olacağız. Bizlerin ne olacağı hiç belli değil, bari Anadolu kurtulsun. Milletimizin ve dinimizin en büyük düşmanı olan emperyalistlere darbe vurulmasına katkıda bulunmak bizi huzura kavuşturacaktır” der (Demirkaya, 2019b, s. 150).

Karapapak Türkleri Osmanlı ve Rusya arasında uzun yıllar yaşayan Türklerdir, bu süre zarfında her iki imparatorluğun da etkisi altında kalır. 19. yüzyılın sonlarına doğru Güney Kafkasya'nın Ruslarca işgali, bölgedeki Türk ve Müslüman halklar üzerinde büyük bir baskı yaratır. Bu baskı, halkların birbirine daha sıkı bağlanmasına ve dayanışma ruhunun gelişmesine yol açar. Rusların Anadolu'ya olan tehditleri özellikle Karapapak Türklerini, Anadolu'daki kardeşlerine yardım etmeye sevk eder.

Karapapak Türklerinin Anadolu'ya yaptığı yardımlar, maddi ve manevi açıdan büyük önem taşır. Bu yardımlar, savaşın seyrini değiştirebilecek ve Anadolu'nun savunmasında kritik rol oynayabilecek niteliktedir. Silah ve para yardımı, sadece maddi destek değil, aynı zamanda halkın Anadolu'daki mücadeleye olan inancını ve bağlılığını simgeler. Mürsel'in cephede savaşan ve harp deneyimi olan bir kurmay olarak görevlendirilmesi, Karapapak Türklerinin bu yardımları ne kadar ciddiye aldığını ve stratejik bir şekilde organize ettiğini gösterir. Mürsel'e verilen görev, sadece bir nakliye işi değil, aynı zamanda stratejik bir komutanlık ve liderlik görevidir.

Bu, Karapapak Türklerinin yardım etme isteğinin ne kadar organize ve profesyonel olduğunu gösterir. “Milletimizin ve dinimizin en büyük düşmanı olan emperyalistlere darbe vurulmasına katkıda bulunmak” ifadesi, Kafkasya halkının mücadelesinin sadece bölgesel bir savunma değil, aynı zamanda daha büyük bir emperyalist karşıtı direnişin parçası olduğunu gösterir.

Bu mücadele, sadece toprak savunması değil, aynı zamanda kültürel ve dini bir direnişin de ifadesidir. Karapapak Türkleri, Anadolu'nun kurtuluşunu, kendi varlıklarının ve kimliklerinin korunması olarak görür. Karapapak Türklerinin bu yardımları, toplumsal dayanışmanın ve fedakarlığın ne kadar güçlü olduğunu gösterir.

Halkın ve yetkililerin, “Bizlerin ne olacağı hiç belli değil, bari Anadolu kurtulsun” ifadesi, bu fedakarlığın ne kadar derin, önemli olduğunu gözler önüne serer. Kendi güvenlikleri ve gelecekleri belirsiz olan bu insanlar, Anadolu'nun kurtuluşuna öncelik vererek büyük bir fedakarlıkta bulunur. Bu tür fedakarlıklar toplumsal birliğin ve beraberliğin güçlü göstergeleridir.

Bunlara ek olarak Mürsel, Anadolu cephesinde savaşmak istediğini Sara'ya belirtir. “Ben gideceğim Sara” dedi. Sara, başını ona çevirdi. Gözlerinde soran bir ifadeyle sessizce ona bakıyordu. Mürsel: “Ben gitmek istiyorum. Anadolu'ya hem de hiç dönmek üzere. Anadolu'daki cephelere gidip düşmanla savaşırım. Allah'ın iyi kuluysam belki şehit olurum” (Demirkaya, 2019, s. 184).

Karapapak Türkleri, Kafkasya güneyinde yaşayan ve özellikle Gürcistan, Azerbaycan ve Türkiye'nin özellikle doğu bölgelerinde bulunan bir Türk topluluğudur. Osmanlı'nın son yıllarında ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş döneminde bu topluluk Anadolu'daki mücadelelere büyük destek verir. Karapapak Türkleri, Osmanlı ordusuna gönüllü olarak katılmış ve İstiklal Savaşı'nda önemli roller üstlenmişlerdir. Mürsel'in Sara'ya olan veda ve Anadolu'ya gitme kararı, Karapapak Türklerinin Anadolu Türklerine olan desteğini ve gönüllü olarak cephelerde savaşma isteğini yansıtır.

Bu durum, tarihsel olarak derin köklere sahip olan Türkler arasındaki dayanışma ve yardımlaşmanın önemli bir örneğidir. Bir diğer deyişle Mürsel'in bu kararı, vatanseverlik ve fedakarlığın bir simgesidir. Anadolu'daki cephelere gidip düşmanla savaşma isteği, onun vatanına ve milletine olan bağlılığını gösterir. Bu tür fedakarlıklar, sadece bireysel kahramanlık örnekleri değil, aynı zamanda toplumsal bir dayanışmanın ve kolektif bir mücadelenin de ifadesidir. Mürsel'in “Allah'ın iyi kuluysam belki şehit olurum” sözü, onun bu mücadeledeki kararlılığını ve inancını vurgular.

Anadolu'ya yapılan yardımlar arasında Bakü Müslüman Cemiyeti Hayriye'si de bulunur. Bu cemiyet Bakülü Müslümanlar tarafından kurulmuştur.

Dinmeyen Acı Kafkasya eserinde yapılan yardımlarla ilgili olarak şunları görebiliriz. “Rus işgali ve Ermeni zulmü alındaki Ardahan ve Çıldır halkına yardım elini uzatanlar Bakülü Müslüman Türkler oldu. Müslüman Cemiyeti Hayriye'nin savaş mağdurlarına yardım kolu, ilk fırsatta yardım elini uzattı. Kapısı olmayan samanlıklara sığınan yetim sahipsiz çocuklar aç kurtlar ve çakallar tarafından parçalanıyordu. Bu örgüt üyeleri, çocuklardan sağ kalanları, bir araya toplayıp yiyecek ve giyecekler verdiler” (Demirkaya, 2019, s. 275).

Rus işgali ve Ermeni zulmü, özellikle Ardahan ve Çıldır gibi stratejik ve etnik açıdan hassas bölgelerde büyük bir insani kriz yaratır. Bu bölgelerde yaşayan Müslüman Türkler, ciddi zulümlere maruz kalır ve hayatta kalmak için ağır şartlarda mücadele etmek

zorunda bırakılır. Bu durum, sadece bölgesel bir kriz değil, aynı zamanda büyük bir insani trajediye dönüşür.

Yetim ve sahipsiz çocukların, aç kurtlar ve çakallar tarafından parçalanma tehlikesi altında olması, bu trajedinin vahametini açıkça gösterir. Ardahan ve Çıldır halkına yardım elini uzatanlar, Bakülü Müslüman Türkler olur. Bu cemiyet “İki vagon çay, un ve geyim eşyalarından oluşan bu yardımı götürecek heyetin başkanlığına Ağabala Kuluyev getirilmişti. Heyet içerisinde Mirza Yusuf Hanov, Mehmet Hasan Hasanov, Doktor Vekilov ve Gence'den Sefikurdski bulunmakta idi. Heyet Kars, Sarıkamış, Horasan ve çevre yerleri gezerek, getirdikleri yardımları halka dağıttıktan sonra, Bakıya dönerek cemiyete bir rapor takdim etmiş, bu bölge Müslümanlarının ağır durumunu bir daha beyan etmiştir” (Süleymanlı, 2007, s. 182).

Bakü'den Kars, Sarıkamış, Horasan ve çevre yerlere yapılan yardımlar, bölgedeki Müslüman Türk halkının yaşadığı zorlukları hafifletmek için yapılan önemli bir girişimdir. Bu yardımlar, toplumsal dayanışmanın ve insancıl değerlerin ne kadar güçlü olduğunu da göstermiştir.

Ağabala Kuluyev'in başkanlığındaki heyet, yardım malzemelerini organize bir şekilde dağıtarak, bölgedeki halkın acil ihtiyaçlarını karşılamayı başarmıştır. Giyim ve yiyecek eşyalarından oluşan yardım malzemeleri, savaşın ve işgalin getirdiği yoksulluk ve kıtlık karşısında hayati öneme sahiptir. Çay, un ve giyim eşyaları, temel ihtiyaç maddeleri olup, bu tür yardımlar savaş mağdurlarının günlük yaşamlarını sürdürebilmeleri için gereklidir. Bu malzemeler, sadece fiziksel ihtiyaçları karşılamakla kalmaz, aynı zamanda moral ve motivasyon açısından da büyük önem taşır. Savaş ve işgal ortamında bu tür yardımlar, halkın hayata tutunma ve geleceklerine dair umutlarını koruma açısından kritik rol oynar.

Heyetin başkanlığını yapan isimler bu yardım operasyonunun ne kadar ciddi ve profesyonel bir şekilde ele alındığını gösterir. Heyette bir doktorun bulunması, sağlık hizmetlerinin de göz önünde bulundurulduğunu ve sağlık sorunlarının da ele alınmaya çalışıldığını gösterir. Bu profesyonel yaklaşım, yardımların etkili bir şekilde dağıtılmasını ve ihtiyaç sahiplerine ulaşmasını sağlar.

Heyetin Kars, Sarıkamış, Horasan ve çevre yerlerde yardım malzemelerini dağıttıktan sonra Bakü'ye dönerek cemiyete bir rapor sunması, yardımların sadece

dağıtımla sınırlı kalmadığını, aynı zamanda geri bildirim ve değerlendirme sürecinin de önemli olduğunu gösterir.

Bu rapor, bölgedeki Müslüman Türk halkının içinde bulunduğu ağır durumu bir kez daha gözler önüne serer. Yardım organizasyonunun raporlanması ve geri bildirim mekanizması, gelecekteki yardımların planlanması ve ihtiyaçların daha iyi anlaşılması açısından büyük önem taşır.

Millî mücadele yıllarında Karapapak Türkleri gibi Azerbaycan Türkleri de Anadolu Türklerine yardım eder. Bu yardımlar askerî yardımlarla sınırlı kalmaz, aynı zamanda maddi destek şeklinde de kendini gösterir.

Bunun bir örneği Ali Kafkasyalı'nın *Topal Asker* hikâyesinde görülür.

“Rus yönetiminden resmi izin almayı başaran Azerbaycan Türkleri, açıktan açığa yardım toplamaktadırlar. Bakü'de Cemiyeti Hayriye'nin İsmailiye binasında toplanan Bakü milyonerlerinden Hacı Zeynel Abidin Tağıyev yarım milyon altın para, diğer zenginler de yüz bin altın liradan az olmamak üzere yardım yaparlar.

Bu arada Bakü başta olmak üzere birçok kentte matem ilan edilir. Türkler zafere ulaşınca kadar, karalar giyilecek; düğün, eğlence yapılmayacak; erkekler tıraş olmayacaktır. Ayrıca savaşa katılmak isteyen gençlere engel olunmayacaktır”.

(Kafkasyalı, 2019, s. 78).

Azerbaycan Türklerinin, özellikle Bakü milyonerlerinin yaptığı büyük bağışlar, maddi yardımların ne kadar önemli olduğunu gözler önüne serer. Hacı Zeynel Abidin Tağıyev'in yarım milyon altın para bağışı, dönemin ekonomik şartları göz önüne alındığında, muazzam bir destektir. Diğer zenginlerin de yüz bin altın liradan az olmamak üzere yaptığı yardımlar, bu dayanışmanın sadece birkaç kişiyle sınırlı kalmadığını, geniş bir ekonomik destek ağının var olduğunu gösterir.

Bu yardımlar, Anadolu'da savaşan Türk kuvvetlerinin ihtiyaçlarını karşılamada hayati bir rol oynar. Silah, mühimmat, gıda ve diğer lojistik ihtiyaçların karşılanması, savaşın seyrini değiştirebilecek öneme sahiptir. Maddi yardımların bu denli büyük ölçekli olması, Azerbaycan Türklerinin Anadolu'daki mücadeleyi ne kadar ciddiye aldığını ve desteklerini esirgemediğini gösterir.

Bakü ve diğer Azerbaycan şehirlerinde matem ilan edilmesi, toplumsal dayanışmanın en güçlü örneklerinden biridir. Türklerin zafere ulaşınca kadar karalar giymesi, düğün ve eğlence yapmaması, erkeklerin tıraş olmaması, toplumun her kesiminin bu mücadeleyi desteklediğini ve acıyı paylaştığını gösterir.

Bu tür sembolik eylemler, toplumsal birlik ve beraberliğin ne kadar güçlü olduğunu ifade eder. Matem ve yas ilanı, sadece bir sembol değil, aynı zamanda toplumun savaşa ne kadar iç içe olduğunu ve bu mücadeleyi kişisel olarak hissettiğini gösterir. Bu tür dayanışma mücadeleleri, toplumun moralini yükseltir ve birlik duygusunu pekiştirir.

Ayrıca, bu tür yas eylemleri, halkın bilincinde millî mücadelenin önemini vurgular ve toplumun her kesiminin savaşa olan desteğini pekiştirir. Gençlerin savaşa katılmak istemesi ve bu konuda engellenmemesi, Azerbaycan Türklerinin Anadolu'daki mücadeleye olan bağlılığının bir başka göstergesidir. Bu, sadece maddi yardımlarla sınırlı kalmayan, insan gücüyle de desteklenen bir dayanışmayı işaret eder.

Gençlerin cepheye gitmesi ve savaşması, fedakarlığın ve vatanseverliğin en somut örneklerinden biridir. Gençlerin gönüllü olarak savaşa katılması, aynı zamanda toplumun geleceğe olan inancını ve umutlarını da yansıtır. Bu gençler, vatanseverlik duygusuyla hareket ederken, aynı zamanda gelecekteki nesiller için de bir örnek teşkil eder. Bir diğer deyişle bu tür fedakarlıklar, millî mücadelenin ruhunu canlı tutar ve toplumun her kesiminin bu mücadelede aktif rol almasını sağlar.

Azerbaycan Türklerinin Anadolu Türklerine olan desteği, tarihsel ve kültürel bağların ne kadar güçlü olduğunu bir kez daha ortaya koyar. Ortak dil, tarih ve kültürel miras, bu tür dayanışma ve yardımlaşmanın temelini oluşturur. Azerbaycan ve Anadolu, tarih boyunca birçok ortak mücadeleye tanıklık etmiş olup ve bu bağlar, her iki toplumun da zorluklar karşısında birbirine destek olmasını sağladığının kanıtıdır.

Bu kültürel ve tarihsel bağlar, iki toplumun birbirine olan bağlılığını ve dayanışmasını pekiştirir. Ortak geçmiş, her iki toplumun da benzer değerleri ve inançları paylaşmasını sağlar. Bu da karşılıklı yardımlaşmanın ve dayanışmanın temelini oluşturur.

Günümüzde Azerbaycan ve Türkiye arasındaki ilişkiler, bu tarihsel dayanışmanın ve yardımlaşmanın bir devamıdır. İki ülke arasındaki ekonomik, askerî ve kültürel iş birlikleri, bu güçlü bağların modern yankılarıdır.

Sözelimi Bakü-Tiflis-Ceyhan petrol hattı gibi projeler, stratejik ortaklığın somut örneklerindendir. Ayrıca, eğitim ve kültürel değişim programları, genç kuşakların bu tarihsel bağları daha da güçlendirmesini sağlar. Gelecekte de Azerbaycan ile Türkiye arasındaki bu güçlü birliktelik ilişkilerinin devam etmesi ve gittikçe daha da güçlenmesi beklenmektedir.

Ortak projeler, stratejik iş birlikleri ve kültürel değişim programları, bu dayanışmanın modern yansımaları olarak karşımıza çıkar. Bu tür iş birlikleri, her iki ülkenin de ekonomik ve sosyal gelişimine katkıda bulunur ve bölgesel istikrarı sağlar.

4.2. DEMOGRAFİK DENGİ

4.2.1. Güney Kafkasya'dan Ardahan, Kars, Erzurum Göç Yolculuğu

Tarihten sayfalar: 1827-1828 harbinde Abbas Mirza'ya taraf olan Borçalı-Gazah Karapapaklarının belirli kısmı Borçalı'dan Revan hanlığına kaçtı, 1827 yılında Revan da Rus işgaline uğrayandan sonra onlar orada kalamayarak daha güneylere çekildiler, 1828'in evvellerinde 800 aile Borçalı Mehdi Han'ın öncülüğünde Güney Azerbaycan'a sığındılar, Abbas Mirza'ya yılda 12 min tümen vermek ve 400 atlı asker çıkarmak şartıyla Urmiye gölünün güney batısındaki Uşnu eyaletinin Sulduz bölgesi yörelerinde mümbit topraklı ovalarda ve yaylalarda yerleştiler. Bu Karapapaklar yeni köylerine eski yurtlarının adlarını verdiler: Terkevan, Saral, Araplı, Canahmedli, Çekerli, Ulaşlı. Teze yurdu Borçalı Kulu Han yönetmeye başladı (Memmedli, 1997, s. 62).

1827–1828 tarihinde Osmanlı-Rus Savaşı ve İrevan Hanlığı'nın Rus işgaline uğraması, göçün ana nedenleri arasında yer alır. Göç eden Karapapakların, Güney Azerbaycan'da, Uşnu eyaletinin Sulduz bölgesinde verimli topraklara yerleşmesi, göçmenlerin yeni bir kimlik inşası ve hayatta kalma çabalarını temsil eder. Karapapakların “yeni topraklara uyum sağlama” düşüncesi dikkat çekicidir. Eski yurtlarının adlarını yeni köylerine vermeleri (sözelimi, Terkevan, Saral, Araplı, vb), göçmenlerin geçmişlerini ve kimliklerini koruma çabalarını yansıtır. Bu durum, bireylerin aidiyet hissini yeni coğrafyalarda nasıl sürdürdüğünü ve kültürel bağların önemini ortaya koyar. Karapapakların eski yurtlarının adlarının yeni köylere verilmesi kolektif bir hafıza örneğidir. Bu uygulama, bireylerin eski yurtlarıyla duygusal bağlarını koruma ve geçmişlerini unutmayarak yeni kuşaklara aktarma isteğini yansıtır. Yer adlarının aktarılması, bir tür “kültürel direnç” olarak değerlendirilebilir ve bu, aidiyetin ve kimliğin sürekliliğini sağlayan önemli bir araçtır. Aynı zamanda Abbas Mirza'ya yılda 12 bin tümen ödeme ve 400 atlı asker çıkarma şartıyla yerleşim izni almaları, göçmen topluluğun ekonomik ve siyasi uyum sağlama çabasını gösterir.

1829 yılında Edirne Antlaşmasıyla bölge Rusya hakimiyeti altına geçtiğinde ve Kars'tan göçürülen 70.220, Erzurum'dan göçürülen 36.440 ve Ardahan'dan göçürülen 335

kişi Ermeni nüfusun büyük bir kısmı Ahılkelek ve Ahıska'ya yerleştirildiğinde (Mahmudov vd, 2010, s. 265).

1829 Edirne Antlaşması, Osmanlı İmparatorluğu'nun Rusya ile yaptığı savaşların sonucunda sınır değişikliklerine ve Osmanlı'nın toprak kayıplarına yol açan bir dönüm noktasıdır. Antlaşma ile Kars, Ardahan, Erzurum ve çevresindeki bölgeler üzerindeki Osmanlı kontrolü zayıflar ve Rusya'nın etkisi artar. Bu süreçte Osmanlı'nın kaybettiği topraklarda Rusya'nın yeni bir nüfus politikası uyguladığı görülür. Rusya, bu topraklarda kendi çıkarlarına hizmet edecek bir demografik yapı oluşturmayı amaçlar. Ermeni nüfusun Ahıska ve Ahılkelek gibi bölgelere yerleştirilmesi Rusya'nın hem bu bölgelerde kendi etkisini artırmayı hem de Hristiyan nüfusu artırarak bölgedeki Müslüman ağırlığını dengelemeyi hedeflediğini gösterir. Bu durumda sosyal, siyasal, ekonomik, kültürel ve dinsel algılarda Rus baskılarına maruz kalan aynı zamanda nüfus olarak fazla olan Ermenilerin, saldırgan tavırları Karapapakları göç etmeye zorlar.

“Rusların baskısına ve göçmen Ermenilerin saldırganlığına dayanamayan Karapapak / Terekeme tayfalarından bir kısmı Borçalı, Ahıska ve Ahılkelek'ten göçerek Çıldır'ın Kenarbel, Göldalı (Urta), Terekeme Çayı (Goçgüden), Yıldırımtepe (Rabat), Köğas, Meredis köylerine yerleşmişler” (Valehoğlu, 2005, s. 62).

Rusların bu topraklarda demografik ve siyasi yapıyı kendi lehine çevirmek için nüfus mühendisliği politikalarını devreye soktuğu görülür. Bölgedeki Karapapak Türk nüfusunu baskı altında tutarak ya da göçe zorlayarak, bölgeyi Hristiyan Ermeniler ve Gürcüler gibi Rusya'ya daha yakın gördükleri nüfuslarla doldurmayı hedefler. Bu bağlamda, Karapapak/Terekeme toplulukları da Rusların bu stratejilerinden etkilenmiş, Borçalı, Ahıska ve Ahılkelek gibi eski yurtlarından göç etmek zorunda bırakır. Karapapakların Çıldır'ın Kenarbel, Göldalı (Urta), Terekeme Çayı (Goçgüden), Yıldırımtepe (Rabat), Köğas ve Meredis köylerine yerleşmesi, yeni bir hayat kurma çabasının bir parçasıdır. Göç edilen bu köyler, tarihsel olarak farklı etnik grupların birlikte yaşadığı yerlerdir. Yeni gelen Karapapaklar, burada yeniden bir toplumsal düzen kurmak için mücadele eder.

1855'teki gibi, 1877-1878'lerde de Rusya-Osmanlı harbiyle ilgili olarak Borçalı'dan, Gazah'tan 3 binden çok aile – 25 bin kişiye yakın Karapapak Kars vilayetine kaçkın düştü, onlar vilayetin Kars (63 köy, 2301 ev), Ardahan (29 köy, 690 ev), Kağızman (7 köy, 95 ev) civarlarında yeni bina kurdular. Kars vilayetinde Borçalı'dan göçmüş

21.652 kişi Karapapak kayda alınmıştı ve bu, ahalinin yüzde 15'i demek idi (Memmedli, 1997, s. 63).

1920–1924 yılları arası Borçalı'dan, o sıradan Oruzman, Kepenekçi, Darvaz, Bezekli, Yırğançay, Kamerli, Ağalık, Fahralı köy ve kasabalarından, Karayazı bölgesinden, Loru'dan, Karaçöp'ten, Ahıska'dan 45 bin Karapapak değişme yoluyla Kars taraflara göçürülmüştür (Memmedli, 1997, s. 89).

Kafkas Koçakları romanında Selim Efendi, eşi ve iki Borçalı gencin Voronsov köyünden yola çıkarak Ağlağan Dağı'na oradan Türkiye'ye doğru hareket edip nasıl bir yolculuk yaptığı anlatılır.

“İlk durakları Voronsov köyünün karşısındaki Ağlağan Dağı'dır. Selim Efendi epey uzağından geçtikleri ve belli belirsiz birkaç solgun ışığın geldiği Kulp ve Kalaça köylerini göstererek: Azerbaycan sınırını geçtik. Şu karşıdaki köyler Ermenistan'ın köyleridir. İnşallah güneşle birlikte Ağlağan Dağı'na ulaşacağız”.

“Ağlağan Dağı'nın eteğindeki yaylaların üstünden geçip Karahaç Dağı'na yönelirler. Çok uzun sürmeden Karahaç Dağı'na ulaşırlar. Önlerinde sadece Göy Dağ kalmıştır. Göy Dağ'ın üstünden aşmak imkânsız gibidir. Hem kuzey yamaçları karlı olur hem de Türkiye tarafı çok engebelerdir. Yirmi kilometre kadar güneye doğru yöneldikten sonra Tüylü Burun dedikleri, gerçekten insan burnuna benzeyen güney ucundan geçeceklerdir. Tüylü Burun'dan geçilince Türkiye'nin sınır köylerinden biri olan İbiş'in üstüne inilir. İbiş köyü, doğudan Türkiye'ye giren Karahan Çayı'nın yakasında yer almaktadır. Tüylü Burun'dan geçerken korktukları olmamış, Sovyet Sınır Güvenlik Güçleri ile karşılaşmamışlardır. Selim Efendi ve eşi gibi ülkesine hizmet eden fedakâr iki olgun insan ata yurduna gelmiş, iki Borçalı balası da Türkiye nüfusuna katılmıştır”.

(Kafkasyalı, 2018, ss. 154-158).

Zorluklara rağmen Selim Efendi ve eşi, Türkiye'ye ulaşma umudunu kaybetmez. Güneşle birlikte Ağlağan Dağı'na ulaşma arzusu ve Tüylü Burun'dan geçme cesareti, göçmenlerin yeni bir başlangıç umudunu gösterir. Türkiye'ye ulaşmaları ve İbiş köyüne yerleşmeleri, yeni bir yuva kurma arzusunu yansıtır. Selim Efendi ve eşinin Sovyet Sınır Güvenlik Güçleri ile karşılaşma korkusu görülür. Bu durum, göçün sadece bireysel bir tercih olmadığını, aynı zamanda siyasal ve sosyal etkenlerden de etkilendiğini gösterir.

Göçün sadece bireyleri değil, aileleri ve toplulukları da etkilediği görülür. İki Borçalı gencinin de Türkiye nüfusuna katılarak göçmen ailelerin yeni bir topluma uyum sağlama ve yeni bir kimlik oluşturma çabalarını gözler önüne serer.

Aloy Hacı'nın Anadolu'ya geçişi ise şu şekilde anlatılır. Koçaklar, Sovyetler Birliği'nin kontrolündeki bir bölgede yaşamaktadır. Süleyman Lembeli'nin uyuması sonucu Aloy Hacı'nın Sovyet askerleri tarafından vurulması ve tedavi edilememesi nedeniyle içlerinde huzursuzluk ve bunalım yaşamakta ve kuşatma altındaki bir ormanda günlerdir beklemektedirler. Ancak bir gün Sovyet askerlerinin geri çekilmesiyle umutlanır ve Aloy Hacı'yı tedavi ettirmek için bir doktor bulmak amacıyla yola çıkarlar. Yolda birçok engelle karşılaşan Koçaklar, sonunda doktoru bulup yaralı olan Aloy Hacı'yı tedavi ettirir ancak doktor, yaranın ciddiyetinden dolayı tedavi edemeyeceğini belirtir.

Koçaklar, umutsuzluğa kapılmadan yola devam eden iki ayrı grup halinde sınırı geçmeye çalışırken, büyük zorluklarla karşılaşır. Yağmur ve dolu yağışı sonrası atlar ölür, grup üyeleri kaçarak hayatta kalmaya çalışır. Aloy Hacı, çatışma bölgesinden uzaklaşarak Hasan Ağa Yırğançaylı'nın getirdiği atları bulur ve kendi atını da yanına alarak güvenli bir yere gitmeye karar verir. “Kırsağın ipini kendi atının eyerinin ön kaşına bağlayıp, atını bir taşa çekip biner. Artık kardeş ülke, müstakbel vatanı Türkiye toprağındadır” (Kafkasyalı, 2018, s. 324).

Atının ipini kendi atının eyerinin ön kaşına bağlayıp Türkiye'ye at sürmesi, yeni bir başlangıç arzusunu simgeler Bu sembol, göçmenlerin geride bıraktıkları her şeye veda edip yeni bir toplumda yeni bir hayat kurma umutlarını yansıtır. Aloy Hacı'nın atını kendi iradesiyle yönetmesi, bağımsızlık ve özgürlük arzusunu simgeler. Bu sembol, göçmenlerin kendi kaderlerini tayin etme ve yeni bir toplumda kendi kimliklerini oluşturma çabalarını vurgular.

Naki ve Hazeyin Bayramoğlu kardeşlerin Anadolu'ya geçme mücadeleleri ise şu şekilde karşımıza çıkar. Ailelerinin diğer üyeleri Sovyet gizli polisi tarafından götürülmüş veya Sibirya'ya sürülmüş olan Naki ve Hazeyin kaçmayı başarmışlardır. Kaçtıktan sonra, ormanda hayatta kalmak için çeşitli stratejiler geliştirirler. İlk hafta boyunca birbirlerinin nöbetini tutarak beklerler. İkinci haftanın başında, yiyecek temini ve bilgi almak için ağabeyi Hazeyin köye gider, ancak kaybolur ve geri dönmez. Bu süreçte Naki, açlık ve tehlikelerle mücadele eder.

Sonunda bir gün uzaktan bir balta sesi duyar. Ormanın kenarında bir kağı görür ve erzak torbasını alarak kaçır. Ancak geri dönerken ağabeyini bulur ve birlikte saklanır. Birlikte, korunaklı barınaklar yaparak ormanda bir süre daha kalırlar. Daha fazla burada kalmaya dayanamazlar ve Türkiye'ye geçmeye karar verirler.

“Ne şehirde ne de köylerde barınabilecektik. Türkiye'ye geçmeye karar verdik. Gündüzleri saklanıp geceleri yol alarak günler sonra Ermenistan üzerinden Çıldır sınırına ulaştık. Bu köylerin çoğu Türk ve Berzan denilen Rum köyleridir. Rumların tamamı Türkçe konuşur. Bunlar Ermenilerle dindaş, Türklerle dildaştır. Birkaç gün o civarlarda kaldıktan sonra güvenli geçit ve yolları iyi bilen biri Rum, diğeri Ermeni iki köylüye birer altın vererek kılavuz tuttuk. Bizi sınırdan geçirdiler” (Kafkasyalı, 2020, ss. 66-67).

Naki ve Hazeyin, Ermenistan'daki Türk ve Rum köylerinde barınma ve bilgi alma imkânı bulurlar. Bu durum, farklı kültürler ve etnik kökenler arasında hoşgörü ve dayanışmanın mümkün olduğunu gösterir. Kardeşler, sınırdan geçmek için iki köylüye rehberlik ücreti öderler. Böylece göçmenlerin yeni bir topluma uyum sağlama sürecinde karşılaştıkları zorluklarda yerel halktan aldıkları yardıma ve bu yardıma duydukları güvene dikkat çekilir. Naki ve Hazeyin, kendi kaderlerini tayin etme ve yeni bir toplumda özgürce yaşama arzusuyla Türkiye'ye göç ederler. Bu durum göçmenlerin siyasal ve sosyal baskılardan kurtulma ve yeni bir hayat kurma isteklerini gösterir.

Eylül 1829 Edirne Antlaşması'yla Ahıska, Ahılkelek, Borçalı bölgelerinin Rusya hâkimiyetine geçmesinin ardından göç dalgaları başlar. Rusya hâkimiyeti altında yaşayan topluluklar genellikle kültürel, dinsel ve sosyal açıdan farklıdır ve kendi kimliklerini korumakta zorlanırlar. Bu nedenle, bazı gruplar Rusya yönetiminden kaçarak kendi topraklarında özgür bir şekilde yaşamak isterler. Bunun sonucunda göç hareketleri gerçekleşir ve bu bölgelerden farklı bölgelere göç eden insanlar olur.

Karapapak Terekeme Türklerinin bir bölümü “Çıldır, Kars taraflarına gelip yerleşmişlerdir. Bu göçmenlerden bir kısmı Çıldır yörelerinde boş olan Yıldırımtepe, Köçgüden, Göldalı, Meredis, Köğas köylerine yerleşmişlerdir... Ruslar bu suretle Türk unsurunu Borçalı'nın verimli topraklarından kaçırarak yerlerine Ermeni, Rus, Alman gibi Hristiyan unsurları getirip yerleştirmiştir. Yurtlarının Ruslara bırakıldığını öğrenen Gürcistan Türklerinin bir kısmı, belirlenen yeni sınırın Osmanlı tarafında kalan mıntikalardan Çıldır'a, Çıldır'dan da Kars'a, Kağızman'a ve başka yörelere giderek yerleşmişlerdir (Memmedli ve Goca, 2009, s. 14).

Gürcistan ülkesi hudutlarında yaşayan Türklerin bir kısmı, yurtlarının Ruslar tarafından ele geçirilmesini takiben Türkiye'ye göç etmiş ve Çıldır, Kars, Kağızman gibi bölgelere yerleşmişlerdir.

Türkiye'ye göç etme konusundan bahseden bir diğer eser Mihrali Bey Kurt Soluğu'dur. Eserde olaylar şu şekilde vuku bulur: Binbaşı Mihrali Bey, Kafkasya cephesinde mücadele ederken, ailesi ve akrabaları hala Borçalı'da yaşamaktadır. Yeni doğan oğlu Rüştü'nün dünyaya gelmesiyle birlikte Mihrali Bey, ailesinin güvenliği ve refahı için endişelenmektedir. Bu endişeleriyle başa çıkmak adına, Osmanlı topraklarına getirme çabalarına girişir ve Ahmet Muhtar Paşa'dan izin ister.

Emrindeki süvari birliğini kardeşi Ali Bey'le yardımcısı Binbaşı Hüseyin Ağa'ya bırakan Mihrali Bey, yanına aldığı birkaç seçkin adamıyla, bir gece dikkat çekmeden sınırı geçip Borçalı'nın füsunkâr köyü Darvaz'a vardı. Ailesiyle yakınlarını Türkiye'ye göç etmek konusunda ikna edince de kısa bir süre sonra yola çıkıldı. Kafilede annesi Hasne Hanım, karısı Bahar Hanım, kundaktaki oğlu Rüştü, kardeşleri İsa, Hürü, Kezban ve öldürülen kardeşinin oğlu Rüstem vardı.

Sınıra geldiklerinde her yer Rus askeri kaynıyordu. Mihrali Bey'i acıyla kıvrandıran, acilen karar vermesi gereken bir şey vardı. Üzgün olduğu, kalbinin acıdığı her hâlden belliydi. Nice kavgaya girmiş; nice kurşun, kılıç, kama yarısı almıştı. Hiçbiri bu kadar acıtmamıştı canını, doğru dürüst kucağına alıp sevememişti biricik oğlunu. Çok sevdiği eşi Bahar Hanım'a yaklaşır: Rüştü'yü bana ver, dedi. Bahar Hanım bu durumdan işkillendi ama biricik oğlunu babasına uzattı. Mihrali Bey, eğer ağlarsa yakalanırsınız, hepimizi öldürürler, oğlumuzu feda edeceğiz, dedi içi parçalanarak. Mihrali Bey, önce onu koklayıp öptü sonra da kundaktaki biricik oğlunu bir çalının dibine koyup oradan uzaklaştı (Özdemir, 2022, ss. 157-158).

Binbaşı Mihrali Bey'in savaş alanındaki görevlerini geçici olarak kardeşi Ali Bey ve yardımcısı Binbaşı Hüseyin Ağa'ya devrettiği, ailesiyle Türkiye'ye göç etme kararını alarak Borçalı'nın Darvaz köyüne geçtiğinden bahsedilen olayda Mihrali Bey'in ailesini Türkiye'ye götürme konusunda kararlılığı, çocuklarını ve diğer akrabalarını güvenli bir yere taşıma isteği öne çıktığı görülür. Ancak sınırda Rus askerlerin varlığı Mihrali Bey'i acil bir karar almaya zorlar.

Özellikle oğlu Rüştü'nün güvenliği ve geleceği konusunda endişe içindedir. Mihrali Bey'in kararı, oğlunu terk etmek ve onu güvenli bir yerde bırakarak ailesini korumak olur. Bu karar, onun için son derece zorlu ve acılı bir karardır, ancak ailesinin güvenliği için fedakârlık yapma gerekliliğini hisseder. Bu durum, Mihrali Bey'in iç dünyasındaki çatışmayı ve zorlu kararlarla başa çıkma sürecini vurgular.

Mihrali, Kafkasya cephesinde başarılar elde ederken “8-9 Kasım 1877 gecesi Rusların Aziziye baskınından sonraki günlerde harp sırasında topuğundan yaralanmış ve topal kalmıştır. Bu süreçten sonra Muhtar Paşa'nın talimatı ile Erzurum'dan Sivas'a” göç eder (Karaoğlu, 2019, s. 22).

Mihrali Bey'in askerî kariyerindeki önemli bir dönemeç olan 8-9 Kasım 1877 gecesi yaşanan Aziziye baskını, 93 Harbi'nin kritik anlarından birini oluşturur. Bu baskında, Rus kuvvetleri Erzurum'daki Aziziye Tabyasına bir saldırı düzenleyerek Osmanlı savunmasını kırmayı amaçlar. Mihrali Bey, bu çetin çatışmada kahramanca mücadele eder ve topuğundan yaralanarak sakat kalır. Bu olay hem onun kişisel yaşamını hem de askerî kariyerini derinden etkiler.

19 Ocak 1878'de ilan edilen ateşkes, Rusya-Osmanlı savaşının bir sonucudur. Kurt İsmail Hakkı Paşa'nın tifodan etkilenen Erzurum'u Ruslara teslim etmek zorunda kalması, bu dönemdeki Osmanlı ordusunun içinde bulunduğu zorlukları ve çaresizlikleri göstermektedir. Mihrali ve beraberindekiler, şehre vali olarak atanan Şelkovnikov'un varlığı nedeniyle Erzurum'dan ayrılmak zorunda kalır. Gazi Ahmet Muhtar Paşa'nın Mihrali Bey'e verdiği tavsiye ise, savaşın sonu ne olursa olsun, ailesiyle birlikte Anadolu'nun iç bölgelerine yerleşmesi yönündedir. Bu tavsiye, güvenliği ve hayatta kalma şansını artırmak amacıyla verilir.

“Gür ormanlarla kaplı köyün arazisi, tarıma ve hayvancılığa elverişliydi. Mihrali Bey ve kafilesi bu köyde atlarını çözdü, yüklerini indirdi. Kafiledeki her aile köylülerce misafir edilmek üzere paylaşıldı. Köy sakinleri evlerine aldıkları ailelere kusursuz hizmet ederken hayvanlarının bakımını da üstlendi. Köyün ileri gelenlerinin misafirlerle yaptıkları sohbetler doyumsuzdu. Köy sakinleri, kahramanlıkları dillere destan olan bu yirmi üç aileye içten bir sevgiyle bağlanmıştı (Özdemir, 2022, s. 193).

Eskikarahisar, göçmenlerin yerleştiği köy olarak tanımlanmaktadır. Köy, tarihi bir hisarın etrafında kurulmuş olup, verimli tarım arazileri ve hayvancılık için uygun alanlara sahiptir. Her ailenin köylüler tarafından misafir edilmesi, toplumsal dayanışmanın bir örneği olarak karşımıza çıkmaktadır. Köy sakinleri, misafir ettikleri ailelere kusursuz hizmet sunmakta ve hayvanların bakımını üstlenmektedirler.

Bu nedenle, göçmenlerle köy sakinleri arasında sıcak bir ilişkinin geliştiğini ve toplumsal bağların güçlendiğini söylemek mümkündür. Köy sakinlerinin gösterdiği

misafirperverlik ve dayanışma, göçmenlerin yaşadığı zorlukları hafifletmekte ve yeni hayata uyum sağlamalarını kolaylaştırır.

Böylece, göçmenler yaşadığı belirsizlik ve kaygıların karşısında buldukları sıcak karşılamanın önemini vurgulanır. Bunula beraber göçmenlerle beraber bölgeye salgın hastalıkların geldiği de yadsınamaz bir gerçektir.

“Bilhassa 1916 yılında, Erzurum, Bitlis, Muş, Trabzon, Bayburt, Gümüşhane ve Erzincan'ın Rus işgaline uğramasıyla bölgeden kaçan mülteciler sığındıkları yerlere salgın hastalıkları taşımışlardır” (Özdemir, 2005, ss. 335-346).

Bu dönemde, savaşın etkileriyle birlikte altyapı ve sağlık hizmetleri çökmüş, hijyen standartları düşmüş ve temel sağlık hizmetlerine ulaşım zorlaşmıştır. Buna ek olarak, savaş ortamı, insanların toplu olarak yaşadığı yerlerde salgın hastalıkların hızla yayılmasına olanak tanımıştır. Özellikle barınma ve beslenme koşullarının kötüleşmesi, yetersiz temiz su kaynaklarına erişim ve yetersiz tıbbi bakım, hastalıkların kontrol altına alınmasını güçleştirir. Mültecilerin bölgedeki salgın hastalıkları taşıması hem savaşın hem de işgalin etkilerini artırmasıyla birlikte sağlık sistemini daha da zorladığı görülür. Bu durum, savaşın ve işgalin sadece askerî çatışmalarla sınırlı kalmadığını, aynı zamanda sivil halk üzerinde de derin etkiler yarattığını gösterir. Bu süreç, tıbbi kaynakların yetersizliğini, hastalıkların kontrol altına alınmasının zorluğunu ve savaşın insanlar üzerindeki yıkıcı etkilerini açıkça belirtir.

Türkiye'ye özellikle Kars, Ardahan ve Erzurum'a yapılan göçlerin bir örneği de “Dinmeyen Acı Kafkasya” eserinde şu şekilde kaleme alınır.

Söğütlü köyü, Rus ve Ermeni askerlerinin işgali altındadır. Evler yıkılmış, tarlaları tahrip olmuştur. Bu iki düşman devletin varlığı, köy halkı için sürekli bir tehdit oluşturur. Köy halkı için asıl kâbus, sevdiklerinin kaybı ve sürekli tehdit altında olma hissidir. Birçok genç erkek ya savaşa sürüklenir ya da düşmanlar tarafından alıkonulur. Bu durum, köyde kalanların kaderinin belirsizliğini artırır. Göç kararı, köy halkının son umududur. Ancak bu karar, kolay alınmamıştır. Köyden ayrılmak, anılarla dolu topraklardan kopmak demektir. Ancak artık başka seçenekleri kalmamıştı. Köy halkının göç kararı alması baskı altında yaşamın artık sürdürülemez olduğunu kabul etmenin bir sonucudur. Ermeni mezaliminden kaçmak için, köy halkı ellerini çabuk tutarak, buralardan bir an önce ayrılmak ister. Hazırlıklar, düşman gözetleme ve saldırı riski göz önünde bulundurularak titizlikle yapılır.

“Geceden, kağı ve at arabalarına birkaç yatak, yorgan, kilim, üst baş, bir de yollarda kendilerine yetecek kadar yiyecek içecek koydular. Her şeylerini geride bırakıp şafak sökmeden yola çıktılar. Ardahan'a gideceklerdi. Rus çizmesinin değmediği yerlerdi hedefleri... Şimdi köylerinin her köşesi bir mezar, her evi bir viraneydi. Düğünler yapılan, çalgılar çalınan, türküler söylenen bahçeler, evler sahipsiz kalmıştı” (Demirkaya, 2019, s. 125).

Göç, sadece fiziksel bir değişimi değil, aynı zamanda kültürel bir geçişi de temsil eder. Köyden ayrılan insanlar, eski yaşamlarını geride bırakarak yeni bir başlangıç yapmaya hazırlanıyor olabilirler. Bu, yeni bir yaşam tarzına, değerlere ve alışkanlıklara uyum sağlama sürecini de içerir. Göç edenlerin hedeflediği yer, Rus baskılarının olmadığı bir bölge olan Ardahan'dır. Bu, umudu ve yeni bir başlangıca olan inancı temsil eder. Göç sadece bireysel bir karar değil, aynı zamanda toplumsal bir dayanışma örneği olarak da görülebilir. İnsanlar, bir araya gelerek güçlerini birleştirip daha güvenli bir gelecek arayışında birlikte hareket etmeyi tercih eder. Bu, toplumsal bağların ve dayanışmanın gücünü vurgular.

Göç edenlerin terk ettiği köyler artık terkedilmiş ve virane bir halde olduğu belirtilir. Yerleşim yerlerinin terkedilmesiyle birlikte, doğa ve kültür üzerindeki etkilerin de gözlemlenebileceği bir döneme işaret edilir. Göç edenlerin son bir kez köylerine bakarak hatıralarını yad etmeleri, geçmişin anısını canlı tutma ve yaşadıkları deneyimleri hatırlama çabasının bir sonucudur. Bu, geçmişin bir parçasını koruma ve gelecek kuşaklara aktarma arzusunu yansıtır.

“Bunun adı göçtü. Göçün zorlukları, hatıraları her kafilde yürekleri parçalayan ayrı bir göç dalgası yaşanıyordu. Bellerine dek kara gömülmüş, çocuğu kucağında yürümekten takati kesilen annenin, çocuğunu karların üzerine bırakarak yoluna devam etmesi; daha sonra da pişman olup, geri dönerek çocuğuna koşanlar, kafileden ayrı düştüğünde yolunu kaybederek kurda kuşa yem olanların hikâyesidir göçler” (Demirkaya, 2019, ss. 125-126).

Göç, fiziksel yer değişimiyle birlikte insanların yeniden doğma ve yenilenme sürecidir. Göç edenler, eski yaşamlarını geride bırakarak yeni bir başlangıca adım atarlar. Bu, insanın içsel gücünü ve adaptasyon yeteneğini gösterir. Göç edenler farklı coğrafyalara ayak basarak yeni bir toplumsal dönüşüm sürecine girerler. Bu süreçte, farklı kültürlerle uyum sağlama ve yeni bir kimlik oluşturma mücadelesi verirler.

Göç, insanların esnekliğini ve değişime açıklığını vurgular. Göç edenler, zorluklar karşısında birlikte hareket ederler ve birbirlerine destek olurlar. Bu, insanın dayanma gücünü ve insani bağlarını vurgular. Göç, farklı kültürlerin etkileşime girdiği bir süreçtir. Göç edenlerin farklı kültürel arka planları ve deneyimleri, yeni yerleştikleri toplumlara zenginlik katar. Bu, kültürel çeşitliliğin ve hoşgörünün önemini vurgular. Karakterlerin yaşadığı zorluklara rağmen, göç sürecindeki umut ve yeniden inşa duygusu belirgindir. İnsanlar, geleceğe dair umutlarını korur ve yaşadıkları zorlukların üstesinden gelmeye çalışırlar. Bu, insanın içsel direncinin ve umutlarının diri olduğunun bir kanıtıdır.

Karapapak Türkleri tarih boyunca Türk dünyasının farklı bölgelerinde yaşamış ve çeşitli dönemlerde göç etmiştir. “Türkiye’de yaşayan Karapapak Terekeme Türklerinin bir bölümü, özellikle 1877-1878 Osmanlı-Rusya savaşında Türkiye’ye göç etmek zorunda kalanlar bugün Ardahan, Kars, Ağrı, Sivas, Amasya, Tokat gibi şehirlere yerleşmiştir” (Karaoğlu, 2020, s. 29).

Özellikle 1877-1878 savaşı gibi büyük tarihsel olaylar, Karapapak/Terekeme Türklerinin Türkiye’ye göç etmek zorunda kaldığı bir dönemi temsil eder. Rusya-Osmanlı savaşı gibi tarihsel olaylar, Karapapak Terekeme Türklerinin göç etmek zorunda kaldığı ana nedenlerden biridir. Bu savaş sırasında yaşanan çatışmalar, zulüm ve belirsizlikler, Karapapakların Türkiye’ye yönelik göç etme kararlarını etkiler.

Göçün bir diğer nedeni de toprak kayıpları ve yerinden edilmelerdir. Ardahan, Kars, Ağrı, Sivas, Amasya, Tokat gibi şehirler, Karapapak/Terekeme Türklerinin Türkiye’ye yerleştiği ve bugün yaşadığı ana bölgelerdir. Göç eden bu topluluklar, bu şehirlerde yerleşim kurmuş ve Türk kültürüne katkıda bulunmuşlardır. Göç eden Karapapak/Terekeme Türklerinin, yerleştikleri bölgelerde Türk kültürüne katkıda bulunduğu ve aynı zamanda çeşitli etnik ve kültürel unsurlarla etkileşime girdiği düşünülebilir. Bu etkileşimler, yerel kültürlerin zenginleşmesine ve çeşitlenmesine katkıda bulunur.

Bunun bir örneğine ise Mehmed Niyazi’nin “Ölüm Daha Güzeldi” eserinde görmek mümkündür. Tahir ve Zeynep Ana Çöllümihmandar köyünde yaşarken Rus baskıları sonucu Türkiye’ye göç etme kararı alırlar. “Alacakaranlığın koynuna daldılar. Derede atlarını sularken ana oğul, sözleşmiş gibi, geriye doğru baktılar; yıldızların ışığı belli bir düzeyde kalın bir çizgiyle kesiliyor, Çöllümihmandar köyü yumuşak bir karanlığa gömülüyordu. Ağaçlar bu karanlıkta benek benek koyulaşıyordu. Kırık bir arazideki köy

bin yıllık sevgilerin dokunduğu bir yerdi. Her tepesinin, deresinin kuşaktan kuşağa geçen menkıbeleri vardı. Kısmet arayan gelinlik kızlar, çocuk bekleyen gelinler dilekleriyle bu menkıbeleri yeniden yaşarlardı” (Niyazi, 2011, ss. 20-21).

Zeynep Ana'nın talimatları doğrultusunda, aile üyeleri gerekli ekipmanları toplar ve atları hazırlar. Bu, göç sürecinin planlı ve önceden düşünülmüş olduğunu gösterir. Bunun bir nedeni ise daha önce yaşanan Rusya baskıları ve artık köyde yaşanmanın mümkün olmadığıdır. Göç, aile üyelerinin buluşacağı Aladağ gibi toplumsal ve coğrafi unsurlara dayanarak gerçekleştirilir. Bu, göç sürecinin toplumsal bir dayanışma içinde gerçekleştiğini ve aile üyelerinin bu dayanışmadan faydalandığını gösterir. Yaşananlar göçün duygusal ve insani boyutunu vurgular. Aile üyeleri, geçmişlerini geride bırakır ve duygusal bir kararlılık gösterirken, bir yandan da gelecekteki belirsizliklerle mücadele etmek zorunda kalırlar.

Bu, göç sürecinin hem fiziksel hem de duygusal olarak zorlayıcı olduğunu gösterir. Terk edilen köyün kültürel ve tarihsel bağları, göç etme kararının arkasındaki derinlikli etkileri yansıtır. Aile, geçmişlerini ve köklerini geride bırakırken, bu bağların hatıralarıyla da ayrılır. Bu, göçün hem de kültürel ve duygusal bir kopuş olduğunu gösterir.

4.2.2. Karapapak Göçmenlerin Türkiye'nin İçlerine İskânları

Birinci Dünya Savaşı ve savaş sonrasındaki Kafkaslar'daki olayların, Rusya'daki yeni rejimin baskısı, iç çatışmalar ve Ermeniler tarafından yapılan haksız davranışların göçe neden olduğu bilinen bir gerçektir. 1918–1920 yıllarında Türk ahalinin maruz kaldığı soygun, gasp, evlerin yakılması, zulümler, katliamlar gibi olaylar göçe sebep olan faktörler arasında yer alır. Bu nedenle Ermenilerin bölgede nüfus üstünlüğü sağlama amacıyla halkı yok etme veya göç ettirme stratejisinin söz konusu olduğu anlaşılır.

Göçler başlangıçta Kars Ardahan bölgelerine yoğunlaşırken daha sonra Erzurum, Sivas ve Trabzon gibi şehirlere doğru bir yönelim gösterir. Eserde Kars'a göç eden Koçakların silahlarına Jandarma Karakol Komutanlığı el koyar ve Koçakları Kızılçakçak (Akyaka) sığınmacı kampına gönderir.

“Selim Efendi'nin Kars'ta ilgili kurumlara gidip onların durumları ile ilgili bilgi vermesi üzerine, onları da Kars'taki geçici göçmen merkezine getirirler. Birer birer sorguya alınan koçaklardan Aloy Hacı ve Emrah, gençlik heyecanı ile her şeyi olduğu gibi söylerler. Hacı Halil de bunlara katılıp yönetime karşı verdiği mücadeleyi anlatır. Emrah, kendisini tutuklamaya gelen görevlinin hakaretlerine tahammül edemediği için onlardan birini öldürdüğünü; bu

sebepten amcası Aslan Gülalıoğlu ile ülkesini terk edip Türkiye'ye geldiğini söyler.

Aloy Hacı da Gürcistan, Ermenistan ve Azerbaycan'da kendilerine, dolayısıyla halkına yapılan baskı, haksızlık ve zulme karşı verdikleri mücadeleyi övünerek ve gururla anlatır. Hacı Halil, Aloy Hacı ve Emrah, Türk yöneticilerin onlara farklı yönden bakabileceklerini düşünemez. Hâlbuki Türk yetkililer sakin, uslu sığınmacıları tercih etmektedir.

Sovyet Yönetimine veya başka bir ülkeye karşı hasmane tavır içinde bulunanları hoş görmemektedirler. Bu sebeple geldikleri ülkede hiçbir olaya karışmamış sığınmacıları Kars'ın merkez ve köylerinde bulunan arkadaş ve akrabalarının yanına göndererek onlara ev, bark, tarla, çayır verirler. Koçak Nuri, Hacı Halil, Emrah Gülalıoğlu ve Aloy Hacı gibi olaylara karışan koçakları ise Sivas, Ağrı, Iğdır gibi yerleşim yerlerine gönderirler”.

(Kafkasyalı, 2018, ss. 160-161).

Selim Efendi'nin, Kars'ta ilgili kurumlara giderek muhacirlerin durumları hakkında bilgi vermesi ve muhacirleri Kars'a yerleştirmelerinde yardımcı olması yönetimin muhacirlerin durumları hakkında bilgi toplama ve kontrol etme amacını yansıtır. Karakoldaki sorgulanma sırasında Koçakların (muhacirlerin) başlarından geçen olayları doğrudan anlatmaları, Türkiye'yi kendi vatanları gibi görüp kendi ülkelerindeki rahatlığı ve güven duygusunu hissettikleri içindir. Türk yöneticilerin tercihinin sakin ve uslu sığınmacılardan yana olduğunun belirtilmesindeki amaç göçmenlerin topluma uyum sağlaması, olası güvenlik sorunlarının en aza indirilmesi ve sosyal huzurun korunması açısından önemli olabilir.

Bir diğer deyişle Türk yöneticilerin sığınmacıları seçerken güvenlik endişelerini göz önünde bulundurdıkları da anlaşılabilir. Göçmenlerin yerleştirilmesinde olaylara karışmayanlar, akrabalarının yanına gönderilirken, olaylara karışanlar daha uzak bölgelere yönlendirilir. Bu, sığınmacı yerleştirme politikasında bir çeşit ayırım ve yönlendirme stratejisi olduğunu gösterir. Bu durumla ilgili olarak Nebahat Oran Arslan şunları ifade eder. “Kafkaslar'dan göç edip hudut civarında yerleşenlerin yaptıkları casusluk, kaçakçılık ve propagandaya son verilmesi için Kars vilayeti dışına çıkarılmaları uygundur” (Oran, 2007, s. 352).

Koçakların Kars Jandarma Karakolunda vermiş olduğu ifade Türk yetkilileri güvenlik konusunda tedbirli davranmaya sevk eder. Bu yüzden Aloy Hacı ve arkadaşlarının sınıra yakın bölgelerde ikamet etmesine izin verilmez. Bu nedenle iç bölgelerdeki şehirlere göç ettirilir. Bu da göçmenler arasında olası güvenlik tehditleri olarak algılandığını ve diğer ülkelerle ilişkilerinin bozulmasına yol açacağı ihtimaline

karşı alınan bir tedbir olarak görülür. Bir diğer bakışla ele alınacak olursak bu, göçmenlerin belirli bölgelere dağıtılması daha küçük yerleşim birimlerinde kontrolün sağlanması amacını taşır. Iğdır'a geldikten sonra güvenliğin sağlanması amacıyla koçaklar, karakola giderek imza verir.

“Iğdır'a geldikleri ilk günlerde, iki günde bir karakola gidip imza verirken, daha sonra üç, dört günde; şimdilerde ise haftada bir defa kontrole gitmektedirler” (Kafkasyalı, 2018, s. 167).

Iğdır gibi sınır bölgeleri, genellikle ülkenin güvenliği açısından hassas noktalardır. Bu bölgelerdeki güvenlik güçleri, terörizm, kaçakçılık, yasadışı göç gibi potansiyel tehditlere karşı önlem almak için çeşitli tedbirler alırlar. Bu tedbirlerden biri de belirli kişilerin izlenmesi veya takip edilmesidir. Bölgeye yerleştirilen göçmenlerin belirli aralıklarla karakola giderek imza vermeleri, güvenlik güçlerinin bu kişilerin faaliyetlerini takip etmesini ve kontrol altında tutmasını sağlar.

İmza verme süreci, kişilerin bulundukları yer ve faaliyetleri hakkında bilgi toplamak için bir fırsat olarak da kullanılabilir. İmza verme sıklığının zamanla azalması, kişilerin güvenilir olduğuna veya risklerinin azaldığına dair bir işaret olarak görülür. Ancak bu durumun, güvenlik güçlerinin dikkatini kaybetmediği ve gerekli durumlarda yeniden harekete geçebilecekleri anlamına gelmediğini belirtmek önemlidir.

Göç edenler açısından bakıldığında, bu politika genellikle onları belirli bir süre boyunca sürekli bir izleme altında tutar. Bu durum, yeni bir çevreye uyum sağlama sürecini zorlaştırabilir ve kişisel özgürlüklerini kısıtlayıcı bir etki yaratabilir. İmza verme zorunluluğu, göç edenlerin güvenlik güçleriyle sürekli bir etkileşim içinde olmalarını gerektirir ve bu da bazıları için rahatsızlık oluşturur.

Ayrıca, bu tür bir izleme ve kontrol altında olma duygusu, psikolojik olarak da yıpratıcı sonuçlar doğurur ve göç edenlerde güvensizlik hissine neden olabilir. Göç edilen bölge açısından ise, bu politika bölgedeki yerel halk üzerinde de çeşitli etkilere sahip olur. İmza verme süreci, güvenlik güçlerinin bölgedeki nüfusu izleme ve potansiyel riskleri değerlendirme fırsatı sağlar. Bu da yerel halkın güvenliğini artırır ve potansiyel tehditlerin erken tespitini sağlamaya yardımcı olur. Ancak aynı zamanda, bu tür bir politika yerel halk arasında da güvensizlik ve rahatsızlık hissi yaratabilir.

Göç edenlerin sürekli izlenmesi yerel halk arasında göçmenlere karşı ön yargıların oluşmasına veya toplumsal gerilimlerin artmasına neden olmuştur. Kontrol süresince polis merkezinde haftanın bazı günlerinde imza atma zorunluluğu uygulanmıştır.

Göç edenler için bu zorunluluk, yerleştikleri yeni topluma uyum sağlama sürecini etkiler niteliktedir. Haftanın belirli günlerinde polis merkezine gitmek, göç edenlerin günlük rutinlerini etkileyebilir ve zamanlarını kısıtlayabilir. Bu durum, iş veya eğitim gibi diğer önemli faaliyetlere katılımlarını engeller ve dolayısıyla ekonomik veya sosyal açıdan olumsuz etkilere yol açar. Ayrıca, bu tür bir zorunluluk, göç edenler arasında güvensizlik ve endişe hissi yaratır, çünkü sürekli olarak izlenme hissini artırır. Yerel halk için ise, bu politika güvenlik duygusunu artırır. Belirli günlerde polisiye merkezinde imza atan göçmenlerin takibi, yerel halkın güvenliğine yönelik önlem olarak da algılanabilir.

Bu tür düzenlemeler yerel halkın toplumlarını daha güvenli hissetmelerine ve potansiyel tehlikelerden korunmalarına yardımcı olabilir. Ancak bu politika yerel halk arasında da göçmenlere karşı ön yargıların oluşmasına veya toplumsal gerilimlerin artmasına neden olabilir. Bu tür bir politikanın genel etkileri, belirli bir toplumun sosyal dokusuna, kültürel yapısına ve güvenlik ihtiyaçlarına bağlı olarak değişebilir.

Önemli olan, bu tür politikaların dengeli bir şekilde uygulanması ve her iki tarafın da haklarının ve güvenliğinin korunmasının sağlanmasıdır. Ayrıca, bu tür politikaların etkinliğinin sürekli olarak değerlendirilmesi ve gerektiğinde ayarlanması da önemlidir, böylece toplumun güvenlik ihtiyaçlarına uygun çözümler bulunabilir.

4.3. DİNİ AİDİYET

4.3.1. Göçmenlerin Din Algısı Üzerinden Uyumu

1877-1878 yıllarında Rusya'nın Osmanlı'ya karşı açtığı savaşta 1878 yılı Ayastefanos Antlaşmasıyla birlikte Kars, Ardahan ve Batum sancaklarını kapsayan Elviye-i Selâse savaş tazminatı olarak Ruslara bırakılmıştır. İmzalanan antlaşma gereklerini Avrupa ülkeleri kabul etmeyip tekrar görüşme sağlandıktan sonra Osmanlı Devleti Berlin Antlaşmasıyla Balkanlardaki nüfuzunu büyük ölçüde kaybetmiş ve Kafkasya bölgesindeki halk mülteci konuma düşmüştür. Ayastefanos Antlaşmasının “19. Maddesi'ne göre; Elviye-i Selâse / Üç Sancak yani Kars, Ardahan ve Batum Sancakları ile Bayezid Sancağı, dört yüz milyon ruble karşılığı savaş tazminatı olarak Rusya'ya terk edilmiştir” (Derinsu Dayı, 2006, s. 92; URL 4).

Bölgenin coğrafi olarak Kafkaslar'a yakınlığı aynı zamanda ticari, ekonomik, askerî ve stratejik açıdan önemli bir konumda olması Rusya'nın bölgeye olan ilgisini sürekli arttırmıştır. Rus hakimiyetine alınan bölgede “Kezban Ana: Af buyurun, hınzırlar, câmii, medrese, rüştiye, sibyan mektebi bırakmadılar, kapattılar; Erzurum'dan, İstanbul'dan kitap, gazete getirmeyi yasakladılar, hâlâ siz eğitimden, dinden, tarihten bahsediyorsunuz” (Kafkasyalı, 1995, s. 15) ifadelerini kullanır.

Rusya'nın halkı sömürme politikalarından olan din kurumlarını ortadan kaldırma ve halkı kendine tabii kılma çalışmaları tarihin her döneminde görülür. Halk, eğitimden, dinî vecibelerini yerine getirme yükümlülüklerinden ve bunun gibi birçok alandan yoksun bırakılır. Tarihinden ve geçmiş bağlarından yoksun bırakılan muhakeme ve sorgulama yetilerinin yok edilmeye çalışılan bir millete nüfuz etmenin daha kolay olacağını benimseyen Rusya aynı zamanda dinin bütünleştirici etkisini de bir nevi camileri kapatarak kırmaya çalışır. Çarlık Rusya döneminde “Marksist Leninist felsefesinin bir gereği olarak camiler başta olmak üzere din kuruluşlarının tasfiyesine başlanmıştır” (Monteil, 1992, s. 194).

Birçok alanında yapılan bu müdahale ve kısıtlamaların Marksist ideoloji temelli olduğu görülür. Marksist açıdan bakıldığında dinin modern sosyalist hayata uygun olmadığı bir diğer deyişle sanayileşmiş ve laik bir toplumun ihtiyaçlarını karşılamadığı düşünülür. Bununla beraber İslam dini bütünleştirici ve bir araya getirici anlayışa sahiptir. Geçmişten günümüze Türk milletini din, dil, eğitim ve tarih alanında ayırtırmaya çalışan Rusya, dinin birleştirici gücünü yıkmaya ve milletleri ayırtırarak tek hâkim güç haline gelmeyi hedefler. “Muhtar Akif: - Ezanlarımız susturuldu, topraklarımız işgal edildi, başımızın üzerinde Moskof bayrağı dalgalanıyor; Ermeniler ortalıkta cirit oynuyor” (Kafkasyalı, 1995, s. 13).

Bu politika Müslüman halk üzerinde dinsizlik propagandasının bir tezahürüdür. Bu da bölgenin alınmasıyla baş göstermeye başlar. Ezanın artık camilerde okunmaması bunun en belirgin örneğidir. Rusların Türkler üzerindeki görüşleri “İnsanların din inançlarından uzaklaştırılıp pozitivist materyalist bir dünya görüşü doğrultusunda eğitilmeleri ve o doğrultuda yetiştirilmeleri için bütün gücüyle uğraş verir” (Saraç, 2019, s. 74; URL 7) bir doğrultudadır.

Bolşevik ideolojisi Marksist Leninist bir yaklaşıma sahip olup dinin, kapitalizmin bir aracı olarak kullanıldığını düşünür. Lenin, dinin bir afyon olduğunu ve insanların

gerçekliğini görmesine engel olduğunu savunur. Bunun akabinde Bolşevikler, insanları din inançlarından uzaklaştırıp, seküler ve bilimsel bir dünya görüşüne yönlendirmek için mücadele verir. Eğitim sistemi, bu hedeflerine ulaşmak için kullanılan bir araçtır. Bolşevikler, okullarda dinî eğitimi yasaklarken, matematik, bilim, sosyal bilimler gibi pozitif bilimlere daha fazla önem verilmesini savunur. Kendilerine göre, bu minvalle toplumun gelişmesi, modernleşmesi sağlanır.

Rusya'nın Osmanlı ile yaptığı antlaşma sonucunda bölgenin savaş tazminatı olarak Rusya'ya verilmesiyle birlikte bölge halkı, Rusya hakimiyeti altında yaşamak istemez ve göç talepleri baş göstermeye başlar.

“Muhtar Akif:

- Bizimkiler toplanmışlar, Kars'tan göç etmek istiyorlar. Rusların tahakkümü ve zulmü altında yaşamaktansa, evi barkı bırakıp, içerilere gitmek daha iyidir, diyorlar. Onları ikna edemiyoruz. Kimileri resmi yollardan kimileri de kaçak olarak Kars'ı terk edip gidiyorlar”.

(Kafkasyalı, 1995, s. 14).

Rusya hakimiyetinde bulunan halk, ya zulme boyun eğmek ya da doğup büyüdüğü yerleri terk etmek zorunda bırakılır. Bölgede Slavlaştırma politikaları da bölge halkını son derece çaresiz ve savunmasız bir duruma düşürür. “Müftü... sahte destanlar; uydurma ilahiler ve nefesler yazarak, casusları vasıtasıyla köylere kasabalara dağıttırıyor. Rus, Yahudi ve Ermeni casusları vasıtasıyla hoca ve ahund kılığına girerek, köyleri kasabaları dolaşıp, Müslüman Türklere: Halife toprağına göçünüz, Bayram ve Cuma namazlarını kılmak için hür olmak gerekir, buralarda durmayın, göç edin, diyorlar” (Kafkasyalı, 1995, s. 24).

Dini kendi çıkarları doğrultusunda kullanan Rusya, nüfusunun büyük bir çoğunluğunun Müslüman bir halktan oluşan bölgede yaptığı uygulamalarla Müslüman nüfusunu azaltma girişimlerinde bulunur. “Mevcut merkezi şehirlerde Müslüman nüfusu tehcir ettirip onların yerine Ortodoks Gürcü, Alman ve Rus” (Ağasıyev, 2010, s. 74; Nüsretoğlu 2017, s. 98) nüfusuyla beraber Hristiyan nüfusa sahip Slav halkı yerleştirmeye çalışır. Bölge, Müslüman nüfustan arındırılınca hakimiyet alanı genişleyecek olan Rusya, ekonomik siyasal ve sosyal alanda bölgede tek geçerli güç haline gelmeyi hedefler.

Osmanlı Devleti kozmopolit bir yapıya sahiptir. Ülkede Rum, Bulgar, Yunan, Arap, Çerkez, Ermeni gibi birçok ulustan millet mevcuttur. Bu halk, Osmanlı idaresi altında yaşamaya başladığından beri din, dil, kültür ve geleneklerinin hiçbirini tahrip edilmemiştir. Osmanlı Devleti'nin dağılma dönemi padişahlarından olan Sultan Abdülmecid 1856

yılında Islahat Fermanıyla birlikte gayrimüslim halka din, dil ve ırk ayrımı yapmaksızın hak tanır Tanınan haklar sonucunda Rusya, İngiltere ve Fransa gibi devletler Osmanlı Devleti'nde yaşayan Hristiyanların haklarını savunma konusunda rol üstlenmeye başlar. Bununla birlikte devletin iç işlerine yabancı devletlerin müdahalesi sonucu devlette bir çözülme meydana gelir.

Eserde “Askerî Vali: Osmanlı Türkleri, böyle yaptıkları için, Bulgarların, Yunanlıların hıyanetine uğradı. Savaşta kazandıkları yerlerdeki insanların dinlerine, dillerine, kültürlerine dokunmadılar” (Kafkasyalı, 1995, s. 31).

Bu konudaki ideolojik yaklaşımda halk din, eğitim, kültür ve tarih gibi konularda özgür bırakılır ve bu konularda taviz verilirse ülke içinde yaşanacak olan karışıklığın önü alınamaz olgular doğurur.

Kırk Yıllık Kara Günler drama eserinde bölge Ruslar tarafından yönetilmeye başlandığında yapılacaklar hakkında Askerî Vali bazı talimatlar verir. Bu talimatlardan biri yine din ve din adamları ile ilgilidir. “Halkın içindeki, sözü dinlenen ve sayılan kişileri de aynı yollarla sürgün edeceğiz” (Kafkasyalı, 1995, s. 33).

Din adamları genelde halkın sorunlarını dinleyen ve onlara çözüm sunan sosyal hayatın içinde aktif rol alan kişilerdendir. Bunun yanında dinî hayat konularında da halkı bilgilendiren bir kesimdir. Çarlık döneminde alimler genelde Türk halkını bir arada tutmaya çalışan birliğin önemini vurgulayan kişilerdir.

“Din adamları ve toplumun manevi liderleri çoğu zaman isyanlara teşvik ve önderlik ederlerdi. Özellikle 1830–1832, 1834 ve 1837 yılları arasında Azerbaycan'da cereyan eden isyan harekâtı Sünni nüfusun yoğun olduğu bölgelerde, doğrudan müritler veya onların etkisiyle olmuştur” (Sümbül, 1990, s. 11).

Bu konular göz önüne alındığında aydın kesim olarak nitelendirilen din adamlarının ve alimlerin halk içinde barındırılması pek mümkün değildir. Halkın bilinçlenmesi ve onlara önderlik etmesine izin verilmez.

Bu nedenle Çarlık Rusya, bölgede bulunan din adamlarını ve alimleri göç ettirme, kurşuna dizme ya da idam cezalarıyla cezalandırır. “Çeşitli bölgelerde meydana gelen din adamlarının aktif rolünün tespit edilmesi üzerine onların bir kısmı tutuklanarak çeşitli cezalara çarptırıldı ve hatta idam olundu (Babaşlı, 2007, s. 219).

Din adamlarının aktif rol oynamalarının bastırılması ve hatta tutuklanmaları, cezalandırılmaları gibi uygulamalar, Çarlık Rusya'nın devlet otoritesini koruma ve

muhalif unsurları sindirme politikalarının bir parçası olarak görülür. Bu, özellikle dini liderlerin halk nezdinde etkili olmasından duyulan endişeyle ilişkilendirilebilir. Bu tür uygulamalar, hükümetin yetkisini ve kontrolünü sürdürme amacıyla politik muhalifleri ve potansiyel rakip güçleri bastırmak için kullanılan bir araçtır.

Kartallar Sınır Tanımaz adlı eserde din ve din adamlarına karşı tutumlar bu eserden farklı değildir. Eserde şu şekilde verilir:

“Abdullah, Bolşeviklerin iktidara gelmesi üzerine kapatılan Ahıska Medresesi'nin son talebelerindendi.

Bolşevikler, başta din adamları, yazarlar ve sanatkârlar olmak üzere aydınları tutuklamaya başlayınca, onun ailesi de bu zulümden payını almakta gecikmedi. Konakları, çiftlikleri ve bütün mal varlıkları ellerinden alınıp babası da öldürülünce annesiyle Ahılkelek yakınlarındaki Göyye köyüne, akrabalarının yanına gittiler.

Medine Hanım, kocası gibi oğlunun da öldürüleceği korkusunu yaşıyordu. Abdullah'ı nasıl edip de Türkiye'ye gönderebileceğini düşünmeye başladı. Vartan ile Obola, Abdullah Hoca'yı akla kara seçilmeye başlamadan Gürcistan sınırının Türkiye tarafına geçirdi.

Bak, Hoca, şu derelerin ötesindeki tepenin üzerinde bulunan köy Türkiye'nin sınır köyü Garostav'dır. Türkler Öncül diye yeni ad vermişler. Oraya gideceksin. Hiçbir endişen olmasın. Artık senin için sıkıntı kalmadı. Bizimki buraya kaddı. Buradan sonra iş sana kalmış”.

(Kafkasyalı, 2020, ss. 241-246).

Türk ve Müslümanlara uygulanan katliam, soygun, dinsel, kültürel ve ekonomik baskılar sonucu Ahıska bölgesinde bulunan halkın bir kısmı bireysel bir şekilde yurtlarından ayrılarak Osmanlı topraklarına göç eder.

Göç eden nüfusun bu kadar çok olmasındaki etkenler arasında Birinci Dünya Savaşı ve savaş sonrası Kafkasya güneyinde yaşanan gelişmeler gösterilebilir. Ahıska bölgesinin Sovyet hakimiyetine geçmesi ve ardından uygulanan politika ve stratejik yaklaşımlar, Ahıskalıların sınıra yakın illere göç etmesine neden olur.

Medrese eğitimi almış alimlere, halkın aydın yüzü olarak tabir edilen din adamlarına karşı uygulanan insanlık dışı muamelenin hüküm sürdüğü dönemde insanların mal, can ve inanç özgürlüğü sekteye uğramakla kalmaz aynı zamanda doğup büyüdüğü yerlerden göç etmek zorunda bırakıldıkları da görülür.

Din adamlarının ya da toplumun okumuş kesiminin sürgüne uğraması, kurşuna dizilmesi ya da göç etmek durumunda bırakılmasının arkasında bölgenin Hristiyanlaştırılmak istenmesi yatar. Sovyet döneminde yaşanan olumsuz durumlardan

camii ve mescitler de nasibini almıştır. *Kafkaslar'dan Gelen Ezan Sesleri*, yazarın Azerbaycan ve ilçelerinde bulunan camii ve mescit gibi ibadet mekânlarının Sovyet dönemindeki kullanım halini gözler önüne sermeyi amaçlar. Ali Kafkasyalı'nın gidip bizzat gördüğü camii, mescit ve türbe gibi mekânların kullanımı hakkında yetkili kişilerden bilgi aldığı esere yansıtılır.

Eserde Gazah Cuma Camii hakkında konuştuğu imam:

“1965 Azerbaycan Saatli doğumlu, Ahıska Türklerinden. Adı Mikail İlindaroğlu. Buhara Arap Medresesi'nde 7 yıl dinî tahsil yapmış.

- Kaç yıldır burada görev yapıyorsunuz?

- Bu camii açılalı beri.

- Camii ne zaman açıldı?

- 12 Ocak 1990 günü

- Daha önce kapalı mıydı?

- Evet. Bu camii 19. asrın sonlarında veya 20. yüzyılın başlarında yapılmış. Ne yazık ki, 1937 yılında hükümet camiiyi kapattırmış. Bu yıla kadar kapalı kalmış. İşte bu yıl hizmete açıldı.

- Bu camii hizmete açılınca kadar dinî hizmetler ve dinî ihtiyaçlar nasıl karşılanıyordu?

- Bu hususu ben pek iyi bilmiyorum (Komünist Partisi Gazah 2. katibini göstererek) bu beyefendiye sorunuz....

- Bu camiiyi nasıl hizmete açtınız?

- Bu camii, üç sene önceye kadar depo olarak kullanılıyordu. Burayı biz medeniyet abidesi olarak üç yıl önce onarıma aldık. Bu yıl onarımını tamamladık. Halkın aşırı talebi üzerine camii olarak faaliyet göstermesine müsaade ettik.

(Kafkasyalı, 1991, s. 11).

Durumu Gazah İkinci Katibiyle birlikte ifade eder. Sovyetler döneminde Azerbaycan'da uygulanan politika insanların dil, kültür, eğitim gibi sosyal hayatın tüm yönlerini ele alan konularında bir faciaya yol açar.

Baskı ve sindirme politikaları toplumun inanç özgürlüğünü de kısıtlamıştı. Genellikle din ve düşünce alanlarına keskin müdahaleler yapılır. Camii, mescit ve medreseler Sovyet ideolojisi için tehlike arz eder nitelikte olduğundan bu yerlerin kapatılmasına veya depo olarak kullanılmasına önem verilir. “Camiler yıkılıyor, depolara dönüştürülüyor din adamları halk düşmanı ilan ediliyor ve takibe alınıyordu” (Öztay, 2022, s. 164).

Yapılan muameleler İslam dinini yaşamak isteyen halkın inancına ket vurulması içindir ki kolektif birlikteliğin sağlanmaması ve halkın birlikte hareket edememesi ayrıca bir inanç çerçevesinde toplanmasına mâni olunması din azatlığına müdahalenin bir sonucu olarak görülür.

4.4. SİYASAL-ASKERİ ETKİLER

4.4.1. Cenubi Garbi Kafkas Cumhuriyeti

1877-1878 savaşı, Osmanlı Devleti için büyük bir yenilgiyle sonuçlanır. Bu savaş, Osmanlı İmparatorluğu'nun toprak kayıplarını hızlandıran bir sürecin parçası haline gelir. Kars, Ardahan ve Batum gibi stratejik öneme sahip bölgelerin kaybı, Osmanlı Devleti'nin Kafkasya'daki etkisini büyük ölçüde azaltır. 1918 yılı Brest Litovsk Antlaşması, Rusya'nın savaştan çekilmesiyle neticelenir. Bu, Rusya'nın savaş tazminatı olarak bazı toprakları terk etmesini sağlar.

Bu durum, Kars, Ardahan ve Batum gibi bölgelerin bir süreliğine Osmanlı egemenliğine geri dönmesini sağlar. Mondros Mütarekesi, Birinci Dünya Savaşı'ndan Osmanlı Devleti'nin çekilmesini öngören bir antlaşmadır. Bu mütarekeyle Osmanlı Devleti, Kafkasya'daki kontrolünü kaybeder ve bölgeden çekilir. İngilizlerin bölgede Ermeni ve Gürcü grupları desteklediği ve buna karşın Türk ve Müslümanların bağımsızlık mücadelesi verdiği bölgede çeşitli etnik grupların ve devletlerin çıkarlarının çatıştığı bir ortamın olduğunu görülür. Türk ve Müslüman halkın bölgede bağımsızlık mücadelesi vermesi, Osmanlı Devleti'nin çöküşü sonrası ortaya çıkan milliyetçilik akımlarının bir tezahürüdür.

Cenubi Garbi Kafkasya hükümeti ise bölgede Türk ve Müslüman halkın örgütlenerek kurduğu bir yönetimdir. Bu hükümetin kurulması, bölgedeki Türk ve Müslümanların bağımsızlık ve kendi kendini yönetme arayışlarının bir sonucudur. Bu tür yerel yönetimler, Osmanlı İmparatorluğu'nun dağılması sonrası ortaya çıkan boşluğu doldurma çabalarının bir parçasıdır. Rusya'nın Çarlık dönemindeki yayılmacı politikası, özellikle sıcak denizlere inme stratejisi olarak bilinir.

Bu politika, Rusya'nın Karadeniz'e ve Akdeniz'e ulaşma arzusunu yansıtır. Bu hedef doğrudan Osmanlı İmparatorluğu'nun topraklarını etkileyerek, iki devlet arasındaki çatışmalara neden olur. Tarih boyunca Osmanlı İmparatorluğu ile Rusya arasında bir dizi savaş yaşanmıştır.

Rusya-Osmanlı savaşları sonucunda Osmanlı İmparatorluğu önemli topraklarını kaybeder ve özellikle Güney Kafkasya ve Doğu Anadolu gibi stratejik bölgeler Ruslar tarafından ele geçirilir. Bu toprak kayıpları Osmanlı İmparatorluğu'nun güç dengesinde ciddi bir kayba yol açar ve saltanatın zayıflamasına neden olur. Elviye-i Selâse terimi, Rusya-Osmanlı savaşı sonucunda Rusya'ya bırakılan üç eyaleti ifade eder. Bu eyaletler, Kars, Ardahan ve Batum'dur. Bu topraklar, Osmanlı İmparatorluğu'nun Rusya'ya savaş tazminatı olarak verdiği önemli bölgelerdir. Brest Litovsk antlaşmasıyla Ardahan, Kars, Batum tekrar anavatana katılır.

“Elviye-i Selâse'nin anavatana tekrar katılmasıyla beraber Ruslar tarafından oluşturulan idari teşkilatın yerine geçecek yeni bir kadro ihtiyacı ortaya çıkmıştı. Bu kadronun oluşturulması içinde bir heyetin belirlenmesi istenmiş ve bu doğrultuda yeni bir teşkilat için çalışmalara başlanılmıştı. Bu bağlamda Kars, Ardahan, Batum, Ahıska, Ahılkelek ve Sürmeli sancaklarında yeniden kurulacak mülki ve adli teşkilat kadrolarının hazırlanması için bir komisyon kurularak gerekli çalışmalara başlanılmıştı” (Aydın ve Ergün, 2019, s. 306).

Elviye-i Selâse'nin Osmanlı hâkimiyetine geçmesiyle birlikte, bölgedeki yönetimin yeniden yapılandırılması gerekmektedir. Ruslar yönetiminde oluşturulan idarî teşkilatın yerine, Osmanlı yönetiminin kurduğu yeni kadro hazırlanmıştı. Bahsedilen bölgeler, sancaklar çeşitli etnik grupların bir arada yaşadığı çok kültürlü bölgelerdi. Bu nedenle, yeni oluşturulacak idari yönetim kadrosunun etnik ve kültürel farklılıkları göz önünde bulundurması ve bu çeşitliliği yönetme yeteneğine sahip olması önemli idi. Yeni idari kadronun oluşturulması sürecinde, adaletin sağlanması ve yerel halkın güvenini kazanacak bir yönetim yapısının kurulması bölgede toplumsal düzenin ve istikrarın sağlanması için gerekli idi.

“Planlandığı gibi bölgede hâkimiyet sağlanamayacak ve Elviye-i Selâse tekrar işgale uğrayacaktı. Nitekim aynı yıl Birinci Dünya Savaşı'nda sona ermiş, savaş sonunda da 30 Ekim 1918'de Mondros Mütarekesi imzalanmıştı” (Aydın ve Ergün, 2019, s. 306).

Bu antlaşmaya göre, “Osmanlı Devleti 1914 sınırlarına geri çekilecek, bu doğrultuda Kafkasya'yı da tahliye edecekti. Aslında mütarekede Elviye-i Selâse ile ilgili bir hüküm bulunmamasına rağmen sonradan İngilizler mütarekeye ek olarak Elviye-i Selâse'nin de tahliyesini istemişti. Bu baskılara karşı çıkan Osmanlı Devleti, içinde bulunduğu durum nedeniyle daha fazla karşı duramamış, netice olarak İngilizlerin

istedikleri yerine getirilerek yeni anavatana katılan bölge tahliye edilmişti” (Aydın ve Ergün, 2019, ss. 306-307).

Osmanlı İmparatorluğu'nun I. Dünya Savaşı sonrası imzaladığı Mondros Mütarekesi, savaş koşullarında olumsuz durumda olmasıyla beraber işgal kuvvetlerinin taleplerine boyun eğmek zorunda kalarak imzaladığı bir belgedir. “Mütareke” terimi, savaşı taraflar arasında geçici bir ateşkes veya barış anlaşması anlamına gelir. Ancak Mondros Mütarekesi, Osmanlı İmparatorluğu'nun tamamen teslim olması ve kontrolünü işgal kuvvetlerine bırakması anlamına gelir. İngilizlerin Elviye-i Selâse'nin tahliyesini istemesi, sömürgeci politikalarının bir sonucudur.

“30 Ekim 1918'de şartları oldukça ağır olan Mondros Mütarekesi'nin imzalanması ile Osmanlı Devleti fiilen sona erdi. Mütareke hükümleri İtilaf Devletlerinin işgallerini meşru kılıyordu. Ancak bu durumu kabullenemeyen Türk halkı millî hudutlar içinde millî mücadeleyi başlattı. Kars ile Batum Anadolu'da düşman işgaline uğrayan illerden olması sebebiyle burada millî bir teşkilatın kurulması zaruri ihtiyaç halini aldı. Bu teşkilat, Kars İslam Şurası adıyla kurulup, daha sonra Batum'dan Nahçıvan'a değin uzanan alanda şubelerini açtı” (Sürmeli, 2001, s. 413).

Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasıyla Osmanlı İmparatorluğu'nun durumu oldukça zorlaşır. Mütareke hükümleri, İtilaf Devletleri'nin işgallerini meşrulaştırır ve Osmanlı topraklarının parçalanması sürecini hızlandırır. Ancak Türk halkı, işgal altındaki topraklarda millî bir direniş hareketi başlatarak, ulusal bağımsızlık mücadelesine girişir.

Kars ve Batum gibi Anadolu'nun doğu illeri, işgal altındaki bölgeler arasındadır ve bu bölgelerde millî bir teşkilatın kurulması gerekliliği elzem hale gelir. Bu ihtiyaca cevap olarak Kars İslam Şurası adlı bir yerel teşkilat kurulur. Bu teşkilatlar, işgal altındaki bölgelerde Türk halkının sesi olmayı ve ulusal direnişin örgütlenmesini sağlamayı amaçlar. Kars İslam Şurası'nın faaliyetleri sonra Nahçıvan'a kadar genişlenen bir alana yayılır. Bu süreç, Mondros Mütarekesi sonrası Türk halkının ulusal bilincinin ve mücadele azminin yükseldiğini gösterir. İşgal altındaki topraklarda millî teşkilatlar kurularak, ulusal bağımsızlık mücadelesi başlatılır.

“Kurulan Kars Milli İslam Şurası'nın şubeleri kısa sürede Elviye-i Selâse hudutları içindeki faaliyetleri dışına da çıkmıştır. Kars Milli Şurası'nın ikinci kongresi 30 Kasım 1918'de toplanmıştır. Kongre Ordubad, Nahçıvan, Kamerli, Sürmeli, Serdarabad, Doğu

Şuregel, Ahılkelek, Ahıska ve Elviye-i Selâse'den gelen delegelerin katılımıyla açılmıştı” (İadigarov, 2017, ss. 80-81; URL 12: 471323).

Kars Milli İslam Şurası'nın, Elviye-i Selâse hudutları içindeki faaliyetlerinin dışına çıkması, millî mücadelenin yayılma ve genişleme stratejisinin bir sonucudur. Bu şura, başlangıçta Kars'ta kurulmuş olmasına rağmen, hızla işgal altındaki diğer bölgelerde de etkinlik göstermeye başlamıştır. Bu, millî mücadelenin sadece belirli bir bölgeyle sınırlı olmadığını, aksine işgal altındaki tüm Türk topraklarını kapsayan bir toplu hareket olduğunu gösterir.

İkinci kongrenin 30 Kasım 1918'de toplanması, millî mücadelenin güçlenerek hızla organize olduğunun bir göstergesidir. Bu kongreye, işgal altındaki farklı bölgelerden gelen delegelerin katılması, millî mücadelenin geniş tabanlı bir destek bulduğunu ve farklı bölgelerdeki Türk halkının birlik içinde olduğunu yansıtır.

Kongrede yer alan bölgeler arasında Serdarabad, Sürmeli, Doğu Şuregel, Ahıska, Ahılkelek, Kamerli, Nahçıvan, Ordubad ve Elviye-i Selâse gibi farklı yerlerden delegelerin olması, millî mücadelenin çeşitli etnik ve coğrafi unsurları kucakladığını gösterir. Bu da millî mücadelenin, Türk ulusal kimliğinin yanı sıra, bölgesel ve yerel kimliklerin de bir araya gelmesiyle şekillendiğini gösterir.

“Kars İslam Şurası'nın kurulmasında Gürcistan'ın Karapapak Türklerinden Kepenekçi Emin Ağa'nın çok önemli girişimleri olmuştur. Emin Ağa, teşkilatın yalnızca bölgede değil aynı zamanda uluslar arası boyutta tanınması için girişimlerde bulunmuştur” (Memmedli ve Tanrıverdi, 2008, s. 167).

Karapapak Türkleri, Osmanlı İmparatorluğu'nun başta Kars, Ardahan, Iğdır olmak üzere çeşitli bölgelerinde yaşayan bir Türk topluluğudur. Emin Ağa'nın liderliğindeki Karapapak Türkleri, millî mücadelede önemli bir rol üstlenir ve Kars İslam Şurası'nın kuruluşunda etkin bir şekilde yer alır. Şura'nın, uluslararası alanda tanınması, işgal altındaki bölgelerin millî mücadele hareketinin meşruiyetini artırabilir ve dış desteği çekebilir. Emin Ağa'nın çabaları, millî mücadelede etnik ve toplumsal çeşitliliğin önemini vurgulayan bir örnektir. Türk ulusal kimliği etrafında birleşen halkın ortak amaçlar doğrultusunda bir araya gelerek millî mücadelede önemli bir güç oluşturdıkları görülür.

Kars Milli İslam Şurası'nın 18 Ocak 1919'da toplanan Büyük Kars Kongresi'nde Milli Şura Hükümeti adı değiştirilerek, Cenubi Garbi Kafkasya Hükümeti Muvakkati Milliye şeklini almıştı (İadigarov, 2017, s. 81; URL 12: 471323).

Bu değişiklik, millî mücadele gayretinin kapsamının genişlemesini ve sınırlarının ötesine yayıldığını gösterir. Artık sadece Kars bölgesini değil, Güneybatı Kafkasya'yı da kapsayan bir geçici millî hükümet yapılanması söz konusudur. Güneybatı Kafkasya'nın da millî mücadele hareketine dahil edilmesi, bölgedeki Türk ve Müslüman toplulukların birlik içinde hareket etmesini ve ulusal bağımsızlık mücadelesine katkıda bulunmasını sağlar. Bu değişiklik, millî mücadelenin organizasyonunu ve stratejisini güçlendirir ve ulusal bağımsızlık hedefine ulaşma yolunda daha etkili bir yapılanma sağlar.

Ayrıca, uluslararası alanda tanınma ve destek bulma açısından da önemli bir adım olarak kabul edilir. Büyük Kars Kongresi'nde yapılan bu ad değişikliği, millî mücadele hareketinin kapsamını genişletmiş olup daha etkili bir organizasyon yapısının oluşturulmasına katkı sağladığı düşünülür. Bu, millî mücadelenin başarılı bir şekilde sürdürülmesi ve ulusal bağımsızlık hedefine ulaşılması için önemli ve zaruri bir adım olarak görülür.

Kırk Yıllık Kara Günler dramasında 1918'de Kars, Ermeni zulmünden kurtarılırken, Türk toprakları düşman işgalinden arındırılır. Ancak, Mondros Antlaşması'nın imzalanmasıyla Osmanlı Devleti'nin çöküşü ve millî mücadelenin başlaması kaçınılmaz hale gelir. Antlaşmanın şartları gereği, Türk Ordusu'nun Azerbaycan'daki kazanımları geri çekilmesi istenir, bu da Kars, Ardahan, Batum gibi bölgelerin tekrar düşman işgaline açık hale gelmesine neden olur.

“Kars, Ardahan ve Batum'un Türk ahalisi, Ermenilerin zulmüne tekrar uğramamak için ve haklarını korumak için, 5 Kasım 1918'de Kars İslâm Şurası adıyla Anadolu'nun ilk Milli Müdafaa Cemiyetini kurdular. Hemen arkasından da Halit Paşa ve arkadaşlarının teşviki ile 17-18 Ocak 1919 gecesi Kars'ta Cenubi Garbi Kafkasya Hükümeti kurulur (Kafkasyalı, 1995, s. 109)

Kars, Ardahan ve Batum'daki Türk ahalisinin 1918'de 'Kars İslâm Şurası'nı kurması, o dönemdeki zorlu koşullar altında millî kimliklerini koruma ve haklarını savunma isteğini yansıtır. Ermeni zulmüne karşı bir tepki olarak ortaya çıkan bu cemiyet, Anadolu'daki Milli Müdafaa Cemiyetleri hareketinin bir uzantısıdır ve bölgedeki Türklerin özgürlük ve bağımsızlık mücadelesine katkı sağladığını gösterir. Aynı zamanda 1919 yılında Kars'ta kurulmuş olan Cenubi Garbi Kafkasya Hükümeti, bölgedeki Türklerin kendi kaderini tayin etme ve yerel yönetimi ele alma arzusunun bir ifadesidir.

Cenubi Garbi Kafkasya Hükümeti, bölgedeki Türk nüfusunun örgütlenmesini ve haklarını korumak için önemli bir adımdır. Bu önemli adım sonrası “13 Nisan 1919 günü Ermenilerin teşviki ile İngilizler, Cenubi Garbi Kafkasya Hükümeti'nin Başkent Kars'taki Parlamento Binası'nı basarak, bütün hükümet yetkililerini, Malta'ya sürgüne gönderir. Böylelikle bu üç vilâyet, sözde İngilizlerin, gerçekte tekrar Ermenilerin yönetimine girmiş olur. Ermeniler tekrar katliama başlar” (Kafkasyalı, 1995, s. 109).

Ermenilerin İngilizlerin yardımıyla Kars'taki Türk hükümetini devirmesi, bölgedeki Türklerin maruz kaldığı dış müdahalelere ve Ermeni zulmüne maruz kaldığını gösterir. Bu da bölgedeki istikrarsızlığı ve çatışmayı artıran bir faktördür. Malta Adasına sürgüne gönderilen hükümet yetkililerinin evlerinin yağmalanması ve Türklerin öldürülmesi, bölgedeki Türk nüfusunun maruz kaldığı acımasızlığı ve haksızlığı gösterir.

Bu olaylar yaşanırken İngilizler faaliyet gösteren hükümetin ortadan kaldırılması için “İngiliz askerleri, hükümet üyelerinden Arslan Akifoğlu ve ahaliden birkaç kişiyi şehit etmişlerdi. İngilizlerin Parlamentoyu basıp hükümet üyelerinden 35 ismi tutuklamasıyla 13 Nisan 1919 günü Cenubi Garbi Kafkasya Hükümeti'ne son verilmiş oldu. Cihangirzade ve hükümet üyeleri önce İstanbul'a sonra Malta'ya gönderildi” gibi faaliyetler görülür (Şirin, 2014, s. 133).

İngilizlerin Kars'taki Türk hükümetini ortadan kaldırma askerî güçlerini kullanma kararı, bölgedeki Türk nüfusunun millî mücadele çabalarıyla çatışma içine girmesine neden olur. Thompson'ın görevlendirilmesi ve Albay Preston'un parlamento binasını basarak hükümet üyelerini tutuklaması, İngilizlerin bölgedeki otoriteleri güç kullanarak devirmeye hazır olduklarını gösterir. Bu durum, Türklerin millî kimliklerini koruma ve haklarını savunma mücadelesine karşı bir engel olarak görülür. Parlamento binasının basılması sırasında yaşanan çatışmalar ve hükümet üyelerinin tutuklanması, bölgedeki Türk nüfusunun maruz kaldığı zorlukları ve dış müdahaleleri açıkça gösterir.

4.4.2. Muhacir Yiğitlerin Anadolu'da Askerî Hizmetleri

Karapapak Türkleri, tarih boyunca Anadolu'nun doğusunda yaşamış olup stratejik bir konumda bulunmuşlardır. Bu konumları, bölgedeki büyük imparatorluklar arasındaki çekişmelerde sık sık ön plana çıkar. Özellikle Osmanlı, İran ve Rusya gibi güçler arasındaki mücadelede, önemli bir rol oynar. Karapapak Türkleri, askerî yetenekleri ve mücadeleci ruhlarıyla bilinirler. Doğu Anadolu'nun işgal edildiği dönemlerde yerel

direnışçi gruplarla birlikte mücadele yaparak direniş gösterirler. Bu direniş, sadece toplumlarını savunma ve özgürlükleri için cesurca mücadele etmekle sınırlı kalmaz aynı zamanda askerî mücadelede de ön saflarda yer aldıkları görülür.

Ayrıca Karapapak Türkleri, Osmanlı Devleti'nin çeşitli dönemlerinde de önemli askerî birimlerde görev almışlardır. Özellikle Rusya-Osmanlı savaşlarında ve diğer askerî operasyonlarda, savaşmış ve Osmanlı ordusunun gücüne katkıda bulunmuşlardır. Bununla beraber Karapapak Türkleri, Ermeni çeteleriyle mücadelede de aktif rol alarak çatışmış olup, bölgedeki etnik ve siyasal gerilimleri artırmakla kalmamış Karapapak Türklerinin savunma kabiliyetleri de bir nevi test edilmiştir.

Karapapak Türklerinin askerî görevleri, sadece savaş meydanlarında değil, aynı zamanda toplumlarını korumak ve savunmak için giriştikleri çabalarla da kendini gösterir. Bu görevler, Karapapak Türklerinin Anadolu'nun doğusundaki askerî ve stratejik önemini vurgular.

Kartallar Sınır Tanımaz romanında İkinci Dünya Savaşı'nın başlangıcında Türkiye, savaşa doğrudan girmemek için diplomatik çaba sarf etmektedir. Bununla birlikte, savaşın etkileri ve olası bir saldırıya karşı hazırlıklı olma gerekliliği Türkiye için önemlidir. Ülke, savaşa müdahil olmamakla birlikte, olası bir saldırıya karşı savunma tedbirleri almak ve içerideki istikrarı sağlamak için hazırlıklar yapar.

Türkiye, savaşa hazırlık sürecinde, sadece askerî alanda değil, hemen hemen her alanda güçlü ve güvenilir insanlara ihtiyaç duymaktadır. Bu, sadece askerlerle sınırlı kalmamakla birlikte, aynı zamanda istihbarat, lojistik, üretim, nakliye gibi alanlarda da uzman ve çalışkan insanlara gereksinim duyulduğunu gözler önüne serer. Savaşın sadece askerî kuvvetlerin çarpışması olarak algılanan geleneksel savaş anlayışını aşıldığı bir döneme girilir. Artık savaş, topyekûn mücadelelerin olduğu, her meslekten ve sosyal tabakadan insanların katıldığı bir süreç haline gelir.

Türkiye, bu dönemde içinde bulunduğu koşullara uygun olarak askerî teşkilatını ve savunma hatlarını güçlendirmeye, silahlanma programlarını hızlandırmaya, savaşa hazır bir konuma gelmeye çalışır. Aynı zamanda, sivil toplumun da savaş çabalarına katkı sağlaması için çeşitli organizasyonlar ve programlar düzenler.

“Zaman kısa, ihtiyaçlar acildi. Böyle bir zamanda, yıllar önce yapılan Kafkas İntikam Kartalları operasyonları sonrasında Kars'tan Doğu Anadolu'nun dört bir yanına dağıtılan Kafkas Koçakları tekrar göze geldi. Koçaklar, Türk ordusunun geri hizmetinde görevlendirmek için biçilmiş kaftandı. Hısım

akrabaları yok, kimselerle bağlantıları bulunmuyordu. Hepsi de ülkeler arası çatışmalarda yer almış, ağızları sıkı, deneyimli insanlardı. Verilecek özel görevleri kendilerinden başka kimsenin bilme ihtimali olmayan, hepsinden önemlisi milliyetçi ve vatansever kişilerdi. Devlet hangi damardan kan alacağını iyi biliyordu!

Toplanma merkezi olarak Erciş seçilmişti. Evli olmayan koçaklardan Koçak Nuri, Kôhalı Hacı Halil Sivas'tan; Mehemed Matos Çaldıran'dan; İsmail Bala Erciş'ten; Mehemed Temenoğlu Bitlis'ten; Kulu Şoşeretli gibi namılı kulağı kesikler Ahlat'tan birer birer askerî kışlalara alınarak muhtelif işlerde görevlendirildiler. Molla Süleyman'dan Aloy Hacı, Zeydigan'dan Abbas Tekneli, Behlül, Mürtüz kardeşler; Soskun köyünden Musa Efendi gibi eş ve çocukları olan koçaklar ise Erciş merkezde devletçe ayarlanan evlere yerleştirildiler”.

(Kafkasyalı, 2020, ss. 314-315).

Türkiye'nin II. Dünya Savaşı sırasında askerî hazırlıklarını ve iç güvenliği sağlama çabalarının yansıtıldığı görülür. Zamanın kısıtlı ve ihtiyaçların acil olması nedeniyle Türkiye, mevcut kaynakları en verimli şekilde kullanma yoluna gider. Bu kapsamda, daha önce Kafkas İntikam Kartalları operasyonları sonrasında Doğu Anadolu'nun çeşitli bölgelerine dağıtılan Kafkas Koçakları, tekrar göreve çağrılır. Koçaklar, tecrübeli, milliyetçi ve vatansever kişiler olarak görülür ve Türk ordusunun geri hizmetlerinde görevlendirilmek üzere seçilirler.

Bu göreve alınan koçaklar, çeşitli bölgelerden gelerek toplanma merkezi olarak belirlenen Erciş'e götürülür ve buradan farklı görevlerde görevlendirilir. Evli olmayanlar kışlalara alınarak askerî işlevlerde görevlendirilirken, evli olanlar devlet tarafından belirlenen evlere yerleştirilir. Bu, Türkiye'nin savaş döneminde hızla harekete geçerek mevcut kaynakları etkin bir şekilde kullanma ve iç güvenliği sağlama amacını yansıtır.

Ayrıca, milliyetçilik ve vatanseverlik gibi değerlerin, görevlendirme sürecinde belirleyici olduğu görülür. Bu da savaş dönemindeki Türk devlet organizasyonunun ve toplumsal düzenlemelerin nasıl işlediğine dair bir bakış sunar. Sabahın erken saatlerinde, Erciş İskelesi'nde büyük bir alan tel örgüyle çevrilmiş ve burası koçakların toplanma ve göreve hazırlık yapacakları merkez olarak belirlenir. İskelede, çadırlar kurulur, atlar ve katırlar yer alır. Askerler de burada talim yapar. Koçaklar, bir grup asker ve sivil yetkililer tarafından karşılanır. İçeri alınmak için listelerde isimleri kontrol edilir ve görevlerine göre sınıflandırılır. Bu sınıflandırma sırasında, koçakların taşıdıkları araçlar ve ekipmanlar da dikkate alınır.

Örneğin, Aloy Hacı'nın taşıdığı araba diğerlerinden çok daha büyük ve yük taşıma kapasitesi fazladır. Bu durum, askerî lojistik açısından önemli bir avantaj olarak değerlendirilir ve özel bir takdir alır. Yüzbaşı, koçaklara devletin sağladığı destekleri ve ödemeleri aktarırken, koçaklar da devlete teşekkürlerini sunarlar. Devlet, koçaklara dolgun yevmiyeler ödemeyi ve öküzlerinin yeminin de verileceğini taahhüt eder. Bu da savaş döneminde Türk ordusunun lojistik ve destek sistemlerinin nasıl organize edildiğini ve savaşa hazırlık sürecinde askerî kaynakların nasıl kullanıldığını gösterir niteliktedir.

“Yüzbaşı içeri girerek:

Şimdi size bilmeniz ve mutlaka yapmanız gereken hususları söyleyeceğim: Sizler tecrübeli, yaşını başını almış, vatan ve milletini seven insanlar olduğunuz için devletimiz size ordumuzda görev vermiştir. Biliyorsunuz dünyada pek çok devlet bugün birbiriyle savaşmakta. Biz de her an savaşa girebiliriz. Bunun için hazırlık yapıyoruz. Bu işte sizlere de görev düşüyor. Üzerinize tevdi edilen vazifelerinizi canla başla yapacağınızdan eminim. Yine de bazı hususları önceden söylemem gerekiyor. Sonradan bunu bilmeden yaptık deme şansınız yoktur. Ağzınız sıkı olacak. Size verilen görevle ilgili olarak ne yaptığınızı ne taşıdığınızı, nereye ne götürdüğünüzü, nereden ne getirdiğinizi kimseye, bakınız hiç kimseye söylemeyeceksiniz. Öyle ki yaptıklarınızı evde eşinize bile anlatmayacaksınız! Ketum olmanızı sizden özellikle rica ediyoruz. Üç gün, beş gün evinize dönemediğiniz zamanlar olacak. Aileniz bunu bilecek. Ancak aşağı yukarı düşmeyecek. Siz sadece arabalarınızın başında olacaksınız. Her işi askerlerimiz yapacak. Sizin güvenliğinizi de onlar sağlayacak. İstesek arabalarınızı alır, sizi eve salabiliriz. Gözünüz arkada kalmasın diye sizi de yanımızda götürüyoruz. Yüzbaşı demiştir, sizlere dolgun ücret vereceğiz. Arabanız ve öküzleriniz için de ayrıca yevmiye ödeyeceğiz. Çok memnun kalacaksınız. Endişeniz olmasın. Ancak tekrar ediyorum, ağzınıza sahip olacaksınız. Yaptıklarımızla ilgili hiçbir şeyi hiç kimse bilmeyecek. Bakınız savaş durumunda olduğumuz için en küçük bir hatanın karşılığı divanı harp ve idamdır”.

(Kafkasyalı, 2020, ss. 316-317).

Yüzbaşı, koçaklara savaşın gerçekliğini hatırlatarak, dünyada pek çok devletin savaş halinde olduğunu ve Türkiye'nin de her an savaşa girebileceğini belirtir. Bu nedenle, koçakların görevlerine hazır olmaları gerektiğini vurgular. Koçaklara öncelikle güvenlik ve gizlilik konularında sıkı olmaları gerektiği söylenir. Kendilerine verilen görevlerle ilgili hiç kimsenin bilgi sahibi olmaması önemlidir. Bu, savaş durumunda ulusal güvenliğı tehdit edebilecek bir durumdur ve ciddi sonuçları olabilir. Ayrıca, koçakların ailelerine de sadece kısa bir süreliğine evde olmayacakları, ancak genel olarak güvende oldukları bilgisini verilir.

Koçakların görevleri araçlarının başında beklemekle sınırlı olacak ve geri kalan işler askerler tarafından yapılacaktır. Yüzbaşı, koçaklara dolgun ücretler ve ödemelerin yapılacağını, bu nedenle endişe etmemeleri gerektiğini belirtir. Koçaklar bunun üzerine “Allah Türk ordusuna zeval vermesin. Bizi dört yıldır mecburi olarak çalıştırıyor ama karşılığında iyi para veriyor” şeklinde bir ifade kullanırlar (Kafkasyalı, 2020, s. 350).

Osmanlı Devleti, bu zorunlu hizmetler karşılığında Karapapaklara iyi bir ücret öder, bu da onların geçimlerini sağlamalarına ve yerleşik hayata adapte olmalarına yardımcı olur. Bu durum, devletin göçmenlere yönelik pozitif bir politika izlediğini de gösterir. Osmanlı Devleti'ne hizmet eden Karapapaklar, aynı zamanda kültürel bir etkileşim sürecine girer. Bu süreç, onların kültürel kimliklerini koruyarak Osmanlı toplumunun bir parçası haline gelmelerini sağlar. Böylece Karapapakların Osmanlı ordusuna olan sadakati onların kültürel kimliklerini ve tarihsel bağlarını güçlendirir.

Aloy Hacı'nın mecburi ikamet yerlerinden biri olan Eleşkirt'ten ayrılma zamanı geldiğinde komutana bir veda ziyaretinde bulunur. Bunun üzerine Albay kendisini samimi bir şekilde karşılayarak: “Değerli kardeşim, sen ve arkadaşların dört yıl boyunca askerimize, dolayısıyla ordumuz ve devletimize önemli hizmetlerde bulundunuz. Sadece mühimmat ve erzak taşımakla kalmayıp özel kuvvet subaylarımızla tecrübe, bilgi, görgülerinizi paylaştınız. Özellikle dağlarda, ekmeksiz, aşız, barıksın yaşama yollarını, gerek duyulduğunda düşmandan intikam alma usulleri, esir düşen askerleri kurtarma taktikleri hakkında verdiğiniz bilgiler bizim için çok kıymetliydi” ifadelerini kullanır (Kafkasyalı, 2020, s. 388).

Aloy Hacı'nın Eleşkirt'e sürgün edilmesi devletin güvenlik politikaları ve bölgesel stratejileri doğrultusunda gerçekleştirilmiş bir hareketin parçası olduğu bilinir. Bu tür sürgünler bazen tehdit olarak algılanan grupları denetim altına almak veya stratejik bölgelerde nüfus dengelerini değiştirmek amacıyla uygulanır. Burada uygulanan sürgün faaliyeti ise Aloy Hacı ve arkadaşlarının daha önce belirttiğimiz gibi devletin sınır bölgelerinde tehdit oluşturacak grupları kontrol altına almak için başlatılan bir tedbirdir.

Rusya-Osmanlı savaşında Rusların Doğu Anadolu bölgesinin işgal ettiği yıllarda Eleşkirt, coğrafi konumu itibarıyla stratejik bir öneme sahiptir. Dağlık bölgelerin askerî operasyonlar açısından kritik olduğunu göz önüne alırsak, burada konuşlandırılan her türlü destek gücü, cephe hattına önemli katkılar sağlar. Aloy Hacı ve arkadaşlarının bu

bölgeye yerleştirilmesi, onların coğrafi ve yerel bilgi birikimlerinden yararlanmak amacıyla planlanmıştır.

Bu durum, askerî stratejinin bir parçası olarak değerlendirilebilir. Albay'ın konuşmasında belirtildiği gibi, Aloy Hacı ve arkadaşlarının mühimmat ve erzak taşımanın ötesinde, dağlarda hayatta kalma, intikam alma usulleri ve esir kurtarma taktikleri gibi konularda bilgi paylaşımı yapmaları, onların askerî operasyona olan katkılarının çok yönlü olduğunu gösterir. Bu tür bilgiler, düzenli askerî eğitimlerin ötesinde, yerel tecrübe ve bilgi birikimi gerektirir.

Aloy Hacı ve arkadaşlarının bu tür deneyimlere sahip olması, orduya sağladıkları desteğin değerini artırır. Sürgün kapsamında gelen ve askerî destek sağlayan kişiler, aynı zamanda cephedeki askerler için moral kaynağı olabilirler. Yerel halkın desteği, askerlerin motivasyonunu artırır ve savaşın zorluklarına karşı dayanıklılıklarını güçlendirir. Aloy Hacı ve arkadaşlarının ordu ile kurduğu samimi ilişkiler, sadece fiziksel destek değil, aynı zamanda moral desteği anlamında da önemli bir rol oynar. Aloy Hacı'nın Eleşkirt'e sürgün edilmesi ve burada yaşananlar hem bireysel hem de toplumsal düzeyde önemli etkiler yaratır.

Sürgün, bireylerin hayatlarında köklü değişikliklere yol açar; yeni bir çevreye uyum sağlamak, farklı sosyal dinamiklerle başa çıkmak gibi zorluklarla karşı karşıya kalınır. Ancak bu süreçte gösterilen uyum ve sağlanan katkılar, bireyin ve toplumun dayanıklılığını ve uyum kapasitesini ortaya koyar.

Aloy Hacı'nın Eleşkirt'e sürgünü kapsamında burada askerî faaliyetlerde bulunması, çok boyutlu bir olaydır. Hem tarihsel hem de askerî bağlamda değerlendirilmesi gereken bu durum, Hacı ve arkadaşlarının orduya ve devlete yaptıkları katkıları vurgular.

Lojistik destekten yerel bilgi paylaşımına, moral destekten stratejik avantaj sağlamaya kadar birçok alanda etkili olan bu katkılar, onların sürgün sürecinin ötesinde, önemli birer destek unsuru olduklarını gösterir. Albay'ın samimi konuşması, bu katkıların ne kadar değerli olduğunu bir kez daha gözler önüne serer. Bunlara ek olarak “Bazı Rus kaynaklarına göre 93 Harbi'nde Osmanlı Ordusunun gayri nizami kıtalarında 12.000 Karapapak askerî görev almıştır” (Valehoğlu, 2005, s. 162).

93 Harbi, Osmanlı ile Rusya arasındaki çatışmaların doruğa çıktığı bir dönemdir. Karapapaklar, genellikle Kafkaslar'ın Dağıstan, Azerbaycan ve çevresinde yaşayan etnik

bir grup olarak bilinirler. Bu nedenle, Osmanlı Ordusu'nda Karapapak askerlerinin bulunması, etnik çeşitliliği ve savaşın coğrafi kapsamını vurgular.

Karapapakların cephede görev alması, yerel halkın savaşa katılımının bir göstergesi olarak görülebilir. Osmanlı İmparatorluğu'nun geniş coğrafyasında, farklı etnik gruplar arasında etkileşim ve iş birliği sıkça görülür. Bu durum, Osmanlı Ordusu'nun heterojen yapısını da gözler önüne serer.

Gevher Demirkaya'nın “Dinmeyen Acı Kafkasya” eserinde Anadolu'nun savunulması için yine Karapapak Türklerinden olan Mir Hasan'ın torunu Kerem, Kafkas İslam Alayında mücadele eden yiğitler arasında yer alır. “Hasan Ağa da Kerem Bey de Kafkas İslam Alaylarında omuz omuza çarpışmalara katılmış Kerem, hayatının üç yılını zindanlarda geçirmişti” (Demirkaya, 2019, s. 12).

Bu durum Osmanlı İmparatorluğu'nun Kafkasya'da karşılaştığı zorlu koşullar ve etnik gruplar arası ilişkilerin karmaşıklığı hakkında önemli bir bilgi sunarken aynı zamanda bu, Osmanlı'nın Kafkasya bölgesindeki politikalarını ve askerî stratejilerini anlamak için de önemli bir ayrıntıdır. Kafkas İslam Alayları, Osmanlı İmparatorluğu'nun Kafkasya'daki varlığını sürdürmek ve bölgedeki Müslüman toplulukları korumak amacıyla kurulur. Bu alaylar, bölgedeki çeşitli etnik gruplar arasında ortak bir mücadele ve dayanışma örneği olarak görülebilir. Hasan Ağa ve Kerem Bey'in omuz omuza çarpışmaları, savaşın getirdiği zorluklara karşı birlikte direnme ve dayanışma ruhunu temsil eder.

Bu durum, savaşın insanlar arasındaki ilişkilere ve dayanışma duygusuna nasıl etki ettiğini gösterir. Aynı zamanda, savaşın bireyler üzerindeki psikolojik etkilerini de yansıtır. Hasan Ağa ve Kerem Bey'in yaşadığı deneyimler, Osmanlı'nın Kafkaslar politikaları ve etnik gruplar arası ilişkilerin anlaşılması açısından önemlidir. Bu tür bireysel öyküler, tarih yazımında büyük resmin parçaları olarak ele alınabilir ve dönemin sosyal, politik ve askerî dinamiklerini daha iyi anlamamıza yardımcı olabilir.

Hamidiye Alayları, Abdülhamit Han döneminde Doğu Anadolu'nun istikrarını sağlamak ve dış tehditlere karşı korumak amacıyla kurulur. “Doğu Anadolu'yu merkezi otorite altına almak ve bölgeyi dış güçlere, özellikle Ermenilere karşı müdafaa etmek için kurulan Hamidiye Alayları, Abdülhamit Han devrinin (1842–1918) önemli politikalarından biridir” (Karaoğlu, 2019, s. 20).

Özellikle Ermeni isyanlarına karşı etkili bir şekilde mücadele etmek için oluşturulan bu alaylar, bölgenin güvenliğini ve emniyetini sağlama görevini üstlenir.

Hamidiye Alayları Osmanlı'nın çöküş dönemindeki bir politika aracı olarak değerlendirilebilir. Bu nedenle Hamidiye Alaylarının kuruluş amacı olan vatan müdafaası, millî mücadele ruhuyla örtüşmektedir. Bu ruh, Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinde Türk ulusunun bağımsızlık ve özgürlük arayışının temelini oluşturur. Hamidiye Alayları da bu ruhu canlandırmak ve vatanın savunulmasına katkıda bulunmak amacıyla kurulmuş önemli bir askerî birliktir.

Bir diğer deyişle Hamidiye Alaylarının millî mücadele ruhunu canlandırmaya yönelik bir rol üstlendiği ve vatan müdafaası için önemli bir unsura dönüştüğü söylenebilir. “Bu bağlamda vatan müdafaasının zemininde yer alan millî mücadele ruhu, alaylar ile canlandırılmaya çalışılmış ve Karapapaklar da alaylarda yer alarak bu ruhun oluşmasında katkıda bulunmuşlardır” (Karaoğlu, 2019, s. 20).

Karapapakların bu alaylarda görev alması, bölgenin savunmasında ve millî mücadele ruhunun oluşturulmasında önemli bir rol üstlendiklerini gösterir.

Mehmet Toygar Özdemir'in “Mihrali Bey Kurt Soluğu” romanında Rusya, Osmanlı ve İran topraklarında aranmakta olan Mihrali, Osmanlı topraklarına göçerek affedilmesi koşuluyla orduya süvari temin edeceğini bildirir.

“1892'de bölgenin en büyük alaylarından 40. Karapapak Hamidiye Alayını kuran ve komutanlığını yapan Mihrali Bey, alaylardan önce 93 Harbi'nin başından sonuna kadar 400 süvariden oluşan birliğin başında yer almıştır” (Karaoğlu, 2019, ss. 21-22).

Mihrali Bey 19. yüzyılın sonlarında Osmanlı İmparatorluğu'nun doğu sınırlarında önemli bir askerî lider olarak dikkat çeken bir kahramandır. 1892 yılında, 40. Karapapak Hamidiye Alayı'nı kurarak ve komutanlığını yaparak bölgedeki en büyük alaylardan birinin başına geçer. Bu alay, Osmanlı'nın doğu sınırlarını korumak ve bölgedeki asayişin sağlamak için kurulan Hamidiye Alayları arasında öne çıkan bir yapıya sahiptir.

Mihrali Bey'in liderliğindeki 40. Karapapak Hamidiye Alayı, bölgenin asayişini sağlamada ve Osmanlı İmparatorluğu'nun doğu sınırlarını korumada önemli görevler üstlenir. Bu alayın faaliyetleri, aynı zamanda bölgedeki Karapapak topluluğunun Osmanlı yönetimi ile entegrasyonunu da artırır ve bölgedeki etnik ve sosyal dinamiklere olumlu katkılarda bulunur. Bu bağlamda “Mihrali Bey Kurt Soluğu” romanında Mihrali'nin güçlü bir süvari ordusu kurarak Osmanlı'nın yanında yer aldığı görülür.

Mihrali, kendisine katılan atlılarla serbestçe güçlü bir süvari birliği kurarken Kars Kumandanı Hüseyin Hami Paşa'ya Şüregelli dostlarının aracılığıyla gizlice bir mektup gönderip: Eğer affedilirse yüz yirmi seçkin süvarimle Osmanlı ordusuna katılıyorum, dedi. Hüseyin Hami Paşa, Mihrali'den gelen mektubu okuyunca heyecanlandı; derhal Ahmet Muhtar Paşa'ya durumu iletti. Haberi büyük bir sevinçle karşılayan büyük kumandan, Yüce Tanrım, bu asil millete yenilgi yüzü gösterme; düşmanlarına fırsat verme, diye dualar ettikten sonra mektubu getiren atlıya, “Yiğit oğlu yiğit Mihrali'ye haber ver, gönlünü hoş tutsun. İsteğini İstanbul'a bildireceğim, kendim de ona kefil olacağım” (Özdemir, 2022, s. 123).

Mihrali'nin kendisine katılan atlılarla güçlü bir süvari birliği kurması, onun liderlik vasıflarını ve askerî yeteneklerini gösterir. Ayrıca, Osmanlı ordusuna katılmak için Hüseyin Hami Paşa'ya gizlice bir mektup göndermesi, vatanseverliğini ve bağlılığını ortaya koyar. Hüseyin Hami Paşa'nın Mihrali'nin mektubunu okuduktan sonra heyecanlanması ve bu talebi büyük bir sevinçle karşılaması, Osmanlı ordusuna katkı sağlayacak bir gücün varlığını görmesinden kaynaklanmaktadır. Bu tepki, Osmanlı yöneticilerinin milletler arası dayanışma ve birlik ruhunu değerlendirdiğini gösterir.

Hüseyin Hami Paşa'nın Mihrali'nin talebini İstanbul'a bildireceğini ve kendisinin de ona kefil olacağını belirtmesi, Osmanlı yöneticilerinin vatanseverlik ve askerî sadakat gibi değerlere verdiği önemi gösterir. Bu durum, Osmanlı İmparatorluğu'nun birlik ve beraberlik içinde hareket etme ve milletin gücünü kullanma stratejisini yansıtır.

“Mihrali'nin içi içine sığmıyordu. Kötü günler geride kalacaktı artık, ayrıldığı eş dost ve akrabalarına kavuşması yakındı. Ruslara karşı savaşını Türk devletinin şemsiyesi altında yapacağından içi umutla doldu. Bu savaş makam ve para için değil, vatan için olacaktı. Mihrali, üç yüz atlısıyla Türk topraklarına geçiş için hazırlığa başlamıştı bile” (Özdemir, 2022, s. 124).

Kumandan Hüseyin Hami Paşa'nın Mihrali'nin mektubuna verdiği olumlu tepki, Osmanlı ordusunun Karapapakların katılımına değer verdiğini gösterir. Bu, Osmanlı yönetiminin bölgedeki yerel unsurlarla iş birliği yapma ve onları orduda yer almaya teşvik etme politikasını yansıtır.

Mihrali'nin isteğinin İstanbul'a iletildikten sonra alınan müjdeli haber, Mihrali'nin beklediği ve umut ettiği şeyin gerçekleşeceğine dair bir işarettir. Bu, Mihrali'nin ve onunla birlikte Karapapakların moralini yükseltir ve geleceğe umutla bakmalarını sağlar.

Mihrali'nin savaşmak istemesinin sebepleri arasında vatan sevgisi, bağımsızlık arzusu ve Karapapakların menfaatlerini savunma isteği yer alır.

Bu, savaşın manevi değerlerle ve vatanseverlik duygusuyla beslenen bir mücadele olduğunu gösterir. Mihrali'nin Türk topraklarına geçiş için hazırlıklara başlaması, onun kararlılığını ve hedeflerine ulaşma konusundaki azmini ortaya koyar.

Karapapak göçmen kadınlarının da yiğitlik örnekleri dikkate şayandır.

Türkistan bozkırlarında yaşayan Türkler, göçebe bir yaşam tarzı sürdürürler. Bu kültürde kadınlar hem ev işlerinde hem de savaşta önemli görevler üstlenir. Kadınlar, at binme, ok atma ve kılıç kullanma konusunda eğitim alır. Göçebe yaşamın zorlukları, kadınların güçlü ve bağımsız olmalarını gerektiren bir süreçtir. Sözelimi, Tomris Hatun, MÖ 6. yüzyılda yaşamış olan İskitlerin (Saka) kraliçesi olarak Pers İmparatorluğu'na karşı zafer kazanmış bir liderdir. Selçuklu ve Osmanlı İmparatorlukları döneminde, Türk kadınları hem yönetici ailelerde hem de halk arasında önemli roller üstlenmiştir. Osmanlı İmparatorluğu'nda, Hürrem Sultan ve Kösem Sultan gibi kadınlar, devlet yönetiminde etkili olan kadınlar arasında yer alır.

Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinde ve Kurtuluş Savaşı sırasında, Türk kadınları cepheye fiilen katılarak bağımsızlık mücadelesine destek vermiştir. Halide Edip Adıvar, bu dönemin önemli figürlerinden biri olup, cephede hemşirelik yapmış ve savaş sırasında aktif rol aldığı bilinir. Millî Mücadele'nin kadın kahramanları arasında Asker Saime, Binbaşı Ayşe, Gördesli Makbule, Fatma Seher Hanım (Kara Fatma), Halide Edip, Kılavuz Hatice, Nezahet Hanım, Süreyya Sülün Hanım, Tayyar Rahime ve başkaları öncelikle dikkat çekmektedir.

1877-1878 savaşı sırasında Erzurum'da savunma hattında yer alan Nene Hatun, cesareti ve kahramanlığıyla tanınır. 93 Harbi olarak bilinen bu savaşta, Nene Hatun'un mücadelesi, Türk kadınının vatan savunmasındaki rolünü simgeler. Kurtuluş Savaşı sırasında İnebolu-Ankara arasında cephe taşıırken hayatını kaybeden Şerife Bacı, Türk kadınının fedakarlığını ve vatanseverliğini temsil eder. O dönemde pek çok kadın, cepheye lojistik destek sağlamak amacıyla cephe taşıma ve yiyecek temini gibi görevler üstlenir. Çanakkale Savaşı sırasında erkek kılığında savaşa katılan Halime Çavuş, kadınların savaşta bile yer alabileceğini gösteren örneklerden biridir. Cesareti ve azmi, Türk milletinin hafızasında yer etmiştir.

Kafkasyalı'nın Topal Asker adlı eseri bize bu örneklerle bir yenisini eklememize yardımcı olur. Eserde Türk kadını Hatun Kız'ın cesaret ve kahramanlık dolu mücadelesini anlatılır. Hatun Kız, halkını ayaklandırma potansiyeline sahip olduğu için Ermeniler tarafından aranır. Süphanazat ve çevre köylerde büyük bir katliam gerçekleştiren Ermeniler, sonunda Hatun Kız'ı Kağızman'ın Pashı Geçidi'nde yakalarlar. Üzerini ararlar ve tüfeği ile kamasını alırlar, ancak eyerinin gizli cebindeki tabancayı fark etmezler.

Hatun Kız, iki süvari nezaretinde Benli Ahmet İstasyonu Bölük Komutanlığı'na götürülür. Bölük Komutanı, askerleri çevredeki Türk köylerini yakıp yıkmaya gönderdiğinden, istasyonda yalnızdır. İstasyona yaklaşırken Hatun Kız, babası ve Eşref'in gömülü olduğu yere bakar ve içini bir sızı kaplar. Babasının hayali, ona cesaret verir ve harekete geçmesini söyler. Komutanın karşısına geldiklerinde Hatun Kız, tabancasını gizlendiği yerden çıkarır ve komutanı başından vurur. Ardından muhafızı ve diğer Ermeni askerleri de öldürür. Muhafızın tüfeğini ve mühimmatını alır, babasının ve Eşref'in mezarının başında dua eder. Onların kanının yerde kalmayacağını söyler ve atına binerek kaçar. Komutanın karşısına geldiklerinde Hatun Kız, tabancasını gizlendiği yerden çıkarır ve komutanı başından vurur. Ardından muhafızı ve diğer Ermeni askerleri de öldürür. Muhafızın tüfeğini ve mühimmatını alır, babasının ve Eşref'in mezarının başında dua eder. Onların kanının yerde kalmayacağını söyler ve atına binerek kaçar. Hatun Kız, Yolgeçmez köyüne doğru yönelir, ardından Allahuekber Dağları'na tırmanmak üzere kuzeye yönelir. Bezirgan geçidini geçerken, çapraz ateşe tutulur ve Ermeni askerlerinin silahlarına hedef olur.

“Hatun Kız'ın atını ve silahını alırlar. Hiçbir şey sormadan derede tuttukları ikisi kadın üç Türk'ün yanına götürürler. İkişer ikişer ellerini birbirlerine bağlarlar. O sırada Çukur Köylerinden gelen askerî posta arabasına bindirip Kars merkez komutanlığına gönderirler.

Teslim esnasında Avrupalı ve Amerikalı gözlemci ve gazeteciler de vardır. Komutanın sorgulaması sırasında Hatun Kız'ın erkek olmadığını anlarlar. Onun kız olduğunu anlayan ve macerasını öğrenen gazeteci ve gözlemciler hayret ederler. Hatun Kız ilgi odağı olur”.

(Kafkasyalı, 2019, s. 100).

Süphanazat ve civar köylerde yaşanan katliamlar, etnik çatışmaların ve savaşın acımasızlığının trajik bir yankısıdır. Ermenilerin, kadın, çocuk, genç, yaşlı demeden gerçekleştirdiği bu toplu kıyım, halkın maruz kaldığı dehşeti ve bu dehşete karşı oluşan direniş ruhunu betimler. Tarihsel olarak, bu tür olaylar, toplumların kolektif hafızasında

derin yaralar açar ve ulusal kimliklerin şekillenmesinde önemli rol oynar. Hatun Kız'ın, Ermenilere karşı verdiği mücadele, bireysel bir kahramanlık vakasından öte, bir milletin direniş sembolüne dönüşmüştür. Onun Paslı Geçidi'nde yakalanışı ve ardından yaşadıkları, sadece bir kadının mücadelesini değil, aynı zamanda bir halkın özgürlük ve bağımsızlık arzusunu da temsil eder.

Hatun Kız'ın cesareti, düşmanlarının elinden kurtulmak için gösterdiği azim ve strateji, onun ne kadar kararlı ve dirayetli bir karakter olduğunu gösterir. Hatun Kız'ın Kars merkez komutanlığına götürülmesi ve burada Avrupalı ve Amerikalı gözlemciler ve gazeteciler tarafından tanınması, hikâyenin uluslararası boyutunu açığa çıkarır. Onun bir kadın olduğunu öğrenen gözlemcilerin hayreti, cinsiyet normlarının ve beklentilerinin ötesinde bir kahramanlık gösterisiyle karşılaştıklarını yansıtır.

Bu durum, savaş zamanlarında kadınların oynadığı rollerin çoğu zaman göz ardı edilen önemini vurgular. Hatun Kız'ın hikâyesi, kadınların savaş zamanlarındaki aktif rolünü ve direniş hareketlerindeki önemini gözler önüne serer.

Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinde ve özellikle Kurtuluş Savaşı sırasında, Türk kadınları, vatan savunmasında önemli roller üstlenir. Savaş zamanlarında, kadınların toplumsal rollerinin genişlemesi ve daha aktif bir şekilde toplumsal hayata katılmaları gözlemlenir. Bu dönemlerde, kadınlar dernekler kurarak örgütlenmiş olup cephede ve cephe gerisinde aktif rol aldıkları görülür. Cephede erkeklerle omuz omuza savaşan kadınlar, hemşirelik, lojistik destek ve hatta doğrudan çatışmalara katılım gibi çeşitli roller üstlenir.

Bu kadınlar, sadece destek sağlayan değil, aynı zamanda aktif birer savaşçı olarak da tarih sahnesinde yer alır ve kadınlar, savaş zamanı çeşitli yardım dernekleri kurarak örgütlenir. Bu dernekler, savaşın ihtiyaçlarına yönelik olarak yiyecek, giyecek ve sağlık malzemeleri teminini karşılar niteliktedir. Kadınların bu örgütlenme çabaları, onların liderlik yeteneklerini ve toplumsal bilinçlerini ortaya koyar. Bu dernekler, kadınların savaş sonrası dönemde de toplumsal hayatta daha aktif rol almalarını sağlar.

Demirkaya'nın “Dinmeyen Acı Kafkasya” eserinde savaşta kadınların cephe gerisinde mücadele etmelerinin yanında ön cephede de etken görev almaları için eğitilmesi konusunda bir birlik sağlanmaya çalışılır. “Savaş çıkma ihtimaline karşı silahlanacağız. Yiyecek depolayacağız. Her türlü tedbirimizi alacağız Biz Kırım gibi olmayacağız. Allah korusun bir istila ve savaş hâlinde Müslüman Türk kadını da

erkeğinin yanında düşmana karşı savaş verecek eğitimi almalıdır. Kolay lokma olmayacağız. Bu topraklar yüz yıllardır bizimdi, bizim olarak kalacaktır” (Demirkaya, 2019, s. 93).

Müslüman Türk kadınlarının da erkekler gibi düşmana karşı savaş eğitimi alması gerektiğini belirten bu durum toplumsal cinsiyet rollerinin savaş zamanlarında nasıl değişebileceğine dair önemli ipuçları sunar. Türk tarihinde kadınlar, savaş zamanlarında önemli roller üstlenir. Türkistan'dan Anadolu'ya kadar uzanan geniş coğrafyada, Türk kadınları savaşçı kimlikleriyle bilinirler.

Sözelimi, Göktürkler döneminde kadınlar, savaşçılık yetenekleriyle tanınır ve gerektiğinde savaş meydanında yer alırlardı. Osmanlı İmparatorluğu ve Kurtuluş Savaşı dönemlerinde de kadınlar, cephede ve cephe gerisinde aktif rol almışlardır. Bu tarihsel arka plan, modern dönemde de kadınların savunma hazırlıklarına dahil edilmesi gerekliliğini destekler niteliktedir. Savaş tehdidine karşı toplumun birlikte hareket etmesi, toplumsal dayanışma ve moral açısından kritik öneme sahiptir.

Kadınların da savunma hazırlıklarına dahil edilmesi, toplumsal birlik ve moralin yükseltilmesine katkıda bulunur. Savaş tehdidine karşı hazırlıklı olmak, bireylerin güvenlik duygusunu artırır. Kadınların da savunma eğitime katılması, onların kendilerini daha güvende hissetmelerine ve olası bir savaş durumunda daha etkin bir şekilde savunma yapabilmelerine olanak tanır. Bu, toplumsal psikoloji açısından önemli bir faktördür. Hazırlıklı olma durumu, toplumsal kaygıyı azaltır ve bireylerin kriz anlarında daha sakin ve kontrollü bir şekilde hareket etmelerini sağlar. Kadınların savaş hazırlıklarına katılımı, lojistik rollerinin güçlendirilmesine de katkıda bulunur.

Kadınlar, cephe gerisinde yiyecek ve cephane temini, yaralıların bakımı ve moral desteği gibi kritik görevlerde etkin rol oynayabilirler. Bu, askerî operasyonların sürdürülebilirliği ve etkinliği açısından önemli bir avantaj sağlar. Türk kadınının savaş zamanı gösterdiği cesaret ve fedakarlıklar, tarihsel ve kültürel bağlamda büyük bir öneme sahiptir. Savaş tehdidine karşı kadınların da savunma eğitime dahil edilmesi, toplumsal dayanışma, psikolojik güvenlik ve askerî strateji açısından kritik bir adım olarak değerlendirilebilir. Bu hazırlıklar, sadece olası savaş durumlarında değil, barış dönemlerinde de toplumsal yapının güçlenmesine ve kadınların toplumsal hayatta daha aktif ve eşit bir şekilde yer almalarına olanak tanır.

Türk tarihi cesur kadın savaşçıların tarihe geçmiş kahramanlıklarıyla doludur. Çanakkale savaşında kadınların cephede nasıl var olduklarıyla ilgili olarak Tuncoku şunları ifade eder: “Denizci asker 25 Nisan 1915 çıkarmasında yaralanmış kendisi çarpışmalar sonucu ele geçen keskin nişancı bir Türk kadınıyla karşılaşmış...” Askere göre karşı tarafta bir Türk savaşçı kadın vardı ve bu kadın durmadan ateş ediyordu. Bu kadın iyi eğitim almış bir asker gibi savaşıyor ve teslim olmamak için direniyordu. Çatışma sonunda ele geçirildiğinde ise yanında ailesi olduğunu ve üzerinden on altı asker künyesi çıktığını belirtmektedir. Dolayısıyla bu ifadelerden de anlaşılacağı üzere Türk kadının kanının son damlasına kadar savaşmıştır (Tuncoku, 2005, s. 111).

Kadınlar, cephe gerisinde silah taşır, cephane üretir, yaralıların bakımını üstlenir ve askerlerin moralini yüksek tutar. Ancak bu kahramanlık sadece cephe gerisinde değil, cephede de devam eder. 1915 yılındaki çıkarma harekâtında, Türk askeri bir keskin nişancı kadınla karşılaşır. Bu kadın, savaşın en çetin anlarında bile savaşmaktan vazgeçmediği gözlemlenir.

Kadınların cephedeki varlığı, savaşın psikolojik ve moral boyutunda da önemli bir rol oynar. Kadınlar, savaşın en zorlu anlarında bile direncin ve umudun sembolü haline gelmiştir. Onların cesareti, askerlerin moralini yükseltmiş, savaşın devamı için gerekli olan ruhsal ve psikolojik desteği sağlamıştır.

4.4.3. Türk Gönül Dünyası Dayanışma Ruhu

Mustafa Kemal Atatürk, Doğu'da Ermenilere karşı başarılı bir harekât yürütmüş olan Kâzım Karabekir Paşa'ya gönderdiği gizli emirde Azerbaycan'ın tamamen ve gerçek anlamda bağımsız bir devlet hâline gelmesine taraftar olduklarını belirtmiş ve bunun temini için Rusları gücendirmeden ve kuşkulandırmadan gerekli tedbirlerin alınmasını istemiştir. Aynı zamanda, Azerbaycan'ın petrol vb tüm doğal kaynaklarına yeniden sahip olabilmesi için gerekli çalışmaların yapılmasının acilen lazım geldiğini belirtmiştir. Karabağ gibi, Türklerin nüfusça yoğun bulunduğu yerlerin, Ermenilere verilmesinin önlenip Azerbaycan'a bağlı kalmasının sağlanması için gerekli çalışmaların yapılmasını istemiştir. Rusların Azerbaycan'da yapacakları muamelenin bütün İslam aleminin Bolşevikleri tartmak için bir örnek teşkil edecek olmasının Ruslara anlatılmasını ve onların ikna edilmesini istemiştir (Saray, 1995, s. 11).

Atatürk, Azerbaycan'ın bağımsızlığını güçlü bir şekilde destekler. Azerbaycan'ın bağımsız bir devlet olarak varlığını sürdürebilmesi, sadece Azerbaycan halkı için değil, aynı zamanda bölgedeki Türk halkları ve İslam dünyası için de büyük bir önem taşır. Atatürk'ün bu konuda Rusları gücendirmeden ve şüphe uyandırmadan faaliyet gösterilmesi gerektiğinin vurgulaması, onun diplomatik yeteneğini ve büyük devletlerle dengeli ilişkiler kurma konusundaki hassasiyetini gösterir. Atatürk'ün Azerbaycan'ın petrol ve diğer doğal kaynaklarına yeniden sahip olmasının öneminin vurgulaması ve bu kaynakların kontrolünün, Azerbaycan'ın ekonomik bağımsızlığını güçlendirecek olması bölgedeki stratejik konumunun pekiştirileceğinin farkında olduğunu gösterir.

Bu bağlamda Atatürk'ün ekonomik kalkınmayla birlikte ulusal kaynakların kontrolüne verdiği önem de görülür. Karabağ gibi bölgelerde Türk nüfusunun yoğunluğu, Atatürk'ün millî kimlik ve kültürel bütünlük konusundaki hassasiyetini gösterir. Bu tür bölgelerde etnik ve demografik dengelerin korunması, sadece kültürel kimliğin değil, aynı zamanda bölgesel istikrarın da korunması açısından kritiktir. Ermenilere karşı yürütülen stratejilerde bu dengelerin gözetilmesi, bölgedeki barış ve huzurun temini açısından da önemlidir.

Atatürk, Azerbaycan'da Rusların yapacakları muamelenin tüm İslam alemi için bir örnek teşkil edeceğini belirterek Bolşeviklerle olan ilişkilerin sadece Azerbaycan ile değil, tüm İslam dünyası için önemli neticeler doğuracağını düşündüğünü gösterir. Atatürk, Rusları bu konuda ikna etmenin sadece Azerbaycan'ın değil, tüm İslam dünyasının Bolşeviklere karşı tutumunu etkileyeceğini öngörür.

Bununla beraber, “Atatürk, Rusya'dan Türkiye'ye sığınmış Türk liderlerini ve aydınlarını sıcak bir ilgiyle kabul etmiş ve hatta bu kadroları son derece önemli görevlere getirmiştir. Kazan Türklerinden Prof. Dr. Sadri Maksudi Arsal, Prof. Dr. Yusuf Akçura, Başkurt Türklerinden Prof. Dr. Zeki Velidi Togan, Prof. Dr. Abdülkadir İnan, Kırım'dan Cafer Seydahmet Kırimer ve Azeri Türklerinden Prof. Dr. Ahmet Caferoğlu, Ahmet Ağaoğlu, Mehmet Emin Resulzade, Mirza Bala Mehmetzade ve daha pek çokları Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş kadroları içinde yer almıştır” (Bayraktar, 2008, s. 30).

Mustafa Kemal, sadece askerî ve siyasal başarılarıyla değil, aynı zamanda eğitim, kültür ve bilim alanlarında da devrim niteliğinde değişiklikler yapmıştır. Bu değişiklikler arasında, özellikle Rusya'dan Türkiye'ye sığınmış olan Türk önderleri ve aydınlarını

samimi ilgiyle kabul etmesi, onlara önemli görevler vermesi, Türkiye'nin modernleşme sürecinde önemli bir rol oynadığını gösterir.

Bu aydınlar arasında Kazan Türklerinden Başkurt Türklerine Kırım'dan Azerbaycan Türklerine değin birçok isim bulunur. Bu kişiler, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş sürecinde ve sonrasında çeşitli alanlarda önemli katkılarda bulunur.

Yusuf Akçura ve Ahmet Ağaoğlu, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde milletvekilliği yaparak, ülkenin politik ve sosyal yapısının şekillenmesinde rol oynarlar. Diğer taraftan, profesörler Zeki Velidi Togan, Sadri Maksudi Arsal, Ahmet Caferoğlu, İsmail H. Ertaylan, İzzet Kantemir, Reşit Rahmeti Arat, Ahmet Temir, Akdes Nimet Kurat gibi bilim insanları Türkiye üniversitelerinin kuruluşunda yer alır, uluslararası ölçekte Türkiye'yi başarıyla temsil ederler.

Bu bilim adamları ve aydınlar, Atatürk'ün vizyonu doğrultusunda Türkiye'nin bilimsel, kültürel yapısını güçlendirir. Atatürk'ün, Rusya'dan gelen bu aydınlara sağladığı olanaklar ve verdiği destek, Türkiye'nin modernleşme ve batılılaşma sürecinde önemli bir etken olur. Bu kişiler, Türkiye'nin çeşitli üniversitelerinde ve akademik kurumlarında görev alarak hem eğitimde kaliteyi artırır hem de uluslararası alanda Türkiye'nin saygınlığını yükseltir. Atatürk'ün bu siyaseti aynı zamanda Türk gönül coğrafyasının farklı yerlerinden gelen aydınların Türkiye'de buluşmasına olanak tanır.

Aynı zamanda Mustafa Kemal'in Türk Dünyası ile sıkı ilişkiler içinde olduğunu, bahsi geçen bölgelerle irtibatı koparmamaya çalıştığı sonucuna varılır. Bu da Türkiye'nin entelektüel ve kültürel bir merkez haline gelmesine katkıda bulunur. Ayrıca, bu aydınlar, Türkiye'nin millî kimliğinin ve kültürel zenginliğinin çeşitlenmesine ve güçlenmesine de destek verir.

Atatürk, Türk gönül coğrafyasıyla yakından ilgilenmeyi ve onlarla hem gönül bağı kurmayı hem de kültür bağları güçlendirmeyi hedefleyen konuşmalar yapar. Bunu da Cumhuriyetin 10. kuruluş yılında şu sözlerle “Köklerimize inmeli ve olayların böldüğü tarihimizin içinde bütünleşmeliyiz. Onların (dış Türkler) bize yaklaşmasını bekleyemeyiz... Bizim onlara yaklaşmamız gerekli...” ifade eder (Harp Akademileri Komutanlığı, 1997, s. 447).

“Türkistan'ın yetiştirmiş olduğu önderlerden diğer ikisi de Feyzullah Hoca ve Akmal İkrarov'dur. Feyzullah Hoca 1896 senesinde Buhara'da milyoner bir tüccarın oğlu olarak dünyaya gelmiştir. Eğitimini Petersburg'da görmüştür. Buhara'ya döndükten sonra

“Genç Buharalılar” örgütüne üye olmuştur... Cumhurbaşkanlığına ise daha sonraları Türkiye'ye göç eden Osman Kocaoğlu getirilmişti” (Bayraktar, 2008, s. 30).

Feyzullah Hoca'nın, 1896 yılında Buhara'da doğması ve Petersburg'da eğitim alması, onun entelektüel gelişimini ve dünya görüşünü şekillendirir. Eğitimi tamamlandıktan sonra Buhara'ya dönmesi ve “Genç Buharalılar” örgütüne katılması, onun modernleşme ve reform hareketlerine olan bağlılığını gösterir.

“Gazi Paşa, Türkistan'da kurulan ve Timur'un servetine ve hazinesine sahip olan kardeş ülke Buhara Cumhuriyeti'nin büyük yardım yapabileceğini bilmektedir.

Ne var ki Buhara Cumhuriyeti, siyasi yönden Sovyetler Birliği'ne bağımlı olduğundan ancak Moskova üzerinden yardım alınabilecektir. Bu sebeple Mustafa Kemal ihtiyaçlarını Lenin'e bildirir, yardım ister”.

(Kafkasyalı, 2019, s. 6).

Buhara Halk Cumhuriyeti'nin, Timur'un servetine ve hazinesine sahip olması nedeniyle, Türkiye'ye büyük bir maddi yardım yapabileceği düşünülür. Tarihsel ve kültürel bağlar nedeniyle Buhara, Türkiye'nin kardeş ülkesi olarak kabul edilir. Ancak Buhara Cumhuriyeti, o dönemde siyasi olarak Sovyetler Birliği'ne bağımlıdır. Bu durum, Buhara'nın doğrudan yardım yapma kapasitesini sınırlandırır ve bu durum Türkiye'nin ihtiyacı olan yardımı alabilmesi için Sovyetler Birliği ile diplomatik ilişkiler kurması gerektiği anlamına gelir.

“Buhara Cumhuriyeti'nin başbakanı, aynı zamanda dışişleri bakanı Feyzullah Hoca ve Rus uzmanlar bir araya gelerek uzun müzakereler sonunda yardım miktarını en az yüz milyon altın ruble olarak tespit ederler. Osman Kocaoğlu Lenin'le tekrar görüşüğünde Lenin, sözü para konusuna getirerek ne kadar altın ruble verebileceğini sorar.

Hocaoğlu:

- Yüz milyon altın ruble.

Lenin:

- Yüz milyon mu?

- Evet... Derhal verebiliriz.

Buhara parlamentosu Türkiye'ye yüz milyon altın ruble yardımını, tek itiraz sesi yükselmeden bir anda ve tam bir oy birliği ve hararetle tezahürat ve alkışlarla kabul eder. Hemen ertesi gün, Ankara Hükümetinin emrine yetiştirilmek üzere yüz milyon altın trenle Moskova'ya gönderilir. Lenin bu altınların on milyonunu nakit olarak on milyonunu da silah olarak Türkiye'ye gönderir. Seksen milyon altını ise kendi hazinesine katar.

8 Eylül 1920 tarihinde Moskova'dan gönderilen altının 400 kilosu Erzurum'a gelir. Kâzım Paşa yarısını alıkoyup diğer yarısını Mustafa Kemal'e gönderir.

Silahlar da Trabzon'a indirilmiş ve Batı Ordularına ulaştırılmak için yola çıkarılmıştır.

Netice itibarıyla, Mustafa Kemal'e ve onun başlattığı millî mücadeleye en büyük yardım, Moskova üzerinden, kardeş Türkistan Türkleri adına Buhara Cumhuriyeti tarafından yapılır”.

(Kafkasyalı, 2019, ss. 8-9).

Buhara Halk Cumhuriyeti'nin Türkiye Cumhuriyeti'ne yaptığı maddi yardım, Kurtuluş Savaşı sırasında yaşanan uluslararası iş birliğinin ve dayanışmanın önemli bir örneğidir. Bu yardım, sadece maddi desteğin ötesinde, bağımsızlık mücadelesi veren iki ülkenin birbirine olan güvenini ve dayanışmasını gösterir. Gazi Mustafa Kemal Paşa, Türkiye'nin bağımsızlık mücadelesinde yaşadığı maddi sıkıntılar nedeniyle dış yardıma ihtiyaç duyduğunu fark ederek, stratejik bir hamleyle Buhara Halk Cumhuriyeti'nden destek arayışına girer.

Buhara Halk Cumhuriyeti, Timur'un servetine ve hazinesine sahip olan zengin bir ülkedir ve Türkiye'ye maddi yardım yapabilecek potansiyele sahiptir. Ancak, Buhara Cumhuriyeti o dönemde Sovyetler Birliği'nin siyasi etkisi altındadır ve doğrudan yardım yapma kapasitesi sınırlıdır. Bu nedenle, Türkiye'nin ihtiyacı olan yardımı alabilmesi için Sovyetler Birliği ile diplomatik ilişkiler kurması gerekir. Bu bağlamda, Mustafa Kemal Paşa'nın liderliğindeki Türkiye Büyük Millet Meclisi, Sovyet Rusya'nın lideri Lenin'e ihtiyaçlarını bildirerek yardım talebinde bulunur. Yapılan uzun müzakereler sonucunda, Buhara Cumhuriyeti'nin başbakanı ve dışişleri bakanı Feyzullah Hoca ile Rus uzmanlar, yardım miktarını belirlerler.

Bundan hareketle, millî mücadele yıllarında Sovyetlerden gönderildiği iddia edilen para yardımının da aslında Buhara Halk Cumhuriyeti tarafından gönderilmiş olduğu bilinmektedir (Bayraktar, 2008, ss. 30-31).

Buhara parlamentosu, Türkiye'ye yapılacak bu yardımı oy birliğiyle ve hararetle tezahüratlarla kabul eder. Bu yardımı organize etmek ve gerçekleştirmek için Buhara Cumhuriyeti ile Sovyetler Birliği arasındaki iş birliği kritik bir rol oynar. Lenin, Osman Hocaoğlu ile yaptığı görüşmede yüz milyon altın ruble yardımını hemen sağlayabileceklerini belirtir. Buhara Cumhuriyeti'nin sağladığı yüz milyon altın ruble yardımının on milyon rublesi nakit olarak, on milyon rublesi de silah olarak Türkiye'ye gönderilir. Geri kalan seksen milyon ruble ise Sovyetler Birliği'nin hazinesine katılır. Buhara Halk Cumhuriyeti'nin Türkiye'ye yaptığı bu yardım, Kurtuluş Savaşı'nın başarıya ulaşmasında büyük bir rol oynar.

Bu yardım, sadece maddi ve askerî destek sağlamakla kalmaz, aynı zamanda Türkiye ile Türkistan arasındaki kardeşlik bağlarını güçlendirir ve iki ülke arasındaki diplomatik ilişkilerin gelişmesine katkıda bulunur. Mustafa Kemal Paşa'nın liderliğinde yürütülen millî mücadele, uluslararası dayanışma ve iş birlikleri sayesinde başarıya ulaşır. Bu olay, aynı zamanda Türkiye'nin uluslararası ilişkilerdeki stratejik zekâsını ve diplomatik yeteneklerini de göstermektedir.

Mustafa Kemal'in, Buhara Halk Cumhuriyeti ve Sovyetler Birliği ile kurduğu diplomatik ilişkiler, Türkiye'nin bağımsızlık mücadelesinde kritik bir rol oynar ve zaferin kazanılmasını sağlar. Bu iş birliği, bölgedeki emperyalist güçlerin etkisinin azalmasına ve yeni bir güç dengesi oluşturulmasına da yardımcı olur.

“Türkiye'ye karşılıksız olarak verilen 11 milyon rublenin, Buhara Halk Cumhuriyeti kaynaklarından verildiği konusu, 50 yıl kadar sonra 1921 Türk-Sovyet Antlaşmasını imzalayan Türk Heyeti Başkanı Yusuf Kemal Tengirşenk tarafından resmen doğrulanmıştır. O dönemde dışişlerinden sorumlu vekil olarak görev yapan Tengirşenk 1970 yılında yayınladığı anılarında, bu olayı çok açık bir şekilde doğrulamaktadır” (Andican, 2021, s. 57).

Yusuf Kemal Tengirşenk 1921 Türkiye-Sovyet Anlaşması'nın imzalanmasında önemli rol oynamıştır. Tengirşenk'in, 50 yıl sonra yayınladığı anılarında Buhara Halk Cumhuriyeti kaynaklarından Türkiye'ye 11 milyon ruble mali destek sağlandığını açıkça doğrulaması, bu desteğin resmi olarak tanınmasını sağlar. Tengirşenk'in bu açıklaması, dönemin tarihsel gerçeklerini ve diplomatik ilişkilerini daha net bir şekilde anlamamıza yardımcı olmaktadır. “Ruslar bize bu yardımı yaptı. Ama asıl parayı veren Buhara Türkleridir. Ruslar aracılık yapmışlardır” (İlgar, 1970).

Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra arşivlerin açılması Sovyetler Birliği'nin Türkiye'ye yardım yapmak değil, aksine yardım yapmamak konusunda karar aldığını göstermektedir. 4 Aralık 1920 tarihinde sadece Türkiye'ye özgü konuları konuşmak amacıyla Lenin başkanlığında toplanan Siyasi Büro'nun aldığı karar özeti şöyledir: Kemalistlere güvenilmemelidir. Onlara silah yardımı yapılmamalıdır. Bütün çabalar Türkler arasında ajitasyon yapılmasına ve kendi gücüyle zafere ulaşabilecek Sovyet tipi bir parti kurulması hedefine doğru yoğunlaştırılmalıdır (Andican, 2021, ss. 57-58).

Sovyetler Birliği'nin Kemalistlere güvenmemesi, iki taraf arasındaki ideolojik farklılıkların ve çıkar çatışmalarının bir sonucudur. Mustafa Kemal liderliğindeki Türk

Millî Mücadelesi, milliyetçi ve bağımsızlık yanlısı bir harekettir. “Kemalistler, Türkiye'nin bağımsızlığını sağlamak ve batılı anlamda modern bir ulus devlet anlayışı inşa etmek için mücadele ediyor” ifadesindeki bu yaklaşım, Sovyetler Birliği'nin ideolojik hedefleriyle tam olarak örtüşmez.

Sovyetler Birliği, dünya genelinde sosyalist devrimleri desteklemek ve komünist ideolojiyi yaymak amacı güder. Kemalistlerin milliyetçi ve bağımsızlık yanlısı tutumu, Sovyetlerin Türkiye'de kendi güdümünde bir sosyalist devlet kurma hedefiyle çelişir niteliktedir. Bu nedenle, Sovyetler Kemalistlere silah yardımı yapmama kararı alır.

Buhara Halk Cumhuriyeti'nin Türkiye'ye yaptığı maddi yardım, Kurtuluş Savaşı'nın kaderini değiştiren ve Türkiye'nin bağımsızlık mücadelesine büyük katkı sağlayan önemli bir olaydır. Bu yardım, iki ülke arasındaki kardeşlik bağlarını güçlendirmiş ve uluslararası dayanışmanın güzel bir örneğini oluşturur.

Türkistan bölgesi, tarihin farklı dönemlerinde çeşitli Türk devletlerinin hüküm sürdüğü bir coğrafyadır. Karahanlılar, Timurlular, Altın Orda gibi devletler, bu bölgede uzun süreli siyasi hakimiyet kurmuştur. Ancak 19. yüzyılda Rusya'nın Türkistan bölgesini işgal etmesiyle birlikte bölge üzerindeki Türk hâkimiyeti zayıflar ve bölge, Sovyetler Birliği'nin kontrolüne girer. Sovyetler Birliği döneminde, Türkistan halkları üzerinde yoğun bir asimilasyon politikası yürütülür, yerel kültür ve diller baskı altına alınır. Togan, Türkistan millî birliği fikrini hem akademik hem de siyasi alanda savunan öncü bir figür olarak tanınır. O dönemde Türkistan millî birliği, Türk halklarının Çarlık Rusya ve daha sonra Sovyetler Birliği'ne karşı bağımsızlıklarını kazanma ve kendi ulusal devletlerini kurma mücadelesiyle yakından ilişkilidir. Bu bağlamda Togan, Türkistan'daki farklı Türk halklarını bir araya getirerek ortak bir siyasi ve kültürel birlik oluşturma çabasına katkıda bulunmuştur.

“Zeki Velidi Togan, 1890 yılında Başkurdistan'ın Sterlitamak uyezdine bağlı Kuzen köyünde doğmuştur. Çocukluk yıllarında bir yandan özel Rusça dersleri almış ve bir yandan da babasından Arapça, annesinden ise Farsça öğrenmiştir. Hem anne hem de baba tarafından müderris bir aileden gelmesi, onun ilmî tekâmülünde önemli bir rol oynamıştır. 1902'den sonra dayısı Satlıkoğlu Habib Neccar'ın medresesine devam etmiş ve ardından 1906–1908 yılları arasında Kazan'a giderek Kasımiye Medresesi'ne girmiştir” (Togan, 1969, ss. 12-18).

Togan, küçük yaşlardan itibaren çok yönlü bir eğitim alır. Özellikle dil eğitimi konusunda dikkat çekicidir. Rusçayı özel dersler alarak öğrenir. Bu, o dönemde Rusya'nın hâkimiyeti altında bulunan bir bölgede yaşamasının doğal bir sonucudur. Arapçayı babasından öğrenir. Arapça, o dönemde İslam dünyasında önemli bir bilim ve din dili olduğu için, bu dilin öğrenilmesi Zeki Velidi Togan'ın akademik kariyerine büyük katkı sağlar. Farsçayı annesinden öğrenir. Farsça da Osmanlı ve İslam medeniyetleri içinde önemli bir kültürel ve edebî dil olarak bilinir. Bu durum, onun küçük yaşlardan itibaren disiplinli ve sistemli bir eğitim almasını sağlar. 1902 yılından sonra dayısı Satlıkoğlu Habib Neccar'ın medresesine devam eder. Medreseler, o dönemde İslam dünyasında önemli eğitim kurumlarıdır ve burada aldığı eğitim, onun dini bilgilerini ve klasik İslam ilimlerine olan hakimiyetini artırmasına yardımcı olur. 1906–1908 yılları arasında Kazan'a giderek medreseye girer. Kasımiye Medresesi, dönemin en önemli eğitim kurumlarından biridir ve burada aldığı eğitim, onun bilimsel ve akademik gelişiminde büyük bir rol oynar. Zeki Velidi Togan'ın çocukluk ve gençlik yıllarındaki eğitim serüveni, onun bilimsel kişiliğinin oluşmasında büyük bir etkiye sahiptir. Dil becerileri ve medrese eğitimi, onun ileriki yıllarda yapacağı tarih ve Türkoloji çalışmalarında önemli bir temel oluşturur. Aynı zamanda, aileden gelen eğitim geleneği, onun disiplinli ve sistemli bir şekilde çalışmasına katkıda bulunur.

Kasımiye Medresesi'nde aldığı eğitim, ona geniş bir bilgi birikimi sağlamış olur ve akademik kariyerinin temellerini atmasını sağlar. Kasımiye Medresesinde eğitim gördükten sonra burada “Dilde, fikirde, işte birlik” sloganıyla öne çıkan İsmail Gaspıralı'nın “Usul-i Cedit” hareketiyle tanışmıştır. Yetiştirdiği ortam sayesinde tanıdığı bu âlimler ve onların fikirleri Togan'ın Rusya egemenliği altında Türk topluluklarının tarihi, dili, kültürü ile ilgili çalışmalara yönelişinde oldukça etkili olmuştur.

Togan'ın bilimsel olarak tanınması 1912 yılına rastlamaktadır. Aynı yıl içinde yayınladığı “Türk ve Tatar Tarihi” adlı eseri onun çeşitli Türk topluluklarının aydınları arasındaki ününü artırmıştır. Bu eser sayesinde Yusuf Akçura, İsmail Gaspıralı, Katanov, Aşmarin ve Barthold başta olmak üzere birçok âlimin övgüsünü elde etmiştir. Sonra Kazan Üniversitesi'nin Tarih ve Arkeoloji Cemiyeti'ne üye seçilmiş ve 1913 yılında bilimsel araştırma yapması için Fergana'ya, 1914'te ise St. Petersburg'daki Rusya Bilimler Akademisi tarafından Buhara hanlığına gönderilmiştir (Baykara, 1989, ss. 4-6; Kaçalın ve Türkoğlu, 2002, ss. 28-29; Görücü, 2009, ss. 59-63; Çaycıoğlu, 2021, s. 56).

1912 yılında neşrettiği “Türk ve Tatar Tarihi” eseri, bilim dünyasında tanınmasında önemli bir rol oynar. Bu eser, çeşitli Türk topluluklarının tarihine ışık tutar. Eser, dönemin önemli aydınları ve bilim insanları arasında büyük rağbet uyandırır. Eser, Zeki Velidi Togan'ın geniş tarih bilgisi ve derin araştırmacı kimliğini ortaya koyarken, Türk ve Tatar topluluklarının kültürel ve tarihi mirasını detaylı bir şekilde incelemiştir. Togan'ın “Türk ve Tatar Tarihi” eseri sayesinde kazandığı ün, onun bilim kamuoyunda daha fazla yer almasına olanak sağlar. Bu bağlamda, birkaç önemli gelişme olur. 1912'deki eseri sonrasında, Kazan Üniversitesi Tarih ve Arkeoloji Cemiyeti'ne üye seçilir. 1913 senesinde bilimsel araştırma yapmak üzere Fergana'ya gönderilir. Bu görev, onun saha çalışmaları yaparak bilgilerini pekiştirmesi ve yeni veriler toplaması için önemli bir fırsat olur. 1914 yılında Bilimler Akademisi tarafından Buhara Hanlığı'na gönderilir. Bu, onun bilimsel çalışmalarının uluslararası alanda da kabul gördüğünün bir göstergesidir.

Buhara hanlığında yaptığı araştırmalar, Türkistan tarihi ve kültürel mirasına dair önemli katkılar sunar. “Togan'ın tüm hayatı boyunca meşgul olduğu Türk illerinin mukadderatı meseleleri onun fikri dünyasını etkilerken, ilmi ve siyasi hayatını da şekillendirmiştir. Siyasal faaliyetleri Rusya İmparatorluğu'nun dağılmasıyla birlikte başlamıştır. Sovyet yönetiminin Orta İdil boyunda etkinliğini artırmasıyla beraber buradaki Başkurt güçlerinin varlığı, Bolşevikler için temel sorun haline gelince Stalin, Başkurt kuvvetlerinin dağıtılması kararını vermiştir. Bunun üzerine İdil boyunda Bolşeviklere karşı mücadele etmenin mümkün olmayacağını anlayan Togan, Türkistan'a geçmiştir” (Çaycıoğlu, 2021, s. 56).

Zeki Velidi Togan'ın hayatı, Türk illerinin kaderi üzerine yoğunlaşan bir düşünce yapısı ile şekillenir. Bu düşünce yapısı, onun hem bilimsel hem de siyasi hayatına derinlemesine eder. Togan'ın siyasi faaliyetleri, özellikle Rusya İmparatorluğu'nun dağılması ve sonrasında Sovyetler Birliği'nin kurulması sürecinde belirginleşir. Rusya İmparatorluğu'nun dağılma süreci, Togan'ın siyasi aktivizminin başlangıcını oluşturur. Bu dönem, Türk halklarının bağımsızlık ve özerklik mücadelelerinin yoğunlaştığı bir dönemdir. Togan, bu mücadelelerde aktif bir rol alarak, Türk illerinin bağımsızlığı ve özgürlüğü için çalışır. Bu süreçte, Togan'ın siyasi mücadeleleri ve Başkurt kuvvetleriyle olan ilişkileri dikkat çeker. Bolşeviklerin, Türk halklarının bağımsızlık taleplerine karşı katı bir tutum sergilemesi, Togan'ın da mücadelesini zorlaştırır. Stalin, Başkurt kuvvetlerinin dağıtılması kararını vermiştir. Bu karar, Togan ve onun gibi düşünen

milliyetçiler için büyük bir darbe olur. Başkurt kuvvetlerinin dağıtılması, Togan'ın mücadelesinin doğrudan hedef alınması anlamına gelmektedir. Bu durum, Togan'ı stratejik bir karar almaya zorlar. Togan, İdil boyunda Bolşeviklere karşı mücadelenin mümkün olmayacağını anlayınca, Türkistan'a geçmiştir. Bu hareket, onun siyasal ve askerî stratejisini yeniden gözden geçirdiğini ve daha uygun bir zeminde mücadeleye devam etmeyi tercih ettiğini gösterir. Türkistan'a geçtikten sonra “Burada bir yandan başında Enver Paşa'nın bulunduğu Basmacılar Hareketi'ne katılırken bir yandan da Türkistan Milli Birliği'ni kurarak faaliyetlerine devam etmiştir” (Çaycıoğlu, 2021, s. 56).

Togan'ın siyasal faaliyetlerinin önemli bir ayağı, Türkistan Milli Birliği'ni kurmasıdır. Bu birlik, Türkistan'daki Türk halklarının bağımsızlık mücadelesini örgütlemek ve koordinasyon sağlamak amacıyla kurulmuştur. Togan'ın bu birliği kurması, onun sadece askerî alanda değil, siyasi ve ideolojik alanda da ne kadar etkin olduğunu gösterir. Türkistan Milli Birliği, Sovyet yönetimine karşı bölgesel bir direniş mücadelesi olarak önemli bir rol oynar. Bu birlik, Türkistan'daki çeşitli etnik grupların ve toplulukların ortak bir amaç etrafında birleşmesini sağlar ve bağımsızlık mücadelesini daha örgütlü bir hale getirir. Togan'ın bu birliği kurması ve yönetmesi, onun liderlik yeteneklerini ve siyasi vizyonunu bir kez daha ortaya koyar. Zeki Velidi Togan'ın hayatındaki bu iki önemli olay, onun Türk halklarının bağımsızlık mücadelesindeki rolünü ve etkisini derinlemesine açıklar. Togan, Basmacılar Hareketi'ne katılarak sahada aktif bir direnişçi olmuş ve Enver Paşa ile birlikte çalışarak hareketin stratejik derinliğini artırmıştır. Aynı zamanda, Türkistan Milli Birliği'ni kurarak bu mücadelenin siyasi ve ideolojik boyutunu da şekillendirmiştir.

Kafkasyalı'nın Topal Asker hikâyesinde Türk Milli Birliğinin kurulması isteği şu şekilde anlatılır:

“Mustafa Kemal, Moskova'ya gönderdiği elçilik heyeti ile birlikte Tevfik Rüştü, İsmail Suphi, Besim Atalay ve Fuat Beylerden oluşan bir de bilimsel araştırma heyeti göndermiştir...

Moskova'ya gönderilen ilim heyetinden İsmail Suphi Bey bir müddet sonra Türkistan'a geçer. 1921 yılı temmuz ayında Buhara'da görüşmelere başlar. Mustafa Kemal'in direktifleri doğrultusunda Türkistan Milli Birliği'nin kurulması için Türkistan Türkleri arasında arabuluculuk yapar. Türkistanlı aydınları Taşkent'te bir araya getirerek Prof. A. Zeki Velidi Togan'ın başkanlığında kısa adı TMT olan gizli Türkistan Milli Teşkilâtının kurulmasını sağlar”.

(Kafkasyalı, 2019, ss. 12-13).

1921 yılında Mustafa Kemal'in öncülüğünde Taşkent'te kurulan Türkistan Milli Teşkilâtı (TMT) başkanlığına getirilen Zeki Velidi Togan, bu teşkilâtın faaliyetlerini organize etmekte önemli bir rol oynar. Türkistan Milli Teşkilatı, Türkistan'daki Türk halklarının ulusal bilincini artırmak, kültürel miraslarını korumak ve bağımsızlık mücadelelerine destek olmak amacıyla kurulan gizli bir teşkilattır. “TMB'nin amacı, Türkistan'ı Rus proletaryasından ve/veya Rus hegemonyasından kurtarmak ve özgür bir millî Türkistan devletinin kurulması idi. Türkistan siyasi platformuna göre Türkistanlılar arasında hâlâ birlik eksikliği vardı. Bu sebepten muhacirler için birlik sağlamak birincil hedef olarak belirlenmişti” (Karasar, 2016, s. 182).

Bu hedef, sadece politik bir bağımsızlık talebi değil, aynı zamanda millî kimliğin, kültürel mirasın ve tarihsel bilincin korunması anlamına gelir. Türkistan siyaset platformuna göre, Türkistanlılar arasında hâlâ bir birlik eksikliği vardır. Bu durum, bölgenin tarihsel, etnik ve kültürel çeşitliliğinden kaynaklanır. Bu çeşitlilik, bir yandan bölgenin zenginliğini oluştururken, diğer yandan millî bir birlik oluşturma çabalarını zorlaştırır. Türkistan Milli Birliği, ittifak sağlama amacı doğrultusunda çeşitli stratejik adımlar atar. Bu adımlar arasında, eğitim faaliyetleri, kültürel etkinlikler, basın ve yayın faaliyetleri ve siyasi toplantılar yer alır. TMB, Türkistanlı aydınları ve liderleri bir araya getirerek, ortak bir ulusal bilinç oluşturmaya ve bağımsızlık mücadelesini organize etmeyi hedefler. Togan'ın liderliğinde, Türk Milli Teşkilatı, Türkistan bölgesinde geniş bir etki alanına sahip olur ve birçok aydını bir araya getirir. Togan'ın derin tarih bilgisi ve ulusal şuur anlayışı, teşkilâtın ideolojik temelini oluşturur ve Türkistan'daki millî hareketlerin güçlenmesine katkı sağlar.

“Tam bağımsız ve demokratik bir Türkistan gayesiyle yola çıkan TMB, Sovyetlere karşı başta Birleşmiş Milletler olmak üzere çeşitli kurumlarla ve ülkelerle iş birliğinin yapılabileceğini vurguluyordu. Togan'ın ifadesiyle evvelce tek bir ülke olan Türkistan'ın Özbekistan, Kırgızistan, Kazakistan, Türkmenistan ve Tacikistan şeklinde beş ayrı cumhuriyete ayrılması karşısında net bir duruş sergileniyor ve Türkistan tabirinin ehemmiyeti vurgulanıyordu (Togan, 1999, s. 481).

Sovyetler Birliği 1917 Ekim Devrimi'nden sonra, Türkistan'da hakimiyetini sağlamlaştırmak amacıyla böl ve yönet stratejisi izler. Bu strateji, büyük ve birleşik Türkistan'ı etnik ve coğrafi hatlar boyunca bölerek, Özbekistan, Kırgızistan, Kazakistan, Türkmenistan ve Tacikistan gibi ayrı cumhuriyetler oluşturmaya içerir. Bu bölünme,

Sovyetlerin bölgedeki kontrolünü kolaylaştırmak ve olası millî hareketleri zayıflatmak amacıyla yapılmıştır. Böl ve yönet politikasına karşı çıkan Türkistan Milli Birliği Türkistan'ın tarihi, kültürel ve coğrafi bütünlüğünü savunur. Tam bağımsız ve demokratik bir Türkistan hedefi doğrultusunda, TMB, Sovyet hegemonyasına karşı direniş gösterir ve uluslararası destek arayışına girer. Bu bağlamda, Birleşmiş Milletler ve diğer uluslararası kurumlarla iş birliği yapma fikri önem kazanır. TMB'nin amacı, Türkistan davasını uluslararası arenaya taşımak ve dünya kamuoyunun desteğini almaktır. TMB, Sovyetler Birliği'nin baskıcı politikalarına karşı mücadelede uluslararası iş birliğinin önemini vurgular. Birleşmiş Milletler gibi uluslararası platformlarda Türkistan'ın bağımsızlık taleplerinin dile getirilmesi, dünya kamuoyunun dikkatini çekmek açısından önemli bir stratejidir. TMB, aynı zamanda bağımsızlık mücadelesine destek sağlayabilecek ülkelerle diplomatik ilişkiler kurmayı hedefler. Bu bağlamda, Batı ülkeleri başta olmak üzere, Sovyetler Birliği'ne karşı mesafeli duran ülkelerle temaslar kurulur. Zeki Velidi Togan ve TMB, Sovyetler Birliği'nin bölme politikasına karşı Türkistan tabirinin önemini vurgular. Türkistan, tarihsel ve kültürel olarak bir bütün olarak kabul edilen bir bölgedir. Sovyetlerin bu bölgeyi beş ayrı cumhuriyete bölmesi, millî kimliğin ve birlik duygusunun zayıflatılması amacıyla yapılmış bir hamledir. TMB, Türkistan tabirini kullanarak, bölgenin tarihsel bütünlüğünü ve ortak kimliğini savunmayı amaçlar.

Bu tabir bölgedeki Türk halklarının ortak geçmişini ve kültürel bağlarını yansıtmakta ve millî birlik ruhunu canlı tutmakta önemli bir araçtır. Türkistan Milli Birliği'nin Sovyetler Birliği'nin bölme politikasına karşı sergilediği net duruş bağımsızlık mücadelesinin temel taşlarından biriydi. Bölgenin tarihsel, kültürel ve coğrafi bütünlüğünü koruma hedefi doğrultusunda Türkistanlılar arasında millî birliğin sağlanmasını birincil öncelik olarak belirlenir. Bu birlik, Sovyet baskısına karşı daha güçlü bir direniş sergilemek ve bağımsızlık mücadelesini daha etkili bir şekilde yürütmek açısından gereklilik arz eder.

4.4.4. Türkiye Cumhuriyeti ile Sovyetler Birliği İlişkileri

Millî Mücadele dönemi, Ankara Hükümeti'nin uluslararası arenada destek arayışında olduğu ve bu bağlamda Sovyet Rusya ile kurulan ilişkilerin büyük önem taşıdığı bir süreçtir. Ankara Hükümeti, Kurtuluş Savaşı sırasında hem askerî hem de mali desteğe ihtiyaç duyar. Batılı devletler, özellikle de İtilaf Devletleri, Türkiye'ye karşı

düşmanca bir tutum sergiler ve Türkiye'nin bu devletlerden yardım alma ihtimali yok denecek kadar azdır. Bu nedenle, Sovyet İttifakı potansiyel bir müttefik olarak ön plana çıkar. Sovyetler Birliği de benzer şekilde, Batı dünyası tarafından dışlanmış ve kendi devrimci hareketini sağlamlaştırma çabasıdadır. Bu ortak düşmanlık durumu, iki ülkenin birbirine yaklaşmasını sağlar.

Bölgesel güç dengeleri ve stratejik hesaplar da bu ilişkilerin zorlu olmasına katkıda bulundu. Sovyetler Birliği, Kafkaslar'da ve Türkistan'da etki alanını genişletmek ister. Bu durum, Türkiye'nin doğu sınırları konusunda endişe duymasına neden olur. Ankara Hükümeti, Sovyetlerin bu bölgelerdeki nüfuzunu artırmasının Türkiye'nin bağımsızlığına ve toprak bütünlüğüne zarar verebileceğini düşünür.

Sovyetler, Avrupa'daki devrimci hareketlerin başarısızlığı karşısında, komşu bölgelerdeki etkilerini artırma çabalarına hız vermiştir. Kafkaslar, bu stratejinin bir parçası olarak önemli hale gelir.

Rusya Bolşevik Fırkası 1917 Ekim Devrimi'nin ardından, dünya çapında bir devrim dalgasının yayılmasını bekler. Bolşevikler, özellikle Avrupa'da işçi sınıfının ayaklanarak sosyalist devrimleri gerçekleştireceğini umar.

1920 senesinde Moskova'da gerçekleşen ilk resmi görüşmeler oldukça zor geçer. Türk heyeti, Sovyetler Birliği'nden askerî ve mali yardım talep ederken, Sovyetler de karşılığında Türkiye'den bazı tavizler ister. Bu tavizler arasında Ermenistan, Gürcistan ve Azerbaycan'daki Sovyet etkisinin kabul edilmesi gibi talepler vardır. Bu durum, müzakereleri zorlaştırır ve iki tarafın da dikkatli adımlar atmasını gerektirir.

1921 yılına gelindiğinde bu umutlar büyük ölçüde boşa çıkmış durumdadır. Avrupa'da beklenen devrimci hareketler gerçekleşmemiş, işçi sınıfı ayaklanmaları başarısız olmuş, Bolşeviklerin beklediği geniş çaplı sosyalist devrim ortaya çıkmamıştır.

Tüm bu zorluklara rağmen, 16 Mart 1921'de imzalanan Moskova Antlaşması, iki devlet arasındaki ilişkileri resmileştirir ve belirli bir denge kurdurur. “Bu dönemde Kafkaslar'daki durum da bir hayli karışıktı. Moskova'ya gönderilen ikinci Türk Heyeti'nin Bakü'den 7 Şubat 1921'de gönderdiği telgraftan anlaşıldığı kadarıyla Rusya Bolşevik Fırkasının Avrupa'daki işçilerin yakın zamanda büyük bir inkılap hareketinde bulunacağına dair beslediği ümitler boşa çıkmıştı” (Erden, 2017, s. 138).

17 Aralık 1925 tarihinde imzalanan Türkiye-Sovyet Dostluk ve Saldırmazlık Anlaşması bu iki devlet arasında yakınlaşmanın tezahürü olmuştur. Fakat Türkiye'nin

Batı ülkeleriyle işbirliği çabaları dolayısıyla Sovyet Birliği ile ilişkilerde soğukluk gözlemlenmişti.

“Bolşevikler Azerbaycan'da, Türkistan'da, Kırgızistan'da, Kuzey Kafkasya'da, Buhara'da, Hive'de, İran'da ve ayak bastıkları her yerde halkı çok gücendirmişlerdi. Bu bölgelerde genel bir hoşnutsuzluk vardı. Hatta bazı yerlerde Bolşeviklere karşı Müslümanlar harekete bile başlamışlardı” (Erden, 2017, s. 138).

Bolşevikler, Sovyet ideolojisinin yayılmasını ve sosyalizmin inşasını hedeflerken, bu hedefleri gerçekleştirmek için sert ve baskıcı yöntemlere başvurur. Özellikle Müslüman toplumlar arasında, dinin ve geleneklerin önemli bir yer tuttuğu bölgelerde, Bolşeviklerin bu politikaları büyük tepkilere yol açar. Müslümanlar, dinlerini ve kültürlerini korumak için Bolşevik yönetimine karşı direnişe geçerler. Özellikle Kafkasya'da ve Türkistan'da, yerel liderler ve hareketler, Sovyetlerin ideolojik ve kültürel hegemonyasına karşı direniş gösterir. Bu bölgelerdeki halklar, kendi kültürlerini, dillerini ve geleneklerini korumak için mücadele verirler.

Kartallar Sınır Tanımaz'da Karapapak Türkleri kendi kültürlerini, dillerini ve geleneklerini korumak için Kafkas İntikam Kartalları (KİK) adında bir grup kurar. Doktor Sultanov'un da bilgisi dahilinde oluşturulan bu grup, içlerinden birkaç kişinin Sovyet istihbarat örgütüne haber vermesi nedeniyle ihanete uğrar.

“Hıyanete uğradık Doktor hıyanete!..

İstanbul'da yaptığınız ilk toplantıya katılan iki hain, Borluklu ve Zavotlu. Nasıl olur istihbaratın adamları mıymış onlar? Nasıl az bir cezaymış? Bu hainler KİK'i bitirdiklerinin farkında değiller mi?

Çoluğumuza çocuğumuza, anamıza babamıza hasret çekerek yana yana rüyasını gördüğümüz vatanımızın geleceğiyle ilgili ümitlerimizi körelttiklerinin farkında değiller mi?

Daha işin başında Göyezen ile Hıram'ın ölümüne, Aloy Hacı'nın bir gözünü kaybetmesine sebep oldular”.

(Kafkasyalı, 2020, s. 77).

Kafkas İntikam Kartalları üyeleri, vatanlarına olan derin bağlılıklarıyla hareket eder ve bu bağlılık, ihanet ve kayıplara rağmen zayıflamaz. İhanetin ortaya çıkardığı acılar ve kayıplar, grup üyelerinin vatanlarına olan bağlılığını daha da pekiştirir ve mücadele azimlerini artırır. Grup üyeleri, iç ihanetlerin neden olduğu kayıplar ve acılar karşısında hayal kırıklığına uğrar ve birbirlerine olan güvenlerini kaybeder. Bu iç çekişmeler grubun birlik ve beraberliğini zayıflatabilir ve parçalanmaya, bölünmelere yol açabilir.

Dile getirilen olaylara müteakip yaşanan durum Sovyetler ile Türkiye arasında anlaşmalar sonrası Karapapak Türklerinin siyasal arenada yalnız bırakıldığını gösterir.

“Bundan sonra çekeceğimiz sıkıntılar da cabası...

Konsolos onlar kahvesini içerken mektubun muhtevasından Sovyetlerin Ankara büyükelçiliğini haberdar etmiş. Onlar Moskova'yı; Moskova, Ankara'daki Türk makamlarını derken güvenlik güçleri seferber edilmiş. Bir yandan kamyon takibe alınmış bir yandan da Boğatepe Yaylası kuşatılmış. Koçaklar ve ilintili görülen yakınlarında kim varsa yakalanıp Milli Emniyete getirilerek sorguya alınmış”.

(Kafkasyalı, 2020, s. 79).

Türkiye, içinde bulunduğu zorlu koşullar altında hem içte hem de dışta birçok tehditle karşı karşıya kalmıştır. Türkiye, Sovyetlerin komşusu olması ve bölgedeki istikrarsızlıkla mücadele etmek zorunda olması nedeniyle dikkatli bir dış politika izlemek zorundadır. Sovyetlerle iş birliği yaparken aynı zamanda içteki güvenlik tehditlerine karşı da aktif bir şekilde hareket etmek zorunda olduğu da unutulmamalıdır. Bu dengeleme çabaları, Türkiye'nin ulusal güvenliğini sağlama ve bağımsızlığını koruma çabalarının bir yansıması olarak görülebilir.

Bahsedildiği gibi, millî mücadele döneminde hem doğudan gelen tehditler hem de batıdan gelen manevralara karşı Türkiye, kendi iç ve dış politikasını riske atacak durumda değildir. Bu yüzden Boğatepe köyüne gelen Kafkas İntikam Kartallarını, Sovyetler ile diplomatik ve politik anlamda ağır durumda kalmamak için sorguya alır.

* *

Ali Kafkasyalı'nın edebî eserlerinde göç neticelerinin işlenişi hususunda kanaatlerimiz şöyledir:

Göçe zorlanan Karapapak Türkleri Azerbaycan Türklerinin etnik grubu olup, özbeöz Türk boyu olarak bilinir. Ayrıca, Karapapaklar Türkiye ile Azerbaycan arasında hem coğrafi konumu düzleminde hem de kültürel gelenekleriyle bir köprü, bir koridor görevini üstlenir. Türk halk kültürünün önemli bir parçası olan âşıklık geleneği Karapapakların kültürel hafızasının en bariz unsurudur. Sözlü kültürün en güçlü temsilcileri olan âşıklar halkın yaşadığı zorlukları, acıları, üzüntüleri ve direnişleri kendi sanatlarıyla dile getirirken, toplumsal birer tanık ve anlatıcı olarak hareket ederler.

Özellikle ozanların yaşadığı dönemdeki siyasal, sosyal ve kültürel olaylara duyarlılıkları, onların şiirlerinde ve hikâyelerinde bu olayların derin izlerini bıraktığı görülür. Âşık Şenlik ve benzeri ozanlar, dönemin siyaset çalkantılarını ve savaşlar gibi

olayları eserlerine yansıtarak, bu olayların toplum üzerindeki etkilerini aktarmışlardır. 19. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun iç ve dış zorluklarla karşı karşıya olduğu bir dönemde Kars ve Ardahan gibi bölgelerde yaşanan işgaller, savaşlar ve sürekli değişen siyasi durumlar âşıkların eserlerinde önemli bir tema haline gelir.

Bu eserler sadece sanatın bir parçası olmakla kalmaz, aynı zamanda tarihsel birer belge niteliği taşır. Özellikle Âşık Şenlik'in şiirlerinde Ruslara karşı direnişin ve vatani savunmanın önemine vurgu yapılır. Şiirlerinde toplumun dayanışma ruhunu güçlendiren bir dil kullanarak halkın moralini yüksek tutmayı amaçladığı görülür.

Toplumun talebi üzerine kahramanlık havaları çalıp okuyan ve direniş ruhunu yaşatan âşıklar halkın tarihsel ve kültürel mirasını koruma ve gelecek nesillere aktarma görevini de üstlenirler. Bu bağlamda ozan âşıkların toplumsal sorumluluğu sadece sanatla sınırlı kalmaz, aynı şekilde olayların toplumsal hafızada diri tutulmasını sağlama rolü de taşıdığı gözlemlenir.

Âşık Şenlik'in şiirlerinde sembol olarak kullanılan kırmızı fes Osmanlı Devleti'ni temsil eden güçlü bir simge olarak yer bulur. Bu simge Osmanlı'nın askerî ve siyasal gücünü ifade ederken ayrıca halkın Osmanlı'ya olan bağlılığını ve desteğini de yansıtır. Toplumsal hafıza âşıkların destanlarında ve şiirlerinde canlı tutulurken, bu hafıza aynı zamanda bir direniş ruhu ve millî kimlik inşasının bir parçası haline gelir. Toplumlar, yaşadıkları acıları ve zaferleri unutmayarak, geçmişin derslerini gelecek kuşaklara aktarmaya çalışır. Âşık Şenlik'in ve diğer âşıkların eserleri, bu mirasın önemli birer taşıyıcısıdır. Savaşın, işgallerin ve katliamların yarattığı yıkım, toplumsal bellekte derin izler bırakır. Bu acıların sanat aracılığıyla dile getirilmesi toplumun bu travmaları aşmasında ve bu olayları unutmamasında kritik bir rol oynar.

Karapapak Türklerinin dağlar, yaylalar sevdalığı tarihsel olarak Türk kültüründe dağlara atfedilen kutsiyet ve korunma güdüsüyle doğrudan ilişkilidir. Dağlar Türk mitolojisinde ve kolektif bellekte hem fiziksel hem de manevi bir sığınak olarak görülür. Dağların Gök Tanrı'ya yakın olma ve kozmik düzenin bir parçası olarak kabul edilmesi onları zor zamanlarda ilk akla gelen kaçış noktaları yapmıştır. Özellikle toplulukların karşılaştıkları tehlikeler ve baskılar karşısında dağlar hem koruyucu hem de kutsal birer mekân olarak öne çıkar.

Bu düzlemde dağlar Karapapaklar için sadece bir saklanma ve kaçış noktası değil, aynı zamanda kimliklerini ve kültürel değerlerini koruyabilecekleri, dış dünyadan izole

olabilecekleri bir mekân olarak da görülür. Dağlara sığınma kararı onların hem fiziksel güvenlik arayışını hem de kültürel ve manevi bağlılıklarını sürdürme isteklerini yansıtır. Mihrali Bey'in dağları tercih etmesi bu tarihsel ve kültürel bağlamda değerlendirilmelidir. Dağlar zorluklarla başa çıkmak için bir tür stratejik geri çekilme alanı olarak işlev görürken, aynı zamanda toplumun manevi değerlerinin ve direniş ruhunun korunduğu bir yer olarak da öne çıkar.

Karapapakların dağları mı yoksa Türkiye'yi mi tercih ettikleri büyük ölçüde kültürel değerlere ve stratejik ihtiyaçlara bağlı olarak şekillenir. Dağları tercih etmek onların bağımsızlık, direniş ve kültürel bütünlük arayışını simgelerken, Türkiye'ye göç etmek güvenlik, yeniden yerleşim ve uzun vadeli toplumsal hayatta kalma stratejisi olarak görülebilir. Her iki tercih de Karapapakların hayatta kalma mücadelesinin ve kültürel kimliklerini koruma arzusunun birer tezahürüdür.

İkinci vatan olarak Türkiye'nin tercih edilme nedenlerinde Karapapak Türklerinin Çarlık ve Sovyet dönemlerinde maruz kaldıkları baskılar, etnik kimliklerini ve kültürel miraslarını koruma çabalarının sürekli olarak tehdit altında olduğunu gösterir. Türkiye'ye göç etmek Karapapak Türklerinin soydaşlarına ve kültürel açıdan kendilerine yakın hissettikleri bir coğrafyaya sığınma arayışını ifade eder. Osmanlı İmparatorluğu döneminden itibaren Türkiye Kafkasya göçmenlerine kapılarını açmış, onları demografik, askerî ve stratejik açılardan önemli bir nüfus kaynağı olarak değerlendirmiştir. Osmanlı Devleti'nin Hristiyanların yoğun yaşadığı bölgelerde Müslüman nüfusunu artırma stratejisi Kafkasya göçmenlerinin yerleştirilmesiyle hayata geçirilmiş ve bu göçmenlerin özellikle isyanları bastırmada ve askerî yetenekleri artırmada kullanılması onların Türkiye'yi tercih etmelerinde önemli bir faktör olmuştur.

Karapapaklar için Türkiye bir güvenlik ve sığınak olmuş ve bunun yanı sıra kültürel bağların yeniden kurulabileceği, kendilerini ait hissedebilecekleri bir yerdir. Bu bağlamda Türkiye'ye göç etmek Karapapaklar için yeni bir başlangıç, bir toplumsal yeniden inşa sürecinin parçası haline bürünür. Bu süreçte yaşanan göçler Türkiye'ye sığınmalarının temel nedenlerinden biri olarak karşımıza çıkar. Özellikle politik nedenlerle artan etnik gerginlikler ve baskıcı politikalar, Karapapak Türklerinin anavatanlarını terk ederek Türkiye'yi hedef, ikinci yurt yeri olarak görmelerine yol açar. Türkiye'ye duyulan bu içten bağlılık, tarihsel ve kültürel birlikteliğin güçlü olmasıyla da desteklenir.

Karapapak Türklerinin Türkiye'ye göç etmelerindeki birincil motivasyon hem çocuklarının Türk kültürü içinde yetişmesi isteği hem de anavatanlarına duydukları özlemdir. Bu göç, ekonomik zorluklar ve işsizlik gibi faktörlerin yanı sıra, milliyetçilik ve vatan sevgisi gibi güçlü duygusal bağları da şekillendirir.

Karapapak Türkleri için Türkiye sadece bir sığınak değil, aynı zamanda kültürel ve tarihsel kimliklerinin korunabileceği bir yer olarak değerlidir. Göç edenler çoğu zaman zulüm, baskı ve tehlike altında yaşamaktan kurtulmak için yola çıkarlar. Selim Efendi ve eşinin Ağlağan Dağı'ndan Türkiye'ye yaptıkları yolculuk, güvenli bir yere ulaşma arzusunu ve yeni bir başlangıç yapma isteğini yansıtır. Aynı şekilde Mihrali Bey'in ailesini ve yakınlarını Türkiye'ye götürme kararlılığı, aile güvenliğini sağlama ve geleceği koruma çabalarının bir ifadesidir. Bu göçler yalnızca bir yer değiştirme değil, aynı zamanda bir toplumsal güvenlik ve yeniden doğma arayışıdır.

Bu göçler sadece insanların yer değişimi değildir. Göç dalgalarıyla birlikte eski yerleşim yerlerinde sürdürülen kültürel geleneklerin, adet örflerin yeni meskenlere taşınması gerçekleşmiştir.

Karapapak Türklerinde halı sadece bir dekoratif unsur olmanın ötesinde, kültürel, sosyal ve tarihsel bir sembol olarak büyük bir öneme sahiptir. Karapapakların 19. yüzyılda Kars ve çevresine yerleşmeleriyle birlikte bu bölgeye özgü dokuma sanatı, hayvancılık ve el sanatları gelenekleriyle harmanlanarak zenginleştiği görülür. Karapapak kültürünün dokuma sanatında geliştiği ve kendine has motifler, desenler ve sembollerle dolu halılar ürettiği gözler önüne serilir. Bu halılar bölgenin doğal güzelliklerini, etnik motifleri ve kültürel mirasını yansıtırken, Karapapakların tarihsel ve kültürel kimliğini de somut bir şekilde ortaya koyar. Karapapaklarda halı kuşaktan kuşağa aktarılan bir el sanatı ve aynı zamanda bir kültürel mirasın taşıyıcısıdır. Bu halılar zengin motifleriyle ve renkleriyle sadece birer süs eşyası değil, toplumun kimliğini, geleneklerini ve geçmişini yansıtan objelerdir.

Karapapak halıları aileler için büyük değer taşır; evlerin tabanını ve duvarlarını süslemekle kalmaz, aynı zamanda misafir ağırlama, özel günlerde kullanma ve toplumsal ilişkileri pekiştirme işlevi görür. Halıların dokunmasında kullanılan doğal hammaddeler ve geleneksel yöntemler bu zanaatın köklü geçmişini ve sürdürülebilirliğini simgeler. Karapapaklar için halı yaşamın içinden gelen, toplumsal ve kültürel bağları kuvvetlendiren bir değerdir. Kars ve çevresi İpek Yolu'nun bir parçası olarak birçok farklı

kültürle etkileşim içinde olmuştur. Bu kültürel çeşitlilik Karapapak halılarında da kendini gösterir. Kafkas halıları, özellikle Borçalı ve Gazah bölgelerinden gelen desenlerle zenginleşmiştir ve bu da bölgenin kültürel çeşitliliğinin halılara yansıdığını gösterir. Halıların üzerindeki motifler ve desenler hem doğal dünyayı hem de Karapapakların tarihsel ve kültürel mirasını yansıtır.

Kartallar Sınır Tanımaz romanında da belirtildiği gibi, Kafkas halıları sadece bir evin dekorasyonu değil, aynı zamanda karakterlerin kültürel kökenlerini ve duygusal bağlarını ifade eden birer sembollerdir. Bu halılar karakterlerin kültürel miraslarına olan bağlılığını ve sanat eserlerine duyulan hayranlığı yansıtır. Halılar aynı zamanda Karapapaklar için toplumsal ve ekonomik bir değer taşır. Bu halılar genellikle kadınların elleriyle büyük bir özenle dokunur ve aileler için önemli bir geçim kaynağı oluşturur. Halı dokumacılığı bir yandan ekonomik olarak önemli bir katkı sağlarken, diğer yandan kadınların toplumsal rollerini de yüceltir. Halı dokuyan kadınlar sadece ailelerine ekonomik destek sağlamakla kalmaz, aynı zamanda kültürel mirasın taşıyıcısı olurlar. Bu nedenle halılar hem toplumsal dayanışmayı hem de ekonomik sürdürülebilirliği simgeler. Karapapak halıları sadece estetik unsur veya kültürel değer, ayrıca toplumsal ilişkiler ve kültürel kimlik açısından da derin anlamlar taşır. Rusya'nın Borçalı bölgesini işgal etmesiyle birlikte Karapapakların kültürel mirasları tahrip edilmiş, halıları ve diğer değerli eşyaları ellerinden alınmıştır. Bu tür durumlar sadece maddi bir kayıp değil, aynı zamanda toplumsal ve kültürel bir travma olarak da değerlendirilmelidir. Parti yöneticilerinin halılara el koyması bir toplumun kültürel belleğini yok etmeye yönelik bir eylem olarak görülebilir. Halılara el konulması sadece bir ailenin ekonomik kaybı değil, aynı zamanda bir toplumun geçmişine, kimliğine ve kültürel değerlerine zarar verilmesi anlamına gelir.

Karapapak Türklerinde halk hekimliği tarihsel ve kültürel bağlamda derin bir yer tutan, toplumsal yaşamın ayrılmaz bir parçası olarak öne çıkar. Halk hekimliği modern tıbbi hizmetlerin yetersiz olduğu veya tercih edilmediği durumlarda sağlık problemlerine çözüm sunan, geleneksel bilgi ve pratiklere dayalı bir sağlık hizmeti biçimidir. Karapapak kültüründe halk hekimliği doğayla iç içe olan bir yaşam tarzından beslenir ve bitkisel ilaçlar, şifalı otlar gibi doğal kaynaklara dayanır. Bu yöntemler uzun yıllar boyunca kuşaktan kuşağa aktarılan bilgi birikimiyle şekillenir, zamanla toplumun sağlık ihtiyaçlarını karşılamada önemli bir role sahip olur. Halk hekimliği sadece bir sağlık

hizmeti olmanın ötesinde, toplumsal değerlerin, inançların ve geleneklerin bir yansımasıdır. Karapapak toplumunda sağlık hizmeti sunan kişiler genellikle saygı duyulan, güvenilir ve yardımsever bireylerdir. Şahbender gibi halk hekimleri para almadan, tamamen toplumun refahı için çalışan ve şifa dağıtan karakterler olarak öne çıkar. Bu uygulama toplumun yardımlaşma ve dayanışma değerlerinin bir göstergesidir. Halk hekimliği bu yönüyle sadece sağlık sorunlarını çözmekle kalmaz, aynı zamanda toplumsal bağları güçlendirir, dayanışmayı ve misafirperverliği ön plana çıkarır. Şahbender'in misafirperverliği ve yardımseverliği Karapapakların halk hekimliği uygulamalarında bireyler arasındaki sosyal ilişkilerin önemli olduğunu gösterir.

Karapapak halk hekimliği geleneklerinde yaralı bir kişiye su verilmemesi gibi belirli inançlar halkın sağlık sorunlarına nasıl yaklaştığını ve tedavi sürecini nasıl şekillendirdiğini yansıtır. Bu uygulamalar kültürel birikimden beslenen ve bilimsel açıklamalara dayanmayan inançlardan doğar. Örneğin, su verilmemesi gerektiğine dair inanç, suyun hastalığı kötüleştireceği veya kanamayı artıracığı düşüncesinden kaynaklanır. Köroğlu Destanı'nda olduğu gibi, bu tür inançlar halk anlatılarında da kendine yer bulur ve toplumda nesiller boyu kabul gören sağlık bilgileri olarak yaşar. Halk hekimliği uygulamaları modern tıptan farklı olarak, doğrudan bireyin yaşadığı çevreye ve o çevrede bulunan doğal kaynaklara dayanır. Şahbender'in bitkisel tedavi yöntemleri doğanın sunduğu şifalı bitkilerin kullanılması ve hastalıklarla başa çıkma konusunda geleneksel bilgiye başvurulması halk hekimliğinin doğayla ne kadar uyumlu olduğunu gösterir. Doğal kaynakların kullanılması Karapapakların sağlık sorunlarını çözmek için hem doğayı tanıdıklarını hem de onun şifalı özelliklerine inandıklarını ortaya koyar. Bu yöntemler modern tıbbın kimyasal ilaçlarına alternatif olarak, doğadan gelen şifa kaynaklarını öne çıkarır. Halk hekimliği aynı zamanda bir kültürel mirasın korunmasını ve gelecek kuşaklara aktarılmasını sağlar. Toplumun sağlıkla ilgili bilgi birikimi nesillere aktarılan bir hazine olarak görülür ve bu bilgi hem sağlık sorunlarının çözümünde hem de kültürel kimliğin korunmasında önemli rol oynar. Şahbender gibi halk hekimlerinin uyguladığı yöntemler sadece sağlık hizmeti sağlamakla kalmaz, aynı zamanda bir topluluğun ortak bilgi ve değerlerinin birer taşıyıcısıdır. Bu bağlamda halk hekimliği bir toplumun kültürel belleğinin ve tarihinin korunmasına katkıda bulunur.

Karapapak Türklerinin mezar taşlarında işlenen motifler derin kültürel, sosyal ve manevi anlamlar taşır. Bu motifler sadece estetik birer süsleme değil, aynı zamanda ölen

kişinin kimliği, toplumsal rolü, inançları ve değerleri hakkında önemli bilgiler sunar. Türk kültüründe mezar ve mezar taşları, ölen kişiye saygı göstermenin, onun anısını yaşatmanın ve öteki dünyaya geçiş sürecine dair inançların bir tecessümüdür. Karapapak mezar taşlarında yer alan kılıç, tüfek, bayrak, ay yıldız gibi semboller ölen kişinin kahramanlığı, vatanseverliği ve savaşçılık özelliklerini yansıtmakla birlikte, Türk toplumunun tarihsel ve kültürel hafızasında derin izler bıraktığını ortaya koyar. Mezar taşlarındaki motifler ölen kişinin toplumsal rolünü ve statüsünü sembolize eder. Örneğin, kılıç ve tüfek gibi savaş aletleri ölen kişinin savaşçı kimliğini ve milletini savunma çabasını ifade eder.

Kafkas Koçakları'nda Memmed Baba'nın mezar taşında kılıç ve tüfek gibi figürlerin yer alması onun bir savaşçı olarak halkını ve vatanını korumak için verdiği mücadeleyi simgeler. Bu motifler sadece bireyin kahramanlıklarını değil, aynı zamanda Türk kültüründe savaşçı kimliğin ne kadar yüce ve saygıdeğer bir rol olduğunu da gösterir. Türk kültüründe kılıç, güç ve adaletin sembolüdür. Kılıcın mezar taşında yer alması ölen kişinin hem fiziksel hem de manevi bir liderlik sergilediğini ifade eder. Dağ tepelere gömülme geleneği Türklerin doğayla olan derin manevi bağını ve ölümlerine duydukları saygıyı gösterir. Memmed Baba'nın tepeye defnedilmesi Türklerin, ölenlerin ruhlarının gökyüzüne yükseldiğine ve Tanrı'ya daha yakın olacağına dair inançlarının bir kanıtıdır. Bu, dağların kutsal kabul edilmesiyle de ilgilidir. Dağların ve yüksek yerlerin mezar alanı olarak seçilmesi sadece manevi bir yüceliği değil, aynı zamanda ölümlerin fiziksel kalıntılarının korunmasını da sağlar. Yüksek yerlerdeki mezarlar, doğal afetlerden ve diğer tehlikelerden daha iyi korunur, bu da mezarların ve içlerindeki eşyaların uzun süre sağlam kalmasını mümkün kılar. Mezar taşlarında yer alan bayrak ve ay yıldız gibi ulusal semboller ölen kişinin vatanseverliğini ve millî kimliğini temsil eder. Memmed Baba'nın mezar taşında yer alan üç ay yıldız onun Osmanlı Devleti adına vatanını savunduğunu ve milletine olan bağlılığını simgeler. Bayrak ve ay yıldız motifleri Türk mezar taşlarında sıkça görülen ulusal semboller olup, ölen kişinin Türk kimliğine ve bağımsızlık mücadelesine olan katkısını vurgular. Bu semboller mezar taşını bir vatanseverlik ve bağımsızlık simgesi haline getirir, böylece ölen kişinin milletine olan hizmeti ölümsüzleştirilir.

Karapapak Türklerinin mutfak sofrası kültürü tarihsel süreç içinde şekillenen ve toplumsal yapının ayrılmaz bir parçası haline gelen zengin ve köklü bir gelenektir. Bu

kültür Karapapakların göçebe yaşam tarzıyla, coğrafi konumlarıyla, sosyal ve ekonomik yapılarıyla sıkı bir şekilde bağlantılıdır. Yemek kültürü bir yandan temel beslenme ihtiyaçlarını karşılarken, diğer yandan da toplumsal kimliğin, birlik ve beraberliğin bir ifadesi olarak görülür.

Karapapakların göç ettikleri Güney Kafkasya ve Doğu Anadolu coğrafyası mutfak kültürlerinin gelişmesine ve zenginleşmesine katkıda bulunur. Türk mutfağının genelinde olduğu gibi, Karapapak mutfağının da farklı coğrafyalardan ve kültürlerden beslenerek özgün bir mutfak zenginliği oluşturduğu görülür. Karapapakların yemek kültürü hayvancılık ve tarıma dayalı bir toplum yapısından beslenir. Özellikle Karapapak mutfağının vazgeçilmez bileşenleri olarak hayvansal mahsuller, süt ve süt ürünleridir. Et yemekleri Karapapaklar için hem temel bir beslenme kaynağı hem de toplumsal paylaşımın bir sembolüdür. Bu kültürün en bilinen yemeklerinden biri olan hengeli hem basit hem de doyurucu bir yemek olarak göze çarpar. Hamur işi olan hengeli buğday unu, su ve tuz gibi temel malzemelerden yapılan hamurun çeşitli şekillerde hazırlanıp, yoğurt ve et sosları ile servis edilmesiyle ortaya çıkar. Yemeğin hazırlanması aile içinde bir etkinlik haline dönüşür ve toplumsal bağları kuvvetlendirir.

Karapapak mutfağında yöresel otlar, sebzeler ve baklagiller de önemli yer tutar. Bu otlar ve sebzeler, sadece lezzet katmakla kalmaz, aynı zamanda besleyici özellikleriyle de öne çıkar. Karapapaklar doğadan topladıkları otları yemeklerinde kullanarak hem sağlıklarını korur hem de yemeklerine bölgesel bir tat kazandırır. Yemeklerde kullanılan baharatlar ise Türk mutfağının diğer bölgeleriyle benzerlik gösterir; ancak Karapapaklar yemeklerde genellikle sade ve doğal tatları tercih ederek baharat kullanımını dengeli tutarlar. Karapapak mutfağının en önemli özelliklerinden biri de paylaşım kültürüne dayalı olmasıdır. Yemekler sadece bireysel tüketim için değil, toplumsal etkileşimi artırmak için de yapılır. Aile sofraları Karapapak kültüründe önemli bir yer tutar ve bu sofralarda yemek paylaşımı toplumsal dayanışmanın ve aile bağlarının güçlenmesine katkı sağlar. Geleneksel olarak büyük sofralar kurulur, konukseverlik önemli bir değer olarak vurgulanır ve misafirlerle yemek paylaşılır. Karapapaklar için sofrada bir araya gelmek sadece nelerse yemek değil, aynı zamanda sosyal ilişkileri pekiştiren bir ritüeldir. Karapapak mutfağı, coğrafi konumun ve tarihsel süreçlerin etkisiyle şekillenen kültürel mirası kuşaktan kuşağa aktarmayı başarmıştır.

Karapapak Türklerinde silahlar hem savaş hem de dinî değerlerle sıkı bir ilişki içerisinde. İslam'ın etkisi altında silah kullanımı ve savaşçı ruh, adalet, direniş ve cihat kavramlarıyla ilişkilendirilir. İslam'ın savaş ve savunma konusundaki öğretileri Karapapakların geleneksel askerî değerleriyle örtüşür ve bu değerlerin derinleşmesini sağlar. İslam'da savunma ve adalet için savaşma gerekliliği Kuran'da ve Hz. Muhammed'in hadislerinde vurgulanır; bu da Türklerin askerlik ve savaş kültürünü manevi bir boyuta taşıdığını gösterir. Ancak silah kullanımının dinsel ve toplumsal boyutları farklı bakış açılarıyla da ele alınır.

Kartallar Sınır Tanımaz romanında Abdullah Hoca ile Aloy arasında geçen diyalog silah ve din arasındaki karmaşık ilişkiyi gözler önüne serer. Abdullah Hoca'nın silah kullanımını din göreviyle çelişkili görmesi barışçıl bir yaklaşımı yansıtırken, Aloy'un savunma ve güvenlik gereksinimlerinin dinsel ve toplumsal bir sorumluluk olarak kabul edilmesi gerektiğini vurgulaması, tarihsel ve pratik bir bakış açısını temsil eder. Aloy diğer dini grupların aktif savunma hazırlıkları yaparken Müslümanların bu konuda geri kalmalarının onları zayıf ve savunmasız bıraktığını ifade eder. Bu durum kültürel ve sosyal dinamiklerin yanı sıra, toplumsal dayanışma ve kolektif güvenliğin de bir gereği olarak görülür.

Göçmenlerin Anadolu insanlarıyla uyumu hususunda, Selim Efendi, eşi, Borçalı gençleri, Aloy Hacı ve diğerlerinin mücadelesi fonunda Kafkasya güneyinden Anadolu'ya yapılan göçler, tarihsel, kültürel ve insani açıdan derin izler bırakan karmaşık süreçlerdir. Bu göç dalgaları yalnızca fiziksel bir yer değiştirme olmayıp, aynı zamanda toplumsal, kültürel, duygusal yeniden yapılanmayı da beraberinde getirir.

Göç eden Karapapak Türklerinin ve diğer Kafkasya halklarının yaşadıkları zorluklar, bu süreçte karşılaştıkları tehlikeler ve bunların üstesinden gelme çabaları insanın direnç, umut ve dayanışma gücünü yansıtır. Göç süreçlerinde karşılaşılan zorluklar, insanların dayanışma ve birlikte hareket etme gerekliliğini ortaya koyar. Naki ve Hazeyin kardeşlerin ormandaki hayatta kalma mücadeleleri, Aloy Hacı'nın yaralı olarak Türkiye'ye ulaşma çabası, bu zorluklar karşısında insanın direncini ve başkalarıyla dayanışma içinde bulunma zorunluluğunu vurgular.

Göç bireylerin ve toplulukların sadece fiziksel değil, aynı zamanda ruhsal dayanıklılıklarını da sınanan bir süreçtir. Göç edenlerin vardıkları yeni topraklarda yeni

bir kimlik oluşturma ve topluma uyum sağlama çabaları göç süreçlerinin önemli bir yönünü oluşturur.

İki Borçalı gencinin Türkiye nüfusuna katılması, Naki ve Hazeyin'in yerel halktan yardım alarak sınırı geçmesi gibi örnekler göçmenlerin yeni bir toplumda yer edinme ve bu toplumun bir parçası olma çabalarını gösterir. Bu, sadece yeni bir mekâna uyum sağlama değil, aynı zamanda kültürel olarak da bir dönüşüm ve bütünleşik sürecidir. Kafkasya'dan Anadolu'ya yönelik göçler sadece coğrafi bir yer değiştirme değil, aynı zamanda derin kültürel, toplumsal ve duygusal dönüşümlerle dolu bir süreçtir. Göç eden Karapapak Türkleri ve diğer Kafkasya halkları bu süreçte karşılaştıkları zorluklara rağmen, yeni bir başlangıç yapma umudunu ve dirençlerini korumuşlardır. Göç bu topluluklar için bir hayatta kalma, kimliklerini koruma ve yeni bir yaşam kurma sürecidir. Bu süreç aynı zamanda geçmişle olan bağların korunmasını ve yeni bir kültürel kimliğin inşa edilmesini içerir. Göçmenlerin yaşadıkları bu süreç, insanların direncini, umutlarını ve dayanışma gücünü ortaya koyar ve bu bağlamda da evrensel bir deneyim olarak değerlendirilebilir.

Aloy Hacı'nın Anadolu'ya göçü ve Eleşkirt'teki yeni yaşamı, göçmenlerin yerleştikleri bölgelerde karşılaştıkları toplumsal zorlukları ve bu zorlukların üstesinden gelme süreçlerini çarpıcı bir şekilde yansıtır. Ahıska ve Borçalı-Gazah Türkleri gibi topluluklar Türkiye'ye göç ettiklerinde yalnızca yeni bir coğrafyaya uyum sağlamak zorunda bulunmamış, aynı zamanda yerli halkla sosyal ve ekonomik açıdan uyumlu bir yaşam kurmak için de mücadele etmek durumunda kalmışlardır.

Aloy Hacı'nın Eleşkirt'e yerleşmesi ve burada yaşadıkları, göçmenlerin topluma katılım sürecinde karşılaştıkları engelleri ve bu engelleri aşma yollarını gözler önüne serer. Aloy Hacı'nın Eleşkirt'e yerleşmesi göçmenlerin yerel halkla uyum sağlama sürecinin bir yankısıdır. Eleşkirt'e geldikten sonra, çevresindeki insanlarla olumlu ilişkiler kuran ve topluma entegre olma çabası gösteren Aloy Hacı yerel halkla sosyal ve ekonomik bağlarını güçlendirir. Bu bağlar onun köyde saygın bir yer edinmesini ve toplumun önemli bir parçası olmasını sağlar. Özellikle köydeki sosyal etkinliklere katılması, komşularıyla iyi ilişkiler kurması ve köyün sorunlarına çözüm bulma çabaları, Aloy Hacı'nın Eleşkirt'teki toplumla uyum sağlama sürecinin başarılı bir örneğidir. Ancak bu süreç her zaman sorunsuz ilerlemez. Reşit Ağa ile yaşanan çatışma, göçmenlerin

yerleştikleri bölgelerde karşılaştıkları sosyal rekabetin ve kıskançlığın bariz bir göstergesidir.

Aloy Hacı'nın köyde tarımsal üretim yapması, kendi emeğiyle geçimini sağlaması ve halkın gözünde saygınlık kazanması yerel güç sahiplerini rahatsız eder. Reşit Ağa gibi yerel otoriteler bu durumdan rahatsızlık duyarak, kendi sosyal ve ekonomik statülerinin sarsılacağını düşünürler. Bu da Aloy Hacı'nın karşısına yeni zorluklar çıkarır ve toplumsal uyum sürecini daha da karmaşık hale getirir. Reşit Ağa'nın Aloy Hacı'nın başarısını kıskanarak onu engellemeye çalışması, göçmenlerin yerleştikleri yeni toplumlarda nasıl dışlanabileceklerini ve haksızlıklarla karşılaşabileceklerini gösterir. Bu durum yerel halkla göçmenler arasında yaşanan rekabetin ve sosyal gerilimlerin bir yansımasıdır. Aloy Hacı'nın suyu kesme olayında yaşadığı haksızlık, onun toplumsal uyum sürecinde karşılaştığı engellerden yalnızca biridir. Ancak, Aloy Hacı'nın hukuki yollara başvurarak adalet araması ve mahkemede hakkını savunması, onun sadece bir birey olarak değil, toplumsal düzenin bir parçası olarak haklarını koruma çabasını simgeler.

Bu olaylar göçmenlerin yerleştikleri yeni coğrafyalarda sadece fiziksel ve ekonomik uyum süreçlerinden geçmediklerini, aynı zamanda sosyal ve hukuki mücadelelerle de karşı karşıya kaldıklarını ortaya koyar. Aloy Hacı'nın Eleşkirt'te karşılaştığı bu zorluklar, göçmenlerin topluma entegrasyon süreçlerinin ne denli karmaşık olabileceğini ve bu süreçte karşılaşılan sosyal gerilimlerin nasıl aşılabileceğini gösterir. Aloy Hacı'nın kararlılığı, cesareti ve adalet arayışı göçmenlerin yeni bir topluma uyum sağlama süreçlerinde karşılaştıkları zorluklarla nasıl başa çıkabileceklerini ve entegrasyonlarını nasıl başarıyla tamamlayabileceklerini vurgular.

Kafkasya göçmenlerinin Türkiye illerinde yerleşmeleri pek çok sorunları, demografik durumdaki değişimi de beraberinde getirmiştir. Kafkasyalıların Anadolu'ya geçtikten sonra farklı yerlere iskanı hem göçmenlerin güvenliği hem de Türkiye'nin ulusal güvenlik politikaları açısından stratejik bir uygulama olmuştur. Göçmenlerin özellikle sınır bölgelerinde yaşanan siyasal ve sosyal karışıklıklardan kaçan koçakların Türkiye'nin iç bölgelerine yerleştirilmesi bir yandan onların huzur içinde yaşamalarını sağlamak, diğer yandan ise Türkiye'nin sınır güvenliğini korumak amacı taşır.

Türk yetkililerin sakin ve uslu sığınmacıları tercih etmeleri göçmenlerin topluma uyum sağlamasını ve potansiyel güvenlik risklerinin azaltılmasını amaçlar. Göçmenlerin yerleştirilmesinde uygulanan strateji olaylara karışmamış olanların akrabalarının yanına

gönderilmesi, olaylara karışanların ise iç bölgelere yönlendirilmesi, göçmenlerin kontrol altında tutulması ve sosyal huzurun korunması açısından önemlidir. Bu yerleştirme politikası göçmenlerin sınır bölgelerinde oluşturabileceği potansiyel tehditlerin önlenmesi ve ülkenin güvenlik çıkarlarının korunması için alınan bir tedbirdir.

Aynı zamanda bu tür yerleştirme politikalarının göçmenler üzerinde psikolojik ve sosyal etkileri olabileceği de göz ardı edilmemelidir. Göçmenlerin yerleştikleri bölgelerde düzenli olarak karakola gidip imza vermeleri hem göçmenlerin izlenmesini hem de yerel halkın güvenlik kaygılarının giderilmesini amaçlar. Bu süreç göçmenlerin yerleştikleri topluma uyum sağlamalarını zorlaştırabilir ve sürekli izlenme hissi onların üzerinde baskı ve güvensizlik yaratabilir. Öte yandan, yerel halkın güvenliğini artırmak ve potansiyel tehditleri erken tespit etmek açısından bu tür uygulamalar yerel topluluklar tarafından olumlu karşılanabilir.

Yazarımızın eserlerinde yansıtıldığı gibi, Kafkasya güneyinden Türkiye'ye göç eden koçaklar Borçalı ve Gazah bölgelerinde uygulanmış baskı ve yıldırma politikaları sonucunda yerel halkın güvenliğini sağlamak ve zulme karşı koymak amacıyla örgütlenmiş bir topluluk olarak öne çıkar. Sultanov'un liderliğinde, bölgedeki adaletsizlik ve zulme karşı güçlü bir direniş örgütü kurma çabaları koçakların tarihsel önemini ve bu topluluğun direnişçi kimliğini ortaya koyar. Koçaklar hem halkı koruma hem de haklarını savunma amacını güderken bu süreçte karşılaştıkları zorluklar onların mücadelesini daha da pekiştirir.

Koçakların Türkiye'ye göç ettikten sonra yerel halkı koruma ve güvenliği sağlama çabaları onların sadece kendi toplumları için değil, aynı zamanda Türk aileleri için de önemli bir güvence kaynağı olduğunu gösterir. Koçaklar halkın aralarındaki anlaşmazlıkları çözmek, haksızlıklara karşı durmak ve zayıf grupları korumak gibi işlevler üstlenir. Bu süreçte özellikle sınır bölgelerinde güvenliği sağlamak ve Ermeni, Gürcü saldırılarına karşı koymak gibi görevler de üstlenir. Ayrıca, Osmanlı Devleti'nin Doğu Anadolu bölgesinde kurduğu Hamidiye Alayları'na benzer şekilde Köy Muhafaza Birliği gibi yerel savunma birimleri oluşturur ve bu birimlerin liderliğini yapar.

Koçakların Türk aileleri, özellikle Ermeniler ve Gürcüler tarafından zulme uğrar, mağdur olur ve güvenlik ihtiyacı duyan kesimlerden oluşur. Bu aileler Kars, Ardahan, Iğdır gibi bölgelere yerleştirilir ve Osmanlı Devleti'nin sunduğu muhacir haklarından yararlanır. Göç ettirilen bu aileler yeni yerleşim yerlerinde güvenlik, barınma ve geçim

olanaklarıyla desteklenir. Bu süreç aynı zamanda bu ailelerin travmatik deneyimlerden kurtulmaları ve yeni bir hayat kurmaları için bir fırsat olur. Koçaklar göç ettirdikleri ailelere yardım etmekle kalmaz, aynı zamanda bölgedeki aydın ve bilgili kişilerin de Türkiye'ye geçişini sağlar. Çeşitli gruplardan gelen aydınlar Iğdır gibi bölgelere yerleştirilir ve bölgenin kalkınmasına katkıda bulunulur. Bu süreç sadece bireysel bir göç hareketi değil, aynı zamanda toplumun genel refahını artırmaya yönelik bir stratejinin parçasıdır. Koçakların bu çabaları bölgenin sosyal ve kültürel yapısına katkıda bulunur ve toplumsal dayanışmanın önemini pekiştirir.

Göçlerin etkilerinin siyasal sosyal süreç bakımından da görünümü yazarımızın eserlerinde özgünlükle yansıdığı gözlemlenir.

Karapapak Türklerinin Anadolu'nun doğusunda stratejik bir konumda yer alması ve bu bölgenin askerî konumuna olan katkıları Osmanlı İmparatorluğu'nun ve Türkiye Cumhuriyeti'nin güvenliği açısından öneme sahiptir. Zaman boyunca Karapapak Türkleri sadece cephede değil, cephe gerisinde de önemli askerî hizmetlerde bulunarak, bölgedeki çatışmalarda kilit roller üstlenmişlerdir. Bu askerî hizmetler onların hem savaş alanında hem de sivil yaşamda nasıl bir etki yarattığını ortaya koyar.

Cenubi Garbi Kafkas Cumhuriyeti'nin kuruluşu ve kısa süre sonra sona ermesi Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküş süreciyle birleşen yerel bağımsızlık hareketlerinin ve uluslararası güçlerin müdahalelerinin etkilerini açık bir şekilde ortaya koyar. 1877-1878 savaşıyla başlayan Kafkasya'daki toprak kayıpları, Osmanlı Devleti'nin bölgedeki etkisini giderek azaltmış ve Kars, Ardahan, Batum gibi stratejik öneme sahip bölgeler Rusya egemenliğine geçmişti. 1918 Brest Litovsk Antlaşmasıyla Osmanlı bu toprakları geri alsa da Mondros Mütarekesiyle yeniden kaybeder, bölge uluslararası çıkarların çatıştığı ve çeşitli etnik grupların bağımsızlık taleplerinin yankı bulduğu bir mücadele alanına dönüşür. Bu tarihsel bağlamda Türk ve Müslüman halkların Osmanlı İmparatorluğu'nun dağılmasıyla kendi kaderlerini tayin etme çabaları Kars İslam Şurası ve sonrasında Cenubi Garbi Kafkas Cumhuriyeti gibi yerel yönetimlerle şekillenir.

Kars İslam Şurası bölgedeki Türklerin millî kimliklerini ve haklarını savunmak amacıyla örgütlenmeleri sonucunda kurulur, Türklerin millî bağımsızlık mücadelesinin en önemli yerel teşkilatlarından biri haline gelir. Bu bağlamda millî direniş hareketi hem Osmanlı'nın dağılmasından sonra ortaya çıkan siyasal boşluğu doldurmaya yönelik bir girişim hem de Türk ve Müslüman halkların varlıklarını koruma mücadelesidir. Kars

İslam Şurası ve ardından gelen Cenubi Garbi Kafkas Hükümeti halkın örgütlü bir şekilde bağımsızlık talebini dile getirmesinin bir ifadesidir. Ocak 1919'da Büyük Kars Kongresi'nde “Milli Şura Hükümeti” adının “Cenubi Garbi Kafkas Hükümeti Muvakkati Milliyesi” olarak değiştirilmesi bu hükümetin millî mücadeleyi Güneybatı Kafkasya'da geniş bir coğrafyaya yayma amacını taşıdığını gösterir. Kafkasya'da Türk ve Müslüman halkların bağımsızlık mücadelesi Ermeni grupların zulümlerine karşı bir direniş mücadelesi olduğu kadar, aynı zamanda Türk millî kimliğini koruma ve yeni bir ulusal düzen inşa etme girişimidir. Ancak, bu yerel yönetimlerin ve bağımsızlık hareketlerinin kısa süre sonra sona ermesi uluslararası müdahalelerle yakından ilişkilidir. İngilizler, Ermenilerin desteğiyle Cenubi Garbi Kafkas Hükümeti'ni hedef alır, 13 Nisan 1919'da Kars'taki parlamento binasına baskın düzenleyerek hükümet yetkililerini tutuklar ve Malta'ya sürgüne gönderir. Bu baskın ve sonrasında yaşanan olaylar, dış müdahalelerin bölgedeki Türklerin bağımsızlık mücadelesini nasıl zayıflattığını ve engellediğini açıkça göstermektedir. Kafkasya'daki millî mücadele kısa sürede büyük bir darbe alır, Ermeniler yeniden kontrolü ele geçirir ve bölgede zulümler başlar.

Karapapak Türklerinin cephe gerisinde üstlendiği roller, özellikle II. Dünya Savaşı sırasında Türkiye'nin savaş hazırlıklarında kendini gösterir. Türkiye savaşın getirdiği olası tehditlere karşı önceden tedbirler alırken, Kafkas koçakları gibi tecrübeli, milliyetçi ve vatansever grupları hizmetlerde görevlendirerek, iç güvenliği ve askerî hazırlıkları güçlendirir. Koçaklar lojistik destek, mühimmat ve erzak taşımacılığı gibi görevlerle ordunun operasyonel kabiliyetlerini artırır, aynı zamanda kritik bilgilerin paylaşılması ve gizliliğin korunması gibi hayati sorumluluklar üstlenir.

Özellikle Erciş'te toplanarak farklı bölgelerdeki askerî kışlalarda görevlendirilen koçaklar cephe gerisindeki savaş hazırlıklarının vazgeçilmez unsurları olurlar. Karapapaklar yerel coğrafi bilgilerinin yanı sıra, zorlu koşullarda hayatta kalma, düşmandan intikam alma ve esir kurtarma gibi özel taktiklerle orduya benzersiz katkılar sunmuşlardır. Bu bilgi ve deneyimler, düzenli askerî eğitimlerin ötesinde pratik tecrübe ve yerel koşullara hakimiyet gerektiren becerilerdir. Aloy Hacı ve arkadaşlarının Eleşkirt gibi stratejik bölgelerde bu tür tecrübelerini paylaşarak orduya destek olmaları onların askerî operasyonlara olan katkılarının ne denli değerli olduğunu ortaya koyar. Bu tür destekler Osmanlı İmparatorluğu'nun ve Türkiye Cumhuriyeti'nin askerî stratejilerinde yerel unsurların önemini bir kez daha vurgular.

Karapapak Türklerinin Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinde gayretleri, özellikle Hamidiye alayları gibi birliklerde görev alarak bölgenin güvenliğini sağlamada ve millî mücadele ruhunu canlandırmada belirginleşir. Ermeni isyanlarına karşı etkili bir şekilde mücadele eden bu alaylar bölgedeki istikrarı korumanın yanı sıra, Osmanlı'nın millî mücadelesine de mühim katkılarda bulunmuşlardır. Mihrali Bey gibi liderin Osmanlı ordusuna katılma ve süvari birlikleri kurma çabaları Karapapak Türklerinin vatanseverlik ve bağımsızlık duygularının güçlü olduğunu gösterir.

Mihrali Bey'in liderliğindeki Karapapak süvarileri Osmanlı İmparatorluğu'nun doğu sınırlarının korunmasında halledici bir rol oynar, bu süreçte Osmanlı yönetimiyle olan entegrasyonlarını daha da güçlendirir. Karapapak Türklerinin cephe gerisindeki askerî hizmetleri, onların Osmanlı'nın ve Türkiye Cumhuriyeti'nin savunma, güvenlik stratejilerinde ne denli önemli bir rol oynadığını açıkça gösterir. Lojistik destek, yerel bilgi paylaşımı, cephe gerisinde yürütülen operasyonlar ve Hamidiye Alayları'ndaki faaliyetler Karapapak Türklerinin askerî ve stratejik katkılarını ortaya koyar.

Bu topluluk sadece bir etnik grup olarak değil, aynı zamanda millî mücadele ruhunu canlandıran, vatanseverlik ve bağımsızlık idealleri doğrultusunda faaliyet gösteren bir güç olarak tarih sahnesinde yerini alır. Karapapakların bu askerî hizmetleri Türkiye'nin modern tarihindeki önemli dönemeçlerde sağladıkları katkılarla, toplumsal dayanışma ve ulusal bilincin güçlenmesine de büyük ölçüde katkıda bulunur.

“Topal Asker” ve “Dinmeyen Acı Kafkasya” adlı eserlerde geçen kadın kahramanların öyküleri savaş zamanlarında Türk kadınının üstlendiği kritik rolleri gözler önüne serer. Bu eserlerdeki kadın kahramanlar cesaret, fedakârlık ve kararlılığın simgeleri olarak öne çıkar.

Topal Asker'de anlatılan Hatun Kız'ın halkını ayaklandırma potansiyeline sahip olması bireysel kahramanlık öyküsünün bir milletin direniş sembolüne dönüşmesini yansıtır. Kadınlar yalnızca cephe gerisinde değil, doğrudan savaş meydanında etken rol olarak mücadele ederler. Kadınların bu cesurca kahramanlıkları yalnızca bireysel birer direnişten ibaret olmayıp, bir milletin, bir toplumun var olma mücadelelerinin de temsili haline gelir.

Hem “Topal Asker”de hem de “Dinmeyen Acı Kafkasya”da kadınların savaşın ve çatışmaların en zorlu koşullarında dahi, güçlü ve dirençli karakterleriyle hüner sahnesine çıkmaları Türk kadınının vatan savunmasındaki yerini güçlü bir şekilde pekiştirir. Bu

mücadeleler sadece geçmişin birer anısı olarak kalmayıp, aynı zamanda kadınların savaş zamanlarında ve sonrasında toplumsal hayatta daha aktif ve eşit bir yer edinmelerinin önünü açar.

Mustafa Kemal Atatürk'ün liderliğindeki Türk Milli Mücadelesi sadece Anadolu'da işgalci güçlere karşı verilen bir savaş değil, aynı zamanda milletin ekonomik, sosyal ve kültürel olarak yeniden dirilişini sağlayan büyük bir mücadeledir. Bu süreçte Türkiye içeride ve dışarıda ciddi zorluklarla karşı karşıya kalmış olup, yoklukla ve kıtlıkla mücadele ederken aynı zamanda işgalci güçlere karşı direnmeye çalışmıştır. Bu kritik dönemde Türkiye'nin millî mücadelesine destek veren en önemli yardım Buhara Halk Cumhuriyeti'nden gelen maddi destek olur. Bu yardım Türkiye'nin bağımsızlık mücadelesini sürdürebilmesi ve zaferle sonuçlandırabilmesi için hayati bir rol oynamıştır.

Topal Asker hikâyesinde Buhara Halk Cumhuriyeti'nin Türkiye'ye yaptığı yardımın tarihsel, diplomatik ve kültürel açıdan ne kadar önemli olduğu anlaşılır. Timur'un zengin mirasına sahip bir ülke olarak Buhara Milli Mücadele döneminde Türkiye'ye karşılıksız olarak büyük miktarda maddi yardımda bulunur. Bu yardım Türkiye'nin işgalci güçlere karşı mücadelesinde kilit bir destek sağlar. Ancak bu yardım doğrudan gerçekleşemez, Sovyetler Birliği üzerinden Türkiye'ye ulaştırılır. Bu da Türkiye'nin Sovyetlerle yürüttüğü diplomatik ilişkilerin önemini ve uluslararası platformda stratejik hamleler yapma becerisini gösterir.

Türkiye bu dönemde hem içerideki işgalci güçlere karşı savaşır hem de dış politikada denge kurma zorunluluğu yaşar. Mustafa Kemal Atatürk Türkiye'nin bağımsızlık mücadelesi sırasında sadece Batı ile değil, aynı zamanda Doğu'daki Türk ve İslam dünyası ile de güçlü ilişkiler kurma gayretinde olmuştur. Bu bağlamda Buhara Halk Cumhuriyeti'nin yardımı Türk dünyası ile kültürel ve tarihsel bağların güçlendirilmesi açısından elzem bir rol oynar.

Atatürk, Azerbaycan'dan Türkistan'a kadar Türk dünyasıyla yakından ilgilenmiş ve bu bölgelerle olan ilişkilerin korunmasını önemli bir hedef olarak görmüştür. Onun “Köklerimize inmeli ve olayların böldüğü tarihimizin içinde bütünleşmeliyiz” sözleri, Türk dünyasıyla olan bağları güçlendirme isteğini ve bu bağları yeniden inşa etme çabasını açıkça ortaya koyar. Buhara Halk Cumhuriyeti'nin Türkiye'ye yaptığı yardımın bir diğer önemli yönü Buharalı aydınların ve liderlerin Türkiye ile olan entelektüel bağlarını da göstermesidir. Metinlerde geçen Genç Buharalılar hareketi ve Feyzullah

Hoca gibi isimler Buhara'nın ıslahat ve çağdaşlaşma çabalarını Türkiye'nin millî mücadelesiyle paralel bir şekilde yürütme isteğini ortaya koyar

Feyzullah Hoca gibi isimler Türkiye'nin modernleşme ve bağımsızlık mücadelesine büyük bir ilgi göstermiş ve bu mücadeleyi maddi yardımlar ile desteklemişlerdir. Buhara'nın ve Türkiye'nin bu dönemdeki ilişkileri Türk dünyası arasında bir dayanışma ruhunun oluşmasına önemli bir katkı sağlamıştır. Bu bağlamda Rusya'nın rolü de dikkat çekicidir. Sovyetler Birliği'nin Türkiye'ye yardım etme konusundaki tereddütleri ve Komünist bir rejim kurma hedefleri Türkiye'nin bu dönemdeki dış ilişkilerde ne kadar hassas bir denge kurmak zorunda kaldığını gözler önüne serer. Sovyetlerin Kemalistlere olan güvensizliği ve Türkiye'de sosyalist bir devrim yaratma hedefi Türkiye'nin millî bağımsızlık mücadelesine yönelik potansiyel tehlikeleri işaret eder.

Buna rağmen Mustafa Kemal Atatürk'ün ustaca yürüttüğü diplomasi sayesinde Buhara Halk Cumhuriyeti'nden gelen yardımın Sovyetler aracılığıyla Türkiye'ye ulaştırılması sağlanır ve bu yardımlar millî mücadelenin başarıya ulaşmasında kritik bir destek sağlar. Buhara Halk Cumhuriyeti'nin Türkiye'ye yaptığı maddi yardım Türk Kurtuluş Savaşı'nın zaferle sonuçlanmasında büyük bir rol oynar. Bu yardım sadece maddi kaynaklarla sınırlı kalmaz, aynı zamanda Türk dünyasıyla olan kardeşlik ve dayanışma bağlarının güçlenmesine de katkıda bulunur.

Mustafa Kemal Atatürk'ün önderliğinde yürütülen millî mücadele bu tür uluslararası destekler ve dayanışmalar sayesinde elzem bir başarıya ulaşır, Türkiye'nin bağımsızlığı bu yardımların katkısıyla daha da pekişir. Buhara Halk Cumhuriyeti'nin Türkiye'ye yaptığı yardım Türk gönül dünyası arasında karşılıklı güven ve iş birliği temelinde inşa edilen bir dönüm noktasıdır. Bu yardımlar Türk milletinin zorlu mücadele yıllarında aldığı destekler arasında en değerli ve anlamlılarından biri olarak hafızalardaki yerini alır.

Millî Mücadele dönemi boyunca Türkiye ile Sovyetler Birliği arasındaki ilişkiler karmaşık, çok boyutlu bir yapıya sahiptir. Kurtuluş Savaşı sırasında Ankara Hükümeti'nin uluslararası destek arayışı Sovyet Rusya ile kurulan ilişkilerin önemini artırır. Türkiye'nin Batılı devletlerden yardım alma ihtimali azalmışken, Sovyetler Birliği de Batı dünyasından dışlanmış ve devrimci hareketini pekiştirmek zorundadır. Bu ortak düşmanlık iki ülke arasında yakınlaşmayı teşvik eder. Ancak bu ilişki sadece bir ortak

düşmanlıkla sınırlı değildir, aynı zamanda bölgesel güç dengeleriyle ve stratejik hesaplarla da şekillenir.

Sovyetler Birliği Kafkaslar'daki ve Türkistan'daki nüfuzunu artırmak istemektedir. Bu durum Türkiye'nin doğu sınırları açısından endişe duymasına yol açar. Sovyetlerin bu bölgelerdeki etkisini artırması Türkiye'nin bağımsızlığı ve toprak bütünlüğü açısından tehdit oluşturur. Bu bağlamda 1920 yılında Moskova'da gerçekleştirilen resmi görüşmelerde, danışmalarda Türk heyeti askerî ve mali yardım talep ederken, Sovyetler Birliği Türkiye'den çeşitli tavizler ister. Bu tavizler arasında Ermenistan, Gürcistan ve Azerbaycan'daki Sovyet etkisinin kabul edilmesi gibi talepler bulunur. Bu talepler müzakereleri zorlu düzeye getirir ve tarafların daha dikkatli adımlar atmasını gerektirir.

Mart 1921'de imzalanmış Moskova Antlaşmasıyla devlet arasındaki ilişkiler resmileşmiş ve belirli bir denge sağlanmıştır. Fakat bu anlaşma Sovyetlerin Avrupa'daki devrimci beklentilerinin boşa çıkması ve Kafkaslar'daki duruma odaklanmalarına paralel olarak, bölgesel ve yerel düzeyde önemli etkiler yaratır. Bolşeviklerin Avrupa'daki devrimci hareketler üzerindeki umutlarının suya düşmesi Sovyetlerin komşu bölgelerdeki etkilerini artırma çabalarına hız verdi. Kafkaslar ve Türkistan bu stratejinin bir parçası olarak öne çıkar ve bu bölgelerdeki halklar Sovyet ideolojisine karşı direnişe geçer.

Türkistan Milli Birliği'nin (TMB) kurulması Sovyetler Birliği'nin Türk dünyasında uyguladığı baskı, böl ve yönet politikalarına karşı verilen bir tepki olarak kurulur. Zeki Velidi Togan hem bilimsel hem de siyasi açıdan güçlü biri olarak, Türk halklarının bağımsızlık arzusunu örgütleyen önemli bir liderdir. Togan'ın kişisel eğitim geçmişi, İsmail Gaspıralı ve diğer Türk aydınlarından etkilenmesi onun Türk dünyasına dair millî bilinçle hareket etmesini sağlar. TMB'nin kuruluşu Türk halklarının ortak geçmişi ve kültürel mirasına dayanarak bağımsız Türkistan devleti hedefleyen bir teşkilatın ilk somut adımlarını temsil eder. TMB bu amaçla Türkistan'daki çeşitli halkları bir araya getirerek ortak bir mücadele platformu oluşturur.

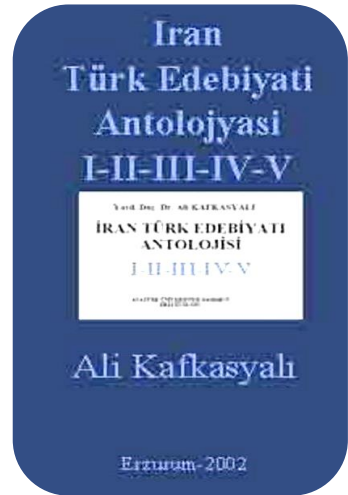
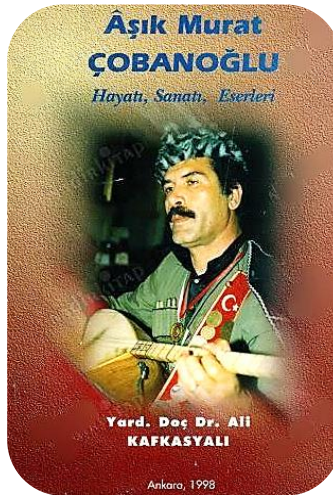
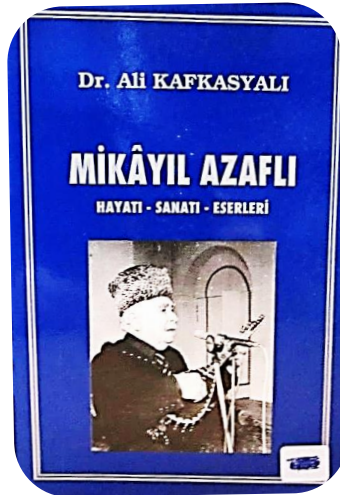
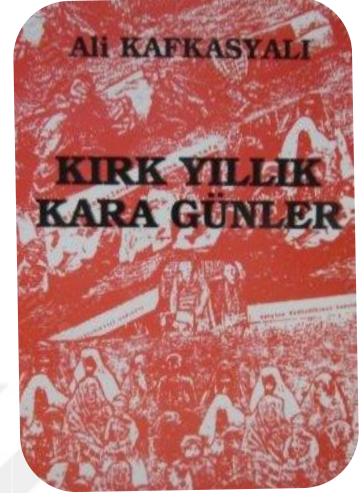
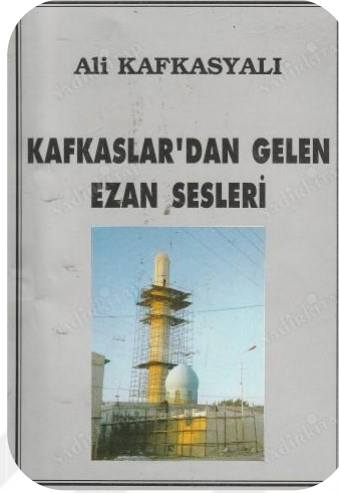
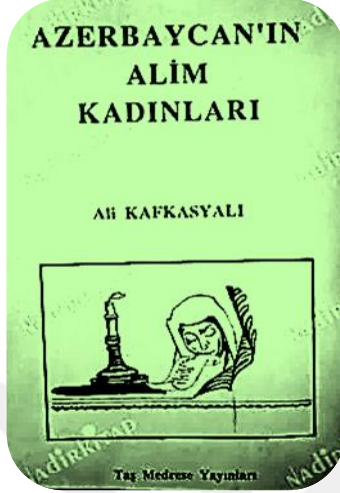
Topal Asker eserinde Mustafa Kemal Atatürk'ün yönlendirmesiyle Taşkent'te TMB'nin kurulması Anadolu ile Türkistan arasında kardeşlik bağlarının güçlendirilmesi açısından önemli bir gelişmedir. Türkiye'de yürütülen Millî Mücadele'nin etkisi ve Mustafa Kemal'in Türk gönül dünyasına ilgisi bu birlik hareketinin oluşumunda büyük rol oynar.

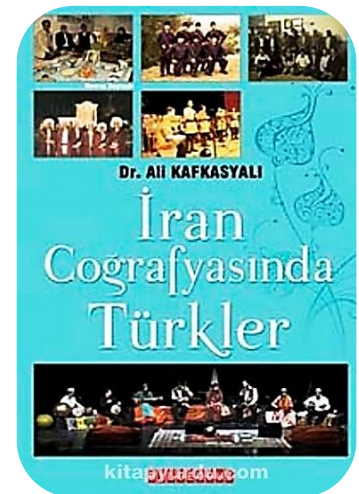
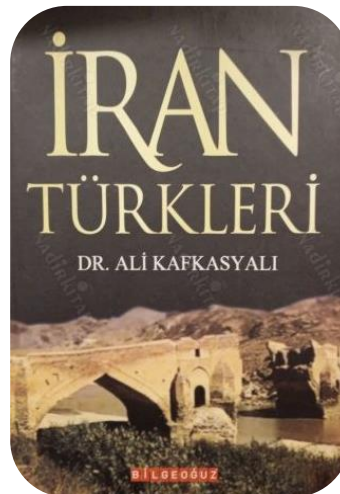
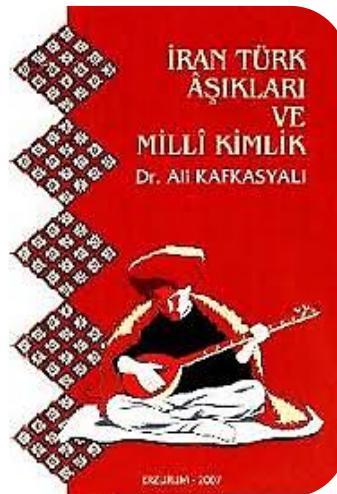
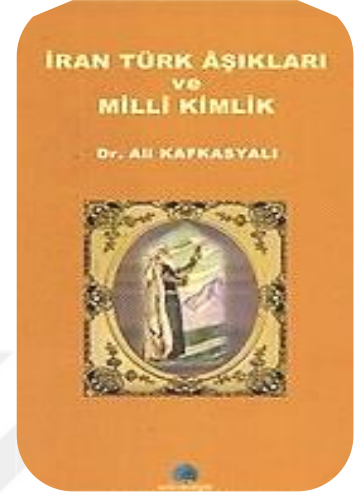
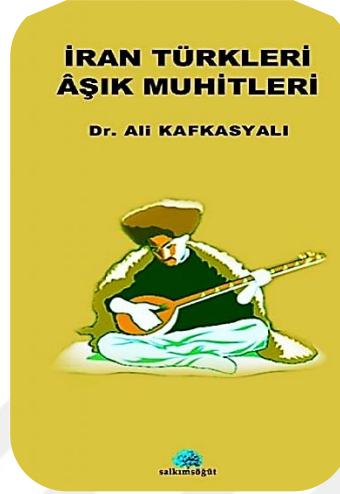
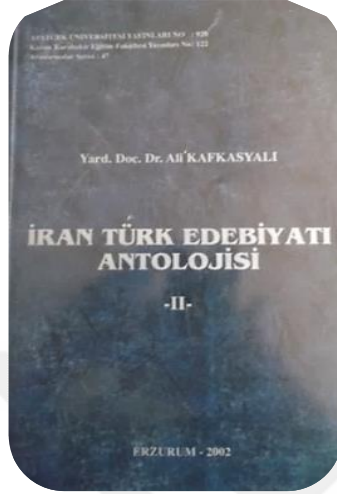
Atatürk'ün bu stratejik hamlesi sadece Türkiye'nin bağımsızlık mücadelesini desteklemekle kalmaz, aynı zamanda Sovyet baskısı altındaki Türk halklarına bir umut ışığı olur. Türkistanlı aydınların bir araya getirilmesi Mustafa Kemal'in millî birlik ve dayanışma fikrine verdiği önemin bir kanıtıdır. Zeki Velidi Togan'ın TMB'nin başına getirilmesi de bu birliğin liderliğinin hem bilimsel hem de siyasal olarak güçlü bir figür tarafından yürütülmesini sağlar.

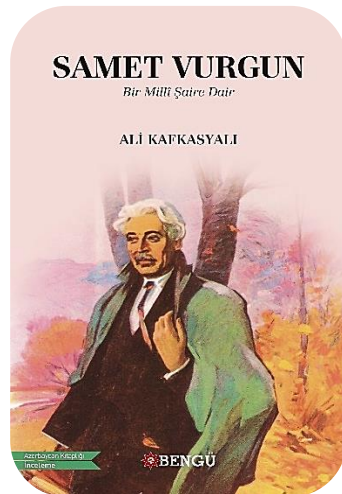
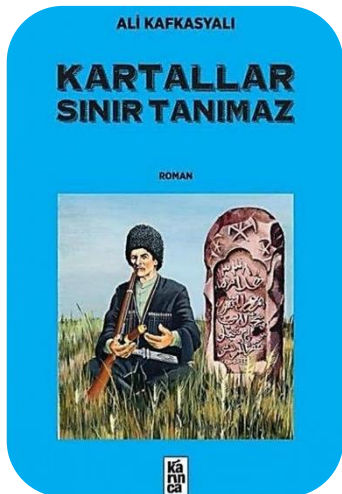
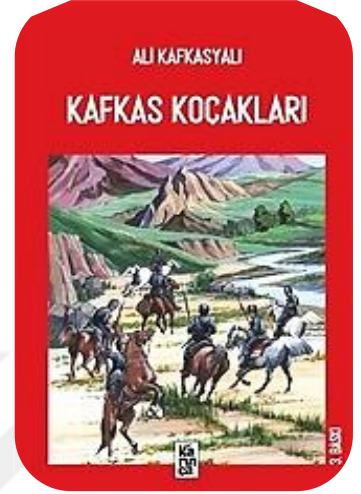
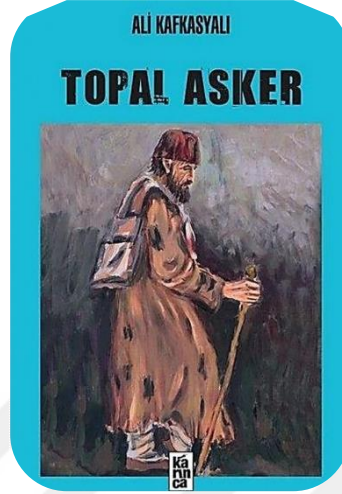
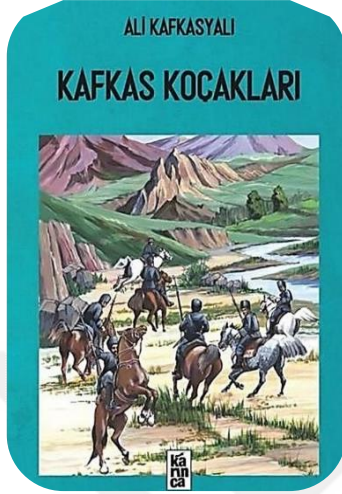
TMB, Sovyetler Birliği'nin bölgedeki Türk halklarını farklı cumhuriyetler altında bölme ve yönetme stratejisine karşı net bir duruş sergiler. TMB'nin bu tutumu, Sovyet hegemonyasına karşı verilen bağımsızlık mücadelesinde Türk halklarının bir safta durması gerektiğini ortaya koyar.

Sovyetlerin uyguladığı baskı politikaları Türkistan'daki halkları kültürel ve ekonomik açıdan zayıflatmayı amaçlayan bir süreci temsil ederken, TMB'nin kuruluşu bu sürece karşı verilen bir direnişin simgesi haline gelir. Togan'ın liderliğindeki bu hareket hem ulusal bir şuur uyandırır hem de halkların özgürlük taleplerini bir arada toplayarak uluslararası alanda dikkat çeker. Türkistan'ın bağımsızlığı için yürütülen bu mücadelede Türk halklarının millî kimliğini koruma çabası Sovyetlerin Türk halklarına ve topluluklarına yönelik baskıcı politikalarına rağmen, bölgedeki direniş mücadelelerinin sürekliliğini sağlar.

YAZARIN KİTAPLARININ KAPAK FOTOĞRAFLARI

SONUÇ

Türkiye'ye Güney Kafkasya ülkeleri Azerbaycan'dan, Gürcistan'dan göçlerin yazar akademisyen Ali Kafkasyalı'nın belgesel kurgusal, başka değişle dönemsel romanlarında, tiyatro eserlerinde, hikâyelerinde tecessümünün tematik izleksel çözümlenmesi doğrultusunda gelinen kanaatleri şöyle ifade edebiliriz:

Araştırma sürecinde yazarın ilgi eserleri edebî metin çözümleme yöntemi kullanılarak bilimsel yönden ele alınır, göç kavramı, göç edebiyatı, göçmen edebiyatı, tanıklık edebiyatı hususlarında ve Türkiye'de yaşayan Azerbaycan Türkleri ile ilgili konularda çalışmaya katkı sağlayabilecek görüşler değerlendirilir, konuya ilişkin olarak gerekli edebi-bilimsel bulgular tespit edilir.

Yapılan araştırmalarla elde edilen materyaller sınıflandırılıp incelenir. Göçler öncesi ve sonrası meydana gelen olumlu, olumsuz değişimler, yaşanan olaylar gözler önüne serilmeye çalışılır.

Yazarımızı bahsi geçen konularda bilimsel çalışmaları yanında edebî eserler yazmağa sevk eden başlıca etmen kendisinin baba dede kuşağıyla aynen Kafkaslar'dan Türkiye'ye göçenlere mensup olmasında gözlemlenir. Babasından, diğer yakınlarından duyduklarını hafızasında koruyan, dede baba yurduna sefer ederek, o yerleri kendi gözleriyle görmekle bu tarihsel vakaları kurgusal sanat yönünden işlemeye ihtiyaç duymasıyla ilgili olmuştur.

Göçe zorlanmış Kafkasya Türk etnik boyu Karapapaklar veya Terekemeler en çok Türkiye'ye göç etmiş bir toplumdur. Karapapaklar Doğu Anadolu'ya Kars, Ardahan, Çıldır taraflardan Ahıska ötesi yakın bir arazide, Gürcistan'a bağlı Borçalı ve Azerbaycan'a bağlı Gazah yörelerinden gelmişler.

Karapapak Türk toplumu kültürel gelenekleri, adet örfleri zengin ve kendine özgü olan, katıksız Türk boyu olarak bilinir. Çarlık Rusya döneminde de Sovyet rejimi döneminde de onların Türkiye'ye sığınmalarının temel nedeni din, dil, kültür bağı açılardan bir bütünlük sağlanmasıdır.

İster zorunlu olsun isterse de gönüllü göçler tüm hâllerde yer değişmeler genellikle toplulukların köklerinden kopması anlamına gelir. Göç edenlerin geride bıraktıkları köyler, evler ve topraklar yalnızca fiziksel mekânlar olmanın ötesinde geçmişin anılarını, kültürel değerleri ve toplumsal bağları temsil eder. Zeynep Ana'nın Çöllümihmandar

köyünden ayrılırken hissettiği duygusal bağ göç sürecinin ne denli zorlayıcı olduğunu gözler önüne serer.

Terk edilen bu köyler bin yıllık sevgilerin, ağıtların dokunduğu yerlerdir ve her bir tepe, dere, kuşaktan kuşağa geçen menkıbelerle doludur. Bu da göç edenlerin geride bıraktıkları hayatla olan derin öznlük, duygusal bağlarını yansıtır.

Bu göç dalgaları yazarımızın “Kafkaslar'dan Gelen Ezan Sesleri” gezi yazısında, “Kırk Yıllık Kara Günler” tiyatro oyununda, “Bir Kuran Üç Kılıç”, “Emin Dede”, “Firdest Hanımın Sürgünü ve Dadaş Dadaşov”, “Gollo”, “Hatun Kız”, “Kazaklı Yunus Binbaşı”, “Topal Asker” vd hikâyelerinde, “Kafkas Koçakları”, “Kartallar Sınır Tanımaz” romanlarında hem belgeselliğin muhafazasıyla, hem de kurgusal işlenişle estetik olgunluk teşkil eder.

Yazarın yazın serüveni aslında bireysel ve kolektif bir “hafıza inşası” süreci olarak nitelendirilebilir. Onun hikâyelerinde ve romanlarında, tiyatrosunda sadece tarihsel olayların değil, tarihsel bir ruhun yaşatılması amacı güdölmektedir.

Bu açıdan bakıldığında Ali Kafkasyalı'nın yazma faaliyetleri bir “kayıp arayışı” olarak da değerlendirilebilir. Yazma süreci kaybedilen topraklara, kültüre ve geçmişte yaşanmış hayatlara duyulan özlemi ifade etmekte, kelimeler aracılığıyla bu kayıpların izini sürmektedir.

Kafkasyalı, özellikle belgesel roman türünü tercih ederek, geçmişin kaybolmasına ve unutulmasına karşı bir duruş sergiler. Bu tercih gerçeklik ile kurgu arasındaki sınırları silikleştirir ve yazarın edebî karakterlerini bir nevi tarihsel belgeler gibi işlevsel hale getirir. Gerçek olaylara dayalı karakterler ve olaylar onun eserlerinde yalnızca birer anlatı unsuru değil, aynı zamanda geçmişte yaşananların izlerini bugüne taşıyan semboller olarak karşımıza çıkar. Bu durum onun yazma sürecine tarihsel sorumluluk ve bireysel tanıklık yüklemektedir.

Yazarın ilham kaynakları arasında yer alan Bolşevik zulmü ve Kafkasya halklarının mücadelesi sadece bir olay örgüsü değil; aslında toplumun belleğinde yer alan ortak acının temsili olarak yorumlanabilir. Bu noktada Kafkasyalı sadece bir yazar değil, aynı zamanda kaybolan bir kültürel mirasın izini süren bir hafıza bekçisi gibidir. Yazarın eserlerinde, acı ve kahramanlık anlatıları, hatıraları bir arada bulunur ve böylece bir milletin kırılğanlığıyla direncini aynı potada eriterek, okuyucuya güçlü bir kimlik sorgulaması sunar.

Yazarın yazma ritüellerinde geçmişe dair gerçekleri gün yüzüne çıkartma, onları canlı tutma ve gelecek kuşaklara aktarma amacı vardır. Bu yönüyle onun eserleri sadece kişisel bir anlatıdan veya bir etnik grubun tarihinden ibaret kalmaz, aynı zamanda geçmişle yüzleşme, kaybolmuş olanı sahiplenme ve bir kültürün hatırasını canlı tutma arayışını yankılar.

Böylelikle, Kafkasyalı edebiyat aracılığıyla, geçmişin gölgelerinde kaybolan gerçek öykülere ses verir, onları bugünün dünyasında görünür kılar ve bir toplumsal hatırlama sürecini yeniden kurgular.

Göçe yol açan sebeplerin sanatsal belgesel yansımaları bağlamında:

✓ Kafkaslar ve çevresindeki bölgelerde uygulanan politikalar yerel halkın dini, kültürel ve sosyal hayatını derinden etkileyen, halkın birliğini zayıflatan ve bölgeyi kendi hâkimiyetine tabi kılan bir stratejinin parçasıdır. Din, dil, eğitim ve tarih gibi unsurların sistematik olarak baskı altına alınması, bölgedeki Müslüman halkın kimlik ve inanç mücadelesini zorlaştırır. Bu politikalar hem Çarlık döneminde hem de Sovyet döneminde, bölgedeki Müslüman Türk halkının yaşadığı zorlukları ve göç süreçlerini derinden etkilediğini gözler önüne serer.

✓ Koçaklar ve kaçaklar adalet, özgürlük ve toplumsal eşitlik arayışında önemli bir rol oynayan ve bu süreçte hem kahraman hem de düşman olarak algılanırlar. Onların mücadelesi, tarihsel olarak Azerbaycan'ın sosyal ve siyasal yapısını şekillendirir, direnişlerinin toplumsal hafızadaki yerini sağlamlaştırır. Bu direniş hareketleri sadece Çarlık Rusya döneminin değil, genel olarak adalet arayışının ve halk direnişinin önemli bir örneğidir.

✓ Yazarımızın edebî eserlerinde bölgedeki Müslüman topluluklar üzerindeki dinsel ve kültürel baskıların detaylı bir şekilde ortaya koyulduğu görülür. Bu süreç Rusya'nın bölgedeki egemenliğini pekiştirmek için din ve kültürü nasıl stratejik bir araç olarak kullandığını gösterirken, Müslüman toplumların kimliklerini koruma mücadelesi içinde nasıl zorlandıklarını da gözler önüne serer. Bu politikalar, bölgedeki toplumsal yapıyı derinden etkiler.

✓ Közkamanlık kavramı ve İt Dişli Veli karakterinde vaka bulmuş olup ve bu toplumun iç düşmanları olarak görülür. Bu tür ihanetler sadece bireylerin değil, tüm toplumun geleceğini tehlikeye atan eylemler olarak değerlendirilir. Bu nedenle közkamanların toplumsal değerler üzerindeki yıkıcı etkilerine karşı duyarlı olunması ve

bu tür ihanetlerin önlenmesi toplumun birliği ve bütünlüğü açısından büyük önem taşır. Bu bağlamda közkamanlık kavramı toplumsal adaletin, güvenin ve vatanseverliğin korunması için bir uyarı niteliğindedir ve bu tür ihanetlere karşı toplumun duyarlılığını canlı tutması gereken bir kavram olarak karşımıza çıkar.

✓ Burjuva ve proleter sınıfları arasındaki mücadele farklı ideolojik, ekonomik ve siyasal zeminlerde sürer ve toplumsal yapılar üzerinde derin izler bırakır. Bu mücadele kapitalist ve komünist sistemler arasındaki farklılıkları şekillendirir, işçi sınıfının hak arayışı ve burjuva sınıfının toplumsal gücünü koruma çabaları etrafında gelişir. Stalin dönemi gibi örnekler bu sınıf mücadelesinin devlet politikalarıyla birleştiğinde ne denli karmaşık ve yıkıcı sonuçlar doğurabileceğini gösterir.

✓ Çarlık Rusya döneminde Türk işçilerin karşılaştığı zorluklar insan hakları ihlallerinin ve emek sömürsünün en çarpıcı örneklerinden biri olarak hafızalarda yerini alır. Sovyetler Birliği'nin erken döneminde uygulanan toprak ıslahatları, yeni ekonomik düzenleme ve kolektif tarımcılık politikaları ülkede mülkiyet yapısını köklü bir şekilde dönüştürür. Bu süreç, toplumsal eşitsizlikleri azaltma ve devlet kontrolünü güçlendirme amacı taşırken, aynı zamanda ciddi ekonomik, sosyal ve dini baskılara yol açtığı da görülür. Bolşeviklerin bu politikaları, toplumda derin izler bırakarak Sovyet rejiminin otoriter doğasını ortaya koyar. Stolipin'in reformları ekonomik büyümeyi desteklerken, toplumsal ve etnik eşitsizlikleri derinleştirmiştir. Islahatlar, köylüler arasında bireysel toprak sahipliğini teşvik etmesine rağmen, yerel halkların topraklarını kaybetmesine ve geniş çaplı göçlere yol açarak toplumsal huzursuzlukların artmasına neden olmuştur. Özellikle Türk etnik toplumları üzerinde olumsuz etkiler yaratan bu süreç kalıcı toplumsal ve ekonomik dönüşümlere yol açmıştır.

✓ Kars, Ardahan ve Batum'da Çarlık Rusya'nın gerçekleştirdiği faaliyetler bölgenin askerî olarak ele geçirilmesinin ötesinde uzun vadeli bir Rusya hakimiyeti kurmayı hedefleyen kapsamlı bir stratejiyi yansıtmaktadır.

✓ Demografik değişim, mezhepsel ayrışma ve yerel kültür üzerinde uygulanan baskılar, Rusya'nın bu bölgelerdeki kalıcı varlığını garanti altına alma çabasının birer parçasıdır. Bu stratejiler sadece Osmanlı İmparatorluğu'nun bu topraklar üzerindeki egemenliğini zayıflatmakla kalmaz, aynı zamanda Kafkasya'daki sosyal kültürel yapıyı da derinden etkiler. Bu durum Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerindeki

zayıflıklarını ortaya koyarken, Rusya'nın da bölgesel genişleme hedeflerine ulaşma konusundaki kararlılığını gösterir.

✓ Ruslar ile Ermeniler arasındaki ittifak Osmanlı Devleti'ne karşı yürütülen isyan ve savaşların temel unsurlarından biri olur, bölgedeki etnik ve dinî dengeleri kalıcı olarak değiştirir. Bu iş birliği Osmanlı İmparatorluğu'nun doğu bölgelerinde sosyal ve politik istikrarsızlık yaratır, Müslümanlar ile Ermeniler arasındaki güven ilişkisini derinden sarsar ve ilerleyen yıllarda yaşanacak daha büyük çatışmaların zeminini hazırlar. Ermenilere verilen destek Ermeni milliyetçi fitnelerinin güçlenmesine ve kısa bir süreliğine bağımsız bir Ermeni devleti kurulmasına yol açsa da, bu ittifak nihayetinde Sovyetler Birliği'nin kurulmasıyla farklı bir yöne evrilmiş ve Ermenistan Sovyet yönetimi altına girmiştir.

✓ Ermeni milliyetçi fesatları ve Osmanlı Devleti'nin bu eylemlere karşı aldığı tedbirler Birinci Dünya Savaşı'nın koşullarını şekillendiren önemli unsurlardan biri olur. Ermeni örgütlerinin Hınçak ve Taşnak gibi yapılar etrafında örgütlenmesi hem uluslararası güçlerin desteğini kazanma hem de Osmanlı'ya karşı silahlı mücadeleye girişme hedeflerini içerir. Bu süreçte Ermenilerin bağımsızlık çabalarıyla Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü koruma mücadelesi, bölgedeki etnik ve siyasal dengeleri derinden etkiler. “Mihrali Bey Kurt Soluğu” romanında da vurgulandığı gibi, dış güçlerin kışkırtması ve desteğiyle silahlanan Ermeni örgütleri Osmanlı Devleti'ni içeriden zayıflatma gayretine girer, bu da imparatorluğun iç güvenliğini ve istikrarını tehdit eden ciddi bir unsur haline gelir. Bu süreç Osmanlı Devleti'nin çöküşüne giden yolu hızlandırmakla birlikte Ermenilerin Osmanlı halkı için derin travmalarla ve kayıplarla sonuçlandığı görülür. Birinci Dünya Savaşı sadece bir küresel güç mücadelesi değil, aynı zamanda Osmanlı toprakları üzerindeki etnik ve siyasi çatışmaların şiddetlendiği bir dönem olur. Ermenilerin Hınçak ve Taşnak gibi örgütler aracılığıyla başlattıkları mücadele bu çatışmanın merkezinde yer alır ve savaş sonrası bölgenin yeniden şekillendirilmesinde önemli bir rol oynar.

✓ Ahmet Cemal Paşa'nın öldürülmesi, sadece bir kişinin ölümünden çok daha fazlasını ifade eder. Bu olay Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılışından sonra bölgede yaşanan etnik gerilimlerin, uluslararası güç mücadelesinin ve Türkiye'nin bağımsızlık sürecindeki dış tehditleri yansıtır.

✓ İkinci Dünya Savaşı sırasında Türklerin Sovyet cephelerinde kullanılması hem Sovyetler Birliği'nin hem de Nazi Almanyası'nın savaş stratejilerinde etnik ve dini kimlikleri nasıl manipüle ettiğini gözler önüne serer. Türkler her iki tarafın da çıkarları doğrultusunda birer askerî güç ve propaganda aracı olarak kullanılır, bu süreçte büyük kayıplar verir. Sovyetler Birliği'nin Müslüman Türkleri cepheye sürmesi bir yandan askerî strateji olarak görülürken, diğer yandan bu grupların sayısının azaltılmasını hedefleyen etnik temizlik girişimi olarak değerlendirilebilir. Savaş sırasında yaşanan bu olaylar Türk halklarının savaştan nasıl etkilendiğini ve kimliklerini koruma mücadelelerinin nasıl zorlaştığını açıkça ortaya koymaktadır. “Topal Asker” ve “Kafkas Koçakları” gibi eserler bu dönemin trajik boyutlarını ve Türk halklarının yaşadığı büyük zorlukları derinlemesine anlatırken, aynı zamanda onların kimlik mücadelesini ve bu sürecin toplumsal yapılar üzerindeki etkilerini güçlü bir şekilde yansıtır.

✓ Âşıklık geleneği halkın kültürel ve tarihsel mirasını koruma ve aktarma görevini başarıyla üstlenir, toplumsal belleğin diri kalmasına katkıda bulunur. Ozanların kahramanlık ve direniş temaları sadece geçmişin anılarını yaşatmakla kalmaz, aynı zamanda toplumun geleceğine de ışık tutar. Savaşların ve işgallerin yıkıcı etkileri âşıkların şiirlerinde ve destanlarında dile getirilir, böylelikle bu eserler toplumsal hafızanın birer parçası haline gelir.

✓ Şerif Şikeste Efendi'nin sürgüne gönderilirken yaşadığı ve kaleme aldığı notlar Sovyetler Birliği'nin Ahıska Türkleri üzerinde uyguladığı baskıcı politikaların insanlık dışı boyutlarını gözler önüne serer. Sürgün politikaları, yalnızca muhalifleri toplumdan tecrit etme aracı gibi değil, hem de bir etnik temizlik ve nüfus değişim politikası olarak da kullanılır.

✓ Sovyetler Birliği Ahıska Türklerini ve diğer etnik grupları zorla sürgün ederek, onların varlığını yok etme ve demografik yapıyı değiştirme yoluna gider. Bu süreç sadece askerî ve siyasal bir zulüm değil, aynı zamanda bir kültürel yıkımın da parçasıdır. İnsanların yaşadığı acımasız koşullar, açlık, soğuk ve ölümle yüzleşmeleri karanlık dönemlerden birini temsil eder. Bu olaylar Sovyet totaliter rejiminin muhaliflerine ve etnik gruplara karşı ne kadar acımasız ve baskıcı olabileceğini gösterirken, aynı zamanda insanların en uygunsuz koşullarda bile direnme ve hayatta kalma gücünü ortaya koyar. Ahıska Türklerinin ve diğer sürgün edilen halkların yaşadığı trajedi insanlık tarihine kazınmış bir zulüm öyküsüdür, bu olaylar unutulmaması gereken dersler içerir.

✓ Stalin döneminde entelektüel kesime yönelik uygulanan baskı ve tasfiye politikaları, sadece Sovyetler Birliği'nin değil, bu baskılardan etkilenen tüm toplumların tarihine kara bir leke olarak geçer. Bu politikalar, entelektüel ve kültürel mirasın yok edilmesine, toplumsal yapının çökmesine ve bireylerin özgür düşünce kapasitelerinin kısıtlanmasına neden olur. Aydınların, din adamlarının ve diğer entelektüel liderlerin yok edilmesi, toplumların gelişimini ve ilerlemesini engeller, onları cehalet ve gerilik içinde bırakır. Stalinci rejimin bu yıkıcı etkileri, insanlık tarihinde unutulmaz bir ders olarak kalır ve totaliter rejimlerin ne kadar tehlikeli olabileceğini bir kez daha gözler önüne serer.

Göç neticelerinin sanatsal olgusal yansımaları bağlamında:

✓ Dağlara mı, Türkiye'ye mi tercih seçenekleri arasında bir çatışmadan ziyade, birbirini tamamlayan stratejiler olarak da görülebilir. Karapapaklar dağların kutsal ve koruyucu rolüne inancını sürdürürken, aynı zamanda Türkiye'nin sunduğu güvenlik ve yeni bir hayat kurma imkânlarını da değerlendirmiştir. Bu durum onların esnekliğini, dirençlerini ve zorlu koşullara karşı uyum sağlama yeteneklerini ortaya koyar.

✓ Karapapak Türkleri Çarlık ve Sovyet dönemlerinde uygulanan baskıcı politikalar karşısında hem kültürel kimliklerini korumak hem de geleceğe umutla bakabilmek için zorlu göç yollarına başvurmuşlardır. Türkiye'yi ikinci vatan olarak benimsemeleri tarihsel ve kültürel bağların yanı sıra, maruz kaldıkları baskı ve asimilasyon politikalarına karşı bir direnişin ifadesi olarak değerlendirilmelidir. Bu zorunlu veya gönüllü göçler onların kimliklerini, inançlarını ve kültürel miraslarını yaşatma mücadelesinin bir parçasıdır.

✓ Kafkaslar'dan Anadolu'ya göçen Karapapak Türkleri fiziksel yer değişimlerle birlikte eski yerleşimlerinde yaşattıkları kültürel değerleri de yeni meskenlerine taşımakla bir bütünlük, adapte sağlamışlar. Halılar Karapapak kültürünün bir parçası olmuş, el dokuması sanatının en bariz örneklerini sunmuş ve bölgedeki kültürel çeşitliliği yansıtmıştır. Bu dokuma ürünleri ailelerin kültürel belleğini ve kimliğini korumada önemli bir rol oynarken, aynı zamanda toplum içinde birliği ve dayanışmayı pekiştiren semboller haline gelmiştir. Halıların dokunması, kullanılması ve korunması Karapapak kültürünün derinliklerinde yer alan bir zanaat ve sanat biçimi olarak varlığını sürdürmektedir. Karapapak Türklerinde halk hekimliği modern tıbbın erişemediği veya tercih edilmediği durumlarda devreye giren, doğaya dayalı ve toplumun değerleriyle iç içe geçmiş bir sağlık uygulamasıdır. Halk hekimleri toplumun sağlık sorunlarını çözmek için güvenilir kaynaklar olarak görülür ve şifacılık yetenekleriyle büyük saygı kazanırlar.

Halk hekimliği sadece bedensel şifa değil, aynı zamanda toplumsal dayanışma, yardımseverlik ve misafirperverlik gibi değerlerin de ifadesidir. Bu kültürel pratikler Karapapakların zengin kültürel mirasını yaşatırken, toplumun sağlık sorunlarına geleneksel bir çözüm sunmaya devam eder. Karapapak Türklerinin mezar taşlarında işlenen motifler yalnızca ölen kişilerin kimliklerini ve hayatlarını değil, aynı zamanda toplumun kültürel ve tarihsel değerlerini de yansıtır. Kılıç, tüfek, bayrak, ay yıldız gibi motifler ölen kişinin kahramanlık, vatanseverlik ve cesaret gibi değerlerle anılmasını sağlar. Dağlara gömölme geleneği Türklerin doğaya olan manevi bağlarını ve ruhların öteki dünyaya geçişini kolaylaştırma inancını gösterir. Tüm bu semboller Türk mezar taşlarının ve mezar mimarisinin zenginliğini, derinliğini gözler önüne serer ve Türk kültürünün, tarihinin ve değerlerinin bir tecessümü olarak karşımıza çıkar. Bu mezar taşları aynı zamanda toplumun hafızasında derin izler bırakan kahramanların hatıralarını yaşatmak ve onların fedakârlıklarını gelecek kuşaklara aktarmak için birer araç olarak işlev görür. Karapapak Türklerinin mutfak sofrası kültürü tarihsel, coğrafî ve sosyal etkenlerin bir sonucu olarak şekillenen, toplumsal bağları güçlendiren ve kültürel kimliğin önemli bir parçası haline gelen bir yapıdadır. Karapapak mutfağı hayvancılık ve tarıma dayalı yapısıyla besleyici ve doyurucu yemekler sunar, aynı zamanda paylaşım ve misafirperverlik üzerine kurulu bir toplumsal değer simgeler. Bu zengin yemek kültürü Karapapakların toplumsal yapısının ve tarihsel kimliğinin bir ifadesi olarak günümüzde de varlığını sürdürür. Silahların Türk kültüründeki yeri sadece savaş ve savunma ile sınırlı kalmayıp, toplumsal ve dini kimliklerin, kültürel değerlerin ve manevi sorumlulukların bir yankısı olduğu görülür. Türklerin zamanlar boyunca savunma ve güvenlik için silah kullanma gereksinimleri hem kültür hem de dinî boyutlarla iç içe geçmiş olup bu durum, toplumun askerî stratejilerinden manevi değerlerine kadar geniş bir yelpazeyi kapsayan bir anlayış oluşturur. Bu bağlamda, silah kullanımı ve savaşçı ruh Türk kültürünün ve İşlam'ın bir parçası olarak değerlendirilmelidir.

✓ Göçmenlerin Anadolu'ya uyum sağlama sürecinde karşılaştıkları sosyal, ekonomik ve hukuki etmenler yazarın eserlerinde olgusal ifadesi bulmaktadır. Göçmenlerin yerleştikleri bölgelerde sadece yeni bir yaşam kurmakla kalmayıp, aynı zamanda yerel halkla yaşadıkları sosyal gerilimlerle de başa çıkmak zorunda kaldıkları bir gerçektir. Aloy Hacı'nın öyküsü göçmenlerin uyum sürecinde karşılaştıkları engellerin kararlılık ve adalet arayışı ile aşılabileceğini ve bu süreçte topluma olumlu katkılar

sağlayarak, yeni bir kültürel ve sosyal düzenin inşa edilmesine katkıda bulunabileceklerini gösterir. Bu bağlamda göçmenlerin Anadolu'ya uyumu karşılıklı saygı, empati ve adalet temelli bir toplumsal etkileşimle mümkün kılınabilir.

✓ Kafkasya Türklerinden zor durumda kalan kısmının Türkiye'ye göç ettikten sonra yerel halkı koruma, güvenliği sağlama ve Türk ailelerini Doğu Anadolu bölgesine yerleştirme çabaları onların sadece bir direniş örgütü olmadığını, aynı zamanda toplumun refahını artırmaya yönelik bir hareket olduğunu gösterir. Koçaklar adalet, dayanışma ve direnişin simgesi haline gelmiş olup, bu süreçte tarihsel olarak önemli bir rol üstlenirler. Bu çabalar Türk milletinin tarihindeki önemli bir döneme ışık tutarken, aynı zamanda insanlık onurunu ve toplumsal dayanışmayı yücelten bir örnek olarak da tarihe geçer.

✓ Kafkas koçaklarının Türkiye'de farklı illere yerleştirilmesi göçmenlerin güvenliği, toplumsal huzurun korunması ve ülkenin güvenlik politikalarının bir parçası olarak değerlendirilir. Ancak bu süreçte göçmenlerin topluma uyum sağlaması ve yerel halkla sağlıklı ilişkiler kurabilmesi için dengeleyici adımların atılması ve bu politikaların sürekli olarak gözden geçirilmesi gerekir. Bu sayede göçmenlerin yeni hayatlarına uyum, kaynaşım sağlamaları ve yerel toplumun güvenliği arasında bir denge kurulabilir.

✓ Cenubi Garbi Kafkas Cumhuriyeti'nin kurulması ve son bulması, Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşüyle Kafkasya'da yaşanan güç boşluğunu doldurma çabalarının bir parçasıdır. Bu süreç Türk ve Müslüman halkların kendi kaderlerini tayin etme isteğiyle gelişmiş ve millî kimliklerini koruma mücadeleleriyle şekillenmiştir. Ancak, uluslararası müdahaleler ve bölgedeki etnik çatışmalar bu bağımsızlık girişimlerinin başarısını sınırlamış, Türkler tekrar dış müdahaleler ve yerel çatışmaların kurbanı olmuştur. Buna rağmen Cenubi Garbi Kafkas Cumhuriyeti ve Kars İslam Şurası gibi yapılar Türk millî bağımsızlık mücadelesinde önemli bir sayfa olarak yerini almış ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşuna giden yolda belirli rol oynamıştır. Bu mücadele Türk halkının ulusal iradesini ve bağımsızlık arzusunu ne kadar güçlü bir şekilde sahiplendiğini göstermesi bakımından öneme sahiptir.

✓ Millî Mücadele yılları boyunca Türkiye ile Sovyetler Birliği arasındaki ilişkiler ulusal güvenlik çıkarlarıyla, stratejik kazanımlarla ve ideolojik hedeflerle şekillenen dinamik bir süreçtir. İki ülke arasındaki ilişkiler hem uluslararası hem de yerel düzeyde çeşitli zorluklarla karşılaşır ve bu zorluklar, Türkiye'nin iç ve dış politikasında önemli etkiler yaratır.

✓ Türkistan Milli Birliği'nin kuruluşu ve Zeki Velidi Togan'ın liderliği Türkistan halklarının bağımsızlık mücadelesinde önemli bir dönüm noktası olmuştur. Bu teşkilat sadece siyasi bir hareket olmakla kalmaz, aynı zamanda Türk halkları arasında ulusal bilinç ve dayanışmayı güçlendiren bir platform oluşturur. Türkistan Milli Birliği'nin Sovyet baskısına karşı verdiği mücadele bölgedeki Türk halklarının özgürlük ve bağımsızlık taleplerini uluslararası arenaya taşır, bu halkların geleceğine dair umutlarını canlı tutar. “Topal Asker” hikâyesinde Türkistan Milli Teşkilatı'nın kuruluşu, bu bağımsızlık mücadelesinin en önemli adımlarından biridir ve Türkistan'ın geleceği için verilen bu mücadelenin tarihsel anlamını ortaya koyar.

KAYNAKÇA

- Abbaslı, S. (2019). *Azerbaycan'da Müslüman okulları (1849–1918)*. Yüksek lisans tezi. Sakarya Üniversitesi. Ulusal Tez Merkezi: 557447.
- Adıgüzel, S. (1999). Ölüm Hükümü ve tarihi gerçekler. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 12, ss. 221-230.
- Adıgüzel, Y. (2020). *Göç Sosyolojisi*. Ankara: Nobel Akademik yayıncılık.
- Agara, İ. (2004). *İnsanlık Dramı*. Ahıska Türkleri Sürgününün 60. Yılı Anısına. İzmir: Ahıska Türkleri Kültür ve Dayanışma Derneği.
- Ağaoğlu, Z. (2011). *Eski Sovyetler Birliği cumhuriyetlerinden Türkiye'ye göç eden Ahıska Türklerinin göç koşulları ve sorunları*. Yüksek lisans tezi. İstanbul Üniversitesi. Ulusal Tez Merkezi: 280034.
- Ağasıyev, İ. (2010). *Qafqazda Alman Məskənlərinin Yaranması və Regional Xüsusiyyətləri (Şimali Qafqaz və Gürcüstan nümunəsində)*. Bakü.
- Akgün, A. (2015). Edebiyatımızda göç ve göçmen edebiyatları üzerine bir değerlendirme. *Göç Dergisi*, 1, ss. 69-84.
- Aktemur, A. M. (2012). Çıldır çevresinden soyut insan heykeli biçimli mezar taşları. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 16 (3), ss. 135-150.
- Alkar, E. ve Atasoy, E. (2019). Türkçe literatürde göç çalışmalarının bibliyografyası. *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, 6/4, ss. 2231-2265.
- Alptekin, M. (2018). Meddah Behçet Mahir'in halk anlatılarında halk hekimliği ve baytarlığı. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 17/3, ss. 879-893.
- Altunsabak, E. (2017). Kaçak Yusuf hikâyesinde kaçak rolünün eşkıyalıktan millî kahramana dönüşüm süreci. *Uluslararası Kafkas Halk Kültürü Kongresi Bildirileri*, ss. 134-141. Kafkas Üniversitesi, Kars.
- Alver, K. (2012). *Edebiyat Sosyolojisi*. Ankara: Hece yayınları.
- Andican, A. (2021). Atatürk Türkiye'si ile Türkistan ve Buhara Cumhuriyeti arasındaki ilişkiler (1919–1924). *Buhara Halk Şurular Cumhuriyeti 100. Yıllığı Uluslararası Sempozyum Yazıları*.
- Arzumanlı, V. ve Mustafa N. (1988). *Tarixin qara səhifələri*. Bakı.
- Aslan, T. (2019). Berlin antlaşmasının birinci murahhası Aleksandr Karatodori (Theodori) Efendi'nin (paşa) Berlin antlaşmasının Ermenilerle ilgili 61. maddesine dair görüşleri. *Ermeni Araştırmaları*, 63, ss. 31-58.

- Aşırılı, A. (2015). *Nargin: Sarıkamış Kafkas Cephesi Esirlerinin Dramı*. İstanbul: Babıali Kültür yayıncılığı.
- Attar, A. ve Şimşir, S. (2013). *Tarihten Günümüze Türkiye'de Yaşayan Azerbaycan Türkleri*. Ankara: Berikan yayınevi.
- Aydın, N. ve Ergün, E. (2019). Cenubi Garbi Kafkas Hükümeti ve bölgedeki faaliyetleri. *Tarih ve Günce Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Dergisi*, 2/5, ss. 301-332.
- Azap, S. (2017). Közkaman/lık: ihanet ve kimlik sorunsalı. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5/110, ss. 104-117.
- Azerbaycan'ın Seçilmiş İslam Abideleri (2015). *Azerbaycan Respublikası Dini Kurumlarla İş Üzere Devlet Komitesi*. Bakü.
- Babaşlı, M. (2007). Çarlık Rusya döneminden günümüze Azerbaycan'da din-devlet ilişkileri. *Türk Dünyasının İslamiyet'e Katkıları Sempozyumu Bildirileri*. Isparta.
- Balcı, M. (2021). *Cengiz Abdullayev'in romanlarında yapı ve izlek*. Yüksek lisans tezi. Kastamonu Üniversitesi. Ulusal Tez Merkezi: 686065.
- Baykal, H. (1989). Millî mücadelede Mustafa Kemal ile Cemal Paşa arasında yazışmalar. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 5/14, ss. 379-439.
- Baykara, T. (1989). *Zeki Velidi Togan*. Ankara: Kültür Bakanlığı yayınları.
- Bayraktar, B. (2008). Turar Rıskulov, Sultan Galiyev ve Mustafa Kemal Atatürk'te Türk dünyası ülküsü. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 8/2, ss. 21-34.
- Berdibayev, R. (1997). *Baykal'dan Balkan'a*. Ankara: Bilig yayınları.
- Berkli, Y. (2007). Mezar taşlarında görülen kılıç, hançer, ok yay ve bayrak motiflerinin sembolik anlamları. *EKEV Akademi Dergisi*, 11/31, ss. 67-80.
- Bonnefoy, Y. (2000). *Antik dünya ve geleneksel toplumlarda dinler ve mitolojiler sözlüğü*, 1-2. Çev. Levent Yılmaz. Ankara: Dost Kitabevi.
- Boratav, P. N. (2013). *100 Soruda Türk Folkloru*. Ankara: BilgeSu yayıncılık.
- Boy, A. (2018). 1877-1878'den 1920'ye kadar Kars ve çevresinde Rus-Ermeni işbirliği. *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*, 10/18, ss. 109-132.
- Budak, M. (2002). Rusya'nın Kafkasya'da yayılma siyaseti. *Genel Türk Tarihi*, 9. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Buntürk, S. (2007). *Rus-Türk Mücadelesinde Ahıska Türkleri*. Ankara: Berikan.
- Caferoğlu, A. (1971). Karapapaklar. *Türk Ansiklopedisi*, cilt 21, s. 309.

- Çağırkan, B. (2020). *Sürgün, Zorunlu Göç ve Anavatana Dönüş: Ahıska Türkleri*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Çaycıoğlu, S. O. (2021). Zeki Velidi Togan'ın fikri gelişimi. *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, 252, ss. 53-70.
- Çetin, N. (2009). *Roman Çözümleme Yöntemi*. Ankara: Öncü Kitap yayınları.
- Çilingiroğlu, K. (1943). *Kars*. İstanbul: Yeni Sabah matbaası.
- Çopur, G. (2018). *Ayla Kutlu'nun romanlarında yapı ve izlek*. Doktora tezi. Ardahan Üniversitesi. Ulusal Tez Merkezi: 525784.
- Davrişova, N. (2015). *Sovyetler Birliği'nin sürgün politikası ve Ahıska Türkleri sürgünü*. Yüksek lisans tezi. İstanbul Üniversitesi. Ulusal Tez Merkezi: 422357.
- Demirel, M. (1996). *Birinci Dünya Harbinde Erzurum ve Çevresinde Ermeni Hareketleri (1914–1918)*. Ankara: Genelkurmay basımevi.
- Demirkaya, G. (2019). *Dinmeyen Acı Kafkasya*. Ankara: Dorlion yayınları.
- Demirkaya, G. (2019b). *Sara: Ahıska'da Bir Ermeni Gelin*. Ankara: Dorlion yayınları.
- Derinsu Dayı, E. (2006). Millî mücadele döneminde Elviye-i Selâse ve Nahçıvan. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 22, ss. 91-118.
- Dobb, M. (1968). *1917'den bu yana Sovyet ekonomisinin gelişimi*. Çev. Metin Aktan. İstanbul: Özdemir Basımevi.
- Durbilmez B. (2016). *Âşık Edebiyatı ve Taşpınarlı Halk Şairleri*. Ankara: Akçağ.
- Eralp T. N. (1993). *Tarih Boyunca Türk Toplumunda Silah Kavramı ve Osmanlı İmparatorluğu'nda Kullanılan Silahlar*. Ankara: TTK yayınları.
- Erdem, U. (2014). *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e muhacir komisyonları ve faaliyetleri: 1860–1923*. Doktora tezi. Erzurum, Atatürk Üniversitesi. Ulusal Tez Merkezi: 385413.
- Erden, Ö. (2017). Millî mücadele dönemi Türk-Sovyet ilişkilerinde Kafkas seddi meselesi. *Vakanüvis Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 2, ss. 133-143.
- Ergin, M. (1992). *Orhun Abideleri*. İstanbul: Boğaziçi yayınları.
- Erzurum Ansiklopedisi (2024). *Mehmet Toygar Özdemir*.
- Öliye, A. (2009). Təzəpir Məscidi. *İrfan, dərgi*, 33.
- Fromm, E. (1993). *Erdem ve Mutluluk*. İstanbul: Türkiye İş Bankası yayınları.
- Göç Terimleri Sözlüğü (2009). Ankara: Uluslararası Göç Örgütü.
- Göka, Ş. (2001). *İnsan ve Mekân*. İstanbul: Pınar yayınları.

- Görgünay, N. (1995). *Altaylar'dan Tunaboyu'na Türk Dünyasında Ortak Motifler*. Ankara: ABC Matbaa.
- Görücü, Ç. (2009). *Zeki Velidi Togan: milliyetçilik ve tarih yazımı*. Yüksek lisans tezi. Ankara Üniversitesi. Ulusal Tez Merkezi: 250135.
- Gücüyeter, B. (2009). *İran Türklerinde çağdaş hikâye ve roman*. Doktora tezi. Erzurum, Atatürk Üniversitesi. Ulusal Tez Merkezi: 253927.
- Güler, A., Akgül, S. ve Şimşek, A (2001). *Türklük Bilgisi*. Ankara.
- Günay, N. (2012). Osmanlı'nın son döneminde Ahıska Türklerinin Anadolu'ya göç ve iskânı. *Bilig, dergi*, 61, ss. 121-142.
- Güneş, B. (2013). Borçalı (Gürcistan) Karapapak Terekeme Türkleri ağzında yeminler. *Acta Turcica Tematik Türkoloji Dergisi*, 5/2, ss. 1-15.
- Hajiyev, J. (2016). *Gence Hanlığı ve Cevad Han'ın özgürlük mücadelesi*. Yüksek lisans tezi. Bursa, Uludağ Üniversitesi. Ulusal Tez Merkezi: 445170.
- Haviland, W. A. (2002). *Kültürel Antropoloji*. Çev. Hüsamettin İnaç ve Seda Çiftçi. İstanbul: Kaknüs yayınları.
- Hasanova, L. (2018). Bədii sənədli nəsr: janr xüsusiyyətləri və tipologiyası. *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, 45, ss. 93-104.
- Həsənov, C. (1991). *Ağ ləkələrin qara kölgəsi*. Bakı: Gənclik nəşriyyatı.
- Hüküm, M. (2022). Göç ve edebiyat üzerine mülahazalar. *Tezkire*, 31/81, ss. 29-31
- İadıgarov, E. (2017). *Osmanlı Devleti - Güney Kafkasya ilişkileri (1917–1918)*. Yüksek lisans tezi. Konya, Selçuk Üniversitesi. Ulusal Tez Merkezi: 471323.
- İlgar, İ. (1970). Atatürk'ün dışişleri bakanı Yusuf Kemal Tengirşenk'in anıları. *Akşam gazetesi*, 4 Mayıs.
- İmamverdiyev, İ. (2022). 70 illik yubileyə yılçuluq: professor Əli Qafqasyalı. *525-ci qəzet*, 23 Ocak. Bakı.
- İmamverdiyev, İ. (2023). Yetmiş keçirdin, yüzə nə qaldı: professor Əli Qafqasyalının doğum gününə. *Şərq, qəzet*, 23 Ocak. Bakı.
- İmrani, R. (2017). Kafkas'ta medeniyet ve kültürün oluşması ve gelişmesinde Türk halklarının önemi. *Uluslararası Kafkas Halk Kültürü Kongresi Bildirileri*, ss. 1-38. Kafkas Üniversitesi, Kars.
- İnan, A. (1948). Eski Türklerde ve folklorda ant. *Atatürk Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 6/4, ss. 279-290.

İnfo (2024). *Ali Kafkasyalı*.

İpek, N. (1991). Kafkaslar'dan Anadolu'ya göçler. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 6, ss. 97-134.

Kaçalin, M. S. ve Türkoğlu, İ. (2002). Nikolay Katanov. *İslam Ansiklopedisi*, cilt 25. Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı.

Kafkasyalı, A. (1991). *Kafkaslar'dan Gelen Ezan Sesleri*. Erzurum: Eser Ofset.

Kafkasyalı, A. (1995). *Kırk Yıllık Kara Günler*. Drama. Erzurum: Eser Ofset.

Kafkasyalı, A. (2006). 19. ve 20. yy siyasi ve sosyal olaylarının Azerbaycan edebiyatına yansımaları. *Atatürk Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi*, 25, ss. 165-208.

Kafkasyalı, A. (2012). Karapapak Türkleri. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi TAED*, 48, ss. 269-304.

Kafkasyalı, A. (2018). *Kafkas Koçakları*. Roman. Ankara: Karınca yayınevi.

Kafkasyalı, A. (2019). *Topal Asker*. Hikâyeler. Ankara: Karınca yayınevi.

Kafkasyalı, A. (2020). *Kartallar Sınır Tanımaz*. Roman. Ankara: Karınca yayınevi.

Kafkasyalı, A. (2020b). Mayor Qara Yunus. *Ədəbiyyat qəzeti*, 29.08.2020. Bakü.

Kafkasyalı, A. (2022). *Samet Vurgun: Bir Millî Şaire Dair*. Ankara: Bengü yayınları.

Kafkasyalı, A. (2023). *Büyük Türk Şairi Nazım Hikmet ve Türk Dünyası*. Ankara: Nobel Akademi yayıncılık.

Kafkasyalı, A. (2025). *Kafkas koçaklarının talihini gözyaşlarımla yazdım*. Röportaj. Hazırladı: Duygu Çakır, 02.02.2025 (bkz: bu tez, 1.5, ss. 39-43).

Kalafat, Y. (1995). *Doğu Anadolu'da Eski Türk İnançlarının İzleri*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi yayınları.

Kalafat, Y. (1999). Karapapak Türklerinin halk inançları. *Türk Kültürü*, 37/143.

Kantarcı, Ş. (2005). Kars'ta Türklere yönelik Ermeni katliamı: Kalo Derecik köyü toplu mezar kazısı. *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, 18, ss. 221-232.

Karabulut, F. (2019). Cengiz Dağcı'nın ve Cengiz Aytmatov'un romanlarında kolhozlar ve kolhoz sisteminin Ruslaştırmadaki rolü. *TÜRK Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*, 16/64, ss. 56-77.

Karaoğlu, E. G. (2019). Millî mücadele ruhunun (bölgesel anlamda) şekillenmesinde / oluşmasında Terekeme Karapapak Türklerinin siyasi, askeri ve kültürel rolleri üzerine bir değerlendirme. *Türkiye Günlüğü Dergisi*, 138, ss. 17-25.

- Karaoğlu, E. G. (2020). Ağrı'da yaşayan Karapapak Terekeme Türklerinin göç anlatıları. *Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, ss. 21-49.
- Karasar, H. A. (2016). The Early Turkestan Emigre Struggle and Turkestanism: Nation imagining in emigration: 1925–1940. *Bilig*, 76, ss. 179-204.
- Karpat, K. H. (2003). *Türkiye'de Toplumsal Dönüşüm*. Çev. Abdülkerim Sönmez. Ankara: İmge Kitabevi.
- Kasımoğlu, A. (2016). Milliyetçiliğe dair çözümlemelerde toplumsal cinsiyet olgusu. *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, 5/10, ss. 241-273.
- Kasimov, C. (2011). *Bolşevik kurşununun kurbanları*. Bakü.
- Kasımova, S. (2017). 19. yüzyılda Kuzey Kafkasya'dan Anadolu'ya göçler: tarihçilik açısından göçün nedenleri, sorunları ve sonuçları. *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, 4/13.
- Kazan, H. (2016). Azerbaycan millî uyanışında aydınlar ve basın. *İnönü Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*, 1, ss. 28-43.
- Kemaloğlu, M. (2011). Terekeme Karapapak Türkleri ve yemek kültürü. *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 4/2, ss. 415-438.
- Kemaloğlu, M. (2012). Terekeme Karapapak Türkleri yerleşim alanları. *Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi TEKE*, 1/3, ss. 55-81.
- Kesim, F. (1962). Cemal Paşa nasıl katledildi. *Yakın Tarihimiz*, 2/18, ss. 131-132.
- Kılıç, S. (1998). *Sovyet İlişkilerinin Doğuşu*. İstanbul: Dergah Yayınları.
- Kırgız Karak, N. (2014). Edebiyatta yankılanan bir seda: göç. *Journal of Turkish Research Institute*, 51, ss. 229-243.
- Kırzioğlu, M. F. (1953). *Kars Tarihi*. İstanbul: Işıl matbaa.
- Kırzioğlu, M. F. (1958). *Edebiyatımızda Kars*. İstanbul: Işıl matbaa.
- Kırzioğlu, M. F. (1970). *Kars İli ve Çevresinde Ermeni Mezalimi*. Ankara: Kars Turizm.
- Kırzioğlu, M. F. (1972). *Dede Korkut Oğuznameleri Işığında Karapapaklar: Borçalı-Kazah Uruğunun Kür-Aras Boylarındaki 1800 Yılına Bir Bakış*. Erzurum.
- Koçar, Ç. (2011). Milli Türkistan. *Türk Yurdu*, 285
- Korkmaz, R. (2006). Yaratıcı bir kimliğin mekân poetikası: Behçet Necatigil ve ev. *Journal of Turkish Studies*, 2/30, ss. 223-230.
- Korkmaz, R. (2015). *Yazınsal Okumalar*. İstanbul: Kesit yayınları.
- Korkmaz, R. (2016). *Sabahattin Ali: İnsan ve Eser*. İstanbul, Kesit yayınları.

- Korkmaz, R. ve Şahin, V. (2017). *Romanda Mekân*. Ankara: Akçağ yayınları.
- Kurat, A. N. (1987). *Rusya Tarihi Başlangıçtan 1917'ye Kadar*. Ankara: TTK.
- Qurbanov, B. (2018). Qafqaz qoçaqları bədii roman dili ilə. *525-ci qəzet*, 24.07.2018, s. 8. Bakü
- Lewin, M. (2011). *Sovyet Yüzyılı*. Çev. Renan Akman. İstanbul: İletişim yayınları.
- Mahmudov, Y. vd (2010). *İrəvan Xanlığı*. Bakı: Akademiya nəşriyyatı.
- Makas, Z. (2000). Âşık Şenlik'in Borçalı seferi. *Âşık Şenlik Sempozyumu Bildirileri*, ss. 199-214. Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Mammadzada, N. (2019). *Bağımsızlıktan sonra Azərbaycan'ın sosial kültürel və dinî hayatında mescitlərin rolü*. Yüksek lisans tezi. Rize, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi. Ulusal Tez Merkezi: 619300.
- Mccarthy, J. (2014). *Ölüm ve Sürgün*. Çev. Fatma Sarıkaya. Ankara: TTK.
- Memmedli, Ş. (1997). *Alın Yazgımız*. Tbilisi: Samsoblo nəşriyyatı.
- Memmedli, Ş. (2004). *Borçalı-Ahıska-Kars Ortak Edebi Ağı*. Tbilisi: Kolori nəşriyyatı.
- Memmedli, Ş. (2008). Tanrıverdi, M. Kars İslam Şura'sının ilk reisi Borçalılı Kepenekçi Emin Ağa. *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2, ss. 165-180.
- Memmedli, Ş. (2009). Goca Memmedova, G. Gürcistan'dan Türk göçləri. *Bizim Ahıska*, dergi, 15, ss. 12-17.
- Memmedli, Ş. (2015). Borçalı Türklerinin halk edebiyatında Osmanlı sevdası. *Sosyal Bilimler Dergisi SoBiDer*, 2/4, ss. 26-41.
- Memmedli, Ş. (2018). Yiğitliğin belgesel sanatsal tecessümü. *Turan-Sam*, dergi, 39, ss. 284-287.
- Mert, O. (2011). Kars dokumaları üzerinde yer alan kültürel ve epigrafik öğeler. *Gazi Kars Şehrengizi Bildirileri*, ss. 285-301. Ankara.
- Mirza Bala (1955). Karapapak. *İslam Ansiklopedisi*, cilt 6, ss. 330-331. İstanbul.
- Mohammadi, A. (2022). Dini hareketlerin zihinleri. *XVIII. Türk Tarih Kongresi (Ekim 2018) Bildirileri*, 4, ss. 49-64. Ankara.
- Monteil, V. (1992). *Sovyet Müslümanları*. Çev. Mete Cendereli. İstanbul: Pınar.
- Mürselov, C. ve Koç, B. (2016). Rusya ve Azerbaycan'da din-devlet ilişkileri. *Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 4/8, ss. 182-209.
- Nağıyeva, N. (2017). *1990'dan Günümüze Türkiye ve Azerbaycan Edebiyatlarının Karşılıklı Etkileşimi*. İstanbul: Hiperlink yayınları.

- Necefoğlu, H. (2018). Hosrov Bey Sultanov ve onun Kafkas'ın kurtuluşu raporu. *Türk Tarih Kongresi Bildirileri*, 10, ss. 361-368. Ankara: TTK.
- Nəbibəyli, Z. (2011). *Sultan Bəy və Xosrov Bəy qardaşları*. Bakı: Nurlan nəşriyyatı.
- Niyazi, M. (2011). *Ölüm Daha Güzeldi*. İstanbul: Ötüken neşriyat.
- Nüsretoğlu, T. (2017). *Azerbaycan'da Rus Kilisesi ve Rusçuluk Faaliyetleri (1828–1905)*. İstanbul: Ötüken neşriyat.
- Oran Arslan, N. (2007). Güney Kafkasya'dan Türkiye'ye gelen muhacir ve mültecilerin durumu, 1921–1945. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 35, ss. 341-359.
- Ortaylı, İ. (2004). Çarlık Rusya yönetiminde Kars. *Osmanlı İmparatorluğunda İktisadi ve Sosyal Değişim*, 1. Ankara: Turhan Kitabevi.
- Orozobayev, M. (2013). Kırgızlarda bir gelenek olarak yemin etme ve yemin için kullanılan kelimeler. *Acta Turcica Tematik Türkoloji Dergisi*, 5/2, ss. 1-15.
- Osmanoğlu, M. (2018). Hər tale bir kitabdır: “Qafqaz qoçaqları” kitabı haqqında. *Ədəbiyyat qəzeti*, 28.04.2018, s. 18. Bakı.
- Osmanov, V. (2023). Türkçülüyn yorulmaz yolçusu Ali Kafkasyalı. *Ədəbiyyat qəzeti*, 08.07.2023, s. 25. Bakü.
- Öcal, S. (1985). Eski Türklerde yiyecekler. *Türk Dünyası Araştırmaları*, 35. Fındıkoğlu Armağanı. İstanbul
- Ögel, B. (1971). *Dünden Bugüne Türk Kültürünün Gelişim Çağları*. İstanbul: MEB.
- Özdemir, H. (2005). *Salgın Hastalıklardan Ölüm, 1914–1918*. Ankara: TTK.
- Özdemir, M. T. (2022). *Mihrali Bey Kurt Soluğu*. Erzurum: Taş Medrese yayınları.
- Özden, H. (2022). *Türk Romanında Zorunlu Göç*. İstanbul: Doğu Kütüphanesi.
- Öztay, O. H. (2022). Sovyetler Birliği'nde uygulanan kolektivizasyon politikaları ve repressiya döneminde Azerbaycan basını, 1930–1939. *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11/29
- Piriyeva, S. ve Piriyev, A. (2003). *Türk dünyası və ata yurdum Axisqa*. Bakı: Tuna.
- Raqifoğlu, E. (2022). *Azərbaycan qaçaqları*. Bakı: Qələm.
- Rüstəmzadə, R. (1984). *El qəhrəmanları xalq ədəbiyyatında*. Bakı: Gənclik.
- Sakallı, C. (2018). Göçmen edebiyatı: ara dilde yazmak. *Monografi Edebiyat Eleştirisi Dergisi*, 9, ss. 10-26.

- Saraç, H. (2019). Kutsalı topyekûn dönüştürme çabası: Lenin ve Stalin döneminde Sovyetler Birliği'nin din politikası. *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 23, ss. 73-96.
- Saray, M. (1995). *Atatürk ve Türk Dünyası*. Ankara: TTK.
- Sezer, C. (2015). Birinci Dünya Savaşı sırasında Ermeni Hınçak ve Taşnaksutyun komitelerinin Romanya'daki faaliyetleri. *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, 38, ss. 157-175.
- Sırakaya, S. (2007). *İkinci Dünya Savaşı ve Azerbaycan*. Yüksek lisans tezi. Ankara Üniversitesi. Ulusal Tez Merkezi: 218278.
- Solmaz, G. (2001). *Tanıkların Diliyle Ermeni Vahşeti*. Ankara: Yeni Türkiye yayınları.
- Soysal, İ. (1989). *Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları*, 1. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Stevick, P. (2004). *Roman Teorisi*. Çev. Sevim Kantarcıoğlu. Ankara: Akçağ yayınları.
- Süleymanlı, M. (2004). “Qoca qartal”dan “Qorqud Ata”ya Ali Kafkasyalı. *Mədəniyyət Dünyası*, 9, ss. 385-387. Bakü.
- Süleymanlı, M. (2007). Azerbaycanlıların Anadolu Türklerine kardeşlik yardımları. *Türk Dünyası İncelemeleri*, 7/2, ss. 173-184.
- Sümbül, T. (1990). *Azerbaycan Dosyası*, 1. Ankara: Kök yayınları.
- Sürmeli, S. (2001). *Türk-Gürcü İlişkileri, 1918–1921 Yılları*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi.
- Şen, M. A. (2021). Kars mutfak kültürünün Kocaeli'ye göç etmiş Karşılılar tarafından kullanılma durumunun belirlenmesi üzerine bir araştırma. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 26/45, ss. 257-266.
- Şirin, İ. (2014). İki hükümet bir teşkilat: Garbi Trakya Hükümeti Muvakkatesi'nden Cenubi Garbi Kafkas Hükümeti Muvakkate-i Milliyesi'ne. *History Studies*, 6/2.
- Tanrıverdi, M. (2009). *Karapapakların Anadolu'ya göçü (1877–1914)*. Yüksek lisans tezi. Ankara, Gazi Üniversitesi. Ulusal Tez Merkezi: 257442.
- Tekin, T. (1998). *Orhon Yazıtları*. İstanbul: Simurg yayınları.
- Togan, Z. V. (1969). *Hatıralar: Türkistan ve Diğer Müslüman Doğu Türklerinin Millî Varlık ve Kültür Mücadeleleri*. İstanbul: Tan matbaası.
- Togan, Z. V. (1979). Azerbaycan. *İslam Ansiklopedisi*, cilt 2. İstanbul: MEB.
- Topçu, M. (2016). *Ahıska Sürgünü Menemşe*. İstanbul: Boğaziçi yayınları.
- Tuncoku, M. (2005). *Çanakkale 1915 Buzdağı'nın Altı*. Ankara: TBMM.

- Türki, İ. (2007). *Ahıska Türklerinin Tarihi, Edebiyatı ve Âşıkları Antolojisi*. Çimkent.
- Türkoğlu, İ. (2001). Karapapaklar. *İslam Ansiklopedisi*, cilt 21. Ankara.
- Valehoğlu, F. (2005). *Qarapapaqlar və onların XIX əsr hərbi tarixi*. Bakı: Səda.
- Web archive (2016–2017). *Ali Kafkasyalı*.
- Weber, M. (2014). *Toplumsal ve Ekonomik Örgütlenme Kuramı*. Çev. Ö. Ozankaya. İstanbul: Cem yayınevi.
- Yazar, S. (2008). *Azerbaycan kaçak hikâyeleri (inceleme, metin)*. Doktora tezi. İzmir, Ege Üniversitesi. Ulusal Tez Merkezi: 231547.
- Yazıcı, H. (2002). *Göç Edebiyatı*. İstanbul: Kaknüs yayınları.
- Yıldırım, Y. (2022). Türk millî kültüründe değerler ve değerler eğitimi. *Sakarya Üniversitesi Türk Akademi Dergisi*, 1/1, ss. 15-27.
- Yılmaz, A. (2014). Mustafa R. 1992 sonrası Türkiye'ye göçen Ahıska Türklerinin göç, iskân ve uyum sorunları. *Studies of the Ottoman Domain*, 4/6, ss. 1-19.
- Yılmaz, A. (2020). *Türk Romanında Ahıska Türkleri*. Ankara: İlbilge yayıncılık.
- Zeyrek, Y. (2001). *Ahıska Bölgesi ve Ahıska Türkleri*. Ankara: Pozitif matbaa.
- URL 1. <http://http://alihakasyali.com> (erişim 02.02.2025).
- URL 2. <http://kaynakca.hacettepe.edu.tr/kisi/78199/ali-kafkasyali> Info: Ali Kafkasyalı (erişim 02.02.2025).
- URL 3. <https://525.az/news/184806> İmamverdiyev, İ. 70 illik yubileyə yilçuluq: prof. Əli Qafqasyalı. 525-ci qəzet, 23.01.2022 (erişim 02.02.2025).
- URL 4. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/aamd/issue/44186/545238> Derinsu Dayı, E. Millî mücadele döneminde Elviye-i Selâse ve Nahçıvan. Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, 2006/22, 91-118 (erişim 02.02.2025).
- URL 5. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/erma/issue/48395/57131> Aslan, T. Berlin antlaşmasının birinci murahhası Aleksandr Karatodori (Theodori) Efendi'nin (paşa) Berlin antlaşmasının Ermenilerle ilgili 61. maddesine dair görüşleri. Ermeni Araştırmaları, 2019/63, 31-58 (erişim 02.02.2025).
- URL 6. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/inifedergi/issue/45227> Kazan, H. Azerbaycan millî uyanışında aydınlar ve basın. İnönü Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi, 2016/1, 28-43 (erişim 02.02.2025).

- URL 7. <https://search.trdizin.gov.tr/tr/yayin/detay/337046/> Saraç, H. Kutsalı topyekûn dönüştürme çabası: Lenin ve Stalin döneminde Sovyetler Birliği'nin din politikası. Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 2019/23, 73-96 (erişim 02.02.2025).
- URL 8. <https://sherg.az/cemiyyet/217418> İmamverdiyev, İ. Yetmiş keçirdin, yüzə nə qaldı: professor Əli Qafqasyalı. Şərq, 23.01.2023 (erişim 02.02.2025).
- URL 9. <https://sozluk.gov.tr/> TDK Güncel sözlük, 2022 (erişim 02.02.2025).
- URL 10. <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/hifzi-topuz> Türk edebiyatı isimler sözlüğü: Hıfzı Topuz (erişim 02.02.2025).
- URL 11. <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/kutlu-ayla> Türk edebiyatı isimler sözlüğü: Ayla Kutlu (erişim 02.02.2025).
- URL 12. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/> (erişim 02.02.2025).
- URL 13. <https://web.archive.org/web/20160721200913/alikafkasyali.com/> Web archive (2016-2017): Ali Kafkasyalı (erişim 02.02.2025).
- URL 14. <https://www.anl.az/down/meqale/edebiyat/2020/avqust/714782> Ali Kafkasyalı, Mayor Qara Yunus. Ədəbiyyat qəzeti, 29.08.2020 (erişim 02.02.2025).
- URL 15. <https://www.anl.az/down/meqale/edebiyat/2023/iyul/858703> Osmanov, V. Türkçülüyn yorulmaz yolçusu Ali Kafkasyalı. Ədəbiyyat qəzeti, 08.07.2023. Bakü (erişim 02.02.2025).
- URL 16. https://www.goc.gov.tr/kurumlar/goc.gov.tr/files/goc_terimleri_sozlugu.1.pdf (erişim 02.02.2025).
- URL 17. <https://www.kafkas.edu.tr/dosyalar/kafKongre/file/Cilt1.pdf> (02.02.2025).
- URL 18. <https://www.youtube.com/watch?v=s1IKAcvBeI4> Azərbaycan İctimai TV, 26.05.2024. Ozan Məclisi: Ali Kafkasyalı, video (erişim 02.02.2025).

ARDAHAN ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU

ARDAHAN ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞINA

Tarih: 20/02/2025

Tez başlığı: “Göç Edebiyatı Bağlamında Ali Kafkasyalı’nın Edebi Eserlerinde Güney Kafkasya’dan Türkiye’ye Göçlerin Yansımaları”.

Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 419 sayfalık kısmına ilişkin, 20/02/2025 tarihinde şahsım / tez danışmanım tarafından Turnitin intihal tespit programından aşağıda işaretlenmiş filtrelemeler uygulanarak alınmış orijinallik raporuna göre, tezimin benzerlik oranı %9’dur.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1- ☒ Kabul / Onay ve Bildirim sayfaları hariç
- 2- ☒ Kaynakça hariç
- 3- ☒ Alıntılar hariç
- 4- ☒ 5 kelimeden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Ardaahan Üniversitesi Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliği'nde belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim. 20/02/2025

Adı Soyadı	:	Duygu ÇAKIR
Öğrenci No	:	2005100001
Anabilim Dalı	:	Türk Dili ve Edebiyatı
Programı	:	Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları bilim dalı
Statüsü	:	☐ Yüksek Lisans ☒ Doktora

DANIŞMAN GÖRÜŞÜ VE ONAYI:

Prof. Dr. Şüreddin MEMMEDLİ

Detaylı bilgi: <https://www.ardahan.edu.tr/birim.aspx?id=1002003>

Telefon: 0478 211 7522

Faks: 0478 211 7523

E posta: sbe@ardahan.edu.tr

**ARDAHAN ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TEZ ÇALIŞMASI ETİK KOMİSYON MUAFİYETİ FORMU**

**ARDAHAN ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞINA**

Tarih: 13/03/2025

Tez başlığı: “Göç Edebiyatı Bağlamında Ali Kafkasyalı’nın Edebi Eserlerinde Güney Kafkasya’dan Türkiye’ye Göçlerin Yansımaları”.

Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmam:

- 1- İnsan ve hayvan üzerinde deney niteliği taşımamaktadır,
- 2- Biyolojik materyal (kan, idrar vb biyolojik sıvılar ve numuneler) kullanılmasını gerektirmemektedir.
- 3- Beden bütünlüğüne müdahale içermemektedir.
- 4- Gözlemsel ve betimsel araştırma (anket, mülakat, ölçek / skala, dosya taramaları, veri kaynakları taraması, sistem model geliştirme çalışmaları) niteliğinde değildir.

Tez çalışmamın yürütülebilmesi için herhangi bir Etik Kurul’dan / Komisyon’dan izin alınmasına gerek olmadığını; aksi durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim. 13/03/2025

Adı Soyadı	:	Duygu ÇAKIR
Öğrenci No	:	2005100001
Anabilim Dalı	:	Türk Dili ve Edebiyatı
Programı	:	Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları bilim dalı
Statüsü	:	☐ Yüksek Lisans ☒ Doktora

DANIŞMAN GÖRÜŞÜ VE ONAYI:

Prof. Dr. Şüreddin MEMMEDLİ

Detaylı bilgi: <https://www.ardahan.edu.tr/birim.aspx?id=1002003>

Telefon: 0478 211 7522

Faks: 0478 211 7523

E posta: sbe@ardahan.edu.tr

ÖZ GEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı: Duygu ÇAKIR

Doğum yeri ve tarihi:

ÖĞRENİM DURUMU

Lisans: Ardahan Üniversitesi Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları programı.

Yüksek lisans: Ardahan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü / Türk Dili ve Edebiyatı anabilim dalı / Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları bilim dalı.

Mevlana değişim: Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi.

Sertifikalar: Pedagojik Formasyon Eğitim Programı; Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretimi.

BİLİMSEL FAALİYETLERİ

Yüksek lisans tezi: Çakır, D. (2019). *Tügölbay Sıdıkbekov'un Cooşbay hikâyesi (transkripsiyon, aktarma ve inceleme)*. Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Mayrambek Orozobayev. Ardahan Üniversitesi. 225 s.

Makaleler:

- Çakır, D. (2017). Elçin'in seçme öykülerinin simgesel çözümlemesi. *ASOS Sosyal Bilimler*, 5/60, 591-599.
- Çakır, D. (2019). Kitap inceleme: Cengiz Aytmatov, Muhtar Şahanov, Kuz başındaki avcının çılgılığı. *Akademik Dil ve Edebiyat*, 3/3, 439-441. 10.34083/akaded.562335.
- Çakır, D. (2019). Tügölbay Sıdıkbekov'un İygenbay Çoban Nasıl Uçak Satın Aldı hikâyesinin izleksel açıdan

incelenmesi. *Littera Turca Journal of Turkish Language and Literature*, 5/3, 364-374. 10.20322/littera.562311.

- Çakır, D. (2022). Kitap incelemesi: E. Kefeli, N. Sarıahmetoğlu, Bellek-İnsan-Eser, Cengiz Dağcı. *TÜDAD Türk Dünyası Araştırmaları*, 5/3, 211-222.

- Çakır, D. (2023). Mehmed Niyazi Özdemir'in Ölüm Daha Güzeldi romanında Sovyet algısına bir bakış. *Yunus Emre Sosyal Bilimler Dergisi*, 8, 59-68.

Bildiriler:

- Çakır, D. (2021). Axel Olrik'in epik yasaları çerçevesinde Yeraltı Diyarının Kartalı masalı. *Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Öğrenci Kongresi Bildirileri*, 1609-1621.

- Çakır, D. (2023). Altın Saçlı Güzel masalında mitolojik unsurlar (Azerbaycan örneği). *Hitit Üniversitesi Türk Dili Edebiyatı ve Kültürü Sempozyumu Kitabı*, 134-143.